DR
1352
.C37
v.7
IMS

The Institute of Mediaeval Studies
LIBRARY
Toronto, Ontario

The Institute of Mediaeval Studies
LIBRARY
Toronto, Ontario

CARNIOLA

IZVESTJA
Muzejskega društva za Kranjsko

MITTEILUNGEN
des Museal-Vereines für Krain

COMPTES-RENDUS
de l' Association du Musée de Carniole

Uredniki:

Redakteure:

Dr. Jos. Gruden, Dr. Jos. Mantuani, Dr. Gv. Sajovic,

Rédacteurs

Nova vrsta — Neue Folge

LETNIK VII. — ZVEZEK 1.

Nouvelle Série

V LJUBLJANI 1916

IZDAJA IN ZALAGA MUZEJSKO DRUŠTVO ZA KRANJSKO

TISK J. BLASNIKA NASLEDNIKOV

VSEBINA:

Stran

Viktor STESKA, Cerkev sv. Primoža nad Kamnikom . . . . . 1—29

BERGDIREKTION IDRIA, Die dritte Okkupation Idrias durch die Franzosen im Jahre 1809. (Fortsetzung) . . . . . 29—39

Dr. Janko PONEBŠEK, Naše ujede, (nadaljevanje) . . . . . 39—60

Prof. Alphons PAULIN, Über einige für Krain neue oder seltene Pflanzen und die Formationen ihrer Standorte. II Teil . . . . . 61—72

Slovstvo. Prof. dr. Mathias Murko, Bericht über phonographische Aufnahmen epischer Volkslieder im mittleren Bosnien und in der Herzegowina im Sommer 1913. [Dr. J. D.] — Dr. Josip Gruden, Slovenski župani v preteklosti. [Mantuani]. — Dr. Josip Gruden, Zgodovina slovenskega naroda 5. zvezek. Celovec, Družba sv. Mohorja, 1915. [I. Vesenjak]. — Mein Oesterreich, mein Heimatland. [Mantuani]. — Cepuder dr. Karol. Zgodovina c. in kr. pešpolka št. 17. [Dr. J. G.]. — Dörr dr. J. N., Über die Fernwirkung der Explosion auf dem Steinfelde bei Wiener Neustadt (1912, Juni 7). [F. S.]. — Waagen dr. L., Karsthydrographische Mitteilungen aus Unterkrain. [F. S.] . . . . . 73—80

Zapiski. I. ŠAŠELJ, Doneski k zgodovini zvonarjev in zvonov na Kranjskem. — Prof. STRANETZKY Kajetan, Jame in požiralniki okrog Žirov. — Albin SELIŠKAR, Modropikčasti slepič (anguis fragilis L. var. incerta Kry.) . . . . . 80—86

Društveni vestnik. Društveni odbor za leto 1916. — Občni zbor „Muzejskega društva za Kranjsko". — Novi udje. — Umrli udje . . 86—92

Slike: Umetniška priloga: Notranjščina cerkve sv. Primoža po orig. Fr. Kurza pl. Goldensteina.

Cerkev sv. Primoža nad Kamnikom: Tloris, zunanjščina, ciborijski oltar, romansko okno, tabla iz l. 1637, kameniti gotiški kip M. B., prižnica, 5 fot. snimkov s stenskimi freskami. — Tloris cerkve sv. Petra.

Naše ujede: Mala uharica. — Močvirna uharica. — Veliki skovik.

Za obliko in vsebino so odgovorni pisatelji sami.
Ponatis je dovoljen le s privoljenjem pisatelja in uredništva.

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/carniolaizvestja07muze

Fr. Kurz pl. Goldenstein, Pinx. Fot. Dr. P. Grošelj.

SV. PRIMOŽ. POGLED IZ SVETIŠČA V CERKVENO LADJO.

(ORIG. AKVAREL IZ L. 1848 V KRANJSKEM DEŽ. MUZEJU).

Cerkev sv. Primoža nad Kamnikom.

Spisal VIKTOR STESKA.

Visoko z gorovja nad Kamnikom, z Male Planine, zre proti jugu cerkev sv. Primoža. Zadaj za to cerkvijo se pa vzdiguje druga manjša cerkev sv. Petra tako, da se iz daljave vidi, kakor bi imela cerkev sv. Primoža visok zvonik, ki moli nad cerkvijo kvišku. Od vseh strani je vidna ta cerkev; ne le iz ljubljanske ravnice, tudi iz gorenjske in dolenjske strani jo lahko vidiš.

Zato je pač upravičeno, če se nekoliko ozremo na to cerkev in si jo ogledamo iz zgodovinskega in umetniškega stališča.

Iz Kamnika potrebuješ do cerkve dve uri pešhoda. Pot te pelje mimo smodnišnice do Stranj; potem jo kreneš čez Bistrico in zaviješ v Stahovici na desno, kjer teče po ozki dolini potok Črna. Lepo znamenje ti kaže pot. Na njem opaziš letnici 1749 in 1894. Prva letnica kaže, kdaj je bilo znamenje sezidano, druga pa spričuje, da je slikar Matej Koželj l. 1894. znamenje s stenskimi slikami okrasil. V notranjščini znamenja predočujejo slike: Pod Mater božjo sv. Primoža in Felicijana, na straneh pa sv. Marjeto Kortonsko in sv. Leonarda; na svodu Boga Očeta in zunaj na pročelju nad vhodom Kristusa na križu.

Odtod dalje do cerkve sv. Primoža srečaš še tri znamenja. Prvo, na katerem je naslikan romar, te opozarja, kje moraš kreniti iz doline na levo, na strmo pot. Ljudje pravijo temu kraju „vigred“. Drugo znamenje hrani gotiško soho Pietà in ob straneh podobo sv. Primoža in Felicijana. Zadnje znamenje že blizu cerkve je stare oblike: na stebru stoji štiristranska glava z dolbinami, torej lučnica, ki ima v votlinah lepo slikane baročne okraske. Odtod je do cerkve le še malo pota.

1. Kaj nam pripovedujejo listine o tej cerkvi.

Najstarejša listina [1]), ki omenja našo cerkev, je iz l. 1396. Papež Bonifacij IX. piše namreč 9. julija 1396.: Želeči, da bi kapelo sv.

[1]) Omenjene listine se hranijo v kn. šk. arhivu ljubljanskem. Listine so na koncu tega spisa ponatisnjene.

Primoža in Felicijana v kamniški župniji oglejske škofije verni kristjani spodobno častili in obiskovali, da bi jo popravljali in da bi se tem rajši iz pobožnosti ondi zbirali, pomagali pri popravi in zidavi, čimveč darov nebeške milosti bi ondi prejemali, dovolimo tri leta in tri kvadragene odpustka vsem spovedanim vernikom, ki bi o Božiču, o Novem letu, o sv. Treh kraljih, o Veliki noči, o Vnebohodu, o sv. Rešnjem Telesu, o Binkoštih, o Marijinem rojstvu, Oznanjenju, o Svečnici, Vnebovzetju, o rojstvu sv. Janeza Krstnika, na praznik sv. Petra in Pavla, sv. Primoža in Felicijana, na dan obletnice posvečenja kapele in na praznik vseh svetnikov ter v osmini Božiča, sv. Treh kraljev, Velike noči, Vnebohoda, sv. R. Telesa, Marijinega Rojstva in Vnebovzetja, sv. Janeza Krstnika, sv. Petra in Pavla, in šest dni neposredno po Binkoštih obiskali to kapelo, pobožno tam molili in pomagali za popravo in zidavo. Hočemo pa, da ta listina ne obvelja, ako so bili popolni ali nepopolni odpustki že prej podeljeni tistim, ki to kapelo obiščejo, za popravo in zidavo pomagajo, ali miloščino dele.

Listina nam torej pove: 1) da je cerkev sv. Primoža l. 1396. že stala, 2) da je dobila cerkev mnogo odpustkov za romarje.

Druga listina je z dne 23. marca 1475. S to podeljujejo kardinali Jernej, Filip, Anton in Janez, vsak posebe, vsem vernikom, ki bi obiskali to cerkev od prvih do drugih večernic o Binkoštih, o Marijinem Vnebovzetju, na praznik sv. Jakoba starejšega, o Božiču, na god cerkvenega posvečenja, se spovedali in pomagali cerkvi, po 100 dni odpustkov.

Tretja listina je z dne 9. septembra 1492. Jakob Valareso, koprski škof in ob času izpraznjenega patriarhata oglejskega splošni namestnik, je ta dan posvetil cerkev sv. Radegunde s 4 oltarji, kjer so se pred vpadom divjih Turkov hranile svetinje sv. Primoža in Felicijana, in je podelil vsem vernikom, ki se skesano spovedo ter cerkev pobožno obiščejo, po 40 dni odpustka ob večjih Gospodovih, Marijinih in drugih praznikih. Med prazniki se tudi imenujeta sv. Helene in sv. Lenarda. Posvečevanje cerkve naj se obhaja v nedeljo po Marijinem rojstvu.

Cerkev se imenuje tudi v zapisniku dragocenosti[2]), ki so jih cerkve l. 1526. darovale za turško vojsko.

Iz teh listin posnemamo: Cerkev je bila prvotno posvečena sv. Primožu in Felicijanu, ki sta bila za cesarja Dioklecijana v Rimu

[2]) Izvestje Muzejsk. društva za Kranjsko, 1895, str. 145.

mučena. Bičali so ju, potem s plamenicami žgali, vrgli levom in naposled obglavili okoli l. 286 [3]).

Že najstarejša listina iz l. 1396. ne omenja postanka cerkve, ampak govori o njej kot že stoječi cerkvi. Tretja listina pa je večje zgodovinske važnosti, ker nam pripoveduje, da je bila cerkev nedeljo 9. septembra 1492. iznova posvečena, da se imenuje cerkev sv. Radegunde, da pa je bila prej posvečena sv. Primožu in Felicijanu, ker so se ondi pred turškim vpadom hranile svetinje teh dveh svetnikov in da so cerkev v prejšnjih časih obiskavale velike trume vernikov.

L. 1492. je bila torej cerkev posvečena na čast sv. Radegundi. Kdo pa je ta svetnica?

2. Sv. Radegunda.

Sv. Radegunda je bila hči turingijskega kralja Berteharja (Berthechar). Ko so Franki vpadli v Turingijo, so odvedli Radegundo kot ujetnico. Frankovski kralj Klotar jo je vzel za ženo l. 540. Po umoru svojega brata (l. 557.) se je ločila od moža in živela v samostanu sv. Križa v Poitiersu, ki ga je l. 560. sama ustanovila. Tu je opravljala dela usmiljenja do svoje smrti l. 587. Sv. Gregor iz Toursa jo je pokopal.

To svetnico so že precej zgodaj častili tudi na Slovenskem. V mariborski škofiji so 4 podružnice njej na čast posvečene, v sekovski 2 župni cerkvi in ena podružnica, v krški 3 podružnice [4]), v ljubljanski tri podružnice in ena kapelica in sicer: Breg pri Breznici, Strma njiva pri Kolovratu, Srednja vas pri Šent Juriju pri Kranju, kapelica pri sv. Lavrenciju (v župniji Preddvor).

Josip Lavtižar [5]) piše o tej svetnici: „Velesalske dominikanke so jo imele kot uzor redovnega življenja, zato so ji sezidale v bližnji Srednji vasi (se imenuje že l. 1494.) cerkev, na Možanici pa postavile v spomin oltarček, kjer se opravlja vsako leto v dan njenega godu 13. avgusta sv. maša."

Ljubljanski škof Krištof Rauber je 11. novembra 1521. posvetil cerkev sv. Tilna v Zgornji Besnici [6]). Tedaj je posvetil drugi oltar na čast sv. Radegundi.

---

[3]) Reitlechner: Patrocinienbuch, 1901, 103.

[4]) Dr. Avg. Stegenšek, Dekanija gornjegrajska, 190.

[5]) Cerkve in zvonovi v dekaniji Kranj, str. 42.

[6]) Fr. Pokorn: Besnica, 227.

Tomaž Hren piše v svojem zapisniku[7]) k l. 1615: XI. Augusti: S. Radegundisest Festum Slavigraetii ac Parochiae in Prasberg prope Oberburgum speciale. (Poseben praznik sv. Radegunde je v Slovenjem gradcu in v Mozirju).

Mogoče je, da so nune klarisinje v Mekinah kaj vplivale, da se je naša cerkev l. 1492. posvetila na čast sv. Radegundi.

Zanimivo je, kako sta sv. Radegunda in sv. Lavrencij zvezana v češčenju. Že Josip Lavtižar je opozoril na to okolnost. V Kolovratu na pr. je župnijski zavetnik sv. Lavrencij, blizu je podružnica sv. Radegunde na Strmi njivi. Breg pri Breznici je podružnica sv. Radegunde, blizu je stala cerkev sv. Lavrencija, ki so jo pa ok. l. 1820. podrli. Isto je bilo pri Sv. Primožu. En oltar je bil posvečen na čast sv. Radegundi, drugi sv. Lavrenciju[8]); sedaj je ta oltar posvečen na čast sv. Leonardu.

Ljudje pravijo, da letajo po noči med godom sv. Lavrencija (10. avg.) in sv. Radegunde (13. avg.) svetinje od ene cerkve do druge, ker sta si svetnik in svetnica brat in sestra. In vendar sta živela v raznih časih in krajih! Sv. Lavrencij je umrl v Rimu l. 258., sv. Radegunda l. 587. v Poitiersu. Godova pa imata blizu skupaj in prav v tem času se vsako leto zvezde utrinjajo, odtod potem narodna razlaga in skupno češčenje.

Žensko ime Radegunde v 15. in 16. veku ni bilo redko. V neki listini 4. julija 1526. se omenja, na pr. Radegunda Mezinec iz Kamnika[9]).

Zlasti na Koroškem so sv. Radegundi stare cerkve posvečene. Hohenfeld je sezidala sv. Hema ok. l. 1043., v Radwegu so cerkev sv. Radegunde že l. 1251. podaljšali. V Gorenčah se imenuje cerkev te svetnice že l. 1091[10]). Bržkone je češčenje sv. Radegunde prišlo s Koroškega na Kranjsko; zato so vse njej posvečene cerkve na meji Koroške in Štajerske.

Sedaj pač nihče več ne pomni, da bi se naša cerkev kdaj imenovala sv. Radegunde. Izpodrinilo jo je zopet češčenje sv. Primoža in Felicijana.

3. Svetinje sv. Primoža in Felicijana.

Iz listine l. 1492. izvemo, da so bile prej svetinje imenovanih svetnikov v cerkvi na gori shranjene in da so ljudje v velikih mno-

---

[7]) Arhiv kn. šk. ordinariata ljubljanskega. Prej so ta praznik obhajali 11. avgusta Cf. Zgod. Zbornik. 1888, stolp 42.

[8]) Valvasor: Die Ehre d. H. Krain, XI, 811.

[9]) Izvestja Muz. dr. za Kranjsko, 1896, 141.

[10]) Gregor Reitlechner: Patrozinienbuch, 1901. Str. 172.

žicah hodili na goro svetnika častit. Radi nevarnosti pred Turki so morali svetinje prenesti, in sicer v mesto Kamnik. Bržkone se je to zgodilo po l. 1469. in 1471. Znano je, da so Turki l. 1471. med drugimi strahotami, ki so jih povzročili, razdejali samostan v Gornjem gradu, oropali Mekine in Velesovo in nune odpeljali. Na Kranjskem so to leto razrušili ali poškodovali 40 cerkva, na Štajerskem 24, odgnali so v sužnost s Kranjskega ok. 10.000 ljudi, s Štajerskega 5000; razdejali so 5 trgov in do 200 vasi [11]). Da bi Turki prišli do te samotne cerkve, ne sporočajo ne ustno izročilo ne listine; pa tudi samo po sebi ni verjetno. Ljudje so se pa vendar silno bali zlasti za svetinje. V osamljeni gorski cerkvi res ni kazalo ob tej nevarnosti hraniti tako odličnih svetinj. Kamničanje so torej modro ukrenili, da so svetinje prenesli v Kamnik in jih shranili v cerkvi sv. Jakoba, ki je bila tedaj še podružnica kamniške župnije. L. 1494. je prosil kamniški sodnik z občino oglejskega patrijarha, da bi smelo mesto zidati frančiškanom samostan pri cerkvi sv. Jakoba. Patrijarh je prošnji ustregel. Kamniški župnik Jurij Hertenfelser je nameravanemu samostanu prepustil cerkev sv. Jakoba. Tako so se torej tu naselili frančiškani. V 16. veku pa je število frančiškanov radi turških vojsk in protestantskih zmešnjav jelo vpadati. L. 1538. so frančiškani vsled zapovedi cesarja Ferdinanda I. zapustili samostan. V izpraznjeni samostan se je preselila radi turških nevarnosti župna duhovščina, ki zunaj mestnega ozidja na Šutni ni bila varna. Frančiškansko premoženje so izročili v oskrbo mestnemu špitalu. V samostan se je preselila tudi šola. Kralj Ferdinand je dal k temu svoje privoljenje 11. septembra 1539 [12]).

Ko so pa turške nevarnosti minule, najbrže po bitki pri Sisku l. 1593., se je župna duhovščina vrnila k župni cerkvi na Šutno, špital in šola sta pa še nekaj časa ostala pri sv. Jakobu. V samostanskem poslopju so imeli tudi kmetje iz okolice shranjene svoje žitne zaloge, dokler niso 3. maja 1627. v Gradcu zbrani cesarski tajni svetniki prepustili samostana P. Mihaelu Chumru, provincijalu frančiškanskih observantov [13]).

Ko je torej minula turška nevarnost, bi morali svetinje zopet nazaj na goro prenesti. To pa se v polnem obsegu ni nikdar zgodilo. Kamniški župnik Sebastijan Trebuhan je pisal 6. junija 1597. patri-

---

[11]) Parapat, Turški boji v 15. in 16. veku. Matice Slov. Letopis 1871, 41. — Dr. Gruden, Zgod. slov. naroda, 340.

[12]) Stiasny: Kamnik, 88. — Dr. Gvido Rant, Die Franziskaner der österr. Provinz, ihr Wirken in Nieder-Österreich, Steiermark u. Krain, str. 80 in 134.

[13]) Valvasor, die Ehre des Herzogth. Krain, II. B., S. 811.

jarhu v Videm: V špitalski cerkvi (xenodochium) kamniškega mesta se hranijo svetinje sv. Primoža in Felicijana. Ta kraj je temen in malo obiskan. Gori na hribu je pa cerkev sv. Primoža in Felicijana. V njej je še grob teh mučencev. Cerkev je jako lepa in s slikami okrašena, kakor težko katera na Kranjskem. Tri svetilnice gore tu vedno noč in dan. Tudi je tu nekoliko zelo velikih voščenic (faces vel intortitia), katere so nekdaj darovale kranjske župnije, ki so napravile to obljubo za časa velikih nadlog. Shodi pri tej cerkvi so veliki. Prejšnje čase so bili še večji in pogostnejši iz Kranjske, Koroške in Štajerske. Ko so pa ljudje spoznali, da cerkev na hribu ne hrani več svetniških svetinj, so začeli romanje opuščati in bati se je, da bo ta božja pot opešala. Naj se torej dovoli, da se svetinje preneso nazaj v cerkev sv. Primoža in Felicijana [14]).

Pravda je dolgo časa trajala, ker se je upiral tej nameri novi ljubljanski škof Tomaž Hren [15]). Ko so se frančiškani povrnili v samostan, niso hoteli svetinj več oddati. Vprašanje je bilo naposled stalno rešeno 1. februarja 1628. po patriarhovem odposlancu Caesnardu [16]), ki je omenjenega dne v Ljubljani razsodil:

„Nastal je spor med kamniškim mestom [17]) in frančiškani, kje naj se hranijo poslej svetinje, ali na daljni gori ali v samostanski cerkvi, kjer so blizu ljudje, kjer se ni bati vremenskih nezgod, kjer se lažje vrše shodi, kjer se hrani sv. Rešnje Telo, kjer se sv. maše bero in pojo, kjer se dele sveti zakramenti, kjer se pridiguje in vodijo procesije, kjer je kraj varen pred sovražniki, tatovi in nevarnostmi samote, ker nas uči izkušnja, da so bile svetinje prenesene vsled strahu pred turškimi vpadi, vsled splošne želje ljudstva in ker ima več pravic posestnik (melior conditio possidentis), prisodimo svetinje frančiškanski cerkvi v Kamniku z naročilom, naj se ondi hranijo pod dvojnim ključem, katerih enega naj varuje mesto, drugega pa frančiškani; vendar pa naj se v večjo čast svetnikov in v obilnejšo pobožnost ljudstva prenese del svetinj obeh svetnikov v slovesni procesiji na goro in naj se ondi shrani pod dvema ključema. Enega naj hrani župnik, drugega pa mesto“.

To se je tudi izvršilo, ker Valvasor pripoveduje [18]) da je pri

---

[14]) Jos. Benkovič: Sv. Primož in Felicijan med Slovenci. Slovenec, 1891, št. 128 in 129.

[15]) Izvestje Muz. dr. za Kranjsko, 1892, 50.

[16]) Bolland., XXII, 150. — Drugi pišejo ime Caesar Nardus.

[17]) Kamniško mesto je namreč bilo patron te cerkve. Valvasor, Die Ehre d. Herzogthums Krain, XI, 546 pravi: Es hat gleichfalls der Staat-Richter und Rath die Vogtey (Advocatiam) über die Kirche S. Primi und Feliciani.

[18]) Die Ehre d. H. Krain, II. B., 811.

sv. Primožu še poseben oltar, namreč ciborij, kjer so bile prej svetinje obeh mučenikov shranjene, pa so jih prenesli k frančiškanom v Kamnik. Vendar se pa tu še hrani majhna škrinjica (ein kleines Trühlein), kjer je spravljenih nekaj svetinj. Isti Valvasor ve povedati, da pride na praznik sv. Primoža in Felicijana, 9. junija, do 18. župnij v procesiji v cerkev, ob drugih shodih pa tudi mnogo ljudstva.

Valvasor tudi ne zamolči pripovedke: Blizu cerkve, samo nekoliko višje, vidiš okamenelega moža na konju s psi in zajci. Nekoč je baje lovil zajce ošaben gospod, ki je predrzno zaklical sv. Primožu, naj mu pomaga. Za kazen se je spremenil v kamen. „Jaz pa menim", pristavlja resnicoljubni Valvasor, „da ima kamen od narave tako obliko; zakaj, če ga bližje opazuješ, najdeš, da nima lovcu enake oblike, ampak, da se samo iz daljave podobno vidi."

Še drugo pripoved omenja Valvasor [19]) po Schönlebnu, da je namreč o Schönlebnovem času bila na pokopališču te cerkve črepinja že davno umrlega človeka, ki je sama ležala in bila popolnoma suha, pa je vendar iz nje rastla lepa bela lilija. To črepinjo z lilijo so shranili v zakristiji. Valvasor dostavlja, da je ta lilija pač že davno ovenela.

4. Acta Sanctorum, Schönleben in Steinhuber o svetinjah.

Če hočemo dobiti kaj več podatkov iz življenja obeh mučenikov, poglejmo Acta Sanctorum, ki jih izdajajo Bollandisti.

Jezuit Ivan Bolland iz Antwerpena je pričel l. 1642. izdajati življenje svetnikov po najstarših, najprvotnejših virih in je postal s tem nekako početnik kritične zgodovine. Po njegovi smrti so delo nadaljevali udje njegovega reda, kakor Papebroch, Henschen itd. Ob času našega zgodovinarja Schönlebna so pisali zgodovino sv. Primoža in Felicijana [20]).

Ob času cesarja Dioklecijana in Maksimiana sta bila mučenca pripeljana pred Promota, načelnika nomentanskega mesta. Knjižničar Anastazij pristavlja v življenjepisu papeža Teodora k l. 648: Isti čas so odkrili svetinje mučencev sv. P. in F., ki sta bila pokopana v arenariju na nomentanski cesti. Prepeljali so jih v Rim in shranili v baziliki bl. Štefana na Celiju. Usuard pa piše: Srečno vojsko sta dokončala z mečem. t. j., umorjena sta bila z mečem. Tu pa ni več njiju svetinj, marveč se nahajajo na levi strani Verbanskega jezera (Lacus Verbanus, nunc Major) v kraju Legionas, ki ga Pavel Morigia

---

[19]) Die Ehre des H. Krain, II. B., 558.

[20]) Acta Sanctorum. Parisiis et Romae apud Palme. 1876, A. XXII, 148.

v 23. poglavju zgodovine tega jezera popisuje. Ta trdi, da je truplo sv. Primoža s svetinjami sv. Felicijana pokopano v cerkvi sv. Primoža in da je te svetinje daroval papež Sergij II.

Galesinius popisuje celo prenos svetinj, češ, da je svetinje daroval papež Sergij II. odličnemu možu Erembertu in da so bile prenesene l. 806. Ker pa je Sergij II. vladal od l. 844. do 867., popravljajo Bollandisti letnico 806 v 846. Od tam so jih prenesli morda tedaj, ko je Friderik Barbarosa l. 1161. razdejal Milan. Nekateri pišejo, da so svetinje prenesli v Ticin, drugi zopet, da drugam.

Bollandistom je dopisoval tudi naš zgodovinar Schönleben [21]), ko je bil župnik v Ribnici in dolenjski arhidiakon. Sporočil jim je, da so se svetinje sv. Primoža in Felicijana nahajale v cerkvi sv. Radegunde, sedaj imenovane sv. Primoža nad Kamnikom. Svetinje se pa sedaj hranijo v frančiškanski cerkvi v Kamniku, a mal del je še ostal na gori. Zgodilo se je to vsled turških vpadov in radi predrznosti krivovercev. Schönleben je v zadnjem pismu Bolladistom obljubil, da jim bo dobil od frančiškanov potrebnih listin in jim jih bo doposlal. Pismo je datirano 7. julija 1681., Schönleben pa je umrl [22]) 15. oktobra 1681., torej ni mogel izpolniti svoje obljube. Pisal pa je že prej v svoji knjigi: Carniolia antiqua ac nova, I, 3, k letu 974: „Abraham, brižinski skof, ki ga je poslal cesar Oto v pregnanstvo, ker se je zvezal s Henrikom Bavarskim, je prišel na Koroško in je ob vrbskem jezeru ustanovil kolegijatno cerkev z dekanom in s petimi kanoniki. Posvetil je cerkev na čast sv. Primožu in Felicijanu, katerih svetinje je s seboj prinesel. Te svetinje se nahajajo sedaj pod velikim oltarjem frančiškanske cerkve v Kamniku. Kako in kdaj so semkaj prišle, še nisem izvedel.“

Bollandisti omenjajo potem še Valvasorja [23]), ki pripoveduje, da se časte svetinje tudi med snežnimi gorami nad Kamnikom.

Toliko torej Bollandisti.

Svetinje teh dveh svetnikov omenja tudi kardinal Andrej Steinhuber [24]) pišoč, da se sme šteti med najlepše praznike 18. veka v kolegiju Germanicum-Hungaricum v Rimu prenos svetinj sv. Primoža in Felicijana l. 1736. Svetinje teh dveh svetnikov je dal papež Teodor prenesti iz arenarija v Nomentu pri Rimu v cerkev sv. Štefana na Celiju. V teku stoletij so ljudje na to pozabili, zlasti, ker je napis

---

[21]) Huius operis studiosissimus, ga pohvalijo.

[22]) Mitteilungen des Musealvereins für Krain, 1894, 34.

[23]) Die Ehre des H. Krain, II. B., 811.

[24]) Geschichte des Collegium Germanicum-Hungaricum in Rom. Freiburg. Herder. 1895., II. B., S. 162, 163.

v Legiunu ob verbanskem jezeru (Lago Maggiore) spričeval, da je vazal cesarja Lotarja I., Erembert, prenesel v to cerkev svetinje, ki mu jih je papež Sergij II. daroval. Toda že l. 1625. je po naročilu papeža Urbana VIII. rektor Castorio iskal pred oltarjem obeh svetnikov njiju svetinje in je res naletel na majhno celico. V njeni sredi je stala mala žara iz belega marmorja pokrita s pokrovom, ki je bil okrašen z listnatimi okraski.

V žari so bile deloma že razpadle koščice in med njimi svinčena ploča z dvojnim prastarim napisom na obeh straneh: Primi Feliciani Cor. — Rel. SS. Primi et Feliciani M. M.

Drugič so preiskovali grob l. 1735. na prigovarjanje pobožnega rektorja P. Frančiška Volunnio Piccolomini in kardinala Gentili, titularja te cerkve ter s privoljenjem papeža Klemena XIII. Našli so isto, kakor l. 1625., samo da so dobili med svetinjami še eno manjšo svinčeno ploščo z enakim napisom. Kardinal je dal kapelo prenoviti, postaviti nov oltar in svetinje pod njim shraniti. Delo je bilo končano v maju 1736. in je stalo 5000 cekinov. Na praznik teh mučenikov, 9. junija, in dan pozneje so v slovesnem sprevodu prenesli svetinje. Sprevoda, ki je bil edin svoje vrste, se je udeležilo 18 kardinalov, mnogo prelatov, vsi gojenci zavoda Coll. Germanicum-Hungaricum in neštevilno ljudstva.

Iz tega sporočila spoznamo, da se svetinje sv. Primoža in Felicijana nahajajo še v Rimu.

P. Gregor Reitlechner pripominja, da se nekoliko svetinj nahaja tudi v samostanu Raitenbuch na Bavarskem [25]).

5. Češčenje sv. Primoža in Felicijana med Slovenci.

Kako se je neki pričelo češčenje teh dveh svetnikov med Slovenci?

Josip Benkovič [26]) sodi, da so ju Slovenci pričeli častiti precej ob času svojega pokristjanjenja. Najprej so bile njiju svetinje vsaj že l. 875. na Otoku ob vrbskem jezeru; odtod so jih prenesli v cerkev nad Kamnikom. Tu so ležale okoli 100 let, dokler jih niso prenesli k frančiškanom v Kamnik, kjer še sedaj počivajo pod velikim oltarjem, dočim cerkev sv. Primoža hrani le mal del svetinj.

Sv. Primož pa je ostal sloveča božja pot tako, da je ljubljanski škof Rajnald Scarlichi v sporočilu na sv. stolico l. 1633. zapisal sledečo nesmisel: „V tej pokrajini so neki po sv. Mohorju in Fortunatu

---

[25]) Patrozinienbuch, 103.

[26]) Sveta Primož in Felicijan med Slovenci. Slovenec, 1891, štev. 128, 129.

najprej sveti Primož, Felicijan in Ahacij oznanjevali krščansko vero.“ Sklepal je namreč iz češčenja, da sta bila gotovo apostola krščanstva na Kranjskem.

Josip Benkovič se glede češčenja teh dveh svetnikov pridružuje misli Davorina Trstenjaka [27]), ki je dokazoval, da so Slovani častili svetnika Primuta; ko so se pa pokristjanili, je stopil na njegovo mesto sv. Primož. Ker je bil staroslovenski bog Primut ali Primon bog oblakov in nevihte, zato so mu bile posvečene gorske višine. Tudi svet Primož je zavetnik pred strelo in točo, varuh poljskih pridelkov; tudi njega časte na gorskih rebrih.

Na Slovenskem je sv. Primožu in Felicijanu posvečenih nad 30 cerkva in mnogo oltarjev; v ljubljanski škofiji 21 cerkva, v lavantinski 7, v krški in goriški po 2, v tržaški ena. Med Nemci in Lahi izgine njih sled.

To so torej Benkovičeve misli.

Novejši čas so pa veščaki o takih in podobnih razlagah drugega mnenja. Učeni bollandist Hipolit Delehaye [28]) meni, da je tako razlaganje prav neverjetno, posebno če pomislimo na nasprotje med paganskim in krščanskim naziranjem. Kako bi mogla cerkev tako nevarne dvoumnosti pripuščati.

Temu nazoru nasproti pa lahko navedemo izrek sv. Gregorija Velikega, ki je l. 601. pisal: „Ne podirajte ljudem njih paganskih templjev, ampak spreminjajte jih v krščanske cerkve, da prenese ljudstvo, ki je navajeno te kraje častiti kot svete, podedovano češčenje na krščanski božji hram. Paganske praznike in daritvene pojedine spreminjajte v praznične obede na čast in v spomin krščanskih svetnikov [29]).

Splošno lahko rečemo, da Trstenjakova razlaga ni dosti verjetna, ker o nekdanjem češčenju boga Primuta ničesar ne vemo in med Slovenci ne najdemo sledu o njem.

Res pa je, da so častili Slovenci sv. Primoža že v prvih časih po pokristjanjenju, na pr. v cerkvi na Otoku ob vrbskem jezeru že l. 875. [30]), čeprav je cerkev posvečena Materi božji [31]). Zgodovinarji pripovedujejo, da so bile tu shranjene svetinje sv. Primoža in Felicijana, dokler jih niso prenesli na goro pri Kamniku.

---

[27]) Mitt. d. h. Vereins f. Krain, 1857, 139.

[28]) Hipolyte Delehaye-Stückenberg: Die hagiographischen Legenden, 1907, 173.

[29]) Jaffé, Regesta pontif. roman. Nr. 1426., v II. izdaji (l. 1885.) Nr. 1848.

[30]) Hohenauer, Kurze Kirchengeschichte von Kärnthen, 1850, str. 61 in 269.

[31]) Personalstand der Saecular- und Regular-Geistlichkeit der Dioezese Gurk, 1909, 74.

Tu stojimo pred veliko zagonetko. Kaj je s svetinjami obeh mučenikov? V Rimu so, v Legiunu ob verbanskem jezeru so, na Otoku ob vrbskem [32]) jezeru so bile, na Bavarskem v Raitenbuchu so, pri Sv. Primožu nad Kamnikom in v cerkvi sv. Jakoba v Kamniku se nahajajo. Kako naj vse to združimo, kako naj si to različnost pojasnimo?

Bržkone niso v Rimu nič več vse svetinje naših mučenikov, ampak le še ostanek. Nekoliko jih je prišlo že v 7. veku v cerkev v Legiunu in mogoče okoli l. 874. ali 875. na Otok, če nima Schoenleben prav, ki meni, da je svetinje prinesel na Otok ob vrbskem jezeru škof Abraham l. 974. Kako bi pa te svetinje potem prišle na samotno goro nad Kamnikom, se danes ne da pojasniti. Če se je to res zgodilo, je moral biti silno važen povod, ker bi sicer nihče ne dovolil, da bi se svetinje prenesle iz otoške cerkve, ki je hranila svetinje kot svoj najdražji zaklad.

Mogoče pa je, da svetinje obeh mučenikov niso svetinje rimskih mučenikov sv. Primoža in Felicijana, ki jih iz zgodovine poznamo, ampak da so svetinje drugih svetnikov, ki se jim je le to ime nadelo. Ko so začeli v 4. veku polagati svetinje v oltarje, so iz Rima razpošiljevali svetinje križem sveta. Zlasti ob križarskih vojskah so z velikimi slovesnostmi prenašali svetinje v znamenite cerkve. V Rimu so imeli, posebno v katakombah, mnogo svetinj mučencev, katerih imena so bila neznana. Take svetinje so morali poznamovati z imeni. V ta namen so jemali navadno splošna imena, na pr. Felix — srečni, Victor — zmagovalec, Secundus — drugi (zlasti, če je bilo ime prvega znano) ali tudi srečni; Fortunatus — srečni, Felicianus — srečni itd. Tako so mogli tudi dva svetnika neznanega imena imenovati: Primus et Felicianus (prvi in srečni), kar se je oboje prilegalo dotičnima svetnikoma. Take svetinje s prilagodenim imenom zovemo krščene svetinje (reliquiae baptizatae).

Verjetno je, da je že prvotni posvečevalec cerkve prinesel s seboj take svetinje in jih shranil v cerkvi sv. Primoža, kjer so pozneje, skoraj gotovo l. 1472., napravili zanje še sedaj stoječi oltar v obliki ciborija. Ker so bile pri nas redke večje svetinje, se je njih češčenje zelo širilo. Verniki so radi hodili na goro in so zahajali tudi še potem, ko so svetinje prenesli v Kamnik. Ko so l. 1628. svetinje razdelili in manjši del zopet vrnili na goro, so množice zopet navdušeno in v obilnem številu potovale na goro, ne pa toliko v cerkev sv. Jakoba v Kamniku, kjer je večina svetinj.

---

[32]) Opozarjam na sličnost imen verbansko in vrbsko jezero. Ali ni morda tudi ime pri prenosu igralo kake vloge?

V listinah beremo, „corpora sanctorum“ to je, telesa svetnikov, trupla svetnikov. Ne smemo pa misliti na celotna telesa, marveč moramo vpoštevati, da pomeni izraz corpora tudi svetinje sploh, čeprav le neznaten del telesa, na pr. koščice. V resnici se nahajajo le manjši delci na gori in tudi v Kamniku, kjer so jih preiskali 19. novembra 1912. o priliki posvečevanja velikega oltarja in novega oltarja sv. Frančiška [33]).

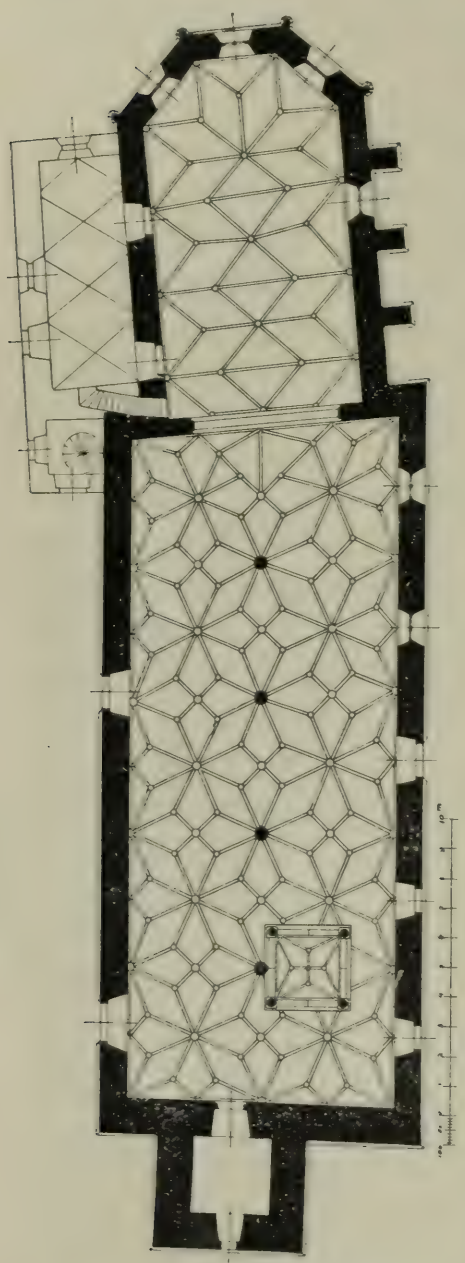

Sv. Primož nad Kamnikom.
Tloris. Zmeril in narisal *Fran Avsec.*

Romanje na goro je od jožefinskih časov sem precej opešalo. Večji shodi se vrše vsako leto petkrat, in sicer: 3., 4. in 5. postno nedeljo, drugo nedeljo po Veliki noči, na god sv. Primoža in Felicijana in na predvečer tega godu (9. junija); v kapeli sv. Petra pa na praznik sv. Petra in Pavla [34]).

6. Cerkev sv. Primoža.

Cerkev sv. Primoža [35]) je gotiška dvoladijska stavba. Ladja je 22·78 *m* dolga in 9 *m* široka, svetišče meri v dolžini 13 *m*, v širini 6·68 *m*. Notranja dolžina cerkve znaša torej 35·78 *m*, kar je za podružnico že dokaj znatna velikost. Notranja ploskev meri 277 m^2. Svetišče razsvetljujejo tri pravokotna okna, ladjo tri šilasta in 2 pravokotni.

Druge dvoladijske cerkve imajo navadno po dva slopa, ki ločita ladjo v dve polovici, nekatere imajo tri slope, ta pa ima celo štiri okrogle slope, katerih premer je 45 *cm*, tako da so videti precej vitki. Ti slopi so v ladji tako postavljeni, da napravljajo skoro kvadratne svodne

[33]) Cvetje z vertov sv. Frančiška, 1913, 57.

[34]) Poročilo župn. urada v Stranjah.

[35]) Joh. Graus: St. Primus und Felicianus bei Stein. Der Kirchenschmuck. Graz. 1885, 21—24, 37, 38. — Ivan Franke: Cerkvi sv. Primoža nad Kamnikom. Dom in Svet, 1910, 264—266. — Ant. Jellouschek v Mittheilungen d. hist. Ver. f. Krain, 1856, 12. — J. Flis: Stavbinski slogi, 128.

pole. Ker je razdalja med slopi precejšnja, je pregled skozi obe ladji svetel in prijazen.

Svetišče nima slopov in se končuje s peterimi stranmi osmokotnika. Zanimivo je, da svetišče nima iste osi kot ladja, ampak da je za spoznanje nagnjeno na evangelijsko stran, česar pa še vsakdo ne opazi. Vzrok je pač le krajeven. Prvotno svetišče je bila bržkone romanska apsida, ki je zavzemala malo prostora in je lahko stala na gorskem obronku. Ko so pa zidali 13 *m* dolgo svetišče v gotiškem slogu, so se morali prilagoditi kraju in stavbo zasukati proti hribu, ker bi je v ravni črti vsled brega ne mogli postaviti. V tem oziru je nekoliko podobna novomeški cerkvi.

Ladja na zunanjih stenah nima podpornikov kakor druge gotiške stavbe. Vzrok je gotovo prezidava iz romanske stavbe v gotiško in deloma tudi neznatna razpetost svodov, ki pri širini 4·45 *m* niso kdove koliko pritiskali na stene in jih zato odzunaj ni bilo treba podpreti. Pač pa je večja širina svetišča (6·68 *m*) zahtevala podpornikov. Zato je dobilo svetišče na južni strani tri prave podpornike, zvršetek svetišča pa le krasilne slope. Svetišče obsega tri in pol pole; krije ga kupasti svod.

Sv. Primož.
Zunanjščina svetišča.

Ladjo pokriva zvezdasto svodovje, podobno kakor v škofjeloški župni cerkvi ali pa v Crngrobu. Sklepniki so bogato figuralno ali ornamentalno izklesani. V središčih svodnih pôl so večji, sicer pa manjši. Slopi pa nosijo na kapitelih listnato okrasje.

V cerkvi nas preseneti kapelica sv. Primoža in Felicijana v obliki ciborija z gotiškimi členi. V drugih romarskih cerkvah imajo take kapele s svetinjami ali spredaj, ali sredi cerkve, ali pa precej pri vhodu. Tu pa stoji kapelica na desni strani vhoda. Na sredo je radi slopa niso mogli postaviti.

Ta kapelica ima pod oltarno menzo prostor za posode z relikvijami. Kapelica ima na treh straneh podstav, samo spredaj radi vhoda ga ni. Na tem podstavu stoje kratki okrogli stebriči, ki nosijo pokrov: zvezdnat svod med štirimi ostroločnimi oprogami s 4 fijalami

na vrhu. Oprožni loki so posejani z grčami in nosijo na vrhu križno rožo. Stavba je 4·17 *m* visoka; prav toliko, kot cerkveni slopi s kapiteli vred. Svod tega ciborija je poslikan; slike so iz baročne dobe. Oltar oklepa od vseh štirih strani omrežje iz kovanega železa.

7. Stari in novejši zvonik.

K cerkvi spadata dva zvonika. Stari zvonik se drži na zahodni pročelni strani cerkve, toda ni somerno prizidan, ampak je proti severu potisnjen. Širok je 5·05 *m*, globok 3·75 *m*. Cerkvena stena na njegovi levici meri 2 *m*, na južni pa 4·05 *m*. Odkod ta razlika in nepravilnost? Zvonik bi moral vendar stati sredi cerkvenega pročelja! Marsikdo se je že tej izjemi čudil. Dr. Graus je sodil, da je stavbar že prvotno potisnil zvonik bolj na levo, ker ga je tako oddaljil od brega in ga trdneje utemeljil. Konservator župnik Franc Avsec pa je globlje pogledal in razrešuje to nepravilnost zgodovinsko. Piše namreč:[36]) „Prvotna cerkev sv. Primoža nad Kamnikom je bila romanska. Ostal pa je le stolp in severna stena, na kateri so tiste sloveče slikarije. V gotiški dobi je bila razširjena in podaljšana ter zlomljena kakor novomeška, da se je ložje hriba oklenila.“ Tako je moralo v resnici biti. Prvotna cerkev je bila romanska enoladijska stavba z lesenim stropom. Bržkone so l. 1472. cerkev spremenili. Cerkvi so prizidali 13 *m* dolgo svetišče, pri ladji so porušili južno steno in jo za 2·05 *m* bolj proti jugu na novo sezidali. Zvonik je ostal v prvotni obliki, zato ne stoji sredi pročelja, ampak bolj na levo stran. Ladjo so potem posvodili in jo sploh opremili, kakršna je še v bistvu danes

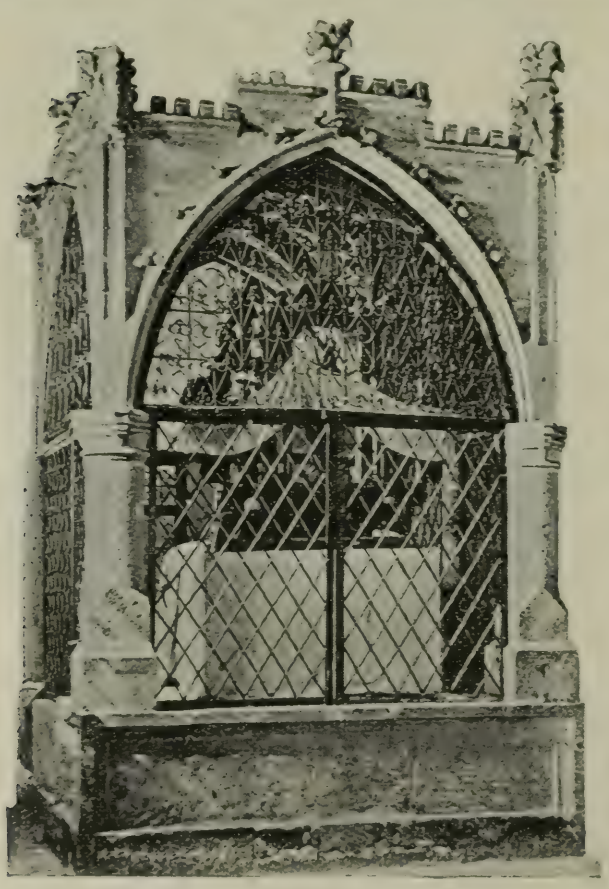

Fotogr. *J. Graus.*

Ciborijski oltar sv. Primoža in Felicijana.

Na zunanjih stenah spoznaš takoj, koliko je starejšega in koliko mlajšega zidu. Stari zid je zelo razkav, mlajši je bolj uglajen.

[36]) Drugo izvestje društva za kršč. umetnost v Ljubljani, 1898, 11.

Zvonik ima vhod iz cerkve. Ta vhod ima kamenit 170 *cm* visok obod z na vrhu okroglo završenim lokom. Profil tega oboda je dvojna blazina. Spodaj je posnetek, ki prehaja v neprofiliran kamen. Nizki zvonik ima na vrhu skopčena okna z romanskimi linami.

V teku časa je zvonik, gotovo radi hudih potresov, razpokal, zlasti nad okni. Zid ni bil več tako trden, da bi nosil zvonove in da bi se moglo brez nevarnosti zvoniti. Podreti ga in na njegovem mestu drugega sezidati, niso mogli, ker nosi pročelno steno in nanjo oprti ladijski obok. Zato so morali zvonik pustiti v miru, vzeli so mu pa zvonove in jih obesili v na novo sezidanem zvoniku podobne oblike. Ker je veliki zvon iz l. 1703., je verjetno, da so novi zvonik sezidali po potresu l. 1699., ki je napravil po Kranjskem precej škode. Oba zvonika imata baročni strehi.

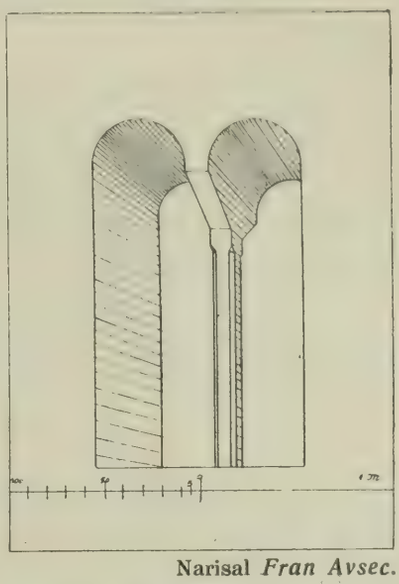

Narisal *Fran Avsec.*

Sv. Primož. Romansko okno v starem zvoniku.

Niti stari zvonik niti ladja nimata na zunanji strani gotiških pritalnih okrajkov, zopet znamenje, da prvotna cerkev ni bila zidana v gotiški dobi, ampak prej. Južna ladijska stena, je sicer, kakor smo čuli, iz gotiškega časa, a ker severna stena cerkvene ladje in zvonik nista imela okrajkov, jih tudi tu niso napravili.

V novejšem zvoniku vise trije zvonovi.

Veliki zvon tehta 19·40 stotov in je iz l. 1703. Stal je 1135 goldinarjev.

Zgoraj ima napis: „Ecce dabit voce sua vocem virtutis“. Na straneh so podobe: 1) proti vzhodu: Kristus na križu, pod križem M. B., sv. Magdalena in sv. Janez; 2) proti severu: M. B. z božjim Detetom; 3) proti zahodu: Sv. Primož in Felicijan; 4) proti jugu: sv. Rok.

Pod podobo Kristusa na križu je napis: „Ecce crucem Domini, fugite partes adversae, vicit leo de tribu Juda, Radix David, Alleluja.“ — Grb. Spodaj napis: „Maximilianus Leopoldus Rasp, plebanus Stainensis.“

Nad podobo sv. Primoža in Felicijana je napisano: „Toti coelesti curiae imprimis s. Primo et Feliciano M. M. intercessoribus potentissimis ad honorem.“

Pod podobo teh dveh svetnikov je še napis: „EX ConfLVentIs

pLebIs stIpe fVnData aC fVsa LabaCI, a Casparo FranCo seXto IDVs IVnII."

Pod podobo sv. Roka je letnica 1703 zaznamovana in teža 19 stotov 40 funtov.

Srednji zvon tehta 8 stotov. Krasi ga napis v gotiških minuskulah:

„maria ✧ ave Q rer + glorie + veni + cum + pace + o ſancte + Primus + ora + pro + nbis + 1891" jar.".

Najmanjši zvon tehta 5 stotov. Bržkone je iz iste dobe, kakor srednji, ker ima tudi gotiški napis: „ave maria, gratia plena" in imena štirih evangelistov.

Ta dva zvonova sta torej vlita pred v začetku omenjenim posvečenjem cerkve l. 1492.

8. Notranjščina cerkve.

Nekaj posebnega je v cerkveni notranjščini ob severni steni kamenita, toda iz neoglajenega kamna sezidana polica ali klop, ki nima sebi enake po naših pokrajinah in ki tudi spričuje visoko starost naše stavbe.

Strop v svetišču je gotiško svoden in sicer kupasto, to je, rebra oklepajo čveterokotnike rombaste oblike. Rebra se navzdol končujejo ob lepih konzolah, ki imajo ali človeško obliko, ali pa tvorijo rastlinske ornamente.

Sklepniki so v svetišču [37]) in v ladji prav skrbno izdelani. V svetišču se rebra stikajo v 4 sklepnikih: 1. predstavlja sv. Janeza Ev. s kelihom, 2. sv. Primoža z levom in z mečem, 3. Marijo z Jezuščkom, 4. moža z brado, z mečem in s klobukom v roki, morda sv. Felicijana. Konzole na ep. strani: 1. pasovi; 2. mož s kapo na glavi drži noge, 3. S. IOAN, 4. mož spi, z desnico glavo podpira, 5. mož sklepa roki. Na evang. strani: 1. pasovi, 2. lev (simbol sv. Marka), 3. vol (simbol sv. Luka), 4. angel (simbol sv. Mateja), 5. glava in roke.

Oglejmo si sklepnike še v ladji. Med slavolokom in 1. slopom so: 1. V sredi Jezus, ob straneh sv. Simon in Juda. 2. Na obeh straneh slopa a) letnica, 1472 [38]), b) sv. Elizabeta. 3. Med prvim in

[37]) Jellouschek piše, da se vidijo na oboku nad velikim oltarjem na levi strani črke: A. E. I. O. U. Friderikovega reka, na desni strani pa besede: Jezus Nazarenus Rex Judaeorum z letnico 1534. (Mitth. 1856, 12.) Sedaj teh stvari ni videti. Če so pa res bile, potem bi bilo svetišče iz l. 1534.

[38]) Letnica je gotovo 1472 ne pa 1452, kakor je dokazoval Graus v Kirchen-Schmuck, 1885, 23. V Cirknici so Turki l. 1472. cerkev požgali. V napisu zunaj cerkve je sedmica prav taka, kakor na sklepniku pri sv. Primožu.

drugim slopom: sv. Joahim s knjigo in vevnico, na straneh sv. Radegunda in M. B. z Jezuščkom. 4. Ob drugem slopu a) sv. Peter, b) sv. Barbara. 5. Med drugim in tretjim slopom: rozeta, na straneh dvoglavi avstrijski orel in sv. Katarina. 6. Ob tretjem slopu na obeh straneh: a) sv. Nikolaj in znamenje ⚔. 7. Med tretjim in četrtim slopom: sv. Janez evangelist, ob straneh enoglavi kranjski orel, sv. Jakob s torbo, palico in knjigo, 8. Ob 4. slopu: a) škarje z dvema šesterožarnima zvezdama, b) sv. Jernej z nožem. 9. Med četrtim slopom in steno: a) Prazen, samo opasan ščit, b) zunaj z dvojno glavo, poleg njega na vsaki strani luna in zvezda.

Konzole v ladji predočujejo na ep. strani: 1. glavo, 2. doprsnik, ki sklepa roki na hrbtu, 3. glavo, 4. rozeto; na evang. strani: 1. glavo, 2. otroško podobo, ki nosi konzolo na hrbtu. 3. rozeto, 4. glavo.

Umljivo je, da imajo tu ikonografi široko polje, če hočejo vse podobe in simbole natančno razložiti.

Kakor v drugih gotiških cerkvah, je tudi v tej cerkvi na listni strani ob velikem oltarju velika dolbina z zasločenim gotiškim lokom, ki ima spodaj polico. Bržkone so rabili to polico za kredenco ali mizo, kamor so polagali pri sv. maši potrebne stvari. Take dolbine so še ohranjene, napr. v Pletrjah in pri sv. Petru v Ljubljani.

Pevski kor je moderna slaba zgradba, stoječa na dveh stebrih iz navadnega kamna. Desno podnožje je nepravilno. Na koru stoje male stare orgle, ki jih je zgradil ljubljanski orglar in meščan J. Faller, l. 1680. Prištevati jih je najbolj zanimivim cerkvenim godalom na Kranjskem, ne samo po čestitljivi letnici, ampak tudi po mehki ubranosti piščali.

Cerkev je potlakovana z opeko, samo dve stopnici sta kameniti; prva je ob prvem stebru v ladji, druga ob slavoloku in dela prehod v svetišče. Tako je svetišče za dve stopnici višje ko spodnji del ladje.

Zakristija je tudi iz gotiške dobe; ima pritalni okrajek in gotiška 197 *cm* visoka vrata. Del zakristije je pozneje prizidan.

V zakristiji so kelihi in mašni plašči spomina vredni.

En kelih ima gotiško stalce z letnico 1479. Rob je okrašen s prodrtinami, znamenje, da je moral biti kelih precej bogat. Vozel je jajčaste oblike, torej iz srede 17. veka; kupa je nova.

Drugi kelih ima letnico 1510. Stalce je okroglo. Na tem kelihu ni gotiških oblik, kar nas mora iznenaditi pri tako zgodnji letnici. Mogoče, da letnica ni prava.

Mašni plašči iz dobe kamniškega župnika Maksimilijana Leopolda Raspa nosijo na podlogi letnico in ime župnikovo. Na ta način

spoznamo starost mašnih plaščev in vrsto blaga, ki so ga tedaj rabili za paramente. V sličnih slučajih lahko iz vrste blaga sklepamo na starost dotičnih paramentov.

Na evangelijski strani blizu stranskega oltarja visi slika z lepim baročnim okvirom iz l. 1637. Slika kaže na 24 poljih prizore in dogodke iz življenja sv. Primoža.

Pod cerkvenim stolpom hranijo sliko sv. Primoža iz l. 1687. in v dolbini staro kamenito soho Matere božje. Kip je 69 *cm* visok; manjka mu rok; na glavi ni več pokrivala, krone ali svita, zato je teme kar gladko odrezano. Glava je nataknjena na trup. Tudi roke so bile pritaknjene, zato se v ostanku še vidita jamici za železni klin, ki je roki spajal s trupom. Kip je iz gotiške dobe. Marija sedi. Čez telo je prepasana. Plašč pregrinja kolena. Obraz je čeden; valoviti lasje segajo čez ušesa in padajo čez tilnik. Spodaj je kos kipa odkrhnjen.

Križev pot je pod steklom in dobro ohranjen. Prej je bil v mekinski cerkvi.

Sv. Primož.
Tabla iz leta 1637 s slikami iz življenja sv. Primoža in Felicijana.

Prižnica ima sedaj temno lesno barvo. Lepša jo šest Mencingerjevih slik: Immaculata, štirje evangelisti in šopek cvetic z letnico 1742 in z monogramom, v katerem so strnjene črke L. M. R. Te črke pomenjajo župnika kamniškega Leopolda Maksimilijana Raspa, ne pa, kakor se je mislilo, Valentina Mencingerja, slikarja naštetih slik. Oljne, na les slikane podobe so nenavadno dobro ohranjene in delajo čast imenovanemu slikarju.

Ob listni strani svetišča je lesena klop, okrašena s črnimi lisami tako, da bi kdo mislil na črne vložke, pa je le črna barva. Letnica 1716.

9. Oltarji.

1. Veliki oltar. Menza sedanjega oltarja je zidana. Spredaj ima ploščico iz kamna, ki zapira bržkone grobek za svetinje. Na plošči je napis MCCCCCXXXV + (= 1535). Na nastavku za tabernakljem je letnica 1678. Oltarni nastavek je baročne oblike

in ima nad predelo še tri odstavke. V prvem odstavku je v votlini kip M. B. z Jezuščkom, ob njej sv. Primož in Felicijan z levoma. Slika Leopolda Layerja uprizarja isto. Na evangelijski strani je kip sv. Marka in na listni strani sv. Mateja, oba stojita pod baldahinom.

V drugem odstavku vidimo Boga Očeta z dvema svetnikoma brez posebne oznake. Na vrhu je Jezus s križem. Značilno je, da nosijo svetniki na tem oltarju in na drugih v tej cerkvi na glavo pritrjeni svit v obliki krožnika.

Nekaj izrednega je tabernakelj, ki obstoji iz pravega tabernaklja z majhnim baldahinom in iz dveh malih stranskih okraskov v obliki oltarnih nastavkov. Ta okraska vsebujeta po dve mali sliki: rojstvo Jezusovo in skupino treh angelcev, beg v Egipt in Boga Očeta. Okraski so bogato izrezljani.

Sv. Primož. Kameniti gotiški kip Matere božje.

2. Drugi oltar na evangeljski strani nosi letnico MDC 55 (= 1655) in je razdeljen na višavo v tri odstavke. Kipi prvega odstavka so: Sv. Radegunda med sv. Ano in sv. Elizabeto, drugega odstavka pa: sv. Helena med sv. Barbaro in sv. Katarino, s krono, žezljem in s knjigo. Oblečena je kakor kaka redovnica v belo krilo s črnim škapulirjem.

Na vrhu je sv. Veronika med dvema angeloma.

Ti kipi imajo posebne znake. Lasje so poveznjeni preko ušes; oči so izbočene, brada okroglja in izrezljana kot izrastek.

3. Tretji oltar na listni strani je iz l. 1656. Kipi tega oltarja so: Sv. Leonard z verigo med sv. Gregorijem Velikim in sv. Auguštinom; sv. Rok med sv. Ambrozijem in sv. Hieronimom; sv. Boštjan med dvema angeloma.

Kipi drugega oltarja nam kažejo patrone vdov in devic, tretjega pa cerkvene učenike in varuhe zoper kužne bolezni.

Na tem 3. oltarju sta dva svečnika iz brona z lepim trinožnim stalcem, okrašenim z angelskimi glavicami.

4. Četrti oltar je v ciborijski kapelici sv. Primoža in Felicijana. Oblika soh in okraskov je iz iste dobe kakor prejšnji oltarji, iz srede 17. veka, samo da je oltar manjši in zlasti nižji.

10. Stenske slike.

Posebno pozornost v tej cerkvi vzbujajo stenske slike na severni in južni steni ladje.

Na južni strani nam predstavljajo na srednjeveški način Marijino življenje v 12 oddelkih ali prizorih. Ti prizori so: [39])

1. Joahim in Ana. Joahim svečenik v Nazaretu živi z Ano iz Betlehema v pobožnem toda v nerodovitem zakonu. Ko pride nekoč v tempelj darovat, ga veliki duhovnik odpodi, češ, da ni primerno, da je nerodoviten pričujoč med rodovitnimi.

2. Osramočen odide Joahim med svoje pastirje. Na paši se mu v sanjah prikaže angelj in mu naznani rojstvo hčere in njeno visoko namembo.

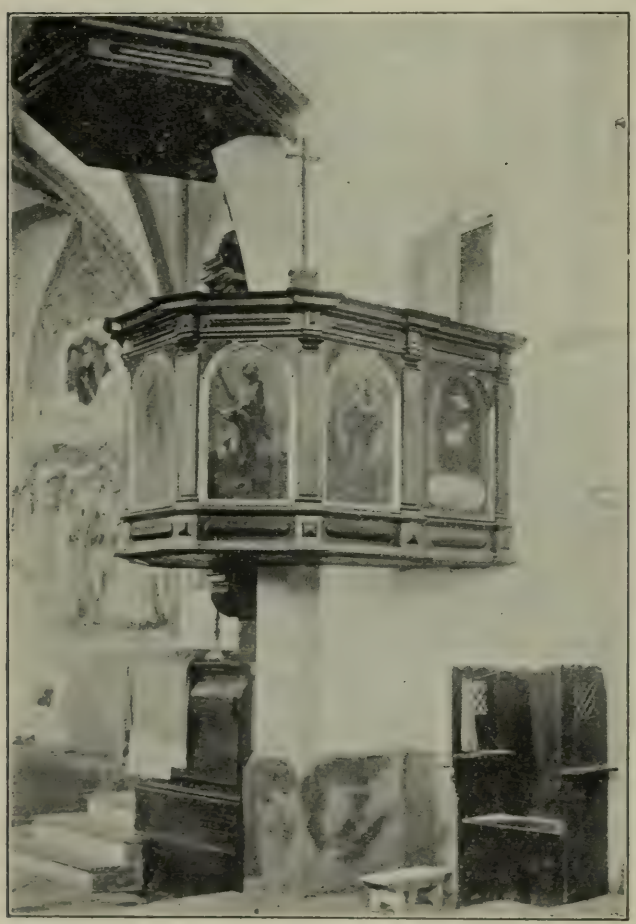

Sv. Primož. Prižnica.

3. V dokaz bo srečal svojo ženo Ano pod zlatimi vrati (porta aurea). Ana, ki jo je strežnica lepo oblekla, toži na vrtu gledaje na polno vrabčevo gnezdo svojo usodo, da nima zaroda. Angel ji naznani nepričakovano srečo. Pod zlatimi vrati se z možem res srečata in Ana mu razodene veselo sporočilo.

Iz te legende si je umetnost v 15. veku izbrala 4 prizore, ki se navadno slikajo. Najpoljudnejši je prizor srečanja pod zlatimi vrati, s katerim se ponavadi krog slik pričenja. Na naši sliki prizora s sv. Ano na vrtu ni.

4. Rojstvo Marije Device.

5. Marijin pot v tempelj med svete tempeljske device.

6. Marija dela s tovarišicami pri statvah.

7. Angel ji oznani rojstvo Jezusovo.

8. Zaroka Marijina z Jožefom.

---

[39]) Primerjaj: Dr. H. Bergner: Handbuch der kirchlichen Kunstaltertümer in Deutschland. Str. 477. — Legenda aurea Jacobi a Voragine, ed Dr. Th. Graese 1890, 131.

9. Obisk pri teti Elizabeti.
10. Rojstvo Jezusovo.
11. Obrezovanje.
12. Darovanje v templju.

Teh dvanajst slik je tako razvrščenih, da pridejo štiri med dvoje oken, pred prvo okno in za tretje pa po dve.

Poleg slik iz Marijinega življenja moramo omeniti še druge slike. Nad prvim oknom sta simbola evangelistov sv. Janeza in sv. Mateja — orel in angel, nad drugim oknom sv. Luka in sv. Marka — vol in lev, vsi z napisi v gotiških črkah. Nad tretjim oknom kraljujeta dvoglavi avstrijski in enoglavi kranjski orel.

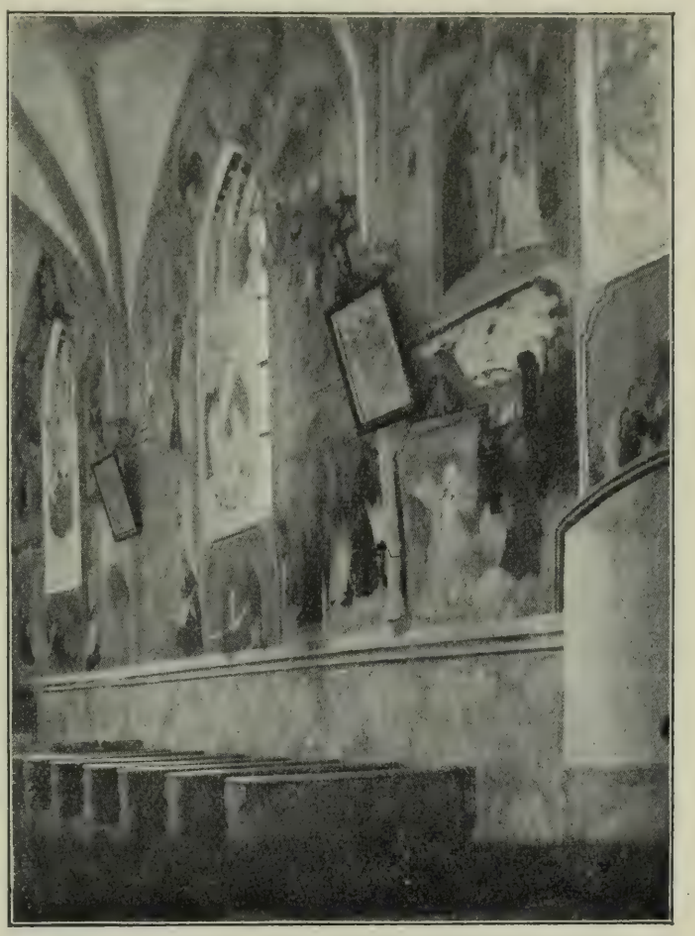

Sv. Primož. Južna stena v cerkveni ladji.

Obočja treh oken nam kažejo ljudstvu nekdaj najbolj znane svetnice: sv. Katarino in sv. Marjeto, sv. Barbaro in sv. Lucijo, sv. Uršulo in sv. Elizabeto.

Pod prvim oknom je slika sv. Aleša, pod drugim sv. Janeza Krstnika, pod tretjim: sv. Joahim in Ana učita Marijo brati.

Dvoje zadnjih oken je zazidanih, le sled gotiškega šilastega loka se še pozna.

Na severni steni nam kažejo slike druge prizore, ki so okvirjeni z gotiškimi loki:

1. Betlehemski detomor. Na desnici trobijo štirje trobci, kakor da bi Herodovo povelje razglašali.

2. Herod naroča enemu izmed sv. Treh kraljev, naj se povrnejo k njemu, ko bodo božje Dete našli; sam se vrača proti domu. Zadnji kralj je na konju, drugi jezdi na velblodu, poleg njega sta še dva velbloda njegovih spremljevalcev. Stopala teh živali so v resnici strašna.

3. Prvi kralj že kleči pred Jezusom, ki ga drži Marija v naročju. Zadaj dela sv. Jožef. Tudi vola in osla ne manjka.

4. Kuga, lakota, vojska, ogenj, povodenj uničujejo človeka in živino, tatovi pa kradejo človeško lastnino. Kristus v ospredju slike

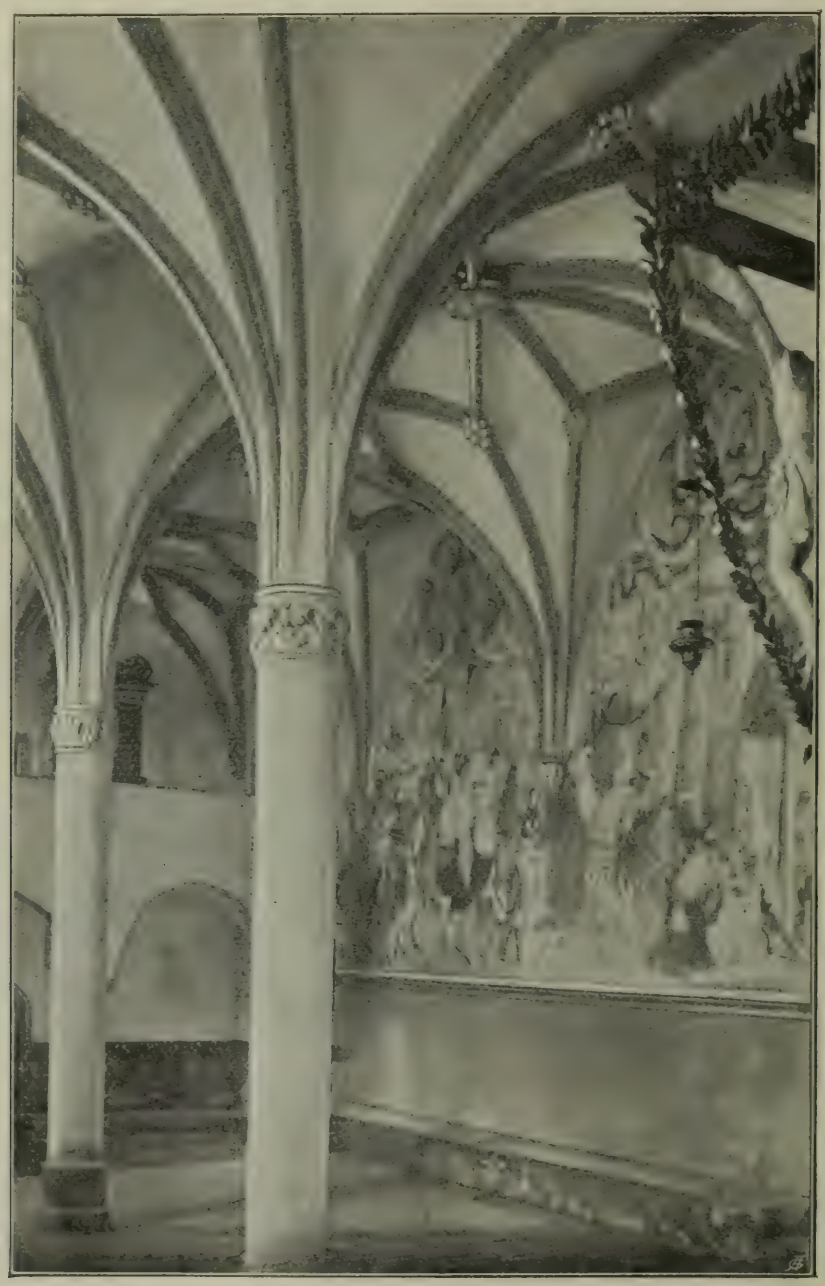

Fotogr. *Dr. Fr. Stele.*

Sv. Primož. Freske na severni steni cerkvene ladje.
Na desni spodaj kamenita klop ali polica.

kleči in kaže svoje rane nebeškemu Očetu, ki vsled tega potolažen vtika meč v nožnico. Marija Pomočnica pa razgrinja svoj plašč nad zastopniki vseh stanov obojega spola, ki se zatekajo pod njeno varstvo. Marijin plašč držita sv. Primož in Felicijan. Naposled mo-

ramo omeniti še sliko sv. mučenca Erazma kot škofa, ki nosi vreteno, na katerem so črева navita.

Slika sv. Treh kraljev je nenavadno velika in obega 36 oseb skoraj naravne velikosti. Dolga 11·60 *m*.

Najpomenljivejša je pač zadnja skupina z Marijo Pomočnico; kaže nam varuha te cerkve, sv. Primoža in Felicijana in nam tudi razloži zakaj ju verniki časte, namreč kot pomočnika v sili, kot zavetnika proti kugi in vojski.

Zgodovinar Jellouschek [40]) je l. 1856. mislil, da je slika nele simboličnega, ampak tudi zgodovinskega pomena. Osebe, ki se nahajajo pod Marijinim plaščem, razlaga kar individualno in imenuje papeža Siksta IV., prvega ljubljanskega škofa Sigmunda Lamberga, cesarja Friderika IV. in mladostnega nadvojvoda Maksimilijana. Edvard pl. Strahl [41]) se ni odločil na nobeno stran. Jasno pa je, da osebe niso zgodovinske, ampak da je slika splošnoznana v cerkveni umetnosti: pod plaščem Marije Zaščitnice se zbirajo vsi stanovi.

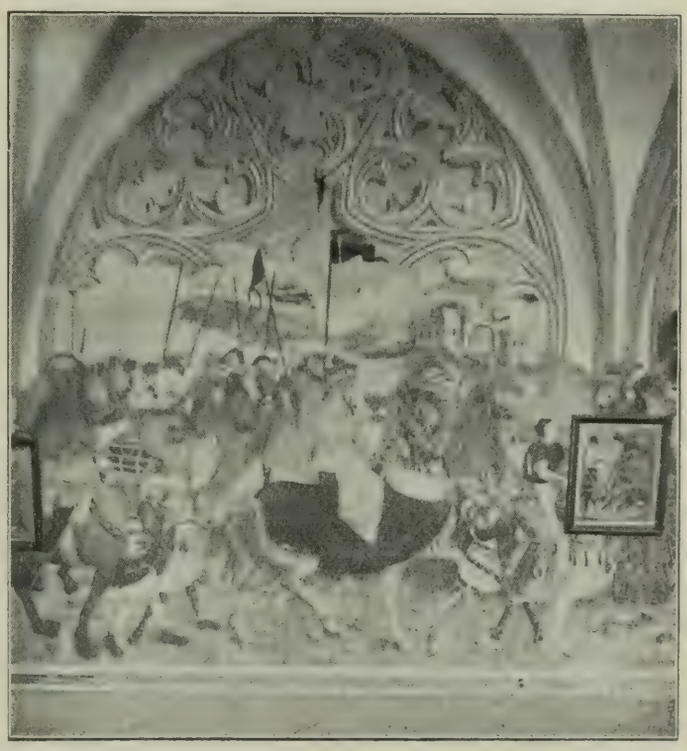

Sv. Primož. Sv. Trije Kralji prihajajo.
2. freska severne stene v ladji.

O starosti teh stenskih slik se je že mnogo pisalo. Zgodovinar Anton Jellouschek [42]) in dr. Ivan Graus [43]) menita, da so slike iz one dobe, ko se je cerkev zidala, torej iz 15. veka. Hans Lukesch, akad. slikar, je 2. jan. 1911 pisal, da so slike nastale pred l. 1550 [44]).

Dr. Graus sodi: Starost se da dognati iz zad-

---

[40]) Mittheilungen d. h. Vereins f. Krain, 1862, 12.

[41]) Die Kunstzustände Krains, 1884, str. 9.

[42]) l. c.

[43]) Kirchenschmuck, 1885, 37.

[44]) Die Bilder sind zwar schon mit Leimfarben ausgeführt, aber noch vollkommen gothisierend mit Anklängen an Dürer und wären vor 1550 anzusehen. Kn. šk. arhiv.

nje slike, ki uprizarja turške navale, torej po l. 1471. Značaj pa ni gotiških severnih krajev, ampak odločno italijansko renesanški. Mojster je moral biti Italijan. Poznaš pa to na pravilni risbi, na prosti lepoti njegovih figur, na gubah njegovih oblačil, ki so brez vsakega stilističnega zgibanja, na posebnem načinu, kako predstavlja predmete, kar odločno kaže na italijanske kompozicije, na pr. Kristusovo rojstvo.

Sv. Primož. Sv. Trije Kralji molijo božje Dete.
Tretja freska severne stene v ladji.

Dalje pravi:[45]) Svete osebe, slikane v obočjih oken, kažejo neko prožnost in plemenito lepoto, ki jo zaman iščemo na severnih delih. Žal pa, da te zanimive in za kranjsko umetnost važne slike niso ostale nedotaknjene, ampak jih je precej pokvarila prenavljajoča roka ok. l. 1840., kakor poroča Ed. pl. Strahl.

Ali so slike res tako stare? Na severni steni je podpis: „Elias Wolff 1592“. Ta podpis nam reši vso zagonetko. Elias Wolff je bil slikar in ljubljanski meščan. Deloval je zlasti v Hrenovi dobi. Tako na pr. čitamo, da je l. 1626. mojstrsko naslikal v ljubljanski stolnici oltar sv. Magdalene[46]). Imenuje se tudi l. 1644. med ogledniki mejá ljubljanske občine[47]). Moral je biti tedaj seveda že v letih; za oglednike mestnih mej so pa odbirali navadno najstarejše meščane.

Elija Wolff je moral imeti sina enakega imena, ki je umrl[48]) 22. maja 1653. Hči tega je v 7. letu umrla 15. julija 1649. Ker je imel ob smrti 58 let, je moral rojen biti ok. l. 1595., torej 3 leta po

---

[45]) l. c., str. 38.

[46]) Strahl, o. c., str. 17.

[47]) Mittheilungen d. h. V. f. Krain, 1904, 20.

[48]) Smrtna matica ljublj. stolnice: 1653 22. maji Elias Wolff pictor an. 58, sepultus ad S. Petrum.

nastanku naših slik. Mogoče je, da se podatki o sliki iz l. 1626. in in o ogledu mestnih mej l. 1644. nanašajo na tega mlajšega Wolffa, ki je bil tudi slikar.

Z letnico 1592. je torej čas teh stenskih slik določen. Starejših slik v cerkvi ne bo razen za nekaj let. Slikar je najbrže pričel slikati l. 1589. na južni strani, potem pa je nadaljeval na severni, kjer se je naposled podpisal. Mogoče je, da je slikanje trajalo nekaj let. Če so pa slike iz te dobe, je razlagljivo, zakaj se ločijo od starejših gotiških in se tesno oklepajo italijanske renesanse.

Če je torej Elija Wolff naslikal stenske podobe, ne bomo v njih iskali portretov cesarja Friderika, Maksimiljana, škofa Lamberga in papeža Siksta IV. (1471—1484). O cesarju Frideriku IV. (1440 do 1493) vemo, da je bil golobrad, torej mu slika ni podobna, prav tako Maksimilijan (1493—1519); pač pa je nosil polno brado cesar Rudolf II. (1576 do 1612), ki je živel ob času, ko je Wolff naslikal to stensko podobo.

Sv. Primož. Marija Zaščitnica. Jezus posrednik. Sv. Erazem.
Četrta freska.

Ker so se že v starih časih obiskovalci radi ovekovečili s tem, da so vpraskali svoje ime in letnico v steno, se nam je tudi tu ohranilo na južni steni več imen, na pr.: Rambschissel, Marina Jaktschizin, Blasius Presens, 1641 (morda praesens = prisoten), Adamus, Mathias, Wilhelm Stan . . . 1622. Najstarejša letnica je, če sem prav videl, 1589. Mogoče torej, da je slikar to leto pričel slikati in delo dovršil l. 1592.

Konservator Ivan Franke [49]) meni, da so slike na južni steni

[49]) Dom in Svet, 1910, 265.

„iz druge roke, starejše, kakor prve, pa manj svobodne in večje konvencijonalnosti“.

Bržkone pa so nastale vse slike istodobno. Verjetno pa je, da je imel Wolff tudi kakega tovariša, ki mu je pomagal.

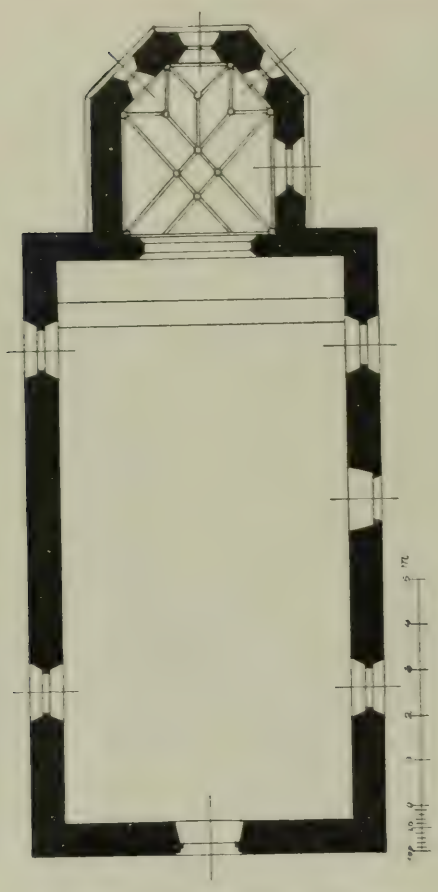

Zmeril in narisal *Fran Avsec.*
Sv. Peter. Tloris cerkve.

Slike so vsled starosti, delne poprave in vsled vlage precej trpele. C. kr. centralna komisija za varstvo spomenikov na Dunaju jih je dala slikarju Mateju Sternenu popraviti. Proračun za oder in delo je znašal 3200 K.

11. Cerkvica sv. Petra.

Nekoliko više nad cerkvijo sv. Primoža in Felicijana je cerkvica sv. Petra. Dolga je 12·85 *m* in široka 6·35 *m*; svetišče samo je 4·30 *m* dolgo in 4·06 *m* široko.

Svetišče ima zidan gotiški svod. Rebra so kamenita in slone na figuralnih konzolah; sklepniki so rozete, ščitki in listi. En sklepnik predočuje patrona te cerkvice sv. Petra, drugi svetnico. Svetišče razsvetljujejo tri gotiška okna s krogovičjem; ladjo pa dvoje pravokotnih oken. Slavolok je gotiški. Vhod ima polkrožno završen obod.

Strokovnjaki cenijo zlasti strop. Ivan Franke piše:[50]) „Nad ladjo je ohranjen enostaven, toda pristen, star strop iz gotiške dobe, deske so zložene stikoma in skladno z dolžino ladje ter za okrasbo patronirane z ornamenti gotiškega sloga. Kolikor vem, je ta strop edini[51]) te vrste, t. j. gotiški, v slovenskih pokrajinah“.

Cerkvica ima tri male pa lične baročne oltarje. Na evangeljski strani nosi letnico 1639, veliki oltar in na listni strani sta nekoliko mlajša, morda iz dobe ok. 1660. Cerkvica ima tudi svoj zvon.

---

[50]) Dom in Svet, 1910, 264.

[51]) Dr. Ivan Graus jih nekaj našteva za Štajersko in Koroško: Für Steiermark können wir namhaft machen die Filiale St. Ulrich in der Krakau, Predlitz, St. Caecilia u. St. Georgen ob Murau, St. Egyden bei Murau, St. Lorenzen in der Pfarre St. Peter am Kammersberg; aus Kärnten wäre anzuführen der Rundbau des Magdalenen-Kirchleins bei Kuhnsdorf. Pristavljamo še Gornjo Belo (Obervellach). Der Kirchen-Schmuck. 1885, 91.

12 Cerkvenikova hiša.

Poleg cerkve sv. Primoža je cerkvenikova hiša. Ker spada vse ozemlje na okrog v župnijo Stranje, je tudi cerkvenik stranjski župljan. Cerkev sv. Primoža pa spada še vedno pod župnijo kamniško, kakor nekdaj, ko še ni bila ustanovljena župnija Stranje, ki je nastala šele 1792.

Včasih so tu stanovali tudi duhovniki, na pr. l. 1504., ko se imenuje kaplan Matija [52]).

Priloge.

1. Listina z dne 9. julija 1396.

Bonifacius episcopus Servus Servorum Dei. Universis christifidelibus praesentes litteras inspecturis salutem et apostolicam benedictionem. Licet is de cuius munere venit, ut sibi a suis fidelibus digne et laudabiliter serviatur, de habundantia suae pietatis, quae merita supplicum excedit et vota, bene servientibus sibi multo maiora retribuat, quam valeant promereri, nihilominus tamen cupientes Domino reddere populum acceptabilem et bonorum operum sectatorem fideles christianos ad complacendum sibi quasi quibusdam allectis muneribus indulgentiis scilicet et remissionibus invitamus, ut exinde reddantur divinae gratiae aptiores. Cupientes igitur, ut Capella sanctorum Primi et Feliciani Martyrum infra limites parrochialis ecclesiae in Stayn Aquilegensis dioecesis sita a christifidelibus congruis honoribus frequentetur et etiam piis eorundem fidelium sufragiis reparetur et ut fideles Christi eo libentius causa devotionis confluant ad eandem et ad eius reparationem et fabricam promptius manus porrigant adiutrices, quo ex hoc ibidem uberius dono coelestis gratiae conspexerint se refectos, de omnipotentis Dei misericordia et beatorum Petri et Pauli Apostolorum eius auctoritate confisi, omnibus vere poenitentibus et confessis, qui in Nativitatis, Circumcisionis, Epiphaniae, Resurrectionis, Ascensionis et Corporis Domini nostri Jesu Christi ac Pentecostes et Nativitatis, Annuntiationis, Purificationis et Assumptionis beatae Mariae Virginis ac Nativitatis beati Johannis Baptistae et Apostolorum Petri et Pauli ac sanctorum Primi et Feliciani praedictorum et ipsius Capellae dedicationis festivitatibus ac celebritate Omnium sanctorum necnon per dictarum Nativitatis, Epiphaniae, Resurrectionis, Ascensionis et Corporis Domini ac Nativitatis et Assumptionis beatae Mariae et Nativitatis beati Johannis Baptistae et Apostolorum praedictorum festivitatum Octavas et per sex dies dictam festivitatem Pentecostes immediate sequentes eandem Capellam devote visitaverint annuatim ad ipsius reparationem et fabricam manus porrexerint adiutrices, ut praefertur, singulis videlicet festivitatum et celebritatis diebus tres annos et totidem quadragenas de iniunctis eis poenitentiis misericorditer relaxamus. Volumus autem quod si alias visitantibus dictam Cappelam aut eius reparationem et fabricam manus porrigentibus adiutrices aut alias inibi pias eleemosinas erogantibus aliqua indulgentia in perpetuum vel ad certum tempus nondum elapsum duratura auctoritate nostra concessa fuerit huiusmodi praesentes litterae nullius sint roboris vel momenti. Datum Romae apud sanctum Petrum VII Idus Iulii Pontificatus nostri anno octavo. D. de Portogruario.

Na zavihnjenem robu:

---

[52]) Izvestje Muz. društva, II., 48.

Bonifacius PP tres annos et totidem quadragenas. Pro N. de Perusio A. de Riglia.

Pergamena 45 × 32 *cm*. Pečat svinčen na svileni vrvici. Podobi sv. Petra in Pavla z napisom: S. PA • S. PE. Granuliran okvir. Rev. z napisom: ⁝BONIFATIVS⁝ P̄P̄. VIIII·

2. Listina z dne 23. marca 1475.

Bartholomeus tituli sancti Clementis, Philippus tituli sanctorum Petri et Marcelli, Antonius tituli sancti Viti, presbyteri, Johannes tituli sancti Angeli, diaconus, miseratione divina Sacrosanctae Romanae ecclesiae Cardinales. Universis et singulis Christi fidelibus praesentes litteras inspecturis salutem in Domino sempiternam. Splendor paternae gloriae, qui sua mundum inefabili iluminat claritate pia vota fidelium de ipsius clementissima maiestate sperantium tunc praecipue benigno favore prosequitur, cum devota ipsorum humilitas sanctorum precibus et meritis adiuvatur. Cupientes igitur ut ecclesia sanctorum Primi et Feliciani congruis frequentetur honoribus, ac in suis structuris et aedificiis debite reparetur, libris quoque calicibus, luminaribus et aliis ornamentis ecclesiasticis divino cultui necesariis augumentetur, conservetur et manuteneatur, fidelesque ipsi eo libentius devotionis causa confluant ad eandem et ad reparationem, conservationem et manutentionem huiusmodi manus promptius porrigant adiutrices, quo ex hoc ibidem dono coelestis gloriae uberius conspexerint se refectos, de omnipotentis Dei misericordia et beatorum Petri et Pauli Apostolorum eius auctoritate confisi, omnibus et singulis christifidelibus utriusque sexus vere poenitentibus et confessis qui dictam ecclesiam sanctorum Primi et Feliciani in monte Stain Aquileiensis dioecesis in Pentecostes et Assumptionis beatae Mariae Virginis ac sancti Jacobi maioris et Nativitatis domini nostri Jesu Christi nec non ipsius ecclesiae dedicationis festivitatum diebus a primis vesperis usque ad secundas vesperas inclusive devote visitaverint annuatim et ad praemissa manus, ut praefertur, porrexerint adiutrices, Nos Cardinales praefati et quilibet nostrorum per se pro singulis festivitatum diebus huius modi, quibus id fecerint, centum dies de iniunctis eis poenitentiis misericorditer in domino relaxamus. Praesentibus vero perpetuis futuris temporibus duraturis. In quorum omnium et singulorum fidem et testimonium praemissorum praesentes litteras fieri nostrorumque cardinalatuum sigillorum iussimus et fecimus appensione muniri. Datum Romae in domibus nostrarum solitarum residentiarum sub anno a Nativitate Domini Millesimoquadringentesimoseptuagesimoquinto die vero vigesima tertia mensis martii, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Sixti divina providentia Papae quarti anno quarto.

Pergamena s pliko. 57 × 39·5 *cm*.

Pečati odpadli. Na pliki: Bartholomeus, Philippus, Antonius, J̄ohs. Centum dies praesentibus. C. dies. — H. Brunus.

3. Listina z dne 9. septembra 1492.

Jacobus Valaressus Dei et Apostolicae sedis gratia episcopus Justinopolitanus in patriarchatu aquileiensi sede vacante substitutus generalis: Universis et singulis praesentes literas inspecturis pariter et audituris salutem in Domino sempiternam: Pia mater ecclesia de salute animarum solicita fideles suos ad visitationem sacrorum locorum per munera spiritualia indulgentias et remissiones peccatorum invitare consuevit: Nos igitur huiusmodi laudabilem ritum imitari volentes ac

simul cupientes, ut ecclesia sancte Radegundis sita in monte supra oppidum Stain Aquileiensis dioecesis, in qua ante invasionem immanissimorum [53]) Turcorum corpora sanctorum Primi et Feliciani servari et magna populorum devotione et concursu visitari consueverint, a christifidelibus frequentetur et in suis aedificiis, luminibus et ornamentis ad divinum cultum inibi necessariis augeatur, et diutius conservetur, fidelesque ipsi eo libentius devotionis causa confluant ad eandem, quo ex hoc ibidem dono coelestis gratiae uberius conspexerint se refectos, quam ecclesiam cum quatuor altaribus die dato praesentium secundum ritum et formam sacrosanctae Romanae ecclesiae in huiusmodi consuetam: benediximus et consecravimus et in sepulchris eorundem altarium pie reposuimus sacras reliquias sanctorum Septem fratrum, Prothi et Fortunati martyrum: Intuito de omnipotentis Dei misericordia ac beatorum Petri et Pauli Apostolorum eius auctoritate confisi omnibus et singulis utriusque sexus fidelibus, vere poenitentibus et confessis, qui praefatam ecclesiam sanctae Radegundis, in Natalis Domini, Circumcisionis, Epiphaniae, Transfigurationis, Passionis, Resurrectionis, Ascensionis, Corporis Christi, Duodecim Apostolorum, Omnium Sanctorum ac etiam Nativitatis, Annuntiationis, Purificationis et Assumptionis Beatae Virginis Mariae sanctorumque Joannis Baptistae, Helenae, Leonardi, ac Patrocinii et Dedicationis eiusdem ecclesiae, quam singulis annis in futurum dominica prima post solemnitatem gloriosissimae virginis Mariae ponimus celebrandam festivitatibus et diebus, devote visitaverint annuatim et pro conservatione et augmento aedificiorum, luminum et ornamentorum praedictorum manus quovismodo porrexerint adiutrices, quoties id fecerint, quadraginta dies de iniunctis iis poenitentiis misericorditer in domino relaxamus; Praesentibus futuris temporibus perpetuo valituris: In quorum fidem et testimonium has patentes litteras scribi fecimus et nostri et S. Pauli sigilli appensione iussimus communiri: Datum apud ecclesiam praedictam: Anno Nativitatis Dominicae Milesimo quadringentesimo nonagesimo secundo indictione decima, die vero dominico nono mensis septembris.

P. Sanctoninus
Cancellarius. De mandato.

Pergamena s pliko. 36 × 21 *cm.* Rdeč pečat. 45 *mm* v škrabijci 53 *mm.*
Napis: S. IACOBI · VA [LERESI · E] PISCOPI · IV [S] TINOPOL ·

Die dritte Okkupation Idrias durch die Franzosen im Jahre 1809.

Von der k. k. Bergdirektion Idria.

III.

Am 1. Juli 1811 trat die neue Organisation der Illyrischen Provinzen in Kraft. Idria verblieb unter Adelsberg und ihre erste Instanz war die Subdelegation in Adelsberg.

---

[53]) Ta prilog bereš tudi na gotiškem spomeniku cirkniške cerkve. Hicinger ga je sicer bral indomitorum (Mittheilungen d. h. V. f. Krain, 1854, 55 in Novice, 1854, 162) a pomotno, ker je spomenik težko čitljiv.

Der neuernannte Subdelegat Luyks gab den Herrschaften seinen Dienstantritt mittelst folgenden Cirkulares bekannt:

„Seine Majestät der Kaiser der Franzosen, König von Italien, Beschützer des Rhein- und Vermittler des Schweizerischen Bundes haben mich, wie aus dem nebenliegenden Dekrete erhellt, zum subdelegierten Intendanten von Innerkrain zu ernennen geruht. Ich teile selbes den Bewohnern des meiner Führung anvertrauten Kreises in der innigen Überzeugung mit, dass, gleichwie mich Seine Majestät durch diesen Beweis ihrer allerhöchsten Gnade zu noch grösserer Tätigkeit und Eifer in ihrem Dienste verpflichten, auch die edlen Bewohner dieses Kreises eben so untereinander wetteifern werden, meine unermüdlichen Bemühungen für das Wohl des Landes, für welches zu wachen immer mein besonderes Vergnügen sein wird, auf das werktätigste zu unterstützen, so wie sie andererseits nicht unterlassen werden, durch treue Liebe und Anhänglichkeit gegen den grössten der Monarchen und liebenswürdigsten der Fürsten, sich seine fernere Huld zu verdienen.

Dieses Dekret werden die Bezirkskommissäre ihrerseits durch öffentlichen Anschlag und mittelst hieher vorzulegender Botenregister, welches allen Gültenbesitzern und jeder, ein öffentliches Amt bekleidenden Person von Distinktion zuzustellen ist, bekannt machen.

Andererseits wird die wohlehrwürdige Kurat-Geistlichkeit, wenn sie dieses dem Volke von der Kanzel verkündigen wird, nicht ermangeln, demselben solche Gesinnungen für seinen glorreichen Souverain einzuflössen, wie es seine erhabenen Tugenden allerdings im vollen Masse verdienen.“

Luyks gab ferner zu wissen, dass die Grundlage einer guten Administration und die Befolgung höherer Weisungen es erfordern, dass der ganze Geschäftsgang aus einem Mittelpunkte ausgehe. Demnach verfügte er, dass keine Anfragen fremder Funktionäre oder Administrationschefs beantwortet werden dürfen, bevor die Antwort von ihm nicht beurteilt wird. Anfragen der Kontributionskontrolleurs unterlagen dieser Verfügung nicht.

Auch Werksadministrator Andry schrieb in dieser Hinsicht dem Bezirkskommissär Gariboldi:

„Ich bestehe darauf, dass ich über alles, was in Idria vorgeht, genau informiert sein muss; weshalb sie mir die ganze Korrespondenz, die Sie mit verschiedenen Autoritäten haben, stets mitteilen müssen.“

Der Zentraldirektor der direkten Steuern (Kontributionen) ernannte den A. Wontscha zum Kontributionskontrolleur bei der Adelsberger Intendanz und beauftragte diesen, das Geschäft der neuen Kontributionsregulierung nach dem Arreté vom 16. Juli 1810 mit aller Schnelligkeit in Gang und Vollzug zu bringen. Aus diesem Anlasse ließ Wontscha der Herrschaft Idria eine Instruktion zur Auflage der Matrikeln über die Grund- und Personalsteuer für das Jahr 1811 zugehen.

In Betreff der Grundsteuer sollte der Kataster vom Jahre 1785 dort, wo ein solcher bestand, vor allen anderen Auskünften zur Grund-

lage genommen werden, dort aber, wo er nicht vorhanden war, mussten sich die Ortsobrigkeiten von allen Besitzern über ihre Besitzungen einzelne Erklärungen mit Abschätzung des mit Steuer zu belegenden Einkommens geben lassen.

Unter dem reinen oder steuerbaren Einkommen wurde jenes verstanden, welches dem Eigentümer nach gemachtem Abzuge der Bearbeitungs-, Samen-, Ernte- und Erhaltungskosten von dem Bruttoertrage übrig geblieben war.

Wenn das Einkommen nach dem Kataster vom Jahre 1785 oder nach einem anderen Dokument festgesetzt werden konnte, so mussten alle seit jener Zeit etwa unterlaufene Änderungen berücksichtigt, folglich neue Erhebungen und Schätzungen für alle rektifizierten Posten vorgenommen werden.

Jeder Grund ohne Ausnahme, selbst jener des Staates, war der Steuer unterworfen. Nur die Staatsforste und jene Güter, die nichts eintrugen, z. B. Kasernen, Festungsplätze und Gebäude, die dem Dienste des Staates gewidmet waren, unterlagen nicht der Steuer.

Die Wirtschaftsgebäude auf dem Lande, die Bergwerke und Steinbrüche wurden nach der Oberfläche des Erdbodens, welchen sie dem Feldbau entzogen, veranschlagt und zwar die Grundfläche der Wirtschaftsgebäude nach der Güte des besten, bei den Bergwerken und Steinbrüchen nach jener des angrenzenden Erdreiches berechnet.

Auf die Grundsteuersumme wurden 5 % für die wertlosen Gründe und Entschädigungen und 10 % für die Gemeindeauslagen zugeschlagen. Ausserdem wurde die Taxe der Einnehmer zugeschlagen, welche aber die Summe von 5 Centimes nicht übersteigen durfte.

Personalsteuer. Jeder Einwohner, welchen Geschlechtes immer, wenn er über 21 Jahre alt war, durch ein Jahr in der Gemeinde wohnte, seiner Rechte Herr war, ein Gewerbe auf eigene Rechnung betrieb oder ein unabhängiges Einkommen genoss, nicht arm oder mittellos war, wurde der Personalsteuer unterzogen.

Diese Steuer bestand im Arbeitslohn von 3 Tagen und war nach den Einnahmen des Betreffenden in 3 verschiedene Klassen eingeteilt. Für jene der 1. Klasse war die Taxe mit 9 Francs, für die 2. Klasse mit 6 Francs und für die 3. Klasse mit 3 Francs bestimmt.

Auf diese Steuer kamen die nämlichen Zuschläge wie bei der Grundsteuer.

Die mit der Schätzung des Ertrages aus dem Grundbesitze und des Einkommens überhaupt für den Idrianer Bezirk gewählten Schätzmänner wurden am 13. September 1810 beeidet, wozu Wontscha persönlich in Idria erschien.

Bezirkskommissär Gariboldi legte sodann das Operat über die nach dem Kataster vom Jahre 1785 vorgenommene Schätzung der Realitäten ermittelten, der Grund- und der Personalsteuer unterworfenen Erträge der Kreisintendanz vor und bemerkte, dass der Ertrag der Grundstücke

in der Gegend von Unter-Idria und Unter-Kanomla wegen des von dem Quecksilberhüttenrauche dem Viehe und der Ernte zugefügten Schadens sehr klein, jener den anderen Gemeinden gehörigen, in hohen Gebirgen gelegenen Grundstücke, welche durch Wetter und Wassergüsse jährlich beträchtlichen Schaden leiden, unbeträchtlich und zwar so elend ausfalle, dass der Bauer nicht nur nichts verkaufen könne, sondern, wenn ihm nicht als Forstarbeiter oder als Fuhrmann beim Bergwerke ein bestimmter Verdienst zuginge, von dem Ertrage seines Grundes keineswegs sich zu erhalten im Stande wäre.

Idria und Unter-Idria wurden in die Grundsteuer-Matrikeln nicht einbezogen, weil hier nur kleine Gärten gelegen waren, welche den Bergleuten gehörten und von keinem erheblichen Ertrage waren.

Über die vorgeschriebene Grundsteuer gingen dem Generalgouverner Klagen zu. Sein Wille war, die Grundsteuer in Illyrien analog wie sie in Frankreich bestand, zur Geltung zu bringen. Die Grundsteuer sollte das Fünftel des reinen Ertrages nebst 32 Centimes als Zuschuss nicht übersteigen, was zusammen etwas weniger als 27 Prozent betrug.

Zur Besteueruug der Häuser wurde wie in Frankreich der Hauszins ermittelt, davon der 4. Teil als Reparaturkosten in Abschlag gebracht und der Überrest besteuert.

Die hohe Besteuerung veranlasste die Grundbesitzer Stephan von Premerstein, Martin Leskowitz aus Jeličen vrh und Valentin Suetlitschitsch aus Unterkanomla in ihrem eigenen und im Namen der übrigen, in gleicher Lage befindlichen Mituntertanen bei der Intendanz in Adelsberg mündlich vorzubringen, dass sie verbunden sind, für das Bergwerk in Idria Fuhren zu besorgen und dass sie für diese Verbindlichkeit unter der österreichischen Regierung das Vorrecht einiger Erleichterungen genossen haben. Nachdem sie aber gegenwärtig mit der Grund- und Personalsteuer sehr stark belegt sind, so baten sie auch die Bergwerksadministration um Bewilligung eines höheren Fuhrlohnes, erhielten aber den Bescheid, dass von den alten Statuten und Verordnungen in dieser Hinsicht nicht abgewichen wird. Da nun die Werksadministration ihrer Bitte keine Folge gab, so baten sie den Kontributionskontrolleur um Erwirkung, dass ihnen für ihre Verbindlichkeit gegen das Bergwerk an der Grundsteuer etwas nachgesehen und sie für die früher genossenen Vorrechte einigermassen entschädigt werden, da es ihnen billig schien, dass auch sie bei dem alten belassen werden, sobald die Werksadministration von den alten Verfügungen nicht abgehen kann.

Gariboldi bestätigte nun, dass die Untertanen der Herrschaft Idria ausser der Bezahlung der herrschaftlichen Steuer und Robot mit jeder anderen Veranschlagung verschont waren, und dass dieselben weder an ordentlichen noch ausserordentlichen Steuern, ausser der Personalsteuer, niemals etwas entrichtet haben *). Sie wurden jederzeit als ein Teil des

*) Diese Angaben stimmen mit jenen des Bergoberamtes nicht ganz überein.

Bergwerkes Idria betrachtet und als solche in alle Immunitäten des Bergwerkes einbezogen. Diese Freiheiten genossen sie bis zur Einführung der neuen Steuer im Jahre 1789 und als diese aufgehoben war, genossen sie dieselben wieder ungestört bis zur neuesten Epoche. Gariboldi bestätigte, dass beinahe alle Idrianer Herrschaftsuntertanen zum Bergwerke als Bergarbeiter, Forstarbeiter oder als Fuhrleute gehören. Die krainische Landeshauptmannschaft und die Landesstelle versuchten wiederholt sie der Zahlung der ausgeschriebenen Steuern beizuziehen, allein sie behaupteten durch die innerösterreichische Kammer und die Hofstelle in Wien jederzeit ihre Steuerfreiheit.

Die Klagen über die hohen Steuervorschreibungen führten im Frühjahr 1812 zur Umarbeitung der Steuermatrikeln, wozu in jedem Perzeptionsdistrikte eine Spezialkommission aus 5 von den Gemeinden gewählten Mitgliedern zur Erhebung des reinen Grundertrages bestellt war.

Das Resultat der Steuerrevisionskommission war die Annahme der Grundsätze, dass bei der Bestimmung des Nettoertrages der Gründe, respektive der vom Bruttoertrage zu machenden Abzüge kein Unterschied zwischen gebirgigen und flachen Gegenden, ebenso wenig im allgemeinen zwischen Weingärten, Feldern und Wiesen zu machen und endlich, dass der vom Bruttoertrage zu machende Abzug für den ganzen Adelsberger Kreis ohne Unterschied mit 66 % festzusetzen sei.

Die französische Regierung brachte in Erfahrung, dass mehrere Winkelschreiber sich zum Geschäft machen, den Steuerpflichtigen durch unnütze Rekurse gegen die Steuerrollen vom Jahre 1810 und 1811 Geld herauszulocken, wogegen der Intendant Andrian energisch einschritt.

Die Steuerkontrolle in Adelsberg nahm auch wahr, dass die Steuerrevisionskommissionen durchgehends versucht haben, das Erträgniss der dem Staate gehörigen Grundbesitze zu erhöhen und dadurch auf dieselben eine höhere Steuer zu wälzen. In dieser Hinsicht wurden an die Bezirkskommissäre strenge Massregeln erlassen.

Diese Steuern mussten monatlich abgeführt werden. Zur Einhebung derselben kam der Kontributionsperzepteur Eckel aus Loitsch nach Idria.

Wenn er wegen der fortwährenden Einkassierung im Bezirke nicht selbst nach Idria kommen konnte, übertrug er das Einkassierungsgeschäft dem hierin bewanderten Grundbesitzer in Veharše, Peter Leskowitz, welcher auch in der Folge zeitweise Steuergeschäfte versah.

Um diese Zeit kam ein Militärexequent nach Idria, welcher zur Eintreibung der für die ersten 4 Monate rückständigen Steuerbeträge in die Gemeinden Vojsko und Jeličen vrh abgeordnet war. Diesem musste die Herrschaft die nötigen Führer geben und ihn in seinem Amte unterstützen.

Die im Jahre 1811 vorgeschriebene Grundsteuer, welche sich im Adelsberger Kreise auf 337.500 Francs belief, wurde auf 246.500 Francs herabgesetzt, ebenso die Personalsteuer von 60.000 auf 41.000 Francs. „Stets wohltätig, gibt die französiche Regierung hiemit einen neuen Beweis ihrer Gerechtigkeit“, schrieb diesbezüglich der Subdelegue der Herr-

schaft Idria. Auf Grund dessen wurden die Steuerraten vom 1. August bis Ende Dezember 1811 nachgesehen.

Um alle etwa noch obwaltenden Unrichtigkeiten und Unbilligkeiten zu beheben, und alle möglichen Reklamationen auf das tunlichste herabzudrücken, wurden die Grund- und Personalsteuermatrikeln ganz neu und zwar dergestalt umgearbeitet, dass bei Ansetzung der Grund-Erträgnisse und Beschreibung der Personalsteuerpflichtigen in allen 3 Kreisen der Provinz ein gleiches Verfahren beobachtet wurde.

In Betreff der Grundsteuer wurden von dem Bruttoertrage auf Anbau-, Ansaat- und Kultur-Kosten abgezogen: zwei Drittel bei den Äckern und Weingärten; die Hälfte bei den Gärten und Wiesen, ein Drittel bei Waldungen und Hutweiden. Diese Abzüge waren allgemein, sowohl für die Ebene als auch für Gebirgsgegenden bestimmt und gaben zur Grundlage der Repartierung nur einen fingierten Reinertrag, man wollte daher erst in der Zukunft dahin arbeiten, sich dem wirklichen Reinertrage soviel als möglich zu nähern. Durch 15 Jahre öde gelegenes Erdreich, welches in Äcker verwandelt wurde, unterlag der Vermehrung der Grundsteuer erst nach Verlauf von 10 Jahren nach der Urbarmachung, bewaldetes Erdreich erst nach 30 Jahren.

Öde gelegenes Erdreich, worauf Weingärten, Maulbeer- oder sonstige fruchttragende Bäume gepflanzt wurden, unterlag der Vermehrung der Grundsteuer erst 20 Jahre nach der Bepflanzung. Der Ertrag ausgetrockneter Sümpfe durfte während der Zeit von 25 Jahren nach der Austrocknung nicht erhöht werden. Die Besteuerung der Häuser verblieb im Rahmen der früheren Anordnungen.

Mühlen, Hammerwerke, Werkstätten etz. etz. wurden nach ihrem geschätzten Mietzinse, jedoch mit Abzug eines Drittels für Reparationskosten im Ertrage berechnet. Die anderen zwei Drittel bildeten den reinen steuerbaren Ertrag im Verhältnis zu den übrigen Gründen.

Das Gesetz sprach hierüber deutlich und die verhältnismässige Gebühr bei der Gewerbesteuer, welcher die Müller und Gewerke unterlagen, bezog sich auf ihre persönliche Tätigkeit und befreite sie ganz und gar nicht von der Grundsteuer, die auf ihren Werkstätten haftete.

Häuser, Fabriken, Hammerwerke, Mühlen, Werkstätten und andere neu errichtete Gebäude wurden erst das 3. Jahr nach ihrem Aufbau nach dem Ertrage ihres Mietzinses besteuert und das Erdreich, das sie dem Anbau entzogen, unterlag während der ersten Jahre der Grundsteuer, sowie es bishin geschah.

Der Ertrag eines Grundstückes unter einem Franc blieb unberücksichtigt.

Die Personalsteuer wurde in 6 Klassen, von 3 Francs bis 50 Centimes eingeteilt.

Fast bei allen Personalsteuerpflichtigen mussten die vorgeschriebenen Beträge als den Vermögensverhältnissen nicht entsprechend ermässigt, beziehungsweise gelöscht werden.

Mit dem Arrêté vom 27. Juli 1810 wurde eine Gewerbesteuer („Impôt des Patentes") ausgeschrieben. Diese war in fixe und in relative Gebühren eingeteilt. Die bestimmten Gebühren waren durch einen Tarif mit Rücksicht auf die Art der Gewerbe und die Grösse der Gemeinden festgesetzt.

Für das Jahr 1812 zahlte die Werksadministration an Gewerbesteuer 323 Francs 40 Centimes. Für das Jahr 1813 war in Idria 77 Parteien die Gewerbesteuer im Gesamtbetrage von 1073 Francs 10 Centimes vorgeschrieben, von diesen zahlte die Werksadministration 324 Francs 45 Centimes; die niedrigste Gebühr war 4 Francs 20 Centimes. Ausserdem wurde von jedem Gewerbesteuerpflichtigen 1 Franc für das Patent, die Nachricht und Quittung eingehoben.

Die Ausübung eines Gewerbes überhaupt war jedermann gestattet, sobald sich derselbe zur Zahlung der Gewerbesteuer verpflichtet hat.

Da sich die Handelsleute und andere Gewerbesteuerzahler wiederholt beklagten, dass auch Nichtsteuerzahler Handel treiben, wodurch sie geschädiget werden, wurden am 13. Mai 1813 alle gewerbetreibenden und besteuerten Individuen mit Angabe des Gewerbes öffentlich verlesen und es wurde bemerkt, dass nach 8 Tagen eine diesbezügliche Untersuchung eingeleitet wird. Bei der Munizipalratssitzung am 1. Juni wurden demnach die Munizipalräte Wolf, Albrecht und Freyer mit Zuziehung des Wachtmeisters Thurn und 4 Polizisten hiemit beauftragt, wobei bei 2 Bergarbeitern und 1 Bergarbeiterswitwe diverse Waren beschlagnahmt wurden. Diese Waren wurden zwar wieder zurückgestellt, worauf Gallois „zum zweiten und letztenmale" ein strenges Verbot gegen unbefugten Handel erliess und Strafen von 50 bis 500 Francs, Warenkonfiskation und den Bergleuten die Dienstesentlassung in Aussicht stellte.

Gallois liess auch verlautbaren, dass sich alle jene Frauen, welche sich mit dem Spitzenhandel befassen und keine Steuer zahlen, in der Mairiekanzlei anmelden müssen, um bezüglich der Handelsberechtigung vorgemerkt zu werden. Diesem Auftrage kamen 26 Frauen nach; von diesen waren 20 aus Idria, 6 aus Unteridria; bei den meisten war das Absatzgebiet Laibach und Illyrien, aber auch ausserhalb der Grenzen Illyriens fanden die Idrianer Spitzen Absatz.

Zu diesen Steuern kam noch die Tür- und Fenstersteuer. Besteuert wurden alle Türen und Fenster gegen die Strassen, Höfe, Gärten und Flüsse, kurz alle äusseren Türen und Fenster; eine Ausnahme machten nur die inwendigen Türen der Wohnungen, dann Türen und Fenster, welche zur Wohnung des Menschen nicht dienten, und jene der öffentlichen Gebäude. Die Beschreibung der zu besteuernden Türen und Fenster in Idria wurde am 7. September 1812 und jener der umliegenden Ortschaften am 8. September im Adlergasthause vorgenommen.

Die Einnahme der Erbsteuer lag dem Domäneneinnehmer in Oberlaibach ob.

In Betreff der Gemeindegelder erliess die Adelsberger Intendanz am 3. April 1811 den Auftrag, dass die bisher eingehobenen und noch fernerhin einzuhebenden Gemeindegelder oder additional Centimes pro rata des jeden Bezirk treffenden Betrages bei den Bezirkskommissären, die bis zur Ernennung der Mairs die Gemeindeeinnehmerdienste besorgten, abzuführen sind, für welche Gelder die Herrschaften verantwortlich waren. Von diesem Einkommen wurden alle Gemeindeauslagen bestritten, wozu jedoch die eigenhändige Anweisung des Intendanten erforderlich war. Jede ohne Anweisung geschehene Zahlung war ungiltig. Die Gemeindegelder durften unter schwerer Verantwortung mit den herrschaftlichen Geldern nicht vermengt, sondern mussten bei jeder vom Intendanten verfügten Skontrierung genau ausgewiesen werden. Mit Schluss jedes Monates musste die Herrschaft den Kassastand ausweisen, welcher sich mit seinem Register decken musste. Auf Grund dieser Verfügung gingen dem Bezirkskommissär Gariboldi am 6. Mai 1811 für die Zeit vom 1. November 1810 — 30. April 1811 263 Francs 29 Centimen, welche Perzepteur Eckel erlegte, ein.

Im Jahre 1812 wurden Instruktionen betreffend das Rechnungswesen der Gemeinden erlassen. Hiernach sollten die Gemeindegelder den Gemeindeperzepteurs zur Verwaltung übergeben werden. Da in Idria dies nicht geschah, forderte der Subdelegue den Vollzug bis 1. Jänner 1813 mit der Drohung, dass er zur Sicherheit der Gemeindeinteressen die Intabulation auf die Güter der Mairie veranlassen und noch andere Mittel ergreifen werde. Gallois schrieb nun an Luyks, dass er nicht ermangeln würde, dem Auftrage zu entsprechen, wenn nicht infolge Beschlusses des General- Gouverneurs vom 19. September 1812 die Werksadministration vereint mit der Mairie beauftragt worden wäre, die Gemeindeeinkünfte selbst einzutreiben, die Auslagen zu bestreiten und die Rechnung jährlich dem Intendanten der Provinz nach Laibach zu senden, worauf Luyks die Frist zur Übergabe der Gemeindegelder bis 21. Jänner 1813 mit gleichen Drohungen festsetzte. Gallois bezog sich auf das bereits Mitgeteilte, dass die Mairie Idria von den anderen Mairien ausgenommen ist und ersuchte schliesslich um Abordnung des Perzepteurs Eckel zur Übergabe des Kassadienstes, welcher sodann die Übergabe durchführte. Als der Gemeinde das bestätigte Budget für das Jahr 1813 zukam, gab die Intendanz von Krain umfassende Erläuterungen, betreffend die Verrechnung der Gemeindegelder, welche Manipulation dem Gemeindereceveur unter Aufsicht des Maire ausschliesslich übertragen wurde.

IV.

Die bisherige Art des administrativen Dienstes in öffentlichen Angelegenheiten wurde mit 1. Jänner 1812 aufgehoben und an deren Stelle traten Mairien. Zum Mairie-Präsidenten in Idria war der Werksdirektor Gallois, zum 1. Adjunkten Handelsmann Peter Candutsch, zum 2. Ad-

junkten Anton Treun aus Unter-Idria ernannt. Ausser diesen waren mehrere Munizipalräte bestellt.

Die Maires und Adjunkten waren verpflichtet, bei Ausübung ihrer Geschäfte und vor den Autoritäten in Uniform zu erscheinen. Diese bestand für die Maires in einem dreieckigen französischen Hute mit Kokarde, einem dunkelblauen Frack und einer roten Schärpe mit dreifarbigen Fransen, jene für die Adjunkten und die übrigen Munizipalbeamten in der gleichen Ausführung, jedoch mit weissen Fransen an der Schärpe. Eine Schärpe kostete 38 Fr. und die Anschaffungskosten durften für Minderbemittelte in das Gemeindebudget eingestellt werden.

Da hiedurch der bisherige Bezirkskommissär Gariboldi verfügbar wurde, so erhielt er die Justiz und die Polizei zugewiesen. Er blieb auch fernerhin Mitglied des Werks-Administrationsrates und hatte ausserdem das Schulwesen zu überwachen und die Funktionen des Bürgermeisters, Friedensrichters und Steuereinnehmers mitzuversehen. Auch musste er später die Register der bürgerlichen Akten, der Heiraten, Geburts- und Sterbefälle führen.

Schon für den 25. Jänner 1812 war eine Versammlung der Mitglieder der Mairie Idria verfügt worden, welche sich mit den Gemeindeeinnahmen und Ausgaben beschäftigte und ein bezügliches Präliminare für das Jahr 1812 zu verfassen hatte. Diese Beratung durfte nicht länger als 15 Tage dauern; spätestens am 15. Tage musste dem Subdelegue in Adelsberg, welcher hiezu bestimmte Weisungen erliess, das Operat überreicht werden.

In der Munizipalratssitzung am 28. Dezember 1812 unter dem Vorsitze des Generaldirektors und Maire von Idria, Gallois, der Adjunkten Kandutsch und Treun, dann der Munizipalräte Wolf, Zweck, Freyer, Rupnik, Pirch, Pauscheg, Albrecht, Wrabitsch und Svetličič wurde über die Art und Weise beratschlagt, wie die Abnahme der Consumgebühr in der Mairie Idria für das Jahr 1813 am zweckmässigsten und vorteilhaftesten einzuleiten wäre.

Die Consumgebühr oder das sogenannte „Oktroi-Gefälle“ hat in Idria wie in allen Mairien Illyriens mit der Einführung der neuen Regierung begonnen und bestand in der Auflage auf mehrere, durch das Gouvernement bestimmte Artikel oder sozusagen in einer Verzehrungssteuer.

Von den Munizipalräten ist gegen Ende 1812 Chirurg Layer ausgewandert, Peter Kaučič und Matthäus Repolus sind gestorben. Die offenen Stellen wurden durch den Franzosen Franz Paysse, den Administrationsrat Anton v. Krampelfeld und durch Jakob Gnesda, Supan in Vojsko besetzt.

Zur Ermunterung auf die Verfolgung der Salz- und Tabakschwärzer, welche Artikel neben Lotto, Pulver und Salpeter das Staatsmonopol bildeten, wurden Belohnungen festgesetzt und zwar 3 Francs für jeden eingebrachten Zentner Salz, wenn der Schwärzer unbekannt war, und 8 Francs, wenn der Schwärzer bekannt war; diese Belohnung wurde

später noch erhöht, beim Tabak waren im ersten Falle 75, im letzten Falle 150 Francs festgesetzt.

Schon vor der Festsetzung dieser Belohnungen sind in den Häusern Revisionen hinsichtlich dieses Schleichhandels vorgenommen worden. So kam am 29. September 1810 auch zu dem aus der zweiten Okkupation Idrias durch die Franzosen bekannten Besitzer und Wirt Valentin Mlinar aus Jeličenvrh Nr. 39 ein Revisor mit Militärassistenz und befragte ihn, ob er rauche, wobei er ihm die Taschen untersuchte und etwas aussergewöhnlichen Tabak fand. Mlinar bestritt, dass er einen weiteren Vorrat davon hat und bemerkte: „Ich verpfände mein Haus und Vermögen, wenn ich noch mehr davon habe.“ Den vorgefundenen Tabak wollte er auf der Strasse gefunden haben und das Verbot war ihm bekannt. Der Revisor verlangte nun eine Geldstrafe von 1 fl. in klingender Münze oder 5 fl. Banknoten, doch Mlinar weigerte sich, die Strafe zu bezahlen. Die Assistenz stellte nun ihre Musketen auf einen Haufen Erdäpfel. Die Schwere der Musketen machte die Erdäpfel kollern und zum Vorschein kam 1 Pfund Tabak, dessen sich der Revisor bemächtigte und nunmehr 40 Francs Strafe verlangte, jedoch nicht erhielt. Mlinar behauptete, diesen Tabak im Juli, d. i. zu einer Zeit gekauft zu haben, wo der Ankauf ausser der vorgeschriebenen Kaufstelle noch nicht verboten war. Er wurde zur Zahlung von 32 Francs Strafe verurteilt, welche der Finanzoberaufseher Kaspar Grell einbringen und dem Platzkommandanten in Oberlaibach abführen sollte. Als Grell dem Platzkommandanten die Meldung machte, dass der Strafbetrag in 14 Tagen beim Magistrate in Idria erlegt wird, wollte derselbe davon nichts wissen und beorderte sofort Grell mit 4 Mann Militär zum Mlinar auf Exekution. Mlinar hätte für jeden Mann täglich 4 Francs insolange zahlen sollen, bis der Strafbetrag erlegt war. Der gewesene Faktor des Idrianer Magazins in Oberlaibach, Schrötter, welchem die dem Mlinar seitens der Franzosen und sonst im Jahre 1805 zugefügten Schäden bekannt waren, trat nun als Bürge für Mlinar ein, dass die Strafe richtig bezahlt werden wird und da der Platzkommandant nicht mehr warten wollte, erlegte Schrötter selbst den Militäranteil gegen Quittung.

Bezüglich des Tabaks war das Gubernium gesonnen, Erlaubnisse zu erteilen, die den Endzweck hatten, die kaiserliche Regie mit inländischem Tabak versehen zu können. Luyks erkundigte sich nun, ob in der Mairie Idria sich Gründe finden, die zum Anbau des Tabaks geeignet wären. Er befahl, die Grundeigentümer hiezu zu bereden und den willigen das bezügliche Dekret mitzuteilen. In dieser Einführung erblickte er grosse Vorteile allseits. Die Mairie Idria lies daher durch die Geistlichkeit in allen Kirchen und mittelst Trommelschlag auf dem öffentlichen Platze die Grundbesitzer zum Anbau des Tabaks aufmuntern und ihnen die Vorteile, welche sowohl für sie selbst, als für die Regierung daraus entspringen würden, begreiflich machen; aber alle angewandte Mühe blieb

vergeblich. Die Grundeigentümer dieser Mairie entschuldigten sich damit, dass sie von ihren unfruchtbaren Gründen einen sehr kümmerlichen und in Missjahren nicht einmal einen hinlänglichen Lebensunterhalt genießen, dass sie daher ihre Gründe dem Tabakanbau umsoweniger widmen können, als sie zum Teil ihre Lebensbedürfnisse, vorzüglich aber das Getreide sich aus fremden Orten beschaffen müssen.

In Idria selbst befanden sich jedoch nur kleine Gemüsegärten.

Fortsetzung folgt.

Naše ujede.

Spisal dr. Janko PONEBŠEK.

(Dalje.)

Mala uharica, asio otus (L.).

Navadna imena. Slovensko: gozdna uharica (Koprivnik), lesna uharica, mala sova, mala uhasta sova, mala uhata sova; hrvaško: sova utina, šumska sova; češko: kalous; poljsko: puhacz aczaty, rusko: ušastoja sova, hohlataja sova, lesnaja sova (Kozelsk in okolica); nemško: Horneule, kleine Horneule, kleine rotgelbe Ohreule, langohrige Eule, kleiner Uhu, gemeiner kleiner Schuhu, kleiner Schubut, gehörntes Käuzlein, Ohrkauz; italijansko: gufo comune; francosko: hibou vulgaire; angleško: Long-eared Owl.

Znanstvene označnice: Strix otus, Linné. Otus vulgaris, Fleming. Otus albicollis, Daudin. Otus italicus, Daudin. Otus asio, Leach. Otus europaeus, Stephens. Otus otus, Cuvier. Otus communis, Lesson. Otus aurita, Rennie. Otus sylvestris, Brehm. Otus arboreus, Brehm. Otus gracilis, Brehm. Otus major, Brehm. Otus minor, Brehm. Otus assimilis, Brehm. Otus verus, Finsch. Bubo otus, Savigny. Ulula otus, Macgillivray. Aegolius otus, Keyserling u. Blasius.

J. G. Kramer, Elenchus vegetabilium et animalium per Austriam inferiorem observatorum. Viennae, 1756, str. 323, štev. 2. — *Scopoli*, str. 18—19. — *A. Graf Keyserling* u. Prof. *J. H. Blasius;* Die Wirbeltiere Europa's (slovstvo št. 21), XXXII. štev. 45, str. 143 — *Freyer*, str. 10, štev. 25. — *Erjavec,* IV. del, str. 225—226. — *Fritsch*, str. 58. — *Dr. Jul. von Madarász,* Die Raubvögel Ungarns. Z. f. O., 1884, str. 257. — *Ornis Carinthiae,* str. 48—49. — *Schulz*, str. 4. — *P. Leverkühn,* Fremde Eier im Nest, str. 15, 27, 100, 135, 139, 140, 164 in 175. — *Ornis balcanica,* II. zv., str. 104; III. zv., str. 319; IV. zv., str. 91. — *Ferd. Schulz,* Verzeichnis der in Krain beobachteten Vögel vom Jahre 1890—1895, M. O. V. W. 1895, str. 83. — *Naumann,* V. zv. str. 54—57. — *Gjurašin.* Dio drugi, str. 135. — *Brehm*, V. zv., str. 191—198. — *Hartert,* str. 984—986. — *Reichenow,* str. 78. — *Dr. C. R. Hennicke,* Die Raubvögel Mitteleuropas itd. (Slovstvo, štev. 52), str. 45—48. — *Hennicke,* str. 17. — *C. G. Friderich-A. Bau*, Naturgeschichte der deutschen Vögel einschliesslich d. sämtl. Vogelarten Europas, 5. Aufl, str. 372. — *Schäff,* str. 393—394. — *Dr. Ed. Klein,* Naši ptici opisani za zemledjelci, ljesničei, lovci i ljubiteli na prirodata. Sofija 1909, str. 91—92. — *Ornis Romaniae,* str. 416—418. — *Herm. Reichling,* Die Flügelfederkennzeichen der nordwestdeutschen Vögel, J. f. O. 1915, str. 229—267, 305—340 in 513—548. — *Jul.*

Michel, Unser jagdbares Federwild. XXXII. Die Waldohreule (Asio otus. Linné). Waidmannsheil 1914, str. 302—303.

Rey, str. 67—68. — *G. Krause,* Oologia universalis palaearctica (Slovstvo, štev. 56), seš. 50. — *H. Frhr. Geyr v. Schweppenburg,* Asio otus (L.) Z. f. O. u. O, letnik XIV., str. 65—69. — *Dr. A. Szielasko,* Die Bedeutung der Eischalenstruktur der Vögel für die Systematik, J. f. O. 1913, str. 280. — *P. Wendlandt,* Über die Brutverhältnisse und Eiermaße der in der westlich paläarkt. Region leb. Eulenarten. J. f. O. 1913, str. 438. — *Dr. L. v. Boxberger,* Über einige interessante u. zweifelhafte Gelege meiner Sammlung (Z. f. O. u. O, letnik XX., str. 71—73) in, Über die Kennzeichen der Eier der europ. Eulenarten, ibidem, letnik XXIII str. 60—63.

* * *

Pokonci stoječi ušesni čopki imajo po šest posebno velikih peres. Kljun je črn, oko zelo rumeno; zgoraj je rjastorumena in bela s sivimi, črnorjavimi lisami in finimi risbami; po prsih je svitlo rjastorumena s črnorjavimi podolgastimi progami in plamenastimi lisami, ki se od njih na obeh straneh prelivajo navzkrižne črte. Preko repa segajoči peruti merita 200—330 mm, prsti poraščeni z gostim, svetlo rjavkastim perjem.

Novejši sistematiki prištevajo malo uharico z močvirno uharico vred družini in obenem plemenu asio, ki se odlikuje pred drugimi srednjevelikimi sovami v bistvu po razločnih, dasiravno različno dolgih, pernatih čopkih. Venec je popolnoma razvit, in to razločuje malo uharico od plemena bubo, kamor včasih štejejo tudi našo sovo. Zastopnice rodu bubo nimajo namreč venca, pač pa pernate čopke. Po pernatih čopih, ki merita 35 *mm*, in po podolgastih lisah sprednje strani, ki imajo razločne valovite prečne proge, lahko spoznamo malo uharico.

Mala uharica se zdi tako velika kakor vrana, dasiravno brez perja, brez glave in brez nog v resnici ni večja od goloba. Dolga je okoli 350 *mm*, čez razprostrte peroti meri 850—900 *mm*; perot je dolga 200 do 330 *mm*, rep okoli 140—155 *mm*, krak okoli 40 *mm*.

Glavna barva zgornje strani je bledo rjastorumena. Belkasto perje po sredi čela in okoli uhljev je povprek črnkasto marmorirano. Pernati čopki imajo široke robove, notranji belkaste, zunanji rjastorumene. Črte peresnih rebrc na tilniku in zadaj na vratu so črnorjave in različno široke. Te črte navadno niso, redkokdaj pa so zelo marmorirane. Druga gornja stran je močno rjavkastočrno marmorirana. Letalna peresa na roki so od začetka navadno svetlo rjastorumena z več (večjidel s 3) rjavočrnimi pasovi, na podlahtnici pa svetlo rjastorumena in temnosivo marmorirana s 5—7 ravno takimi ozkimi pasovi. Rjastorumena krmilna peresa so več ali manj temno zamazana ter imajo približno 5—6 črnkastodimastih pasov, ki so na zunanjih peresih očitneje izraženi kakor na srednjih. Perutnica je spodaj rjastorumenkasto bela s posameznimi rjavimi marogami. Rep je spodaj veliko svetlejši, temni povprečni pasovi pa veliko ožji in razločnejši kakor na zgornji strani repa. Podrepno perje je rumenobelo z rjavimi marogami. Peruti presegajo še konec repa. Drugo perutno

pero je najdaljše, 3. skoraj ali enako dolgo, 1. je enako 6. ali je pa daljše. Prvo pero ima razločno zobčast rob, kar med drugim povzroči tihi let.

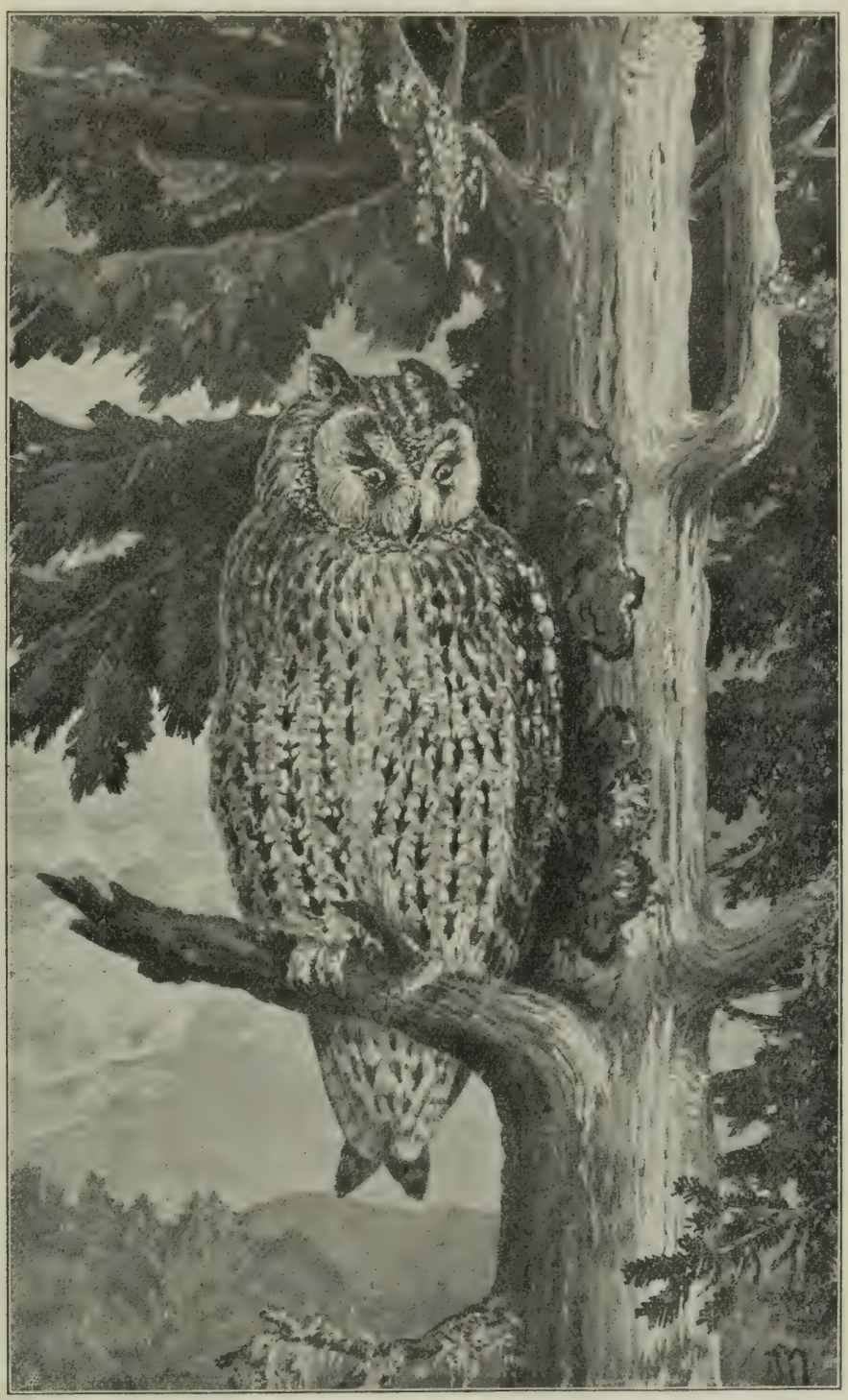

Jul. Michel pinx. — Waidmannsheil 1914.

Mala uharica, asio otus (L.).

Venec okoli oči je bolj ali manj svetlorjastorumenkast, nad očesom je črna maroga, zadaj za uhlji črnosiva črta. Podbradek in gornje grlo

je belo ali belkasto, od strani obrobljeno od ozkih zdaj temno zdaj svetlo marmoriranih peres. Okoli golše zapazimo redke ali pa le slabotne poprečne valovite proge. Prsa in spodnja stran telesa je svetlo rjaste barve ali bela in močno temnorjavo poprek marmorirana. Posamezna peresa so od začetka rjastorumena, proti koncu pa bela in peresna rebrca imajo široke črnorjave podolgaste priže, ki se navadno bolj ali manj razraščajo na stran tako, da nastane puščični osti podobna risba. Svetli samci nimajo skoraj nikoli teh stranskih razrastkov. Perje na krakih in prstih je smetanasto ali rjastorumeno.

Punčica je rdečerumena ali pomarančasta, pri starih sovah vedno temnejša in bolj živa kakor pri mladih.

Močno zakrivljeni kljun je črn, enake barve je tudi voščenica in rob vek. Ščetinasto perje okoli kljunovega korena je belo in ima deloma črne konce, drugo perje je belo rjastorumenkasto. Okoli očesa, posebno spredaj je temnorjava, večkrat ta očesni krog komaj opazimo. Vsled venčastega obrobka ima obličje okroglo obliko, ki je samo nad in pod kljunom vdrta. Ta pernati venec je bel, rjastorumenopisan, črno in rjavo marogast in pikast.

Samec je vedno bolj vitek in nekoliko manjši od samice ter navadno temnejši, bolj s sivo barvo pomešan. Če se dobe male uharice, katerih perje gornje strani je bolj pepelnastosivo kakor rjastorumeno, so to vedno mladice. Pri teh so tudi temnorjave risbe finejše in gostejše. Njihova letalna in repna peresa so bolj rjava kakor rumena in večkrat pikasta, tudi okoli očes so vedno mnogo temnejše kakor stare sove. Novo perje starih ptic po golitvi je veliko temneje rjastorumeno.

Uho je močno asimetrično; na desni strani je nad gubo slepa votlina, pod njo prostorna prava ušesna odprtina; pri levem očesu je narobe: nad močno gubo široka ušesna odprtina, pod njo pa plitva, slepa votlina. To vpliva na sosedne kosti, ki so po strani zasukane tako, da se zdi, da je čepinja pošev zraščena. Uho je razmeroma večje kakor ono velike uharice. Sprednji pokrovci, ki ščitijo uho, in zadnje gube so zelo velike.

Kremplji so krepki. Krak je popolnoma pokrit z gostim, kratkim in volnatim rjastorumenim perjem. Kratki prsti so zgoraj do konca pokriti z enakim perjem kakor krak, na koncu jih obdajajo na pol dve do tri temnosive poprečne deščice. Spodaj so prsti fino mrežasti in sivorumeni.

Voščenica je temnopoltne barve. Kremplji so roženočrni, na koncu svetlejši, rjasto prozorni, tenki in špičasti kakor šivanke, pa ne zelo močno zakrivljeni. Krempelj srednjega prsta ima dva ostra postranska roba, zelo oster je rob notranje strani. Mere posameznih delov noge so te-le:

Krak meri 45—49 *mm*; pri prstih so pa važna tá-le merila:

	prst brez kremplja	krempelj v loku	krempelj v tetivi
zunanji prst	16—19 *mm*	12—16 *mm*	10—13 *mm*
srednji prst	24—25 *mm*	17—24 *mm*	13—16 *mm*
znotranji prst	22—24 *mm*	15—20 *mm*	12—15 *mm*
zadnji prst	12—15 *mm*	15—21 *mm*	12—15 *mm*

Naslikana noga (tab. 2, slika 1 in 2) je neke samice, ustreljene dne 6. novembra 1900 pri Geri.

Prvo mehko (protoptilno) perje je belo, drugo (mesoptilno) belkasto-sivorjavo z rjavimi prečnimi pasovi, prvo pravo perje je pa kakor perje odraslih ptic.

Znane so tri geografične premene male uharice: asio otus canariensis Mad. s Kanarskih otokov: asio otus wilsonianus (Less.) iz zmerne severne Amerike in asio otus abyssinicus (Guérin) iz Abesinije. Tej zadnji odrekajo sistematiki pravico samostalne vrste in jo prištevajo mali uharici kot podvrsto, dasiravno je večja, ima spodaj široke, razločne poprečne proge in je bolj rjava.

Iz ornitologičnega slovstva naj bodo kot barvne premene navedene tu samo 4 skoraj popolnoma [1]) in 1 deloma albinistična ptica; zadnjo je natančno opisal pl. Pelzeln [2]). Dobé se pa tudi nenavadno živo rumenordečkaste gozdne uharice.

* * *

Mala uharica je ptica palearktiškega ozemlja. Živi od Britanskih otokov, zahodne Evrope in od gozdov severozapadne Afrike in v enaki geografični širini v Aziji do Sibirije in japonskih otokov (Jeso, Hondo, Kiušiu); gnezdi na Finskem od 63° dalje proti jugu, v Uralu do 59°, ob Jeniseju in Leni do 60°, v Perziji, južni Usuriji, Turkestanu in menda tudi v Himalaji.

Na Nemškem je povsod navadna in znana ptica, posebno v črnem gozdu. Po drugih deželah srednje Evrope kakor tudi zlasti na Avstro-Ogrskem je ponekod zelo pogosta, drugod zopet redkejša, kakoršni so pač življenski pogoji v posameznih pokrajinah. — Na severovzhodnem Češkem n. pr. je mala uharica prav pogosta ptica, ki jo imajo tudi v vseh krajevnih zbirkah [3]), v severozapadnih gozdovih te kraljevine je zopet redkejša [4]), okoli Časlava ne tako pogosta kakor močvirna uharica [5]). Na Moravskem je okoli Brna še precej mnogoštevilna [6]), pri Olomucu pa nasprotno najredkejša sova [7]). V Galiciji je navadna vsakdanja prikazen, ki je v gorovju in ravnini enakomerno razširjena [8]). Na Gorenje-

[1]) O. M. Sch. 1895, str. 315, O. M. B. 1906, str. 81, O. M. B. 1908, str. 140 in D. J. Z. zv. 60, str. 461.

[2]) M. O. V. W. 1886, str. 287.

[3]) O. J. 1893, str. 89.

[4]) Wenzel Peiter: Das Vogelleben im deutsch-böhmischen Mittelgebirge. J. f. O. 1899, str. 195—196.

[5]) M. O. V. W. 1895, str. 55.

[6]) Bruno Feuereisen: Beitrag zur Avifauna der Umgebung Brünns. O. J. 1897, str. 191, in F. Schade: Ornithol. Notizen aus Mähren. O. J. 1901, str. 191.

[7]) J. Knotek: Beitrag zur Ornis der Umgebung von Olmütz. O. J. 1898, str. 138.

[8]) Dr. J. P. Pražák, Materialien zu einer Ornis Ost-Galiziens. J. f O. 1897, str. 435—437.

Avstrijskem je po Hinterbergerju[9]) in Kollerju[10]) navadna ptica povsod, kjer je veliko gozdov in dovolj drevja. Glede Nižje-Avstrijskega trdi R. Eder po C. E. Hellmayru[11]), da se prikaže mala uharica oktobra in novembra v velikem številu na zoranem polju, kjer jo večkrat spode lovci, ki love poljske jerebice, da pa ni še dognano, če v deželi tudi gnezdi. Na Ogrskem je po celi deželi v gozdih prav pogosta. Po raznih virih je na Predarlskem najpogostejša sova[12]). Isto velja tudi za Tirolsko[13]). Na Koroškem je pogosta po celi deželi, kjer so razmere ugodne za bivanje in gnezditev. Na Štajerskem je povsod pogosta[14]). Jos. grof Plaz pravi, da je pri Radgoni zelo pogosta, kjer gnezdi v mladem gostem smrečju nekaj čevljev od tal[15]). V Istri je redna selilka pozimi[16]). Na Primorskem jo je Scopoli opazoval na svojem popotovanju okoli Devina; v južni Furlaniji je pogosta[17]).

Pri nas na Kranjskem je poleg lesne sove mala uharica najbolj znana sovja vrsta. Freyer pravi, da živi po gozdih, n. pr. v ljubljanskem Mestnem logu. V času od 1. januarja 1856 do konca oktobra 1858 je podaril železniški uradnik Müller ljubljanskemu muzeju samca male uharice[18]), med 1. novembrom 1858 in koncem aprila 1862 pa Mihael Schorl, uradnik v Trebnjem, samico te vrste[19]), obe ptici sta brez natančnejših podatkov. Schulz trdi, da je mala uharica tudi okoli Ljubljane pogosta. Ta gatilec je dobil leta 1891 te-le sove v nagačenje: ♀ 3. I., ♂ 18. I., ♀ 23. I., ♂ 24. I., ♂ 27. I., ♀ 31. I., ♂ 10. IX. in pa ♂ 3 I., brez navedbe letnice; ta zadnje navedena sova je imela v želodcu kepo volne (izbljuvek) in celo mišjo glavo. V svojem spisu (M. O. V. W. 1895, str. 83) pravi

---

[9]) Jos. Hinterberger: Die Vögel von Österreich ob der Enns. Linz 1854, str. 17—18.

[10]) Otto Koller: Ornithologische Beobachtungen in Oberösterreich. O. M. Sch. 1889, str. 317.

[11]) C. E. Hellmayr: Beiträge zur Ornithologie Nieder-Österreichs. O. J. 1899, str. 148, in Rob. Eder: Die Vögel Niederöstereichs, str. 16—17.

[12]) A. Bau: Oologisches und Ornithologisches aus Vorarlberg. Z. f. O. u. O. XI. letnik. str. 44, in od taistega: Ornithologisches aus Vorarlberg. O. J., 1900, str. 130.

[13]) Prof. A. Bonomi: Die Vögel des Trentino. M. O. V. W. 1883, str. 171, — Prof. Dr. K. W. v. Dalla Torre u. Fr. Anzinger. Die Vögel von Tirol und Vorarlberg. M. O. V. W. 1897, str. 115.

[14]) Eduard Seidensacher: Die Vögel von Cilli. Mitteil. des naturw. Ver. f. Steiermark. II. Heft. 1864, str. 67, in P. B. Hanf: Die Vögel des Furtteiches und seiner Umgebung. (I. Teil.), ravnotam, letnik 1882, str. 13.

[15]) O. J. 1892, str. 69.

[16]) J. f. O. 1882, str. 86, in 1883, str. 59.

[17]) O. M. Sch. 1894, str. 348.

[18]) Zweites Jahresheft itd., str. 147 [s tiskovno hibo „Aegilous“ mesto Aegolius otus].

[19]) Drittes Jahresheft itd., str. 237.

Schulz, da je mala uharica pri nas precéj pogosta in da jih dobi vsako leto ne malo število. Dr. Gv. Sajovic[20]) je navedel l. 1909—1913. na Kranjskem ustreljene male uharice, kjer je tudi označen spol, kraj in čas najdbe. V deželnem muzeju sta samec iz l. 1866 brez vsakega drugega podatka in samica, ki jo je ustrelil stotnik Kautschitsch dné 27. oktobra 1893. V moji zbirki so 2 samici, ustreljeni dne 27. januarja 1905 pri Črnomlju in 9. marca 1910 pri Kostanjevici, potem samec, ustreljen dne 7. septembra 1912 pri Spodnjih Domžalah. Med naštetimi malimi uharicami ni niti ene z Notranjskega, zato upravičeno trdim, da po gozdnatem in kršnem Krasu sploh ne živi, ali pa vsaj ne v tolikem številu kakor na Gorenjskem in Dolenjskem; na Notranjskem jo namreč nadomestuje deloma bubuj, večinoma pa navadni čuk — athene noctua (Retz.).

Na Hrvaškem, pravi Gjurašin, ni po tamošnjih gozdih nobena redkost, ter dostavi, da je proti jugu sploh redkejša. V Slavoniji ni posebno redka gnezdilka[21]). V Dalmaciji jo je opazoval prof. Kolombatović marca in novembra v velikem številu, gnezda pa ni mogel nikjer zaslediti[22]). Kako razširjena je v Bosni in Hercegovini, dokazuje 6 malih uharic v sarajevskem muzeju[23]). — V Črni gori se najdejo po Reiserju posamezne.

Na Grškem je po Lindermayerju[24]) gnezdilka, ker jo je opazoval celo leto in v vseh delih dežele, kjer gnezdi v severnih gozdnatih krajih. Tudi Reiser jo je opazoval v večjem številu ter meni, da v ugodnih legah na grških tleh mala uharica ni tako zelo redka gnezdilka, kakor se splošno misli.

V Srbiji je našel Reiser na nekem pašniku blizu Korvova ostanke raztrgane male uharice, sicer je pa ni zapazil nikjer v deželi[25]). — V Bolgariji je po Reiserju in Kleinu stalna, čeprav zelo redka gnezdilka. — V Rumuniji je pa nasprotno mala uharica zelo pogosta sova, ki se nahaja v ravnini in v gorovju; pozimi se pridružijo domačinkam še ptice iz sévernih krajev.

Na maloazijski zapadni obali je po Krüperju prezimovalka

---

[20]) Dr. Gv. Sajovic, Ornitologika za leto 1910, Carniola 1911, str. 188. Ornitologične beležke za Kranjsko l. 1911, Carniola 1912 str. 127. — Iz ptičjega življenja na Kranjskem l. 1912 in 1913, Carniola 1914, str. 167.

[21]) H. Frhr. Geyr von Schweppenburg: Ornith. Beob. im Komitate Syrmien. J. f. O. 1915, str. 94.

[22]) Aquila 1903, str. 85.

[23]) Die Vogelsammlung d. bosn.-herceg. Landesmuseums in Sarajevo, str. 20 do 21.

[24]) Dr. Ritter A. Lindermayer: Die Vögel Griechenlands, str. 33. — H. Graf v. d. Mühle: Beiträge zur Ornithologie Griechenlands, str. 24.

[25]) Pod opombo [82]) na str. 177 lanskega letnika navedeni spis, str. 18.

in selilka, v Joniji jo je opazoval samo pozimi[26]). — Na Malti in sosednjih otokih se prikaže ob selitvi, toda ne redno vsako leto[27]).

V Italiji[28]) je povsod stalna ptica, posebno mnogoštevilna prezimovalka in selilka spomladi in jeseni. Na Sardiniji je redka.

Na Kitajskem je opazoval Pogge pozimi krdelce kakih 40 sov[29]).

Listnik ali črni les ji je enako všeč kakor mešani gozd. Ogiblje se pa step, puščav in velikih prostranih gozdov; tudi preredek gozd ji je zoprn. Zato je ne omeni Schollmayer v svojih spisih (Beiträge zur Ornis Krains. O. J. 1891, 81—91, in 1894, str. 133—139), kjer opisuje prebivalce prostranega Snežnika in sosednjih razsežnih gozdov; opazoval jo je pa Scopoli okoli Devina, ki ga obdajajo precej gosti, dasiravno ne posebno veliki gozdi. V gorovju jo najdemo redkokedaj više kakor 2000 *m*. Pozimi pride zelo rada v mesta in vasi, kjer živi v gostih parkih in po drugih drevesnih nasadih, vedno se pa ogiblje zgradb in razvalin, tudi če stoje na samotnem gozdnatem kraju; prebiva in gnezdi pa semtertje v lesenih gospodarskih poslopjih, tako v kozelcih, skednjih, stajah in svislih. Podnevi jo zastonj iščeš po žlamborjih, kakor druge sove, pač pa jo najdeš na starih vrbovih štorih, v jamah in razpokah z gostim grmovjem obraščenih skal. Sedi najraje na veji k deblu pritisnjena, ali pa na koncu močno razraščene veje, in spi. Malokdaj počiva na tleh.

Pri nas je mala uharica navadno stalna ptica, kvečemu se klati okoli za hrano. Na severu je pa prava klatilka, včasih celo selilka. Poleti in pozimi jo najdemo posamič po gozdih; jeseni, od septembra dalje, dokler listje popolnoma ne odpade, in pa spomladi je nenavadno pogosta; ob tem času jo najdeš celo v manjših krdelih, posebno v mišjih letih. Če lovci na jesenskih lovih kar naenkrat spode jato sov, so to nedvomno male uharice, gnezdilke iz severnih pokrajin. O takih dogodkih beremo večkrat po strokovnih lovskih glasilih naravnost naivno čudne popise.

* * *

Mala uharica je zelo dobrovoljna ptica in ne kaže nikake podivjanosti. Svojega gospodarja, ki jo ima ujeto, razveseljuje z neizrečeno šegavim obnašanjem. Prespi ves dan in ostane mirno na veji, če jo kaj ne moti. Ako se oprezno bližamo, se da prav lehko zalesti. Bližajočo nevarnost opazuje z na pol odprtimi očmi in se pritisne k deblu ter dene perje po sebi tako gladko, da je videti zelo drobna in vitka in jo je kaj lahko pregledati. Tudi ne zleti, če se ji dozdevna nevarnost močno ne približa. V večjih družbah sedé druga poleg druge ter zlete v nevarnosti posamezno, ne pa vse naenkrat, in posedejo zopet v bližini. Podnevi leti

[26]) Fr. Braun: Unsere Kenntnis der Ornis der Kleinasiat. Westküste. J. f. O. 1908, str. 563.

[27]) Prof. Dr. R. Blasius: na rečenem mestu.

[28]) Conte dott E. Arrigoní Degli Oddi: Manuale di ornitologia italiana, str. 95—96.

[29]) Pogge na rečenem mestu.

mala uharica tiho, omahljivo in zelo počasi, pa nikoli posebno visoko; v mraku je njen let nekoliko spretnejši. Preden pa v mraku zleti, se preteguje, se na vse mogoče načine pači in pregiblje ter nazadnje dleskne s peruti kakor vir. V pesku se rada koplje [30]).

Njen glas prijetni, visoki, zategnjeni „huhu“ slišimo najpogosteje ob pomladanskih večerih in v jasnih nočeh. O modulaciji tega glasu so se že veliko prepirali [31]). Spomladi pozno v noč ga slišimo s kratkimi presledki, pa tudi še zjutraj, ko je solnce že davno vzšlo. Redkejši je pa votli, zamolkli „vumb“, ki je blizu podoben parilnemu klicu kake pol ure oddaljene bobnarice — botaurus stellaris (L.). Največ priložnosti, čuti ta njen glas, imajo lovci, ki hodijo spomladi zvečer prežat na kljunače [32]). Tačas se sliši ta enakomerni, čudovito vztrajni glas po cele ure s kratkimi presledki 2—3 sekund, kakih 20 krat na minuto. Prvi „bhu“ po daljšem odmoru je vedno manj glasan in najmanj za pol glasu nižji kakor sledeči. Kadar je jezna, piha in sika ter poka s kljunom kakor delajo to tudi druge sove. Mlade ptice piskajo kakor srnice. Le mimogrede omenim še polet v parilni dobi in čudno tleskanje s perutmi, ki jih strne pod životom, kakor golob, le da tleskne golob s peruti nad životom [33]). O življenju in vedenju male uharice v jetništvu piše obširno Adolf Walter [34]). Iz tega zanimivega spisa se da posneti, da so njene duševne zmožnosti prav močno razvite; posebno oster je njen vid. Drugi prirodoslovci pa trdijo ravno nasprotno, da se namreč mala uharica človeku nikoli tako ne privadi in nepostane nikdar tako krotka kakor lesna sova — syrnium aluco (L.).

Njena prirojena dobrosrčnost se kaže tudi v obnašanju proti vrstnicam; zato se o kanibalizmu male uharice skoraj ne more niti govoriti. Iz slovstva mi je znan samo en tak slučaj [35]).

* * *

Poglavitna hrana male uharice so raznovrstne miši, deloma pa tudi drugi glodalci, krti, žabe, hrošči in druge velike žuželke, semtertje kaka mala ptica, ki jo spečo zaloti. Iz izbljuvkov se najlaže vidi, kako naravnost neverjetne množine miši požre, nasprotno pa tudi, kako neskončno pičlo je število onih ptic, ki jih slučajno pokonča. — Ko nastopi mrak, zapusti svoje skrivališče in se poda na lov. Preišče vso okolico in če ni noč pretemna, traja ta lov do ranega jutra. Kadar pa ima že precej odrasle mladiče in ji primanjkuje hrane, začne že pozno popoldne loviti. Na takih mišjih lovih se včasih zgodi, da jo zasačijo lovci sredi polja,

---

[30]) O. M. Sch. 1893. str. 8.

[31]) N. pr. O. M. Sch. 1915, str. 205, 226, 230, 232 in 237.

[32]) Spomladanski lov na kljunače opuščajo v zadnjem času pravi lovci.

[33]) J. f. O. 1861, str. 390.

[34]) Meine Ohreule. O. M. Sch. 1887, str. 162—175.

[35]) P. Alex. Schaffer: Ornithologische Beobachtungen in Mariahof in Obersteiermark im Jahre 1905. O. J. 1906, str. 213.

kamor se sicer ne poda rada. — Če pozimi pokriva zemljo debel sneg, da miši ne morejo iz svojih lukenj, nastane med sovjim zarodom prava lakota. Tačas, trdijo nekateri, se spozabi mala uharica tako daleč, da se loti tudi poljske jerebice in drugih manjših ptic. Popolnoma napačna je pa trditev, da se loti tudi golobov v golobnjaku.

* * *

Malo uharico moramo prištevati zgodnjim gnezdilkam. Njen redni valilni čas je od začetka marca do začetka maja. Gnezdo ji ne dela ravno veliko preglavic. Poišče si kako staro, zapuščeno gnezdo vrane, raznih ptic roparic, srake ali pa tudi veverice, ki ga zasede brez vsakršne nadaljnje poprave in priprave. Izjemoma gnezdi v žlamborjih ali v zidovju. Samica znese 4—7, večinoma 5—6 belih, okroglih do enakopolovično oblih jajc. Samica vali sama, samec pa skrbi za hrano. Valilna doba traja 28 dni. Gnezdi samo enkrat na leto, redkokdaj baje tudi dvakrat in sicer drugič sredi junija. Jajca so medlega bleska, pa se vendar bolj svetijo kakor jajca pegaste sove; imajo veliko finih plitvih potnic; lupina je 0·23—0·24 *mm* debela in ima malo majhnih grčic, redkokdaj podolgaste brazde, semtertje poprečne vzbokline ob ekvatorju; proti luči so izpihana jajca bledorumeno prozorna. Merijo povprečno 45·5 × 33·1 *mm* največja, najmanjša pa 37·5 × 31·8 *mm*; tehtajo pa najtežja 1·82 *g*, najlažja pa 1·33 *g*. Vsa gnezda, ki sem jih dozdaj našel, so bila 10—15, tudi 20 *m* visoko od tal, na smrekah ali borovcih, v zapuščenih veveričnih gnezdih, in sicer od marca do začetka maja. Mladiči so v začetku belkasti, ko pa jim zrase puh, postanejo rjavkastosivi, prepreženi s temnorjavimi valovitimi črtami. Zunanjosti so prav čudne; zdi se kakor da bi imeli vlasuljo na glavi, preden jim zrase pravo perje, so zelo ostudne živali. Vedno so pripravljeni na boj in groze vsakemu, ki se jim približa, s svojimi ostrimi kremplji. Stara jih iskreno ljubita ter ostaneta vedno blizu njih, tudi kadar jim donašata hrano, se vrstita tako, da ostane vedno eden na straži.

* * *

Vse gozdne, posebno male ptice malo uharico zelo sovražijo, pa tudi žolne in šoje jo preganjajo z glasnim krikom ter jo tako izdajo lovcu. Koconoga kanja in kragulj jo pa celo semtertje ujameta ter požreta [36]). Najresnejši in najnevarnejši njen sovražnik je človek, in če se ponekod njeno število res krči, kakor trdijo, je pripisovati to le vandalizmu brezvestnih streljačev in kratkovidnemu iztrebljevanju gozdov [37]).

V drobu, perju in koži živi nekaj prav sitnih zajedalcev; znanih nam jih je 8 vrst.

Ker ni boječa, ampak precej krotka, je ni težko zalesti in ustreliti. Moramo pa natančno poznati njena najljubša bivališča in skrivališča, ker

[36]) O. M. Sch. 1910. str. 356.

[37]) J. f. O. 1878, str. 73.

jo sicer kaj lahko prezremo. Mladiče izda njih glas. V mesečini jo lahko ustrelimo, če jo privabimo z oponašanjem mišjega glasu. V veliko uharico pred kolibo se strastno zaganja z glasnim „toku, toku,“ [38]) in je ni težko zadeti. Če pa postane nezaupna, je pa ni lahko zopet privabiti.

O njeni koristnosti ni treba izgubljati veliko besed, če pogledamo le površno njeno hrano. Dela, ki ga opravi ena sama mala uharica, zlasti kadar mora nasititi svoj vedno lačni zarod, ne zmore deset mačk. Pameten človek, v prvi vrsti kmetovalec, je ne more sovražiti. Če greš skozi vas in vidiš na vratih kake gospodarske shrambe pribito sovo, takoj spoznaš, da imaš opraviti z nepremišljenim in slabim gospodarjem.

O kaki škodljivosti male uharice se ne more govoriti, ker je prekoristna, dasiravno pobere semtertja kako napol onemoglo poljsko jerebico ali ptico pevko. Nesmiselno je tudi, kar se še dandanes dogaja, nagraditi izročene kremplje s precej visokimi premijami. Kaj takega pravi lovec ne stori. Vsakega pokončevalca te koristne ptice je treba naznaniti pristojni oblasti, da ga zadene zaslužena kazen, ker ščiti malo uharico že omenjeni zakon v varstvo ptic.

Močvirna uharica, asio accipitrinus (Pall.).

Navadna imena. Slovensko: mlakna uharica (Freyer), rjava sova; hrvaško: barešna sova (Brusina), jej, močvarna sova, ritska sova, sova močvarica; češko: pustovka; poljsko: puchacz blotny, sova blotna; rusko: bolotnaja sova, koričnaja sova, sič; nemško: Sumpfohreule, kurzohrige Ohreule, kurzohrige Eule, Brandeule, Schnepfeneule, Kohleule, Mooreule, gehörnte Sumpfeule, dreifedriger Kauz, Rohreule, Steineule: italijansko: gufo di padule; francosko: duc à courtes oreilles, hibou brachyôte; angleško: Shord-eared Owl, Woodkock-Owl, Caspian Owl.

Znanstvene soznačnice: Asio ulula, Lesson. Asio brachyotus, Macgillivray. Asio sandvicensis, Blyth. Strix accipitrina, Pallas. Strix brachyotus, Forster. Strix arctica, Sparrmann [1]). Strix ulula, Gmelin [2]). Strix tripennis, Schrank. Strix palustris, Bechstein. Strix caspia, Shaw. Strix aegolius, Pallas. Strix brachyura, Nilsson. Otus brachyotus, Stephens. Otus agrarius, Brehm. Otus palustris, Brehm. Otus galapagoensis, Darwin. Otus breviauris, Lichtenstein. Otus cassinii, Gray. Ulula brachyotus, James. Brachyotus palustris, Bonaparte. Brachyotus aegolius, Bonaparte. Brachyotus galapagoensis, Gould. Brachyotus agrarius, Brehm. Brachyotus leucopsis, Brehm. Brachyotus cassinii, Brewer. Aegolius brachyotus, Keyserling in Blasius.

Scopoli, str. 21, štev. 12 [3]). — *Keyserling - Blasius:* Die Wirbeltiere Europa's. XXXII, str. 143, štev. 46. — *Freyer,* str. 10, štev. 26. — *Erjavec,* IV. del, str. 226. — *Fritsch,* str. 58. — *Madarász,* Die Raubvögel Ungarns, Z. f. O., 1884, str. 257. — *Ornis Carinthiae* str. 49. — *Schulz,* str. 4, štev. 33. — *A. J. Jäckel:* Systematische Übersicht der Vögel Bayerns, str. 67—68. — *Ferd. Schulz:* Verzeichnis der in Krain

---

[38]) O. M. Sch. 1906, str. 137.

[1]) ne: strix arctica, Bartram. [2]) ne: strix ulula, Linné.

[3]) tu sem spada samo naziv: strix stridula, vse drugo se nanaša na syrnium aluco (L).

beobachteten Vögel vom Jahre 1890—1895. M. O. V. W. 1895, str. 83. — *Ornis balcanica,* II. zv., str. 103—104; III. zv., str. 91; IV. zv., str. 318—319. — *Naumann,* V. zv., str. 58—61. — *Gjurašin,* dio drugi, str. 135—136. — *Brehm,* V. zv., str. 198 do 201. — *Hartert,* str. 987—989. — *Reichenow,* str. 78—79. — *Hennicke:* Die Raubvögel Mitteleuropas, str. 49—52. — *Herm. Löns:* Von der Sumpfohreule. D. J.-Z., 43. zv., str. 815. — *Hennicke,* str. 18. — *C. G. Friderich-Bau:* Naturgeschichte der deutschen Vögel einschl. der sämtl. Vogelarten Europas, 5. Aufl., 1905, str. 374 do 375. — *Schäff,* str. 394—395. — *Klein:* Naši ptici itd. str. 92. — *Ornis Romaniae,* str. 418—420. — *F. Tischler:* Die Vögel der Provinz Ostpreussen, str. 181—183. — *Jul. Michel:* Unser jagdbares Federwild. XXXIII. Die Sumpfohreule (Asio accipitrinus, Pallas.) Waidmannsheil 1914 str. 368—370. — *Reichenow:* Die Vögel I. zv., str. 421—422. — *H. Reichling:* Die Flügelfederkennzeichen der nordwestdeutschen Vögel, J. f. O. 1915, str. 229—267, 305—340 in 513—548.

Rey, str. 68—69. — *G. Krause:* Oologia universalis palaearctica, seš. 51. — *Szielasko:* Die Bedeutung der Eischalenstruktur itd., J. f. O. 1913, str. 280—281. — *P. Wendlandt:* Über die Brutverhältnisse und Eiermasse itd., J. f. O. 1913, str. 435 do 437. — *Boxberger:* Über die Kennzeichen der Eier der europäischen Eulenarten. Z. f. O. u. O., letnik XXIII., str. 60—63.

* * *

Glava je razmeroma majhna; pernati čopki imajo samo 2—4 zelo kratka gibljiva peresa. Kljun z voščenico in očesni krog sta črna, oko svetlorumeno. Zgoraj rjastorumena in belkasta s temnorjavimi pegami, spodaj svetlorjastorumena, proti repu skoraj popolnoma bela z enostavnimi temnorjavimi prižami in ozkimi lisami ob rebrcih. Na spodnji strani peruti črni polji; zunanja repna peresa komaj za 25 mm krajša kakor srednja. Noge do krempljev gosto pernate.

Močvirna uharica ima lahko gibljive pernate čopke, zato jo zamenjajo velikokrat z drugimi sovjimi vrstami. Te pernate čopke nosi redkokdaj pokonci, navadno jih položi čisto po sebi, kakor to vedno opažamo pri mrtvi ptici. Zato nevešči lovci njene pernate čopke prav lehko prezro, ker se ne odlikujejo po velikosti in tudi ne po barvi od ostalega perja; najdaljše meri komaj 24 *mm* [4]). Čopasta peresa stoje veliko bolj skupaj kakor pri drugih uharicah. Uhlji so toliki kakor pri mali uharici; tudi velika je kakor prejšnja, le radi daljših peruti se pa zdi širja. Dolga je 340—360 *mm*, peruti merijo 280 *mm*, rep pa 140—160 *mm*. Močno zakrivljen kljun meri v loku s trakom 27 *mm* in je črn; tudi voščenica in goli rob veke sta črna. — Venec je belkast, temnorjastorumen, črno pisan in pikast. Perje za ušesi ima črnorjave lise. Zunanja krila na ramah in večja krovna peresa imajo na zunanjih kosmačah (bandercih) velike rjastosmetanaste prize. Letalna peresa imajo bel notranji rob, sicer so rjastorumena, proti koncu imajo 3—4 črnorjave pasove. Letalna peresa na roki imajo široke pasove na zunanjih kosmačah; pasovi na znotranjih

[4]) Kako res neznatni so ti pernati čopki pri mrtvih sovah, sem opazil pri nagačenih pticah v deželnem muzeju.

kosmačah so pa skoraj popolnoma svilnato beli ali svetlosmetanaste barve. Spodnja stran peruti je smetanaste barve ali bela, semtertje rjavo črtana z veliko rjavo liso na roki. Prvo letalno pero je daljše kakor 4., 2. in 3. ste najdaljši; letalnih peres je 24 kakor pri mali uharici.

Jul. Michel pinx. — Waidmannsheil 1914.

Močvirna uharica, asio accipitrinus (Pall.).

Krmilna peresa so svetlorjasta ali pa skoraj bela, zunanja imajo 3—4 ozke, srednja 4—6 širokih temnorjavih pasov, svetli presledki na srednjih dveh peresih imajo vrhutega še temnorjave lise različne velikosti. Podbradek je belkast, druga spodnja stran rjastorumena ali skoraj bela; golša

in prsi imajo ob rebrcih široke lise, ki se zožujejo proti lakotnicama. Trebuh in podrepna peresa so skoraj ali popolnoma svetlo-rjastorumena.

Noge so primeroma daljše kakor lesne sove, kremplji bolj zakrivljeni in ostri kakor šivanke. Krak je popolnoma gosto pokrit s kratkimi peresci, ki so bledo-rjastorumena. Prsti so kratki in krepki, zgoraj pernati, razen 2—3 deščic ob korenu temnorjavih krempljev, spodaj so goli, finomrežasti, rumenosive barve in imajo velike peščaje. Posamezni deli noge merijo in sicer: Krak 40—45 *mm*;

	brez kremplja	krempelj v loku	krempelj v tetivi
zunanji prst	18—20 *mm*	13 *mm*	7— 8 *mm*
srednji prst	24—28 *mm*	17 *mm*	13—14 *mm*
znotranji prst	20—22 *mm*	17 *mm*	11—12 *mm*
zadnji prst	11—12 *mm*	16 *mm*	11—12 *mm*

Naslikana noga (tab. 2, sl. 4.) je neke dne 25. novembra 1898 pri Lipskem ustreljene samice.

Samica je znatno večja ter ima bolj umazano, temnejše perje. — Lažje je razločevati mlade ptice, ker vse barve prehajajo bolj na rumeno. Zelo stare ptice so navadno najsvetlejše maja in junija ali pa neposredno pred golitvijo, ki se začne avgusta.

Izmed geografičnih premen naj navedem tu samo asio galapagoensis (Gould), ki živi na otokih Galapagos ter je manjša in temnejša; asio breviauris (Schlegl), večja vrsta iz Brazilije; asio sandvicensis s Sandwichskega otočja, in asio capensis, temna vrsta iz južne Afrike, ki živi baje tudi v Maroku in južni Španiji.

Izmed barvnih premen omenim neko melanistično ptico v muzeju v Budim Pešti (O. M. Sch. 1903, str. 216).

* * *

Močvirna uharica živi po vsej zemlji in je sploh veliko bolj razširjena kakor mala uharica. Prebiva v zmernih in severnih širinah Evrope, Azije in severne Amerike, po zimi se preseli v Indijo, severovzhodno Afriko in južno Ameriko. Najdemo jo skoraj povsod razen malega dela vročega pasu in Avstralije. V Evropi, Aziji in severni Ameriki gnezdi od 70 ^{0} severne širine dalje proti jugu do Pirenej in Italije, po Avstro-Ogrski, Bolgariji, Rumuniji, Rusiji in severni Sibiriji od Urala do Kamčatke, izvzemši Irlandsko, Španijo in deloma Grško. Stalna ni nikjer. Iz severnih dežel se seli ter prezimuje včasih že v srednji Evropi, gnezdilke zmernega pasu pa prezimujejo v južnih deželah. Selitev se vrši pri nas marca in aprila ter septembra in oktobra. Prezimuje v srednji Evropi, v deželah ob Sredozemskem morju in severni Afriki, v Indiji, v srednji Ameriki do Kalifornije, Luizijane, Guatemale in Kube. V severni Evropi je navadna ptica, ki ji posebno ugajajo močvirnate ravnine brez gozdov in dreves, torej rodovitne nižine in pašniki severne Nemčije in Holandske.

Nizka vlažna polja, travniki in močvirja so ji bolj všeč kakor višje, suhe pokrajine; gorovja se pa ravnotako ogiblje kakor temnega gozda.

Za posamezne kronovine Avstro-Ogrske imamo le pičle in nezanesljive podatke iz vzrokov, navedenih v začetku prejšnjega poglavja. Na Češkem [5]) in Moravskem [6]) je selilka oziroma baje stalna ptica in gnezdilka na severnem Češkem [7]). V Galiciji gnezdi semtertje, opazujejo jo ob selitvi jeseni in spomladi ter tudi pozimi [8]). Na Gorenje-Avstrijskem jo najdemo v ravninah ob Donavi in Truni, kjer je pa tudi vedno precej redka [9]). Nižje Avstrijsko obišče jeseni ob selitvi [10]). Na Ogrskem še precej pogosto gnezdi in prezimuje [11]). Tudi ob selitvi obišče to deželo [12]). Na Sedmograškem je najpogostejša sovja vrsta [13]). Na Predarlskem je selilka in prezimovalka [14]). Na Tirolskem je selilka, na južnem Tirolskem (v Trentinu) pa tudi gnezdilka [15]). Na Koroškem je v močvirnih nižavah ob rekah neredna, redka selilka, ki se prikaže nekatera leta v večjem, potem pa zopet v manjšem številu. Isto trdijo prirodoslovci glede Štajerske [16]). V južni Furlaniji je pogosta ob selitvi [17]), v Istri pa ne pogosta selilka jeseni [18]).

Na Kranjskem nima močvirna uharica posebno veliko ugodnih gnezdišč in bivališč. Poleg Ljubljanskega barja bi navedli morda lahko še Krakovo pri Kostanjevici in Cerkniško jezero, kjer bi ji utegnilo ugajati.

---

[5]) Kněžourek Karl und J. P. Pražák: Ornith. Beob. aus d. Umgebung von Časlau und dem Eisengebirge in Ostböhmen. M. O. V. W. 1895, str. 55; Wenzel Peiter, Das Vogelleben in Flur und Wald des deutsch-böhmischen Mittelgebirges. J. f. O. 1899, str. 196—197.

[6]) Bruno Feuereisen: Beitrag zur Avifauna der Umgebung Brünns. O. J. 1897, str. 191; J. Knotek: Beitrag zur Ornis der Umgebung von Olmütz. O. J. 1898, str. 138, in F. Schade: Ornithotogische Notizen aus Mähren mit besonderer Berüchsichtigung der nächsten Umgebung Brünns. O. J. 1901, str. 191.

[7]) Wenzel Peiter: Das Vogelleben in Elbetale des deutsch-böhmischen Mittelgebirges. J. f. O. 1900, str. 415.

[8]) J. f. O. 1897, str. 437—438.

[9]) Hinterberger, l. c., str. 18.

[10]) Rob. Eder, l. c., str. 17.

[11]) Aquila, 1896, str. 39 in 66; 1899, str. 74; 1901, str. 138; 1906, str. 222; 1910, str. 120; 1911, str. 391 in 1912, str. 308.

[12]) Aquila, 1899, str. 193; 1901, str. 138 in 1910, str. 273.

[13]) J. f. O. 1870, str. 261 in O. 1885, str. 283—284; 1887, str. 61, 1888, str. 62 in 1889, str. 451.

[14]) P. Th. A. Bruhin v navedenem članku str. 246.

[15]) Prof. A. Bonomi, l. c, M. V. O. W. 1883. str. 172. Prof. Dr. K. W. v. Dalla Torre u. Fr. Anzinger, l. c., M. O. V. W. 1897, str. 114.

[16]) E. Seidensacher: Die Vögel von Cilli. Mitteil. d. nat. Ver. f. Steierm., II. Heft 1864, str. 67; P. Bl. Hanf: Die Vögel des Furtteiches und seiner Umgebung. I. Teil. Ravnotam, 1882, str. 16—17; O. 1887, str. 61 in 1889, str 451.

[17]) O. M. Sch. 1894, str. 348.

[18]) J. f. O. 1882, str. 86.

Kljub temu je pri nas razmeroma še precej pogosta gnezdilka in selilka, posebno na Ljubljanskem barju [19]). Leta 1853 ali 1855 je podaril Žilič v v Ljubljani deželnemu muzeju samico močvirne sove [20]). V času od 1. novembra 1858 do konca aprila 1862 je podaril znani ljubljanski nožar N. Hoffmann deželnemu muzeju tudi samico te vrste [21]), Nikomed baron pl. Rastern pa starega samca v času od 1. maja 1862 do konca aprila 1866 [22]). Schulz pravi, da je ob selitvi pogostejša; v svojem spisu (M. O. V. W. 1895, str. 83) pa pristavi, da je redkejša kakor mala uharica. Na istem mestu navede, da je dobil 2. oktobra l. 1890 ♂, 16. novembra ♀ in 18. novembra ♁; 24. oktobra 1891 pa samico, ustreljeno na barju. Nadalje je razvidno iz njegovih zapiskov, da je dobil v nagačenje še te-le ptice: 30. maja 1887 brez navedbe spola, 5. novembra 1890 ♀; l. 1892 pa 24. marca ♂, 26. marca ♂, 6. aprila ♂ in ♀, 31. oktobra ♀. Deželni muzej ima 4 močvirne uharice in sicer: mladega ♂ brez vsake daljne navedbe; ♀ iz meseca marca 1861; ♀ iz oktobra 1891 z Ljubljanskega barja in ♂ z dne 26. februarja 1915 iz vasi Huje pri Kranju. Poslednjič imenovano uharico je oddal muzeju dolgoletni opazovalec ptičjega sveta v ožji in širji okolici Kranja, g. Iv. Cof, c. kr. sodomerec v Kranju, v katerega opazovalnem okolišu je ta sovja vrsta zelo redka prikazen. Zadnjo močvirno uharico je dobil prve dni marca l. 1916; bila je samica, ulovljena „Na planoti“ nad Drulovškim gozdom (Sorško polje) pri Kranju. Močvirna uharica se pokaže toraj tudi v višje ležečih gorenjskih pokrajinah, kjer morda tudi gnezdi, toda le v izredno redkih slučajih. Sajovic [23]) omenja pojave močvirne uharice v ljubljanski okolici leta 1909 in 1912 ter navaja ondi ustreljene ptice te vrste s pristavkom spola, kraja in časa najdbe.

Za Hrvaško in Slavonijo imam le pičle podatke na razpolago. Iz njih se da posneti samo, da je močvirna uharica ob selitvi spomladi in jeseni še precej pogosta. V Zagrebškem narodnem muzeju imajo 16 nagačenih ptic [24]); dne 27. oktobra 1902 je pa ustrelil J. Novak v okolici Senja v Hrvaškem Primorju močvirno uharico ob deževnem vremenu z burjo [25]). Tudi Bosno in Hercegovino obišče menda le ob selitvi; 5 močvirnih uharic v deželnem muzeju v Sarajevu je bilo ustreljenih namreč februarja, aprila, septembra, oktobra in novembra [26]). K. Bayer pa našteje močvirno uharico samo med pticami, ki jih je opazoval v Hercegovini, ne da bi navedel o njej kaj natančnejšega [27]). Pl. Kadich

---

[19]) O. 1889, str. 451.

[20]) Jahresheft d. Ver. d. krain. Landes-Museums. 1856, str. 55.

[21]) Drittes Jahresheft itd., 1862, str. 237.

[22]) Mitteilungen des Musealvereins für Krain. 1866, str. 269.

[23]) l. c., Carniola 1910, str. 46 in 1914, str. 167.

[24]) Glasnik Hrvatskoga naravoslovnoga društva. Godina XIV. 1902, str. 54—55.

[25]) ravnotam. Godina XVI. 1904, str. 96.

[26]) Die Vogelsammlung des bosn.-herceg. Landesmuseums in Sarajevo, str. 21.

[27]) K. Bayer: Beiträge zur Ornis der Herzegowina. Mitgeteilt Victor Ritter von Tschusi zu Schmidhoffen. M. O. V. W. 1881, str. 12.

pravi, da je kot selilka in prezimovalka od novembra do marca kaj navadna v gozdih ob Narenti in Krupi [28]). — Isto velja o Dalmaciji, Črnigori, Grški in Bolgariji. Da bi na Balkanu gnezdila, ni dognano, ampak precej verjetno. V Srbiji je Reiser na svojem potovanju leta 1899 in 1900 ni nikjer zapazil. — V Rumuniji je prav pogosta prezimovalka, ki navadno oktobra pride, marca se pa zopet vrne proti severu; le malo jih ostane v Dobrudži, kjer ta ptica gnezdi [29]). R. pl. Dombrowski je našel samo enkrat njeno gnezdo.

V Mali Aziji je selilka in prezimovalka [30]), enako v zemljah okoli Sredozemskega morja, izvzemši Italijo, kjer tudi gnezdi in sicer na Beneškem, v Liguriji, Toskani in na otokih vštevši Malto [31]).

Močvirna uharica živi po planjavah, kjer ni gozdov, najbolj všeč so ji pa močvirnate ravnine; kakega stalnega bivališča nima. V mišjih letih se naseli tam, kjer najde obilo hrane. Poslopij in pečin se pa ogiblje. Podnevi jo najdemo vselej na tleh, v vsakovrstnem grmičevju, med osatom, koprivami in drugimi visokimi rastlinami, v trstju, ločju, visoki travi in za grudami; čepi tudi v kolovoznicah in med brazdami po njivah. Jeseni ob selitvi je prav rada v krompiriščih, kjer se zna za to rastlino zelo dobro skriti. Na drevje kakega gozdička sede le, če je bila s tal prepodena; na kaki drevesni veji obsedi potem do mraka, če jo zopet kaj ne prepodi.

Ako se njeno število kje krči, je vzrok edino le osuševanje in obdelovanje prej močvirnatih in neobdelanih krajev. Na Ljubljanskem barju n. pr. dandanes ni več tako pogosta, kakor je bila njega dni. Ob selitvi naletimo na jate po 20—30 in še več — celo do 300 ptic [32]).

* * *

Močvirna uharica je veliko živahnejša kakor mala. V jetništvu postane sicer kmalu krotka, vendar je čemerna in ne dela svojemu gospodarju posebnega veselja. Cele dneve presedi na tleh svoje kletke s položenimi pernatimi čopki, ki jih privzdigne le, če jo kdo draži, ali če zapazi kaj nepričakovanega. Kjer sedi, se skuša potuhniti, kakor je to tudi pri drugih sovah navada. Zleti šele, ko ji je prišel sovražnik prav blizu [33]). Podnevi leti tiho, počasi, gugavo in večinoma nizko; včasih se povzpne visoko v zrak in odleti prav daleč, semtertja vzleti kakor mišar do neizmerne visočine. Kadar leta visoko je močno podobna kanji, in plava dalje držeč perutnice kvišku, ter se prekucne kakor kanja, ko se spušča na tla [34]).

Ta najhitrejša letalka med vsemi sovami, posebno ponoči, je najživahnejša pred začetkom spomladi, ko leti gugaje se nizko nad zemljo

---

[28]) M. O. V. W. 1887, str. 104.

[29]) Gebrüder Sintenis: Zur Ornis der Dobrudscha. J. f. O. 1877, str. 62.

[30]) Fritz Braun, l. c. str. 564.

[31]) Conte Dott. E. Arrigoni Degli Oddi, l. c. str. 97 (posebnega dela).

[32]) J. f. O. 1877, str. 323.

[33]) O. C. Bl. 1879, str. 27.

[34]) Odtod hrvaški naziv: jej.

ter se drzno preobrača na vse strani z neprestanim, zvenečim „rajkajkajkajt“ in nekam neprijetno groznim „na—na“; takrat spominja nehote na parilne polete škurha. Med poletom dleska tudi s perutmi, strnivši jih pod životom [35]). Splošno pa ne slišimo prav pogosto njenega rahlega in prijetnega „kêv, kêv“. Jezna poka glasno s kljunom.

Močvirna uharica lovi ob meglenem vremenu ves dan, jasne dneve pa od solnčnega zahoda dalje do svetlega jutra. Najljubše so ji vsakovrstne miši. Lovi pa tudi krte, rovke, hrčke, baje celo kunce, žabe in žuželke. Nekateri trdijo, da zgrabi semtertja tudi malega ptiča, ki spi na zemlji. Pozimi se hrani večinoma z mišmi, ki jih gre lovit tudi v bližino vasi.

* * *

Gnezdi vedno na tleh in sicer brez izjeme na nekoliko močvirnatih ali vsaj malo vlažnih krajih v ravnini. Jajca znese brez podlage, včasih na malo gnoja ali bilčnih štrcljev i. t. d., v travo vlažnih travnikov, med trstje, ločje ali pa v žito, potem tudi v mahovje ali v resje pri močvirju; semtertje na samotnem pašniku v kako posamič stoječo rastlinsko češuljo, ki jo je živina pustila; vedno pa je gnezdo na suhem mestu. V žlamborjih ali pečinah niso še nikdar našli njenega gnezda. Valilni čas je od konca aprila do konca maja, na jugu sredi marca, na severu šele v sredi junija. Gnezdi samo enkrat na leto [36]). Samica vali 26 dni. Znese 4 do 6 jajc, navadno 5, redkokdaj 7. Jajca merijo: največja 43·6 *mm* × 32·1 *mm*; najmanjša 37·1 *mm* × 30·2 *mm*; tehtajo najtežja 1·9 *g*, najlažja 1·27 *g*. Rey je izmeril in iztehtal 35 jajc, ki so merila povprečno 40·07 × 30·7 *mm*. Največja so 42·2 × 31·3 *mm* oziroma 41·2 × 32 *mm*; najmanjša pa 37·8 × 30 *mm* oziroma 38 × 29·7 *mm*. Povprečno so tehtala ta jajca 1·365 *g*. 100 jajc, ki jih je izmeril Jourdain (med temi tudi ravnokar navedenih 35), je merilo povprečno 39·77 × 31·11 *mm*, največja 46·6 × 32·7 *mm* in 41 × 33 *mm*, najmanjša pa 35·1 × 30 *mm* in 35·2 × 29.5 *mm*. 46 jajc, ki jih je izmeril Wendlandt so merila povprečno 39·2 × 31·4 *mm*, tehtala pa 1·55 *g*. Jajca so čisto ovalna in pogosto popolnoma enakopolovična. Pola sta navadno bolj koničasta kakor pri jajcih drugih sov. Izpihana so proti solncu bledorumeno prozorna. Lupina je 0·28 do 0·29 *mm* debela, finega zrna in medlega bleska. Pogostokrat opažamo na površju lupine vozlaste tvorbe.

Jajca močvirne uharice so podobna jajcem gozdne uharice in grahaste sove — surnia ulula (L.) — tako, da nam včasih odpovedo vsi pripomočki, dimenzije, teža i. t. d. Nepobitno prava so seveda jajca iz gnezda, ki smo z njega spodili samico. Po mnenju mnogih oologov je

---

[35]) Dr. E. Hesse: Über Balzflüge und Stimmen der Weihen und Sumpfohreule. J. f. O. 1912, str. 481—494.

[36]) Nekateri oologi trdijo, da gnezdi v mišjih letih, ko ima dovolj hrane, po dvakrat ter da znese takrat izjemoma 10—14 jajc.

edino razločevalno znamenje število potnic na 7 *mm* premerja, ki jih je pri mali uharici 16—21, pri močvirni 21—24, pri grahasti sovi pa le 8—11.

Mladiči imajo v začetku umazano bel puh; kmalu pa se pokažejo rjavkaste valovite risbe. Pivkajo skoraj tako kakor srnice. Starši jih zelo ljubijo, kakor opazujemo to pri vseh sovah, in jih krepko branijo. Dogodilo se je že, da so iskalci jajc bili prav občutno opraskani.

* * *

Sovražniki drugih sov zalezujejo tudi močvirno uharico. Nevaren sovražnik ji je zopet človek, ki jo včasih strelja iz nevednosti na lovu in pred kolibo. Posebno neugoden za močvirno uharico je tudi čas njene selitve, ki je najživahnejša ravno takrat, ko lovci love poljske jerebice. Toda največji sovražnik je napredujoče osuševanje močvirne zemlje. Pravijo, da tudi kragulj pokonča semtertje kako močvirno uharico [37]). — V njenem perju, drobu in mesu živi 16 vrst nadležnih zajedalcev.

Če izleti z krompirišč in visoke trave, jo brez težave ustrelimo. Zvečer, posebno v mesečnih nočeh, jo lahko privabimo, če oponašamo mišji glas. V uharico pred kolibo se strastno zaganja. Zato jih mnogo postrele na lovu z uharico, ker je neverjetno zaupljiva ter se navadno ne briga za lovca in njegovo streljanje. Edino dobro je, da velika uharica njenega prihoda ne naznanja posebno živahno, zato jo lovec navadno zamudi [38]).

Močvirna uharica je neizmerno koristna ptica, kakor se lahko prepričamo iz vsebine njenih izbljuvkov. Roerig, Rey, Baer, Eckstein, Greschik, Altum, Jäckel, Leisewitz in pl. Chernel so preiskali 1271 želodcev in izbljuvkov in v njih našli $^1/_2$ % koristnih in 99 $^1/_2$ % škodljivih živali ter sledove nevažnih bitij [39]). Nekateri trdijo tudi, da je njeno meso užitno [40]).

Iz pravkar navedenega sledi, da o kaki škodi močvirne uharice ne more biti govora. Skrajni čas bi torej že bil, da bi oblasti začele v smislu zakona strogo kaznovati brezvestne ljudi, ki love in streljajo koristne ptice, med katere prištevamo brez pomislekov tudi močvirno uharico.

Veliki skovik, pisorhina scops (L.).

Navadna imena. Slovensko: čuk (Zois), mala uharica (Sajovic), pritlikovna uharica (Koprivnik), skovik in škratec (Erjavec), uhasti čuk (Freyer), virček (Sajovic); hrvaško: ćuk, ćuk lulavac, jejić, jejić lulavac, lulavac; češko: výreček; poljsko: pohacz syezek; rusko: kanjuk, kanuk, sič, splu; nemško: die kleine Ohreule, kleinste Ohreule, krainische Ohreule, Baumeule, Waldeule, Stockeule, Steineule, Posseneule, kleine Baumeule, kleine Waldeule, krainische Eule, aschfarbiges Käuzchen, gehörntes Käuzchen, Kauz mit Ohren, Waldäuffel, Auferl, Tschuk; ita-

[37]) O. M. Sch. 1914, str. 202.

[38]) Georg von Otterfels, Die Hüttenjagd, str. 95.

[39]) Hennicke, Handbuch des Vogelschutzes, str. 47.

[40]) J. f. O. 1910, str. 101 priloge.

lijansko: assiolo; francosko: petit duc, scops; angleško: little tufted owl, scops-eared-owl.

Znanstvene soznačnice: Scops giu, Scopoli. Scops ephialtes, Savigny. Scops asio. Stephens. Scops aldrovandi, Fleming. Scops carniolica, Brehm. Scops minor, Brehm. Scops rufescens, Brehm. Scops rupestris, Brehm. Scops pygmaea, Brehm. Scops vera, Finsch. Scops europaeus, Swainson. Scops senegalensis, Swainson. Scops longipennis, Kaup. Scops kamtschatkensis, Bonaparte. Strix scops, Linné. Strix giu, Scopoli. Strix zorca, Gmelin. Strix carniolica, Gmelin. Strix pulchella, Gmelin. Ephialtes scops, Keyserling in Blasius. Ephialtes zorka, Jaubert in Barthélemy. Bubo scops, Boie. Otus scops, Schlegel.

J. G. Kramer, Elenchus vegetabilium et animalium per Austriam inferiorem observatorum. Viennae, 1756, str. 323, št. 3. — *Scopoli,* str. 19, št. 9. — *Keyserling-Blasius,* Die Wirbeltiere Europa's, str. XXXIII št. 54 in str. 88, št. 23. — *Freyer,* str. 11, št. 34. — *Erjavec,* IV. del, str. 230. — *Fritsch,* str. 55. — *Madarász,* Die Raubvögel Ungarns, Z. f. O. 1884, str. 258. — *Ornis Carinthiae,* str. 47—48. — *A. J. Jäckel,* Systematische Übersicht der Vögel Bayerns itd. str. 77. — *E. C. F. Rzehak:* Über das Vorkommen d. Zwergohreule (Pisorhina scops L.) in Österreich-Ungarn. Mittlg. d. Sektion f. Naturkunde d. öster. Touristenklub, V. Jahrg. 1893, str. 17—20. — *Ornis balcanica,* II. zv., str. 103; III. zv., str. 315—318; IV. zv., str. 90—91. — *Ferd. Schulz:* Verzeichnis der in Krain beobachteter Vögel vom Jahre 1890—1895, M. O. V. W. 1895, str. 83. — *Naumann,* V. zv., str. 50—53. — *Brehm,* V. zv., str. 201—202. — *Gjurašin,* dio drugi, str. 136. — *Hartert,* str. 978—980. — *Reichenow,* str. 78. — *Hennicke,* Die Raubvögel Mitteleuropas, str. 41—45. — *Hennicke,* str. 16. — *C. G. Friderich Bau,* Naturgeschichte der deutschen Vögel itd., 5. Aufl. 1905, str. 375—376. — *Schäff,* str. 383—384. — *Klein,* Naši ptici, str. 92. — *Ornis Romaniae,* str. 414—416. — *Leeder,* Wildkunde und Jagdbetrieb, str. 204. — *F. Tischler,* Die Vögel der Provinz Ostpreussen, str. 183. — *Jul. Michel:* Unser jagdbares Federwild. XXXIV. Die Zwergohreule (Scops Aldrovandi.) Waidmannsheil, 1914, str. 476—478. — *Reichenow,* Die Vögel, I. Band, str. 423.

Rey, str. 66—67. — *G. Krause,* Oologia universalis palaearctica, sešitek 51. — *Szielasko,* Die Bedeutung der Eischalenstruktur itd. J. f. O. 1913. str. 281. — *P. Wendlandt,* Über die Brutverhältnisse uud Eiermmasse itd. J. f. O. 1913, str. 433—435. — *Boxberger,* Über die Kennzeichen der Eier der europäischen Eulenarten. Z. f. O. u. O., letn. XXIII., str. 60—63.

* * *

Ušesne čopke, ki imajo več prav kratkih peres, položi lahko po sebi. Kljun rjavočrn; punčica rumena. Perje zamazano sivo-belo in rjasto-rumeno premešano s temnimi črtami ob rebrcih in finimi povprečnimi pegami; zunanja kosmača peres na rami z velikimi rdečebelkastimi prižami. Koničaste peruti merijo pod 200 mm in presegajo rep. Prvo perutno pero zobčasto, tretje najdaljše. Kraki tenki, z zelo kratkimi peresci pokriti, prsti goli.

Veliki skovik [1]) je drozgove velikosti, barve kozomolzove (caprimulgus europaeus L.) ali vijoglavkine (jynx torquilla [L].); po vnanjosti je pa velika uharica v pomanjšani velikosti. Dolg je 190—200 *mm*, čez raz-

[1]) To skovanko rabim radi malega skovika, — glaucidium passerinum (L.) — ki ga bom pozneje opisal; Erjavec imenuje to sovo naravnost skovik, ker malega sploh ne omeni.

prostrte peruti meri 480 *mm*, nekoliko zaokroženi rep je skoraj 70 *mm* dolg. Samica je malo večja kakor samec. Močni, zelo zakrivljeni, nekoliko navzdol viseči kljun ima črnikasto konico in meri v loku 15 *mm*. Enaka

Jul. Michel pinx. — Waidmannsheil 1914.

Veliki skovik, pisorhina scops (L.).

je tudi voščenica nad okroglimi nosnicami. Punčica je rumena, pri mladih pticah svetla, pri starih temnejša ali bolj žareča, skoraj pomarančasta.

Odrasel skovik je zgoraj rjavkasto siv. Po sredi so peresa rjastordečkasta, na korenu pa svetlopepelnata; njihovi konci, kolikor jih gleda

izpod perutnic, so povprek rjavkasto pegasti s črnimi rogljatimi podolgastimi risbami. Na glavi je navadno več ali manj belkastih lis. Venec je svetlosiv, drobno temno marmoriran in obdan s polmesečnim trakom iz belih in rjastih peres s črnim koncem. Perje okoli očes je rjasto, pred očmi belo s temnorjavimi konci. Splošno so temne risbe tako drobne in goste, da jih razločimo samo od blizu, od daleč se pa zdi, kakor da bi se zlile v glavno barvo in je zato perje navidezno mrklo sivorjavo. Mladiči so pokriti z belkasto sivim puhom, njihovo prvo perje je bolj zamazano, toda svetlejše kakor pri starih pticah in ima le redke temne risbe.

Zunanja perutna peresa na plečih imajo zunanje kosmače smetanaste barve, pred koncem ali na koncu so črna. Letalna peresa so temnorjava. Zunanje kosmače prvih letalnih peres imajo smetanaste ali svetlorjaste, ostalih pa belkaste pasove. Notranje kosmače so temnosivorjave in bolj ali manj razločno pasaste. Letalna peresa nadlahtnice so tako barvana kakor splošno zgornja stran, le notranje kosmače imajo deloma smetanaste ali svetlorjaste pasove. Rjavkastosiva krmilna peresa so črnorjavo marmorirana in imajo neredne, malo marmorirane rjavkastosmetanaste pasove. Perje spodnje strani je svetlejše od hrbtnega in večidel razločno belo pasasto. Črne risbe ob rebrcih so včasih prav široke. Potrebušno perje je večidel belo. Perutnice so spodaj smetanaste z redkimi, nerednimi risbami. Nekatera najsprednejša letalna peresa so neznatno zobčasta. Prvo letalno pero je redkokdaj daljše kot peto, večinoma pa po dolgosti med 5. in 6. ali enako petemu. Drugo je navadno tako dolgo kakor tretje. Perut ima 23 letalnih peres.

V primeri s splošno telesno velikostjo ima skovik majhne in slabotne noge. Kraki so do prstnih korenov gosto pokriti s temnorjastorumenimi, belo in temnorjavo pisanimi peresci, ki so volnata in krajša kakor sicer pri drugih sovah in se tesno oprijemljejo kraka. Goli in tenki prsti imajo zgoraj deščice, spodaj pa drobne rumenkaste ali rdečkastosive bradavice. Kremplji so malo zakrivljeni, črnorjavi in precej ostri. Mere imajo te-le: Krak 28 *mm*,

	brez kremplja	krempelj v loku	krempelj v tetivi
zunanji prst	12—13 *mm*	7— 8 *mm*	5 *mm*
srednji prst	16—18 *mm*	9 *mm*	6 *mm*
notranji prst	14—15 *mm*	13—15 *mm*	10 *mm*
zadnji prst	6— 8 *mm*	7— 8 *mm*	6 *mm*

Naslikana noga (tab. 2, sl. 3) je od neke stare samice, ki je poginila v jetništvu dne 25. maja 1900.

Glavne barve se izpreminjajo kakor skoraj pri vseh sovah. Nekatere imajo čistejšo sivo barvo, druge so bolj rjavkaste; močno rjaste ptice so pa redke; črne podolgaste risbe na spodnji strani so semtertje zelo široke.

Znane so štiri geografične premene, ki žive v vzhodni Evropi in v Aziji, zato se ne bom bavil podrobneje z njimi. (Dalje prih.)

Über einige für Krain neue oder seltene Pflanzen und die Formationen ihrer Standorte.

Von Alphons PAULIN.

II.

15. Luzula nivea (L.) Lam. et DC.

(Syn. *Juncus niveus* Linné, non Scopoli).

Luzula nivea (Schneeweiße Hainsimse, snežnobelo cedilje) war bisher für Österreich nur aus Tirol, (Salzburg), Kärnten und Küstenland [1]) bekannt. Gelegentlich einer im Juli 1913 von der Wochein aus in das Tal der Sieben Triglavseen unternommenen Exkursion konnte ich das Vorkommen dieser Hainsimsenart nun auch in Krain, u. zw. in jenem Teile der Raibler Alpen feststellen, die man als Wocheiner Alpen zu bezeichnen pflegt. Sie findet sich da im Talschlusse der Wochein im Bereiche der sogenannten Komarčawand, der bekanntlich aus einem Felsloche die Savica entquillt und als imposanter Wasserfall donnernd und brausend 60 *m* tief in den mit Felstrümmern besäten Kessel stürzt.

Um auf der kürzesten Strecke aus dem Wocheiner Tal in das Siebenseen Tal zu gelangen, muß man die nahezu senkrecht emporragende Komarčawand übersteigen, wobei der Weg zunächst durch einen jungen Buchenwald und weiter oben durch ein fast bis zur Rückenkante der Wand reichendes Buschgehölz verläuft. Dieses Buschgehölz beherbergt nun unsere Pflanze mit einer Reihe anderer Typen, deren Vorkommen in diesem Gebiete in pflanzengeographischer Hinsicht von besonderem Interesse ist und die, um Wiederholungen zu vermeiden, weiter unten (sub Nr. 22) namhaft gemacht werden sollen.

Im Gebiete der Raibler Alpen findet sich *L. nivea* auch im benachbarten Kärnten an den schon Wulfen [2]) bekannten Standorten längs der Straße Raibl-Predil, ferner im Görzer Territorium, wo ich selbe an der krainisch-küstenländischen Grenze am Westfuße des Triglav unter Legföhren im Zadnjica Tal (ca. 900 *m*) unweit der Ursprungsstelle des Baches gleichen Namens und auch im Trenta Tale (ca. 980 *m*) beobachtet habe. Nach Deschmann [3]), der

[1]) Vgl. Ascherson u. Graebner, Synopsis d. mitteleurop. Flora, II, 2. p. 506; Buchenau Fr., Juncaceae in Englers Pflanzenreich IV, 36. p. 58; Fritsch, Exkursionsflora f. Oesterr. 2. Aufl. p. 111; Hegi, Illustr. Flora von Mittel-Europa, II, p. 180.

[2]) Wulfen, Plantae rariores Carinthiacae in Jacquin Collectanea III, p. 54.

[3]) Handschr. Notiz im „Herbarium Carniolicum" des Krain. Land.-Mus.

die Pflanze in den Flitscher Alpen bei den Sennhütten hinter der Trebiščnica sammelte, ist selbe im oberen Isonzo Tale von der Talsohle bis in die Buchenregion nicht selten. Ober dem Isonzo Tale findet sich *L. nivea* übrigens auch in der Maggiore Gruppe der Julischen Alpen, so nach Tommasini[4]) am Matajur ober Karfreit.

Den Steiner Alpen fehlt *L. nivea* und auch in den Karawanken scheint diese sonst in den Gailtaler Alpen (Dobrač) und namentlich auch in der Karnischen Hauptkette häufige Art nicht vorzukommen[5]).

Da nach Hirc (in A. u. G. Syn. II, 2. p. 506) die Angaben über das Vorkommen von *L. nivea* in Kroatien[6]) bisher keine Bestätigung fanden und das diesbezügliche von Brand[7]) notierte Vorkommen in „Istrien" offenbar auf einer Verwechslung dieses Gebietsabschnittes des „Istrien, das Triester- und Görzer- Territorium umfassenden Österreichischen Küstenlandes" mit dem Görzer Gebiete beruht, erweist sich demnach unser Standort in Krain als der östlichste im gesamten Verbreitungsbezirke dieser Art[8]), der sich im Alpengelände von den Raibler Alpen bis in die Westalpen, ferner über die Auvergne und die Pyrenäen sowie über den nördlichen Apennin erstreckt.

16. Luzula spadicea (All.) Lam. et DC.

(Syn. *Juncus spadiceus* Allioni).

Luzula spadicea (Braune Hainsimse, rjavo cedilje) wird in neueren Florenwerken, die die Verbreitung der einzelnen Arten nach Ländern spezialisiert anführen, für Krain nicht notiert[9]), obwohl schon Fleischmann[10]) diese Art für Krain von der in den Wocheiner Alpen gelegenen Alpe Konjščica verzeichnet. Ob die Nichtbeachtung der Fleischmannschen Angabe begründet sei, vermag ich nicht zu entscheiden. Ich selbst habe *L. spadicea* auf der Konjščica, die ich

---

[4]) In Koch, Synopsis Florae Germ. et Helv. ed. 2. II, p. 846.

[5]) Vgl. Scharfetter, Die südeuropäischen u. pontischen Florenelemente in Kärnten in Ö. B. Z. LVIII (1908) p. 277.

[6]) Wird von Schlosser-Vukotinović (Flora Croatica, p. 1164) im Ivanščicagebirge in Nordkroatien, am Klek bei Ogulin und am Mrzin u. auf der Plješevica im Velebit angegeben.

[7]) Hallier-Brand, Koch Syn. 3. Aufl. III, p. 2513.

[8]) Das Vorkommen beim Ostseebade Rauschen nördlich von Königsberg ist kein ursprüngliches, sondern nach A. u. G. l. c. auf Verschleppung oder Verwilderung zurückzuführen.

[9]) Vgl. Fritsch, Exkursionsfl. p. 112; A. u. G. Syn. II, 2. p. 511; Hallier-Brand, Koch Syn. III, p. 2513. In diesen „Floren" wird L. *spadicea* aus den österr. Alpenländern übereinstimmend nur aus Tirol, Salzburg, Kärnten und Steiermark, (Oberösterreich?) angegeben.

[10]) Übers. d. Flora Krains, p. 22 (1844).

allerdings nur einmal besucht habe, nicht beobachtet und es ist mir auch nicht bekannt, daß selbe sonst jemand in den Wocheiner Alpen oder im Triglavgebiete überhaupt gefunden hätte. Da auf der Konjščica in größerer Ausdehnung glimmerreiche Werfener Schiefer zu Tage liegen, die ja mehrfach im Bereiche unserer Kalkalpen Schiefer- und Urgesteinspflanzen ein diesen zusagendes Substrat bieten, würde die geognostische Beschaffenheit des Terrains nicht a priori gegen ein eventuelles Vorkommen daselbst sprechen.

Wie es denn auch sei, sicher ist es, daß *L. spadicea* in den Raibler Alpen im Bereiche des Mangartstockes vorkommt, u. zw. auf krainischem Boden unter der zwischen dem Travnik (2197 *m*) und dem Mali Mangart (2259 *m*) [11]) gelegenen Travnikscharte. Sie bildet hier bei ca. 2000 *m* auf einer SO-exponierten feuchten Stelle gesellschaftlich mit *Luzula spicata* z. T. in geschlossenen Rasen eine Assoziation „Luzuletum spadiceae“ [12]), die an anderen Bestandteilen *Salix retusa, Poa alpina, Carex sempervirens, Juncus trifidus, Allium victorialis, Polygonum viviparum, Geum montanum, Potentilla aurea, Primula elatior, Soldanella minima, Myosotis alpestris, Veronica alpina, Erigeron polymorphus, Gnaphalium supinum, Homogyne alpina, Cirsium spinosissimum, Crepis aurea* aufweist.

Das Vorkommen einer so ausgesprochenen Charakterpflanze des Schiefer- und Urgebirges, wie es *L. spadicea* ist, hier mitten in dem aus Dachsteinkalk aufgebauten Massiv, ist erklärlich, wenn man die geologische Beschaffenheit des Standortes näher berücksichtigt. Es findet sich nämlich da ein Komplex oberjurassischer Ablagerungen, die teils aus roten, hornsteinreichen, teils aus weißen, von zahlreichen schwarzen und grauen Hornsteinschnüren durchzogenen Kalken sowie aus Bänken von Hornstein selbst bestehen [13]). In dem reichen Kieselgehalt dieser jurassischen Bildungen, die, eingeklemmt in einer Grabenverwerfung, durch die tektonischen Verhältnisse vor einer Zerstörung durch Denudation bewahrt blieben, findet unsere Pflanze jene Bedingungen zu ihrem Gedeihen, die ihr sonst im Urgebirge geboten werden.

Nebenbei sei hier bemerkt, daß im Gegensatz zu *Luzula spadicea* die dieser zunächst verwandte *Luzula glabrata* nach den Verbreitungsangaben allgemein als in Krain vorkommend angesehen wird, obwohl diese Art, wie es scheint, in Krain gar nicht vertreten ist. Von Fleisch-

---

[11]) Dies die in Krain (Ratschach) übliche Bezeichnung für die nordwestlich vom Veliki Mangart (2678 *m*) gelegene Höhe 2259 *m*, während küstenländischerseits, so von den Bewohnern des Koritnica Tales, die vom Veliki Mangart östlich gelegene Kuppe 2366 *m* unter dem Namen Mali Mangart bekannt ist. Vgl. Tuma H., Mangartska skupina, in „Planinski Vestnik“ XIX (1913) p. 143.

[12]) Rübel E., Pflanzengeogr. Monographie des Berninagebietes, p. 94.

[13]) Vgl. Diener C., Ein Beitrag zur Geologie des Centralstockes der julischen Alpen, in Jahrb. d. k. k. geolog. Reichsanstalt, Jahrg. 1884, XXXIV. Bd. 4. Heft, p. 688.

mann wird zwar *L. glabrata* von der Mokrica und vom Steiner Sattel (Sedlo) in den Steiner Alpen angegeben, doch wurde sie in diesem Alpenabschnitte weder von v. Hayek noch von mir beobachtet. Auch in den Raibler Alpen [14]) und in den Karawanken [14]) habe ich *L. glabrata* bisher vergeblich gesucht. Da sich außer den Fleischmannschen Angaben in der Literatur, soviel mir bekannt, keine speziellen Standorte aus Krain verzeichnet finden, scheint die Annahme gerechtfertigt, daß *L. glabrata* in den österreichischen Alpenländern sowohl in Krain als in Küstenland fehle.

17. Luzula spicata (L.) Lam. et DC.

(Syn. *Juncus spicatus* Linné).

Auch *Luzula spicata* (Ährige Hainsimse, klasasto cedilje), die Freyer [15]) schon im Jahre 1839 aus Krain vom Mangart publiziert hat, wird bezüglich ihres Vorkommens in Krain in der neueren Literatur mehrfach übersehen [16]).

Im Bereiche des Mangartstockes ist *L. spicata* f. *typica* weit verbreitet. So erweist sich selbe, wie bereits sub Nr. 16 erwähnt wurde, als ein Glied des Luzuletum spadiceae am Travnik.

Vom Travnik Sattel aufwärts erstreckt sich deren Verbreitung über den Mali Mangart bis über den Sattel unter dem Veliki Mangart ca. 2000 bis 2500 *m*, woselbst sie auf kalkigem, z. T. mergelhältigem Substrat teils in Alpenmatten, teils als ein Bestandteil der Gesteinsfluren in Felsspalten und auf Gerölle vorkommt. Sie findet sich da gesellschaftlich mit einer Reihe unserer schönsten und seltensten hochalpinen Typen, die gelegentlich an anderer Stelle namhaft gemacht werden sollen.

Knapp an der krainischen Grenze, aber bereits auf küstenländischem Boden, gedeiht *L. spicata* sehr üppig auf dem kleinen Plateau, das man, die Lahnscharte von Krain aus überschreitend, erreicht. Sie bildet hier bei ca. 2050 *m* auf kieselhältigem Boden im Vereine mit den dicht gedrängten Büscheln des Felsen-Windhalm, *Agrostis rupestris*, den Hauptbestandteil einer Alpenweide, die unter anderen *Avenastrum versicolor, Juncus trifidus, Geum montanum, Alchemilla flabellata, A.*

[14]) Fehlt, wie aus der Literatur zu ersehen ist, auch den in Kärnten gelegenen Teilen der Raibler Alpen und Karawanken und findet sich nach Scharfetter [in Ö. B. Z. LVII, (1907) p. 341] in diesem Kronlande nur in den Tauern und Karnischen Alpen s. str. Auffällig ist es, daß *L. glabrata* im italienischen Anteil der Karnischen Alpen fehlen soll (cf. Gortani, Flora Friulana, II, p. 106).

[15]) Freyer H., Besteigung des Mangartsberges bei Weißenfels in „Flora" XXII. Jahrg. (1839) II. Bd. p. 586.

[16]) Vgl. A. u. G., Syn. II, 2. p. 516; Fritsch, Exkursionsfl. p. 112; Hegi, Illustr. Fl. von Mitteleur. II, p. 182; Schroeter, Das Pflanzenleben der Alpen, p. 353.

pusilla, Veronica alpina, Antennaria carpatica beherbergt und gegen die Lahnscharte zu auch vom Strauchspalier der Alpen-Azalee, *Loiseleuria procumbens,* durchwirkt wird.

Im krainischen Anteil der Raibler Alpen findet sich *L. spicata* auch im Siebenseen Tal, wo sie z. B. die in nächster Nähe des Doppelsees bei ca. 1650 *m* über hornsteinreichen Kalken [17]) vorkommende Borstgrasmatte (Nardetum) gemeinsam mit folgenden Arten bewohnt.

Nardus stricta, tonangebend.

Cetraria islandica, Cladonia rangiferina. — Selaginella selaginoides; Botrychium lunaria.

Anthoxanthum odoratum, Phleum alpinum, Agrostis alpina, Deschampsia flexuosa, Poa alpina f. *vivipara, Festuca rubra* var. *genuina* subvar. *typica* f. *anthocyanica* et subvar. *flaccida, Carex atrata, C. sempervirens;* ***Luzula Sieberi,*** *L. spicata* f. *laxa, L. multiflora, L. sudetica; Veratrum Lobelianum; Crocus albiflorus; Nigritella nigra; Thesium alpinum; Rumex alpinus, Polygonum viviparum; Heliosperma alpestre, Cerastium rigidum; Trollius europaeus, Aconitum ranunculifolium, Anemone alpina; Parnassia palustris; Potentilla aurea, P. Crantzii, P. erecta, Alchemilla pastoralis; Lotus corniculatus, Trifolium pallescens, Tr. pratense, Tr. repens; Viola biflora; Polygala alpestris; Astrantia bavarica; Gentiana pannonica, G. Clusii, G. utriculosa, G. nivalis, G. calycina; Myosotis alpestris; Thymus chamaedrys, Ajuga pyramidalis; Euphrasia salisburgensis; Galium anisophyllum; Campanula Scheuchzeri; Erigeron polymorphus, Antennaria dioica, Buphthalmum salicifolium, Chrysanthemum montanum, Homogyne alpina, Arnica montana, Senecio abrotanifolius, S. cacaliaster, Leontodon pyrenaicus, L. hispidus, Crepis aurea, Hieracium auricula* ssp. *melaneilema, H. pilosella* ssp. *subcaulescens,* ferner *Vaccinium myrtillus, V. vitis idaea* und vereinzelt auch *Daphne mezereum.*

In den Raibler (Wocheiner) Alpen kommt ferner unsere Pflanze unter dem Gipfel der Črna Prst ca. 1850 *m* z. T. über schwarzbraunen, eisenhältigen Schiefern gesellschaftlich mit *Gymnadenia albida, Alchemilla glaberrima, Trifolium noricum, Geranium argenteum, Pimpinella alpina, Pedicularis rostrato-capitata, Homogyne discolor, Crepis montana, Scorzonera aristata, Anemone baldensis* u. a. vor.

Auch im Bereiche der Karawanken ist *L. spicata* verbreitet; sie wächst da auf der Zelenica [18]) (westlich vom Loibl) und, wenn ich mich nicht täusche, auch in der Stolgruppe unter dem Vajnaš ca. 2000 *m*, hier gesellschaftlich mit *Sibbaldia procumbens,* ***Myosotis***

---

[17]) Ob diese dem Lias oder Jura zugehören, ist zweifelhaft. Durchschnitte von planulaten Ammoniten, die Stur hier beobachtet hat, weisen nach Diener l. c. p. 686 vielleicht schon auf ein jurassisches Alter derselben hin.

[18]) Findet sich nach Pacher-Jabornegg, Flora v. Kärnten I, 1. p. 201, auf dieser Alpe auch kärntnerseits.

variabilis, *Antennaria carpatica* und unweit von *Ranunculus Seguieri, Senecio carniolicus, Saussurea pygmaea* u. *S. discolor.*

In den Steiner Alpen im engeren Sinne, d. i. in dem vom Kanker Tal östlich gelegenen Abschnitte, wurde meines Wissens *L. spicata* bisher nicht nachgewiesen, wohl aber glaube ich selbe im Sattel Baševljsko Sedlo (ca. 1650 *m*) unter dem Storžič in einer vorwiegend von *Agrostis alpina* gebildeten Alpenmatte gemeinsam mit auffallend zahlreicher *Chamaeorchis alpina* beobachtet zu haben.

18. Paradisia liliastrum (L.) Bert.

(Syn. *Hemerocallis Liliastrum* Linné Spec. pl. ed. 1. — *Anthericum Liliastrum* Linné Spec. pl. ed. 2. — *Ornithogalum liliiforme* Lam. — *Czáckia Liliastrum Andrz.*).

Eine der schönsten und seltensten Pflanzen unserer Flora ist die Paradies- oder Trichterlilie (*Paradisia liliastrum*, rajski limbar), welche von Fleischmann[19]) im Triglavgebiete, u. zw. von Ledine, dem unter den Südabstürzen der Kredarica zwischen der Oberen Krma und dem Krma Sattel gelegenen alpinen Gelände, angegeben wird. Es ist dies die einzige Notiz über das Vorkommen von *P. liliastrum* im Triglavmassiv. Weder von Scopoli, Wulfen, Hacquet noch von spätern Forschern, wie Zois, Hladnik, Freyer, Plemel, Deschmann, Tommasini, Sendtner, die alle auch im Triglavgebiete herbarisierten, wird dieser nicht leicht zu übersehenden Liliacee aus dem genannten Gebiete Erwähnung getan.

Ich sebst habe „Ledine", ein felsiges, an Schutthalden reiches von ca. 1700 *m* bis über 2300 *m* ansteigendes Terrain wiederholt besucht, ohne daß es mir gelungen wäre, *P. liliastrum* daselbst aufzufinden. Meines Wissens wurde unsere Pflanze in neuerer Zeit aber auch von niemand anderem in dieser Gegend beobachtet, wiewohl dieselbe alljährlich von zahlreichen Touristen begangen wird, denen eine durch ihre prächtigen, schneeweißen, bis 5 *cm* langen Trichterblüten so auffällige Pflanze gewiß nicht entgangen wäre. Übrigens ist auch die Beschaffenheit des Terrains nicht darnach angetan, um das Vorkommen unserer Pflanze, die ja doch vornehmlich tiefgründigen, etwas lehmigen Boden bevorzugt, hier erwarten zu können.

Nach meinen Beobachtungen kommt *P. liliastrum* im krainischen Anteil der Raibler Alpen nur in der nordwestlichen Ecke des Landes gegenüber der Ortschaft Weißenfels, in dem vom Seebach und Schwarzenbach umflossenen Abschnitte unweit des Dorfes Aichhelten (Ahlete) vor. Sie bewohnt hier bei ca. 900 *m* Seehöhe feuchte, im Werfener Schiefer gebettete Mulden in dem Wiesenbestande, der am

[19]) Übersicht d. Flora Krains, p. 26.

Nordhange des Kesselbüchel (1485 *m*) von ca. 750 *m* bis 1100 *m* hoch hinaufreicht.

Dieser ausgedehnte, über Ablagerungen der unteren Trias (Werfener Schichten, unterer Muschelkalk, oberer Muschelkalk-Dolomit und Buchensteinerschichten) ausgebreitete Wiesenkomplex, der an seinem unteren, an den Bahnkörper grenzenden Rande von einem unter anderen *Angelica silvestris, A. verticillaris* und *Adenostyles glabra* beherbergenden aus *Populus tremula, Salix purpurea, S. incana, S. nigricans, Alnus incana, Betula pendula, Prunus avium, Evonymus vulgaris* und *Clematis vitalba* bestehenden Gehölz besäumt ist, wird höher oben da und dort durch kleine aus *Larix decidua, Picea excelsa, Salix caprea, Corylus avellana, Fagus silvatica, Berberis vulgaris, Sorbus aria, S. aucuparia, Acer pseudoplatanus, Tilia platyphylla* und *Viburnum opulus* zusammengesetzte Gehölzgruppen unterbrochen, in deren Bereiche sich *Daphne mezereum, Luzula nemorosa, Listera ovata, Platanthera bifolia, Trollius europaeus, Anemone nemorosa, A. trifolia, Thalictrum aquilegifolium, Aruncus silvester, Rubus saxatilis, Fragaria vesca, F. moschata, Geum rivale, Aremonia agrimonioides, Geranium phaeum, Chaerophyllum aureum, Pimpinella major, Heracleum sphondylium, Laserpitium latifolium, Gentiana asclepiadea, Lamium orvala, Salvia glutinosa, Veronica urticifolia, Digitalis ambigua, Melampyrum silvaticum, Campanula trachelium, Phyteuma Halleri, Ph. spicatum, Solidago virga aurea, Hieracium murorum, H. bifidum* finden.

Der Rasen der Wiese selbst aber weist folgende Bestandteile auf: *Selaginella selaginoides; Anthoxanthum odoratum, Trisetum flavescens, Avenastrum pubescens, Koeleria pyramidata, Briza media, Dactylis glomerata, Poa pratensis, Festuca rubra, Bachypodium rupestre; Carex montana, C. caryophyllea; Luzula campestris; Tofieldia calyculata, Colchicum autumnale, Paradisia liliastrum, Lilium bulbiferum, Ornithogalum tenuifolium, Polygonatum officinale; Crocus albiflorus; Orchis morio, O. ustulata, O. sambucina, Gymnadenia conopea; Thesium linophyllum; Rumex acetosa, Polygonum viviparum; Silene vulgaris, S. nutans, S. livida; Aquilegia atrata, Ranunculus acer; Biscutella laevigata, Arabis alpestris; Potentilla erecta, P. Gaudini, Alchemilla hybrida, Filipendula hexapetala, Sanguisorba officinalis; Genista sagittalis, G. germanica, Medicago lupulina, Trifolium medium, Tr. pratense, Tr. montanum, Anthyllis vulneraria, Lotus corniculatus* f. *arvensis* et f. *hirsutus, Astragalus glycyphyllos, Hippocrepis comosa, Onobrychis viciaefolia, Vicia cracca, Lathyrus pratensis; Geranium pratense; Linum catharticum, L. viscosum; Polygala vulgaris; Hypericum perforatum; Helianthemum obscurum; Astrantia bavarica, A. carinthiaca, Carum carvi, Pimpinella saxifraga, Peucedanum oreoselinum, Laserpitium pruthenicum; Vaccinium myrtillus; Primula farinosa, P. veris (= P. officinalis); Gentiana Kochiana, G. utriculosa, G. antecedens; Ajuga genevensis, Teucrium montanum, Brunella grandiflora, B. vulgaris, **B. grandiflora × vulgaris** (B. spuria), Stachys recta,*

Salvia pratensis, Satureia alpina, Thymus ovatus; Veronica chamaedrys, ***Euphrasia montana***[20]*), Alectorolophus subalpinus, A. crista galli; Plantago lanceolata, P. media; Galium vernum, G. boreale, G. verum; Knautia arvensis; Campanula patula, C. glomerata; Phyteuma orbiculare, Ph. betonicifolium; Antennaria dioica, Buphthalmum salicifolium, Achillea millefolium, Chrysanthemum leucanthemum, Arnica montana, Carlina acaulis, Centaurea scabiosa, Hypochoeris maculata, Leontodon danubialis, L. hispidus, Crepis incarnata, Hieracium Hoppeanum, H. auricula, H. latisquamum, H. Bauhini.*

In einem höher gelegenen kleinen Wiesensumpfe finden sich noch *Carex Davalliana, C. panicea, C. Oederi, C. distans, C. Hostiana, Eriophorum angustifolium, Parnassia palustris, Primula farinosa* und *Valeriana dioica.*

Was die allgemeine Verbreitung der *Paradisia liliastrum* anlangt, erstreckt sich diese von den Seealpen über Savoyen, die Schweiz (hier auch im Jura auf der Dôle), die Lombardei, über Südtirol, Venetien und Kärnten bis nach Krain, woselbst unsere Pflanze in dem vorstehend geschilderten Vorkommen bei Aichhelten, wenn man von dem, wie es scheint, nicht verbürgten Standorte bei Arnoldstein in Kärnten[21]) absieht, die Ostgrenze ihrer Verbreitung im Alpengelände[22]) erreicht, indem sie, wie nach meinen bisherigen Beobachtungen z. B. auch *Carex rupestris, Luzula spadicea, Saponaria ocymoides, Cerastium uniflorum, C. subtriflorum, Draba tomentosa, Geum reptans, Gentiana Kochiana, Soldanella pusilla* die Linie Ratschach (bei Weißenfels)-Mangart in unsern Alpen ostwärts nicht überschreitet.

Da nach der seitens der Brüder Gortani[23]) gegebenen Darstellung *Paradisia liliastrum* sowohl in der Maggiore Gruppe der Julischen Alpen als auch in den Raibler Alpen der Moggio Gruppe fehlt und erst westlich der letzteren in der Sappada Gruppe der Venetianer Alpen zwischen Tolmezzo und Cedarcis (bei Piccota und am M. Marua) auftritt und da ferner die aus dem Kanaltal verzeichneten Standorte[24]) „Wiesen ober Lussnitz, Leopolds-

---

[20]) Vgl. Fritsch, Exkursionsfl. 2. Aufl. p. 546.

[21]) Von Pacher wird (in Nachträge zur Flora v. Kärnten, p. 28) unter den Standorten nach Gusmus als Gewährsmann auch Arnoldstein im Bereiche der Karawanken angegeben. Prohaska, der in seiner „Flora des unteren Gailtales" (im Jahrb. d. naturhist. Landes-Museum von Kärnten, Jahrg. XLVII u. XLVIII) auch die Umgebung von Arnoldstein einbezieht, hat *P. liliastrum* überhaupt nicht verzeichnet, und Scharfetter führt in seiner Abhandlung „Die südeuropäischen und pontischen Florenelemente in Kärnten" [in Ö. B. Z. XLVIII (1908) p. 277] *P. liliastrum* ausdrücklich unter jenen Typen auf, die wohl in der Karnischen Hauptkette vorkommen, auf die Karawanken jedoch nicht übergehen. — Auch in den Karawanken Krains fehlt *P. liliastrum* wie auch in den Steiner Alpen.

[22]) Außerhalb des Alpengebietes kommt nämlich *P. liliastrum* auch auf der Iberischen Halbinsel, in den Pyrenäen und Apenninen vor.

[23]) Gortani L. e M., Flora Friulana, II, p. 115.

[24]) Pacher, l. c.

kirchen und Pontafel", nach Scharfetters[25]) publizierten Daten zu urteilen, nicht in der Raccolana Gruppe der Raibler Alpen, sondern in der Karnischen Hauptkette liegen, erweist sich unser Vorkommen in der Trenta Gruppe, wenn man die nahezu sicher irrige Angabe Fleischmanns nicht weiter berücksichtigt, als das einzige im Gesamtgebiete der Julischen Alpen.

Im benachbarten Kärnten hat nach den von Wulfen[26]), Pacher[27]) und Scharfetter[28]) gegebenen Verbreitungsangaben *Paradisia liliastrum*, außer dem isolierten Vorkommen in Bereiche der Mussen (Gailtaler Alpen), ihre Standorte in der Karnischen Hauptkette (ober dem Kanaltal, Plöcken und Umgebung, Zelonkofel), woselbst sie sich auch auf italienischem Boden in der Provinz Carnia mehrfach findet (M. Germula, Timau, M. Collino).

Prof. Hegi, der die Verbreitung unserer Pflanze näher erörtert[29]), sagt bezüglich ihres Vorkommens in Kärnten: „Diese Species zeigt in Kärnten ein interessantes Vorrücken über die Pässe. So dringt sie aus Krain gegen Weißenfels vor, vom oberen Isonzotal ins Kanaltal, vom Plöckenpaß auf die auf der anderen Talseite gelegene Mussen." Berücksichtigt man die oben skizzierte Verbreitung und insbesondere auch die geographischen Verhältnisse, so ist Hegis Darlegung, insoweit selbe die Julischen Alpen tangiert, nicht recht verständlich.

19. Fritillaria meleagris L.

In meinen Beiträgen zur Flora Krains[30]) habe ich hervorgehoben, daß sich *Fritillaria meleagris* (Schachblume oder Kiebitzei, močvirski tulipan ali navadna logarica) in Krain nur auf sumpfigen Wiesen des Laibacher Moores zwischen Laibach, Brunndorf und Oberlaibach finde. Seither sind mir aber drei weitere Standorte aus Krain bekannt geworden.

Ich konnte *F. meleagris* auf Sumpfwiesen auch östlich von Laibach unweit der Südbahnstation Zalog (Salloch) nachweisen. — Herr Obergeometer R. v. Gspan sammelte selbe bei Landstraß in Unterkrain in dem umfangreichen mir bisher leider nur aus einer flüchtigen Begehung bekannten „Krakovo" genannten Eichenwald (Krakauwald der Spezialkarte), der am linken Gurkufer zwischen Haselbach (bei Gurkfeld), Landstraß und Dobrovška Vas (bei St. Kantian i. U.) eine Fläche von über 1·2 *ha* bedeckt und in seiner Zusammensetzung

---

[25]) Scharfetter l. c. p. 273.

[26]) Wulfen, Plant. rar. descr. p. 47 (Fl. Norica, p. 432): „Magna in copia in pratis declivibus, elatas inter rupes alpium Juliarum, vulgo in der Plecken im Geilthal, florens medio Julio in societate Scorzonerae purpureae, Geranii macrorrhizi, Bupleuri petraei etc. pulchritudine cedens nulli; Lilium te videre credas candidum floribus paullo gracilioribus, alteram in partem subnutantibus."

[27]) Pacher-Jabornegg, Flora v. Kärnten, I, 1. p. 213 und Pacher, Nachtr. p. 28.

[28]) l. c.

[29]) Hegi, Illustr. Flora v. Mitteleuropa, II, p. 201.

[30]) Paulin, Beitr. zur. Kenntn. d. Vegetationsverh. Krains, I, p. 23.

vielfach an den von v. Beck geschilderten slavonischen Eichenwald [31]) gemahnt. — Herr Steuerverwalter Uršič endlich beobachtete unsere Pflanze gleichfalls in Unterkrain bei Möttling an der Kulpa.

20. Asparagus acutifolius L.

(Syn. *Asparagus Corruda* Scopoli).

Asparagus acutifolius (Strauchiger Spargel, grmasti beluš), schon von Fleischmann [32]) für Krain aus dem Wippach Tal angeführt, in neueren Werken [33]) jedoch für unser Kronland nicht verzeichnet, kommt tatsächlich in der Umgebung Wippachs in Hecken und an steinigen Stellen unter Gebüsch, oft gesellschaftlich mit *Ruscus aculeatus, Colutea arborescens, Coronilla emeroides, Pistacia terebinthus* und *Paliurus australis,* nicht selten vor.

Kräftige, schöne Exemplare dieser südlichen Art habe ich namentlich auch in den aufgeforsteten, bei der einheimischen Bevölkerung unter dem Namen Borovina (Bórovna) bekannten Schwarz-Föhrenbeständen am Westabhang des Nanosmassiv von der Ruine Stari Grad nordwärts gegen Oberfeld zu beobachtet.

21. Streptopus amplexifolius (L.) DC.

(Syn. *Uvularia amplexifolia* Linné; *Streptopus distortus* Mich.; *Str. amplexicaulis* Backer; *Convallaria dichotoma* Thib.).

Den in unserer Flora selteneren Arten ist auch *Streptopus amplexifolius* (Europäischer Knotenfuß, evropski čepnjak) zuzuzählen.

Nach Belegen, die im landsch. Herbarium Carniolicum erliegen, sammelte seinerzeit Rastern diese in Europa nur in einer Art vertretene, aus Krain schon von Wulfen [34]), jedoch ohne nähere Standortsangabe

---

[31]) v. Beck, Die Vegetationsverh. d. illyr. Länder, p. 214 (Engler-Drude, Die Vegetation der Erde, IV).

[32]) Fleischmann, Übers. d. Flora Krains, p. 26.

[33]) Vgl. A. u. G., Syn. III, p. 297; Fritsch, Exkursionsfl. p. 127; bei Hegi, Illustr. Fl. v. Mitteleur., vermissen wir diese Art überhaupt, wiewohl er Küstenland, woselbst *A. acutifolius* weit verbreitet ist, in den Rahmen seines Florengebietes miteinbezieht.

[34]) Wulfen, Plantae rar. Carinth. in Jacquin Collect. IV, p. 314: „Hanc quoque e vicinis Carniolae sylvosis montibus una cum Ophry monophylla pluribusque aliis primum transmisit Illustrissimus vereque amicissimus Carolus e Baronibus de Zoys, mense Junio florentem". — Cf. Fenzl-Graf, Wulfens Flora Norica, p. 433.

publizierte Pflanze in dem südwestlich der Stadt Stein gelegenen Berglande bei Kolovec (Gerlachstein) und Dolliner auf der Karawankenalpe Korošica (östlich vom Loibl). Von letzterer Lokalität sowie von der in den Karawanken westlich des Loibl gelegenen Alpe Zelenica wird sie auch von Fleischmann[35]) angegeben. Nach einer Notiz Hladniks soll sie auch bei Egg ob Krainburg vorkommen.

Ich bin auf diese auffallende, von den habituell ähnlichen Salomonssiegeln *(Polygonatum multiflorum, P. officinale* und *P. latifolium)* durch das sehr kurze Rhizom, das glockige, fast bis zum Grunde 6-teilige Perigon und die bleibend blaßrote Beere verschiedene Liliacee auf der Korošica und Zelenica nicht gestoßen, kenne aber aus eigener Anschauung neue am Fuße der Karawankenalpe Golica in der Umgebung der Ortschaft Planina (Alpen) gelegene Standorte.

Der eine dieser Fundorte liegt nordöstlich von Planina bei ca. 1000 *m* Seehöhe in nächster Nähe des Karlschachtes, bei der Abzweigung des kürzeren, in direkt nördlicher Richtung zur Golicahütte führenden Steiges. Unsere Pflanze bewohnt hier gemeinsam mit *Equisetum hiemale*[36]) und anderen unten angeführten Stauden feuchte, schattige Stellen eingangs des subalpinen Mischwaldes (Voralpenwaldes), der da folgenden Aufbau zeigt:

Oberholz. *Picea excelsa, Abies alba; Larix decidua; Populus tremula, Alnus incana, Fagus silvatica, Ulmus scabra, Sorbus aria, S. aucuparia, Prunus avium, Acer pseudoplatanus, Fraxinus excelsior.*

Unterholz. *Juniperus communis; Salix grandifolia, Corylus avellana, Berberis vulgaris, Rubus idaeus, Rosa pendulina, Daphne mezereum, Lonicera xylosteum, L. nigra, L. alpigena, Sambucus racemosa.*

Zwergsträucher. *Chamaebuxus alpestris, Erica carnea, Vaccinium myrtillus, V. vitis idea.*

Lianen. *Clematis alpina, C. vitalba.*

Niederwuchs. *Dryopteris phegopteris, D. Robertiana, D. filix mas, D. spinulosa, Polystichum lobatum, P. Braunii, Athyrium filix femina; Equisetum arvense, E. majus, E. silvaticum, E. hiemale.*

Calamagrostis arundinacea, Deschampsia caespitosa, Melica nutans, Poa nemoralis, Festuca gigantea, Brachypodium silvaticum; Carex remota; Luzula nemorosa.

---

[35]) Übers. d. Flora Krains, p. 24.

[36]) Siehe „Nr. 6. *Equisetum hiemale* L." im I. Teile dieser Abhandlung [„Carniola", VI (1915) p. 198, Sep. Abdr. p. 20].

Veratrum album, Majanthemum bifolium, Streptopus amplexifolius, Polygonatum verticillatum, Convallaria majalis, Paris quadrifolia; Orchis maculata, Gymnadenia conopea, Epipactis latifolia, Listera ovata.

Melandryum silvestre, Stellaria nemorum, Moehringia muscosa, M. trinervia; Helleborus niger, Actaea spicata, Aquilegia vulgaris, Aconitum vulparia, A. rostratum, Anemone hepatica, A. trifolia, A. nemorosa, Ranunculus platanifolius, R. lanuginosus, Thalictrum aquilegifolium; Cardamine impatiens, C. amara, C. trifolia, C. enneaphyllos; Saxifraga cuneifolia, S. rotundifolia, Chrysosplenium alternifolium; Aruncus silvester, Fragaria vesca, Potentilla erecta, Aremonia agrimonioides; Vicia silvatica, V. oroboides, V. sepium, Lathyrus vernus, L. ochraceus; Geranium Robertianum; Oxalis acetosella; Mercurialis perennis, Euphorbia angulata, E. amygdaloides; Impatiens noli tangere; Hypericum maculatum, H. montanum; Viola silvestris; Epilobium montanum; Sanicula europaea, Astrantia major, Chaerophyllum aureum, Ch. cicutaria, Myrrhis odorata, Angelica silvestris; Pirola uniflora; Primula vulgaris; Gentiana asclepiadea; Symphytum tuberosum, Pulmonaria officinalis; Melittis melissophyllum, Galeopsis tetrahit, Stachys Jacquini, Salvia glutinosa, Satureia calamintha, Lycopus mollis, Mentha longifolia; Verbascum nigrum; Scrophularia nodosa, Veronica chamaedrys, V. urticifolia, V. officinalis, Digitalis ambigua, Melampyrum silvaticum; Valeriana officinalis, V. tripteris; Knautia dipsacifolia; Campanula trachelium, Phyteuma Halleri; Eupatorium cannabinum, Adenostyles glabra, Solidago virga aurea, Tussilago farfara, Petasites albus, Homogyne silvestris, Doronicum austriacum, Senecio Fuchsii, Cirsium erisithales, Aposeris foetida, Mulgedium alpinum, Crepis paludosa, Prenanthes purpurea, Hieracium murorum.

Auf einer in diesem Walde eingeschalteten, nur wenige Meter vom Standorte unserer Pflanze entfernten z. T. sumpfigen Wiese aber finden sich unter anderen *Selaginella selaginoides, Agrostis vulgaris, Carex flacca, C. panicea, C. Oederi, Tofieldia calyculata, Colchicum autumnale, Narcissus angustifolius, Crocus albiflorus, Caltha palustris, Trollius europaeus, Anemone alpina, Arabis Halleri, Parnassia palustris, Primula farinosa, Pinguicula alpina, P. vulgaris, Campanula barbata, Carduus carduelis, Cirsium erisithales, C. pannonicum, C. Linkianum, Hypochoeris maculata, Scorzonera rosea* und *Willemetia stipitata.*

Den Steiner Alpen scheint *Streptopus amplexifolius* zu fehlen, wohl aber kommt diese Spezies auch in den Raibler Alpen im Siebenseen Tale zwischen dem Unteren Schwarzsee (Spodnje Črno Jezero) und dem Doppelsee vor, wo sie bei ca. 1400 *m* in den aus Legföhren, Grünerlen, Krüppelbuchen und Alpenrosen (*Pinus mughus, Alnus viridis, Fagus silvatica, Rhododendron hirsutum)* zusammengesetzten Beständen erscheint (leg. Dr. Hoegler).

(Schluß folgt.)

Slovstvo.

Referati.

Prof. dr. Matthias Murko, *Bericht über phonographische Aufnahmen epischer Volkslieder im mittleren Bosnien und in der Herzegowina im Sommer 1913.* XXXVII, Mitteilung der Phonogramm-Archivs-Kommission der kaiserl. Akademie der Wissenschaften in Wien, Phil.-hist. kl. Bd. 179. Wien, 1915 (Hölder). Str. 23.

Fonogramski arhiv cesarske akademije znanosti na Dunaju ima zdaj v svoji posesti 36 pločˇ (št. 2130—2165), katere bodo še poznim rodovom ohranile hrv.-srbskih narodnih pesmi tekst (v koscih), napev, način prednašanja ter glasove spremljajočih gusel. Veselimo se že vnaprej časa, ko bodo ploče razmnožene in jih bo mogoče dobiti v trgovini; tedaj bomo ob naših gramofonih poslušali te bos.-hercegovske narodne pesmi kot celoto (iz zgoraj omenjenih činiteljev) ter imeli neko približno sliko in pojem, kako so helenski rapsodi pevali svojo Iliado in Odisejo; pa ne samó mi, ves omikani svet bo segel iz tega vzroka po Murkovih pločah. In tedaj nam bo ta „Bericht“ nujen in silno dobrodošel: pri vsaki ploči nam bo lepo povedal, kdo je bil dotični pevec (katoličan ali pravoslavec ali mohamedanec; je-li bil kmet ali obrtnik [kovač, čevljar, mizar] ali delavec ali pevec in muzikant po poklicu), kje doma, kar je važno zaradi izreke in narečja, in katere večje pesmi odlomek je to, kar poje; dà, tudi to bomo iz „Bericht“-a razvideli, kdo je tekst stenografiral (ker komaj domačini razumejo pevčeve besede). Ko bomo vsebino in celo reprodukcijo s slastjo uživali, se bomo s hvaležnostjo spominjali velikega truda, ki ga je imel slavni naš rojak, g. vseučiliščni profesor Murko pri poskušnjah in predpripravah za fonografiranje, zlasti če bomo pomislili, da je petje dotičnih pevcev vedno improviziranje, kakor smo si zapomnili iz zadnjič omenjenega izvestja istega avtorja (Carniola 1915, zv. 3). *Dr. J. D.*

Dr. Jos. Gruden, *Slovenski župani v preteklosti.* Donesek k starejši socialni zgodovini. V Ljubljani, Leonova družba. 1916. 8⁰.

Razmotrivanja o bistvu in zgodovini slovanskih županov zavzemajo važno mesto v novejšem zgodovinopisju. Poleg slovanskih historikov so posegali v zadnjih 20 letih posebno živahno tudi nemški znanstveniki v debato. Celotna slika se je menjala kakor v kaleidoskopu: rezultate enega je često pobijal drugi ali pa jih je vsaj tako pretvoril, da ni bilo več spoznati prednikove slike. V to delo so poigravali sem in tam drugi nego izključno znanstveni smotri.

V ta razgovor je posegel sedaj tudi naš dr. Gruden ter nam podal v mali knjižici, broječi jedva 70 strani, po vsebini važno delo, ki tvori nekak mejnik v razvoju vprašanja o slovenskih županih.

Prvi odstavek se bavi z besedo „župan“, ki znači oblastnika. Razne etimološke razlage našteva, ne da bi se odločil za eno ali drugo; poudarja pa Brugmannovo (ind. gopayati, praslov. geupa, potem gupa, župa), ki je pri slavistih dobila zadnji čas največ priznanja. Županija je bila pri Slovencih izprva največja socialna enota, župani pa edini oblastniki. Vsi drugi izrazi za označevanje vladarjev in oblastnikov so izposojeni. — Drugi oddelek govorí o zadrugi — rodbine združene po krvnem sorodstvu — ter o njenem načelništvu — starešina —. Več zadrug tvori župo. — Tretji del razpravlja o župah in županih pod nemškimi vladarji. o županih-sodnikih, o sodstvu; „dekane“, imenovane v srednjeveških listinah 8. do 12. veka, je istovetiti z župani. Četrti odsek se peča s svobodnjaki, z okrožnimi

in vaškimi župani, omenja zemljišča imenovana županice ali župnice, ki so bila navadno večja, od drugih zadrugarskih posestev. O načinu županske volitve podaja zanimive opazke. — Peto poglavje osvetljuje razmere pri beneških Slovencih, njihove sosednje, govori o županih in njihovih prisednikih ter posvetih. — Šesti razpredel razpravlja o večah in gorskih pravdah.

V vrvenju raznih naziranj je Grudnova knjižica blagodejno počivališče, ki premotriva mirno, brez strastí a strogo znanstveno dosedanje uspehe, potrjuje prave, a zanika napačne nazore. In teh poslednjih je precej. Čudovito je, koliko je pisatelj ugotovil, koliko popravil in dognal na pičlem prostoru. Knjižica je nastala iz dvoje predavanj. Naslanja se na tiskano slovstvo. Marsikatere sklepe in trditve Grudnove bodo prihodnje preiskave, ki jih bo ta knjižica nedvomno izzvala, gotovo potrdila na podlagi še ne izčrpanih pisanih virov, vkolikor morem soditi po lastnih študijah. Takó Grudnovo naziranje o zadrugi in njenih sledovih, ki jih nahajamo še v urbarjih 16. do 18. veka. Da je več posestnikov, — sorodnikov — vknjiženih skupno na eno samo posest, da celó na en del posestva, kakor njivo, travnik, je nekaj navadnega. Goriški urbar iz l. 1565. — da navedem le en vir — nudi nepregledno vrsto takih slučajev. List 15 b: Andrea et Gregorio Luckman imata skupno eno brajdo; 17 b: heredi di Francesco Gaulovich en travnik; 46 b: Cristoforo Beuciz, Andrea e Gregorio Gorsa, Gendra Gorseca vsi en sam travnik; Beuciz je pač zet ali svak Gorse. 68 b: Toni, Biasio et Tonich Ausenich fratelli imajo en mlin. O bivšem zadružnem gospodarstvu pričajo nedvomno tudi imeni „Gemaine“ in istovetni „comugna“ za nekdanja skupna zemljišča, ki so prišla potem posameznikom v last po nakupu. Isti urbar imenuje na listu 79 b nekega Lonzarja posestnika parcele „comugna nominata Potsauarinim“; 143 b ima neki Stergar „comugna nominata naraune“, in druga „Polesem“; 146 b: Gardina „comugna na chotlech“ a neki Craseck „comugna Sacraize“. — Kako je napredovala parcelacija, dokazuje vpisek na listu 150 b: „Simon Cumer un p e z o di comugna natergnam“ a Matija Bresensich „un pezo di comugna Potzalem“. V posameznih slučajih je bila „gmajna“ — slovenščina nima svojega izraza — tudi lahko občinska last, ako jo je srenja kupila; tako list 163 b: „Li uicini Sapotocham d' una comugna gomilach“. Ako smemo sklepati po redkih beležkah, so razkosavali nekdaj skupna zemljišča še v 16. veku. Označeni urbar ima na listu 149 b vpisek: „Valentin Crail h a t o l t o una comugna de quantita de doi campi, nominata Strana, deue pagar del (15)56 et nel auenir ogn' anno 40 kr.“

Prav tako bo podprlo podrobno proučavanje pisanih virov marsikako Grudnovo trditev o županski volitvi, o njegovi oblasti, dolžnostih in dohodkih. Župan je bil od svojih sosedov prosto izvoljen; pozneje je ponekod morala potrditi grajska gosposka. To je naše ljudstvo tako preželo, da so se ravnali po teh načelih tudi v drugih slučajih, kjer je bilo izbirati predstojnika ali nadzornika. Zanimivo je opazovati na pr. volitev ključarjev pri cerkvi sv. Florijana v Brdeh, ki je bila tedaj podružnica v Ločnik. Od te cerkve je ohranjen urbar, segajoč od l. 1482. do 1697. Volitev ključarja in njegovega pomočnika se je vršila pred župnikom vsako leto; volili pa so sosedje s a m i. To je veljalo do l. 1638., ko je umrl dolgoletni župnik Stefan Dussa. Njegov naslednik je nastopil župnijo l. 1642. in je uvel novo postopanje: izvoljenega ključarja je v zapisniku izrecno potrdil. — V 16. veku je bil slovenski župan pač po največ graščinski uradnik, ki pobira davščine, nadzoruje tlako in vrši sodno oblast prve instance. — Goriški urbar iz l. 1565 podaja na listu 89 b to-le beležko: „Ciaschno supan de osegliano scode li fitti di certe fratte et li rende un anno in Goritia alla camera et doi anni a Rayfinberg“. Tu

je bil torej župan zaupnik dveh graščin. Drug urbar iz l. 1548 pa veli na listu 62 a: „Vrbarßleut auf der Weinschitze sein auch schuldig den Vieh zehent von Kitzen vnd Lempern zu geben. Auch das Robat gehultz zum Paw des Schloß Görz zufuern. Da Entgegen gibt man yedem Ain Pecher Wein vnd Zbej Läbl Prots vnd in sonderheit dem Suppan zu der Poyesda vier Vrn Weins". — Razen takih odškodnin je dobival župan davščine gotovih kmetij v naturalijah. Goriški urbar iz l. 1548 pripominja na zadevnih mestih često: „Bleibt dem Supan" (list 9 b, 11 a, 13 b, 39 b, 38 b, itd.) Sem in tam tudi: „nimbt Supan ein", — „nimt Supan für sein Besoldung ein" — „zalt dem Supan" — hievon bleibt dem Supan . . ." itd. — Poleg tega je pa župan sam davščin prost. Urbar 1565, list 60 a: „Martin Pirrich . . . Er ist heuer Suppan, ergo frey"; list 79 a „Eller Kobon . . . Er ist Supan"; l. 84 b: „Miclau Bautscher . . . Supan Ergo Zinnsfrey" in dr. več. Coronini (Ein Kammer-Urbar von Görz aus dem Jahre 1507, Wien, 1900) poroča na str. 12 nsl. isto in pripominja, da je imel sem in tja župan celó svojega tlačana, ki je bil tudi davščin prost. — Tudi plemiči so dajali kot posestniki županu naturalije; urbar iz l. 1548. pripominja na l. 17 a: „Wolf v. Attimis . . . 3 Hennen, 10 Eier; bleiben dem Supan." — Navadno je imel župan tudi nekaj zemljišča za užitek. Taka zemljišča so se imenovala „župnica"; ime se jih je često prijelo in postalo pozneje okoliško ali celó lastno ime. Urbar iz l. 1548 beleži na l. 42 b med posestvi Florijana Saukhitsch-a: „Besonder vom Gartem beim Freythof Supnitza genannt"; Renški urbar iz l. 1713 poroča, da stanuje Štefan Spazapan v Renčah na „supnizi". —

Tako bi se dalo navesti še nešteto dokazil za Grudnove trditve. Ta knjižica bo dala nedvomno podbude za nadaljno poglobljevanje tega vprašanja. Delce kljub svoji izvrstnosti seveda ni rešilo vsega kompleksa posameznosti, kar tudi ni nameravalo; njegova največja zasluga je, da se je iznebilo osnovnih pomot in predsodkov, ki jih je bila zakrivila enostranost. Sedaj bo treba globočeje seči in slediti prvotnemu razvoju slovanske rodbine in socijalne družabnosti. Kritično delo bo moralo zastaviti pri virih, na pr. Presbyter Diocleas, De regno Slavorum, spis, ki je bil prvotno zasnovan v staroslovenščini, a ga je presbyter („duklanski pop") prevel v latinščino (ca. 1150—1200); kajti Lučićeva izdaja (Jo. Lucius, De regno Dalmatiae et Croatiae a gentis origine ad a. 1480. Amstelodami, 1666) in Io. Georg Schwandtner, Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini, Vindobonae, 1746—1748, fol. 2. izdaja 1766—1768, 4°. — II. 476 nsl.) bi pač potrebovala celotne revizije. A tudi razprave, ki se pečajo s početki družinskega in družabnega življenja, kakor Mucke (Horde u. Familie in ihrer urgeschichtl. Entwicklung, Stuttgart, 1895) bodo temu delu dobro služile. *Mantuani.*

Dr. Josip Gruden, *Zgodovina slovenskega naroda 5. zvezek. Celovec, Družba sv. Mohorja, 1915.*

Vsebina petemu zvezku je podroben opis protestanskega gibanja na slovenskih tleh, slovensko-hrvaški kmetski upor, boji v „Hrvatski krajini", delovanje ljubljanskih škofov Janeza Tavčarja in Tomaža Hrena, benečanska vojska (1615 do 1617) in delovanje jezuitov in kapucinov.

Pač zanimiv in važen del v zgodovini slov. naroda, kar dokazuje tudi dejstvo, da so ga slovenski zgodovinarji vsaj v drobcih najbolj preiskovali. Pisatelj je obdelal označene oddelke objektivno, zanimivo in pregledno. Izpopolnil pa bo pregled dobe gotovo v šestem zvezku z dobrim nazornim opisom razvoja ustavnega in socijalnega življenja ob nastopu novega veka.

Res je sicer, da Slovenci nismo imeli svojih deželnih stanov in ni nam vzrastla deželnoknježna oblast iz lastnega naroda, toda ti faktorji so odločevali, nam gospodarili; zato spada jasno poznavanje njih postanka, razvoja in propada tudi v zgodovino slovenskega naroda.

Da bo dober in pregleden opis o davčinah in dajatvah, o življenju in trpljenju ljudstva tudi splošno zanimal bralce in povzdignil veljavo dela, o tem ni dvoma.

Opis o razširjanju protestantizma sloni na bogatih publikacijah in raziskavanjih Loserthovih, Elzejevih, ter „Jahrbücher für die Geschichte des Protestantismus in Oesterreich“ itd., vsaj dobijo se tam vse te, skoro brezštevilne podrobnosti, ki jih navaja tudi pisatelj.

Z jednako sigurnostjo kakor reformacija je obdelana tudi protireformacija; samo dejstvo, da so bili Habsburžani v obeh dobah najmočnejša opora rimskokatoliški cerkvi ne samo na slovenskih (notranjeavstrijskih) tleh, ampak v vseh svojih deželah, bi lahko pisatelj ostreje povdaril. Habsburžani so se protivili na podlagi takratnega pravnega naziranja „cuius regio, eius religio“ z vso odločnostjo protestantizmu. Ako bi Ferdinand I. ne bil s tako vnemo in gorečnostjo podpiral cerkve, kakor jo je, potem v vseh dednih deželah tudi njegovi nasledniki in z njimi po jezuitih reorganizirana cerkev ne bi zamogli izvršiti svoje volje. Celó Hren se opira bolj na deželnega kneza, kakor na svojo višjo cerkveno oblast.

Zelo dobro sta na podlagi virov ter Levčevih in Kaspretovih študij pojasnjena odlomka „slovensko-hrvaški kmetski upor“ in boji v vojaški pokrajini. Pisatelj rabi sicer izraz „hrvatska pokrajina“, toda brez dvoma je bolje „vojaška pokrajina“ (Militärgrenze), ker se ta ni razprostirala le po delih hrvatske zemlje, ker tudi organizirani živelj ni bil le hrvatski, ampak tudi pravoslavno-srbski in ker je bil končno organiziran po vojaško.

V slogu je delo tudi dobro, le tu in tam zdrkne glagol preveč na konec stavka in tako razodeva, da je prebil pisatelj marsiktero uro med nemško pisanimi knjigami in viri. Tudi bi svetoval, naj ne piše in pojasnuje z „ušesci“, ker to za preprostemu ljudstvu namenjene knjige ni priporočljivo. Iz istega razloga bi bilo dobro, pojasniti zgodovinske termine in pridejati slikam pojasnila. Pri izbiri slik za poljudno pisana dela je bolje, ako vzamemo kliše po dobri fotografiji, če je objekt — cerkev, grad, itd. — še razmeroma ohranjen in manj po starih risbah, ki imajo v takem slučaju bolj veljavo antičnega predmeta, kakor pa kot ponazorilo. Pisatelj se je večinoma držal tega načela. — Malenkostne tiskovne pomote si popravi čitatelj sam.

Splošno lahko trdimo o Grudnovi zgodovini slov. naroda, da je zeló lepo in zaslužno delo, ki postaja od zvezka do zvezka boljše. Pisatelj pač piše zgodovino svojega naroda z bistrim razumom in toplim srcem. Mohorjeva družba pa zasluži priznanje, da nam podaje to delo in v takšni opremi. *I. Vesenjak.*

Mein Oesterreich, mein Heimatland. *Illustrierte Volks- und Vaterlandskunde des Österreichischen Kaiserstaates etc.* Wien, Verlag für vaterländische Literatur, (1914). 2 Bde. 4^0.

Lepo opremljena knjiga je namenjena poljudnemu pouku; njen postanek ne korenini toliko v znanstveni ali pedagoški potrebi, kakor v knjigotrški podjetnosti. Navzlic temu pa je boljša, nego podobni proizvodi industrializirane vede, ker so jo le pisali akademično naobraženi možje, ki so znali dobiti zadevno slovstvo in je izrabiti kompilatorično.

Naša Kranjska se trikrat obravnava. Najprej v občnem pregledu (I, 143): „Die südslawische Bevölkerung“. Slovencem je odkazano na Štajerskem in Koroškem ozemlje južno od črte Radgona-Hermagor, Kranjska in zemlja do srede Istre. Preobče se ocenjuje kranjska kmetska hiša kot „einfach fränkisch“. Po pravici obžaluje pisatelj tega oddelka, vseuč. prof. dr. M. Haberlandt, da je izginila narodna noša. Domača obrt in ljudska umetnost da je cvela v slovenskih pokrajinah in da je bila prvotno, osobito na Kranjskem, presenetljivo bogata; v vezenju da so slovenske žene in dekleta izvrstne stvari izdelavale. Tudi ljudska pesem da je bogato zastopana in da imajo Slovenci najboljšo in največjo zbirko. Bujno je razvita tudi slovenska ljudska glasba, za katero ima naša ljudska duša posebno nadarjenost. Ta označba je pisana razumno, pravično, pregledno.

Drugikrat ji posveča prof. dr. Benno Immendörfer 38 vrstic, ki so pa polne netočnosti (I, 178). Tam trdi, da izhajajo Bleiweissove „Novice“ še dandanes, dalje da sta slovenska pesnika Vilhar (kateri?) in Valjavec „besonders erwähnenswert“ in da je Josef Juričič najboljši novelist in dr. več.

Tretjikrat govori o Kranjski prof. dr. Artur Evers v odstavku, kronovini Kranjski posebe posvečenem. Začetek se nekam nerodno čita, ker pravi, da ne poznamo plemena najstarejših naselnikov; proti koncu oddelka pa trdi, da ne poznamo le ljudstva, ampak celo njegovo ime; to da so bili Tauriski, s katerimi so sklenili Rimljani mir l. 115. pr. K. — Na te stvari ne moremo polagati strogo znanstvenega merila, ker imamo kompilacijo pred seboj. — Govoreč o kranjskih gradovih pa gre v netočnosti vendar tudi kot kompilator predaleč. Pravi, da so vsi gradovi — izvzemši Katzenstein pri Begunjah na Gorenjskem — „erst seit den Türkeneinfällen entstanden“! To je prav tako napačno, kakor trditev, da so imena gradov izključno nemška in da je nemška kri gnojila dolenjsko zemljo „in den Jahrhunderte dauernden Türkenkriegen“. Poleg teh izpodrskih pa dosti nepristransko piše o ljudskem življenju. Slovenca da dičite dve lastnosti: globoka pobožnost in prisrčna ljubezen do domače grude; temu so dokaz mnogoštevilne cerkve, kapelice, znamenja, obcestni križi. — V svojih običajih da kaže ljudstvo spomin na pradavne navade iz paganskih časov. Hvali zvestobo in zanesljivost Slovencev, osobito v armadi. Prav po nepotrebnem pa označuje Koseskega (tiskarski pogrešek Roseski je žal ostal) za popularnega pesnika in navaja njegov gotovo resničen stih „Hrast se omaje in hrib . . .“ tako-le preveden:

„Wankt auch die Eiche und Berg, des Krainers Treue die wankt nicht!“ Statistične podatke navaja pravilno po uradnih virih iz štetja l. 1910. —

Ves ta sestavek zavzema v 1. zvezku 27 strani (str. 474—501), ki so opremljene s 33 klišeji v besedilu, 3 tablami, od katerih je ena v treh barvah, ena v dveh, ena samo črno tiskana, in z 2 vinjetama. — Na str. 497 je podoba deželnega dvorca napačno označena kot „Regierungsgebäude“. Žal, da so imena in označbe krajev često nepravilno pisana; na pr. Uratatal, Kříz-See, Hribarca, Stou, Kahlkogel a poleg v oklepajih (Golica), Aljaschspitze za vrh Triglava in dr. več.

Vendar bo knjiga, v kateri so aktuelne in moderne razmere po uradnih podatkih obdelane, vsekako za hitro informacijo dobro služila, osobito s svojimi krasnimi in po večini tudi prav dobro izbranimi ilustracijami. *Mantuani.*

Dr. Karol Capuder. *Zgodovina c. in kr. pešpolka št. 17.* Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu 1915.

Sredi svetovne vojne, ko se spletajo nove lavorike našemu kranjskemu pešpolku, nam je podala Mohorjeva družba njegovo zgodovino. Iz nje spoznamo

ono stoletno tradicijo, ki jo je regiment sprejel iz časov svoje ustanovitve in ki se je v naših dneh zopet sijajno potrdila. — Pisatelj sam pravi, da je posnel svoj poljudni spis po zgodovini stotnika Bergkessla, ki je ostala v rokopisu in po obsežnem delu Ferdinanda Strobla, ki je izšlo o priliki polkovne stoletnice. Pa niti te nemško pisane zgodovine ni dobiti v knjigotrštvu. Tembolj je bilo potrebno da se izda slovenska zgodovina 17. pešpolka, ki je moštvu dostopna in goji patriotična čuvstva med ljudstvom. — V uvodu podaje pisatelj kratek pregled o stari vojaški opravi in orožju, potem pa sledi zgodovina pešpolka, njegovih imejiteljev, poveljnikov in junaških činov v raznih vojnah. Pri tej priliki bi si dovolili neko opombo. Šele od leta 1817. ko je cesar Franc I. odkazal našemu polku naborno okrožje na Kranjskem je postala njegova zgodovina prava vojna zgodovina Kranjske. Pred to dobo (1674—1817) pa se je moštvo za 17. polk nabiralo na Češkem, med tem ko so Kranjci služili tisti čas pri pešpolku št. 43, grof Turn. Zato bi bilo umestno, ako bi bil pisatelj za uvod iz vojnih činov tega regimenta kaj objavil. Gotovo bi naše preprosto ljudstvo še bolj zanimali, kakor pa zgodovina tedanjega češkega polka št. 17. — Popis polkovne zgodovine od l. 1817 naprej postane tudi mnogo zanimivejši in živahnejši, ker je prepleten z odlomki vojaških narodnih pesmi. Važna izpopolnitev te polkovne zgodovine bi bila, ako nam kdo opiše „Kranjski pešpolk v svetovni vojni 1914—1916“, kar bi bilo tem važnejše, če bi opisali te vojne dogodke možje, ki so se sami udeleževali bojev in bi njihovi opisi bili za vse poznejše čase dragocen vir. Tudi izdaja take knjige bi bila hvaležna naloga „Mohorjeve družbe“. *Dr. J. G.*

Dr. J. N. Dörr, *Über die Fernwirkung der Explosion auf dem Steinfelde bei Wiener Neustadt (1912, Juni 7).* Sitzber. d. Akad. Wiss. Wien 1913.

Am 7. Juni 1912 erfolgte in einem bei Wiener Neustadt gelegenen Pulvermagazin eine Explosion von vielleicht 150.000 *kg* Pulver verschiedener Sorten. Die Schallwellen der gewaltigen Explosion pflanzten sich in einer für den Menschen hörbaren Stärke auffallend weit fort. Gemäß Zeitungsnachrichten ist der Schall auch in Krain wahrgenommen worden; mehrere Erdbebenbeobachter in Krain erstatteten über das fremdartige Phaenomen Meldung ihrem Landesreferenten. Nachrichten darüber kamen auch aus andern Ländern in die Öffentlichkeit. Die Erscheinung hatte noch in großen Entfernungen furchterregendes an sich, so daß z. B. in Terzin bei Laibach (in 227 *km* Entfernung) die Leute aus den Häusern flüchteten. Die Zentralanstalt für Meteorologie und Geodynamik in Wien sammelte die Beobachtungen und ein Fachmann Dr. J. N. Dörr (Wien) verwertete dieselben zu der obgenannten Studie. Ihre Ergebnisse sind inkürze folgende. (Man vgl. auch den Artikel desselben Verfassers: Über die Hörbarkeit von Kanonendonner, Explosionen udgl. in Meteorol. Ztschr. 1915, Maiheft).

Die Explosion war zunächst in einem die Explosionsstelle umgebenden Gebiet unmittelbar hörbar (das Gebiet normaler Hörbarkeit oder das innere Schallgebiet). Dasselbe ist im Westen und Süden durch Höhenzüge bis auf 30 *km* eingeschränkt, erstreckt sich aber in der offenen Landschaft nach Osten zu bis auf 160 *km*. Hieran schließt sich nach außen eine schallfreie „Zone des Schweigens“ in einer Breite von 100—1300 *km*. Außerhalb dieser Zone setzt in N, W und S in einer Entfernung von 170 *km* vom Schallherde ein zweites bis zu Distanzen von 300 *km* sich ausbreitendes Schallgebiet ein (das Gebiet abnormaler Hörbarkeit oder das äußere Schallgebiet). Dieses erstreckt sich über Böhmen, Baiern, Tirol,

Steiermark, Kärnten, Krain und Kroatien, bildet also eine weitausgedehnte etwa sichelförmige Fläche.

Eine derartige Teilung des Schallgebietes ist in neuerer Zeit auch schon in einigen andern Fällen starker Schallerzeugung festgestellt worden; jüngst gelegentlich der Belagerung von Antwerpen 1914 (W. Meinardus, Meteorol. Ztschr. 1915, Maiheft).

Ein Versuch zur Erklärung des rätselhaften Auftretens des äußern Schallgebietes lehnt sich an die neueren Erfahrungen über die Gliederung der Atmosphaere an. Darnach hat man eine untere Stickstoff-Sauerstoff- und eine obere Wasserstoffsphaere zu unterscheiden, die Grenze zwischen beiden liegt in einer Höhe von etwa 75 *km*. An dieser Grenze finde eine Reflexion der Schallstrahlen statt; die Intensität des zurückgeworfenen Strahles werde von einem Winkel der totalen Reflexion ab besonders groß urd erzeuge das äußere Schallgebiet. Gegen die Zulässigkeit dieser Erklärung wendet sich W. Schmidt (Wien). (Meteorol. Ztschr. 1915, Augustheft) mit überzeugender Begründung, und schließt sich einer zweiten Erklärungsweise an. Darnach würden Luftströmmungen, wenn sie eine gewisse vertikale Anordnung der Geschwindigkeit haben, die Schallstrahlen zur Umkehr gegen die Erdoberfläche veranlassen. Nach Schmidt genügt hiezu im einfachsten Fall eine Luftströmmung, die ihre größte Geschwindigkeit in mittleren Höhen besitzt. *F. S.*

Dr. L. Waagen, *Karsthydrographische Mitteilungen aus Unterkrain.* — Verhandlungen der Geologischen Reichsanstalt in Wien. 1914. S. 102—121.

Na željo deželnega hidrografskega urada v Ljubljani je proučeval geolog državnega geološkega zavoda na Dunaju, dr. L. Waagen, l. 1913. vodne razmere v Ribniško-Kočevski in v sosednji Dobrepoljski kotlini. V članku pod gorenjim naslovom podaje dr. Waagen javnosti uspehe svoje preiskave.

Obe kotlini sta podolžni in vzporedni med seboj in z Adrijo ter Dinarskim gorovjem, imata torej dinarsko smer, kakor tudi še Krka od izvira do kolena pri Toplicah in Straži. Najdaljši potok v Ribniški kotlini je Ribniška Bistrica. Ta teče izpočetka v pravilni dolini, ker izvira v skrilavcu in peščencu. Brž pa ko zapusti to podlago in prestopi na apnenec ali na dolomit, dobi značaj kraške vode s ponori in naposled odteka v ponorih pod zemljo. Zvesto, le pomanjšano podobo Bistrice nudi sosednji in vzporedni Sajaviški potok, ima pa pravilno nadzemsko strugo preko svoje aluvialne naplavine in preko neogenskega laporja.

Iz znožja Velike gore izvira Ribniščica iz kotlastih dolbin v dolomitu in je prava kraška voda s ponori in vijugami in z razcepljeno strugo.

Tretji potok, ki odteka v Kočevsko kotlino, je Rakitnica. Izvira iz kotlaste dolbine v dolomitu, ima pa iz početka strugo, ki si jo je potok sam izgrebel v svojo naplavino, brž pa ko se dogrebe do apnenca, se pojavijo ponori. Ob povodnjih narašča Rakitnica za do 8 *m*.

Ob povodnjih se Ribniščica in Rakitnica iztekata po Črnem jarku v Kočevski Črni potok (Rinnschee). Tudi ta izvira iz dolomita, počasno priteka po vijugasti strugi do Kočevja in se potem poizgublja v tla. Nadaljnja struga pa sega še do Mozlja, in dobiva spotoma vode iz izvirkov. Odkar so nekatere ponore izčistili in izgradili, so velike povodnji redkejše.

Posebno zanimivo kraško ozemlje je med Klinjo vasjo, Selom in Šalko vasjo — prav uzorec kraškega sveta.

Razven imenovanih potoških izvirkov je ob znožju Velike gore in Friedrichsteinskega gozda še dokaj večjih izvirkov, tako da je sredi izrazite kraške krajine vendar toliko studenčnice, da so mogli zgraditi vodovode in s pitno vodo preskrbeti Ribnico, Kočevje in druge naselbine. Desna stran Ribniško-Kočevske kotline daje vodo v izvirkih, leva je ne daje, pač pa jo požira.

Ribniška Bistrica nastaja pri Podklancu nad Sodražico iz dveh privirnih potokov. Eden njiju priteka po debri, ki ima prav alpski značaj s slapovi in z bujnim slečjem (Rhododendron) v višini komaj 600 *m*.

Pisatelj opisuje potem podrobneje Dobrepoljsko kotlinasto dolino. Njene vodne razmere so doslej bolje obračale pozornost nase, ker je dolina navadno brez vode, ob časih obilne padavine pa je vsa preplavljena.

Pisatelj je posetil tudi ozemlje Loškega potoka, ki tvori kotlinasto dolbino na zapadni strani Velike gore, in popisuje tamošnje vodne razmere.

Zanimivi so poizkusi, ko so zasledovali podzemeljski tok kraških vodâ z barvanjem vode. V ponor Rakitnice pri Kočevju vržena barva se je pojavila 20 *km* daleč v izvirku pod Žužemberkom ob Krki. Med tem ko se torej voda odtaka na zemeljskem površju v podolžni smeri dolinski, se odtaka pod zemljo tudi v prečni smeri. To so opazili že tudi v Istri.

Naposled nasvetuje pisatelj, naj bi nadaljevali poizkuse z barvo, in pa, kako naj bi to delali. Začeli naj bi pri najvišjih ponorih. Poizkuse naj bi ponavljali ob nizki, ob srednji in ob visoki vodi, ker so podzemeljske poti vsakokrat morda druge. *F. S.*

Zapiski.

Doneski k zgodovini zvonarjev in zvonov po Kranjskem. II. V zadnjih štirih letih, odkar sem priobčil v „Carnioli“ 1912 str. 223—231. svoj prvi spis o kranjskih zvonarjih in zvonovih, sem nabral zopet nekaj gradiva za njihovo zgodovino; naj priobčim tu nabrane doneske.

Omenim najprvo, da so bili zvonovi kranjskih zvonarjev že od nekdaj na prav dobrem glasu tudi po sosednjih škofijah, ki so kaj rade naročale svoje zvonove na Kranjskem. Tako je n. pr. v tržaški škofiji obilo kranjskih zvonov, o katerih mi piše moj brat Milan, župnik v K l a n e m v Istri: „V Istri je mnogo zvonov vlitih v Ljubljani. Kjer je zvonenje lepo, so zvonovi od tam, kjer je slabo, so pa iz Vidma, ali kje z Laškega“. V njegovi župniji je od 10 zvonov župne cerkve in podružnic 6 s Kranjskega, ako ne celo 7, ker je morda tudi veliki zvon v župni cerkvi z napisom: „Opus J. Albinus 1677“ s Kranjskega, ker nahajamo tudi v Ljubljani zvonarja Joannes Albino, ki je lil v letu 1577.—1594. in je morda v letnici kaka pomota. Iz tega pa se lahko sklepa, da bi dobili o kranjskih zvonarjih gotovo še marsikaj novih podatkov, ako bi mogli dobiti napise raz zvonov nam sosednjih škofij.

A. Zvonovi brez napisov.

V predlanski „Carnioli“ sem priobčil na str. 96. podatke o starem zvoncu na Bojancih v občini Adlešiči iz nekdanje male cerkvice sv. Jurija,

edine pravoslavne cerkve na Kranjskem. Ta zanimivi zvonec, katerega zgodovino sem tam priobčil, nima nikakega napisa.

B. Zvonovi z napisom brez zvonarjevega imena.

V podružnici sv. Lovrenca na Žambohu, župnija Polšnik, visi zvon s temle napisom, kakor mi ga je poslal g. župnik Ign. Žust:

ANNO * DNI * M * CCCCXIII

to je: „Anno Domini M CCCCXIII“. O njem mi je sporočil g. župnik še: Tehta po inventarju leta 1874. 100 funtov. Ubit je bil leta 1913. Škofijski ordinarijat je naročil: zvon naj se ohrani v podružnici, ako bi se pa proč vzel, naj se sporoči, da se eventualno shrani v škofijskem muzeju.

V kapeli žalostne M. B. na križevem potu pod Veselo goro, v župniji Št. Rupert na Dolenjskem, visi zvon iz leta 1514. o katerem piše g. Ivan Steklasa v „Zgodovini župnije Št. Rupert“ na str. 226: „Ta zvon je vlit v Rimu leta 1514 ter ima napis: „Jesu fili David, miserere nobis“. Gotovo zanimiv zvon! Škoda, da nam g. pisatelj ni objavil kaj več podatkov o njem, če so se ohranili. Ker trdi, da je bil vlit v Rimu, ima zvon najbrž še kak drug napis, iz katerega to sklepa, katerega pa ni objavil, ali pa je našel morda o njem v župnem arhivu kako beležko. Na vsaki način pa je zanimivo, da je prišel zvon po tako dalnjem potu iz Rima na Dolenjsko in je verjetno, da ima za seboj kako zanimivo zgodovino. Naj bi nam g. J. Steklasa v dodatku k zgodovini šentrupertske župnije, kateri je napovedan, da izide, še kaj več podatkov o tem zvonu priobčil, če so se ohranili.

V „Carnioli“ sem priobčil lani na str. 96. tudi še zanimiv napis edinega zvona na Hrastu, župnije Vinica v Beli Krajini. Letnico na njem sem čital 1374, kakor sem zapisal. Naj omenim k temu, da g. dr. Fr. Stele meni, da letnica 1374 ne bo prava, ampak da se ima brati 1574, ker druga številka ne bo 3, četudi ji je podobna, ampak 5 *).

Veliki zvon v podružnici Sela, župnije Ajdovec ima napis: „Ecce crucem Domini nostri Jesu Christi, fugite parte adversae, vicit leo de tribu Judae, Radix David alleluia. A. D. 1613“. Podobi na njem sta Kristus na križu in Marija kronana. — Mali zvon v podružnici na Logu,

*) Da je zvon iz 16. veka, o tem ni dvoma. Da pa je letnico čitati 1574 ni niti gotovo, niti verjetno. Po oblikah posameznih črk, ki kažejo še gotske ostanke moramo sklepati, da je bil zvon vlit vsaj v prvi polovici 16. veka. Stvar bo razrešiti tako-le. Prva in zadnja številka letnice sta na pravem mestu, druga in tretja pa ste zamenjani pri tem še narobe obrnjeni. Druga je na desno obrnjena trojka (ƹ), tretja napačno postavljena petica (ƺ) s tipičnimi potezami zgodnjega 16. veka. Zvonar je hotel nedvomno številke tako razvrstiti — in je pri tem srednji dve napak obrnil —: 1ƹƺ4 t. j. 1534. — Nekaj podobnega ima tudi napis na Cerovcu (župn. Šmihel pri Novem mestu). Opomba uredništva.

župnije Boštanj na Dolenjskem ima napis: „Gloria in excelsis Deo 1686“ in podobo sv. križa.

C. Zvonovi z napisom in zvonarjevim imenom.

Lienhart Giesser. V podružnici Sela, župnije Ajdovec visi mali zvon z napisom: „Lienhart Giesser hat mich gossen 1554“. O njem mi je sporočil g. župnik Martin Poljak: „Ta zvon ima posebno podolgovato obliko“.

Mihael Remer**). Tretji zvon na Cirniku, župnije Št. Rupert ima napis: O crux ave, spes unica. Michael Remer me fecit Labaci 1649“. Dozdaj je bilo znano o njem zadnje leto, v katerem je lil zvonove, 1647.

Nicolaus Boset. O tem zvonarju je bilo znano dozdaj samo leto 1612., v katerem je ulival. V „Carnioli“ 1914 pa sta na str. 44 dva njegova računa o ulitih zvonovih iz leta 1642 in 1652. Vendar pa je prav neverjetno, da bi bil ulival zvonove od leta 1612.—1652. in bi se nam bil ohranil od teh en sam zvon. Tu bo najbrž tudi kaka pomota v letnicah.

Casparus Franchi. Veliki zvon v župni cerkvi v Ajdovcu ima napis: „Hec campana fusa est in honorem ss. Trinitatis tempore adm̄ Dn̄i parochi Matiae Mavult. Opus Caspari Franchi Labacensis anno Domini 1697. — Fugite partes adversae vicit leo de tribu Judae radix David alleluia. — Christus rex venit in pace et Deus homo factus est“. Ima 3 podobe: Sv. Trojico, Kristusa na križu in sv. Boštjana. — O tem zvonarju je znano, da je ljubil na svojih zvonovih dolge napise. — Drugi zvon v podružnici na Logu v župniji Brezovica iz leta 1720. — Leta 1722. pa je vlil srednji zvon za cerkev M. Dev. v Polju pri Ljubljani, kakor poroča „Carniola“ 1914, kjer je na str. 220 račun za ta zvon.

Lucas Dimiz. Trije zvonovi iz njegove livarne visijo na Topolovcu, podružnice župnije Boštanj in imajo vsi trije napis: „Lucas Dimiz goss mich in Laibach“. Poleg tega pa še napise: 1: „Sancta Maria ex Topolovec ora pro nobis“ s podobo M. B. 2: „S. Andrea et s. Joannes Nepomucene — orate pro nobis“ in njuni podobi. 3: „S. Joannes Nepomucene — ora pro nobis“ in njegova podoba. — Zvon z istega leta visi tudi v kapeli žalostne M. B. na križevem potu pod Veselo goro šentruperske župnije z napisom: „Lucas Dimiz goss mich anno 1732“. — Iz leta 1737. pa na Cirniku, podružnice iste župnije. — Dozdaj je bila znana prva letnica njegovih zvonov 1773.

**) Ime tega zvonarja nahajamo v raznih oblikah: Remer: Cirnik (župn. Št. Rupert); Nadlesk (župnija Stari trg); Jablane (župn. Št. Lambert); Verdreng (župn. Mosel); Podreber in Dvor (župn. Polhov gradec); Metnaj (župn. Zatičina); Römer: Gradišče (župn. Moravče); Rener: Griblje (župn. Podzemelj); v neki pogodbi pa, kakor je dognal dr. Mal iz slučajno najdenih zatiških aktov, se glasi tudi: Renner, in to v lastnoročnem podpisu. Opomba uredništva.

Josephus Samassa. Njegov zvon iz leta 1752 visi v podružnici Ocizla, župnije Klanec v Istri. Dozdaj je bilo znano zadnje leto, v katerem je vlival, 1750.

Zacharias Reidt. Njegov zvon iz leta 1751. visi v podružnici sv. Frančiška v župniji Planina pri Črnomlju. — Iz istega leta tudi v Dragomeru, župnija Brezovica z napisom: „Jezus Nazarenus Rex Judaeorum“ in ob krilu: „Durch Feyr und Hitz bin ich geflosen — Zacharias Reidt hat mich gegossen in Laibach 1752“.

Balthasar Schneider. Drugi zvon v župni cerkvi na Studencu pri Krškem ima napis: „De inimicis nostris libera nos Domine per signum sanctae crucis. Me fudit Balthasar Schneider Labaci anno 1767 sub admodum reverendo perillustri ac perdocto domino Antonio de Perizhoff parocho in Arch“.

Joannes Jacobus Samassa. Iz njegove livarne visita 2 zvonova iz leta 1801. v podružnici sv. Martina v Notranjih Goricah, župnije Brezovica. — Iz leta 1802. dva zvonova v župni cerkvi v Ajdovcu. Srednji ima podobo rožnovenske M. B., mali pa kronanje M. B. — Iz leta 1803. drugi zvon v župni cerkvi v Boštanju s podobo sv. Antona Pad. in rožnovensko M. B. — Iz leta 1792 in 1803. dva zvonova na Žunovcu šentrupertske župnije.

Vincentius Samassa. Veliki zvon v župni cerkvi na Studencu pri Krškem iz leta 1804. — Iz istega leta drugi zvon v župni cerkvi v Polšniku. Iz leta 1807. drugi zvon na Žunovcu šentruperske župnije.

Josephus Reiss. Dva njegova zvonova visita v podružnici na Kompolju, župnije Boštanj in imata napisa: 1) „In Laibach goss mich Joseph Reiss im Namen der Erben Vincenz Samassa im Jahr 1818“. Na njem je podoba sv. križa. 2) „Opus Josephi Reiss Labaci anno 1818“. Ima tudi podobo sv. križa. — Iz leta 1822. v podružnici sv. Barbare na Okrogu šentruperske župnije.

D. Izvenkranjski zvonarji.

Celjski zvonar.

Balthasar Schneider. Tretji zvon v župni cerkvi na Studencu pri Krškem z napisom: „Sancta Maria mater Dei ora pro nobis. Anno 1771. Balthasar Schneider Cilleae me fudit“.

Neznan zvonar.

V podružnici sv. Urha v Roviščah, župnije Studenec pri Krškem visi mali zvon z napisom: „VON • FOR • BIN • IOH • ĐEFLOSN • STFAN • HAT • MICH • ĐOSĒ • 1 • 5 • 6 • 9“. Od kod bi bil ta zvonar Štefan, ne morem dognati. Med avstrijskimi zvonarji, ki jih je priobčil leta 1873. graški „Kirchenschmuk“, str. 39.—43., iz različnih

avstrijskih livarn, ni tega imena, pač pa se navaja med praškimi zvonarji ime Stefan Eprpergk in letnica 1589. Mogoče, da je tudi roviški zvon njegov.

Naj dodam tu še ime drugega neznanega zvonarja, čigar zvon se sicer ne nahaja na Kranjskem, ampak v sosednji tržaški škofiji, ker je zanimiv po svoji starosti in da se morda v slučaju kakega prelitja ne izgubi. Kakor mi je naznanil moj brat, visi v župni cerkvi v Klancu v Istri med drugimi zvonovi tudi zvon z napisom: „S. Paulus ora pro nobis. Opus Ludovici 1583". Rodbinskega imena tega zvonarja nisem zasledil med avstrijskimi zvonarji. Mogoče pa je, da je lil morda v Gorici, a omenjeni „Kirchenschmuck" nima seznama goriških zvonarjev; morebiti je ulival tudi v Vidmu ali pa kje v Italiji. *I. Šašelj.*

Jame in požiralniki okrog Žirov. V Carnioli l. 1913 sem popisal na straneh 105—109 jamo v Osojnici. Natančno pa še niso preiskane jame, takozvane „Matjaževe kamre", ležeče ob novi cesti, ki pelje iz Žirov na Logatec. Ker mi ni bilo mogoče dosedaj jih preiskati, omenim za sedaj nekoliko drugih zanimivosti. Pod Sv. tremi kralji (Vrh) se nahaja jezero, o katerem pripovedujejo razne bajke. Splošno trdijo, da se suši. Imenujejo ga „koroško lužo", ker so bojda v prejšnjih časih pogostokrat prihajali božjepotniki iz Koroške na Vrh. Po množini vode, ki se je nahajala v jezeru, so sklepali ali bo dobra ali slaba letina. Drugi menijo, da mora imeti jezero poseben podzemski odtok in, da je jako globoko. Vsa ta mnenja nimajo nikake podlage. Jezero ima kalno vodo, je 80 *m* široko in 82 *m* dolgo, toraj znaša njegova površina približno 6560 m^2. Voda se ne čisti, ker je zajeta v globeli verfenskih skladov. Ker nima odtoka, več ali manj hitro izhlapeva, kar zavisi seveda od vremena.

Nad jezerom se nahaja kotlina, napolnjena s čisto vodo. Njena površina meri približno 13 m^2. Vidi se, da ni v nikaki zvezi z jezerom, ker stoji gladina vode višje od jezera. Dandanes je napolnjena zaradi varnosti z ozirom na živino s smerečjem tako, da ni možno izmeriti globočine. Pravijo, da je padla nekoč deklica z dvema voloma v kotlino ter, da so potem našli njeno pečo in volovski jarem v studencu pri Gantarju v Žirovnici. Vsled geologičnih razmer je pa to popolnoma izključeno. Tudi ni mogoče, da bi šlo par volov z deklico v kotlino, ker ima vendar premajhen obseg. Razun te kotline je še več drugih kotlin in požiravnikov v obližju jezera, ki pa so kakor se vidi popolnoma samostojni in majhni, ter se nahajajo v apnencu.

Hidrografičnega pomena bi bil studenec „Zrkavec", ki teče po Račevi ob vznožju Vrha pod zemljo med belerefonskimi plastmi. Poleg mlina v Novi vasi pri Žireh izvira kot vrelec iz dna in goni tudi mlinska kolesa. Čudijo se, da prihaja včasih ob lepem vremenu zelo belokalna apnena voda in mislijo, da je to vsled tega, ker je drugod deževalo. Vzrok temu pojavu pa je, da se tu pa tam odtržejo deli belerefonskega apnenca, ki ga voda polagoma izpira in se na ta način skali.

Slišal sem še o več brezdnih in jamah, ki bi jih bilo treba preiskati. Nahajajo se jame s kapniki na levi strani ceste od „Matjaževih kamr“ dalje proti Rovtam. Brezdna nad Zrkavcem so gotovo z njim v zvezi. Konečno naj omenim še jamo pod Ledinco, ki bi jo bilo zanimivo preiskati. Brezdvomno se nahajajo v njej gnjijoče stvari, naj si že bodo človeška ali pa živalska trupla. V njej bi morda dobili preiskovalci tudi arheološke predmete. Da se nahajajo v jami pod Ledinco gotovo gnjijoči živalski ali rastlinski ostanki, priča slab vzduh v cerkvi sv. Ane na Ledinci, še posebno pa pojav, ki so ga opazovali v juniju leta 1914. Nekega junijevega dne so stali v mraku ljudje na cesti v Stari vasi. Naenkrat je švignil visok bledomoder plamen izpod hribčka ter razsvetljeval skoraj cel čert minute cerkev popolnoma jasno. Skoraj gotovo je bil to vodik, ki se je užgal na zraku in ki je nastal iz gnijočih snovi. Pri preiskavanju jame bi bilo treba seveda prodreti že zasuti vhod.

Prof. Stranetzky Kajetan.

Modropikčasti slepič (anguis fragilis L. var. incerta Kryn). Naš navadni slepič je v barvi in risbi jako nestalen. Različki, ki so jih znanstveniki doslej opisali, so spojeni med seboj po mnogoštevilnih prehodih, pa tudi nimajo posebne vrednosti, kajti dognano je, da izpremeni lahko isti slepič v primeroma kratkem času svojo barvo popolnoma. Le en različek — namreč zgoraj omenjeni — se odlikuje po jako značilnih svojstvih. Werner (Rept. u. Amph. Österreich-Ungarns, 1897, pag. 25) ga smatra za edinega, ki zasluži ime posebne varietete. Ker je modropikčasti slepič ugotovljen tudi za Kranjsko, ga hočem po edinem eksemplaru, ki je bil doslej v naših krajih ujet, na kratko opisati.

V telesnem ustroju se razlikuje var. incerta od navadnega slepiča edino po glavi. Dočim prehaja glava pri tipičnem slepiču brez presledka v truplo, je na našem eksemplaru v okrožju senc napihnjena, tako da močno spominja na kačjo glavo z dobro razvitim vratom. Vrhu tega je ušesna odprtina jasno vidna. [Na podlagi navedenega znaka je povzdignil Fitzinger (Syst. reptil. I., 1842, pag. 23) ta različek celó v poseben rod Otophis z vrsto Eryx Fitz.]. Dr. Gv. Sajovic mi je povedal, da tako izraženega vratu ni videl še pri nobenem slepiču, čeprav jih je imel pri svojih herpetoloških raziskavanjih nad sto v rokah.

Zanimiva je barva varietete. Temeljna barva hrbta je enakomerno svetlorjava. Zgornja stran telesa je spredaj precej gosto posuta z večjimi in manjšimi, lepo višnjevo-modrimi pegami, ki se proti koncu telesa polagoma izgubljajo.

Po Schreiber-jevem mnenju (Herpet. europ. 1912, pag. 527) nastanejo modre pege na slepiču, posebno če so intenzivno barvane, često vsled odrgnjenja povrhnice. Za naš eksemplar to ne velja, ker je njegova hrbtna stran nepoškodovana. Werner pa navaja v novem Brehmu (Brehms Tierleben V. Bd, pag. 116), da se pojavlja modropikčasta risba na zelo starih samcih. Da je starost vsaj eden izmed vzrokov za pojav

modrih pik, je prav lahko umevno, vsaj je n. pr. znano, da nekatere stare ptice v ujetništvu abnormno premene barvo svoje obleke (geraiochroismus). Iz geografične razširjenosti te varietete (vzhodna Evropa) bi lahko sklepali, da imajo klimatične razmere na postanek takih pisanih eksemplarov tudi poseben vpliv. Zanesljiv odgovor na vprašanje o odvisnosti imenovane risbe od raznih činiteljev bi mogel dati seveda le eksperiment na živalih.

Dosedaj je bila najdena var. incerta v južni Rusiji, v Kavkazu, na Ogrskem (Erdeljsko) ter v Dunajski okolici, kjer ni baš redka in nastopa na samcih v večji meri kakor na samicah (Werner, Rept. und Amph. Oe.-Ung., l. c.). Prvi in doslej edini eksemplar na Kranjskem sem našel v sklepu Kamniške Bistrice (600 *m*) blizu lovske hiše kneza Windischgraetza na travnatem produ potoka, ki teče iz Proseškega jarka v Bistrico (26. maja 1913). Hrani ga herpetološka zbirka deželnega muzeja v Ljubljani. Žival je lepo razvit samec dolg 41·8 *cm*, dolžina repa znaša 14·3 *cm*. Najdišče na Kranjskem je zavoljo tega posebno zanimivo, ker je med dosihmal znanimi najzapadnejše. Kolikor sem mogel razvideti iz literature, je to tudi prvo najdišče v južnih deželah naše monarhije.

Albin Seliškar.

Društveni vestnik.

Društveni odbor za leto 1916. Predsednik: Mantuani prof. dr. Josip, ravnatelj deželnega muzeja. Podpredsednik: Steska Viktor, ravnatelj knezoškof. pisarne. Tajnik: Omerza dr. Niko, c. kr. prof. (sedaj v vojni); začasni tajnik: Mazovec Iv., c. kr. gimn. učitelj. Blagajnik: Breznik Josip, c. kr. prof.; Arhivar: Mal dr. Josip, deželni muzejski adjunkt; Knjižničar; Sajovic dr. Gvidon, c. kr. gimn. učitelj. Odborniki: Bulovec Anton, c. kr. sodni svetnik; Gruden dr. Josip, stolni kanonik in arhidijakon; Šlebinger dr. Janko, c. kr. prof.; Žmavc dr. Jakob, c. kr. prof. Pregledovalca računov: Podkrajšek Franc, nadoficijal južne železnice v p. in Vrhovnik Ivan, župnik trnovski.

Občni zbor „Muzejskega društva za Kranjsko“ se je vršil dne 15. februarja 1916 v prostorih deželnega muzeja. Ker ni bil ob 6. uri zvečer sklepčen, je otvoril predsednik g. muzejski ravnatelj *prof. dr. Jos. Mantuani* v smislu § 14 društvenih pravil po preteku pol ure nov občni zbor ob navzočnosti 21 udov.

Predsednik je pozdravil v svojem nagovoru udeležence in omenil, da je minulo ravno leto, odkar je zadnjikrat položil odbor udom račun o svojem delovanju. Pri tej priliki so vsakoletna poročila ponavljala tožbo o neugodnih društvenih financah, ki so izdatno ovirale zaželjeni razvoj društva. Tudi letošnji buletin ni povsem povoljen. Naše društvo je kakor človek čilega duha, a šibkega telesnega zdravja, ki je bilo omajano po dolgotrajni bolezni. Danes pač smemo reči, da je najhujša kriza prestana in je stopilo društvo v stadij rekonvalescence. Potrebna pa je največja pozornost, da bo društvo zopet popolnoma okrevalo.

Dejstvo, da se je vzdržalo društvo v teh težavnih odnošajih, v katerih živimo danes, je znamenje trdnega bistva; že na podlagi tega lahko trdimo, da smo

napredovali. Odbor si je predvsem prizadeval vzdržati kulturno delo vsaj v toliko, da se nit ne pretrga in to se mu je tudi v polnem obsegu posrečilo. Imeli smo čilih duševnih delavcev in upamo, da se jim pridružijo še novi, ki bodo z njimi skupno delali na poprišču domoznanstva in zalagali „Carniolo“ z zrelimi sadovi svojega truda. Vsem dosedanjim sotrudnikom veljaj naša zahvala.

V krog udov je tudi letos opetovano posegla smrt. V letu 1915 so umrli: dr. Ana Schiffrer, muzejska asistentka, 25. julija na Dunaju; monsig. prof. A. Zupančič, 7. septembra v Ljubljani; veletrgovec Ferd. Souvan, 15. septembra na Volčjem potoku; župnik v p. Fr. de P. Kadunc, 16. septembra v Ljubljani; Fr. Dobovšek, muzejski preparator 2. oktobra v Bosni; prof. Frid. Žakelj, 20. novembra v Ljubljani; ravnatelj L. Pintar, 7. decembra v Ljubljani; prof Iz. Modic, na goriški fronti 19. decembra in že l. 1916 komerc. svetnik Fr. S. Povše, 4. januarja v Ljubljani. — Naj počivajo po svojem delu, in med nami naj jim bode trajno časten spomin! — Na poziv predsednika se dvignejo zborovalci raz sedežev v znak sožalja in v počaščenje spomina na pokojne.

Nadalje omenja predsednik, da je skušalo društvo ne le vzdržati, temveč tudi po možnosti dvigniti vsestransko svoje delovanje, kar bo razvidno iz podrobnega tajnikovega poročila. Previdnost nam je naklonila tudi faktorjev, ki so s svojimi podporami omogočili obstoj in delo društva. Tu je omeniti v prvi vrsti deželni odbor vojvodine Kranjske, ki nam je naklonil tudi v teh časih neprikrajšane podpore. Upati pa je tudi, da nam bo visoko ministerstvo za bogočastje in uk naklonilo po možnosti primerno podporo, ki je vsled razmer že dve leti nismo prejeli. — Agitacija za društvo je bila mogoča le od moža do moža; javno ni bilo mogoče izvesti nikakih prireditev. Vsem udom in vsem faktorjem sploh, ki so podpirali naše težnje, veljaj najiskrenejša zahvala! S pozivom za širjenje društvenih stremljenj in teženj med našimi naobraženci zaključi predsednik svoje poročilo, ki ga je občni zbor z zadovoljstvom odobril.

Namesto vsled vojne obveznosti odsotnega društvenega tajnika prof. *dr. N. Omerze* poda poročilo o delovanju društva v minolem letu njegov namestnik odbornik *dr. Gv. Sajovic,* ki je združil s tajniškim tudi knjižničarjevo poročilo. Njegova izvajanja nudijo o društvenem življenju naslednjo sliko.

Na občnem zboru dne 15. februarja 1915 izvoljeni odbor se je sestavil sledeče: predsednik: muzejski ravnatelj dr. Jos. *Mantuani,* podpredsednik: ravnatelj knezoškof. pisarne, konzist. svetnik Viktor *Steska,* tajnik: prof. dr. Niko *Omerza*, blagajnik: prof. Jos. *Breznik,* knjižničar: prof. dr. Gv. *Sajovic,* arhivar: muzejski adjunkt dr. Jos. *Mal,* odborniki: c. kr. sodni svetnik Anton *Bulovec,* kanonik dr. Jos. *Gruden,* prof. dr. J. *Šlebinger* in prof. dr. Jakob *Žmavc.* — Uredniki in pregledniki računov so ostali neizpremenjeni. — Ker je društveni blagajnik le na začasnem dopustu, je prevzel začasno njegove posle odbornik dr. *Sajovic.* Meseca junija je odšel v vojno službo društveni tajnik; kot njegovega namestnika je določil predsednik odbornika *Sajovica,* deloma pa je prevzel tajniške posle sam.

Novoizvoljeni odbor se je dobro zavedal težke naloge in velike odgovornosti, ki jih je prevzel z izvolitvijo pri vodstvu društva v tej izredno resni dobi. Kot najpoglavitnejšo točko svojega delovanja si je stavil vzdržati znanstveno društveno delovanje vsaj v dosedanjem obsegu in to se mu je tudi posrečilo. O društvenih zadevah se je posvetoval v 7 rednih in 1 izredni seji; 2 važnejši zadevi je rešil potom okrožnice. Na občnem zboru l. 1915 izvoljenima častnima

udoma je oskrbel primerni diplomi, ki sta jih izvršili naši umetnici gdč. Marija *Novakova* in Anica *Zupančeva*. Dvornemu svetniku *Fr. Levcu* jo je izročila posebna deputacija pod vodstvom predsednika; vladnemu svetniku *Ferd. Seidlu*, ki biva v Rudolfovem na Dolenjskem, smo jo poslali po pošti. Društvenega častnega uda, c. kr. dvornega svetnika *Franca Levca*, je imenoval ljubljanski mestni občinski svet v priznanje trajnih zaslug njegovega šolskega in znanstvenega delovanja za častnega meščana stolnega mesta Ljubljane. Višje odlikovanje sta nadalje prejela za njihovo pripoznano delovanje društvena uda: g. prof. Ferd. *Seidl* naslov c. kr. vladnega svetnika in g. pristaniščni kapitan Franc *Wilfan* viteški križec Franc-Jožefovega reda. Društveni ud, izredni vseuč. profesor dr. *B. Zarnik* je postal redni vseučiliščni profesor za zoologijo in primerjajočo anatomijo na carigrajskem vseučilišču. Odbor je izrekel vsem v imenu društva svoje posebne čestitke.

Posebno pažnjo pa je posvečal odbor društvenemu domoznanstvenemu glasilu „Carniola“. Letnik 1915, ki je izšel v času svetovne vojne, je uspeh tega prizadevanja. Važno pa je tudi, da je uredil odbor natančno pogoje za oddajo rokopisov in nanovo ugotovil honorarno izplačilno lestvico za sotrudništvo pri Carnioli.

Nadaljna skrb odbora sta bili društvena knjižnica in čitalnica. Preteklo leto smo bili v zamenjalnem stiku s 119 znanstvenimi družbami, od katerih je bilo 69 avstrijskih in 50 inozemskih. Kakor leta 1914, tako smo tudi to leto izmenjavali Carniolo samo s publikacijami nemških, norveških, švedskih in švicarskih znanstvenih organizacij, z vsemi ostalimi je zveza zaradi vojne prekinjena. Po vsebini pripada 78 publikacij filološko-zgodovinski in 25 matematično-prirodopisni skupini; mešano vsebino ima 16 glasil. Nanovo smo stopili v zvezo z naslednjimi: Leonova družba (Čas in vse redne publikacije) in Zveza jugoslovankih učiteljskih društev (Popotnik) v Ljubljani; Spomeniški svet lavantinske škofije v Mariboru (Ljubitelj krščanske umetnosti) in Towarzystwo przyjaciół nauk v Poznanju (Roczniki in vse prilične publikacije). — Iz društvene knjižnice si je izposodilo v tem letu v 29 slučajih 16 čitateljev 43 zvezkov. Napram prejšnjemu letu se je torej uporaba knjižnice nekoliko dvignila, kljub temu pa je še vsekakor minimalna. V področju knjižnice pa je uvedel odbor novo, zelo važno institucijo. Sprevideli smo, da vlada med mlajšim naraščajem naobraženstva kaj malo zanimanja za resno znanstveno delo, da so mu tuji pogostokrat celo domači viri in, da se baš vsled tega pri nas splošno čuti potreba mlajših požrtvovalnih in resnih znanstvenih delavcev. Da bi vzbudili med našo mladino zanimanje in ljubezen do znanstvene književnosti, ki tvori izredno važen del prosvete vsakega naroda, smo ustanovili dijaško čitalnico. V njej se dijaštvu zadnjih dveh letnikov vseh onih srednjih šol, ki so udje Muzejskega društva, na razpolago vsa znanstvena izdanja, ki jih prejemamo v zameno. Tako ima dijaštvo baš v onih letih, predno zapusti srednje šole priliko vpogledati v znanstveno delovanje raznih narodov in vseh znanstvenih panog ter predvsem seznaniti se z domoznanstvenim proučavanjem. Svojo namero glede dijaške čitalnice je sporočil odbor c. kr. dež. šolskemu svetu za Kranjsko, ki ji je pritrdil z odlokom štev. 4740, z dne 10. oktobra 1915. Nato smo otvorili čitalnico 17. novembra. Dijaštvo jo poseča v treh oddelkih in sicer: 1) gojenke c. kr. žen. učiteljišča in mestnega dekliškega liceja, 2) dijaki c. kr. I. in II. drž. gimnazije, c. kr. realke in c. k. moškega učiteljišča tako, da imajo dijaki srednjih šol z dopoldanskim poukom čitalne ure popoldne, oni s popoldanskim pa dopoldne. Poset od strani dijaštva je presegel odborovo pričakovanje, kar priča, da smo pogodili pravo. V letu 1915 je bilo za vse tri oddelke 32 čitalnih ur. V tem času izkazuje vpisna statistična

knjiga v 158 slučajih 81 posetnikov, ki so čitali 331 zvezkov raznih del in časopisov. Na posamezne zavode se razdeli število obiskovalcev takole: c. kr. žen. učiteljišče 27, mestni dekliški licej 17, I. drž. gimnazija 14, II. drž. gimnazija 13, c. kr. realka 2 in c. kr. moško učiteljišče 8. Pripomnim naj, da smo dali ravnateljstvom omenjenih srednješolskih zavodov zaradi tesnosti društvene sobe le po 25 dijaških vstopnic na razpolago. Dijaško čitalnico je nadziral vedno po eden izmed odbornikov, ki so mu pomagali pomožni knjižničarji iz dijaških vrst. Upajmo, da se bo tudi v bodoče dijaška čitalnica tako ugodno razvijala in bo rodila zaželjene uspehe v korist naše znanstvene književnosti.

Predavanja so bila v minulem poslovnem letu pač otežkočena. Priredili smo samo 1 poljudno-znanstveno predavanje in sicer je predaval v dvorani Mestnega doma dne 29. marca 1915. vseučiliški profesor dr. Boris *Zarnik* „O bojih v živalstvu“. Predavanje je bilo splošno občinstvu dostopno, vstopnina pa je bila namenjena za dobrodelne vojne namene. Občinstvo, ki je došlo v obilnem številu, je z zanimanjem sledilo velezanimivemu predavanju. G. predavatelju izrekamo še na tem mestu svojo najtoplejo zahvalo; zahvaljujemo pa tudi ljubljanski magistrat za brezplačno prepustitev predavalne dvorane. — Zbiranje fonda za Valvasorjevo spominsko ploščo je bilo malodane skoraj popolnoma prekinjeno, kar je pač v sedanjih časih umevno. — Pri višji vojni oblasti smo intervenirali za varstvo in zaznamkovanje eventuelnih zgodovinskih izkopanin pri obrambnih delih.

V smislu sklepa občnega zbora smo ustanovili agitacijski odsek petih članov in sicer so bili izvoljeni naslednji gg. odborniki: c. kr. sodni svetnik *Bulovec* Anton, muzejski adjunkt dr. *Mal* Josip, muzejski ravnatelj prof. dr. *Mantuani* Josip, ravnatelj knezoškof. pisarne, konsist. svetnik *Steska* Viktor in izven odbora c. kr. vladni komisar baron *Zois* M. A. V sedanjih razmerah odsek ni mogel razviti svojega delovanja. Kljub temu pa je število društvenih udov razmeram primerno še povoljno. Dne 31. decembra 1915 je štelo društvo 5 častnih, 2 dopisujoča in 301 rednih, toraj skupaj 308 udov. Med letom je izstopilo oziroma prenehalo biti udom 11, umrlo 8 in vstopilo 14 udov. Prirastek ni kril izgube, zatorej se kaže napram letu 1914 upadek za 5 udov. V vojni službi se nahaja 24 naših udov, junaške smrti za domovino pa sta umrla 2 uda.

V naznačenem okviru in z navedenimi uspehi je vodil odbor društveno delovanje v minulem letu. Nikakor bi ne zmogel tega sam, ako bi požrtvovalno ne vztrajali društveni udje, vsa čast in hvala jim! Nadalje se moramo posebno zahvalno spominjati naklonjenosti visokega deželnega odbora vojvodine Kranjske, ki je z nakaziłom povračilne in redne podpore izdatno pripomogel odboru pri njegovem delovanju. Zahvalo pa dolgujemo tudi vlc. uredništvom ljubljanskih dnevnikov, ki so radevolje poročali o društvu in tako širili njega poznanje med našim razumništvom, še posebno pa uredništvu „Ljubljanskega zvona“ za njega stvarne ocene posameznih zvezkov Carniole. Zahvala veljaj splošno vsem, ki so na ta ali oni način podpirali društvena stremljenja. Združimo se vsi razumniki pod okriljem „Muzejskega društva za Kranjsko“ bodisi kot delujoči ali pa kot podporni udje v svrho proučavanja naše domovine in za napredek naše znanstvene književnosti!

Občni zbor je tajnikovo poročilo soglasno odobril.

O gmotnem društvenem stanju je poročal začasni blagajnikov namestnik *dr. Gv. Sajovic*. Iz njegovega poročila je razvidno, da je bil blagajniški promet v l. 1915 zadostno povoljen, dasiravno še vedno neugoden, kar izpričajo nastopni podatki;

I. Računski sklep za leto 1915 po stanju z dne 31. decembra 1915.

A. Dohodki:

1. Prenos iz leta 1914	K 1197·79
2. Udnina 1914, 1915, 1916	„ 1565·—
3. Deželna povračilna podpora	„ 1200·—
4. Redna deželna podpora	„ 800·—
5. Prodani letniki in sešitki	„ 155·35
6. Darila, popusti, obresti	„ 71·92
7. Vstopnina k predavanju	„ 122·—
8. Posojilo	„ 200·—
9. Fond za Valvazorjevo ploščo	„ 4·—
Skupaj	K 5316·06

B. Izdatki.

1. Tisk „Carniole“ 1914 (4), 1915 (1—3)	K 2259·88
2. Ilustracije v „Carnioli“ 1914/15	„ 472·48
3. Ured. in pisat. nagrade l. 1915	„ 603·54
4. Eksped. „Carniole“ 1914 (4), 1915 (1—3)	„ 53·98
5. Remun. slugi in pobiralcu udnine	„ 90·—
6. Razni izdatki in manip. stroški	„ 75·87
7. Vezava publikacij in diplome	„ 150·20
8. Odplačilo brezobr. dolga in posojila	„ 1200·—
9. Za vojno dobrodelne namene	„ 122·—
Skupaj	K 5027·95

Dne 31. decembra 1915 je znašal prebitek v društveni blagajni K 288·11

II. Društveno premoženje dne 31. decembra 1915.

Aktiva.

1. V Mestni hranilnici ljubljanski	K 100·—
2. V c. kr. poštni hranilnici	„ 135·41
3. V ročni blagajni	„ 52·70
Skupaj	K 288·11

Pasiva.

1. Brezob. dolg. dež. odboru	K 1200·—
2. „Carniola“ 1915 (zv. 4)	„ 1533·85
3. Fond za Valvazorjevo ploščo	„ 43·—
Skupaj	K 2776·85

Koncem leta 1915 izkazuje društvo 2488·74 K primanjkljaja, ki ga moremo v tekočem letu le z najskrbnejšim gospodarstvom nekoliko ublažiti.

III. Sklad za znanstvena izdanja.

Sklad za izdajo dela „Flora carniolica“ znaša dosedaj 2609·28 K in je plodonosno naložen v Mestni hranilnici ljubljanski.

IV. Proračun za leto 1916.

Dohodki.

1. Blagajniški preostanek iz leta 1915	K 288·11
2. Udnina	„ 1500·—
3. Podpore katerekoli	„ 2000·—
4. Za posamič prodane zvezke	„ 120·—
Skupaj	K 3908·11

Izdatki.

1. Plačila iz leta 1915	K 1533·85
2. Povračilni obrok brezobr. posojila	„ 600·—
3. Remuneracije in razno	„ 180·—
4. Izdaja „Carniole“	„ 2000·—
Skupaj	K 4313·85

Koncem leta 1916 bi znašal primanjkljaj po tem proračunu K 405·74.

K debati o blagajniškem poročilu se javi *baron Zois* in sporoči, da mu je tudi znano, da smemo računati na državno podporo za l. 1914 in 1915 v primerno skrčenem obsegu. Nadalje predlaga blagajnikovemu namestniku zahvalo za pregledno sestavo in tolmačenje proračuna za l. 1916. Soglasno sprejeto.

V imenu revisorjev poroča g. nadoficijal juž. žel. v p. *Franc Podkrajšek,* da sta z vlč. g. župnikom *Vrhovnikom* to leto dvakrat revidirala društveno blagajno. Prvikrat 23. januarja 1915 ob priliki predaje blagajne začasnemu blagajniku in drugič 3. februarja 1916 ob priliki celoletne revizije. Obakrat sta pregledala v vseh blagajniških knjigah vse postavke od prve do zadnje in našla vse v najlepšem redu. Zato predlaga, da izreče občni zbor blagajnikovemu namestniku zahvalo za točno vodstvo blagajniških knjig in računov ter mu da absolutorij. Sprejeto soglasno.

Za uredništvo „Carniole“ poroča kanonik *dr. Jos. Gruden,* ki omenja, da izčrpava dolgotrajna svetovna vojska fizične in duševne sile zlasti tistih dežel, ki nalik Kranjski leže ob bojišču. Zato o kakem pokretu znanstvenega delovanja v takih razmerah ne more biti govora. Zadovoljni smo lahko, ako v teh usodnih

časih sploh vzdržuje naše društvo tudi v svetovni vojni svoje tradicije. Ob času, ko nam je pičlo odmerjen duševni kruh, tudi naši udje ne bodo zahtevali, da jim predložimo bogato obloženo mizo. Pri pregledovanju lanske „Carniole“ pač ne zapazimo novih, mladih znanstvenih moči — te imajo sedaj posla drugod — zato so pa Carnioli zvesti, starejši priznani sotrudniki objavili niz temeljitih in zanimivih razprav, zapiskov in referatov zgodovinske in prirodopisne vsebine. Društvo je lahko ponosno na ne ravno preobsežen, toda vsebinsko bogat letnik Carniole, ki je izšel v letu svetovne vojne 1915. V isti smeri kakor za l. 1915, si je začrtalo uredništvo svoj delokrog tudi za letošnje leto. Znanstveno gradivo Carnioli ne bo delalo ovir, v krog dosedanjih sotrudnikov je vstopilo tudi nekaj novih. Izdaja Carniole je odvisna toraj le od gmotnega društvenega položaja. Muzejsko društvo in z njim tudi uredništvo pa si je z izdajo Carniole lahko svesto, da izvršuje v v hudih in resnih časih svojo važno nalogo in da izkuša preko sedanje svetovne krize rešiti kulturne vrednote in jih ohraniti za bodoče mirnejše čase. — Občni zbor je sprejel poročilo uredništva z zadovoljstvom na znanje.

Ker je sedanji društveni tajnik trajno zaposlen v vojni službi je izvolil občni zbor v odbor za začasnega tajnika g. *Ivana Mazovca,* c. kr. gimnazijskega učitelja na II. c. kr. drž. gimnaziji v Ljubljani in sicer z vzklikom. Istotako sta bila izvoljena z vzklikom za računska pregledovalca za l. 1916 dosedanja revisorja vlč. g. *Ivan Vrhovnik,* župnik v Trnovem pri Ljubljani, in vlc. g. *Fran Podkrajšek,* nadoficijal juž. žel. v p. — Vsi predlagani so izvolitev sprejeli.

Pri slučajnostih predlaga *M. A. baron Zois,* da naj tudi v l. 1916 ostane agitacijski odsek, čeprav je začasno le formelnega značaja, in pa, da naj preskrbi uredništvo k vsaki razpravi v Carnioli ob sklepu kratek resume v drugem jeziku (n. pr. pri slovenskih razpravah v nemškem in pri nemških v slovenskem) kar bo velikega pomena ne le za čitatelje, temveč tudi za mednarodni znanstveni svet, s katerim smo v zvezi. — Predsednik, ravnatelj *Mantuani* mu pojasni, da ostane agitacijski odsek tudi v bodoče. Tudi o zaključnem resumiranju je uredništvo že premišljevalo, toda ta uvedba je začasno iz gmotnih ozirov nemogoča. Kakor hitro pa zopet nastopijo normalne razmere, bo uredništvo uvedlo v Carnioli ob sklepu razprav in važnejših zapiskov kratke vsebinske izvlečke v drugem jeziku kakor ima na pr. to že prirodopisni razred Jugoslovanske akademije v Zagrebu, krakovska akademija, Towarzystwo przyjaciół nauk v Poznanju idr.

Ker se ne oglasi nihče več k besedi, zaključi predsednik zborovanje ob 7 uri 35 minut zvečer. *Dr. Gvidon Sajovic.*

Odlikovani udje. V začetku februarja 1916 so bili med drugimi za svoje zaslužno delovanje odlikovani naslednji vlc. udje našega društva: dvorni svetnik Rudolf grof Chorinsky s komturnim križcem Franc-Jožefovega reda; prof. Fr. Jeraj, prof L. Lederhas in minist. podtajnik dr. Rudolf pl. Andrejka na Dunaja z viteškim križcem Franc-Jožefovega reda. Vsem odlikovancem naše najiskrenejše čestitke!

Novi udje do 15. aprila 1916: Dr. Izidor Cankar, prefekt, urednik Dom in Sveta, Ljubljana. — Dekanijska knjižnica, Kamnik. — Josip Marijan Gorup pl. Slavinjski, Ljubljana. — Ant. Jemec, župnik, Sv. Jakob ob Savi. — Dr. Alojzij Kobal, odv. koncipijent, Ljubljana. — Dr. Alfonz Levičnik, c. kr. gimn. prof., Ljubljana. — Fran Marinček, c. kr. strokovni učitelj, Trst. — Ivan Mazovec, c. kr. gimn. učitelj, Ljubljana. — Dr. Mihael Opeka, c. kr. dež. šol. nadzornik, Ljubljana. — Karol Pollak st., veleindustrijalec, Ljubljana. — Kajetan pl. Premerstein, c. kr. sodnik, Ljubljana. — Albin Seliškar, kand.

fil., sed. enoletni prostovoljec v kopališču Hall. — Dr. Edvard Slavik, odvetnik, Trst. — Leo Souvan, veletržec, Ljubljana. — Nicefer Stefančič, Trst. — Dr. Lucij Treo, odv. koncipient, sed. c. kr. poročnik v r., vojna pošta 608. — Učiteljska knjižnica deške šole v Ribnici. — Fran Vesel, zasebnik, Ljubljana. — Avgust Waschte, c. kr. učitelj, Trst.

Umrli udje. V Ljubljani je preminul 4. januarja 1916 g. Fran Sal. Povše, državni in deželni poslanec in komercialni svetnik. Kot splošno pripoznan strokovnjak v narodno-gospodarskih zadevah je bil predsednik Kmetijske družbe za Kranjsko in si je pridobil v svojem delokrogu za Kranjsko nevenljivih zaslug. Časten mu bodi spomin!

„Muzejsko društvo za Kranjsko“

oddaja nečlanom stare letnike po naslednjih cenah:

Izvestja VII.—XVII. in Mitteilungen I.—III., X.—XIX. . . po 3.— K.
Izvestja III., VI. in Mitteilungen V., VI., IX., XX. . . . po 5·— K.
Carniola n. v. I., II., IV.—VI. . . . . po 8.— K.

Nepopolni so letniki Izvestja: IV., V., XVIII. XIX. — Mitteilungen VI. (samo zgodovinski del, cena 2·— K). VIII. — Carniola I., Carniola n. v. III.

Posamezni zvezki teh letnikov, kakor tudi nadštevilni ostalih se oddajajo: snopiči Izvestij in Mitteilungen po **70 vin.**, dvojni po **1·20 K** — Sešitki Izvestij XVIII. in XIX. po **1·50 K**, dvojni po **2·50 K** — Carniola I (sešt. III./IV.) in Carniola n. v. posamezne številke po 2·— K, dvojne po 4·— K.

Razprodani so: Izvestja I., II., — Mitteilungen IV., VII. — Carniola II. — Kot seperatni odtisi so v zalogi po naslednjih cenah:

Gratzy, **Repertorium zur 50jährigen Geschichtsschreibung Krains** 1.— K.

Gratzy, **Repertorium zu Valvasors »Ehre des Herzogtums Krain«.** 1·— K.

Gruden, **Šola pri sv. Nikolaju in ljubljansko nižje šolstvo po reformaciji** . . . . . 1·50 K.

Seidl Ferd., **Širokočelni los v starejši diluvijalni naplavini Ljubljanskega barja.** S podobami . . . . . 1·— K.

Sajovic dr. Gv., **Herpetološki zapiski za Kranjsko** (popis kranjskih kač in kuščaric). S podobami . . . . . 1·50 K.

Sajovic dr. Gv., **Kranjski mehkužci.** S podobami . . . . . 1·50 K.

Na razpolago je tudi nekaj posebnih odtisov nekaterih zgodovinskih in prirodopisnih razprav. Interesentom se dopošlje na zahtevo seznam.

Člani in oni, ki naroče več kot 10 letnikov, dobe primeren popust.

„Carniola“ izhaja štirikrat na leto. Člani »Muzejskega društva« plačajo letnih 6 kron in dobivajo »Carniolo« brezplačno. Članarina naj se vplača v prvem četrtletju vsakega leta.

V knjigarnah znaša naročnina na Carniolo K 7·— letno.

Upravništvo in uredništvo »Carniole« je v Ljubljani (deželni muzej).

Izdaja in zalaga „Muzejsko društvo za Kranjsko“ v Ljubljani.
Tisk J. Blasnika nasl.

CARNIOLA

IZVESTJA MITTEILUNGEN

Muzejskega društva za Kranjsko des Museal-Vereines für Krain

COMPTES-RENDUS

de l' Association du Musée de Carniole

Uredniki: Redakteure:

Dr. Jos. Gruden, Dr. Jos. Mantuani, Dr. Gv. Sajovic,

Rédacteurs

Nova vrsta — Neue Folge

LETNIK VII. — ZVEZEK 2.

Nouvelle Série

V LJUBLJANI 1916

IZDAJA IN ZALAGA MUZEJSKO DRUŠTVO ZA KRANJSKO

TISK J. BLASNIKA NASLEDNIKOV

VSEBINA:

	Stran
Dr. Josip GRUDEN, K drugemu slovenskemu prevodu sv. pisma	93—104
Dr. Franjo BUČAR, Popis knjiga, koje su izašle u jugoslavenskoj protestantskoj tiskari u Urachu-Tübingenu u XVI. stoljeću	104—109
Dr. Janko PONEBŠEK, Naše ujede, (nadaljevanje)	109—128
Prof. Alphons PAULIN, Über einige für Krain neue oder seltene Pflanzen und die Formationen ihrer Standorte II. (Schluß)	129 141
Slovstvo. Walter Schmid, Emona. I. [Jos Breznik]. — Dr. Fr. Kidrič, „Framasonske lože hrvaških zemelj Napoleonove Ilirije". [I. Vesenjak]. — Viktor Bežek, Občno vzgojeslovje z dušeslovnim uvodom. [I. Vesenjak]. — Dr. Anton Lesowsky, Die Steiner Alpen. [Jos. Breznik]. — Dr. Jos. Müller, Zur Kenntnis der Höhlen- und Subterranfauna von Albanien, Serbien, Montenegro, Italien und des österreichischen Karstgebietes. [Albin Seliškar]	142—146
Zapiski. MANTUANI, Spomenik iz nunske cerkve v Škofjeloki. — Popravek	146—150
Društveni vestnik. Dr. Janko ŠLEBINGER, Luka Pintar (nekrolog). — Častno odlikovanje. — Novi udje.	150—160

Za obliko in vsebino so odgovorni pisatelji sami.
Ponatis je dovoljen le s privoljenjem pisatelja in uredništva.

K drugemu slovenskemu prevodu sv. pisma.

Spisal Dr. JOSIP GRUDEN.

Izza reformacijske dobe je bil prevod sv. pisma za Slovence važno slovstveno vprašanje. Znano je, da so se z Dalmatinovo biblijo kakor tudi s Kreljevim prevodom Spangenbergove postile okoristili predvsem slovenski duhovniki, katerim sta obe knjigi dobro služili pri njihovih pridigah. Zato jim je Hren l. 1602. izprosil od rimske kongregacije „inqusitionis“ dovoljenje, da smejo čitati krivoverske knjige. Od 1500 izvodov, kolikor je štela vsa izdaja, jih je nad 800 ostalo na Kranjskem in od teh se jih je le malo prodalo[1]). Zato je moral zalog biti še precej velik, ko je l. 1616. prešel v last jezuitov. Katerih pravil so se jezuitje držali glede čitanja slovenskega protestantskega sv. pisma, nam ni znano. Pač pa moramo sklepati, da Dalmatinova biblija v rokah duhovnikov ni bila posebno redka prikazen, ako jo je škof Karel Herberstein pred letom 1780. njim izrecno priporočil in se je morala tudi med prostim ljudstvom še tu in tam nahajati, ker se novomeški prošt Albreht še okoli l. 1820. opisuje kot posebno vnet iztirjevalec Dalmatinovih biblij.

Čudno se mora zdeti, da glavni zastopnik naše protireformacije, škof Hren, ni nič poskrbel za katoliški prevod sv. pisma, ker je bil vendar za duhovnike zelo potreben. Ko l. 1605. v poročilu na papeža razklada svoj književni načrt, piše tako: „Et ad rite docendi munus, varii orationum, precationum et cantionum libelli in linguam nostram Slavicam sunt a me translati, multique alii tractatus, quos parturio, Deo volente ac favente in materno nostro ac vernaculo idiomate ad communem ecclesiæ catholicæ in his partibus utilitatem ... propediem, quantumque publica munia licuerit, ut ab ipsis respirare aliquamdiu concessum erit, reddentur in lucemque prodibunt“[2]). Torej molitveniki, pesmarice in „mnogo drugih razprav“. Toda še od tega književnega

[1]) Šmid: Über Entstehung und Herausgabe der Bibel Dalmatins (Mittheilungen des Musealvereines für Krain 1914. str. 72 sl.)

[2]) Kapit arhiv fasc. 57. št. 17.

programa Hren pravzaprav sam ni ničesar izvršil. Izšli so le Čandikovi evangeliji in njegovi katekizmi. S tem je bilo slovensko slovstvo za pol stoletja odpravljeno.

Vendar je ostal katoliški prevod sv. pisma „in votis“ naših književnikov skozi vso „katoliško dobo“ in ni manjkalo poizkusov, da se izpolni ta občutljiva vrzel. Že prvi pomenljivejši pisatelj, Matija Kastelec, je izdelal okoli l. 1686. prevod sv. pisma stare in nove zaveze, ki je pa vsled žalostnih tiskarskih razmer ostal v rokopisu in se slednjič izgubil. O njem poroča Pohlin v svoji „Bibliotheca Carnioliæ“, ko našteva med Kastelčevimi spisi: „Simplex translatio St. Bibliorum veteris, et novi testamenti secundum articulos, tomis III. Ubi lateat, vel num periret, nusquam potui pervestigare[3]). V začetku 18. stoletja je dovršil slovenski prevod sv. pisma bosonogi avguštinec P. Ksaverij Vorenz, katerega imenuje Pohlin „in conscribendis pro bono patriae libris in carniolico idiomate præsertim indefessus et plus nimio diligens“. Ta je zapustil v samostanski knjižnici rokopis v šestih zvezkih z naslovom: „Zelu Svetu Pismu noviga inu stariga Testamenta“, ki tudi ni nikdar zagledal belega dne[4]).

Omenjena prevoda sta bila gotovo v prvi vrsti namenjena slovenskim duhovnikom, ker je bila katoliška cerkev glede čitanja sv. pisma v ljudskem jeziku v tedanjem času precej stroga. Tridentinski cerkveni zbor sicer ni prepovedal čitanja sv. pisma v ljudskem jeziku, pač pa je postavil papež Pij IV. na njegovo pobudo l. 1564. gotove pogoje in varnostne odredbe za tako čitanje (regula III. et IV. indicis). Stari zakon naj bi smeli čitati s škofovim dovoljenjem le učeni in pobožni laiki, katoliške prevode novega zakona pa vsi tisti verniki, katerim bi po sodbi njihovega župnika ali izpovednika iz takega čitanja ne nastala kaka duhovna škoda, marveč bi se s sv. pismom le še bolj potrdili v veri[5]). Ako se spomnimo, da so bili prevodi sv. pisma glavno agitacijsko sredstvo protestantov, nam postanejo take omejitve lahko umljive. Posebno naše slovensko ljudstvo je bilo že odnekdaj dovzetno za pietistične sanjarije, ki so jih deloma utemeljevali s svetim pismom. Le pomislimo, koliko privržencev so našli pri nas srednjeveški bogomili, skakači, prekrščevalci, zamaknjenci in „štiftarji“, katerim je bil vsem skupen znak: subjektivno pojmovanje krščanstva na podlagi sv. pisma.

Kakšna praksa je veljala pri nas glede sv. pisma nam pripoveduje Paglovec v predgovoru k „Tobiovim bukvam“. Tamkaj piše:

---

[3]) Marci a. s. Paduano Bibliotheca Carnioliæ str. 13.

[4]) Bibliotheca str. 61.

[5]) Wetzer und Welte: Kirchenlexikon sub v. Bibellesen.

„Potreba pak je letukai veidit, nu ſnati, de szer je skus ta tridentinski concilium tem gmain ludem prepovedanu to sueito Pismu ali Biblio brati s' tiga urshaha dokler Suetu Pismu velike nu viſoke skriunoſti v' ſebi ſapopade, na ſamorejo ti gmain ludie taiſte ſgruntati nu ſaſtopit inu toku to branie Suetiga Piſma bi nym dostikrat k nobenimu nuzu ampak vzhasi ſhe k' enimu ſapeluvaniu bilu. — Vender pak letè Tobiove Bukve, koker tudi Bukve Judit nu Ester so v nemshkih deshelah tim gmain ludem perpuſhene, ſatu kir usebi velikih skriunosti nimajo, ampak vezh tal letè historie, tu je diane, nu shiulene enih nu drugih mosh ali shen naprei neſo. Take manenge je ta ſnani imenitni uzhenik Jacobus Mandantius v bukvah „Hortus pastorum“ imenovanih“ [6]).

Torej le prevajanje in čitanje nekaterih zgodovinskih knjig starega zakona je bilo splošno dovoljeno. Novi zakon je pa bil že itak ljudstvu večinoma znan iz „Evangelijev in listov“.

Znatno je razširil cerkveno prakso papež Benedikt XIV. ko je l. 1757. dovolil prevode sv. pisma v ljudski jezik, „ako so ti prevodi od apostolske stolice potrjeni ali izdani z opombami, povzetimi iz spisov svetih cerkvenih očetov ali drugih učenih katoliških mož“. Vsakdo vidi, da pomenja navodilo Benedikta XIV. nasproti Paglovčevi praksi znaten napredek. Zdaj je bila katoliškemu prevodu sv. pisma odprta pot.

Prvi, ki je hotel izrabiti nov položaj, da izpolni že zdavno gojeno željo, je bil — otec Marko Pohlin.

Leta 1768. je v prvi izdaji svoje „Kraynske grammatike“ razodel svojim rojakom, da ima prevod že izgotovljen in čaka le še založnika. Na strani 151 piše sledeče: „O um wieviel ruhmwürdiger wäre es jetzt den Crainern, wenn sie sich etwas weniges kosten liessen die katholische Bibel, die ich im Manuskript schon bei Handen habe, drucken zu lassen.“

In ko je Matija Chöp, učitelj jezikov na Dunaju v javni kritiki njegove slovnice Pohlina opozoril, da utegne s prevodom sv. pisma imeti težave, ker se je bati, da se bodo z njim razširjale razne zmote, ga je ta zavrnil, češ da se tega ni bati, ker hoče izdati prevod z opombami in razlago težavnih mest [7]).

Ako pravi Pohlin, „da ima pri rokah prevod katoliške biblije“, menda to ni razumeti tako, kakor da bi bil že sam dovršil prevod

---

[6]) Paglovec: Tobiove bukve; izdaja iz l. 1733.

[7]) Kraynska gramatika II. izdaja: „Mit der Bibel könten sie mehr Anstösse haben, aus Furcht, es möchten sich vielleicht, wie vormals in Kärnten und Oberösterreich auch in Krain mit der Zeit Irrthümer einschleichen.“

svetopisemskih knjig z opombami vred, marveč merijo te besede na že omenjeno Vorenčevo „Zelu Svetu pismu“, kateremu je bilo treba pridejati le še potrebno razlago, in je menda Pohlin hotel počasi knjigo za knjigo pripravljati za tisk.

Precej časa se mu ni hotela nuditi zaželjena prilika, dasiravno je bil že v dobi svojega delovanja v dvornem samostanu sv. Avguština na Dunaju priredil tekst prve Mojzesove knjige z razlago za natis. Pridobil si je od dunajskega škofijstva tudi že potrebni „imprimatur“ dne 27. aprila 1778. in upal, da je že blizo cilja, ko so ga pozvali spomladi l. 1781. kot subpriorja v Ljubljano.

Isto leto so v Ljubljani obnovili akademijo operosov, kamor je bil zaradi svojih zaslug za slovensko slovstvo sprejet tudi O. Marko Pohlin pod imenom „Novus“. Treba je le zasledovati, kako se je poslej Pohlin vedno podpisoval s svojim akademičnim imenom, da spoznamo, kako zelo ga je ta čast razveselila. Kot akademik je hotel zdaj najprej objaviti svoj slovenski prevod sv. pisma.

V ta namen si je zagotovil še pomoč deželnega glavarja grofa Franca Lamberga, ki je bil redovnikom zelo naklonjen, in je poleti l. 1781. predložil svoj rokopis škofu Karolu Herbersteinu v potrjenje. Toda skromni avguštinec iz „menihovša“ ob „velkih cestah“ pač ni vedel, kako se svet sedaj suče in da mu tudi vplivna beseda grofa Lamberga ne bode nič pomagala.

Koncem novembra ga je iznenadil sledeči škofov odlok, ki je bil naslovljen na deželnega glavarja: „Adornatam pro communi voto a P. Marco a S. Antonio Ord. S. Aug. Disc. carniolicam libri geneseos versionem a theologis nostris perlegi fecimus eamque textui vulgatæ latinæ a concilio Tridentino approbatæ, quantum idioma carniolicum admittit, conformem esse intelligentes, hisce perlibenter approbamus. Adnexas a præfato P. Marco sive annotationes sive expositiones utpote aut superfluas aut nullius momenti aut ex non probatis ss. litterarum expositoribus dessumptas omnes reicimus. Dabamus Vienae die 14. Novembris 1781“ [8]).

K temu Herbersteinovemu dekretu je treba nekaj pripomb. O tekstu prevoda pravi škof, da se strinja z latinsko Vulgato, „kolikor to dopušča kranjsko narečje“, pridejane razlagavne opombe pa zavrača, češ da so „deloma nepotrebne, deloma brez pomena ali pa povzete iz nezanesljivih razlagavcev sv. pisma“. Ni mi treba tukaj na dolgo in široko dokazovati, da Pohlin pri razlaganju sv. pisma gotovo ni zakrivil kaznive površnosti, tem manj, ker mu je bilo dunajsko škofijstvo že dalo svoj „imprimatur“ za njegovo delo. Ako

[8]) Protocollum št. 68. v knezoškof. arhivu.

se torej Herberstein tu postavlja v odločno nasprotje proti dunajskemu kardinalu Migazziju, je to storil zaradi tega, ker je imel o izdaji sv. pisma popolnoma drugačne nazore, kakor pa avguštinec P. Marko in njegov dunajski zavetnik. Tudi „zanesljivi razlagavci“ so bili v Herbersteinovih očeh čisto drugi ljudje, kakor pa po mnenju P. Marka Pohlina in njegovih prijateljev. O vsem tem hočem skoraj obširneje razpravljati. Tu bi le še omenil, da Pohlin ni mogel preboleti brce, ki jo je dobil od ljubljanskega škofa. Trpko se spominja v „Biblioteki“ svojega slovenskega prevoda prve Mojzesove knjige, ki je bil na Dunaju potrjen, v Ljubljani pa se ni smel natisniti in dostavlja svetopisemske besede: (Eccl. 44) „omnes labores hominum et industrias animadversi patere invidiæ proximi.“ Tolažil se je tudi s klasičnim rekom: „Pro meritis male tractarunt Agamemnona Graii“ [9]). Enako, kakor Pohlin sam, so tudi njegovi prijatelji in somišljeniki britko občutili krivično zapostavljanje svojega redovnega tovariša. O tem nam pripoveduje anonimni pisec brošure „Glaubensbekentniss“: „Wie freute ich mich, da ich hörete, dass P. Marcus, ein Barfüsseraugustiner die krainerische Bibel mit der nötigsten Auslegung zu schreiben anfange, ja dass sie schon verfertigt und selbst in Wien zum Drucke erlaubet sey? Allein wie schmerzlich war es mir zu vernehmen, dass ihm dasjenige, was ihm dort in Wien erlaubet wurde, hier in Laibach, wo es gewiss nicht bessere Doktoren der hl. Schrift gibt, zu drucken verbothen worden? . . . Man sagte mir, dieses geschehe wegen der beigefügten Auslegung der heil. Väter. Allein ist nicht eben die Auslegung auch schon zu Wien erlaubt worden? Und ist denn dies so sehr gefehlt, dass, wenn jemand den Text nicht versteht, er gleich die Auslegung dabey habe, damit er nicht Ursache habe, denselben nach seinem Kopfe auszulegen? . . . Es soll aber, wie mann stille ins Ohr zischet, noch eine andere Ursache seyn, warum allhier die Ausgabe der krainischen Bibel mit der Auslegung nicht gestattet wird, und diess, dass der Autor davon ein Mönch ist“ [10]).

Zadnje besede neznanega pisca že dovolj jasno pričajo, da so posegali v to literarno vprašanje tedanji verskopolitični boji, ki so v zvezi z našo janzenistično reformno strujo. V svojih posledicah pa je prav ta nova struja povzročila drugi slovenski prevod sv. pisma.

Znano je, da je bil škof Herberstein najizrazitejši janzenist, kar jih je kedaj sedelo na avstrijskih škofijskih stolicah [11]). Janzenizem

[9]) Bibliotheca Carnioliæ str. 35.

[10]) Vörwetz: Glaubensbekenntniss Gradetzi 1783. str. 28 sl.

[11]) Prim. moj članek: „Pričetki našega janzenizma“ v Času 1916. str. 121 sl.

pa lahko kratko označimo kot obnovitev starokrščanske discipline v cerkveni ustavi, upravi in vsem verskem življenju. Ker je hotel janzenizem urediti cerkvene razmere po starokrščanskem vzoru prvih petih ali šestih stoletij in s tem izločil tisočletni razvoj, se je moral na zunaj pojaviti kot silovit odpor proti nastalim in udomačenim razmeram. Najbolj drzni so bili poizkusi spraviti papeško oblast na stališče šestega stoletja, mesto nje pa dvigniti oblast škofov in metropolitov.

Vsakdo tudi ve, kolikega pomena je bilo sveto pismo v življenju prakrščanskih vernikov. O tem nam pričajo nešteti komentarji in spisi cerkvenih očetov. Zato so tudi janzenisti hoteli napraviti sveto pismo za pravo ljudsko knjigo, iz katere naj bi zajemalo pouk, tolažbo in izpodbudo. Oče praktičnega janzenizma, Antoine Arnauld, je v svojih spisih priporočal čitanje sv. pisma, kot glavni pripomoček obnovitve verskega življenja in z vso silo pobijal nasprotno prakso katoliške cerkve [12]). Še bolj jasno je formuliral nazore janzenistov o čitanju sv. pisma Paschasius Quesnel († 1719), o priliki, ko je izdal Novi Testament z refleksijami (Réflexions morales). Mnogo tu izraženih naukov je papež Klemen XI. l. 1713. v buli „Unigenitus“ zavrgel, n. pr. sledeče trditve o sv. pismu: „Koristno in potrebno je na vsakem kraju, ob vsakem času in vsakemu stanu, preiskovati in spoznavati duha, pobožnost in skrivnosti sv. pisma.“ „Čitanje sv. pisma je za vse ljudi.“ „Temnost besede božje za laike še ni razlog, da se oproste od nje čitanja“ itd.[13]). Obsodbi pa se janzenisti niso podvrgli. V Utrechtu je tedaj nastala razkolna metropolija s kakimi 5000 verniki, ki je zlasti z avstrijskimi deželami imela tesne zveze[14]). Cesar Jožef II. je celo ukazal bulo „Unigenitus“ izrezati iz vseh cerkvenih zbornikov. —

Novi nauki o sv. pismu, ki so se sredi 18. stoletja iz Francoske in Holandije pričeli hitro razširjati po nemških in avstrijskih deželah, so povzročili več novih prevodov sv. pisma. Francozom sta preskrbela nov prevod Antoine Arnauld in Isaac Le Maistre de Sacy. Imenuje se navadno „Version de Mons“, ali po avtorjih „Version de Port-Royal“. Za avstrijske Nemce so prevajali sv. pismo praški profesor Christian Fischer, olomuški profesor in janzenistiški pisatelj Lauber, dunajski prošt Wittola, benediktinec Henrik Braun in še drugi. Iz med teh je najvažnejša dunajska izdaja prevoda, ki ga je napravil

---

[12]) Ouvres de Messire Antoine Arnauld, docteur de la maison et société de Sorbonne. Ed. Lausanne 1777. Tom. VIII.

[13]) Denzinger: Enchiridion Symbolorum. Ed. 12. str 377.

[14]) Prim. moj članek „Pričetki našega janzenizma“ v „Času“ 1916. str. 126.

Frančišek Rosalino, ker je služila našim slovenskim prevajalcem za predlogo.

Herberstein, ki je vedno raje sprejemal navodila za svoje delovanje z Dunaja in Utrechta, kakor pa iz Rima, je hotel preskrbeti svojim vernikom prevod sv. pisma po svojih nazorih. Zato je verjetno, da je že ob času, ko je zavrnil rokopis P. Marka Pohlina, imel v svojih načrtih tudi slovensko sv. pismo. Na to meri opazka že imenovanega pisca brošure, ki pravi: „Man hat schon Anstalten, die besten, die sichersten Anstalten getroffen, sagt man mir immer zu, dass doch auch von anderen mit Ausschliessung der Mönche, die krainerische Übersetzung der Bibel, sobald es nur möglich, im Drucke erscheint [15]).

Na izdajo slovenskega prevoda sv. pisma je poleg škofa Herbersteina silil zlasti njegov notar Jurij Zupan[16]). Misel pa se je dala tem ložje izvršiti, ker so imeli pri rokah dobrega prevajalca Jurija Japlja.

Herberstein je spoznal Japlja v Trstu, kjer je služboval kot kapelan pri sv. Antonu in se že bavil s slavističnimi študijami[17]). Po smrti svojega škofa 1774. se je Japelj preselil v Ljubljano kot dvorni kapelan ljubljanskega škofa. Z dekretom od dne 1. novembra 1775. je bil imenovan notarjem ali voditeljem kancelije. Slovstveno delovati pa je začel, ko je škof Herberstein l. 1777. ustanovil komisijo za prevajanje „Velikega katekizma“. Edini pravi prevajalec je bil Japelj. Izdaja nujno zaželjenega prevoda se je vendar zavlekla dve leti in Herberstein je spoznal, da mora svojega kancelarja razbremeniti, ako ga hoče porabiti za slovstvena dela, ki jih je imel v načrtih. Zato ga je določil za direktorja novoregulirane Schillingove ustanove pri Sv. Petru v Ljubljani, ki je po vladni odredbi dobila veljavo z 14. oktobrom 1778. Japelj je dobil dekret za novo službo dne 8. julija 1779. Nalagal mu je dolžnosti, da upravlja zemljišča in drugo imovino Schillingove ustanove, in da s štirimi beneficiati, ki so bili hkrati imenovani, skupaj živi. Skrbeti mora, da se vzgledno obnašajo in brez njegovega dovoljenja hiše ne zapuščajo. Preskrbuje naj jih s primerno hrano; dušno pastirstvo pa naj opravljajo po navodilih župnika ali njegovega vikarja. Japelj sam ni imel

[15]) Vörwetz: Glaubensbekenntniss str. 31.

[16]) Čop — Šafariku: „Da (zu Zeiten Herbersteins) fühlte man unter andern das Bedürfniss einer neuen Bibelübersetzung. Supan drang vorzüglich darauf und war der Hauptrevisor der Arbeit. (Zbornik Mat. Slov. I. str. 147.)

[17]) Ker podatki v Glaserjevi „Zgodovini slovenskega slovstva“ niso zanesljivi in tudi poročila Benkovičeva v spisu „Jurij Japelj“ (Dom in Svet 1894.) niso popolnoma točna, hočem tu podati glavne date na podlagi knezoškofijskih protokolov.

nikakega posla z dušnim pastirstvom in se je lahko popolnoma posvetil literarnemu delu[18]). Ostal je pri Sv. Petru do l. 1787. Ko so začeli z dohodki Schillingove ustanove dotirati nove župnije, ki so se imele ustanoviti v okrožju stare prostrane šentpeterske fare, je bil tudi Japelj s svojo direktorsko službo vred (cum suo officio) premeščen na novo kuracijo Ježica, dokler bi se zanj ne dobila kaka primerna župnija (donec tibi de alia parochia, prout benique intendimus, provisum fuerit.) Tudi na Ježici je imel Japelj malo pastirskega posla, ker je oskrboval le 723 duš, in slej ko prej je bilo njegovo delo posvečeno prevajanju knjig in jezikoslovnim študijam.

Dokler je Japelj bival pri Sv. Petru in na Ježici (do l. 1795.), je sam nosil breme prevajanja sv. pisma. Pomagal mu je le Kumerdej, ki je bil zelo vešč jezikoslovec, dokler ni bil premeščen v Celje. Šele po odhodu Japljevem v Naklo so na njuno mesto stopili drugi prevajalci: Traven, Skrinjar, Rihar, Šraj in Wolf. — Za presojo prevoda je postavil Herberstein posebno revizijsko komisijo, ki se je shajala v semeniški knjižnici in pri kateri je imel najvplivnejšo besedo škofijski notar Jurij Zupan. Tudi dva meniha, ki sta si pridobila Herbersteinovo naklonjenost, sta bila v tej komisiji, namreč frančiškana Cerar in Jevnikar.

Delo je šlo čvrsto izpod rok in l. 1784. je izšel prvi del „Noviga Testamenta“, ki je obsegal štiri evangelije, dve leti pozneje pa drugi del z listi apostolov, apostolskim dejanjem in s „Skrivnim Razodenjem“. Leta 1791. je pričelo izhajati „Svetu pismu Stariga Testamenta“ z Mojzesovim pentatevhom in potem druge svetopisemske knjige v sedmih zvezkih, dokler ni bilo l. 1802. celo delo završeno.

Ko se je vse to na Kranjskem godilo, je bival stari otec Marko Pohlin v dvornem avg. samostanu na Dunaju. Pa tudi tu ni pozabil svoje domovine. Poleg drugih del je spisoval kranjsko bibliografijo, ki je bila pozneje natisnjena pod imenom „Bibliotheca Carnioliæ“. Zabeležil je vestno v njo tudi zvezke Japljevega prevoda, kolikor jih je do tedaj izšlo, a omenil tudi tragično usodo svojega prevoda in ko je poročal, da je že njegov redovni brat P. Ksaverij a S. Ignatio imel prevedeno celo sv. pismo, je bridko vzdihnil: „Sic vos non vobis nidificastis aves“[19]). Niste sebi gnjezda spletali, janzenisti so se vanj vsedli.

Ni dvoma, da je bil Japljev prevod mnogo boljši, kakor bi ga bil napravil Pohlin. Tudi sta se Japelj in Kumerdej v „Novem Testa-

[18]) Le enkrat se navaja v šentpetrskih matrikah kot krščevalec in enkrat kot poročevalec.

[19]) Biblioth. str. 61.

mentu“ prvikrat odločno postavila na lastno jezikoslovno stališče in odklonila pravila „Kraynske gramatike“ in njeno jezikobrodje, gotovo ne v škodo slovenščine in njenega daljnega razvoja. Nas vsi ti dogodki le uče, kako so takrat cerkvenopolitični razlogi reševali literarna in jezikoslovna vprašanja.

Po Herbersteinovi nameri naj bi sv. pismo postalo prava ljudska knjiga in zato jo je hotel kar najbolj razširiti. „Novi Testament“ je res izšel v drugi izdaji l. 1800. (I. del) in 1804. (II. del). Da bi ljudstvo pripravil in privadil na svetopisemsko duševno hrano, je Jurij Gollmayr l. 1783. izdal knjižico „Sveta maſha inu kerſhanſku premiſhluvanje sa uſsak dan is ſ. piſma.“ V tem molitveniku je bila le ena sv. maša, prevedena iz latinskega misala, potem je sledilo za vsak dan v mescu po eno premišljevanje o svetopisemskem tekstu, po zgledu Quesnelovih „Refléxions morales“, spokorni psalmi in litanije. Pravi avtor te knjižice je francoski janzenistiški pisatelj F. P. Messenguy († 1763), ki jo je izdal z naslovom: „Exercices de piété, tirés de l' écriture sainte et de pères de l' église“. To knjižico so zdaj naši janzenisti z vso vnemo razpečavali in menda ga ni bilo nikdar slovenskega molitvenika, ki bi bil tako razširjen, kakor ta. Nič manj ko 17 natisov štejemo, zadnji je izšel l. 1839. pri Blazniku v Ljubljani. Od 12. natisa do 16. je vse izdaje oskrbel Matej Ravnikar, jih pomnožil z raznimi izpovednimi in obhajilnimi molitvami, v nje uvedel svojo lepo prozo, pa si tudi z rabo part. perf. act. na „ši“ nakopal Prešernov očitek:

Gorjancev naših jezik potujč'vavši
Si kriv, da kolne kmet, molitve bravši.

Kako pa sta duhovščina in ljudstvo sprejela novi prevod sv. pisma?

Gotovo je, da mu glede na pravovernost ni bilo mogoče ničesar očitati. Prelagatelji tudi sami večkrat povdarjajo, da se niso prav nič oddaljili od latinske vulgate, oziroma grškega teksta (tutum omnino lectorem reddimus, nil nisi orthodoxum ac summe authenticum in utroque textu prodiisse). Vendar se nov prevod v tem ni strinjal s cerkvenimi predpisi, da je izšel brez razlagavnih opomb in dostavkov. Tudi so imeli mnogi duhovniki pomisleke, če vernike ne veže še regula III. et IV. indicis, ki je pripuščala čitanje sv. pisma z dovoljenjem župnikovim ali izpovednikovim le razumnim možem. Ko so l. 1784. izšli evangeliji, se odpor še ni pojavil, ker je bila vsebina itak znana iz pridig. Večje razburjenje pa je nastalo, ko je l. 1786. izšel drugi del Novega testamenta s „Skrivnim razodenjem sv. Janeza“. Ta knjiga je s svojimi preroškimi vizijami že od nekdaj dražila domišljijo duševno prenapetih ljudi in dajala raznim sanjarijam ugodna

tla. Zato jo duhovniki niso nič kaj radi videli v rokah vernikov in začeli celo podjetje kritikovati. V predgovoru k Mojzesovim knjigam se Japelj l. 1791. pritožuje: „Sed proh dolor! Quis credet auditui nostro? Immensus fere hic labor suos habet adversarios, qui publice in versionem hanc Veteris Testamenti non minus, quam in illam Novæ legis debachantur, non quod suo eam merito destitutam credant, sed quod Religionis abscondita profanis nunc oculis patere et viam pestiferis erroribus per illam reclusam arbitrentur."

V aktih se nam je ohranil tak slučaj [20]).

Mošenjski župnik Peterman je l. 1787., torej leto pozneje, ko je izšel drugi del Novega testamenta, 4. nedeljo po Sv. Treh Kraljih pridigoval o čitanju sv. pisma. Omenil je, da čitanje Skrivnega razodenja ni primerno za ženske in da je tudi čitanje nekaterih drugih iz francoščine prevedenih knjig (s tem je meril na Messenguyjev molitvenik) papež Pij VI. pod cerkvenimi kaznimi prepovedal. O tem dogodku je kmalu potem „Wiener Kirchenzeitung" objavila obsežen dopis, češ, da se s takimi pridigami ljudstvu „vceplja stud do čitanja in pisanja in tako obtežuje ljudska izobrazba, ki jo hoče po Najvišjem namenu doseči ljudska šola." Škof Herberstein take ovadbe seveda ni mogel prezreti. Župnik Peterman je najprej 25. julija 1787. dobil od škofijstva obsežen pouk „o pravih nazorih glede čitanja sv. pisma", kjer mu je bilo tudi povedano, da je sklicevanje na „vierte Regel des sogenanten Index, bei der heutigen Aufklärung für jeden Priester fürwahr sehr unschicklich". Gorjanski dekan Blaž Muhovec pa je dobil še posebej nalog, da gre 14. nedeljo po Binkoštih v Mošnje in tam med glavno božjo službo mošenjske farane pouči, zakaj je treba čitati sv. pismo in tako popravi, kar je župnik zagrešil.

Menda so se enaki slučaji dogajali tudi drugod, ker je ljubljanski duhovnik Janez Krstnik Debevc na prošnjo prelagateljev spisal „Govorjenje od branja S. Pisma" in je objavil za uvod 3. zvezka (peterih Mojzesovih bukev). V njem dokazuje iz svetega pisma in cerkvenih očetov, „de tudi deshelſki ludje imajo pravizo, ja tudi dolshnoſt, kolikur samorejo, Svetu Piſmu brati". Spis je kratek izvleček iz razprave Antona Arnaulda: „De la lecture de l' Écriture Sainte" [21]).

V veliko nevarnost je prišlo svetopisemsko podjetje ob smrti Herbersteinovi, ker je bilo komaj pričakovati, da zasede ljubljansko stolico zopet škof, ki bi s toliko odločnostjo poudarjal janzenistiška načela. Zato pravi Japelj v predgovoru k 3. zvezku: „Nova se vul-

[20] Protokol št. 70 v knezoškof. arhivu.

[21]) Ouvres. Ed. Lausanne 1777. Tom. VIII. str. 13 sl.

gando operi in dies opponebant obstacula, quæ non iam moram, sed iacturam plane eidem minabantur.“ Na prošnjo pomožnega škofa Mikoliča pa je tudi novi nadškof Brigido prevod priporočil v rabo — duhovščini.

S tem je svetopisemsko podjetje izgubilo agitatoričen pomen, ki ga je imelo pod Herbersteinom. Ker je manjkalo razlagavnih opomb, so začeli prelagatelji k posameznim svetopisemskim knjigam pisati dolge uvode, izmed katerih imajo nekateri obseg male knjižice, tako uvod v knjigo Job, Visoko Pesem, in preroške knjige (40 do 70 strani).

Ko so l. 1804. na Angleškem ustanovili biblično družbo za razširjanje sv. pisma (The British and Foreign Bible Society), je posvetil dr. Jakob Zupan tudi naši biblični komisiji in janzenistiški svetopisemski propagandi sledeče verze:

Kranjzi Anglam l. 1804. od bibeljske drushbe.

Med nami nehala,
Med Vami zazhne —
Velika nam hvala,
Od nas ſe uzh'te.

Kolika važnost se je polagala v tistih časih na vzoren prevod sv. pisma spoznamo tudi iz tega, da so naši janzenisti kmalu potem, ko je bilo Japljevo delo l. 1802. završeno, že pripravljali drugo popravljeno izdajo, v kateri so hoteli svetopisemski tekst starega zakona podati po hebrejskem, knjige novega zakona pa po grškem tekstu. O teh pripravah nam poročajo mnogo podrobnosti Kopitarjeva pisma na dr. Jakoba Zupana[22]). Kopitar sam se je zanimal za podjetje, ker je upal, da bode novi prevod imel še čistejši jezik in boljši slog, kakor Japljev. Tudi so hoteli pri drugi izdaji uporabiti novi Metelkovi pravopis.

Komisija se je osnovala, ko je prišel mladi doktor Jakob Zupan l. 1810. z Dunaja za kapelana k sv. Petru v Ljubljano. Glavna prevajalca sta bila Zupan in Ravnikar, svojo pomoč so obljubili: kanonik Jurij Zupan, Debevc, Waland, Skrinjar in drugi. Skupno je komisija štela 11 delavcev. Škof Kavčič podjetja ni oviral, a prevod vedar ni prišel preko petero Mojzesovih knjig, ki so Ravnikarju ostale v rokopisu[23]).

---

[22]) Jagić: Neue Briefe von Dobrowsky, Kopitar und anderen Süd- und Westslaven. Berlin 1897. str. 182—270. — Izvleček iz teh pisem je objavil dr. Rudolf Molè v „Carnioli“ l. 1910. str. 101 sl.

[23]) Kopitar — Dobrowskemu 27. okt. 1811.: „Supan und Raunicher arbeiten brav an der Übersetzung der hebr. Bibel; nolunt enim versionem vertere. Absolverunt vero vix priores duos Moisis. Episcopus et ordinariatus acquiescunt.“

O drugih prelagateljih čitamo le toliko, da je Andrej Gollmayer poslovenil evangelije in so njegov prevod pregledali Jurij Zupan, Blaž Potočnik in Jožef Burger. Poslednji ga je izdal l. 1834[24]).

Čop, ki ni bil prijatelj našim „janzenistom“ in je imel z njihovimi slovstveniki zaradi Metelčice hude prepire jim vendar priznava zaslugo, da so pospeševali med ljudstvom znanje svetega pisma. Gornja izvajanja to potrjujejo.

Popis knjiga, koje su izašle u jugoslavenskoj protestantskoj tiskari u Urachu-Tübingenu u XVI. stoljeću.

Priopćio Dr. Franjo BUČAR u Zagrebu.

Kada je osnovana u Urachu jugoslavenska protestantska tiskara, vodio je njezin glavni propagator i pomagač Ivan barun Ungnad točan popis o primitku i izdatku oko troškova za tiskaru. Ujedno je bio vodjen i točan popis svih izdanja, te koliko se je od pojedinih knjiga prodalo, poklonilo i uopće kako se je iste raspačalo. Iz tog popisa saznajemo točno naslove knjiga, njihove naklade, i koliko ih je iza raspačanja još preostalo u Urachu na skladištu.

U svemu je izašlo iz te tiskare u god. 1561—1563. do 25.000 primjeraka knjiga na hrvatskom, slovenskom i talijanskom jeziku, i to izdanih glagolicom, ćirilicom i latinicom. Samih hrvatskih izašlo je do 19.000 primjeraka. Osim toga izašlo je još god. 1564. i 1565 u istoj štampariji još oko 4000 knjiga, koje nisu spomenute u tom popisu. Jednako je izašla jedna brošura od Vergerija prije tog vremena i dvije knjige od Konzula i Dalmatina kasnije u Regensburgu, te je tako u toj periodi izašlo do 25.000 poglavito hrvatskih protestantskih knjiga.

Hrvatskih knjiga, koje su do god. 1564 izašle, raspačano je ukupno 14.407 primjeraka, dok ih je u Urachu do Jurjeva iste godine, kada je Ungnad položio račun, preostalo još 6013 komada.

U popisu se napominje točno i kome su se te knjige poklanjale, a to su bile ponajviše osobe, koje su tiskaru pomagale, i koje su bile u bud kakovom savezu s hrvatskom protestantskom tiskarom i s pokretom reformacije medju Hrvatima. Takodjer je popis i s tog gledišta zanimljiv, jer se u njem napominje i kakove su knjige hrvatski reformatori još nakanili izdati, od kojih su neke knjige i uistinu i izašle.

---

[24]) Glaser: Zgod. slov. slovstva II. str. 169.

Napose zahvaljujem prof. dr. Gustavu Šamšaloviću, suplentu za njenjemačku literaturu na sveučilištu u Zagrebu, koji mije prijepis rukopisa pregledao i isporedio ga sa originalom iz Tübingena. — Slovensku augsburšku konfesiju kao i slovenske psalme izdao sam jur napose u Carnioli II. (g. 1911), str. 286—289, gdje je izašao i sumarni Popis slovenskih, hrvatskih, ćirilskih i talijanskih djela iz tübinške tiskare, koji je prilično jednak onomu, koji se sad priopćuje.

Beschreibung was für Windische Crabatische Cirulische unnd wellsche Büecher Getruckt verschickt, und verschenckt worden — In dreyen Jaren 1561, 1562, 1563 [1]).

Crabatische Probzedl, darauff alle crabatische Alphabet gross und klein sambt dem vatter vnnser vnd dem 1. capitl Pauli zun Römern auch dem 117 Psalm [2]).

Seind getruckht 200 Exemplar-Dauon hiebey 1 Expl. — Dise seind zue Nürnberg getruckht vnnd von dannen hatt die allspald herr Steffan auf Labach, Wienn, vnnd andere orth verschickht, vnd allenthalb, als die Erste Prob aussgetheillt, damit die besehen ob der truckh gerecht. — Seind alle ann gemelte orth vnnd vonn dannen weitter verschickht.

Cirulische Probzedl darauff alle cirulische Alphabet gross und clein, sambt dem vatter vnnser, vnd dem 1. capitl Pauli zun Römern auch den 117 Psalmen [3]).

Seind getruckht 300 Expl. — Dauon hiebey 1 Expl. — Diese seind zue Vrach getruckht, vnd wie die vorigen, als die erste Prob gen Wienn, Labach, Croatien vnd anndere orth verschickht, damit man die allenthalb sehen lass, ob der truckh gerecht. — Von disen seind der Rö. Mt. auch den Chur vnd fürsten die vmb hilff ersuecht inn die 20. Exemplar geschickht worden. — Die annderen alle ann obgemelte orth, vnnd von Dannen weiter.

Crabatisch Abcedaria, oder catechismi on die Ausslegung [4]).

Seind getruckht 2000 Exp. — Dauon hiebey 1 Expl. — Vnnsers gnädigen Fürsten vnd herrn von Würtemberg beeden herrn hoffpredicannten, als Sy inn der truckerey zue Vrach gewesen, hat man geschennckht 2 Expl. — Gen Wienn Ambrosien Frölich seind geschickht worden zuuerkhauffen vngebunden 500 Expl. — Vmb die Er sein Raittung vberschickht. Genn Labach Seind geschickht worden 1018 Expl. — Die inn Fabian Khirchbergers einer Ersamen Landschafft inn Crain Khriegssecretarien Raittung einkhomen. — Herrn Simon Walter aus Pommern verehrt 3 — Dem Khlombner geen Labach geschennckht 9 — Den jungen Preussischen herrn oder Edelleuthen, die bey dem Vergerio gewest, geschennckht 4. Bartholome

---

[1]) Isporedi: Chr. Fried. Schnurrer, Slavischer Bücherdruck in Würtemberg im 16. Jahrhundert. Tübingen, 1799, str. 82—110. — Dr. Franjo Bučar: Povijest hrvatske protestantske književnosti za reformacije izdala Matica hrvatska. Zagreb 1910, te rasprave od Elzea u Jahrbuch für die Geschichte des Protestantismus in Oesterreich. 1884. 1893. 1894. 1895.

[2]) Pokusni list, glagolicom. Nürnberg 1560.

[3]) Pokusni list, ćirilicom, Urach 1561.

[4]) Glagolski abecedarij. Tübingen 1561.

schober Burger zue Nürnberg geschenckht 1. — Micheln Claus Apoteckher geschennckht 2. — Gabrieln Paldersteiner des herrn Vngnaden schreiber geschennckht 1. — M. Samueli Haillandt Rectory Stipendii zue Tübingen vnnd M. Nicolao jeczigem diacono daselbst verehrt 2 Expl. — Dreyen Behaimischen Edelleuthen, welche dise Truckherey Besichtigt, geschennckht 6 Expl.

Lattus 1549

Herrn laczaro Pöckhel Burger zue Regenspurg geschennckht 1 Expl. — Der Rö. Khö. Mt. auch den Chur vnd Fürsten, welche vmb hilff ersuecht, seind geschickht worden inn 20 — Herczog Albrechten inn Bayren, auf Seiner fürstlichen gnaden begeren, ist geschickht worden, was man derselben zeit haben khünden, Nemblich Ein Crainerisch buech, darinnen die Loci Communes die 4 Euangellisten vnnd der Apostelgeschicht, vnd ein gancze Postill.

Mehr ein Crainerisch buech, darinnen vier Episteln Paulli, nemblich die zun Römern, die 2. zun Corinthern, vnd die zun Gallatern.

Item Crabatisch Abcedarii, ains 1 — Marggraf Carln zue Baden 1 — Nicolai Radziuilis Fürsten inn der Littaw sun geen Strassburg geschickht 1. — Der Statt Strassburg 1. — Der Statt Franncknfurt 1. — Der Statt Reuttlingen 1. — Der Statt Nürnberg 1. — Der Statt Rottenburg ann der Tauber 1. — Der Statt Tonawerdt 1. — Der Statt Ulm 1. — Der Statt Augspurg 1. — Der Statt Khempten 1. — Der Statt Khauffpeurn 1. — Der Statt Lindaw 1. — Der Statt memingen 1.

Latus 37

Herrn Pettern Grauen zu Eberaw etc. vnd Baan inn crabaten vnd windischen Lanndt seind geschickht 50 Expl. — Herrn Christoffen Vngnaden freyheren zu Sonegg etc. gen Varasdin 50 Expl. Herrn D. Jacoben Andreae Brobst vnd Cannczler zue Tübingen 1. — Herrn Francisco Barbo hauptman zu S. Veit am Pflaumb 1. — Herrn Wolffen schreiber 1.

Latus 103

Suma diser Sort büecher verschickht vnd verschennckht 1689 Expl. — Seind noch zue Vrach 311 Expl.

Cirulische Abcdaria oder catechismi on Die ausslegung [5]).

Seind getruckht 2000 Expl. — Dauon hiebey 1 Expl. — Vnnsers gnedigen Fürsten vnd herrn von Würthemberg etc. beeden herrn Hoffpredicanten alls sy inn der Truckherey zu Vrach gewesen, hat man geschenckht 2 Expl. — Geen Wien Ambrosien Frölich seind geschickht worden zuuerkhauffen vngebunden 700 Expl. — Dauon hiebey Sein Raittung — Geen Labach Fabian Kirchberger einer Ersamen Lanndtschafft inn Crain Khriegssecretarien seind geschickht worden 1090 Expl. — Dauon sein Raittung. — Mehr Mathesen Khlombner vor disem bey einem Potten geschickht 9 Expl. — Herr Simoni Walter aus Pommern geschenckht 7 Expl. — Etlichen jungen herrn auss Preussen, die bey dem herrn Vergerio gewohnt geschenckht 4 Expl. — Christoffen Horsstorffer Burgern zue Nürnberg der dises Werckh inn anfang helffen fürdern, geschennckht 2 Expl. — Micheln Clauss fürstlichem wirtembergischen Apoteckher geschennckht 2 Exp. — Gabrieln Paldersteiner dess hern Vngnaden etc. schreiber geschenckht 1 Expl. — M. Samuelli Hailland Rectori Stipendii zue Tübingen, vnnd M. Nicolao jeczigem diacono daselbst verehrt 2 Expl.

Latus 1820

Dreyen Edelleuthen, aus Behaim, welche den truckh besechen, vnnd vmb etliche Exemplar mit inen inn Behaim zufüern gepetten, jedem 2 Expl. verehrt

[5]) Cirilski abecedarij, Tübingen, 1561.

6 Expl. — Dem hern Laczaro Pöckhl Burgern zue Regenspurg welcher dern von Purckhhaussen hilff gefürdert, verehrt 1 Expl. — Danieln Rattmanssdorffer Burgern zue Velckhenmerckht inn Kherndten geschenckht 1 Expl. — M. Michaelii Scheyer der Edlen Knaben der Landtschafft inn Kherndten Preceptor zue Klagenfurt, geschennckht 2 Expl. — Der Rö Khö. Mt. auch Chur vnd fürsten, die vmb hilff ersuecht seind geschickht worden, inn 20 Expl. — Herczog Albrechten inn Bayern 1 Expl. — Marggraff Carln zu Baden 1 Expl. — Herr Steffan des Marggraffen Predicanten geben 2 Expl. — Nicolai Radziuilis Fürsten inn der Littaw Sun geen Strassburg geschickht 1 Expl. — Der Statt Strassburg 1 Expl. — Herr Steffan hatt den Predicanten daselbst Aussgetheillt 4 Expl. — Der Statt Franncknfurt 1 Expl. — Der Statt Reuttlingen 1 Expl.

Latus 42

Der Statt Regenspurg 1 Expl. — Der Statt Nürnberg 1. — Der Rottenburg ann der Tauber 1. — Der Statt Thonawerdt 1. — Der Statt Ulm 1. — Dem Predicanten daselbst 1. — Der Statt Augspurg 1. — Den Predicanten daselbst 1. — Der Statt Khempten 1. — Den Predicanten daselbst 1. — Der Statt Khauffpeuren 1. — Den Predicanten daselbst 1. — Der Statt Lindaw 1. — Den Predicanten daselbst 1. — Der Statt Memingen 1. — Vorgenannten Herrn Grauen zue Eberaw vnd Baan 15. — Herr Christoffen Vngnaden Freyherrn zue Sonegg etc. gen Varasdin 15. — Herrn D. Jacoben Andreae Bropst vnd Canczler zue Tübingen 1. — Herrn Francisco Barbo hauptman zu S. Veit am Pflaumb 1.

Lattus 47

Herrn Wolffen schreiber 1 Expl.

Latus P. Se.

Summa dieser Sort Büecher verschickht vnd verschennckht 1910 Expl. — Seind noch zue Vrach 90 Expl.

Crabatisch catechismi mit der auslegung, vnd ainer predig vom rechten glauben ann Christum [6]).

Seind getruckht 2000 Exemplar — Dauon hiebey 1 Expl. — Der Kö. Rhö. Mt. auch denen Chur vnd Fürsten, welche vmb hilff ersuecht, seind inn 20 Exemplar geschickht worden 20 Expl. — Herr Nicolao Gallo, herrn Wolffganng Waldtner herrn Stattschreiber, vnnd herrn Latzaro Pöckhel zue Regenspurg die zu einer hilff gefürdert, geschenckht 8 — Hannssen Eisenhaimer Teutschem Schuelmeister zu Burckhaussen geschennckht 2 — Bartholomea Schober vnnd Christoffen horstorffer Burgern zue Nürnberg geschennckht 6 — Herrn Oswaldo Ruelandt dechant vnnd dem Pfleger zu Cham geschennckht 2 — Herrn Thomae Pistorio vnd herrn Leonardo Martio Predicanten zue Thonawerdt, geschennckht 2 — Micheln Claus auff sein begern geben, so Er inn Sibenbürgen geschickht 13 — M. Samuelli heillandt Rectori Stipendii vnnd M. Nicolao jeczigem diacono zue Tübingen geschennckht 2 — Herrn Bonifacio Pfarrhern zue Pinguent inn Histria geschennckht 2

Latus 58

Simon Walter aus Pommern geschenckht 2 Expl. — Jacoben Khrebs Burgermeister zue Rottenburg ann der Tauber, geschennckht 2 — M. Micheln Kherner Schuelmeister zue Schwäbischen Hall geschennckht 1 — Herczog Albrechten inn Bayren 1 — Marggraff Carln zue Baden 1 — Nicolai Radziuilis Fürsten inn der Littaw Sun geen Strassburg geschickht 1 — Der Statt Strassburg 1 — Der Statt

---

[6]) Katekizam, glagolicom. Tübingen, 1561.

Franckhfort 1 — Der Statt Reuttlingen 1 — Der Statt Regenspurg 1 — Der Statt Nürnberg 1 — Der Statt Rottenburg an der Tauber 1 — Der Statt Tonawerdt 1 — Der Statt Ulm 1 — Der Statt Augspurg 1 — Der Statt Khempten 1 — Der Statt Khauffpeurn 1 — Der Statt Lindaw 1 — Der Statt memingen 1 — Gen Labach Mathesen Khlombner geschickht, dauon sein Raittung hiebey 1200 Expl. — Gen Wien Ambrosyen Frölich geschickht, dauon sein Raittung hiebey 700

Lattus 1921

Dem Abt zue Walderbach, der herrn Steffan die Behemischen Bibl gelichen 2 Expl. — Dem herrn Alten Burger zue Salczburg 2 Expl. — Herrn Hansen Frölich. Einem Pfarher bey Wien 2 — Herrn D. Jacoben Andre Brobst vnd Canczler zue Tübingen 1 — Herrn Francisco Barbo haubtman zu S. Veit am Pflaumb 1 — Herr Wolffen Schreiber 1 — Herrn Christoffen Grueber Freyheren zue Prattenaw 1 — Georgen Grupenpacher Buechtruckher zue Tübingen geschennckht 1

Latus 11

Summa diser Sort büecher verschickht vnd verschennckht 1990 Expl. Seind noch zue Vrach 10 Expl.

Cirulisch catechismi mit der Ausslegung vnd ainer Predig vom Rechten glauben Ann Christum [7]).

Seind getruckht 2000 Expl. — Dauon hiebey 1 Expl. — Gen Wienn Ambrosien Frölich zuuerkhauffen geschickht ungebunden 500 Expl. — Dauon Sein Raittung hiebey — Gehen Labach seind geschickht worden, Dauon Fabian Khirchbergers Raittung 1129 Expl. — Herrn Simoni Walter aus Pommern seind geen Stuètgart geschickht worden 22 Expl. für die er bezallt 1 Taller, der inn Raittung einkhomen 22 Expl. — Herrn Primusen Truber geben 4 Expl. — Dem Khlombner geen Labach geschickht 8 Expl. Denen jungen Herrn aus Preussen die bey dem Vergerio gewesen verehrt 4 Expl. — Samueli Budine von Labach geschenckht 1 Expl. — Bartholomeo Schober vnnd Christoffen Horstorffer Burgern zue Nürnberg welche etwas mit den Crabatischen buechstaben gefürdert verehrt 2 Expl. — Micheln Claus fürstlichem Wirtembergischen Apoteckher geschennckht 2 Expl. — Herrn Nicolao Gallo, Herrn Wolffganng Waldner vnd dem Stattschreiber zu Regenspurg verehrt 5 Expl.

Latus 1677

Mehr Mathesen Klombner gen Labach geschickht 1 Expl. — Herrn Hannsen Pfarrherr zue Steinheim ann der Muer geschennckht 1 Expl. — Herrn Osswaldt Ruelandt dechant zue Cham vnd dem herrn Pfleger daselbst verehrt 2 — Gabriellen Paldersteiner dess herrn Vngnaden schreiber geschennckht 1 — M. Samueli Haylanndt Rectory Stipendii zue Tübingen, vnd M. Nicolao jetzigem diacono Daselbst verehrt 2 — Dreyen Behmischen Edlleuthen welche dise Trueckherey besehen geschennckht 3 — Herrn Laczaro Pöckhel Burger zue Regenspurg geschickht, die er den Burgern zue Burckhhaussen geben, daher ein hilff erfolgt, Laut Raittung 2 — Danieln Ratmanssdorffer Burgern zue Velckhenmarckht inn Kherndten geschennckht 1 — Der Rö. Khö. Mt. auch Chur vnd Fürsten Die vmb hilff ersuecht seind geschickht worden inn 20 — Herczog Albrechten in Bayren 1 Expl. — Marggraf Carln zue Baden 1 Nicolai Radziuilis Fürsten inn der Littaw Sun geen Strassburg geschickht 1 — Der Statt Strassburg 1

Latus 37

Der Statt Franckhfort 1 Expl. — Der Statt Reuttlingen 1 Expl. — Der Statt Regenspurg 1 Expl. — Der Statt Nürnberg 1 — Der Statt Rottenburg ann der

[7]) Katekizam, ćirilicom. Tübingen 1561.

Tauber 1 — Der Statt Thonawerdt 1 — Der Statt Vlm 1 — Der Statt Augspurg 1 — Der Statt Khempten 1 — Der Statt Khauffpeuren 1 — Der Statt Lindaw 1 — Der Statt Memingen 1 — Dem herrn Baan in Crabaten 15 Herrn Christoffen Vngnaden 15 — Herrn D. Jacoben Andreae Brobst vnnd Canczler zue Tübingen 1 — Herrn Francisco Barbo haubtmann zu S. Veit am Pflaumb 1 — Herrn Wolffen Schreiber 1 — Herrn Christoffen Grueber Freyherrn zue Prattenaw 1 — Seinem Dienner Josephen Costysch 1 — Georgen Grupenbacher Buechtruckher zue Tübingen geschennckht 1

Latus 48

Einem Studioso aus der Littaw, welcher bey dem herrn Vngnaden etwas zuuerrichten gehabt. Vnd die Truckherey besichtigt, verehrt 1 Expl.

Latus

Summa diser Sort buecher verschickht, verkhaufft vnd verschennckht 1763 Expl. — Seind noch zue Vrach 237 Expl. (Dalje prih.)

Naše ujede.

Spisal dr. Janko PONEBŠEK.

Veliki skovik, pisorhina scops (L.).

(Dalje.)

Ta naša najmanjša uharica, ki sta ji sloveča prirodoslovca Brehm in Gmelin nadela ime kranjska sova, je ptica zmernega in gorkega pasu. Vobče gnezdi v pokrajinah ob Sredozemskem morju, t. j. po južni, srednji in jugovzhodni Evropi, severni Afriki od zapadnih Kanarskih otokov čez Maroko, Alžir in Tunezijo, potem v Mali Aziji, Perziji in Turkestanu. V srednji Evropi gnezdi približno do 48° severne širine, posamezno tudi dalje proti severu.

Po Landbecku gnezdi vsako leto v južnem Črnem gozdu na Virtemberškem, dr. O. le Roi celo trdi, da gnezdi v Holandiji v srednji in severni Nemčiji [2]). Le mimogrede omenim, da je neka samica te vrste znesla jajca v berlinskem akvariju [3]). Posamezne zaletele ptice so pa dobili že po Nemčiji, Veliki Britaniji in po Irskem [4]).

Na Avstro-Ogrskem je povsod navadna in veliko pogostejša ptica kakor se sploh misli. Če velikega skovika prezremo, je vzrok njegova neznatna barva in pritlikava postava. Radi pičlih in nezanesljivih podatkov, ki so mi na razpolago glede Češke, Moravske in Šlezije, lahko le toliko omenim, da je veliki skovik v teh kronovinah zelo redka,

[2]) O. M. B. 1908, str. 109. [3]) J. f. O. 1878, str. 155.

[4]) O. M. Sch. 1911, str. 222 in 314; 1912, str. 203.

izredna prikazen [5]), kajti za Češko jih je bilo do l. 1899 dokazanih le šest [6]), za avstrijsko Šlezijo pa samo eden [7]). V vzhodni Galiciji je najredkejša sovja vrsta in živi le semtertje v naselbinah, ne da bi se moglo natančno utemeljiti, zakaj je ponekod ni [8]). Na Gorenje-Avstrijskem je veliki skovik poletna ptica in redka gnezdilka, ki se drži ravnine [9]).

Na Predarlskem je redek, enako na severnem Tirolskem; na južnem Tirolskem (Trentino) je poleti prav mnogoštevilen. Spomladi se seli v gorovje; maja ali junija znese samica 3—4 jajca. Ob selitvi je veliki skovik vedno v krdelih po 8—10 [10]). Ljudevit baron Lazarini je opazil dne 28. avgusta 1884 na starih črešnjah blizu Villa pri Inomostu ob 9. uri zvečer 3 velike skovike [11]). Tirolski gatilec Strasser omenja koncem osemdesetih in v začetku devetdesetih let, da je to vrsto večkrat dobil ter da so mu prinesli okoli l. 1895 tudi 4 mladiče, ki jih je vzgojil [12]). Na Solnograškem je ta sova zelo redka; dozdaj so dokazani za to kronovino samo 2 ozir. 3 veliki skoviki [13]). Na Nižje-Avstrijskem gnezdi precej pogosto [14]). Enako velja glede Sedmograškega in Ogrskega [15]); jeseni se preseli v južnejše kraje, odkoder se vrne proti koncu aprila [16].) Na Koroškem je v severnem goratem delu redek in semtertje tudi gnezdi; v nižjem južnem delu je po Lavantinski dolini in tudi okoli Celovca pogost gnezdilec.

Številnejši kakor v katerikoli imenovanih dežel je veliki skovik na Štajerskem, kjer je v severnem bolj goratem delu znatno redkejši

---

[5]) Ph. C. Dalimil Vlad. Vořečka: Über das Vorkommen der Zwergohreule (Scops zorca, Sav.) in Böhmen, Mähren und Österreichisch-Schlesien. M. O. V. W. 1892, str. 219—222 in 231—232.

[6]) K. Kněžourek: Weitere ornith. Beob. aus der Umgebung von Starkoč bei Časlau. O. J. 1902, str. 139.

[7]) E. C. F. Rzehak, Die Raubvögel Österr.-Schlesiens. M. O. V. W. 1892, str. 87.

[8]) Pražák: J. f. O. 1897, str. 442—443.

[9]) V. R. v. Tschusi zu Schmidhoffen, Übersicht der Vögel Oberösterreichs u. Salzburgs. 74. Jahresb. d. Museum Francisco-Carolinum. Linz 1916, str. 16.

[10]) A. Bonomi, Die Vögel des Trentino. M. O. V. W. 1893, str. 172.

[11]) von Dalla Torre u. Fr. Anzinger: M. O. V. W. 1897, str. 114.

[12]) Rudolf R. v. Tschusi zu Schmidhoffen: Kurze Notizen aus dem Unterinn- und Zillertale. O. J. 1900, str. 62.

[13]) V. R. v. Tschusi zu Schmidhoffen: I. Nachtrag zu meiner Schrift: „Die Vögel Salzburgs". Z. f. O. 1886, str. 237—238. — O. J. 1893, str. 127.

[14]) Rob. Eder, l. c. str. 15—16.

[15]) Madarász, l. c. str. 258 in J. v. Csató: Über den Zug, das Wandern und die Lebensweise der Vögel in den Komitaten Alsó-Fehér und Hunyad. Z. f. O. 1885, str. 422.

[16]) Aquila 1908, str. 138; 1909, str. 125, in 1914, str. 186.

kakor v nižjih, gorkih južnih krajih [17]). Vendar gnezdi v Gradcu primeroma pogosto [18]). Koprivnik imenuje med pticami Pohorja tudi velikega skovika [19]). Okoli Celja je po Seidensacherju navaden, splošno znan gnezdilec, ki pride sredi aprila iz južnejših krajev ter ga lahko spoznamo po njegovem „kiu", s katerim se oglaša včasih tudi podnevi. Gnezdo si naredi v žlamborjih, redkokdaj zasede stara gnezda na smrekah in borovcih, je zelo zaupljiv in se ne skuja rad [20]). — Okoli Maribora gnezdi precej številno v starih kostanjih; šoje in roparice ga močno preganjajo [21]). — Še številnejši je pa okoli Radgone, kjer gnezdi v žlamborjih in luknjah, ki jih izdolbejo žolne [22]).

Na Kranjskem je ta mična sovica izredno pogosta gnezdilka ter imamo o njej obile, prav zanesljive podatke. Scopoli pripoveduje, da živi v gozdih mrzlejše Kranjske „in sylvis Carnioliae frigidioris". V letnem poročilu deželnega muzeja iz l. 1838 je omenjeno, da živi veliki skovik menda po Dolenjskem, posebno okoli Ribnice in Idrije, in sploh v gozdnatih krajih. Freyer pravi, da gnezdi skovik po skalovju in žlamborjih. E. Seidensacher pripoveduje, da je našel pri Novem mestu 31. maja 1859 gnezdo 4 malo zaleženih jajc, 1. junija pa drugo s 3 neskaljenimi jajci, ter pristavi, da je opazil pri samici le eno samo toda zelo veliko gnezdilno znamenje [23]). Po Erjavcu prebiva ta sovica rada blizu človeka po goratih in skalnatih krajih ter gnezdi po duplih in skalnatih luknjah. Teodor Wokřal na Snežniku pravi, da je veliki skovik na Kranjskem domačin [24]), Deschmann pa, da je 18. aprila 1884 dobil enega z Gorenjskega. [25]). Po Schulzu gnezdi precej pogosto pri Medvodah; 10. julija 1890 je dobil živo ♀ z 2 jajcema, ki še nisti bili skaljeni; 15. julija ustreljeno ♀ s 3 živimi, popolnoma doraslimi mladiči; 20. julija ♀ in 2. avgusta ♂. Iz njegovih zapiskov izvemo, da je bila mrtva samica s 3 živimi mladiči iz Medvod, zadnji par pa z Bleda. Iz zapiskov posnamem dalje, da je dobil Schulz 15. julija 1891 samico z Bleda, 26. aprila 1892 pa neznano odkod ♂ te vrste. V deželnem muzeju sta ♂ in ♀, ustreljena leta 1870 v javorniški okolici; potem ♂ z dne

---

[17]) P. Bl. Hanf: Verzeichnis der in der Umgebung des Furtteiches bei Mariahof in Obersteiermark vorkommenden Vögel (mit Bemerkungen über die Lebensweise, Fortpflanzung und Jagd einiger derselben.), Verh. d. zool.-bot. Ges. VI. 1856, V. 673, in l. c., Mittlg. d. naturw. Ver. f. Steiermark. Jahrg. 1882, str. 13.

[18]) K. Graf Attems: Zur Ornis von Graz. O. J. 1891, str. 152—153.

[19]) Planinski vestnik, 1914, str. 20.

[20]) E. Seidensacher, Mitteil. d. naturw. Ver. f. Steiermark. 1864, II. Heft, str. 67.

[21]) Oth. Reiser, I. Jahresbericht (1882) des Comités für ornithologische Beobachtungs-Stationen in Österreich und Ungarn. Wien 1883, str. 43.

[22]) Jos. Graf Plaz: Über einige um Freudenau bei Radkersburg in Steiermark vorkommende Vögel. O. J. 1892, str 69.

[23]) Seidensacher, J. f. O. 1860, str. 317.

[24]) I. Jahresbericht (1882) itd., str. 42. [25]) Ornis 1887, str. 59.

7. maja 1911 od Most in ♀ z dne 2. julija 1911 z gnezdom 4 zaleženih jajc, ki je bilo v kostanjevem duplu za vasjo Podgorico. Tudi naslednje leto je gnezdil skovikov par pri Mostah v ljubljanski okolici [26]). Iz prejšnjih let so v muzeju 4 nezaležena jajca brez vsakršne navedbe. V okolici mesta Kranja navaja Cof velikega skovika kot redkega gnezdilca na Šmarjetni gori in na pobočju Sv. Jošta, odkoder ima velikega skovika prirodopisni kabinet kranjske gimnazije. Pogostejši pa je med Lescami [27]) in Bledom, v okolici Radovljice, Jesenic in Javornika, v Bohinjski dolini in dr. Razni opazovalci so mi pripovedovali, da gnezdi veliki skovik posebno rad na Posavju pri Ljubljani; proti koncu aprila se vrne z juga, prebiva pri vaseh po sadovnjakih in parkih ter gnezdi po duplih raznovrstnih dreves.

Na Primorskem gnezdi veliki skovik posebno okoli Opatije [28]), kjer prebiva po starih kostanjih; pri Piranu je dobil dr. B. Schiavuzzi 11. julija 1882 dva godna mladiča in dr. E. Schreiber ga je opazoval v Gorici in okolici povsod pogosto po stolpih in po hišah [29]). V Dalmaciji gnezdi veliki skovik po prof. J. Kolombatoviću in prof. B. Kosiću le redko, pač je pa pogosten ob selitvi [30]). Stotnik Grossmann ga je opazoval v Boki Kotorski; po njegovem mnenju pride tja šele pozno spomladi z juga ter se naseli navadno raje po gozdih kakor po vaseh. Na malem trgu v Novem gradu je slišal s strehe ali z drevesa velikega skovika vsak večer, pa tudi zjutraj, ko je bilo solnce že visoko, se je še oglašal [31]). Dr. G. Schiebel ga je slišal 4. aprila 1912 na otoku Rabu [32]); O. pl. Wettstein je opazoval 2 velika skovika na Braču [33]); ker sta se pa ta dva ornitologa ondi le mimogrede mudila, nista mogla dognati, če ta vrsta tam tudi gnezdi.

Na Hrvaškem in v Slavoniji je veliki skovik po Gjurašinu selilec ter živi po gozdih. V Narodnem muzeju v Zagrebu imajo 4 velike skovike brez navedbe spola, ki so bili vjeti aprila, maja, julija, avgusta in oktobra [34]). V Bosni in Hercegovini gnezdi, kakor pravi dr. K. Parrot [35]); v sarajevskem muzeju jih je 7, in sicer 4 samci, 3 samice iz maja, julija in avgusta [36]). Jeseni se seli na jug. V Srbiji ga je Reiser semtertje slišal največkrat po brdih okoli Kremne v užiškem okraju [37]). V

[26]) Sajovic, Carniola 1912, str. 127—128, in 1914, str. 167.

[27]) A. K. iz Kamne gorice poroča, da je bilo še pred nekaj leti pod vasjo Lesce veliko starih in visokih lip, v katerih je gnezdilo več skovikovih parov. Njegov znanec M. Šuštaršič je v svrho prepariranja v enem samem večeru ustrelil v kratkem času 4 velike skovike.

[28]) Z. f. O. 1885, str. 347. [29]) I. Jahresbericht (1882) itd., str. 42.

[30]) I. Jahresbericht (1882) itd. str. 42; Ornis 1885, str. 281, 1888, str. 62, in 1889, str. 449.

[31]) J. f. O., 1904, str. 88—89 in 1916, str. 245 do 247.

[32]) O. J. 1912, str. 145. [33]) O. J. 1914, str. 161.

[34]) Glasnik Hrv. naravoslov. društva. 1902, str. 55.

[35]) O. M. Sch. 1898, str. 322. [36]) Die Vogelsammlung itd., str. 20.

[37]) Otm. Reiser v Glasniku zem. muzeja u Bosni i Hercegovini. 1904, str. 124 (sep. otisak, str. 18).

Črnigori je veliki skovik ob morju zelo pogost. V notranji deželi živi posebno rad v milejših pokrajinah, kjer so drevesa; veliko redkejši je v gozdnatem ozemlju. Zelo številen je v koprivovini Beri, 3 ure hoda zapadno od Podgorice pod Busovnikom.

Glede Grške se sploh lahko reče o tej sovi, da gnezdi pogosto v ravnini in v gorovju. Ptice, ki so gnezdile bolj proti severu, n. pr. na Štajerskem in Kranjskem, prezimujejo na Grškem in Egejskih otokih. — Gnezdi tudi na Bolgarskem in okoli Carigrada [38]). — V Rumuniji je selilka, ki pride z juga proti koncu marca ali v začetku aprila in se vrne septembra zopet na jug. Svoje bivališče si poišče na vseh prikladnih krajih v ravnini in gričevju; celo v mestnem parku Bukarešta gnezdita navadno 1 ali 2 para. V vzhodni Evropi živi veliki skovik še veliko bolj proti severu, toda le poredkoma. L. Taczanowski pripoveduje o dveh pticah, ustreljenih v varšavski guberniji in 20 *km* južnozahodno od Lublina [39]).

V Mali Aziji je posamič stalna ptica, večinoma pa selilka, ki jo najdemo v ravnini in v gorovju [40]). Enako se lahko trdi sploh glede drugih dežel ob Sredozemskem morju; le radi Italije naj pripomnim, da velikega skovika dozdaj še niso našli pozimi ob Padu [41]). — V Švici je pogostejša kakor med Nemci ob Renu in Donavi.

Živi po vrtih, gozdih in drevesnih nasadih v ravninah in v gorovju; ugajajo mu tudi gole, skalnate kotline z mnogimi globeli brez lesovja. Dan prespi v vejah košatih dreves ali po žlamborjih, kjer ostane do mraka, če ga kaj ne prepodi. Na jugu in jugovzhodu Evrope najdemo velikega skovika v gnezdilnih dupljih in med tramovjem hiš sredi mest.

Veliki skovik je selilec, ki zapusti oktobra svoje poletno bivališče ter se vrne proti koncu aprila. Za trditev, da je stalna ptica, nimamo po mojem mnenju dovolj dokazov, ker so vse pri nas pozimi na raznih krajih ustreljene sove te vrste gnezdilke iz severnejših krajev. Prezimuje v Egiptu, Nubiji, Alžiru, Tuneziji in severovzhodni Afriki [42]).

Da se natančno dožene smer selitve in druge okolnosti v življenju velikega skovika, je Kralj. ogrska ornit. centrala v Budimpešti l. 1912 poskusila z obročenjem [43]).

* * *

Ta ljubka sovica se da med vsemi sovami razen čuka najlažje udomačiti in dela s prikupljivim in smešnim vedenjem svojemu gospodarju obilo veselja. Da bi pri mrtvih pticah pernati čopki ne bili vidni, kakor se splošno trdi in kar sem sam opazil pri močvirni uharici, tega nisem

---

[38]) O. J. 1904, str. 155.

[39]) Ornis 1888, str. 451. [40]) Fritz Braun, J. f. O. 1908, str. 564.

[41]) C. dott. E. Arrigoní Degli Oddi, l. c. str. 85—86 (posebnega dela).

[42]) J. f. O. 1863, str. 14; 1867, str. 293; 1888, str. 162; 1904, str. 234—237, in 1909, str. 109.

[43]) Aquila 1912, str. 345.

videl pri nagačenih velikih skovikih, nasprotno so bili njihovi pernati čopki prav očitni. Tudi zelo srčen je, posebno če ga spravimo v zadrego; z obstreljenimi pticami moramo biti posebno oprezni. Ponekod ga imajo radi v kletkah, kjer se udomači popolnoma. Po poročilu g. A. Kappusa iz Kamne gorice je imel g. K. Pibrouc v Kropi velikega skovika devet let udomačenega v gajbici. Letal je tudi prosto na okoli in se je na svojega gospodarja tako privadil, da mu je sedel na roko. Ko je prišla popoldne južina na mizo, je vedno frfotal po gajbici tako dolgo semintja, da mu niso odprli vratec. Potem je zletel najprvo na rob divana in odtod k gospodarju na mizo, kjer je dobil smetano iz kave, ki jo je slastno povžil. Sicer ga je krmil gospodar pozimi z drobno razrezanimi govejimi pljuči, poleti pa predvsem s kobilicami in poljskimi murni. Omenjeni skovik je bil samica iz ondotne okolice. Zanimivo je, da je znesla v jetništvu enkrat 1 jajce. V svoji gajbici brska rad po pesku [44]) in se v njem koplje. Njegovo živahno in prikupljivo življenje v jetništvu opisujeta zanimivo in obširno J. Moesmang [45]) in O. pl. Riesenthal (po Koberju) [46]).

Veliki skovik je v marsičem podoben mali uharici, zlasti njegovo obnašanje in njegove šege nas nehote spominjajo na njo. Splošno je bolj ponočna ptica kakor katerakoli sovja vrsta in začne šele v mraku loviti; če se prikaže semtertje že popoldne ali proti večeru, je to izjema. Tudi glasiti se začne šele v mraku. Kdor je enkrat slišal njegov nepretrgan, dvozložni napol otožni, napol zvižgajoč glas, ga nikoli ne pozabi. Ob lepih pomladanskih večerih slišimo še neke posebne, prijetno otožne glasove, ki med nje vpleta ponovno žvižganje. Njegov navadni glas v večernih in mesečnih ponočnih urah je melodični „klii“, „giu“ ali „čuk“, potem pa še razločni „tot tot tot“; zlasti spomladi ima skovikov glas nekaj posebnega; iz daljave je podoben glasu pubčev. Mladiči sikajo. Podnevi presedi na kaki veji ali se pa stisne k deblu in je podoben štrclju, tako sedečega le slučajno zapazimo. Če ga pa izsledimo in potrkamo na deblo, se kar naenkrat vzdrami, vzravna in privzdigne pernate čopke. Tako n. pr. poroča Kollibay, da je videl v Boki kotorski sedeti na vodoravni veji samca in samico prav skupaj k deblu stisnjena [47]), in jih je komaj zapazil.

Leti spretno, bolj po sokolovo kakor po sovje, tiho in gugavo, pa vendar hitro; če lovi, leta nizko nad zemljo.

Veliki skoviki žive med seboj v prijateljstvu in so miroljubni; kanibalizma pri tej ptici še niso opazovali.

Veliki skovik se hrani in lovi v prvi vrsti hrošče, kobilice in druge velike ponočne žuželke, o priložnosti tudi netopirje, miši, male žabe,

---

[44]) Dr. Th. Liebe: Sand- und Staubbäder der Raubvögel und Eulen. O. M. Sch. 1893, str. 6—9.

[45]) Die Zwergohreule (Ephialtes scops., K. u. Bl., Scops aldrovandi, Flem., Scops carniolica, Bp.) in Gefangeschaft. O. M. Sch. 1891, str. 352—356.

[46]) Ein Raubvogel-Idyll. O. M. Sch. 1896, str. 116—119.

[47]) J. f. O. 1916, str. 246.

martinčke, male ptice in ponočne metulje (vešče). V jetništvu se ne dotakne mrtvih ptičev in so mu nad vse môčni črvi. Loviti začne v mraku ter lovi v svetlih nočeh do zore; če so noči temne, pa le zjutraj in zvečer. Ob meglenem vremenu lovi baje tudi podnevi in rad zalezuje manjše ptice. Miši mora razdrobiti na kose, enako male ptiče, ki jih še prej popolnoma oskube.

* * *

Gnezdi navadno v duplih, redkokdaj v skalnih luknjah ali v zidovju. Da bi porabil stara gnezda srak, krokarjev in roparic, kakor nekateri trdijo, mi ni znano. Meseca maja ali v prvi polovici junija znese samica na podlagi črvojedine ali mahu 4—6 okroglastih jajc s topima poloma. Izrečno moramo povdariti, da so gnezda 3 jajc nepopolna, dasiravno najdemo v najboljših ornitologičnih delih nasprotno navedbo. Gnezdi samo enkrat v letu. Samica vali sama, samec ji prinaša hrane ponoči in podnevi, ter izvali v 21 dneh svoj zarod, ki ga pita z žuželkami, dvoživkami in zdrobljenimi mišmi.

Lupina jajc je 0·19—0·20 *mm* debela, finega enakomernega zrna, gladka, z nekaterimi malimi vozelčki, redkokdaj s podolžnimi brazdami. Jajca so medlega bleska in med vsemi sovjimi jajci najbolj okrogla, izpihana pa proti luči bledo rumenkasto prozorna. Merijo povprečno največja 34·3 × 28·3 *mm*, najmanjša 28·8 × 26·7 *mm*, tehtajo povprek najtežja 1·10 *g*, najlažja 0·72 *g*. Rey je izmeril 20 jajc svoje zbirke, ki so merila povprečno 31 × 27·1 *mm*, največja 32·5 × 28·2 *mm*, najmanjša pa 29 × 27·5 *mm* in 30·5 × 25·5 *mm*; povprečna teža je bila 0·916 *g*. 44 jajc, ki jih je izmeril Jourdain, je imelo povprečno 31·32 × 27·62, največje 34·5 × 27·4 in 31·5 × 28·7 *mm*, najmanjše 29·3 × 27 in 31·4 × 26 *mm*. 44 jajc, ki jih je izmeril P. Wendlandt je merilo povprečno 30·7 × 26·8 *mm* ter tehtalo povprečno 0·89 *g*. Bau je izmeril 16 jajc, ki so imela povprečno 30·8 × 27·2 *mm* ter tehtala povprek 0·909 *g*. Dve, dne 10. junija iz gnezda 4 jajc vzeti jajci merita 29 × 25 in 30 × 25·5 *mm* [48]).

Omeniti moram, da gnezdi veliki skovik tudi v umetnih gnezdih, razobešenih na prikladnih mestih; posebno lepe uspehe s takimi poskusi je dosegla Kralj. ogrska ornit. centrala v Budimpešti [49]).

* * *

Male ptice sovražijo to sovico kakor vse sovje vrste, posebno če se prikaže podnevi. V njenem perju žive tudi zajedalci; znani sta nam dozdaj 2 vrsti. Njen najresnejši sovražnik je pa človek, ki jo iz svojih sebičnih namenov zalezuje in lovi. Veliki skovik ni plašen, zato ga je lahko ujeti.

---

[48]) Aquila 1909, str. 285.

[49]) Aquila 1911, str. 218, 225 in 234; 1912, str. 375, 383 in 390; 1913, str. 487, in 1914, str. 243.

V zadnjem desetletju preteklega stoletja pa so začeli iz južnih delov Evrope izvažati velikega skovika v mesta z modno industrijo, kjer prikroje njegovo lepo pisano perje za lišp [50]). Ptičarji jemljo velikega skovika za vabo na lov malih ptic ter se tako dvakrat pregreše proti zakonu v varstvo ptic: prvič, ker se skovik sploh ne sme loviti, in drugič je prepovedano loviti koristne ptice.

Velikega skovika prištevamo našim najkoristnejšim pticam, ker pokonča neizmerno število miši in mnogo drugih škodljivcev, kar vse je v prid posebno gozdarju, sadjerejcu in poljedelcu. Nesmiselno je torej zatirati to ptico, ker že njena pritlikava postava kaže, da ne more narediti znatne škode.

Laponska sova, syrnium lapponicum (Sparrm., Retz.).

Navadna imena. Slovensko: laponska sova; češko: sova laponská; nemško: Lapplandseule, lappländischer Kauz, lapplandische Eule, grosse schwarzbärtige Eule, graue schwarzbärtige Eule, Barteule, Bartkauz, lappländischer Kleinaugkauz; italijansko: gufo della Lapponia; francosko: chouette lappone; angleško: great cinereous Owl, lapp Owl.

Znanstvene označnice: Strix lapponica, Sparrmann. Strix lapponica, Retzius. Strix lapponica, Temminck. Strix lapponica, Naumann. Strix fuliginosa, Shaw. Strix barbata, Pallas. Syrnium cinereum, Bonaparte. Syrnium cinereum, Riesenthal. Ulala barbata, Keyserling in Blasius. Syrnium lapponicum, Strickland. Syrnium lapponicum, Sharpe. Syrnium lapponicum, Reichenow.

Keyserling-Blasius, Die Wirbeltiere Europa's, str. XXXII, štev. 42, in str. 142, štev. 42. — *Fritsch,* str. 61—62. — *Naumann,* V. zv., str. 46—49. — *Brehm,* V. zv., str. 162—164. — *Hartert,* str. 1014—1016. — *Reichenow,* str. 79. — *Hennicke,* Die Raubvögel Mitteleuropas, str. 39—40. — *Hennicke,* str. 15. — *C. G. Friderich-Bau,* Naturgeschichte der deutschen Vögel, 5. Aufl., 1905, str. 361—362. — *Schäff,* str. 387. — *Jul. Michel,* l. c. XXVIII. Der Lapplandskauz (Syrnium lapponicum, Sparrmann). Waidmannsheil 1913, str. 570 in 572. — *F. Tischler,* Die Vögel der Provinz Ostpreussen, str. 184—185. — *Reichenow,* Die Vögel, I. zv., str. 432.

H. Hocke: Die Kennzeichen der Euleneier. Z. f. O. u. O., 3. letn., str. 41 do 42. — *Rey,* str. 65—66. — *R. Nilsson:* Über skandinavische Euleneier. Z. f. O. u. O., XX. letn., str. 6 in 20. — *A. Szielasko,* Die Bedeutung der Eischalenstraktur itd., J. f. O. 1913, str. 278. — *P. Wendlandt,* Brutverhätnisse und Eiermaße itd., J. f. O. 1913, str. 431—433. — *Boxberger:* Über die Kennzeichen der Eier der europäischen Eulenarten. Z. f. O. u. O., XXIII. Jahrg., str. 60—63.

Brez pernatih čopkov. Na belosivih očesnih krogih več koncentričnih črnih kolobarjev: iris živo rumena. Pod grlom črna lisa. Perje na trebušni strani in na nogah ima poleg glavne podolžne lise ob rebercu še široke prečne pege; vnanji rob 1. in 2. letalnega peresa nazobčan, 5. letalno pero najdaljše.

Laponska sova je za veliko uharico največja sova, vendar je vitkejša in manjšega života. Po postavi je podobna lesni sovi, samo da ima

[50]) O. M. Sch. 1898, str. 281.

daljši rep; s kako drugo sovjo vrsto jo je težko zamenjati. Cel život je pokrit s prav gostim perjem. Voščenica je tenka in umazano rumena, žrelo globoko in široko preklano; nosnice so na koncu voščenice. Očesni krogi imajo na belosivi podlagi več (navadno 9) koncentričnih črnikastih valovitih pasov. Razmeroma majhno oko je živo žareče rumeno. Uho obdaja oko v polkrogu. Podbradek je črn [1]). Belkasto perje spodnje strani in nog je široko rjavo pasasto; perje spodnje strani ima vrhtega še velike dolge maroge ob rebercih.

Perutnice merijo čez 330 *mm*. Rep jih presega za 85 *mm* ter ima poleg 7—8 ozkih belih pasov še goste in fine valovite risbe. Celotna dolžina laponske sove je 620—700 *mm*; perutnice merijo 430—460 *mm*, rep 240—280 *mm*, kljun 39 *mm*. Samice so vedno večje kakor samci. Perje mladičev je zamazano sivkasto in gosto temnorjavo pasasto.

Mere posameznih delov noge so te-le: krak meri 66—77 *mm*;

	brez kremplja	krempelj v loku	krempelj v tetivi
zunanji prst	24—25 *mm*	26—27 *mm*	19·5—20 *mm*
srednji prst	35—36 *mm*	32—33 *mm*	24 *mm*
znotranji prst	27—28 *mm*	31—33 *mm*	22 *mm*
zadnji prst	20 *mm*	25—27 *mm*	21 *mm*

Noge so razmeroma slabe. Krak pokriva perje z dolgimi, gostimi, temnosivimi pasovi in marogami. Prsti so kratki, njih perje ima enako barvo kakor na kraku. Pred kremplji sta dve goli sivorumeni deščici; iste barve so bradavičasti podplati. Dolgi, zelo ostri, toda tenki kremplji so od začetka belosivi ter prehajajo polagoma v roženosivo in proti koncu v sivo barvo. Krempelj notranjega prsta je najmočnejši.

Naslikana noga (tab. 3, sl. 1) je nekega, pozimi 1903 na Švedskem ustreljenega samca.

Ta sova živi visoko na severu Evrope in Azije, posebno na Laponskem, Finskem, po severni Rusiji in severni Sibiriji; v Evropi je severna Livonija južna meja njenega bivališča. Na zimo gre nekoliko bolj proti jugu. Tako so n. pr. jeseni 1832 ustrelili v Vzhodni Prusiji (okraj Niederung) laponsko sovo [2]), ki je zdaj v berlinskem muzeju; na Ruskem pa gre izjemoma še bolj južno do 50° sev. šir. Živi v gozdih, redkokdaj jo najdejo v pokrajinah brez drevja ali v skalovju in se v tem razločuje od bele sove, ki živi tudi v skoraj istem podnebju. Kadar je veliko lemingov, je pogostejša kakor druga leta.

Dasiravno je ponočna sova, vendar lovi dolge poletne severne dni tudi podnevi. Leti tiho, počasi, mahaje s perutmi, malokdaj plavaje. Glasi se podobno kakor lesna sova „hu-hu-hu-hu-u“. Gotovo pa je laponska sova najbolj čudna ptica vsega sovjega rodu; na sebi ima nekaj skriv-

[1]) Odtod tudi latinski naziv: strix barbata (Barteule, sova s podbradkom, bradata sova.)

[2]) F. Tischler: Ist Syrnium lapponicum schon in Westpreussen erlegt worden? O. M. B. 1916, str. 70—71.

nostnega, nekaj pošastnega in vražjega. Mlada iz gnezda vzeta postane baje zelo krotka.

Gnezdi v Laponiji, v severni Rusiji do 52 ⁰ sev. šir., namreč še v gozdih Litve, v gubernijah Minsk, Vilna, Grodno, Smolensk in Jaroslav, kakor tudi v zapadni Sibiriji, in sicer v gnezdih, ki jih sama naredi, ali pa v zapuščenih gnezdih ropariс na drevju, v duplih ali na tleh od začetka aprila do konca maja. Njeno gnezdo postane sčasom zelo obsežno, ker ga rabi navadno po več let zapored in ga vsako leto nekoliko popravi in s tem poveča. Število jajc je prav različno in odvisno od obilice ali pomanjkanja hrane. Navadno jih je le 3—5, včasih 6—7, enkrat so našli tudi že 9 mladičev. Večkrat se zgodi, da znese drugo gnezdo potem, ko so se izvalili mladiči prvega gnezda; če se ji pa jajca vzamejo, znese nanovo enkrat ali pa tudi dvakrat. Jajca so primeroma majhna; 97 (38 Rey in Sundman, 29 Nilsson, 30 Jourdain) jih meri povprečno 54·05 × 42·54, največje 58·1 × 43 in 51 × 44·7, najmanjše 49 × 42 in 50 × 39 *mm*; tehtajo povprečno 4·144 *g*, najtežje 4.46 *g*, najlažje pa 4·07 *g*. Lupina je 0·42—0·43 *mm* debela, slabšega bleska in zrna kakor jajca velike uharice.

Njena hrana so lemingi, druge mišje vrste ter vsi glodavci do velikosti zajca; pa tudi perutnina (snežne jerebice) in slednjič ribe. Iz hrane se da sklepati na precejšno škodo, ki jo napravi ta sova med divjačino in ribištvom, posebno ker se zna včasih prav skrbno ogibati lovca.

Kozača, syrnium uralense (Pall.).

Navadna imena. Slovensko: uralska sova, veliki skovik (Freyer); hrvaško: sova jastrebača, sovina jastrebača (Brusina), sovuljaga jastrebača; češko: sova bělava; poljsko: sowa długoogonowa; rusko: nejasyt säraja, bolšaja säraja sova; nemško: Habichtseule, Habichtskauz, Uraleule, Uralkauz, Habergais, Teufelskrah; italijansko: gufo degli Urali; francosko; chouette de l'oural; angleško: Hawk Owl, Ural Owl.

Znanstvene soznačnice: Strix sylvestris, Scopoli. Strix nigra, Hacquet. Strix uralensis, Pallas. Strix macroura, Natterer. Surnia uralense, Stephens. Ulula liturata, Retzius. Syrnium uralense, Boie. Noctua uralensis, Cuvier. Scotiaptex uralensis, Swainson. Ulula uralensis, Keyserling in Blasius. Ptynx uralensis, Gray. Strix šumavensis, Heyrovsky. Ptynx liturata, Brehm. Syrnium uralensis, Fritsch.

Scopoli, str. 21, štev. 13. — *Keyserling-Blasius,* Die Wirbeltiere Europas, XXXII, štev. 43, in str. 142, štev. 43. — *Freyer,* str. 10, štev. 30. — *J. Hinterberger,* Die Vögel von Oesterreich ob der Enns, 1854, str. 16–17. — *C. Deschmann:* Hacquet's Strix nigra und dessen ornith. Studien in Krain. Drittes Jahresheft des Vereines des krainischen Landes-Museums. 1862, str. 216—218. — *Erjavec,* IV. del, str. 230—231. — *Fritsch,* str. 62—63, tab. 12, sl. 1 in 2. — *V. R. v. Tschusi zu Schmidhoffen,* Die Vögel Salzburg's, 1877, str. 14, štev. 28. — *Madarász,* Die Raubvögel Ungarns. Z. f. O. 1884, str. 259. — *Ornis Carinthiae,* str. 43—44. — *Schulz,* str. 3—4, štev. 28· — *A. J. Jäckel,* Systematische Übersicht der Vögel Bayerns, str. 62—64. — *Ferd. Schulz,* l. c., M. O. V. W. 1895, str. 83. — *Naumann,* V. zv., str. 41—45. — *Brehm,*

5. zv., str. 160—162. — *Hartert*, str. 1017—1019. — *Reichenow*, str. 79. — *W. Linck:* Die Ural- oder Habichtseule (Syrnium uralense) in Ostpreußen. D. J.-Z., 40 zv., str. 487 do 488, 503—505 in 520—521. — *Hennicke*, Die Raubvögel Mitteleuropas, str. 37 do 39. — *Hennicke*, str. 14. — *C. G. Friderich-Bau*, Naturgeschichte der deutschen Vögel itd., 1905, str. 359—361. — *Schäff*, str. 386—387. — *Dr. E. Klein*, Naši ptici, str. 90. — *Ornis Romaniae*, str. 411—413. — *Jul. Michel*, l. c., XXI. Der Uralkauz (Syrnium uralense, Pallas). Waidmannsheil, 1913, str. 327—328. — *Reichenow*, Die Vögel, I. zv., str. 432. — *F. Tischler*, Die Vögel der Provinz Ostpreußen, str. 184 do 187.

H. Hocke: Die Kennzeichen der Euleneier. Z. f. O. u. O., III. letn., st. 40—41. — *Szielasko:* Am Horste der Uraleule (Syrnium uralense, Pall.). Z. f. O. u. O., XIV. letn., str. 17—20. — *Rey*, str. 63—64. — *R. Nilsson:* Über die Habichtseule. Syrnium uralense (Pall.). Z. f. O. u. O, XX. letn., str. 81—82. — *H. Wels:* Die Uraleule. (Syrnium uralense, Pall.), Z. f. O. u. O., XXII. letn., str. 77—84. — *Szielasko:* Die Bedeutung der Eischalenstruktur etc., J. f. O. 1913, str. 278. — *P. Wendlandt:* Über die Brutverhältnisse und Eiermaße etc. J. f. O. 1913, 428—431. — *Boxberger:* l. c., Z. f. O. u. O., XXIII. let., str. 60—63.

* * *

Očesni krogi enakobarvno sivi ali rjavkasti ali črtasti, pa brez valovitih pasov. Uho obdaja oko skoraj v polukrogu. Kljun svetlorumenkast. Punčice temnorjave do črnorjave. Spodnja stran motno bela z dimastorjavkastimi podolgastimi lisami. Rep posebno dolg, pri mirujoči ptici klinaste oblike, s 6—8 bledorjavimi in 7—9 rjastobelimi, skoraj enako širokimi pasovi, presega perutnice za 70 mm. Letalna peresa do petega, ki je najdaljše, zobčasta. Peruti čez 330 mm dolge. Perje na nogah sivobelo.

Kozača je razen velike uharice naša največja sova. Po zunanji postavi je zelo podobna lesni sovi, vendar ima daljši, bolj iztegnjen život tako, da je videti veliko vitkejša kakor ta njena sorodnica. Perje je veliko, debelo in mehko, toda trše kakor perje nočnih sov. Dolga je 600 *mm*, široka včasih še čez 1060 *mm*, peruti merijo 353—395 *mm*, rep 250—320 *mm*, ki je razvit tako, da so srednja peresa za 46 *mm* daljša kakor zunanja. Po barvi je kozača podobna močvirni uharici, sicer se pa od nje močno razlikuje. Obraz je velik in ploščnat; venec je večji in razločnejši kakor pri drugih dnevnih sovah. Glava sicer ni posebno velika, vendar je pa perje na čelu in na temenu zelo dolgo in tako našopirjeno, da je glava podobna šopasti vlasulji.

Glavna barva zgornje strani se izpreminja od smetanaste do svetlorjavkaste, od umazanobele do bele. Perje na glavi in zadaj za vratom ima široke črnorjave do rjavkastočrne podolgaste lise. Hrbet je zamazano rjavkast z umazanobelimi, malo razločnimi risbami, na zgornjih repnih krovnih peresih je navadno zopet več bele barve, perje na lopaticah in krovno perje zgornjih perutnic je bolj bledorjavo, rjavkasto ali sivkasto zamazano. Temnejše podolžne risbe niso tako razločne in so semtertje malo bledejše. Letalna peresa so dimastorjavkasta, pri temnejših pticah

temnejša, pri svetlih bledejša. Zunanja banderca zunanjih peres na podlahtnicah so večinoma nekoliko bolj belkasta, vsako ima 4—5 širokih temnorjavih pasov, ne popolnoma vzporedno enakobarvnim pasom notranjih banderc. Krmilna peresa so svetlo medla dimastorjava z belkastim koncem in s 5—7, semtertje nerednimi temno dimastorjavimi pasovi. Krovna peresa spodnjih perutnic imajo barvo spodnje strani života, samo ožje lise.

Barva perja v vencu se izpreminja od svetlosive do temnorjave ali od medlo rjastobele do skoraj čisto bele, vsako peresce ima črnikasto liso ob rebrcu. Perje na čelu med obema vencema je skoraj popolnoma črnorjavo z belkastim perjem ob straneh. Kratki peresni obrobek okoli venca in dolgo ozko perje sredi grla je skoraj ali popolnoma čisto belo ali z razločno orisanimi črnimi podolgastimi in povprečnimi risbami. Prsi in spodnji del života je večinoma nekako smetanast, ki se izpreminja od rjavkaste do bele bele barve, vsako pero ima široko črnorjavo podolgasto liso; semtertje imajo tudi rjavkaste ptice na bandercih okrogle belkaste priže. Temne proge postajajo proti trebuhu nekoliko ožje.

Podrepna krovna peresa, perje na kraku in prstih je enake barve kakor druga spodnja stran; podrepna krovna peresa imajo temne podolgaste risbe, semtertje tudi še širše klinu podobne lise blizu konca. Perje na kraku in na prstih pa ima bledorjave, malo razločne risbe; včasih tudi nima čisto nobenih lis.

Mlade ptice so do prve golitve temnejše kakor odrasle, kakor trdijo nekateri ornitologi, in šele potem postanejo bolj svetle; temu naziranju pa odločno ugovarjajo drugi ptičeslovci. Prvo puhasto perje je čisto belo, drugo smetanasto (menda tudi svetlejše in temnejše) z rjavimi pasovi; razločujejo se pa ti mladiči od mladičev lesne sove vedno le po rumenem kljunu.

Veliki, voščenorumeni kljun meri v loku 42 *mm* in je lepo okroglo zakrivljen, pri mladičih rumenkasto poltne barve, na koncu bel. Goli robovi vek so poltne barve, punčica pa močno temnorjava.

Noge in kremplji so veliki. Krak je pokrit z gostimi, volnatimi, sivobelimi peresci. Prsti so samo na zgornji strani pokriti s perjem, stranski in spodnji goli deli so bradavičasto mrežasti in rumenkaste barve. Pred vsakim krempljem je nekaj golih deščic rumenkastorožene barve. Kremplji so lepo okroglo zakrivljeni, zelo ostri in rumenkastopoltne do rumenorjave barve. Mere so nastopne: krak 52—55 *mm*;

	brez kremplja	krempelj v loku	krempelj v tetivi
zunanji prst	27—28 *mm*	20—25 *mm*	15—16 *mm*
srednji prst	32—36 *mm*	23—30 *mm*	19—21 *mm*
notranji prst	29—30 *mm*	27—32 *mm*	19—22 *mm*
zadnji prst	20 *mm*	21—27 *mm*	18—22 *mm*

Naslikana noga (tab. 4) je nekega samca, ustreljenega 8. novembra 1898 pri Rakovi nogi v Bosni.

Omeniti moram neko temnorjavkasto premeno, ki so jo dognali v Šumavi [1]), na Koroškem, po drugih alpskih deželah in po Bosni. Reiser

Jul. Michel pinx. — Waidmannsheil 1913.

Kozača, syrnium uralense (Pall.)

trdi, da je v avstrijskih alpskih deželah ta temna premena veliko pogostejša kakor navadna svetlosiva ptica.

[1]) Češki les v širjem pomenu (Böhmerwald) se deli v dva skoraj enaka dela: Šumavo in Češki les v ožjem pomenu.

Ker je kozača zelo podobna lesni sovi, so jo pogosto prezrli, ali bolje rečeno, obe vrsti večkrat zamenjali. S tega stališča naj se presojajo deloma vse navedbe celega nastopnega odstavka, in ta pridržek naj velja posebno za navedbe, ki se nanašajo na Kranjsko.

* * *

Kozača živi v severni in vzhodni Evropi ter v enakih geografskih širinah v srednji Aziji od Urala do daljnega vzhoda ob Ohotskem morju. V Evropi jo najdemo v gozdih na Švedskem do 65° sev. šir., na Ruskem v pokrajinah ob Vzhodnem morju, na Vzhodnem Pruskem po gozdih severovzhodnega dela. V zapadnem delu Nemčije, v zapadnih in srednjih Alpah bi jo pa zastonj iskali.

Na Češkem je stalna ptica [2]), posebno v Češkem lesu [3]). V Šleziji [4]) in na Moravskem [5]) je redka selilka. Na Gorenje-Avstrijskem ni posebno redka gnezdilka v gorovju; pa tudi v ravnini so jo že posamič ustrelili. Zdi se, da bi utegnilo njeno število v tej kronovini zadnji čas pojemati [6]). Na Solnograškem gnezdi. Na Nižje-Avstrijskem je, kakor je dozdaj dognano, zelo redka [7]). Na Štajerskem je gnezdilka [8]), in sicer le v južnem delu te kronovine [9]); na severnem Štajerskem je najbrže le ob selitvi in pozimi bolj ali manj pogosta [10]). Tudi na Koroškem baje gnezdi semtertje, ne da bi se mogla ta trditev podpreti z zanesljivimi in natančnejšimi dokazi.

Na Kranjskem kozača gnezdi; pogosta je ob selitvi spomladi in jeseni ter tudi pozimi ni redka. Erjavec trdi, da so posamezne pri nas tudi stalne. — O malokateri ptici imamo toliko dokazilnega gradiva kakor o kozači, in menda ne bo odveč, če razvrstimo to obsežno snov radi boljšega pregleda v tri oddelke.

A. Književne navedbe iz ornitologičnega slovstva. — Poročilo kranjskega deželnega muzeja za l. 1836—1837 (str. 11) omenja zelo lepo kozačo, ki jo je podaril muzeju okrajni komisar Murgel na Turjaku; drugo, v zameno namenjeno kozačo je poslal neki neznanec. V poročilu za l. 1838 je navedena na 11. strani kozača iz kolovških gozdov od oskrbnika Adamitscha. Po Freyerju živi v goratih gozdih pri Ribnici, na Snežniku ter je gnezdila pri Kolovcu. V poročilu o mesečnem

---

[2]) A. Fritsch: Die Vögel Böhmens. J. f. O. 1872, str. 379.

[3]) J. f. O. 1871, str. 84, in O. J. 1890, str. 153—154.

[4]) E. C. F. Rzehak: Einige lokale Seltenheiten etc. O. J. 1894, str. 22.

[5]) F. Schade: Ornith. Notizen aus Mähren etc., O. J. 1901, str. 192.

[6]) V. R. v. Tschusi zu Schmidhoffen, 74. Jahresber. des Museum Franc.-Carolinum. Linz 1916, str. 13.

[7]) R. Eder, Die Vögel Nieder-Oesterreichs, str. 13.

[8]) J. Graf Plaz. O. J. 1892, str. 69.

[9]) E. Seidensacher, Die Vögel von Cilli. Mitteil. d. naturw. Ver. f. Steierm., 1864., II. Heft, str. 65—66.

[10]) P. Bl. Hanf, Mitteil. d. naturw. Ver. f. Steierm., 1883, str. 18.

sestanku članov muzejskega društva dne 23. aprila 1857 omenja kustos Deschmann lepo samico kozače, ustreljeno meseca marca pri Otočcu pod Novim mestom, ki jo je muzeju poslal Albin grof Margheri (muz. ptičja zbirka inv. štev. 87) [11]). Koncem oktobra 1858 je podaril N. Hoffmann muzeju pri Brežicah na Štajerskem ustreljenega samca (muz. ptičja zbirka inv. št. 89) [12]) Albin grof Margheri pa samico z Dolenjskega. [13]). Na sestanku članov muzejskega društva dne 16. febr. 1859 je pokazal kustos Deschmann popolnoma odraslo, temnorjavo kozačo, ki jo je ustrelil pri Trebnjem in muzeju podaril ondotni graščak K. Greßl (muz. ptičja zbirka inv. št. 81) [14]). E. Seidensacher je dobil dne 7. III. 1860 pri Novem mestu smrtno obstreljeno samico, dne 28. IV. 1860 je pa opazoval to sovo dalje časa in od blizu [15]). Leta 1861 je podaril ljubljanski kipar Götzl muzeju v Mestnem logu ustreljenega temnorjavega samca (muz. ptičja zbirka inv. št. 83) [16]). Med darili, ki jih je dobil muzej od 1. maja 1862 do konca aprila 1866, je naveden samec, ki ga je muzeju podaril c. kr. okrajni predstojnik Roth na Brdu (muz. ptičja zbirka inv. št. 88) [17]). Kakor je razvidno iz muzejskega inventarja, je bila ustreljena ta kozača pri Podpeči l. 1864. Po Erjavcu gnezdi ta vrsta blizu grada Kolovca na Gorenjskem; na Dolenjskem in Notranjskem jih je pa bilo že več ubitih. V. R. v. Tschusi zu Schmidhoffen pravi med drugim, da je kozača po Deschmannovem zatrdilu povsod znana podnevna sova, ki so jo tudi v ljubljanski okolici že ustrelili. Nadalje omeni, da gnezdi v ribniških in kočevskih gozdih pogosto, kakor tudi ob Savi na Dolenjskem; popiše po Deschmannovem poročilu njeno gnezdišče nasproti postaji Zagorje in pristavi, da je dobil Hodek na Dunaju samico, ustreljeno meseca nov. 1864 pri Krupi v Beli krajini [18]). Dne 23. XII. 1883 je bila pri Domžalah ustreljena črnorjava mladica [19]). Dne 8. I. 1884 je dobil muzej iz Krškega kozačo brez kake druge navedbe [20]). Kustos Deschmann poroča obširno o kozači na Kranjskem v zadnjih desetletjih in pravi, da je deželni muzej s to ptico v raznih barvnih premenah izredno dobro založen. Dne 23. X. 1887 so ustrelili pri Domžalah temnejšo kozačo, nadaljnjo pa 6. XI. 1887 [21]). Schulz trdi, da je kozača zelo pogosta, da gnezdi v Tivolskem gozdu po votlinah, da je stalna ptica ter da jih ima muzej 12 nagačenih v raznih barvnih premenah, med njimi tudi nekaj mladičev, ki niso temne barve. V svojem poznejšem spisu [22]) omeni Schulz, da je dobil 23. II. 1890 ♂ (po njegovih zapiskih iz ljub-

[11]) II. Jahresheft des Ver. d. krain. Landes-Museums, 1858, str. 111—112.
[12]) Ravnotam, str. 146. [13]) Ravnotam, str. 147.
[14]) III. Jahresheft etc., 1862, str. 234.
[15]) Mitteil. d. naturw. Vereines f. Steierm., II. Heft, 1864, str. 66.
[16]) III. Jahresheft etc., 1862, str. 237.
[17]) Mitteil. d. Musealver. f. Krain, 1866, str. 269—270.
[18]) J. f. O. 1870, str. 260. [19]) Ornis 1885, str. 275.
[20]) Ornis 1887, str. 54. [21]) Ornis 1889, str. 444—445.
[22]) M. O. V. W. 1895, str. 83.

ljanske okolice), 24. IV., 28. X. in 14. XI. po eno ♀; 1. VII. (po Schulzovih zapiskih v resnici 1. VI.) 1891 je dobil ♀ iz Travnika pri Rakeku, 18. XII. pa tudi ♀ iz Krškega.

Proti koncu preteklega stoletja se je pokazala kozača vedno pogosteje v loviščih Nik. barona Gagerna v Mokricah, kjer je bila preje zelo redka. Skoraj na vsakem lovu in vsakem pohodu po gozdu so katero ustrelili. Graščak sam jih je veliko ustrelil s svojega okna. V izbljuvkih so našli večinoma zajčjo dlako in fino perje. Potem, ko se je pokazala kozača v večjem številu, so izginile pegasta in vse druge sovje vrste razen močvirne uharice [23]). Dr. V. Jeločnik [24]) poroča, da gnezdi kozača po bukovih in gabrovih gozdovih na Dolenjskem. Dr. Gv. Sajovic omenja v svojih ornitoloških zapiskih v Carnioli 1911 do 1914, da se je pokazala l. 1910 kozača v večjem številu in našteje naslednje eksemplare: 10. IX. pri Borovnici, 22. X. ♀ pri Krški vasi, 26. X. ♂ pri Metliki in 13. XI. ♀ v Udnem borštu pod Karavankami. Po njegovem izvajanju je kozača na Gorenjskem bolj redka, pogostejša je baje na Dolenjskem in Notranjskem. Nadalje navede še naslednje kozače: za l. 1911: 20. II. pri Krški vasi; za l. 1912: 1. IX. pri Mirni na Dolenjskem popolnoma melanističen eksemplar, 15. XI. pri Kostanjevici ♂, 13. XII. pri Domžalah ♀; za l. 1913: pri Višnji gori 5. l. (pop. melanističen eksemplar), 9. I. v Pudolu pri Rakeku, 30. I. v Soteski pri sv. Jakobu ♀ izredno svetlega perja (muzej. ptičja zbirka inv. št. ad 81), 18. X. pri Kostanjevici, 15. XI. pri Kočevju in 13. XI. v Št. Janžu na Dolenjskem.

B. Nagačene ptice v zbirkah. — V Ljubljanskem deželnem muzeju so poleg že v odstavku A. omenjenih šestih kozač še naslednje: dve kozači (muz. inv. št. 84 in 85) iz Mokric na Dolenjskem, izmed teh je eno (inv. št. 85) ustrelil l. 1875 grof Turjaški; l. 1882 pri Hrastniku, ustreljena G. Gossleth (inv. st. 86), l. 1886 v Tivolskem gozdu ustrelil Galle (inv. št. 82) in iz Predjame daroval Fr. Mayer (inv. št. 721). Pri dveh (inv. št. 90 in 91) niso navedeni nikakršni podatki, kozača št. 90 je popolnoma melanistična. Skupno ima toraj ptičja zbirka deželnega muzeja v Ljubljani 13 kozač.

Tudi prirodopisni kabineti nekaterih srednjih šol hranijo posamezne kozače, tako: na II. c. kr. gimnaziji v Ljubljani ♀, ustreljeno 16. II. 1915 v okolici Dobrove pri Ljubljani in dve še iz kabineta stare kranjske gimnazije prevzete brez vsakršnih navedb, ki pa so bile brezdvomno ustreljene v loviščih kranjskega okraja. Mestni dekliški licej v Ljubljani ima samico iz Udnega boršta pod Karavankami (ustreljena maja 1899), c. kr. učiteljišče v Ljubljani pa eno kozačo brez posebnih podatkov, toda nedvomno iz Kranjske. Na c. kr.

---

[23]) A. Hugo's Jagdzeitung 1901, str. 536—537.

[24]) Zakon v varstvo ptičev. Lovec 1910, str. 227. — Krains jagdbare Federwildarten. A. Hugo's Jagd-Zeitung 1912, str. 50. — Ural- oder Habichtseule (Syrnium uralense). Waidmannsheil 1913, str. 384.

gimnaziji v Kranju je 1 kozača iz Udnega boršta, ustreljena med leti 1890—1897; na c. kr. gimnaziji v Novem mestu sta tudi 2 kozači starejšega časa, ena svetla in druga skoraj popolnoma črna. Obe sta nedvomno iz okolice Novega mesta, kjer je kozača po sporočilu poročevalca posebno na Gorjancih pogosta ptica.

V svoji zbirki imam te-le kozače: ♀ 14. X. 1904, Rosulje pri Črnomlju; ♂ 8. XI. 1904, Rosulje pri Črnomlju; ♀ 15. XII. 1904, Vinica v Beli krajini; ♂ 27. I. 1906, Črnomelj; ♂ 26. X. 1910, Metlika (Jutraš); ♀ 20. (?) X. 1911, Stahovica nad Kamnikom (Prelesnik); ♀ 18. XII. 1912, Krakovo pri Kostanjevici (Dralka).

C. Razne pripombe, večinoma ustna poročila nekaterih opazovalcev. — Graščak g. Fel. Stare na Kolovcu mi je omenil dne 14. sept. 1913, ko sem bil pri njem v gradu, glede Erjavčeve navedbe o gnezditvi kozače ondod, da to že nekaj let sem ni več res, ker so tam okoli zgolj mladi gozdovi. — G. Schollmayer v svojih ornitologičnih spisih (Beiträge zur Ornis Krains, O. J. 1891, str. 81—91, in O. J. 1894, str. 133—139) nikjer ne omeni kozače, iz česar lahko sklepamo, da je na notranjskem Krasu sploh ni, ali pa da je zelo redka. Schulz je dobil glasom svojih zapiskov razen že v odstavku A. navedenih še te-le kozače: l. 1897 (?) 2 samici in sicer 1. XI. in 4. XI., obe iz Domžal; l. 1899 skupaj 13 kozač, med temi 9 samic (8. VIII. iz okolice Doba, potem 10., 14., 23., 25., 28. oktobra, 4. XI. in 2. XII.) ter 4 samce (17., 23., 28. oktobra in 7. XI.); od meseca decembra 1904 do sredi januarja 1905 32 kozač; 20. II. 1905 popolnoma temno ♀ iz Kostanjevice. Dr. Gv. Schiebel, c. kr. profesor v Freistadtu, meni, da gnezdi kozača gotovo na Kranjskem, ker je dobil v valilni dobi l. 1904 1 mladiča z Ruperčvrha. Po podatkih dr. Gv. Sajovica je prinesel lovski paznik kozačo (♀), meseca maja l. 1899 v Udnem borštu ustreljeno, ki se sedaj nahaja v prirodopisnem kabinetu mestnega dekliškega liceja v Ljubljani, in dva živa, z zamazano rjavkastim puhom pokrita mladiča. Izmed njiju je eden poginil že naslednjega dne, drugega je pa vzgojil s sesekljanimi govejimi pljuči. Pozneje ga je krmil tudi z mišmi in ustreljenimi vrabci. Bil je plah in je rad kljuval. V neki noči meseca septembra je ušel iz kletke. Ponoči 24. februarja 1915 so vjeli v skopec živo kozačo na kolodvoru v Kranju in koncem januarja 1916 so ustrelili kozačo (♂) v Udnem borštu. Iz že pod odstavkom A. in na tem mestu navedenih slučajev je razvidno, da se nahaja kozača tudi v kranjski okolici in nedvomno gnezdi v prostranem Udnem borštu pod Karavankami. O bivališčih in gnezditvi kozače na Kranjskem mi je pisal dr. V. Jeločnik, dober poznavalec naših sov, 2. marca 1914 zanimivo pismo, kjer pravi, da je ustrelil na svojih izletih in lovih 12—15 kozač in našel pet gnezd. Na posamezne, po največ stare kozače je naletel 20—25 krat in je opazoval to še premalo znano sovo v najrazličnejših okoliščinah. Nabral je tudi tekom večletnih opazovanj obilo zanimivega, posebno biologičnega, doslej še večjidel neznanega gradiva, ki bi priobčeno razrešilo marsikatero še ne razvozlano vprašanje o življenju kozače.

Na Hrvaškem in v Slavoniji je kozača ob preletu spomladi in jeseni navadna ter tudi pozimi ne ravno redka ptica. Erjavec pripoveduje, da jih je dobil v zimi l. 1863 v kratkem času iz zagrebške okolice 6, med njimi eno skoro docela črno. V novejšem času jo je opazoval dr. E. Rössler 20. oktobra 1907 tudi v zagrebški okolici [25]). Glede gnezditve v Sirmiji so si vsi ornitologi, v prvi vrsti rajni cesarjevič Rudolf, edini v tem, da je gnezdila prejšnje čase v Fruški gori [26]) in sploh v Sirmiji, posebno okoli Vukovara [27]). V zagrebškem Narodnem muzeju je 33 nagačenih kozač in sicer razen februarja, aprila, junija in julija iz vseh ostalih mesecev, kar je zopet precej jasen dokaz, da je kozača na Hrvaškem gnezdilka. — Na Ogrskem kozača gnezdi in je sploh ob vseh letnih časih navadna prikazen. Da bi dognali smer njenih potovanj in pohodov, so poskusili v Kralj. ogr. ornit. centrali v Budimpešti z obročenjem [28]). — Na Sedmograškem je sicer redka, vendar pa menda v deželi gnezdi [29]).

Tudi v Galiciji gnezdi [30]), v Bukovini [31]) je stalna, pa redka ptica. Na jugovzhodu je prišla že do Adrije [32]) in jo dobe semtertje v Dalmaciji [33]). V Bosni in Hercegovini je gnezdila prej v okolici Sarajeva pogosteje in še maja 1886 so ustrelili tam neko zelo staro samico, okoli Mostara je pa veliko redkejša [34]). V sarajevskem muzeju je 6 kozač iz januarja, aprila, maja, junija, novembra in iz jeseni 1889 [35]). V Srbiji je menda še redkejša, ker so dozdaj znane le tri kozače, in sicer 13. nov. 1888 v gozdu pri vasi Štubik, druga obenem pri Zaječaru in slednjič septembra 1889 pri Velikem izvoru ustreljena [36]).

V Rumuniji je stalna ptica; oktobra pridejo še severne gnezdilke v deželo. V Italiji je zelo redka [37]).

Kozači ugajajo bolje gorati gozdovi kakor pa ravnine. V Rusiji, kjer je zelo pogosta, pride včasih tudi k človeškim bivališčem. Dalje ji ugaja bolje mešani kakor pa jelovi gozd, ker ljubi ob gnezditvi prost razgled.

* * *

Kozača je drzna roparica in ne plašna in bojazljiva, kakor so večinoma vse ponočne sove; v obnašanju je podobna mišarju. Človeka se nič ne boji. Napada razen zajcev, kuncev, divjih petelinov in ruševcev tudi

---

[25]) O. M. Sch. 1909, str. 162.
[26]) J. f. O. 1879, str. 49.
[27]) J. f. O. 1915, str. 94.
[28]) Aquila, 1910, str. 225.
[29]) O. J. 1895, str. 272.
[30]) J. f. O. 1879, str. 262, in 1897, str. 439—440.
[31]) Ornis 1885, str. 275, 1889, str. 444, in O. J. 1894, str. 207.
[32] M. Marek, Einfluß von Wind und Wetter auf den Vogelzug. O. J. 1906, str. 179—180.
[33]) O. J. 1907, str. 108.
[34]) O. M. Sch. 1890, str. 19, in 1906, str. 395.
[35]) Die Vogelsammlung itd., str. 17—18.
[36]) Mitteil. üb. d. Vogelwelt, VI. Jahrg. 1906, str, 122.
[37]) C. d. E. Arrigoni Degli Oddi, v navedeni razpravi str. 100—101 (posebnega dela).

mišarje in čaplje ob belem dnevu. Leta rahlo in tiho, ne da bi zamahnila s perutmi; včasih tudi mirno plava kakor mišar. Po precejšnji velikosti, debeloglavi sovji postavi z dolgim repom jo v zraku lahko že od daleč spoznamo. Podnevi menda prav dobro vidi, ker leta v gozdu ves dan semtertje; ob valitvi gozda sploh ne zapusti, sicer le v mraku. Dr. Jeločnik trdi, da se vztrajno drži kraja, ki ji ugaja in kjer se je enkrat naselila; le kaj izrednega jo more za vedno pregnati.

Glasi se samo ponoči, pozno zvečer in zgodaj zjutraj, nikdar ob belem dnevu, navadno proti koncu zime, spomladi do konca aprila in blizu gnezdišča. Erjavec in njegovi vrstniki trdijo, da uralska sova mekeče kakor koza, zato ji je tudi dal ime kozača. Vendar je to velika zmota, kakor so dokazali novejši ornitologi, ki pravijo, da je njen glas mešanica glasu velike uharice in lesne sove, zamolkli „vhumb, vhumb, vhumb", ki ga slišimo od samca navadno 3—5 krat zaporedoma. Ob paritvi pa baje samec in samica vrhutega tudi strašno vpijeta. Mladiči sičejo in puhajo kakor mlade velike uharice, samo nekoliko bolj hripavo.

Kakor je njeno življenje v prostosti še vse premalo znano, tako si tudi mnenja o njenem vedenju v vjetništvu močno nasprotujejo. Nekateri pravijo, da njene kretnje opazovalca enako razveseljujejo, kakor vedenje velikega skovika. Ponujeno hrano zagrabi vedno v skoku.

Slednjič moram omeniti še neke posebnosti, ki smo jo opazovali tudi pri drugih sovjih vrstah, da se namreč včasih in ponekod prikaže jeseni in pozimi v večjih jatah. Tako invazijo smo imeli na Kranjskem v zimi 1904/5, ko je dobil gatilec Schulz 32 kozač; tudi v svoji zbirki imam iz tega leta 4 kozače iz Bele krajine. V Rumuniji je isto zimo dobil pl. Dombrowski še čez 50 kozač; prihodnjo zimo so opazovali posebno veliko kozač v Vzhodni Prusiji [38]). Največja invazija je bila v zimi 1906/7 na Ogrskem [39]); l. 1911 so se prikazale kozače na Sedmograškem v izredno velikem številu [40]).

* * *

Kozača gnezdi najraje v prostornih duplih in po skalnih razpokah, pa tudi prosto na smrekah in borovcih; včasih zasede stara gnezda roparic in črnih štorkelj. Našli so semtertje tudi že v grmovju iz dračja narejeno ter z mahom in lišaji podloženo gnezdo. Samica znese v času od srede marca do začetka maja navadno 2—4, zelo redko 5 ali 6 jajc, ki so bela in motnega bleska; izpihana proti luči so rumenkasto prozorna, okroglasta in temnejša kakor jajca lesne sove. Znojnice na lupini so globoke, podolžne brazde in vozelčki pogosti. Če opazujemo lupino z drobnogledom, vidimo veliko več grbovin, kakor pri jajcih lesne sove. Lupina je 0·27 *mm* debela.

Pri navedbah mer in tež kozačinih jajc moramo zelo previdno postopati, da jih ne zamenjamo z zelo podobnimi jajci bele sove, laponske in lesne sove. Zato bom naštel v nastopnem le nekaj dimenzij takih

[38]) Boxberger. O. M. Sch. 1906, str. 130.

[39]) J. Schenk: Das massenhafte Erscheinen der Uraleule in Ungarn 1906/07. Aquila 1907, str. 276—290, in 1908, str 323—325. [40]) Aquila 1911, str. 394.

kozačinih jajc, ki so zanesljivo pristna, bodisi da so jih dotičniki sami vzeli iz gnezda, bodisi da so jih dobili iz povsem zanesljivih rok. A. Grunack je izmeril 5 jajc iz Vzhodne Prusije, ki imajo te-le mere: 49 × 42 *mm*, 48 × 43 *mm*, 50 × 42 *mm*, 48 × 42 *mm* in 48 ×42 *mm*[41]). Devet jajc, ki jih je dobil stotnik Krüger-Velthusen od zanesljive osebe, je tehtalo: 3·56 *g*, 3·57 *g*, 3·7 *g*, 3·42 *g*, 3·35 *g*, 3·5 *g*, 3·52 *g*, 3·525 *g* in 3·6 *g*[42]). P. Wendlandt je izmeril in iztehtal 75 jajc iz Vzhodne Prusije, ki so bila vpričo njega vzeta iz gnezd, ter dognal poprečno dolgost 49·9 *mm*, širokost 41·8 *mm* in težo izpihanih jajc 3·71 *g*. Po sporočilu Jourdaina meri 33 jajc povprečno 49·41 × 41·87 *mm*, največji 52·1 × 42·6 *mm* in 50·3 × 44; najmanjši 47·3 × 40 *mm* in 52 × 39 *mm*.

Mlada samica znese prva leta menda samo po dve jajci in potem šele, kakor opazujemo to pri veliki uharici, lesni sovi in drugih velikih pticah, po več jajc. Posamezna jajca znese v večdnevnih presledkih in obsedi že precej na prvem jajcu. Samica vali sama in izvali v 27 dneh. Pri valitvi je zelo vztrajna in zleti z gnezda šele, ko je plezalec prav blizu votline; pogosto ga napade tako, da mora imeti vedno pripravljeno puško in starko s streli preplašiti. Mladiči so, ko se izvale, slepi in komaj toliki kakor vrabci, 4 tedne stari so že kakor samec lesne sove; kljun in goli deli prstov postanejo rumeni. Starši branijo zelo hrabro svoj zarod. Večja in močnejša samica straži gnezdo in pita mladiče, samec pa prinaša hrano za njo in za mladiče. (J. f. O. 1885, str. 82—89).

* * *

Kozača lovi rada vsakovrstne miši, zajce, kunce, gozdne kure, snežne jerebice, veverice, posebno mladiče teh živali, razne male ptice, ki jih zgrabi sedeče, in hrošče; pri nas pa polhe; v gnezdu so našli tudi že šojo, kukavico in golobe. Lovi podnevi in v mraku.

Vsled svoje velikosti in srčnosti nima razen človeka nobenega resnega sovražnika, ki bi jo ogrožal v njenem obstanku. V njenem perju in koži živi nekaj zajedalcev; o kakih glistah v drobovju ni nič znanega.

Kot oprezno ptico moramo kozačo zalesti s puško, drugače je ni mogoče dobiti v roke. Največ jih postrelijo mimogrede na brakadah. Nekateri trdijo, da bi na lovu v kolibi lahko prav izdatno nadomestovala veliko uharico[43]).

Ker pokonča kozača veliko miši, koristi s tem poljedelcu; s pokončavanjem škodljivih šoj pa obvaruje mnogo gnezd malih pevk. Toda na svojih lovih uniči tudi dosti divjačine in bi jo vsled tega morali prištevati škodljivim pticam ter jo zatirati. Ker je pri nas redka gnezdilka, je ne bo noben razumen lovec preganjal, temveč jo bo še ščitil kot naravni spomenik. Sicer se pa tudi po zakonu v varstvo ptic kozača ne sme streljati in ne preganjati[44]). (Dalje prih.)

---

[41]) Z. f. Ool., 1. letn., str. 40. [42]) Z. f. Ool., 4 letn., str. 3.

[43]) Hüttenvogel (Fritz von Pfannenberg), Die Hüttenjagd mit dem Uhu. 3. Aufl. 1910, str. 43.

[44]) Nasprotno predlaga dr. Jeločnik v Lovcu 1910, str. 227.

Über einige für Krain neue oder seltene Pflanzen und die Formationen ihrer Standorte.

Von Alphons PAULIN.

II. Schluß.

22. *Orchis purpurea* Huds.

(Syn. *Orchis fusca* Jacq.; *O. brachiata* Gilib.; *O. fuscescens* Steph.; *O. maxima* K. Koch.).

Orchis purpurea (Braunrotes Knabenkraut, rjavordeča kukavica), diese stattlichste unserer Orchisarten, scheint nur im südlichen Unterkrain und in Innerkrain verbreitet zu sein. Nach eingesehenen Belegexemplaren (!) und eigenen Beobachtungen (!!) kann ich folgende Standorte verzeichnen.

Unterkrain. Im Gottscheer Bezirke sehr häufig bei Nesseltal[37]) gegen das Schafflaschloch und gegen Taubenbrunn ca. 900 *m* sowie bei der Bergschloßruine Friedrichstein[38]) ca. 980 *m*, leg. Plemel (Herb. Carn. d. Land.-Mus.!). Ferner unter Gebüsch an der Straße nächst Otočci (Wördl) bei Rudolfswert, leg. Prof. Zupančič.

Innerkrain. In der Umgebung des Ostri Vrh (!!) und Debeli Vrh (!!) bei Adelsberg ca. 650 *m*. Ferner ober dem Wippach Tal an buschigen Lehnen unter den mit *Juniperus sabina* L. besetzten Westabstürzen des Nanos zwischen der Ortschaft Gradišče und der St. Nikolaus Kapelle bei 250—400 *m* (!!), hier in beiden Varietäten, var. *obcordata* Ph. Wirtgen und var. *moravica* Rchb., z. T. gemeinsam mit *Paeonia officinalis* L. zwischen Gebüsch von *Colutea aborescens* L. und strauchartigem *Acer obtusatum* Kit. — Wird in Innerkrain wohl noch mehrfach zu finden sein.

Nebenbei sei hier bemerkt, daß die Angaben Reichenbachs[39]), resp. M. Schulzes[40]) über das Vorkommen von *Orchis rubra* Jacq. in Südkrain, die von Fleischmann[41]) speziell von Wippach notiert wird, bisher keine Bestätigung fanden. Reichenbach, der *Orchis rubra*

---

[37]) Wurde aus dieser Gegend von Plemel in „Beitr. zur Flora Krains“ (3. Jahresh. d. Ver. d. krain. Land.-Mus. p. 147) auch publiziert.

[38]) Wird von dieser Lokalität und vom Mokrecberg (Mokriz) südlich von Brunndorf bei Laibach auch von Fleischmann (Übers. d. Flora Krains, p. 27) verzeichnet. — Am Mokrec habe ich bisher *O. purpurea* vergeblich gesucht.

[39]) Flora Germ. excurs. p. 123.

[40]) Die Orchidaceen Deutschlands, Deutsch-Österreichs u. der Schweiz.

[41]) Übers. d. Flora Krains, p. 27.

Jacq. mit Scopolis *Orchis papilionacea* identifiziert, hat die Verbreitungsangabe „Südkrain“ aus Scopoli übernommen, der *Orchis papilionacea* in „Carniolia calidiori“ anführt[42]). Unter „Carniolia calidior“ meinte aber Scopoli zweifellos das gegenwärtige an Krain grenzende und zu Scopolis Zeiten in nicht unbedeutender Ausdehnung tatsächlich zu Krain gehörig gewesene Istrien, woselbst nach v. Marchesetti[43]) *Orchis papilionacea* schon von Salvore südwärts verbreitet ist.

Sei es nun, daß *Orchis rubra* Jacq. identisch mit *Orchis papilionacea* L. oder nur eine Form der letzteren sei, wie dies z. B. Koch[44]) und v. Marchesetti[45]), beziehungsweise Freyn[46]) und Ascherson[47]) verneinen, oder aber daß selbe eine Hybride der Kombination *Orchis papilionacea* L. × *Serapias lingua* L. repräsentiere, wie dies v. Wettstein[48]) anzunehmen geneigt wäre, in dem einen wie in dem anderen Falle ist die Richtigkeit der Angaben über das Vorkommen von *Orchis rubra* Jacq. innerhalb der gegenwärtigen Grenzen Krains nicht erwiesen, da bisher weder *Orchis papilionacea* L. oder eine dieser verwandte Form noch *Serapias lingua* L. in Krain aufgefunden wurden.

Das Genus *Serapias* ist in Krain nur durch *Serapias longipetala* (Ten.) Pollini (= *Orchis Lingua* Scopoli Fl. Carn. ed. 2. II, p. 187 = *Serapias hirsuta* Lap. Hist. abr. Pyren. 551 = *Serapias lingua* Wulf. Pl. rar. p. 108 et Fl. Nor. p. 724, Fleischm. Übers. Fl. Krains p. 28, non Linné Spec. pl. p. 950, ed. 2. p. 1344) vertreten, die im Wippach Tale von Sturija (bei Heidenschaft) bis St. Veit verbreitet ist[49]).

23. Orchis laxiflora Lam.

(Syn. *Orchis ensifolia* Vill.).

Den von mir[50]) bereits publizierten Standorten der *Orchis laxiflora* Lam. (Lockerblütiges Knabenkraut, rahlocvetna kukavica), nämlich „sumpfige Wiesen am Laibacher Morast (300 *m*), bei Utik

---

[42]) Flora Carniolica ed. 2. II, p. 187.

[43]) Flora di Trieste, p. 522. — v. Marchesetti verzeichnet als Standort von *Orchis papilionacea* auch Görz, woselbst diese mediterrane Art auch von v. Beck (Vegetationsstud. i. d. Ostalpen I, in Sitzber. d. k. Akad. d. Wissensch. Wien, math.-naturw. Kl., Bd. CXVI. Abt. 1, p. 8) angegeben wird, während sie Pospichal in seiner Flora des österr. Küstenlandes von Görz nicht anführt.

[44]) Koch, Syn. Fl. Germ. et Helv. ed. 2. II, p. 792.

[45]) l. c. p. 522.

[46]) Ö. B. Z. XXVII (1877) p. 53.

[47]) Syn. d. mitteleur. Flora, III, p. 664.

[48]) Verh. Z. B. G. XLII (1892), Sitzb. p. 53 u. 54; Ö. B. Z. 1894, p. 152.

[49]) Vgl. Paulin, Sched. ad Fl. exsicc. Carn. V, p. 348, Nr. 846.

[50]) Paulin, Beitr. z. Kenntn. d. Vegetationsverh. Krains, III, p. 230.

(300 *m*) nächst St. Veit ob Laibach und bei Rakitna (800 *m*), nächst Franzdorf" sind folgende neu nachgewiesene Fundstellen hinzuzufügen.

Oberkrain: Hochmoor bei Mrzli Studenec (1200 *m*) auf dem Gebirgsrücken Ribšica [51]) im Gebiete der Raibler Alpen (! !).

Unterkrain: Sumpfige Wiesen unweit der Eisenbahnstation der Unterkrainer Bahn Grosuplje (Großlup) ca. 340 *m*, leg. R. v. Gspan und im Walde Krakovo bei Landstraß ca. 150 *m*, leg. R. v. Gspan.

Innerkrain: Feuchte Wiesen bei Wippach ca. 100 *m* (! !).

Die verwandte *Orchis palustris* Jacq., die sich von *O. laxiflora* Lam. durch die deutlich 3lappige Honiglippe — der mittlere Zipfel derselben ist nämlich so lang oder etwas länger als die beiden seitlichen — und den geraden, an der Spitze verschmälerten, mit dem Fruchtknoten fast gleichlangen Sporn unterscheidet, wurde meines Wissens in unserer Flora bisher nicht beobachtet [52]).

24. Orchis tridentata Scop. × *Orchis ustulata* L.

(Syn. × *Orchis Dietrichiana* Bogenh.; × *Orchis austriaca* Kern.).

Diese häufigste unserer Orchishybriden findet sich nicht selten in den Talwiesen am rechten Saveufer unter Savlje nächst Ježica und bei Sneberje ca. 300 *m* (! !) sowie in Bergwiesen am St. Katharinaberg nächst Topol bei St. Veit ob Laibach ca. 750 *m* (! !). Auch aus der Umgebung von Weixelburg in Unterkrain wurde mir dieser leicht zu erkennende Bastard überbracht, der an beiden Stammeltern gemeinsamen Standorten kaum vergeblich gesucht wird.

25. Coeloglossum viride (L.) Hartm. × *Orchis sambucina* L. f. *purpurea* Koch.

(Syn. × *Coeloglossum Erdingeri* Kern. — × *Platanthera Erdingeri* Kern. — *Orchicoeloglossum Erdingeri* Aschers. u. Graebn.).

Auch diese bisher nur aus Niederösterreich bekannte hybride Verbindung konnte ich in einem Exemplare unter einer größeren Anzahl von *Coeloglossum viride* feststellen, das ich vor Jahren in Unterkrain auf der Kuppe des Kumberg (bei Steinbrück) gesammelt habe.

Das betreffende Individuum stimmt in allen wesentlichen Punkten mit der seinerzeit vom Dompropst Erdinger auf dem Plateau des Klauswaldes, eines bei St. Anton im niederösterreichischen Erlaftale gelegenen Berges, in zwei Exemplaren aufgefundenen und von Kerner zuerst unter dem Namen *Coeloglossum Erdingeri* [53]) und später als *Pla-*

---

[51]) Vgl. „Nr. 14. Carex pauciflora Lightf." im I. Teile dieser Abhandlung [„Carniola", VI (1915) p. 208, Sep. Abdr. p. 32].

[52]) Vgl. Fritsch, Exkursionsfl. 2. Aufl. p. 143.

[53]) Ö. B. Z. 1864, p. 140.

tanthera Erdingeri[54]) beschriebenen, der Kombination des *Coeloglossum viride* und der rotblühenden Form der *Orchis sambucina* entsprechenden Pflanze überein.

Die beiden Stammeltern finden sich am Kumberg (1220 *m*) in einer Bergwiese, die unter anderen folgende Arten aufweist: *Festuca sulcata* var. *genuina* f. *brevifolia, Bromus erectus; Carex caryophyllea, C. montana; Lilium martagon, L. carniolicum, L. bulbiferum; Orchis globosa, O. tridentata, O. mascula, O. sambucina* f. *typica* et f. *purpurea, Coeloglossum viride, Gymnadenia conopea, G. odoratissima, Spiranthes spiralis; Cerastium semidecandrum, Tunica saxifraga, Dianthus Carthusianorum* L. var. *latifolius* Griseb. u. Schenk, *Dianthus silvestris; Ranunculus bulbosus, Thalictrum minus; Thlaspi praecox, Draba verna, Alyssum alyssoides; Sedum acre; Saxifraga tridactylites; Potentilla Gaudini, Geum rivale, Alchemilla hybrida, A. micans, Sanguisorba minor; Cytisus supinus, Dorycnium herbaceum, Coronilla coronata, Hippocrepis comosa; Linum tenuifolium; Polygala vulgaris, P. comosa; Mercurialis ovata, Euphorbia verrucosa; Helianthemum obscurum; Viola alpestris* (DC.) Jord. subspec. *Paulini* Hay. [55]), *V. collina; Myrrhis odorata, Peucedanum cervaria, P. oreoselinum, Laserpitium asperum, L. siler; Erica carnea; Gentiana cruciata, G. verna, G. utriculosa, G. anisodonta; Ajuga genevensis, Teucrium chamaedrys, T. montanum, Brunella grandiflora; Scrophularia vernalis, Veronica pseudochamaedrys, Euphrasia Rostkoviana, E. stricta; Asperula cynanchica, Galium vernum; Knautia drymeia* Heuff. var. *carniolica* (Beck) Szb.,

---

[54]) Verh. Z. B. G. XV (1865) p. 229—231, Tab. IV, fig. IV—VIII.

[55]) Diese *Viola* habe ich in meiner „Flora exsicc. Carniolica" sub Nr. 331 (Beitr. zur Kenntn. d. Vegetationsverh. Krains II, p. 173 [1902]) als „*Viola saxatilis*" Schmidt Fl. boëm. p. 257 ausgegeben. Nach v. Hayek (Flora von Steierm. I, p. 596 [1909]) ist jedoch *Viola saxatilis* Schmidt nach Exemplaren vom Originalstandorte eine monokarpische (haplobiotische) Pflanze, während die *Viola* vom Kumberg ein polykarpischer (anabiotischer), mehrmals blühender und fruchtender Typus ist, wie ich dies auch an den am Kumberg gesammelten und im botanischen Garten zu Laibach in Kultur genommenen Stöcken beobachten konnte. Die Pflanzen dauern jahrelang aus und die aus Samen kultivierter Stöcke gezogenen Pflanzen zeigen völlig unverändert den Charakter der wilden Pflanze. v. Hayek hat l. c. das in Rede stehende auch in Steiermark in den Karawanken am Abhange des Pastirk Sattels gegen Sulzbach vorkommende Stiefmütterchen als „*Viola alpestris* (DC) Jord. Subsp. *Paulini* Hay.", wie folgt, beschrieben: „Caules pauci vel unus. Flores diam. longitudinali 16—22 *mm* longi, concolores dilute flavi petalo calcarato basi nigro striato, rarissime petala superiora apice violacea. Calcar rectum vel parum curvatum, appendicibus calycis duplo longius, appendices calycis aequilongi ac lati, apice truncati denticulative".

Als Synonima gehören hieher: *Viola tricolor* d) *Viola alpestris* (DC.) W. Bckr. sbsp. *typica* W. Becker, Violen der Schweiz, p. 73 (1910) in Neue Denkschr. d. Schweizer. Naturforsch. Gesell. Bd. XLV, Abh. 1 (1910); *Viola tricolor* 8. *Viola alpestris* (DC.) W. Beckr. sbsp. *typica* W. Becker, Violae Europeae, p. 100 (1910).

Scabiosa Hladnikiana; Inula ensifolia, I. hirta, Buphthalmum salicifolium, Centaurea Triumfetti f. *adscendens, C. Fritschii, C. pannonica, Hieracium Bauhini* Schult. subspec. *cymanthum* N. P., *H. illyricum* Fries subspec. ***Holleri*** N. P.

Da am Kumberg nebst *Orchis sambucina* f. *typica* und f. *purpurea* auch *Coeloglossum viride* in sehr reichlicher Menge vorkommt, dürfte bei genauer Durchforschung des Terrains der Bastard zwichen diesen beiden Orchideen mehrfach anzutreffen und vielleicht auch die seinerzeit von Sennholz auf dem Semmering[56]) entdeckte Kombination mit der typischen gelbblühenden Form der *O. sambucina* zu finden sein.

26. Gymnadenia conopea (L.) R. Br. × *Nigritella nigra* (L.) Rchb

(Syn. × *Orchis suaveolens* Vill. Hist. de plantes de Dauph. II. p. 38. — *Nigritella fragrans* Sauter in Rchb. Fl. Germ. excurs. p. 121, non Fleischmann. — *Nigritella suaveolens* Koch Syn. ed. 2. p. 796, non Tommasini nec Biasoletto. — × *Nigritella suaveolens* (*Nigritella angustifolia* × *Gymnadenia conopsea)* Kerner in Verh. Z. B. G. XV (1865) p. 216. — *Gymnadenia conopea* × *nigra* f. *G. suaveolens* Wettst. Berl. D. B. G. VII, p. 317. — *Gymnigritella suaveolens* G. Camus in Morot Journ. de bot. VI (1892) p. 484. — *Nigritella nigra* × *Gymnadenia conopea* B. *eu-suaveolens* A. und G. Syn. III, p. 839).

Von dem in drei verschiedenen Formen bekannten Bastarde zwischen *Gymnadenia conopea* (L) R. Br. und *Nigritella nigra* (L.) Rchb. (= *N. angustifolia* Rich.) habe ich auf der Karawankenalpe Begunjščica mehrere Exemplare aufgefunden, die in ihrer Ausbildung so ziemlich die Mitte zwischen den beiden Stammarten halten und der in Tirol häufigen, seinerzeit von Koch als eigene Art gedeuteten *Nigritella suaveolens*[57]) entsprechen.

---

[56]) Vgl. Verh. Z. B. G. XLI (1891), Sitzber. p. 41.

[57]) Über die Wechselfälle dieser Pflanze berichtet Kerner in seiner Abhandlung „Die hybriden Orchideen der österreichischen Flora“ (Ver. Z. B. G. Bd. XV (1865) p. 217 u. 218): „Villars war der erste, welcher diese Pflanze entdeckte, bekannt machte und die Mutmaßung aussprach, daß sie als ein Bastard aus *Nigritella angustifolia* und *Gymnadenia odoratissima* anzusehen sei. Wahrscheinlich durch ein Versehen ward aber die in Vill. Hist. pl. Dauph. T. II. abgebildete Pflanze mit gedrehtem Fruchtknoten gezeichnet. Nach Villars wurde die Pflanze zuerst wieder von Sauter auf dem Solstein bei Zirl nächst Innsbruck entdeckt, als *Nigritella (Orchis) suaveolens* Vill. bestimmt und an Reichenbach pat. gesendet. Letzterer glaubte aber, irregeleitet durch die fehlerhafte Villars'sche Abbildung, in der von Sauter aufgefundenen Pflanze nicht die *Nigritella (Orchis) suaveolens* zu erkennen, sondern führt sie in der Fl. g. exc. p. 121 unter dem Namen *Nig. fragrans* Sauter auf. Koch erkannte aber in ihr die Villars'sche Pflanze wieder und beschreibt sie in der Syn. S. 960. unter dem Namen *Nigritella suaveolens* Koch. — Weder Reichenbach pat. noch Koch gehen auf die von Villars ausgesprochene Idee, daß

Ich sammelte die in Rede stehenden Pflanzen in den höher gelegenen Partien (ca. 1700 *m*) der die steilen Südhänge der Begunjščica bekleidenden Wiesen, die zwischen der oberen Grenze des Waldgürtels und den Legföhren- und Alpenrosenbeständen in einer Breite von 300 bis 400 *m* eingeschaltet sind, stellenweise aber auch unmittelbar in die von Gesteinsfluren überhöhten Alpenmatten übergehen.

Diese prächtigen, namentlich in ihrem östlichen Abschnitte da und dort von steil abfallenden Felspartien und von humusreichen Mulden unterbrochenen sowie an mehreren Stellen von tiefen, trümmerbesäten Wasserrissen durchschnittenen Wiesen weisen in ihren oberen Abschnitten, die über dem dieselben durchquerenden Stege gelegen sind, unter anderen folgende Bestandteile auf.

Botrychium lunaria, Selaginella selaginoides; Anthoxanthum odoratum, Phleum Michelii, Agrostis alpina, Avenastrum Parlatorii, Sesleria varia, Koeleria eriostachya, Briza media, Poa alpina, Festuca calva, F. fallax, F. rubra, Bromus transsilvanicus; Carex atrata, C. pallescens, C. sempervirens; Luzula nemorosa var. *cuprina, L. sudetica; Lilium carniolicum, Polygonatum officinale; Crocus albiflorus; Orchis globosa, Coeloglossum viride, Nigritella nigra, Gymnadenia conopea, G. odoratissima.*

Salix serpyllifolia; Thesium alpinum; Polygonum viviparum; Silene acaulis var. *longiscapa, S. vulgaris, S. livida, Heliosperma alpestre, Dianthus Carthusianorum; Aconitum strictum, Ranunculus montanus; Biscutella laevigata, Thlaspi praecox*[58]), *Arabis vochinensis; Sedum atratum, Sempervi-*

N. suaveolens ein Bastard sein könnte, ein. Erst Moritzi wagte es wieder in seiner Flora der Schweiz mit Entschiedenheit auszusprechen, daß sie ohne Zweifel ein Bastard sei. Doch wich er darin von Villars ab, daß er als Stammeltern *Nigritella angustifolia* und *Gymnadenia conopsea* erklärte, welche Ansicht auch von Facchini (Flora Tir. cisalpinae, p. 114) und Grenier et Godron (Flore de France III, p. 301) vertreten wurde. Auch ich schließe mich der Moritzischen Ansicht auf das entschiedenste an und glaube mich hiezu um so mehr berechtigt, als ich so glücklich war, auch eine *Nigritella* aufzufinden, welche ich für den Blendling aus *Nigritella angustifolia* und *Gymnadenia odoratissima* halte und auf den ich später (vergl. Nr. 12 [*Nigritella Heufleri*]) nochmals zurückkommen werde".

Von Tommasini (Oesterr. bot. W. Bl. 1851, p. 43) und von Biasoletto (Escursioni bot. sullo Schneeberg nella Carniolia, p. 81) wurde *Nigritella suaveolens* Koch auch auf dem Krainer Schneeberg angegeben, was offenbar auf einer Konfundierung mit der am Schneeberg verbreiteten *Nigritella rubra* (Wettst.) Richter, nicht aber auf Verwechslung mit der rosa blühenden Form „var. *rosea* Wettst." der *Nigritella nigra* (L.) Rotzb. beruht, wie es Kerner seinerzeit (l. c. p. 219) meinte, als *Nigritella rubra* (Wettst.) Richt. allgemein mit der heller blühenden Spielart der *Nigritella nigra* (L.) Rchb. verwechselt wurde, welch letztere aber am Schneeberg überhaupt nicht vorkommt. Desgleichen ist auch Fleischmanns *Nigritella fragrans* (Übers. d. Flora Krains, p. 27) mit *Nigritella rubra* (Wettst.) Richt. identisch.

[58]) v. Benz gibt (Ö. B. Z. 1913, p. 53) auf der Begunjščica auch *Thlaspi alpinum* an, welche Art ich in den Alpen Krains bisher nirgends beobachtet habe.

vum ? montanum; Saxifraga aizoides; Potentilla erecta, P. aurea, P. Crantzii, Dryas octopetala, Alchemilla hybrida, A. flabellata, Sanguisorba minor; Trifolium noricum, Tr. pratense, Tr. montanum, Anthyllis alpestris, Lotus corniculatus, Oxytropis montana, Coronilla vaginalis, Hippocrepis comosa, Hedysarum obscurum, Vicia silvatica, V. cracca, Lathyrus pratensis, L. ochraceus; Linum catharticum, L. viscosum, L. julicum; Polygala subamara, P. alpestris; Euphorbia verrucosa, Mercurialis ovata; Helianthemum alpestre, H. grandiflorum; Daphne striata; Astrantia bavarica, Pimpinella rubra, Libanotis montana f. *minor, Heracleum siifolium, Laserpitium siler, L. peucedanoides; Erica carnea, Vaccinium vitis idaea, V. myrtillus, Calluna vulgaris; Primula longiflora, P. elatior, Soldanella minima, S. alpina; Gentiana lutea, G. pannonica, G. Clusii, G. verna, G. utriculosa, G. calycina; Ajuga pyramidalis, Brunella grandiflora, Stachys recta, St. Jacquini, Thymus chamaedrys; Euphrasia picta, E. salisburgensis, Bartschia alpina, Alectorolophus lanceolatus, Pedicularis elongata, P. rostrato- capitata, P. verticillata; Orobanche gracilis; Globularia nudicaulis; Plantago montana* [59]*; Asperula aristata; Galium boreale, G. asperum, G. austriacum; Knautia dipsacifolia, Scabiosa lucida; Campanula cochleariifolia, C. Scheuchzeri, C. thyrsoidea, C. glomerata* f. *elliptica, C. barbata, Phyteuma orbiculare* ssp. *delphinense, Ph. Zahlbruckneri; Solidago alpestris; Aster alpinus, Erigeron polymorphus, Buphthalmum salicifolium, Chrysanthemum montanum, Homogyne alpina, H. discolor, Senecio doronicum, Arnica montana, Carlina alpina, Serratula Vulpii, Centaurea pseudophrygia, C. Triumfetti* f. *axillaris, Hypochoeris maculata, H. uniflora, Leontodon hispidus, Scorzonera rosea, Crepis aurea, Hieracium pilosella* L. ssp. *subcaulescens* N. P., ***H. furcatum*** Hoppe ssp. ***malacodes*** N. P., *H. auricula* Lam. et D C. ssp. *melaneilema* N. P., *H. aurantiacum* L. ssp. *aurantiacum* typ., *H. Bauhini* Schult. ssp. *effusum* N. P., *H. brachiatum* Bertol. ssp. *radians* N. P., *H. incisum* Hoppe ssp. *pseudotrachselianum* Zahn, *H. prenanthoides* Vill. ssp. *bupleurifolium* Tausch.

In den Ritzen und Spalten der oberwähnten Felsen sowie auf steinigem Boden ihrer nächsten Umgebung finden wir dagegen folgende Arten: *Cystopteris alpina, Asplenium viride; Avenastrum Parlatorii, Festuca alpina,* ***Festuca cyllenica*** Boiss. et Heldr. **nov. var. *Pauliniana* Belli** [60]**,** *Festuca laxa, Carex mucronata, C. firma, Juncus monanthos, Allium ochro-*

---

[59]) *Plantago montana* wird von Scharfetter (Ö. B. Z. 1908, p. 277) unter jenen Typen genannt, die sich wohl in der Karnischen Hauptkette finden, jedoch nicht auf die Karawanken übergehen; diese Spezies kommt indes in den Karawanken nicht nur auf der Begunjščica, sondern auch auf der Golica vor.

[60]) „Ovarium in apice glaberrimum, quod in stirpe F. variae numquam observatum. Rachilla hirta, panicula pauperrima", **Belli** in lit. 17. III. 1913. — *Festuca cyllenica* wurde nach Hackel (Monogr. Festuc. europ., p. 175) bisher nur in der alpinen Region des Peloponnes (Kyllene u. Taygetos) und auf der Insel Euboea gefunden.

leucum, Gypsophila repens, Dianthus silvestris f. *uniflorus, Ranunculus hybridus, Kernera saxatilis, Draba affinis, Saxifraga incrustata, S. aizoon, S. squarrosa, Potentilla Clusiana, Bupleurum petraeum, Athamanta cretensis, Rhodothamnus chamaecistus, Primula auricula, P. Wulfeniana, Teucrium montanum, Satureia alpina, Scrophularia Hoppii, Veronica fruticans, V. lutea, Globularia cordifolia, Valeriana elongata, V. saxatilis, Campanula Zoisii, C. cochleariifolia, Aster bellidiastrum, Leontopodium alpinum, Achillea Clavennae, A. atrata, Hieracium villosum* L. ssp. *villosum* N. P. a) *genuinum* et b) *steneilema, H. villosiceps* N. P. ssp. *villosiceps* N. P., *H. valdepilosum* Vill.

Sehr üppig ist auch die Vegetation einzelner der obbezogenen Mulden und Wasserrisse, die als interessanteste Pflanze die von mir 1901 hier konstatierte, sonst nur aus den Pyrenäen (Hautes-Pyrenées: Campan, Saugeé) und aus Spanien (Gebiet von Salent, Romiga; Asturien und Aragonien) bekannte *Viola cornuta* L. [61]) aufweisen und sonst folgende zu Karfluren vereinigte Elemente beherbergen: *Festuca elatior, Veratrum album, Lilium martagon, Polygonatum verticillatum, Iris graminea, Urtica dioica, Rumex arifolius, Melandryum silvestre, Moehringia muscosa, Trollius europaeus, Aconitum vulparia, Anemone alpina, Ranunculus lanuginosus, Thalictrum aquilegifolium, Cardamine impatiens, Arabis alpina, Saxifraga rotundifolia, Geum rivale, Vicia sepium, Geranium silvaticum, Hypericum maculatum, Viola biflora, Astrantia carinthiaca, Chaerophyllum cicutaria, Myrrhis odorata, Heracleum montanum, Laserpitium latifolium, Symphytum tuberosum, Myosotis silvatica, Galeopsis speciosa, Scrophularia Scopolii, Veronica urticifolia, Digitalis ambigua,* ***Pedicularis Hoermanniana*** Maly [62]), *Galium mollugo, Valeriana montana, Phy-*

---

[61]) Vgl. Paulin, Über das Vorkommen von *Viola cornuta* L. in Krain (Ö. B. Z. 1902, p. 25/26 und Paulin, Über das Vorkommen einiger selteneren Pflanzenarten, namentlich der bisher nur aus den Pyrenäen bekannten *Viola cornuta L.* in den Karawanken (Mitt. d. Musealver. f. Krain, 1902, p. 75—80).

Vgl. ferner v. Benz, *Viola cornuta* auf der Begunjščica in Krain (Ö. B. Z. 1913, p. 52—54). — v. Benz, der *V. cornuta* 1912 an dem von mir 1902 publizierten Fundorte sammelte und in mehreren Exemplaren dem bekannten Veilchenforscher W. Becker übersendete, erwähnt l. c. p. 53, daß Becker der Meinung sei, daß es sich beim Standorte auf der Begunjščica vielleicht doch nur um eine Verschleppung aus einem Garten des Tales handle. Nun wer den Standort der *V. cornuta* auf der Begunjščica aus eigener Anschauung kennen gelernt hat, wird bezüglich der Ursprünglichkeit dieses Vorkommens wohl keinerlei Zweifel hegen.

[62]) In meinen in der Note 61 angeführten Abhandlungen sowie auch in meinen Beiträgen zur Flora Krains II, p. 199, Nr. 380, habe ich die auf der Begunjščica vorkommende *Pedicularis* als „*P. Hacquetii* Graf", resp. als „*P. summana* Spr." bezeichnet und auch v. Benz hat sie l. c. p. 53 als „*P. Hacquetii*" notiert. Ein eingehenderes Studium der krainischen *Pedicularis*arten aus der Gruppe Foliosae Maxim. belehrte mich jedoch zu meiner Überraschung, daß selbe nicht mit *Pedicularis Hacquetii* Graf (? = *Pedicularis summana* Spr.; cf. Steiniger, Die europ.

teuma Halleri, Adenostyles alliariae, Petasites niveus, Carduus carduelis, Cirsium erisithales, C. carniolicum, Aposeris foetida, Crepis blattarioides.

27. *Centrosis abortiva* (L.) Swartz.

(Syn. *Orchis abortiva* Linné. — *Serapias abortiva* Scopoli. — *Limodorum abortivum* Swartz. — *Epipactis abortiva* All. — *Jonorchis abortiva* G. Beck).

Centrosis abortiva (Violetter Dingel, višnjevi ceptec, šilorep) kommt in unserer Flora nur sehr zerstreut vor. Mir sind bisher folgende Standorte bekannt geworden.

Oberkrain. Auf steilen, sonnigen Wiesen bei Jauerburg[63]) hinter dem Schlosse ober der Schießstätte, leg. Plemel (Herb. Carn. d. Land.-Mus. !).

Unterkrain. Steile Bergwiesen am Grodecberg[63]) ober Tschernembl unter der Kirche S. Crucis gegen Warmberg, leg. Plemel (Herb. Carn. !); bei Vukovce a. d. Kulpa am Stege in der Richtung gegen Vrh (Schweinberg), leg. R. v. Gspan; auf der Göttenitzer Alpe ober Göttenitz im Gottscheer Bezirke, nach Fleischmann[64]); an grasigen Stellen am Waldrande unter dem Dorfe Dobovec im Gebiete des Kumberg (bei Steinbrück) ca. 650 *m* (! !).

Innerkrain. Auf Wiesen in der Umgebung Wippachs bei Semone (! !) und ober Slap (! !); zwischen Fužine und Sturija (bei Heidenschaft) im Wippach Tal, leg. Prof. Zupančič (!); unter Erzelj ober dem Branica Tal, nach Pospichal[65]).

Arten des Genus *Pedicularis,* p. 57 und v. Marchesetti, Flora di Trieste, p. 417) identisch sei, sondern in den Formenkreis der in Küstenland, Bosnien, Serbien und Albanien verbreiteten *Pedicularis Hoermanniana* Maly (in „Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini“ XI [1899] p. 145 und in „Wissenschaftl. Mitteil. aus Bosn. u. der Hercegovina“ VII, p. 544) gehöre. Vgl. auch Maly, Beitr. zur Kenntnis d. Flora Bosn. u. der Hercegovina in Verh. Z. B. G. LIV, [1904] p. 258/259 u. Maly, Über *Pedicularis Hoermanniana* und verwandte Arten in „Magyar botanikai Lapok“ 1907, p. 143—149).

Ich werde auf *P. Hoermanniana,* die ich in Krain auch außerhalb des eigentlichen Alpengebietes, u. zw. in Innerkrain auf der Slivnica bei Zirknitz und in Unterkrain im krainisch-kroatischen „Gorjanci“ (= Žumberak = Uskokengebirge) genannten Grenzgebirge konstatieren konnte, später nochmals zurückkommen.

[63]) Von diesen Standorten bereits von Plemel („Beitr. z. Flora Krains“ in 3. Jahresh. d. Ver. d. krain. Land.-Mus. p. 143) publiziert.

[64]) Übers. d. Flora Krains, p. 28.

[65]) Flora d. oesterr. Küstenlandes, I, p. 302.

28. Epipogium aphyllum (Schm.) Swartz.

(Syn. *Orchis aphylla* Schmidt. — *Satyrium Epipogium* Linné; Wulfen. — *Epipactis Epipogium* Crantz. — *Limodorum Epipogium* Swartz. — *Epipogium Epipogium* Karsten. — *Epipogon Epipogon* Aschers. u. Graebn.).

Epipogium aphyllum (Blattloser Widerbart oder Oberkinn, obratoustni ceptec), schon von Wulfen[66]) aus den Wocheiner Alpen angegeben, aber weder von Fleischmann noch von neueren Autoren[67]) für Krain verzeichnet, wurde in unserer Flora bisher an folgenden Stellen nachgewiesen.

Oberkrain. Am Aufstieg zu den Steineralpen[68]), leg. Graf (Herb. Carn. d. Land.-Mus. !); in dem vorwiegend aus Fichten und Buchen bestehenden Mischwalde zwischen der Ortschaft Weißenfels und den Weißenfelser Seen (Raibler Alpen), leg. Hofrat R. v. Kaltenegger (!); über Buchenwurzeln und auf faulendem Buchenholz im Vrata Tal beim Steige, der auf den Steiner führt (Raibler Alpen), leg. Janša (Herb. Carn. !); im modernden Buchenlaube im Kot Tal ca. 950 *m* (Raibler Alpen) (!!); im tiefschattigen Fichtenwalde zwischen den Alpen „Pri Jezeru“ und „Blato“ (ober dem Wocheiner See) ca. 1300 *m* (!!).

Unterkrain. In Buchenwäldern bei Veliki Trn (Großdorn) und Nemška Vas (Deutschdorf) im Gurkfelder Bezirke ca. 400 *m*, leg. Janša (Herb. Carn. !); in der Friedrichsteiner Waldung bei Gottschee, nach Mitteilung des H. R. v. Gspan.

29. Pseudorchis Loeselii (L.) Gray.

(Syn. *Ophrys Loeselii* Linné. — *Malaxis Loeselii* Swartz. — *Serapias Loeselii* Hoffm. — *Liparis Loeselii* Rich. — *Sturmia Loeselii* Rchb.).

Diese interessante, namentlich in Torfsümpfen der norddeutschen Tiefebene verbreitete Orchidee wird von Fleischmann[69]) in unserer Flora von den Alpen Rožica und Begunjščica in den Karawanken angeführt, woselbst sie aber, soviel mir bekannt, sonst niemand beobachtet hat.

Abgesehen davon, daß *Pseudorchis Loeselii* (Sumpf-Zwiebelstendel oder Sumpf-Glanzkraut, močvirna cepetlika) doch

---

[66]) Flora Norica, p. 721 „in sylvis subalpinis umbrosis sterilibus Vochinensibus“.

[67]) Wird in Hallier-Brand, Koch Syn. 3. Aufl. III, p. 2442, — in Aschers. u. Graebn. Syn. III, p. 882, — in Fritsch, Exkursionsfl. 2. Aufl. p. 148 und in Hegi, Illustr. Flora v. Mitteleur. II., p. 384 als in Krain „fehlend“ bezeichnet.

[68]) Aus diesem Gebiete von mir bereits in v. Hayek u. Paulin, Flora der Sanntaler (Steiner) Alpen (Abhandl. Z. B. G. Wien, IV, 2. p. 89 (1907) publiziert.

[69]) Übers. d. Flora Krains, p. 28.

nur in tieferen Lagen bis etwa 700 *m* vorkommt, mangelt es nach meinen Erfahrungen auf den genannten von ca. 1000 bis zu 1800, resp. 2050 *m* sich erhebenden Alpen an Lokalitäten, die den Lebensbedingungen dieser Orchidee entsprechen würden. Fleischmanns diesbezügliche Angabe dürfte demnach, wie so manche andere dieses Autors, einer realen Basis entraten.

Da die in neueren Florenwerken verzeichneten, allgemein gehaltenen Verbreitungsangaben von *Pseudorchis Loeselii* in Krain nur auf Fleischmanns sicher als irrig zu bezeichnender Notiz zu beruhen scheinen, erweist sich demnach diese Pflanzenart, die im Vorjahre in einem kleinen Waldsumpfe am Nordwestfuße des Šiškaberges, beziehungsweise des sogenannten Debeli Hrib nächst Laibach festgestellt werden konnte, als ein neuer Bürger unserer Flora.

Der erwähnte Sumpf liegt ca. 320 *m* mitten in dem hier hauptsächlich aus der Rotföhre *(Pinus silvestris)* und einzelnen eingestreuten Fichten, Tannen, Zitterpappeln, Birken, Eichen, Edelkastanien und Ebereschen (*Picea excelsa, Abies alba, Populus tremula, Betula pendula, Quercus robur, Castanea sativa, Sorbus aucuparia)* bestehenden Walde, der im Unterholz *Corylus avellana, Crataegus monogyna, Lonicera xylosteum, Viburnum lantana* und an Zwergsträuchern *Genista germanica, G. pilosa, Cytisus hirsutus, C. nigricans, Calluna vulgaris, Vaccinium myrtillus* und vereinzelt auch *Vaccinium vitis idaea* beherbergt, in seinem Niederwuchs aber außer zahlreichem Adlerfarn *(Pteridium aquilinum)* unter anderen *Lycopodium clavatum, L. chamaecyparissus, Dryopteris oreopteris, D. filix mas, Blechnum spicant, Calamagrostis silvatica, Deschampsia caespitosa, D. flexuosa, Molinia arundinacea, Sieglingia decumbens, Melica nutans, Poa nemoralis, Festuca gigantea, Brachypodium silvaticum, Carex brizoides, C. silvatica, Luzula pilosa, L. nemorosa, Erythronium dens canis, Majanthemum bifolium, Polygonatum multiflorum, Crocus neapolitanus, Platanthera bifolia, P. chlorantha, Epipactis latifolia, Listera ovata, Anemone nemorosa, Fragaria vesca, F. moschata, Potentilla erecta, Lathyrus montanus, Oxalis acetosella, Euphorbia carniolica, Viola silvestris, Gentiana asclepiadea, Teucrium scorodonia, Melampyrum vulgatum, Veronica officinalis, Phyteuma Zahlbruckneri, Solidago virga aurea, Antennaria dioica, Gnaphalium silvaticum, Arnica montana, Serratula tinctoria, Aposeris foetida, Prenanthes purpurea, Hieracium murorum, H. silvestre* und an Wegrändern und Gräben *Holcus mollis, Festuca gigantea, Carex distans, C. tomentosa, Rumex obtusifolius, Stellaria holostea, Geum urbanum, Agrimonia eupatoria, Circaea lutetiana, Anthriscus silvester, Torilis anthriscus, Pimpinella major, P. saxifraga, Aegopodium podagraria, Selinum carvifolia, Angelica silvestris, Pastinaca sativa, Heracleum sphondylium, Verbena officinalis, Glechoma hederacea, Galeopsis speciosa, G. pubescens, Stachys silvatica, Mentha longifolia, Scrophularia nodosa, Melampyrum nemorosum, Euphrasia Kerneri, Vale-*

riana exaltata, *Eupatorium cannabinum*, *Cirsium oleraceum*, *Centaurea carniolica*, *Lapsana communis* aufweist.

An den von *Salix aurita*, *Alnus glutinosa* und *Rhamnus frangula* umsäumten Rändern des Sumpfes finden sich *Dryopteris oreopteris*, *Athyrium filix femina*, *Carex hirta*, *C. pallescens*, *Filipendula ulmaria*, *Hypericum perforatum*, *Lysimachia vulgaris*, *Lycopus europaeus*, *Galium mollugo*, *Erigeron bellidifolius*, *Eupatorium cannabinum* und in der angrenzenden feuchten Waldwiese *Anthoxanthum odoratum*, *Alopecurus pratensis*, *Agrostis alba*, *Holcus lanatus*, *Trisetum flavescens*, *Avenastrum pubescens*, *Arrhenatherum elatius*, *Molinia coerulea*, *Briza media*, *Dactylis glomerata*, *Cynosurus cristatus*, *Poa pratensis*, *Festuca capillata*, *F. rubra*, *F. elatior*, *Bromus erectus* Huds. var. ***longiflorus*** Horn. *B. racemosus*, *Brachypodium pinnatum*, *Lolium multiflorum*, *Carex leporina*, *Colchicum autumnale*, *Listera ovata*, *Rumex acetosa*, *Lychnis flos cuculi*, *Cerastium caespitosum*, *Ranunculus acer*, *Cardamine pratensis*, *Potentilla erecta*, *Genista tinctoria*, *Medicago sativa*, *M. lupulina*, *Trifolium pratense*, *Tr. repens*, *Tr. patens*, *Lotus corniculatus*, *Hippocrepis comosa*, *Vicia hirsuta*, *Lathyrus pratensis*, *Linum catharticum*, *Polygala vulgaris*, *Pastinaca sativa*, *Laserpitium prutenicum*, *Daucus carota*, *Ajuga reptans*, *Brunella vulgaris*, *Stachys officinalis*, *Salvia pratensis*, *Thymus ovatus*, *Veronica chamaedrys*, *Euphrasia Rostkoviana*, *Alectorolophus crista galli*, *Plantago media*, *P. lanceolata*, *Galium vernum*, *G. verum*, *Succisa pratensis*, *Knautia arvensis*, *Campanula patula*, *C. glomerata*, *Achillea millefolium*, *Chrysanthemum leucanthemum*, *Cirsium oleraceum*, *Centaurea jacea*, *Hypochoeris radicata*, *Leontodon autumnalis*, *L. danubialis*, *Tragopogon orientalis*, *Crepis biennis*.

Im Sumpfe selbst, wo *Pseudorchis Loeselii* in Torfmoospolstern (*Sphagnum cymbifolium*, *Sph. acutifolium*, *Sph. recurvum*, *Sph. subsecundum*) vorkommt, gedeihen üppig *Scheuchzeria palustris*, *Leersia oryzoides*, *Agrostis alba*, *Molinia coerulea*, *Carex stellulata*, *C. pillosa*, *C. vesicaria*, *Rhynchospora alba*, *Scirpus silvaticus*, *Heleocharis palustris*, *Eriophorum gracile*, *E. latifolium*, *Juncus effusus*, *J. acutiflorus*, *Potentilla erecta*, *Drosera rotundifolia*, *D. intermedia*, *Viola uliginosa*, *Lythrum salicaria*, *Peucedanum palustre*, *Menyanthes trifoliata*, *Myosotis scorpioides*, *Cirsium palustre*, während sich auf schlammigem Boden einer dem Sumpfe unmittelbar benachbarten, vor nicht langer Zeit ausgehobenen Grube *Equisetum palustre*, *Alisma plantago*, *Carex flava*, *Heleocharis ovata*, *H. carniolica*, *Pycreus flavescens*, *Cyperus fuscus*, *Juncus bulbosus*, *J. alpinus* var. *fusci-ater*, *J. articulatus*, *J. bufonius*, *Polygonum mite*, *Ranunculus flammula*, *Scutellaria galericulata*, *Mentha austriaca*, *Bidens tripartitus* angesiedelt haben [70]).

---

[70]) Von anderen Arten, die in näherer Umgebung hier an ihnen zusagenden Standorten vorkommen, seien genannt: *Ophioglossum vulgatum*, *Equisetum limosum*, *Lycopodium inundatum*, *Nardus stricta*, *Sparganium erectum*, *Eriophorum angustifolium*, *Schoenoplectus mucronatus*, *Heleocharis pauciflora*,

Über ein ehemaliges Vorkommen von *Pseudorchis Loeselii* auf dem eigentlichen Laibacher Moor ist nichts bekannt. Vor nun schon mehr als dreißig Jahren, da bei Bevke nächst Oberlaibach einzelne Abschnitte des Morastes noch eine üppige Sphagnumvegetation aufwiesen, habe ich dort an Stellen, wo sich die mit *Pseudorchis Loeselii* oft gemeinsam vorkommende, gleichfalls Moospolster bewohnende Orchidee *Malaxis paludosa* [71]) in Menge fand, vergeblich nach ersterer gesucht.

Mag denn auch unsere Pflanze seinerzeit auf dem Laibacher Moor anderwärts vorgekommen, aber wegen ihrer Kleinheit und ihrer unscheinbaren grünen Blüten halber übersehen worden sein, so ist sie im Laufe der letzten Dezennien zufolge successiver Entwässerung und dadurch veranlaßter Verheidung des Moores größtenteils wohl eingegangen [72]).

Auch in dem obgeschilderten Sumpfe scheint *Pseudorchis Loeselii* schon im Niedergang begriffen; denn sie kommt hier nur an einer enbegrenzten Stelle und auch da nur sehr spärlich vor, versteckt im Geblätt des Fieberklees und gewissermaßen geschützt durch zahlreiche Stengel der sternfrüchtigen Segge, die fruchtend blühende Stengel unserer Pflanze dermaßen vortäuschen, daß man bei Durchforschung des Terrains immer wieder nach ihnen als scheinbar im Blütenstadium befindlichen Zwiebelstendeln langt.

Da in letzterer Zeit die am Fuße des Debeli Hrib gelegenen Sümpfe nach und nach entwässert werden, dürfte übrigens *Pseudorchis Loeselii* an dem besprochenen Standorte in nicht allzuferner Zeit auch gänzlich verschwinden.

Carex muricata, C. remota, C. canescens, C. punctata, C. rostrata, C. Oederi, Calla palustris, Juncus glaucus, J. conglomeratus, Hemerocallis flava, Convallaria majalis, Leucoium aestivum, Iris graminea, I. sibirica, Gladiolus illyricus, Orchis laxiflora, O. latifolia, O. incarnata, Spiranthes aestivalis, Dianthus barbatus, Stellaria bulbosa, St. neglecta, St. uliginosa, Cerastium silvaticum, Spergularia rubra, Caltha palustris, Sisymbrium sinapistrum, Chrysosplenium alternifolium, Aruncus silvester, Sanguisorba officinalis, Euphorbia verrucosa, Chamaebuxus alpestris, Callitriche stagnalis, Impatiens noli tangere, Hypericum humifusum, Peucedanum oreoselinum, Pirola minor, Monotropa multiflora, Gentiana pneumonanthe, Pulmonaria stiriaca, Melittis melissophyllum, Gratiola officinalis, Orobanche gracilis, Succisa inflexa, Campanula cervicaria, Inula conyza, Petasites albus, Senecio aquaticus, S. paludosus, Cirsium rivulare sowie die aus Amerika stammenden Ansiedler *Solidago serotina* und *Rudbeckia laciniata.*

[71]) Vgl. v. Wettstein, Sched. ad Fl. exsicc. Austro-Hungar. X, p. 99, Nr. 3896.

[72]) Infolge Austrocknens der Sümpfe schwindet *Pseudorchis Loeselii* schon seit Jahren auch in ganz Norddeutschland (cf. Ascherson u. Graebner, Flora des norddeutschen Flachlandes [1899], p. 221). Anderwärts wurde selbe durch Urbarmachung des Geländes völlig ausgerottet, wie z. B. in der Rheinprovinz im Bezirke Trier (Conwentz, die Gefährdung der Naturdenkmäler u. Vorschläge zu ihrer Erhaltung [1904] pag. 37), ferner bei Czeitsch in Mähren, im Binninger Ried und bei Bohlingen in Baden sowie bei Trelex am Fuße des Waadtländer Jura (Hegi, Illustr. Flora v. Mitteleuropa, II, p. 393).

Slovstvo.

Referati.

Walter Schmid, *Emona.* Erster Teil. Mit 18 Tafeln und 93 Abbildungen. Mit einem Beitrag von Otto Cuntz: Römische Inschriften aus Emona mit 26 Abbildungen. Sonderabdruck aus dem Jahrbuch für Altertumskunde VII. 1913 pag. 61—217. Wien 1914.

Vrsta raziskovalcev Emone je precejšnja. Naj omenjam le Schönlebna, Dolničarja, Valvazorja, Vodnika, Hitzingerja in Müllnerja. Zaključil jo je sedaj Schmid, ki je začel jeseni l. 1909 Emono sistematično in strokovnjaško preiskovati ter letošnjo pomlad to delo zaključil. O uspehih preiskavanja do leta 1912 nam poroča sedaj v zgoraj omenjenem skrbno sestavljenem in z načrti in slikami bogato opremljenem spisu.

Ime Emona je po novejših domnevah ilirskega izvora. Pozneje je postala kot Nauportus tavriščanska naselbina, v kateri so si ustanovili Rimljani po l. 181. trgovsko postojanko. Oktavijanus Avgustus jo je povzdignil l. 34. pr. Kr. v rimsko mesto. S tem je Emona prekosila Nauportus. — V zadnjih mesecih vladanja cesarja Oktavijana so začeli staviti mestno obzidje in je dovršili pod Tiberijem, v aprilu ali maju l. 15. po Kr. Med ustanovami Avgusta je po sedanjih podatkih Emona najmanjše mesto. Severna in južna stran sta dolgi po 435·50 *m*, vzhodna in zahodna pa po 523·60 *m*. Prekašajo jo Turin (720 × 669), Aosta (724 × 572), Trier (700 × 660), in Aquileja (559 × 555 *m*). Med mesti je manjše Timgad v Sev. Afriki (357 × 328 *m*), ki pa je ustanovljeno 100 let pozneje. Zidana je v pravokotniku, v katerem se križajo ceste pravokotno. Mestni načrt odgovarja načrtom rimskih vojaških taborov in je vseskozi pravilno izveden. V zidanju razločujemo dve dobi, ker je bilo mesto l. 238 pr. Kr. zažgano. Med cestami stojijo posamezne hiše, ali pa „insulae“ — hišni sklopi. Zadnji, ki tvorijo celo skupino hiš, oziroma velike najemniške hiše z več gospodarstvi, prevladujejo, a niso vsi enako veliki. Ostro podnebje ni dovoljevalo, da bi si bili zgradili Emonci svoje hiše po pompejanskem načinu: z odprtimi prostori proti dvoru. V insulah so posamezni deli, posemezna stanovanja, popolnoma ločena drug od drugega in imajo svoje posebne vhode z različnih cest. O notranji razdelitvi posameznih hiš ne najdemo nobenih pravil, nobenih mestnih predpisov. Sicer se pa dajo tudi zelo težko določiti, ker so se poslopja večkrat prezidavala. V posameznih hišah nahajamo poleg stanovanjskih prostorov in gospodarskih shramb prodajalne in delavnice najrazličnejših obrtnikov (zlatarja, kotlarja, steklarja, suknarja, kovača, barvarja, peka, slaščičarja, lončarja). Tla imenitnejših prostorov so bila okrašena z mozaiki (Schmid jih je odkril 13), stene z dekoracijami. Sicer so bila tla posameznih prostorov napravljena iz rimskega betona. Le tu in tam so bile položene v stlačeno ilovico deske. V 3. in 4. stoletju so si postavili Emonci tudi kurilne naprave (hipokavste), pa le v nekaterih hišnih prostorih. V zdravstvenem oziru je bila Emona izvrstno preskrbljena. Vso nesnago in umazano vodo so odvajali potom mnogoštevilnih hišnih kanalov v 7 velikih kloak, ki so bile speljane pod vzhodno-zahodno ležečimi cestami v Ljubljanico. Pitno vodo so jim preskrbovali v prvi dobi številni hišni vodnjaki, v 3. in 4. stoletju pa dva vodovoda, ki sta dovajala po glinastih in svinčenih cevih dobro pitno vodo izpod Rožnika, oziroma iz studenca Slatek pri Dravljah. Predmestje na desnem bregu Ljubljanice (okoli sv. Jakoba) je imelo poleg tega še svoj vodovod, napeljan iz Golovca. Posamezne hiše so imele lastne kopalnice.

Cest je imela Emona 12. Glavni sta bili decumanus maximus in cardo maximus; prva od zahoda proti vzhodu je mesto razpolovila, druga, od severa proti jugu v vzhodnjem delu tretjinila. Ob križišču obeh se je nahajal forum. Ceste so bile različno široke, najširša okoli 14 *m*, najožja 6 *m*. Ob bišah so bile tlakovane in imele istotako tlakovane prehode na križiščih.

Notranja razdelitev rimskih provincijalnih civilnih mest in posameznih hiš je do sedaj še jako malo znana, ker so se vsa ta mesta do današnjega dne opetovano prezidavala in zazidavala. Zato so Schmidova raziskavanja o Emoni ne samo krajevnega, marveč tudi splošnega pomena za poznanje rimske provincijalne kulture.

V „Dodatku“ poroča Schmid o najdbi zlatih novcev, srebrnih palic in ploščic, ter oblikah lončenih kuhinjskih posod, ki so se rabile pri izdelovanju finega peciva in so okrašene z raznimi mitološkimi in drugimi podobami. Važni sta dve srebrni ploščici, ki sta uradno potrjeni in predstavljati denar za silo (v vojni!). Takih srebrnih ploščic se je našlo dosedaj še jako malo. Tem poročilom sledi razmotrivanje o teritorijalnem razmerju Emone do Italije, katero vprašanje pa še ni vsestransko rešeno, in poročilo o rimskem mostu čez Savo pri Črnučah, ki je stal na istem mestu, kot prejšnji leseni most, ki so ga l. 1906 podrli.

V onem delu Emone, ki ga je Schmid sam preiskal, je našel tudi 19 predmetov z napisi: Te napise in še dva druga tolmači koncem Schmidove knjige Oton Cuntz z njemu lastno vestnostjo in znanostjo. Med temi se nahaja fragment napisa iz mestnega obzidja, iz katerega se da dognati, kdaj je bilo mestno obzidje dovršeno, dalje svinčena tablica z zaklinjanjem in popis bliskovega groba.

S Schmidovo razpravo je Müllnerjevo delo Emona (1879) v marsičem popravljeno in temeljito izpopolnjeno. Kljub temu ga je treba še vedno upoštevati. Ko izide še drugi del odlične Schmidove razprave, nam bo slika Emone in njenega blagostanja precej jasna, zlasti še, če izpopolnimo vrzeli s primerjanjem s Flavio Solvo, ki se za vstajenje tudi zahvaljuje Schmidu. *Jos. Breznik.*

Dr. Fr. Kidrič: *„Framasonske lože hrvaških zemelj Napoleonove Ilirije“.* Ponatis iz 206 knjige „Rada“ Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti. Zagreb 1915.

Na podlagi tajnih policijskih in drugih zaupnih poročil iz leta 1813. do 1833. nam podaja Kidrič sliko organiziranega framasonstva na hrvaških tleh. Bistveno dožene sledeče:

1.) Že v dobi cesarja Jožefa II. so nastale tudi pri Jugoslovanih kakor pri drugih avstrijskih narodih tajne framasonske organizacije. Posebej imenuje one v Ljubljani, Gorici, Trstu, Karlovcu, Otočacu, Zadru in Dubrovniku ter Glini.

2.) Ko so vladali Jugoslovanom Francozi, so se organizacije pomnožile absolutno in tudi po številu svojih članov. V imenikih nahajamo imena vseh stanov in poklicov. Glavna opora organizacijam so bili francoski uradniki in častniki.

3). Pod Francom I. je Metternichova vlada, stoječa na principu historične legitimnosti in izvršujoč cilje svete alijance ter osebno voljo cesarjevo, popolnoma zatrla framasonske organizacije ((lože). Metternichova vlada je zaukazala državnim uslužbencem celó prisego, da niso bili nikdar člani lož.

4.) Framasonske organizacije so sicer trdile, da je vera in politika v njih izključena, dejansko pa so bila shajališča in zatočišča ljudij z zapadnimi, angleško-francoskimi demokratičnimi idejami. Pod Napoleonom, ki je bil ložam zeló naklonjen, so lože gojile tudi napoleonsko-francoski patriotizem.

Kidrič je poglobil razumevanje raznih domačih literarnih in historičnih vprašanj, kar mu je tem ložje, ker ima poleg zmožnosti tudi priložnost. Tudi framasonsko gibanje med Hrvati in Slovenci poznamo sedaj po njegovih študijah v „Radu" in „Slovanu" dokaj dobro, toda njegove razprave tega vprašanja še izčrpljivo ne pojasnjujejo, temveč k izpopolnjevanju naravnost pozivljajo. Enostranost in nedostatnost svojih virov povdarja jasno in odločno Kidrič sam, skuša pa dognati kritično njih objektivno vrednost. Ko se uresniči Kidričeva želja, da pride na svetlo, kar krijejo arhivi „Grand-Orienta de France" bo to vprašanje definitivno zaključeno.

V splošnem pa je psihološko zanimivo, kako framasonstvo nasprotuje cerkvi in njeni liturgiji, samo pa goji najobsežnejši ceremonijel in simboliko.

I. Vesenjak.

Viktor Bežek. *Občno vzgojeslovje z dušeslovnim uvodom.* Založba „Slovenske Šolske Matice". V Ljubljani 1913, 1914 in 1916.

Po zaslugi „Slov. Šolske Matice", ki je kljub neugodnim sedajnim razmeram ohranila kontuiniteto svojega delovanja ter dokazala s tem ne le veliko vnemo svojega odbora do dela, ampak še bolj potrebo po svojih strokovnih publikacijah, smo dobili ravnokar tretji zvezek Bežkovega dela. Tako imamo pred seboj celoto. Ni namen in naloga „Carniole" podrobno ocenjevati knjige, bilježimo le kot kronisti lep napredek slovenske pedagoške véde. Pisatelj hodi v svoji knjigi trdno, jasno, že uglajeno pot praktičnega pedagoga. V prvem, dušeslovnem delu se naslanja na izvajanja psihologa Jerusalema, znanega profesorja psihologije na dunajskem vseučilišču, v drugem delu — dva zvezka — pa obravnava občno vzgojeslovje. Tu — v drugem delu — uvaja tudi dva posebno važna kulturna činitelja: državljansko zavednost in domoljubje na eni, umetniško vzgojo na drugi strani. Obe panogi pedagoškega dela učite spoznavati domačo grudo v prirodopisnem, zgodovinskem in estetskem pogledu; obe učite spoštovati ljudstvo na podstavu njegovega gospodarskega in kulturnega dela, obe podajate podbude za varstvo vsega, kar tvori našo ožjo in širšo domovino. — Kratko in precizno pojasnjuje vzgojeslovne pojme, domačo vzgojo ter njena nadomestila, šolsko vzgojo in končno varstveno in skrbstveno vzgojo. Našim učiteljem in tudi roditeljem, ki hočejo svoji mladini dobro, bodi ta knjiga „Vademecum" — stalna spremljevalka. *J. Vesenjak.*

Dr. Anton Lesowsky, *Die Steiner Alpen.* Landeskundliche Skizze. 50. Jahresbericht des n. ö. Landes-Realgymnasiums in Stockerau. 1914/15. Stockerau 1915. p. 3—17.

Na podlagi literature in lastnega opazovanja podaja pisatelj kratko, toda lepo zaokroženo vse strani zemljepisja obsegajočo pokrajinsko sliko Kamniških Alp. Pri popisu zgradbe, snovi in oblikovanja gorovja v ledeni dobi in po kraških pojavih čitamo to, kar nam tako krasno podaja Ferd. Seidel v svojih Kamniških Alpah. Odstavki o rastlinstvu, razdelitvi in uporabi rodovitnega sveta ter naseljenosti gorovja so spisani na podlagi lastnih opazovanj in novejših Krebsovih razprav (glej Carniola 1913, str. 161.) Naselitev posameznih dolin spada v 13 stoletje. V novejšem času število prebivalstva pada in se je zmanjšalo v desetletju 1900—1910 skoro za 2·6 %. Za popis narodnostnih razmer vporablja pisatelj zelo enostranske razprave Wutte-jeve v Deutsche Erde, kar pri popisu narodnostnih razmer v Kamniških Alpah seveda ne pride tako do veljave.

Lesowskega razprava naj nam služi za vzgled, kako bi lahko v Izvestjih naših srednješolskih zavodov popisali vse zemljepisne pokrajine naše zemlje. Ti popisi z navedbo literature bi dobro služili dijakom in učiteljem. *Jos. Breznik.*

Dr. Jos. Müller, Zur Kenntnis der Höhlen- und Subterranfauna von Albanien, Serbien, Montenegro, Italien und des österreichischen Karstgebietes. Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wiss. in Wien, math.-naturw. Klasse, Bd. CXXIII., 1914, S. 1001—1031.

V prvih treh poglavjih karakterizira pisatelj sedem novih vrst in podvrst jamskih in podzemskih hroščev iz Skaderske okolice, Južne Srbije, Črne Gore in Italije. Zanimivo prilagoditev na izredne vnanje razmere poroča o novi podvrsti trechus (anophthalmus) Schmidti trebicianus n. subsp. iz 321 *m* globoke Lindnerjeve jame pri Trebiću na Tržaškem Krasu. Dočim živi tipična forma Schmidti (Predjama pri Postojni) in podvrsti Schmidti istriensis (severnoistrske jame) ter Schmidti insignis (Trnovski les) pod kamni oziroma pod listjem, hodi vrsta v Trebiću prosto po jamskih tleh in pleza celo po stenah. Ob povodnjih napolni namreč voda, ki teče v tej jami (po novejših raziskavanjih je to čisto gotovo Reka), velikansko jamo do precejšne višine, tako da je hrošč prisiljen, rešiti se z plezanjem po stenah pred poginom.

O fauni kranjskih jam nam poročajo poglavja 5—7. Deloma dodatno k svoji prejšnji razpravi (Beiträge zur Kenntnis der Höhlenfauna der Ostalpen und der Balkanhalbinsel. I. Die Gattung Aphaobius. II. Revision der blinden Trechusarten. Denkschr. der Kais. Akad. der Wiss. in Wien, XC. Bd., 1913) opisuje J. Müller dvoje že prej znanih tipičnih vrst in šest novih podvrst.

5. Über einige Formen des Trechus (Anopthalmus) hirtus Sturm. Opis tipične forme trechus hirtus hirtus Sturm temelji na preiskavi eksemplarov, ki jih je nabral poznani kranjski koleopterolog, g. nadgeometer Alf. vitez pl. Gspan na prvotnem najdišču v jami Pasica pri Gornjem Igu. Oblika iz jame pri Škocjanu v okolici Vira na Gorenjskem, ki jo je opisal Müller prej (l. c.) kot tipično, je nova podvrsta trechus hirtus fallaciosus subsp. n. Najbrže pripadajo tej pasmi tudi ostali eksemplari vrste hirtus iz domžalskih in dobskih jam. (Glede oznake te in naslednjih podvrst opozarjam na razpravo samo). — Trechus hirtus Alphonsi subsp. n. je imenovan po najditelju Alfonzu pl. Gspanu. Originalno najdišče je jama Brezno pri Škofji Loki. Živi tudi v bližnji Gipsovi jami (leg. E. Pretner). — Trechus hirtus ljubnicensis subsp. n. Našel ga je pl. Gspan v jami Kevderca na Ljubniku pri Škofji Loki.

6. Zur Kenntnis der Krainer Aphaobien. — Aphaobius Milleri Milleri F. Schmidt. Prvotno najdišče tipične oblike je jama Pasica na Krimu. Eksemplari iz jam okoli Postojne (Črna-, Magdalenska-, Pivka jama in Žegnana jama pri Orehku) se sicer nekoliko razlikujejo od tipične vrste Milleri, vendar jih ni možno odločiti kot posebno podvrsto, ker so ločilni znaki malenkostni in tudi niso na vseh poedincih stalni. — Aphaobius Milleri Alphonsi subsp. n. Prve eksemplare te podvrste je nabral Alf. pl. Gspan v Goričanah. Sem spada tudi samica iz Babje luknje (Goričane, coll. J. Stussiner), ki jo je Müller omenil v zgoraj imenovani razpravi kot dvomljivo Milleri Knirschi — Aphaobius Milleri ljubnicensis subsp. n. Znana je doslej samo samica. Tri eksemplare je nabral pl. Gspan na Ljubniku (jama Kevderca) pri Škofji Loki. — Aphaobius Heydeni robustus subsp. n. Dva samca je vjel Egon Pretner v jami pri lipniški skali blizu Kamne gorice. — Tipični Aphaobius Heydeni živi v jamah na Ljubniku. Doslej je veljal kot posebna vrsta predvsem le raditega, ker živi bajé skupno z vrsto Milleri v istih jamah. Novejša preiskavanja (A. pl. Gspan, E. Pretner) so pokazala, da so nahajališča obeh vrst ločena. Če se potrdi to v polnem obsegu, ni več možna nadaljna specifična ločitev obeh.

7. Über Bathyscimorphus byssinus Schioedte. — Na podlagi svojih raziskavanj o tej vrsti se pisatelj sicer pridružuje Jeannel-ovi razlagi (Revision der Bathysciinae; Archiv de zool. exper. et générale, 5è série, Tome VII, 1911), da je Bathyscia byssina Schioedte istovrstna z Bathyscimorphus acuminatus L. Mill., vendar zavrača njegovo ločitev v podvrsti: Bathyscimorphus byssinus Schioedte forma typica (Postojna, Predjama, Orehek) in B. byssinus acuminatus L. Mill. (Novomesto, Lož, Kočevje), ker se ne razlikujejo eksemplari iz omenjenih krajev skoro nič med seboj. Jeannelovi obliki byssinus odgovarja domnevno B. byssinus adriaticus subsp. n. iz jame Petnjak pri Sežani, ki tvori tudi nekak prehod k vrsti Bathyscim. ovatus iz Ledenice (Velike Lipljene na Dolenjskem). Vendar so za potrditev naziranja, da pripada ovatus okrožju vrste B. byssinus, potrebna še nadaljna preiskavanja. *Albin Seliškar.*

Zapiski.

Spomenik iz nunske cerkve v Loki. Bilo je 20. novembra l. 1912, ko sem se mudil v Gorici. Prišel sem slučajno k znancu, ko je obravnaval z nekim interesentom pogoje, pod katerimi bi mu prodal okroglo srebrno in pozlačeno ploščico z daljšim napisom. Ko mi je gospod dovolil prečitati napis, sem videl, da gre za velevažen Kranjski spomenik; postal sem takoj v imenu našega muzeja tudi jaz interesent. A moj tekmec ni bil voljan popustiti. Lastnik pa je predlagal, naj vsak izmed naju utemelji svoje stališče. Razvila sva torej vsak svoje razloge. Oni je uveljavljal, da je to spomenik rodu grofov Rabatta, jaz, da velja Kranjskemu samostanu, naši škofiji in bivšemu ljubljanskemu škofu. Posestnik je prisodil spomenik našemu muzeju in mu ga prodal. Tako smo dobili mal a zanimiv spomenik v domačo deželo nazaj.

Ploščica je okrogla, ima 80 *mm* v premeru, je narejena iz srebra slabeje vrste, a pozlačena.

Tehnično nekoliko neokretno urezan napis pripoveduje, da je položil ljubljanski knez in škof Jožef grof Rabatta (1664—1683) dné 17. novembra 1669, t. j. 23. nedeljo po binkoštih, vogelnik po slovesnem škofovskem obredu v novo cerkev in jo posvetil z dovoljenjem papeževega nuncija na cesarskem dvoru. Za katero cerkev gré, ni izrecno povedano. Konec napisa pa pravi, da je bil tedanji deželni glavar, grof Wolfgang Engelbert Auersperg pokrovitelj tega samostana in cerkve, ki je bila postavljena na čast brezmadežnega spočetja.

V ljubljanski škofiji imamo samo dve samostanski cerkvi na čast brezmadežnega spočetja; kapucinsko cerkev v Krškem in nunsko cerkev v Škofji Loki. Na ploščici omenjena more le druga biti. Kajti kapucinska cerkev v Krškem je bila postavljena l. 1639. (Valvasor, XI, 242) in ni imela do l. 1669. nikakega povoda za novo posvetitev. — Drugače je pa to pri loškem samostanu. Ustanovljen po Kamniškem župniku Otakerju Blagoviškem l. 1351. je bil dozidan l. 1358 in izročen Klarisinjam. Sto let pozneje (1458) je pogorela cerkev. Popravljena je stala

potem 202 leti. Tedaj (1660) je uničil požar velik del mesta in ž njim tudi cerkev in velik del samostana klarisinj. Škodo so takoj spet popravili, a cerkev so zidali novo; najbrže je bila po prvem požaru l. 1458. le bolj za silo pozidana (Mitt. d. hist. Vereins f. Krain, 1860, str. 82). Že l. 1663. je sporočil oglejski patriarh kardinal Janez Delphinus iz Vidma dné 2. junija tedanjemu kamniškemu župniku Juriju Scarlichi-ju, da dovoljuje nunskemu samostanu v Loki, da sme posvetiti novo cerkev vsak katoliški škof, ki je v zvezi z apostolsko stolico. — A še-le 28. marca l. 1669. je dal isti patriarh ljubljanskemu škofu dovoljenje, da smé blagosloviti preosnovan samostan in posvetiti novo cerkev. Zanimiva je opazka na zunanji strani te dovolitvene listine: „Orig. Erlaubniß von Ihro Hochfürstl. Gn. H.H. Patriarchen von Weiden wegen der Kirchweih

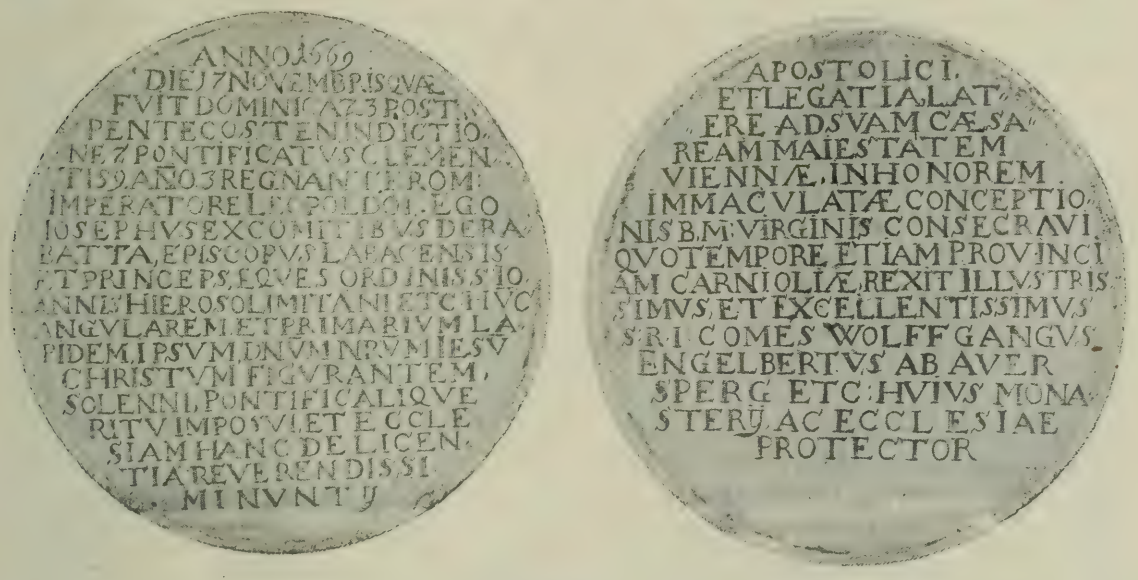

Ploščica o posvečenju škofjeloške nunske cerkve l. 1669.

aber wegen Ihro Kay. Maj. außgangen Gebot von Kheinem Bischof angenomben worden ohne mit Erlaubnis von Ihro hochfürst. Gn. H. H. Nuntio Apost. von Wien. (M. d. hist. V. f. K., 1860, str. 83). Ljubljanski škof, grof Jožef Rabatta se je obrnil torej tudi na Dunaj in dobil od tam dné 18. julija 1669 od škofa i. p. Antona Pignatellija, nuncija z oblastjo papežkega legata a latere na cesarskem dvoru dovoljenje, da sme posvetiti novo samostansko cerkev. (Istotam, str. 83).

Cerkev je bila torej posvečena 17. novembra l. 1669. in pri tej priliki je bila vložena v vogelnik tudi srebrna ploščica z napisom, ki nam potrjuje vse posebnosti one dobe*). Konsekracijska listina je bila izvršena še-le 24. marca l. 1671. v Ljubljani. (Istotam, str. 83. Valvasor, XI, 35).

*) Leta 1669. dné 17. novembra, to je 23. nedeljo po binkoštih, za 7. indikcije, ko je bil Klement 9. papež 3. leto in je vladal rimski cesar Leopold I., sem jaz, Jožef, iz rodovine grofov Rabatta, škof ljubljanski in knez, vitez reda sv. Janeza Jeruzalemskega itd. vložil ta vogelnik, ki pomenja samega Gospoda našega Jezusa Krista, po svečanem in škofovskem obredu z dovoljenjem prečastnega apostolskega

A Loki je bilo usojeno le 29 let miru pred večjimi nesrečami. L. 1698. je nastal zopet požar na „Novem trgu“ in vpepelil 50 hiš. Najbrže je tudi gornji del mesta trpel. Gotovo je, da so po tem požaru povečali nunsko cerkev, kakor pripoveduje napis na cinkasti plošči, vloženi v temeljniku: „Anno 1698. die 12. Iunii Pontifice Innocentio XII. Pontificatus sui 7. an̄. 40. regnante Imperatore Leopoldo Imperatore etc. an̄. autem 7. Rom. Reg. Josepho I., sub Abbatissa Maria Francisca Adelmanin cum 21 Conuent. sororibus, quo tempore chorus huius Ecclesiae ab sui angustia cum sacristia ad 14 pedes extendebatur, lapis hic angularis ex primo fundamento erutus huc translatus et impositus est.“ Ta napis ni povsem točen. Leopold I. je postal nemški cesar 22. julija l. 1658., je torej vladal že 41. leto; Jožef I. je dobil rimsko-nemško kraljevo krono že 26. januarja 1690., torej jo je nosil že 9. leto. — L. 1782. so odpravili ta samostan in ga dali pozneje Uršulinkam.

Ko so l. 1898. nunsko cerkev temeljito prenovili, tedaj so našli tudi vogelnik in cinkasto ploščo v dolbini. Tedajni špiritual, † Feliks Zavodnik, je dal cinkasto ploščo ven vzeti, je prepisal stari napis in dostavil na plošči te-le besede: „Anno 1898. tempore renovationis ecclesiae hic lapis hic translatus est. — O. A. M. G. D. — F. Z.“ **)

Iz teh izvajanj sledi, da imamo v muzeju shranjeno pristno ploščico o prvi konsekraciji škofjeloške nunske cerkve. Ob kateri priliki da je bila odstranjena s svojega prvotnega mesta, to se pač ne bo dalo zlahka določiti. Največ verjetnosti bi imela morebiti sama na sebi domneva, da se je zgodilo to l. 1698., ker so takrat vogelnik nedvomno odprli in vložili cinkasto ploščico z novim napisom vanj. A če uvažujemo, da se je zgodilo vse to nedvomno pred več pričami in da je takrat pomnilo več teh svedokov še prvo konsekracijo in ž njo zvezane podrobnosti, postaja ta misel mąnj verjetna. Težko je tudi misliti na možnost, da bi se bila ohranila srebrna ploščica od l. 1698. sem v svoji prvotni obliki, ko je bila enkrat ločena od vogelnika. Praktična smer in potrebe 18. in 19. veka bi jo bile pač že davno porabile v druge svrhe, tako, da ne bi mogla priti v roke nabiralcev in prekupcev naših dni. Domneva, da so jo vzeli iz kamna l. 1898. bi skoraj imela prednost. Kajti tudi takrat je bil vogelnik odprt, ker so vzeli iz njega cinkasto ploščo in besedilo pomnožili. Spiritual Zavodnik pač ne omenja srebrne ploščice, dokaz, da je ni videl in da ni vedel za-njo. Vendar pa ni izključeno, da je ležala poleg cinkaste v dolbini. O načinu, kako so našli vogelnik l. 1898., kako so ga odprli, kdo ga je preiskal, ali se je to zgodilo pred več pričami

---

nuncija in legata pri Nj. Veličanstvu na Dunaju, v čast brezmadežnega spočetja blažene Device Marije in posvetil (cerkev). V tej dobi je vodil kronovino Kranjsko velerodni in preuzvišeni gospod Wolfgang Engelbert svetega rimskega cesarstva grof Turjaški i. t. d., ki je bil zaščitnik tega samostana in te cerkve.

**) Spiritual Feliks Zavodnik († l. 1902.) je o tem poročal č. g. župniku Fr. Ser. Pokorn-u, kateri mi je dal te beležke drage volje na razpolago; za to uslugo mu izrekam tudi na tem mestu svojo iskreno zahvalo!

ali ne, o vsem tem nimamo poročila. Vendar se mi zdi verjetno, da je bila naša ploščica odstranjena l. 1898., bodisi, da so jo pred odstranili, preden je bil spiritual prisoten, bodisi, da so jo prezrli v dolbini, ko so jemali cinkasto ven. Poudarjam pa, da so vse to same domneve, za katere ne morem zahtevati veljavnosti, ne za eno, ne za drugo, ker ne morem dokazati nobene.

Ne drži pa domneva, češ, da je srebrna ploščica duplikat; eno da bi bili djali v dolbino vogelnika, drugo pa za spomin ohranili. Temu naziranju nasprotuje vnanjost dokumenta. Res je pač, da so izgotavljali spominske kolajne in podobne spomenike tudi v več izvodih; a to je bilo lahko, ker so se dali kovati iz iste babice ali ulivati iz istega kalupa. Plošče z urezanimi napisi v več izvodih so pa skrajno redke in so bile narejene le ob izredno važnih, širšo javnost zanimajočih prilikah. In recimo, da je bil v našem slučaju izjemno narejen duplikat, kdo drugi bi ga bil dobil, nego samostan, ki bi ga bil nedvomno istotako dobro shranil, kakor je čuval tozadevne listine o posvečenju cerkve. Da bi bila ploščica, ako bi bila v duplikatu, prodana tedaj, ko so odpravili samostan, bi bila gotovo že zdavna izginila, pretvorjena v drug predmet. A vprašanje ostane: kam je prišel izvirnik, o katerem vemo, da ga je uložil škof Jožef grof Rabatta dne 17. novembra 1669. v vogelnik nove cerkve? Isti vogelnik so vzeli iz zidu in so ga prenesli l. 1698. v razširjen kor, isti vogelnik je bil odkrit na svojem mestu l. 1898. Kam je torej prišla pristna ploščica, ki je ni bilo več v vogelniku, ko so ga zopet uzidali po obnovitvi cerkve l. 1898?

Da so l. 1698. uložili drugo ploščo z novim napisom, ki poroča o razširjatvi kora, to je povse umevno. Ne vemo pa, je-li bila tedaj srbrna ploščica še v dolbini, ali ne. Napis na cinkasti plošči je ne omenja, kar pa ni sumljivo. Prav zato menim, da so prvotno ploščico pustili na svojem mestu, češ, naj sama poroča o prvi konsekraciji in ji pridejali drugo, da pripoveduje o poznejši razširjatvi kora. Vsekako ni prezreti, da se opira slog napisa na cinku precej močno na oni, ki nam ga kaže srebrna ploščica. To bi bil nov razlog za domnevo, da so l. 1698. uzidali stari vogelnik z dvema ploščama. Ako je ta domneva prava, tedaj nam pač ne preostaja drugega, nego sklepati, da je bila srebrna ploščica vzeta iz kamna — bodisi po naključju, bodisi namenoma — še-le l. 1898. — Smisel za take starine je bila tedaj že toliko razširjena, osobito v Loki, da bi bilo lahko smatrati, da se je izvršilo odstranjenje smotreno.

Plošča je prišla — toliko je bilo še dognati — pred več leti v Gorico. Šla je ondi iz roke v roko. Zadnji posestnik jo je kupil od nekega prekupca; imel je pa — kot cerkven dostojanstvenik — smisel za take stvari in uvaževal njen kulturnozgodovinski pomen ter jo prav radi tega namenil kaki javni zbirki. Naš muzej je imel srečo, da jo je dobil v svojo posest; tu bo ostala mirno izvršujoč svojo nalogo, da priča o prošli domači kulturi. *Mantuani.*

Popravek. V Šašljevih „Doneskih“ priobčenih v „Carnioli“ 1016. 1. zvezek se je urinil tiskarski pogrešek; napis na velikem zvonu v Ajdovcu naj se glasi pravilno (l. c. str. 82, vrsta 18—19): „ . . . tempore adm rđi dni parochi“, itd. —

Društveni vestnik.

† Luka Pintar.

Očrtal dr. J. ŠLEBINGER.

„Slovenska filologija je izgubila s Pintarjem vestnega, na znanju bogatega delavca, ki je prožet z najboljšo voljo hotel storiti še mnogo“. S to bolestno zavestjo se je poslovil dvorni svetnik Jagić v zadnjem „Archivu“ (36. Bd., 624) od rajnkega ravnatelja ljubljanske licejske knjižnice, ki je bil njegovemu odličnemu časopisu „zvest pristaš in sotrudnik“, njemu samemu pa „ljubezniv, postrežljiv prijatelj in svetovalec v različnih znanstvenih zadevah“. Še težje občutimo to izgubo mi, ki nam je leta in leta bogatil z dobro premišljenimi članki naše ne prebogato znanstvo, ki smo ga spoštovali kot moža kremenitega in plemenitega značaja.

Luka Pintar je sin naše Gorenjske. Rodil se je v Hotavljah v Poljanski dolini dne 15. oktobra 1857. V jeseni 1869 je prišel na ljubljansko gimnazijo; bil je v nižjih razredih večinoma med odličnjaki. Po maturi se je podal l. 1877 na vseučilišče v Gradec, kjer je poslušal klasično filologijo in Krekova predavanja iz slavistike. Po končanih študijah je napravil 28. oktobra 1883 izpit iz latinščine in grščine kot glavnih predmetov, z nemškim in slovenskim učnim jezikom, ter je nato služboval sedem let kot suplent na ljubljanski gimnaziji. 4. julija 1890 je bil premeščen kot pravi učitelj na novomeško gimnazijo, kjer je služboval do julija 1898 in bil nekaj časa tudi okrajni ljudskošolski nadzornik. Dne 14. aprila 1898 ga je imenovalo naučno ministrstvo za skriptorja na ljubljanski licejski knjižnici, kjer je po smrti kustosa K. Stefana postal 10. avgusta 1909 kustos in pozneje ravnatelj zavoda. V težavnih razmerah je prevzel Pintar odgovorno službo na naši prvi javni knjižnici. Po potresu so našli bogati knjižni zakladi licejke tesno zavetišče deloma v Rudolfinu, deloma v Waldherrjevi hiši skupno z drugo državno gimnazijo. Selitev knjižnice v nove prostore na Poljanski cesti in njena končna ureditev je bilo ogromno delo, ki je slonelo po večini na ramenih skriptorjevih. Toda Pintar je bil kakor rojen za knjižničarja. Ako si stopil v tihi čitalniški prostor ali k njemu v urad, te je pozdravil vzorni red tudi v najmanjših stvareh; njegove postrežljivosti je bil deležen vsak, ki je iskal pri njem nasveta, pomoči. O tem vedo

hvaležno pripovedovati vsi, ki so prišli k bogatemu viru po gradivo za svoje študije. Ako niso zadostovale uradne ure, žrtvoval jim je svoj prosti čas. „Für uns Auswärtige, die nur gelegentlich nach Laibach kamen oder im brieflichen Verkehr mit ihm standen, war seine Gefälligkeit, seine Bereitwilligkeit, allen Nachfragen und Wünschen entgegenzukommen, über alles erhaben," pravi Jagić v nekrologu.

Pintar je začel književno delovati že kot dijak. Kakor je bilo v tistih časih običajno, je imel tudi njegov razred, ki se je odlikoval po izredno lepem številu nadarjenih dijakov, svoje „glasilo", pisan dijaški list, v katerem so priobčevali svoje stilistične vaje. Nekaj teh „pokušinj nezrelega mladeniča" je poslal sedmošolec Pintar Stritarju, ki je v Zvonovi „listnici" (1876, 112) objavil „Materino gorje". Motiv obupane matere z detetom v naročju ob bregu kalne reke je zajet iz življenja nesrečne raje, ki jo je Stritar baš tedaj uvajal v naše pesništvo. Urednik pravi, da pesem „ni sicer brez čuta in gorkote, a premirno ji žila bije." V istem Zvonovem letniku je priobčil „S. P. H. (= Svitoslov Pintar Hotaveljski) šestero „Obrazov iz prirode" (Orel, Smereka, Pri studencu, Beršlin, Mavrica, Morje); l. 1878 jim je sledil obraz „Reka" in v naslednjem letniku še zadnjih troje: Zvonček, Jutro in škrjanec, Večer in slavec. Te skice preveva mladeniški patos, dikcija jim je skrbno izbrana, vsebina je obložena s pesniškimi citati, često s krepkim rodoljubnim zaključkom. Njegovemu resnemu značaju odgovarjajo „Misli", zbirka didaktičnih kitic, 78 po številu, v Stritarjevem „Zvonu" (1880) in v „Ljublj. zvonu" (1886, 1888). V zapuščini so ostali njegovi „Gnomski šestomeri, zverižil jih Lipe Poslovičar". Izmed sto šestomerov naj sledi par zgledov:

„Mlačne že vode se straši, kdor se je s kropom oparil,
zvite vrví ga je strah, če koga je pičila kača,
kdor se pa ognja boji, zavaruje že se pred dimom . . .
Sapa z dvoròv je nekterim zefir, a drugim je samum,
tem dobrodejno pihlja, a drugim vse cvetje pricvrkne . . .
Nikdar smrdelo še ni udabu udabovo gnezdo . . .
Ako je mravlji namenjen pogin, zrasto ji peroti . . .
Murvino listje ti čas in potrpež še v svilo prestvari . . .
Čim intenzivnejša luč, tem temnejša senca postane,
vidnejši mož in vážnejši čin bolj slóves razširja. —

Za „Slovensko Talijo" je poslovenil Körnerjevo „Tonico"(1880), V. Frerkingovo burko „Prijetno iznenadenje" (1886), Jul. Rosenovo veseloigro „Nič otrok" (1886), K. Görlitzovo „Popolno ženo" (1888) ter je popravil in za tisk priredil Jos. Gecljev igrokaz „Prepozno!" (1886). Seveda je bilo Pintarjevo leposlovno delo preneznatnega obsega, da bi moglo zapustiti vidne sledove. Mnogo večjega pomena in trajne vrednosti ostane njegova izdaja Prešernovih poezij in obsežno gradivo za njih komentar. V temeljiti oceni Tertnikove programske razprave „O jeziku Prešernovem" je pokazal, kako samolastne poprave in na mnogih mestih ponesrečene premembe Prešernovega teksta pričajo o neumevanju zmisla in kon-

strukcije pesnikovih besed. „Bog nam daj učakati obljubljeno novo izdajo Prešerna, ki nam dostojno raztolmači vse nejasnosti in poda pristni Prešernov tekst!“ Tedaj pač ni mislil, da bo moral to težavno nalogo izvršiti sam. Založnika Bamberg in Kleinmayr sta pripravljala za Prešernovo stoletnico ilustrovano izdajo njegovih poezij, za katere je napravil slikar A. Karpellus ilustracije. Ko je Fr. Levec odložil redakcijo poezij, se je l. 1896 Pintar po daljšem prigovarjanju založnikovem in po daljšem pomišljanju in obotavljanju naposled vdal ter prevzel ureditev teksta. O bodoči izdaji poezij so se izrazile razne želje in nasveti. Vlad. Levec je želel (LZ. 1897, 120—123), da bodi prvi del nove izdaje fotografično natančen ponatisk iz l. 1847; popraviti se smejo samo očitni tiskovni pogreški. Drugi del naj obsega pesnitve, ki jih ni v prvi izdaji, tretji del bodi tolmač in četrti pesnikov življenjepis. R. Perušek (str. 316—8) je trdil, da je treba Prešernove poezije podati občinstvu v taki obliki, da bodo njemu ugajale; čitatelj naj se ne spotika ob zastarele jezikovne oblike in pravopisne spake, ki se naj zamenijo z novimi in pravilnimi. A. Aškerc je zahteval, da se naj pesnitve „dostavka“ iz Jurčič-Stritarjeve izdaje uvrste po svojem značaju v tiste rubrike, v katere je Prešeren sam razdelil svoje poezije. Njegove nemške pesmi naj bi se natisnile kot dostavek za „Krstom“. Načela, po katerih je Pintar mimo vseh teh nasvetov uredil Prešernove poezije, nam je pojasnil v „Predgovoru“ jubilejne krasotne izdaje. Poleg te je izdalo isto založništvo v Pintarjevi prireditvi še takozvano ljudsko izdajo (1901), katere besedilo kazi v drugem (1908) in tretjem natisku (1914) brez vednosti in krivde urednikove precej napak. — Ko nam je podal kritičen tekst Prešernovih poezij, se je lotil znova njih komentarja. V Zvonu je začel priobčevati „Sature“ (od l. 1905), katerih namen je bil, brez določenega reda razpravljati o raznih vprašanjih iz Prešerna. V njih je združil raznolični drobiž, nekaj komentarnih opomb, deloma novih razlag, deloma starih, ki jih je bilo treba popraviti. Nekateri prispevki so narasli v zaokrožene daljše študije, n. pr. o Andreju Smoletu, o J. N. Hradeckem ob 25 letnici njegovega županovanja, o legi Metula, o homeopatih izza Prešernovih časih in puščavniku Faustu Gradišku. S posebno vnemo se je lotil Prešernovih epigramov ter nam pojasnil marsikatero stran pesnikovega življenja in njegovih sodobnikov.

Luka Pintar.

Zgodaj se je Pintar začel zanimati za živo govorico narodovo. Večjo zbirko slovarskega gradiva iz Poljanske doline je izročil Pleteršniku za

slovar; vrh tega je dvakrat nabral našim slovničarjem in jezikoslovcem v pretres „Slovarske in besedoslovne paberke“. V razlagah teh paberkov je zabeležil več zanimivih narodopisnih drobtin, n. pr. pròvne, rok, vahti, brna, fúcati, gostje, križemk, natrsk . . . Parkrat se je lotil rešitve težavnega vprašanja o dovršnih in nedovršnih glagolih v slovenščini. V polemikah z Bežkom, Peruškom in dr. Ε. Volčičem je odločno zagovarjal svoje stališče ter nastopil proti preganjanju perfektivnikov in negovanju imperfektivnikov za sedanjik. V zadnjih desetih letih so bile njegove jezikoslovne študije posvečene skoro izključno tolmačenju naših krajevnih imen. Za take študije je pred vsem treba sistematično in kritično sestavljenih podatkov iz starih listin, da se iz njih razbere zgodovinski razvoj in postanek vsakega krajevnega imena iz prvotne njegove oblike. Za Štajersko je tako delo sestavil Zahn s svojim „Ortsnamenbuch“, za Kranjsko je le malo gradiva zbranega. Med preiskovalci na drobno moramo v prvi vrsti omeniti Štreklja za Štajersko, Scheinigga za Koroško in Pintarja. Svoja krajnoimenska raziskavanja je priobčeval v Izvestjih Muzejskega društva, v Carnioli, Časopisu za zgodovino in narodopisje, Planinskem vestniku, v Jagićevem Archivu, največ pa v Ljubljanskem zvonu. Zbrana v ponatisu bi bila to dragocena knjiga, ki zasluži pot med narod; saj je Pintarjeva razlaga imen preprosta, pisana v jasnem in jedrnatem slogu. Vrh tega bi vršilo tako delo važno narodno nalogo, „če pomislimo, kako se od vseh strani pojavljajo poskusi, izriniti slovenska krajevna imena iz javnosti, kako se vse prizadeva utajiti jih ali pa spačiti in jim pobrazdati jasnost narodnega značaja slovenskega. Zavednost, oprta na znanstveno razumnost, je najpotrebnejše orožje, če hočemo z uspehom braniti na tem poprišču, kar je naše. Kar pa ni, vsekdar radi priznajmo za tuje, kajti trezna poštenost in resnicoljubnost morata v znanstvu več veljati nego drzni šovinizem“ (LZ. 1906, 629). — V diskusiji o pisavi sestavljenih krajevnih imen je nastopil proti neopravičeni tendenci, spraviti v pravopis kolikor mogoče velikih začetnic. Razprava je žalibog ostala jalova. (LZ. 1910, 736—741.) O Pintarjevih krajepisnih študijah piše Jagić, torej najbolj kompetenten kritik na tem polju, sledeče: „Die Erklärungsversuche der Ortsnamen Steiermarks, Kärntens, Krains und des Küstenlandes, wo sich drei ethnografisch und sprachlich verschiedene Elemente durchkreuzen und einander beeinflussen, bieten nicht geringe Schwierigkeiten, die Pintar durch Scharfsinn und Anwendung strenger Methode in den meisten Fällen glücklich zu überwinden vermochte und vielfach überraschende Aufklärungen erzielte. Wenn dann und wann seine Kombinationen mehr geistreich als überzeugend lauteten, so kann das bei einem so heiklichen Thema, wie die Ortsnamenforschung, kein Wunder nehmen“. (A. f. sl. Ph. 36 Bd., 623—4.)

S tem očrtom Pintarjevo delovanje seveda še ni zaključeno. Rajnki ni bil prijatelj javnosti, ni iskal hvale in časti, pač pa pravično umevanje. Devet let je vestno opravljal neprijetne posle Zbornikovega urednika, bil je mnogo let odbornik Matice Slovenske (1999—1907) in blagajnik slo-

venskega odseka za nabiranje „Avstrijske narodne pesmi“; od leta 1909 do 1912 je bil odbornik „Muzejskega društva“. Pomagal je rad povsod, kjer je bil prepričan, da služi dobri stvari. In ko je po daljšem bolehanju legel 7. decembra 1915 k večnemu počitku, smo izgubili z njim enega svojih najboljših . . . Časten mu spomin!

Seznam Pintarjevih spisov.

Kratice: A. f. sl. Ph. = Archiv für slavische Philologie. — ČZN = Časopis za zgodovino in narodopisje. — IMK = Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko. — LMS (ZMS) = Letopis (Zbornik) Matice Slovenske. — LZ = Ljubljanski zvon.

I. Jezikoslovni članki.

Tržáčan, tržaški, Tržaščan. LZ. 1893, 172.

Jezikoslovne črtice. LZ. 1894: I. Očit in očitati. 52—55. — II. Možat ali moški. 370—374.

Slovarski in besedoslovni paberki. LMS. 1895, 1—52; 1898, 159—183. (Štrekljeva ocena v A. f. sl. Ph. XIX, 281—286.)

Stepna kurica na Kranjskem. Carn. 1910, str. 81. (Nekateri rabijo namesto slov. izraza rusko ime „sadža“, kar bi se moralo v slov. pravilno glasiti „saja“ ali „saža“).

Ali Meonid ali Meonijan? LZ. 1913, 560.

Žolna — Durstvogel. LZ. 1913, 616.

(Članke o tolmačenju krajevnih imen glej v II. oddelku, o Prešernovem jeziku prim. III. oddelek.)

V Archivu für slav. Philologie:

„Kelneraj“ (v neki popevki Krašovancev. Pintarjeva razlaga iz „Köln am Rhein“ ni verjetna; pač iz nem. „Kellnerei“.) XXVI (1904), 318—320.

Zur Etymologie von „prešustvo“. XXVII (1905), 314—320.

„Kupotr“ (slov. „boter“ iz „kumpotrъ“). XXX (1909), 310—312.

Was bedeutet „kužan“ als Partizip? XXXI, 315.

Das Suffix „—išče“ im Neuslovenischen. XXXII (1910), 131—139.

Einige Bemerkungen und Berichtigungen. (Der Flurname „hrečinje“ ist abzuleiten von „hrek, hrečina“. Das Suffix—ina). XXXII, 307—9.

Zur Etymologie von „kračun“. XXXIII (1912), 618—622.

Šeškalica und die Synonyma. (Etimol. razlaga sinonimnih izrazov za „prežanje.“) XXXIV, 622-623.

Ersatz des *v* durch *l*. XXXIV, 625—626.

Zur Reduplizierung der Praeposition sъ. XXXV (1914), 608—610.

Zur slowenischen Ortsnamenkunde. XXXV, 610-611; XXXVI, 587.

Žetarka (varaždinski izraz za golido, tujka, iz „žehtarka“). XXXVI, 586.

Ocene:

Bežek V., Jezik v Mat. Ravnikarja „Zgodbah svetiga pisma za mlade ljudi“. (Gimn. izvestje, Novo mesto 1889.) LZ. 1890: 46, 114, 235, 685.

Breznik Ant. dr., Izreka v poeziji. (Šent Vid nad Lj., 1912.) LZ. 1912, 451—454 in A. f. sl. Ph. XXXIV, 595—8.

Breznik Ant. dr., Začetna poglavja iz slovenske srednješolske slovnice. (Šent Vid nad Lj., 1914.) LZ. 1914, 385—7.

Ilešič Fran dr., Hrvatski utjecaji u starim istočno-štajerskim tekstovima. (Rad jugoslov. akad., knj. 162.) LZ. 1906, 58.

Perušek Rajko, O rabi dovršnih in nedovršnih glagolov v novi slovenščini. (Izvestje I. drž. gimn. v Lj. 1910.) LZ. 1910: 499—502, 564—8; 701—4, 764—767.

Ramovš France, Slovarski doneski iz Trubarjevih del. (ČZN. X, 144—151). LZ. 1914, 245—7.

Scheinigg Joh., Die Ortsnamen des Gerichtsbezirkes Ferlach. (Program celov. gimn.) LZ. 1906, 629—633.

Volčič E. dr., Nekateri slovenski pravniški izrazi. (Lj., 1911.) LZ. 1911, 217—9. — Še en pot: „Nekateri slovenski pravniški izrazi". Priobčil Upravda (dr. E. Volčič.) LZ. 1911, 609—611.

II. Krajevna imena.

Andol. LZ. 1913, 367. — Anovec. LZ. 1915, 30. — Arandjelovac. LZ. 1915, 28. — Avtovac. LZ. 1915, 69.

Bájtiše (Waidisch). LZ 1906, 631. — Bala, Balščica. LZ. 1913, 253. — Bégune. Carn. 1910, 72—74. — Belščica. LZ. 1910, 411. — Bezeno. LZ. 1915, 324. — Bezovík. LZ. 1914, 461. — Bezovljak IMK. XVIII. 1908, 93—95. — Bilča ves. LZ. 1911, 252; 1913: 312, 316. — Blagšeča sela. LZ. 1912, 554. — Blekovec (pri Leskovcu). LZ. 1915, 320. — Bokalce (Strobelhof). LZ. 1912, 489—492. — Brnca (Fürnitz). LZ. 1913, 152. — Brunik (pri Ratečah). Carn. 1913, 74.

Celovec. A. f. sl. Ph. 26. Bd. (1904), 635—640; 27. Bd. (1905): 420—434; 31. Bd. (1910), 382—393: „Nochmals Klagenfurt-Celovec". — LZ. 1914: 374, 459, 498, 571; 1915: 24, 66, 131, 211. — Cerklje. Carn. 1910, 76. — Cirje. IMK. XIX, 185—186.

Čakovec. LZ. 1915, 28. — Čekovnik. LZ. 1914, 460. — Čemšenik. LZ. 1914, 461. — Četež, Čretež. IMK. XIX (1909), 186. — Čimerno. LZ. 1914, 464. — Črnelo. LZ. 1911, 590.

Depala vas. Carn. 1910, 77. — Dobni dol. LZ. 1915, 323. — Došniče (Töschling). LZ. 1910, 348. — „Drasing" (na Koroškem). LZ. 1910, 347. — Drašča vas. Carn. 1912, 143—147. — Duplice. IMK. 1909, 125. — Dvorje. Carn. 1910, 76.

Gaštaj. IMK. XIII (1903), 102—103. — „Geschieß" (= Selo, Sela). LZ. 12, 551—554. — Glamoč. A. f. sl. Ph. 35. Bd., 623. — Goče. IMK. 1909, 126—128. — Golica, Golovec, Golnik. LZ. 1912, 51; 1915, 132—135. — Gorica (Büchel). LZ. 1912, 492. — Gradnica (Ebental). LZ. 1915, 321. — Gudliče (Winklern). LZ. 1913, 371. — Gvaliče. LZ. 1915, 217; A. f. sl. Ph. 36. Bd., 588.

Hine. IMK. 1909, 127. — Hotédrašca. LZ. 1913, 659. — Hotavlje. IMK. 1909, 128. — Huda južina. LZ. 1913, 371. — Gumče, Humliče. LZ. 1908, 313; 1915: 216. Idrija. Trubarjev zbornik (1908), 268. — Iglenik. LZ. 1914, 570.

Jamljane. Carn. 1912, 91. — Jezerce. LZ. 1910, 240. — Jodlgraben. LZ. 1913, 370.

Katzenstein (Begunjski grad). IMK. 1908, 102. — „Kirschentheuer" (na Koroškem). LZ. 1906, 631. — Klevevž (Klingenfels). IMK. XIII (1903), 103. — Kobarid. LZ. 1915, 321. — Kočna. LZ. 1906, 632; 1913: 202, 251. — Kolóvec. Carn. 1913, 73—74; LZ. 1914: 464, 501, 571. — Kolovrat. IMK. XIX, 44—45. — Koseze. LZ. 1912, 600—605. — Kotmara ves. LZ. 1911, 251. — Kožljek. IMK. XVIII (1909), 94. — Krakovo. LZ. 1914, 464. — Kronovo. LZ. 1914, 570.

„Lačenperg". IMK. 1909, 125. — Lanišče (Harland). Carn. 1910, 74—76. — Ligójna (pri Vrhniki). Carn. 1909, 47. — Limbarska gora. LZ. 1912, 365—369. — Ljubgójna (pri Horjulu). Carn. 1909, 47. — Ljubljana. LZ. 1908: 243—248, 310—313.

— Loče. LZ. 1910, 412. — Lomno (pri Krškem). LZ. 1914, 464. — Lopáre. LZ. 1906, 631. — Lukovec (pri Mirni) LZ. 1914, 565, 569. — Lutik (= Utik). Carn. 1913, 70 do 75.

Mačkovec. LZ. 1914, 569. — Magovnik. LZ. 1914, 569. — Makrónov. LZ. 1914, 570. — Malkovec. LZ. 1914, 569. — Mast (Smat). A. f. sl. Ph. 33. Bd., 608—609; LZ. 1914, 171. — Mavčiče. ČZN. IX, 120—122. — Mavhinje. ČZN. IX, 120. — Meglenik LZ. 1914, 569. — Mehovo. LZ. 1914, 566. — „Metulum". LZ. 1909, 38—42. — Migovec. LZ. 1914, 570. — Mitalo (pri Radečah). LZ. 1911, 590. — Mitrovica. LZ. 1914, 170. — Močilo, Močile. LZ. 1911, 590. — Moravče. LZ. 1913: 201, 251.

Nabrežina. LZ. 1914, 168. — Námeršelj (Hammerstill). IMK. XIII (1903), 103. — Nestoplja vas. Carn. 1910, 77.

Olševek. LZ. 1914, 460. — Orehovlje. Carn. 1910, 77. — Orkljevec. LZ. 1914, 565. — Oselica, Osoje, Osojnik. LZ. 1913, 549. — Oslica. LZ. 1906, 632.

Pernách (na Koroškem). LZ. 1910, 343. — Petkóvec. LZ. 1914, 567, 569. — Pirniče. LZ. 1913, 154. — Plešovnik LZ. 1913, 253. — Počivalo. LZ. 1911, 590. — Podgrad. LZ. 1914, 168. — Podónce (v Bohinju). LZ. 1908, 104; 1913, 368. — Pógara. IMK. 1908, 92. — Pogled. Plan. vestnik 1913, 39—41. — Poljane. LZ. 1908: 247, 311. — Poljšica. Plan. vestnik 1913, 38—41. — Polzela. LZ. 1911, 590; Carn. 1912, 91. — „Polžji hribec" (na Koroškem). LZ. 1906, 632. — Poreče (Pörtschach). LZ. 1910, 237. — Potiskavec (pri Dobrepoljah). LZ. 1914, 565. — Potovec. LZ. 1914, 567. — Povhov gradec. IMK. 1908, 99—103. — Požénik pri Cerkljah. IMK. 1908, 93. — Praše. ČZN. IX, 126. — Praprotno. LZ. 1914, 503. — Prdlja (na Koroškem). LZ. 1906, 633. — Predlje (Priedl), Predl, Predil. LZ. 1913, 548. — Prelože. ČZN. IX, 126. — Preserje. LZ. 1913, 547. — Prhóvec. LZ. 1914, 566. — Pričica (na Koroškem). LZ. 1910, 347. — Prilesje. LZ. 1913, 548. — „Primet". ČZN. IX, 123—127.

Račje selo (pri Trebnjem). Trubarjev zbornik (1908), 269. — Radeče (pri Zid. mostu). LZ. 1905. 688. — Radgona-Radkersburg, Radovljica-Radmannsdorf. Carn. II (1909), 45—50; LZ. 1915, 320. — Rantovec (pri Krškem). Carn. 1913, 79. — Raščica. Trubarjev zbornik (1908), 265—270. — Remšenik. LZ. 1915, 324. — Rudolfovo. LZ. 1915, 29. — Ruprč vrh. LZ. 1912, 490.

„Sabosach" (na Koroškem). LZ. 1910, 410. — Sekira. LZ. 1910, 236. — Selnica. LZ. 1914, 500. — Selo. LZ. 1914, 498—502. — Sidol, Sidraž, Simrt. LZ. 1913, 659—663. — Sigersdorf. Carn. 1909, 46. — Sitovec. LZ. 1915, 312. — Skoči dol. LZ. 1911, 591. — Skovec, LZ. 1900, 591; 1914, 568. — Slabmrt. LZ. 1913, 660. — Smast, gl. Mast. — Sodinci. LZ. 1915, 26. — Solbica (v Reziji). LZ. 1914, 460. — Sopotnica. IMK. 1908, 99. — Sostro-Ostberg. IMK. IX. (1899), 133—136. — Sotêska, Sotensko, Sotonsko. A. f. sl. Ph. 35. Bd., 611. — Sovče. LZ. 1913, 155. — Sreje (Srajach, Srejach). LZ. 1910, 239; 1914, 169. — Srijane. A. f. sl. Ph. 36. Bd., 591. — Stegóvec, LZ. 1914, 565. — Stehanja vas. Carn. 1912, 90—92. — Stična. Carn. 1910, 303—306. — Stögersdorf. Carn. 1909, 46. — „Strieden" (na Koroškem). LZ. 1911, 155. — Sušak. LZ. 1912, 317. — Svibno. LZ. 1914. 463.

Šahovec (pri Dobrničah). LZ. 1915, 321. — Šembije. LZ. 1913, 31. — Šumna dolina pri Lomnem. IMK. 1908, 99.

Teholica (Techelsberg). LZ. 1910, 345. — Tehovec (pri Medvodah). LZ. 1915, 322. — Temenica. LZ. 1912, 49. — Tmara ves (Emmersdorf). LZ. 1911, 252. — Toporje (Töpriach). LZ. 1910, 237. — Trebélnik, Trebelno. LZ. 1914, 463, 464. — Trnovlje. Carn. 1910, 76. — Trojane. LZ. 1909, 40. — Trpčane. LZ. 1913, 31. — Trst, Tržačan. LZ. 1893, 172. — Trstenik LZ. 1914, 461. — Tršlavec (pri Lokah). LZ. 1914, 565.

Udin boršt. LZ. 1915, 31. — Udnje. IMK. 1909, 123—126. — Uha ves. Carn. 1913, 72. — Úkance, Uskóvnica. Plan. vestnik 1912, 157—160. — Ukat (v Bohinju). LZ. 1913, 428.

Valpča vas (Amtmannsdorf). Carn. 1910, 78; 1912, 144. — Velikovec, LZ. 1915, 319—321. — Vinkovci. LZ. 1915, 68. — Vipolže. Carn. 1912, 91. — Visoko. LZ. 1913, 545. — Vodole; Vodovnica (Wandelitzen). LZ. 1913: 365—371, 473—477; A. f. sl. Ph. 35. Bd., 610. — Voglje; Vogliče (Winklern). Carn. 1910, 76; LZ. 1913, 371; 1915, 215—217; A. f. sl. Ph. 36. Bd., 587. — Vojnik. LZ. 1914, 462. — Vojsko. LZ. 1913, 545. — Vôklo (Hülben). Plan. vestnik 1912, 159; A. f. sl. Ph. 34. Bd., 625. — Volavje. Carn. 1912, 90. — Volče (na Tolminskem). Carn. 1912, 91. — Volčji mrt. Carn. 1910, 75: 1912, 92. — Vránjica. LZ. 1906, 632. — Vrenati vrh. LZ. 1913, 425—427. — Vrhóvci. LZ. 1915, 322. — Vrtača. LZ. 1913, 546. — Vuzenica. LZ. 1913, 370. — „Vuzilinesteti“ (nam. „Luizilinesteti = Mala vas, Mavčice na Sorškem polju). ČZN. IX (1912), 116-122.

Zadraga; Zalog. LZ. 1914, 168. — „Zapovdje“. LZ. 1912, 552. — Zapuže. LZ. 1913, 369. — Zasip. LZ. 1914, 169, 568. — Zavetnik. LZ. 1914, 504. — Zduša. LZ. 1913, 546. — Znojila, Znojem, Znojmo. LZ. 1911: 493—497, 587—591.

Žabje. LZ. 1913, 476. — Ždovlje (Seidolach). LZ. 1910, 349. — Žeje. IMK. 1908, 89—93. — Želimlje. IMK. 1908, 66—71. — Želše (Selsach). IMK. 1908, 95. — Žibnik, Žibovnik. LZ. 1914, 463. — „Žlefe“. LZ. 1906, 633. — Žunovec. LZ. 1915, 321. — Žužemberk. IMK. 1908, 95—99; LZ. 1912, 316—319.

III. Spisi o Prešernu.

Izdaje Prešernovih poezij:

Poezije doktorja Franceta Prešerna. Uredil skript. L. Pintar. (Ilustriral Ad. pl. Karpellus.) Ign. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg v Ljubljani. 1910. 4°. VIII + 244 str.

Dóktorja Francéta Prešérna poezije . . . Uredil skript. L. Pintar. Natisnila in založila leta 1901 Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg v Ljubljani. 8°. IV + 212 str. — II. natisk. 1908. (O napakah ponatiska gl. Pintarjevo Saturo v LZ. 1909, 414—6.) — III. natisk. 1914.

Franz Prešeren, Deutsche Gedichte. „Getico scripsi sermone libellum.“ Ovidius. Laibach 1901. Druck und Verlag von Ig. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg 8°. (VI) + 46 str.

Članki o Prešernu splošne vsebine:

Akrostihon v Prešernovih sonetih. LZ. 1889, 305—7; 1897, 377—380.

Dr. I. Tertnik, O jeziku Prešernovem. (Ocena). LZ. 1893: 244—7, 373—6, 505—7, 634—7, 693—9, 761—5.

„Ki“ v Prešernovih poezijah. LZ. 1895, 635—9.

Prešeren v šolah. LZ. 1896, 648. — 1902, 630—4.

Formularius. (Prešernov priimek Kopitarju.) LZ. 1897, 54—56.

Prešeren v pismih sodobnikov. Prešernov album (LZ. 1900, dec. štev.) 757—768.

Prešernova labodnica. LZ. 1897, 118—9.

O Prešernovi literarni zapuščini. LZ. 1901, 490—494.

Prešeren med Nemci. (O Vinc. Zusnerjevih in Žontovih prevodih iz Prešerna). LZ. 1910, 101—108. — (Prevodi Lujize Pesjakove.) LZ. 1910, 255.

Prešernova slika. (Umetniško naznanilo o sliki K. pl. Goldsteina v Laib. Zeitung 1850, str. 220.) LZ. 1911, 391.

Prešernove poezije. Uredil A. Aškerc. (Prvi natis. 1902). Pintarjeva ocena v Saturi: LZ. 1907, 625—630; 683—689. — Drugi natisk. 1913. Pintarjevo poročilo v LZ. 1913, 670—1.

Književne drobtine. (Reminiscence in podobnosti pri Prešernu, posnete iz starih klasikov in raznih romantikov.) ZMS. IV (1902), 147—185.

Različne korespondence. (Med drugim dopisi Prešerna Čelakovskemu, Čelakovskega Prešernu in Čopovo pismo Prešernu.) ZMS. VI (1904), 169—189.

3. Prešernove nemške pesnitve v Pintarjevih slovenskih prevodih:

Des Sängers Klage. I—III. Sonett. LZ. 1896, 516—517.

„Ihr, die entsprossen aus dem Slavenstamme . . .“ LZ. 1896, 193.

„Warum sie, wert, daß Sänger aller Zungen . . .“ LZ. 1896, 518.

Liebesgleichnisse. 1—3. LZ. 1896, 120—121.

„Nichts trägt an ihm des Dichtergeist's Gepräge . . .“ LZ. 1896, 192.

An eine junge Dichterin. LZ. 1896, 193.

An den Herrn k. k. Appellationsrat Anton Tschopp. LZ. 1896, 192.

„An böser Wunde leidend . . .“ (An Pauschek und Stelzich.) LZ. 1897, 123; 377—380; 1898: 188; 255.

Literarische Scherze. I. Error typi, LZ. 1897, 245—6. — II. Relata refero. LZ. 1898, 185—7. — III. Hoc scio pro certo . . . LZ. 1898. 187—188.

Toast, ausgebracht dem Herrn Johann Toman . . . LZ. 1896, 584.

Stammbuch-Blätter. I.—V. LZ. 1897, 56—57.

Aufschrift auf dem Grabsteine des Emil Korytko. LZ. 1897, 447.

Aufschrift auf der Gruft der Familie Simonetti. LZ. 1897, 447.

Nemški prevod „Ženske zvestobe“ (Weibertreue) v Vidičevi izdaji „Fr. Prešeren, Poesien“ (Wien 1901), str. 71—78.

4. Gradivo za komentar Prešernovih poezij:

Sila spomina. LZ. 1910, 104—8.

Zdravljica. („Prešernova labodnica“.) LZ. 1897, 118—9.

V spomin Andreja Smoleta. LZ. 1911, 402—9.

Od železne ceste. („Nadpevanka“.) LZ. 1897, 47—9.

Nezakonska mati. ZMS. IV, 1902: 157—9.

Turjaška Rozamunda: „Lepši Lejla mu dopade“. ZMS. IV, 150.

Judovsko dekle. ZMS. IV, 167—173.

Lenora. ZMS. IV, 159—167.

Povodnji mož. LZ. 1897, 170—4. — ZMS. IV, 151.

V spomin Matija Čopa: „Lelj bil naš je krmár, drugi je bil Palinúr“. LZ. 1896: 581—3, 646, 771—4.

Nova pisarija: „Na delopust *da* sodnega jaz dneva slovim . . .“ LZ. 1893, 247.

Zabavljivi napisi: Préd pevcu, pôtlej homeopatu. LZ. 1909, 556—562; ZMS. IV, 153—4. — Čebelarju. LZ. 1897, 117—8. — Izdajavcu Volkmerovih fabul in pesem. LZ. 1906, 302—6. — Narobe Katón. LZ. 1889: 376—8, 441—2; 1905: 568—572.

Sonetje. Očetov naših imenitna dela: „Kakó Metúlum se Augustu brani“. LZ. 1909, 38—42.

„Vrh solnca sije solncev cela čeda“. LZ. 1893, 245.

„Ni znal molitve žlahtnič trde glave". LZ. 1889, 305—7; ZMS. IV, 151.
„Velika, Togenburg, bilà je méra . . ." LZ. 1906, 174—177.
„Apel podobo na oglèd postavi". LZ. 1898, 185.

Krst pri Savici: „Valjhun, sin Kajtimara". LZ. 1911, 250—3. — „Ne boš posnel Katóna Utičána!" LZ. 1905, 569—570. — „Kjer suče mèč . . . Mrtvih al *iz*-dih'jočih duše drage". LZ. 1893, 246. — „Šel *náj'* vsak sam bo skoz življenja zmede". LZ. 1893, 246. — „Ko šlà domu sem združbo naj'no v glavi . . ." LZ. 1893, 245; 1907, 625.

Dostavek: Sveti Senan. ZMS. IV, 155—156.

Od zidanja cerkve na Šmarni gori. Puščavnik (Faustus Gradišek). LZ. 1912, 76—82.

Šmarna gora. LZ. 1908, 375—9.

Nebeška procesija. „Je Možóvu mísel dal". LZ. 1907, 686—7.

Janezu N. Hradeckemu ob 25 letnici njegovega mestnega županstva. LZ. 1907: 235—9, 306—9.

Zopet izdajavcu Volkmerovih fabul in pesem. LZ. 1901, 401; 1906: 302—306.

Slomšku. LZ. 1906, 623—4. — Čudni dehúr. LZ. 1906, 620—623. — Répiču. LZ. 1906, 618-620. — Bog. LZ. 1907, 687—689. — Božje in hudičeve hiše v Ljubljani. ZMS. IV, 154.

Parizina: „Zadene dušo gróm ènak". LZ. 1907, 627. — „Trepéčo déne nanj rokó". LZ. 1907, 628.

Rotarjovima dekletama. Triolet. LZ. 1909, 416.

„Pov'dò let starih čudna izročila . . ." LZ. 1911, 376—9.

IV. Slovstveni spisi. Razno.

Četverovrstnica in gazela. Zvon 1880, 313; 325—330.

Nova knjiga Trubarjeva. LZ. 1883, 606. („Catehismus s dveima islagama".)

Kdaj je bil Trubar v Loki? LZ. 1905, 203—9, 687—690.

Trubarjev koledar. (Bibliografska črtica iz l. 1557, 1582.) Trubarjev zbornik (1908), 270—4.

„Stara hrvacka štampa". Trub. zbornik, 274.

Slovenščina v mnogojezični bibliji iz l. 1599. IMK. X. (1900), 25—26.

Eine typographische Rarität des XVI. Jahrhunderts. („Seisenbergensis tumultus . . . Joanne Faitano Regiensi autore". Viennae, 1560.) Carn. 1908, 216—8.

Kazalo za porabo Marnovega Jezičnika. Let. IX—XXX. IMK. XVIII (1908), 103—108.

Pohlinov molitvenik. („Molituvne bukuvce, 8. izd. iz l. 1783). Čas II. (1908), 290—4.

Antona Breznika „Večna pratika". IMK. XVIII (1908), 78.

Baltazar Hacquet. Plan. vestnik 1912, 193—5.

Ein Nachtrag zur Krmpotić-Literatur. A. f. sl. Ph. XXVI (1904), 316—8.

Rojstni dan Kopitarjev. (21. avg. 1780, ne 23. avg.) LZ. 1911, 165.

Zwei Briefe Dobrowský's an Kopitar. A. f. sl. Ph. XXII (1900), 623—630.

Ein Brief Kopitars an Metelko. A. f. sl. Ph. XXX, 468—470.

Iz pozabljenih rokopisov. (Primčevi prevodi Collinovih pesmi za brambovce; prevodi iz Ilijade Mesijade; Modrinjakova „Molitva na Božico Slovenko.) ZMS. IV, (1902), 232—9. — ZMS. VI. (1904), 235—9.

Drobtinica k životopisu Koseskega. (Priporočilno pismo Leop. Gunza do Lud. Rembolda iz l. 1818.) LZ. 1909, 703.
Književne drobtine. ZMS. IV (1902), 147—185.
Različne korespondence. (Pisma iz Čopove reško-lvovske dobe in dopisi Čelakovskega.) ZMS. VI (1904), 169—189.
Emil Korytko — kdaj je prišel v Ljubljano? LZ. 1899, 648.
Ivan Vavrů. Življenjepis. ZMS. VIII (1906), 34—45.
Martin Petelin. Nekrolog. LZ. 1912, 56.
Berichtigende Bemerkungen. (Opombe k Iv. Frankovemu članku o „Vita S. Methodii".) A. f. sl. Ph. XXX (1909), 470—2.
O glagolitih (Posnetek Jagićevega članka v Neue Freie Presse, 12. febr. 1910). LZ. 1910, 191.

Kobilice podeželna nadloga. IMK. IX (1899), 109.
Vlaška prisega (iz nekega zbornika ljublj. licejske knjižnice). IMK. IX, 111—112.
Črtica v naših kaznilnicah. Po Maasburgu. IMK. XVI (1906), 44—48.
Eine alte „Fede" aus dem 16. Jahrhundert. (Gesundheitspaß bei Pestepidemien aus d. J. 1555.) Mitteil. des Musealver. f. Krain XIII (1909), 29.
Ein Winterrückfall (im J. 1578). Carn. I (1908), 216.
Springer und Geißler. Carn. I. (1908), 215.

Ocene:

Poljanec J., Črtica o romantični poeziji srbski. Ženitev Maksima Črnojeviča. (Program novomeške gimn., 1893.) LZ. 1893. 574.
Šmid Walter dr., Der bildliche Schmuck der Krainer Bienenstöcke. LZ. 1906, 59—60.
Šlebinger J. Dr., Pisanice, prvi slovenski pesniški almanah. LZ. 1906, 567—9.
Šlebinger J. dr., Slovenska bibliografija za l. 1907—1912. (V Lj., 1913). LZ. 1914, 197—200.
Zbornik. Na svetlo daje Matica Slovenska. XIV. zvezek. LZ. 1913, 107—9. (Izpopolnil podatke o Kuraltu.)

Častno odlikovanje. G. deželni predsednik ekscel. baron Teodor Schwarz pl. Karsten je bil koncem aprila t. l. povodom svojega umirovljenja odlikovan z velikim križem Franc Jožefovega reda. Društvo mu je po predsedniku izrazilo svoje iskrene čestitke.

Novi udje: Franc baron Lazarini, c. kr. okrajni glavar, Kamnik. — Franc Kos, c. kr. učitelj, Trst. — Slovenska dijaška knjižnica II. c. kr. državne gimnazije v Ljubljani. — Knjižnica III. reda v Ljubljani.

Berichtigung. S. 130, Z. 10/11 lies anstatt verneinen — vermeinen.

Izdaja in zalaga „Muzejsko društvo za Kranjsko" v Ljubljani.
Tisk J. Blasnika nasl.

Noga kozače,
Syrnium uralense (Pall.).

„Muzejsko društvo za Kranjsko“

oddaja nečlanom stare letnike po naslednjih cenah:

Izvestja VII.—XVII. in Mitteilungen I.—III., X.—XIX. . po 3.— K.
Izvestja III., VI. in Mitteilungen V., VI., IX., XX. . . . po 5·— K.
Carniola n. v. I., II., IV.—VI. . . . . po 8.— K.

Nepopolni so letniki Izvestja: IV., V., XVIII. XIX. — Mitteilungen VI. (samo zgodovinski del, cena 2·— K). VIII. — Carniola I., Carniola n. v. III. **Posamezni zvezki** teh letnikov, kakor tudi nadštevilni ostalih se oddajajo: snopiči Izvestij in Mitteilungen po **70 vin.**, dvojni po **1·20 K** — Sešitki Izvestij XVIII. in XIX po **1·50 K**, dvojni po **2·50 K** — Carniola I (sešt. III./IV.) in Carniola n. v. posamezne številke po 2·— K, dvojne po 4·— K.

Razprodani so: Izvestja I., II., — Mitteilungen IV., VII. — Carniola II. — Kot seperatni odtisi so v zalogi po naslednjih cenah:

Gratzy, **Repertorium zur 50jährigen Geschichtsschreibung Krains** 1.— K.

Gratzy, **Repertorium zu Valvasors »Ehre des Herzogtums Krain«.** 1·— K.

Gruden, **Šola pri sv. Nikolaju in ljubljansko nižje šolstvo po reformaciji** . . . . . 1·50 K.

Steska Viktor, **Cerkev sv. Primoža nad Kamnikom** (umetnostno-zgodovinska študija s 13 podobami in 1 umetniško prilogo) . . . . . 1·50 K.

Seidl Ferd., **Širokočelni los v starejši diluvijalni naplavini Ljubljanskega barja.** S podobami . . . . . 1·— K.

Sajovic dr. Gv., **Herpetološki zapiski za Kranjsko** (popis kranjskih kač in kuščaric). S podobami . . . . . 1·50 K.

Sajovic dr. Gv., **Kranjski mehkužci.** S podobami . . . . . 1·50 K.

Na razpolago je tudi nekaj posebnih odtisov nekaterih zgodovinskih in prirodopisnih razprav. Interesentom se dopošlje na zahtevo seznam.

Člani in oni, ki naroče več kot 10 letnikov, dobe primeren popust.

„Carniola“ izhaja štirikrat na leto. Člani »Muzejskega društva« plačajo letnih 6 kron in dobivajo »Carniolo« brezplačno. Članarina naj se vplača v prvem četrtletju vsakega leta.

V knjigarnah znaša naročnina na Carniolo K 7·— letno.

Upravništvo in uredništvo »Carniole« je v Ljubljani (deželni muzej).

VSEBINA:

Stran

Dr. Milko KOS. Opazke h kronološki vrsti tržaških škofov v srednjem veku . . . . . 161—177

Dr. Franjo BUČAR, Popis knjiga, koje su izašle u jugoslavenskoj protestantskoj tiskari u Urachu-Tübingenu u XVI. stoljeću. (Konec) . 178—188

Dr. Janko PONEBŠEK, Naše ujede, (nadaljevanje) . . . . . 188—214

Slovstvo. A. Penck, Die österreichische Alpengrenze. [F. S.] . . . . 214—217

Zapiski. I. VRHOVNIK. Dalmatinova biblija in katoliški duhovniki. — I. VRHOVNIK. O Kastelčevem sv. pismu . . . . . 217—218

Društveni vestnik. Novi udje.

Slike: Lesna sova, stran 193. — Koconoga sova, stran 211. — Noga lesne in grahaste sove (tab. V.) — Noga bele sove (tab. VI.)

Za obliko in vsebino so odgovorni pisatelji sami.
Ponatis je dovoljen le s privoljenjem pisatelja in uredništva.

„Carniola" izhaja štirikrat na leto. Člani »Muzejskega društva« plačajo **letnih 6 kron** in dobivajo »Carniolo« brezplačno. Članarina naj se vplača v prvem četrtletju vsakega leta.

V knjigarnah znaša naročnina na Carniolo K 7·— letno.

Upravništvo in uredništvo »Carniole« je v Ljubljani (deželni muzej).

Opazke h kronološki vrsti tržaških škofov v srednjem veku.

Dr. Milko KOS.

Ta razprava ima namen, na podlagi doslej priobčenih virov določiti kolikor mogoče natančno kronološko vrsto tržaških škofov od 6. pa do konca 13. stoletja. Da sem šel z vrsto škofov do konca 13. stoletja (natančneje do škofa Brissa de Toppo, 1285—1299), zato imam dvojen vzrok; prvič je do one dobe zgodovina tržaške škofije in škofov temna in še malo raziskana in drugič tvori ona doba važen mejnik v tržaški zgodovini sploh, kajti leta 1295 so tržaški škofje, ko je prenehala njih svetovna oblast črez Trst in okolico, jako mnogo izgubili na ugledu, veljavi in moči.

Prvi, kateri se je natančneje pečal z zgodovino tržaških škofov v srednjem veku, je bil Ferdinand Ughelli (umrl l. 1670); v petem zvezku svoje Italia sacra [1]) je priobčil vrsto tržaških škofov. Na podlagi tu pa tam precej pomanjkljivih podatkov in raziskavanj Ughellija temelijo skoraj vsa dela o tej stvari tja do 19. stoletja, tako dela obeh Tržačanov, kanonika Vincencija Scussa [2]) (1620 do 1702) in karmelitanca Ireneja della Croce [3]), kakor tudi neki sestavek novograjskega (Cittanova) škofa Jakoba Filipa Tom-

[1]) Uporabljal sem beneško (drugo) izdajo Ughellija, katero je predelal, izpopolnil in izdal Coleti (Venetiis 1717—1722, peti zvezek 1720, pag. 547 nasl.). Citiram Ughelli.

[2]) Scussovo „Zgodovino Trsta“ je prvikrat izdal še-le leta 1863 v Trstu F. Cameroni pod naslovom „Storia cronografica di Trieste dalla sua origine sino all' anno 1695“ (citiram Scussa). Isti Scussa je napisal pod naslovom „Synopsis Tergestinorum praesulum, quorum nomina reperiuntur“ kratek sestavek o zgodovini tržaških škofov (izdan v Archeografo Triestino, XV, 1890, 512 nasl.).

[3]) Prva izdaja tržaške zgodovine Ireneja della Croce (napisana leta 1680) je jako redka. Rabil sem drugo, katera je bila izdana pod naslovom „Istoria antica e moderna, sacra e profana della città di Trieste“ (dva zvezka, v Trstu 1877, ovitek 1878; citiram Ireneo della Croce). Izvleček iz Irenejevega dela podaja Giuseppe Mainati v: Croniche ossia memorie storiche antiche di Trieste, I/1, Venezia 1819.

masinija (1595—1654)[4]). — Poleg teh mož so se zanimali v oni dobi tudi izventržaški historiki in raziskovalci za zgodovino Trsta in tamošnje škofije, tako n. pr. Ivan Ludovik Schönleben[5]) in Ivan Vajkhard Valvasor[6]). Za spisi teh mož iz 17. stoletja nimamo dolgo časa nič večjih del ali raziskavanj o tržaških srednjeveških škofih; še-le v drugi polovici 18. stoletja je grof Rudolf Coronini izdal svoj „Syllabus Tergestinorum episcoporum“ [7]), Josip Andrej Bonomo pa kratko, toda dobro zgodovino Trsta v nemškem jeziku [8]). Deloma na podlagi Coroninija, deloma Ughellija je spisan neki prispevek k zgodovini tržaških škofov od Carlija[9]). Sedem zvezkov obsegajoče delo Giuseppe Mainatija o tržaški zgodovini (prvi zvezek je izšel leta 1817) bazira še popolnoma na nekritičnih delih iz 17. stoletja [10]).

Nova doba historičnega dela v Trstu je započela z ustanovitvijo časopisa „L' Archeografo Triestino“ (prva serija od leta 1829 pa do leta 1837 obsega štiri zvezke) [11]) in s prihodom Petra Kandlerja v Trst. Iz velikega števila spisov tega moža, kateri je od l. 1846 pa do l. 1852 izdajal tudi med drugim jako mnogo historičnega materiala vsebujoč časopis „L' Istria“, naj kot tudi na zgodovino tržaških škofov se ozirajoče sestavke navedem: Pel fausto ingresso . . . di Bartholomeo Legat, vescovo di Trieste e Capo d' Istria, Trieste 1847 [12]); Fasti sacri e profani di Trieste e dell' Istria, Trieste 1849; Notizie storiche di Trieste, guida per la città, Trieste 1851; Indicazioni per riconoscere le cose storiche del Litorale, Trieste 1855 (posebno stran 118 nasl.). Pač najvažnejše delo Kandlerjevo je pa njegov Codice diplomatico Istriano; brez te zbirke listin je vsako

[4]) Del vescovato di Trieste e suoi vescovi, L' Archeografo Triestino, IV (1837), 450 nasl. (citiram Tommasini).

[5]) Carniolia antiqua et nova, Labaci 1681 (citiram Schönleben).

[6]) Die Ehre des Herzogthums Krain, 2. izdaja, 4 zvezki, Rudolfswerth 1877 do 1879.

[7]) Operum miscellaneorum tomus, Venetiis 1769.

[8]) Meni nepristopna. — Gl. P. Kandler, Discorso sulle storie di Trieste pri Scussa, o. c., 185—186.

[9]) Delle antichità italiche, IV, 275 nasl., Milano 1790 (citiram Carli).

[10]) Croniche ossia memorie storiche sacro-profane di Trieste, Venezia 1817 nasl., posebno glej prvi zvezek pag. IX-XXIX; citiram Mainati.

[11]) Tretji zvezek tega časopisa vsebuje biografije tržaških škofov Konrada de Pertica (!), Udalrika in Ulvina de Portis in Brissa de Toppo iz peresa M. Della Torre-Valsassina.

[12]) Je to kratka zgodovina tržaških škofov; na podlagi te je sestavljen spis Antona Jellouschek-a, Beiträge zur Geschichte der Stadt und des Bistums von Triest, Mittheilungen des historischen Vereins für Krain, II (1847), III (1848). Citiram Jellouschek.

podrobneje historično delo o Trstu ali Istri nemogoče [13]). Poleg Codice diplomatico Istriano ima mnogo materiala o starejši zgodovini tržaških škofov še Angelo Marsich, Regesti delle pergamene conservate nell' archivio del reverendissimo capitolo della cattedrale di Trieste, Archeografo Triestino, V (1877/1878); citiram Marsich.

Še za življenja Kandlerjevega (umrl 1872) je začel Archeografo Triestino zopet izhajati (od l. 1869 do l. 1902 24 zvezkov kot Nuova Serie, od l. 1903 dalje izhaja kot tretja serija). Ta časopis vsebuje poleg istrskih Atti e memorie della Società istriana d' archeologia e storia patria (Poreč, od l. 1885 dalje; citiram Atti e memorie) ter poleg starejšega Archivio storico per Trieste, l' Istria e il Trentino (izšli so samo štirje letniki, Rim 1881—1895) tudi mnogo materiala za srednjeveško zgodovino tržaških škofov.

Poleg tega sta se v 19. stoletju pečala z zgodovino tržaške škofije in škofov še Stephanus Terpin [14]) in Giuseppe Cappelletti [15]). Prvi se opira posebno na Mainatija, drugi pa na Kandlerjev spis Pel fausto ingresso etc. in neke rokopisne beležke Coletija v Benetkah.

Malo imajo o zgodovini tržaških škofov v slovenskem jeziku pisana dela, tako ono Josipa Godine-Verdéljskega [16]), potem ono Matije Sila [17]) in ono Simona Rutarja [18]); še največ ima Sila. Malo novega pove tudi J. Löwenthal v svoji zgodovini tržaškega mesta [19]).

Od novejših del se pečajo, toda ne toliko s starejšo zgodovino škofije kot z zgodovino uprave in ustave v srednjeveškem Trstu spisi B. Benussija [20]) in Ernsta Mayerja [21]).

---

[13]) Kjer citiram v tem spisu kaj s samo letnico, mislim vedno pri tem na pod dotično letnico stavljeno listino pri Kandlerju.

[14]) Episcopi ecclesiarum Tergestinae atque Justinopolitanae, Tergesti 1833, str. 13 nasl. (citiram Terpin).

[15]) Le chiese d' Italia, VIII, Venezia 1851, 675—718, posebno od str. 716 dalje (citiram Cappelletti).

[16]) Opis in zgodovina Tersta in njegove okolice, v Terstu 1872, str. 336 do 337 (citiram Godina-Verdèljski).

[17]) Trst in okolica, Trst 1882 (citiram Sila).

[18]) Samosvoje mesto Trst in mejna grofija Istra, v Ljubljani 1896/1897.

[19]) Geschichte der Stadt Triest, I, Triest 1857, str. 12.

[20]) Nel medio evo, pagine di storia istriana, Parenzo 1897 (izšlo tudi v Atti e memorie, zvezek 9 do 13).

[21]) Die dalmatisch-istrische Munizipalverfassung im Mittelalter und ihre römischen Grundlagen, Zeitschrift der Savigny- Stiftung für Rechtsgeschichte, 24 (1903), German. Abteilung.

Samo po sebi se razume, da imajo tudi večja dela o kronoloških vrstah škofov katoliške cerkve sploh tudi vrsto tržaških škofov. Od knjig te vrste ste najbolj znani ona P. Pija Bonifacija Gams-a [22]) in ona Konrada Eubel-a [23]). Gams je sestavil svojo vrsto tržaških škofov na podlagi raziskavanj Ughellija, Mainatija, Cappellettija in Kandlerja. Eubel (od l. 1200 dalje) pa se naslanja zopet na Gamsa. Tako podatki Gamsa kot Eubela so tu pa tam jako pomanjkljivi in nezanesljivi.

* * *

Vrsto tržaških škofov v srednjem veku otvarja neki škof z imenom Frugiferus; omenja se v neki listini ravennskega patriarha Maksimijana od 21. februarja 547 (?). Sicer ima dotična notica pri Schönlebnu [24]) datum „21. februar 546“ kar pa ne more biti prav, kajti še-le od oktobra 546 dalje je vladal v Ravenni patriarh Maksimijan. Scussa je stavil listino v leto 406, Mainati in Terpin sta sledila Schönlebnu, Jellouschek pravi, da je škof Frugifer vladal od ok. l. 524 pa do l. 558, Kandler, Cappelletti, Gams in drugi stavijo listino ravennskega patriarha v l. 524. Vse te letnice so z ozirom na dobo, v kateri je vladal patriarh Maksimijan nemogoče, ravno tako poljuben je pa tudi datum „21. februar 547“, katerega ima listina pri Kandlerju v njegovem Codice diplomatico Istriano.

Za Frugiferom sledi v kronoloških vrstah tržaških škofov pri Mainatiju, Terpinu, Jellouscheku, Kandlerju, Cappellettiju in drugih škof Geminijan. Toda nobeden vir nam ne pove izrecno, da bi to bil škof v Trstu. Vemo le, da je pred langobardskim vpadom v Italijo (l. 568) prezbiter Geminijan prenesel iz Trsta na otok Gradež trupla 42 mučenikov, katera je našel pod zidovjem razrušenega tržaškega mesta in tamošnje cerkve. To nam poročajo Chronicon Gradense, Chronicon Venetum vulgo Altinate in Dandolova kronika [25]) in omenjajo še, da je te relikvije skril pred Langobardi iz Ogleja na Gradež pobegli „patriarh“ Pavlin v gradeški cerkvi sv. Vitala [26]). Ker je pa Pavlin umrl l. 569 [27]), je brž-

[22]) Series episcoporum ecclesiae catholicae, Ratisbonae 1873 (vrsta tržaških škofov na str. 319—320).

[23]) Hierarchia catholica medii aevi, I, Monasterii 1898 (1. izdaja), str. 503; Monasterii 1913 (2. izdaja), str. 477.

[24]) Carniolia antiqua et nova, pars III, 304; Fr. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, 1, št. 38 (citiram Gradivo). — Po Schönlebnu, Valvasorju (o. c., 683) in Rubeisu (Monumenta ecclesiae Aquilejensis, 192, Appendix 66) se je zval škof Trugiferus, po drugih Frugiferus.

[25]) Gradivo, I, 73 [ed G. Monticolo, Cronache Veneziane antichissime, I, Fonti per la storia d' Italia (scrittori), Roma 1890, p. 37; MG., SS., XIV, 11; Muratori, Rerum italicarum scriptores, XII, 94].

[26]) Gradivo, I, 72 (Chronicon Gradense, l. c., 40—41; Chronicon Venetum vulgo Altinate, l. c., 13).

[27]) Gradivo, I, 77 (Pauli Diaconi Hist. Langobardorum, II, c. 25, ed. MG., SS. rer. Langobardorum, 86).

kone staviti prenos relikvij v to ali pa v leto 568, leto vpada Langobardov v Italijo. Radi tega stavijo tudi nekateri „škofa“ Geminijana k letu 568 (Kandler, Cappelletti, Gams), drugi pa k letu 569 (Mainati, Terpin, Jellouschek). Toda že Scussa (o. c., 39 sl.) je bil proti temu, da bi v Trstu kdaj vladal kak škof Geminijan.

V drugi polovici 6. stoletja nam je izpričano ime tržaškega škofa Severa. V aktih gradeške sinode, katero stavijo nekateri v leto 579, drugi pa v leto 580 [28]), se omenja tudi neki „Severus episcopus s. ecclesiae Triestinae“. Toda ta gradeška sinoda se ni nikdar vršila in zato ima imenovana letnica kakor tudi ime tržaškega škofa Severa le relativno vrednost. Toda, da je v Trstu v drugi polovici 6. stoletja res vladal škof z imenom Severus, to nam potrjujejo tudi pristni viri. Ti nam sporočajo, da je bil škof Severus iz Trsta pristaš gradeško-oglejskega škofa Severa in da je s tem vred pripoznaval veljavnost takozvanih „treh poglavij“. Radi tega ga je bizantinski eksarh Smaragd siloma prepeljal v Ravenno in ga prisilil k zopetni uniji s katoliško cerkvijo. Toda ne za dolgo. Bržkone okoli leta 590 se je tržaški škof Severus z drugimi škofi vred zopet proglasil pristašem „treh poglavij“ [29]). Tako imamo za vlado škofa Severa izpričani dve letnici, nepristno „579“ in pristno „okoli 590“.

Mogoče je sledil v Trstu škofu Severu škof, z imenom Firminus. To ime ste nam sporočili dve pismi papeža Gregorja (I.) Velikega; eno je datirano marca 602 [30]), drugo junija 603 [31]). Razen Mainatijeve in Terpinove, ki staviti škofa Firmina k letu 595, imajo kronološke vrste drugih historikov pri škofu Firminu letnico 602, oziroma 603.

Za škofom Firminom nam več desetletij ni izporočeno ime kakega tržaškega škofa. Šele 27. marca 680. je imenovan kot sufragan gradeškega patriarha Agatona med navzočimi nekega rimskega cerkvenega zbora tudi „Gaudentius episcopus sanctae ecclesiae Tergestinae pro-

---

[28]) Gradivo, I, 85 (Kandler ad a. 579; — Cronica de singulis patriarchis Nove Aquileie [ed. Monticolo, l. c., 7]; Cronicon Gradense [ed. Monticolo, l. c., 49]; Johannis diaconi Chronicon Venetum [ed. Monticolo, l. c., 70]).

[29]) Gradivo, I, 96, 100 (Pauli diaconi Historia Langobardorum, III, c. 26, ed. MG., SS. rer. Langobardorum, 105, 107; Landolfus Sagax, Additamentum ad Historiam miscellam, ed. Migne, Patrologia, Series latina, 95, 1150, 1151; Johannis diaconi Chronicon Venetum, ed. Monticolo, l. c., 74, 75; Chronicon patriarcharum Aquil. primum, ed. Rubeis, Monumenta ecclesiae Aquilejensis, Appendix, 7, 8 ter Chronicon patriarcharum Aquil. alterum, ed. Rubeis, l. c., 9; Danduli Chronicon, lib. VI, c. 2, ed. Muratori, Rerum Italicarum Scriptores, XII, 104). — Prim. Benussi, Nel medio evo, 80 nasl.

[30]) Gradivo, I, 136 (Jaffé, Regesta pontif. Romanorum, 1863 [1466]; MG., Epist., II, 360).

[31]) Gradivo, I, 139 (Jaffé, o. c., 1901 [1518]; MG., Epist., II. 399).

vinciae Istriae (*Γαυδέντιος ἐλάχιστος ἐπίσκοπος τῆς ἁγίας ἐκκλησίας Τεργιώνης ἐπαρχίας Ἰστρίας*) [32]).

Neka druga rimska sinoda nam sporoča k letu 731 (okoli 1. novembra) ime tržaškega škofa Ivana (Johannes episcopus Tergestinae ecclesiae). Toda ni gotovo, ali je takrat res vladal v Trstu kak škof z imenom Ivan, kajti akti dotične sinode niso pristni [33]). — Kako je prišel Kandler do tržaškega škofa Gregorja, o katerem pravi, da je vladal med l. 715 in 731 (v spisu Pel fausto ingresso etc.), mi je popolnoma nejasno. — Poleg imenovanega Ivana ima Ireneo della Croce in za njim imajo skoraj vsi poznejši zgodovinarji pri letu 759 navedenega nekega drugega škofa Ivana s pridevkom Antenorej. Toda vemo le, da je bil ta Ivan Antenorej od l. 767 pa do l. 803 patriarh v Gradežu in rodom Tržačan [34]), da bi pa bil tudi škof v Trstu, tega nam ne sporoča noben vir; že Ughelli-Coleti smatra to za negotovo [35]).

Med l. 776 in 780 se omenja v nekem pismu papeža Hadrijana I. istrski škof Mavricij [36]). Od Ireneja della Croce dalje mislijo skoraj vsi, ki so se pečali z zgodovino tržaških škofov, da je bil ta Mavricij škof v Trstu in ga stavijo k letu 766; toda tako eno kot drugo je negotovo, kar povdarja že Italia sacra Ughelli-Coletija (l. c., 577, op. 1). Ravno tako negotovo je in nobeden vir tega ne omenja, da bi bil Tržačan Fortunat, predno je l. 802 postal gradeški patriarh, škof v svojem rojstnem mestu [37]). Tudi je negotovo ali je bil neki škof, z imenom Leon, katerega omenja listina o znamenitem „placitum“ v Rižani, res škof v Trstu [38]). Zadnjega je Kandler proglasil tržaškim škofom, sledili so mu Cappelletti, Gams in Eubel.

Za Leonom ne vemo dolgo časa za ime kakega tržaškega škofa in tudi listina, s katero je italski kralj Berengar 27. junija 911 ali 914 (ne pa l. 909 kakor pišejo nekateri) v Paviji na priprošnjo škofa iz Mantove sv. Justu posvečeni tržaški cerkvi in nje škofu Taurinu podelil nekaj

---

[32]) Gradivo, I, 186 (Jaffé, o. c., p. 238; Mansi. Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio, XI, 185, 311, 775).

[33]) Gradivo, I, 209 (Jaffé, o. c., 2234; MG., Epist., III, 704, št. 14). Prim. tudi MG., Epist., III, 723.

[34]) Gradivo, I, 237 (Chronicon Venetum vulgo Altinate, ed. MG., SS., XIV, 17; Danduli Chronicon, VII, c. 12, pars 2, ed. Muratori, Rerum Italicarum Scriptores, XII, 143).

[35]) Italia sacra, V, 577, op. 1.

[36]) Gradivo, I, 259 (MG., Epist., III, 723).

[37]) Gradivo, II, 13 (Chronicon Venetum vulgo Altinate, ed MG., SS., XIV, 17, 56; Danduli Chronicon, VII, c. 13, pars 24, ed. Muratori, l. c., 152). — Prim. S. Dellagiacoma, Fortunato da Trieste, patriarca di Grado, Archeografo Triestino, III.

[38]) Gradivo, II, 23; Kandler ad a. 804. — Prim. Danduli Chronicon, VII, c. 15, pars 8, ed. Muratori, l. c., 155.

svojih gradov z vsemi k tem pripadajočimi pravicami, je nepristna, kakor je to dokazal že Dümmler [39]).

Še-le z imenom škofa Radalda imamo izpričano zopet eno nesumljivo in pristno ime tržaškega škofa [40]). Za njegove vlade je podelil tržaški cerkvi in nje škofom naslednik kralja Berengarja I., kralj Hugo, 7. avgusta 929 škofijo Sipar, župnijo v Omaku in otok „Pactiana".

Mogoče je bil naslednik škofa Radalda škof Ivan (imenujmo ga I., ne oziraje se na zgoraj omenjene škofe tega imena, o katerih ne vemo za gotovo, ali so bili ali niso bili škofje tržaškega mesta). Imenuje se v privilegiju, katerega je 8. avgusta l. 948 podelil tržaški cerkvi italski kralj Lotar [41]). Ta privilegij kralja Lotarja stavijo nekateri, n. pr. Schönleben (o. c., 423; Ireneo della Croce (o. c., II, 518), Scussa (o. c., 47), Mainati (o. c., I, 50), Löwenthal (o. c., I, 9), Jellouschek (o. c., II, 108), Godina-Verdéljski (o. c., 349) in drugi k l. 848, ko je vladal cesar Lotar, sin Ludovika Pobožnega in imenujejo tako pri l. 848 nekega Ivana kot tržaškega škofa; radi indikcije stavi Schönleben to listino v l. 840) Kandler zopet (v Codice diplomatico Istriano k l. 1236), ki smatra neko nepristno listino iz leta 949 [42]), v kateri se tudi omenja tržaški škof Ivan, za pristno in jo stavi v leto 1236, imenuje pri tem letu tržaškega škofa Ivana. Tako eno kot drugo je nemogoče oziroma neverjetno, kakor je to dokazal Fr. Kos v sestavku „O treh tržaških škofih imenovanih Johannes" (Izvestja Muzej. društva za Kranjsko, X, 1900, 95—99). Škof Ivan, ki se omenja v pristni listini iz leta 948, se omenja še v nepristnih listinah, katere datira Kandler tako-le: „956—961", „966" in „pred 973" [43]).

Za škofom Ivanom imamo še-le leta 991 (oktober 5) izpričano zopet ime nekega tržaškega škofa. Takrat se je namreč vršil pri „Trajectum s. Andreae" v Istri pod predsedstvom istrskega grofa Werihena sodnijski zbor, katerega se je udeležil tudi „Petrus s. Tergestine ecclesie episcopus" [44]).

Mogoče je sledil škofu Petru škof z imenom Richolfus (ne pa Joannes Rudolfus, kakor imenujejo nekateri tega škofa, tako n. pr. Mainati).

---

[39]) Gesta Berengarii imperatoris, 167. — Glej listino pri Kandlerju v Gradivu, II, 349 in sedaj najbolje pri L. Schiaparelliju, I diplomi di Berengario I. (Fonti per la storia d' Italia, Roma 1903), str. 387—389.

[40]) Gradivo, II, 376; Kandler ad a. 929. — Prim. B. Benussi, Nel medio evo, str. 221 in 255.

[41]) Gradivo, II, 395; Kandler ad a. 948. — Prim. Benussi, Nel medio evo, 223, 243.

[42]) Gradivo, II, 397; Jaksch, Monumenta hist. duc. Carinthiae, IV a, 2121 (k l. [1236]).

[43]) Gradivo, II, 394, 417, 418; nepristnost prve listine je dokazal de Rubeis (Monumenta ecclesiae Aquileiensis, 471—473), druge pa Benussi (Storia documentata di Rovigno, 44 nasl.). „Pred 973" stavijo neko rimsko sinodo, pri kateri je bil baje navzoč tudi tržaški škof (MG., Dipl., I, 619, št. 457).

[44]) Gradivo, II, 499; Kandler ad a. 991.

Toda prvič se ta ne omenja že l. 1006, kakor to pišejo Ughelli-Coleti, Terpin, Kandler, Cappelletti in za temi drugi, temveč še-le 1. novembra 1007; tedaj je bil namreč ta škof navzoč pri neki sinodi v Frankfurtu ob Mainu [45]). Ni pa gotovo če je bil škof Richolfus še leta 1028 živ, kakor to piše Jellouschek, kajti zadnjikrat se omenja v doslej znanih virih 18. septembra 1017 med onimi škofi, kateri so bili takrat v Schweinfurtu navzoči pri pogrebu nordgauskega mejnega grofa Henrika [46]). Richolfus je bil, predno je postal tržaški škof, kanonik v Eichstädtu na Bavarskem [47]).

Za škofom Richolfom se omenja prvič 13. julija 1031, v tem soglašajo skoraj vsi zgodovinarji tržaških škofov, trzaški škof Adalger med onimi, kateri so bili takrat navzoči v Ogleju pri posvečevanju nove stolne cerkve [48]). Zdi se, da je bil škof Adalger precej dolgo časa vrhovni pastir tržaške cerkve, kajti še 2. maja l. 1072 je podelil v Kopru opatu pri Sv. Nikolaju v Benetkah in njegovi cerkvi svetišče sv. Apolinarija v Gasello pri Kopru s pritiklinami in neki vinograd z oljkami v kraju „Acaselis“, ki je bil bržkone blizu Kopra [49]). Bresslau misli, da je bil škof Adalger, predno je postal tržaški škof, arhidijakon oglejske cerkve in nemškega pokolenja [50]). Gotovo je, da je umrl Adalger še pred 2. avgustom l. 1075, kajti eichstädtski škof Gundechar (postal škof l. 1057, umrl 2. avg. l. 1075) ga omenja med onimi škofi, kateri so umrli za časa njegovega vladikovanja [51]).

Mogoče je neposredno škofu Adalgerju sledil v Trstu škof Heribert, toda ne omenja se že l. 1072, kakor to piše n. pr. Kandler, še manj pa l. 1050, kakor pravi Mainati, temveč prvič, kolikor nam je doslej znano, 10. februarja l. 1080, ko je izdal listino za nekega Merkurija in njegovo soprogo Tupergo [25]), zadnjikrat pa 3. decembra l. 1082, ko je izdal v Kopru neko listino za duhovščino koperske cerkve Matere Božje [53]). Tudi Heribert je bil, predno je postal tržaški škof, kanonik cerkve v Eichstädtu [54]).

V prvih desetletjih 12. stoletja je vladal v Trstu škof, z imenom Hartvik. Imenuje se prvič leta 1106 v ustanovni listini samostana v Dobrlivasi na Koroškem [55]). 4. julija 1114 je podaril samostanu sv. Jurija in Štefana v Benetkah (danes S. Giorgio Maggiore) kraje in cerkev sv.

---

[45]) Gradivo, III, 25; MG., Dipl., III, 169, št. 143; MG., Constitutiones, I, 59, št. 29.

[46]) Gradivo, III, 38 (Thietmari Merseburgensis episcopi Chronicon, VIII, c. 63, ed. Kurze v Scriptores rer. Germanicarum in usum scholarum, 231).

[47]) Gundechari Liber pontificalis Eichstetensis (MG., SS., 7, 249).

[48]) Gradivo, III, 86; Kandler. [49]) Gradivo, III, 267; Kandler.

[50]) Jahrbücher des Deutschen Reichs unter Konrad II, I, 157, op. 1; II, 178.

[51]) Gundechari Liber etc, (l. c., 249). — Primerjaj Gerhard Schwartz, Die Besetzung der Bistümer Reichsitaliens, str. 42.

[52]) Gradivo, III, 349; Kandler. [53]) Gradivo, III, 356; Kandler.

[54]) Gundechari Liber etc. (MG., SS., 7, 249).

[55]) Jaksch, Monumenta historica ducatus Carinthiae, III. 216, št. 535.

Mučenikov pri Trstu z vsemi pritiklinami v Trstu in zunaj njega brez odškodnine, toda z edinim pogojem, da bodo bratje imenovanega samostana vsako leto na dan sv. Justa plačevali škofijski blagajni po 24 penezov [56]). Sicer pravi tekst listine, da je napravil to daritev neki „Herinicius . . . Tergestinus episcopus", da imamo pa namesto „Herinicius" čitati bržkone „Hartuicus" in da imamo opraviti tu z istim škofom Hartvikom kot leta 1106, to nam dokazuje listina z dne 12. oktobra 1115, s katero škof Hartvik istemu beneškemu samostanu podeljuje zemljo oranico, ki je bila patrimonij sv. Justa, brez vsake odškodnine [57]). Mainati, Jellouschek, Kandler, Cappelletti in nekateri drugi smatrajo Herinicija in Hartvika za dva posebna škofa tržaške cerkve, kar pa ne more biti prav; opraviti imamo tu z enim škofom z imenom Hartvik, kateri je gotovo vladal vsaj od leta 1106 pa do leta 1115. Umrl je ta tržaški škof 17. ali 18. maja [58]); leta smrti ne poznamo. — Da bi bil škof Hartvik nemškega rodu in, ker se omenja dan njegove smrti v salzburških, štajerskih in koroških nekrologih, doma iz salzburške diecese, je sicer mogoče, toda gotovo to ni [59]).

Škofu Hartviku je sledil v Trstu škof Detemar. Sicer se ne omenja že leta 1134, kakor to napačno trdita Scussa in Mainati, pač pa vemo, da je 1. novembra 1135 podaril škof Detemar v Muranu na Beneškem tamošnjemu samostanu sv. Ciprijana posestvo v Serminu poleg cerkve sv. Marije v Lazaretu (pri Kopru) in poleg reke Rižane, ki je bilo last tržaške cerkve [60]). Imenuje se škof Detemar še večkrat v virih, zadnjikrat v neki listini od 28. julija 1145, s katero je podelil zgoraj imenovanemu samostanu sv. Ciprijana neko posestvo svoje cerkve z dohodki v Serminu pri reki Rižani [61]).

Za škofom Detemarjem je zasedel stolico sv. Justa v Trstu škof Bernard. Toda nikakor ni mogoče, da bi bil Bernard že leta 1141 škof v Trstu, kakor to pišejo Scussa, Carli, Mainati, Jellouschek in drugi; takrat je vladal v Trstu, kakor smo videli, škof Detemar. Da bi bil Bernard že leta 1146 tržaški škof, kakor to pravi n. pr. Kandler, sicer ni nemogoče, toda dokazati se to ne da; kajti še-le 16. januarja 1149 nam imenuje zgodovina prvič ime tržaškega škofa Bernarda, ki je namreč tega dne izdal neko listino v korist samostana S. Giorgio Maggiore v Benetkah [62]). Omenja se tržaški škof Bernard leta 1149 in v poznejših letih še večkrat; zadnjikrat ga najdemo omenjenega kot pričo v Ogleju v neki listini oglejskega patriarha Gotfrida od 9. marca 1184 [63]).

---

[56]) Kandler; Mainati o. c., I, 103. [57]) Kandler; Mainati, o. c., I, 108.

[58]) Necrologium S. Rudberti Salisburgensis (MG., Necrologia, II, 135) ad 16. kal. Jun. = 17. maja: „Hartwicus episcopus (Tergestinus)"; Necrologium S. Lamberti (l. c., 325) ad 16. kal. Jun. = 17. maja: „Hartwicus episcopus (Tergestinus)"; Necrologium Gurcense (l. c., 450) ad 15. kal. Jun. = 18. maja: „Hartwicus episcopus Trigestinus".

[59]) Gerhard Schwartz, Die Besetzung der Bistümer Reichsitaliens, str. 42.

[60]) Kandler. [61]) Kandler. [62]) Kandler. [63]) Kandler.

Ker se škof Bernard imenuje nekaterikrat v listinah „Bernardus“, drugič zopet „Wernardus“ ali slično, so Scussa, Mainati, Terpin in drugi napravili iz enega tržaškega škofa dva, prvi naj bi vladal nekako leta 1141 (!), drugi pa nekako od leta 1152 (oziroma po Terpinu 1151) dalje. Jellouschek je napravil iz enega škofa celo tri, enega Bernharda I., potem Wernerja in kot tretjega Bernharda II., o katerem pravi, da je umrl leta 1186, kar nam sicer ne pove noben vir. Vemo le, da je bil leta 1186 ali pa 1187 tržaški škof Bernard že mrtev, kajti neko pisanje papeža Urbana III. od 31. januarja ga imenuje „bone memorie Wernardus Tergestinus episcopus“ [64]). Ker je pa ta papež vladal od novembra 1185 do oktobra 1187, je moglo nastati dotično pisanje le leta 1186 ali pa 1187.

Naslednik Bernardov je bil škof Henrik (I.). O njem vemo le, da je potrdil 11. aprila 1187 v Trstu na korist svoje cerkve neke pogodbe in dogovore med bratoma Adalburnom in Cadulom iz Sv. Lovreča Pazenatičkega v Istri s tamošnjo občino radi meja in pravic gradu Sv. Lovrencija, katere sta imenovana brata imela v fevd od Gerolda iz Pulja, vazala tržaške škofije [65]). Toraj edino o letu 1187 lahko rečemo, da je takrat vladal v Trstu škof Henrik (I), ne moremo pa to reči o letu 1185, kakor to misli Terpin ali pa o letu 1186, kakor mislijo Jellouschek, Kandler, Cappelletti in drugi, ali pa o letu 1188, kakor to pravi Jellouschek. Zdi se, da je tržaški škof Henrik (I.) kmalu umrl, mogoče je on tisti, o katerem pravi neka listina iz okoli leta 1216 „qui fuit electus et non consecratus“ [66]).

Naslednikom škofa Henrika (I.) so izvolili arhidijakon in kanoniki tržaške cerkve nekega Liutolda. Omenja se ta Liutold v letih 1187 in 1188 kot priča v listinah oglejskega patriarha Gotfrida [67]).

Po smrti škofa Liutolda so izvolili kanoniki in duhovščina tržaške cerkve po nasvetu apostolske stolice svojim nadpastirjem tržaškega kanonika Odalskalka in ga prezentirali v svrho potrditve oglejskemu patriarhu. Ko pa patriarh tega ni hotel storiti z izgovorom, da le njemu pristoja volilna pravica, so kanoniki in arhidijakon tržaške cerkve poslali magistra G. k papežu Klementu III. (1187—1191). Papež je izročil rešitev tega vprašanja padovanskemu škofu in tega arhidijakonu in pozval trikrat patriarha k sebi. Toda ta se tudi tretjemu pozivu ni odzval, ker se je ravno takrat udeležil ekspedicije cesarja Henrika VI. proti normanskemu kralju Tankredu (od maja do avgusta 1191) [68]), pač pa je pustil tržaško

---

[64]) Kandler. [65]) Kandler.

[66]) Luigi Morteani, Sulla lite per la decima dell' olio tra i vescovi di Capodistria e il clero piranese, Archeografo Triestino, 21 (1896), 256. — Prim. Benussi, Nel medio evo, 273.

[67]) Jaksch, Monumenta hist. duc. Carinthiae, I. št. 338, III, št. 1349; de Rubeis, Monumenta ecclesiae Aquileiensis, 633.

[68]) Ker nahajamo patriarha Gotfrida 30. maja in 5. junija 1191 zabeleženega med pričami v listinah cesarja Henrika VI. (MG., Constitutiones, I, štev. 332 in

cerkev brez pastirja in si prisvojil celo nje imetje. Ko se je vrnil od ekspedicije, sta ga prosila duhovščina in ljudstvo tržaškega mesta, naj potrdi izvolitev Odalskalka. Patriarh je odgovoril, da ga noče potrditi, ker je (namreč Odalskalk) preveč v letih. Nato so se pritožili Odalskalk, tržaška duhovščina in ljudstvo radi patriarhovega ravnanja pri nasledniku Klementa III., pri papežu Celestinu III. Na drugi strani je poslal patriarh poslanca k papežu, kateri se je skliceval na volilno pravico patriarha in skušal zabraniti potrditev izvoljenega škofa na vse mogoče načine. Nato je izročil papež Celestin III. 10. maja 1192 rešitev celokupnega vprašanja škofoma Marku iz Castella in Araldu iz Chioggie in jima velel, prepričati se, komu pristoja prav za prav volilna pravica; ako bi ne govorilo nič proti potrditvi Odalskalka, naj ga potrdita brez ozira na kak ugovor ali tožbo; ako bi pa izvoljeni škof ne bil mogel biti potrjen po kanoničnih postavah, naj sama izbereta pripravnega kandidata za tržaški škofovski sedež in to zato, ker je patriarh pustil tržaško cerkev toliko časa brez nadpastirja; tudi naj prisilita patriarha povrniti imetje, katero je ugrabil tržaški cerkvi [69]). Škofa sta postavila patriarhu kot zadnji termin dan 1. julija 1192 (tertia feria intra octavam apostolorum Petri et Pauli, id est Kalendis Julii) [70]). Toda že preje je poslal patriarh Gotfrid k obema škofoma v Altino sela s pisanjem od 23. junija 1192, s katerim se je opravičil in naznanil, da potrjuje izvoljenega Odalskalka škofom tržaške cerkve, k temu opominjan po zastopnikih tržaške cerkve in ne da bi tržaškim kanonikom in arhidijakonu kaj predbacival [71]). — O tržaškem škofu Odalskalku ne vemo nič več, kakor to, kar smo ravnokar omenili.

Za Odalskalkom, ali Voskalkom in tudi Wolfgangom (!), kakor ga nekateri zovejo, imenujeta Tomasini in Ughelli in za tema vsi drugi tja do novejših zgodovinarjev k letu 1200 (oziroma 1208) tržaškega škofa z imenom Henrik (II.) Ravizza. Toda zanesljivi viri ne omenjajo tega škofa, ki naj bi bil sin nekega Teopompa, tržaški meščan in doktor prava, nikdar in nikjer. Ughelli (o. c., 578) piše, da je Henrik (II.) leta 1208 zasedel tržaški škofovski sedež, toda že Scussa je letnici oporekal, verjel pa kljub temu, da je leta 1200 vladal v Trstu škof Henrik iz tržaške rodbine Ravizza. Toda ne glede na to, da nam tja do okoli leta 1300 ni izpričan niti eden Tržačan z imenom Ravizza, je leta 1200 ali pa 1208 kak tržaški škof z imenom Henrik (II.) Ravizza, vsaj kolikor poznamo do danes vire, popolnoma nemogoč. Takrat je vladal v Trstu škof z imenom

---

337), takrat ko je ta oblegal Neapelj (Gisleberti Chronicon Hanoniense, MG., SS., 21, 575), je verjetno, da je bil Odalskalk izvoljen tržaškim škofom že leta 1190, kakor to pišejo Mainati, Jellouschek, Kandler, Cappelletti in drugi.

[69]) Jaffé, Regesta pontificum Romanorum, 16869 (10371); Mainati, o. c., I, 173; Marsich, o. c., 328, št. 7.

[70]) Mainati, o. c., I, 145; Kandler ad a. 1192; Marsich. o. c., 330, št. 7.

[71]) Mainati, o. c., I, 143; Kandler ad a. 1192; Marsich, o. c., 329, št. 7.

Gebhard. Mogoče je bil kak Henrik protiškof tega Gebharda, — kateri se prvič omenja kot izvoljeni (electus) tržaški škof v nekem pisanju papeža Inocenca III. od 12. julija 1199 [72]) in kateri se dolgo časa ni dal ordinirati in posvetiti, tako, da je moral papež Inocenc III. leta 1201 pisati oglejskemu patriarhu, koperskemu škofu in opatu v Summagi, naj pozovejo Gebharda, da to stori, kajti drugače naj ga odstavijo in kapitelj naj voli drugega nadpastirja [73]), — toda dokazati se to ne da. Zdi se pa le, da se je dal izvoljeni škof Gebhard radi papeževe grožnje ordinirati in posvetiti, kajti oktobra 1203 ni sprejel Gebhard več kot „electus" temveč le kot „Tergestine ecclesiae episcopus" posestvo z mlinom, katero so dobili tržaški kanoniki „per sententiam iudicum . . . Tergestine civitatis" od dedičev umrlega Kunona, dekana tržaške cerkve, v svoje varstvo [74]). Tržaški škof Gebhard se omenja večkrat v listinah in drugih virih. Zadnjikrat ga najdemo 1. julija 1212 v Avasinis (zahodno od Humina [Gemona] v Furlaniji) med sodniki v nekem prepiru med oglejskim patriarhom Volfgerjem in salzburškim nadškofom Eberhardom II. [75]) — Mainati in Jellouschek sta napravila iz enega škofa Gebharda dva, prvič nekega Ubalda, ki naj bi vladal leta 1203 in drugič Gebharda, ki naj bi vladal po Mainatiju od leta 1209 dalje; Scussa pozna samo Ubalda in ga stavi k letu 1204. Da je to popolnoma nemogoče, mi po mojih mislih ni potreba posebej poudarjati.

Škofu Gebhardu je sledil v Trstu škof, z imenom Konrad. Prvič ga imenuje med pričami kot izvoljenega škofa (electus) neka potrdilna listina nemškega kralja Friderika II. za Oglej od 22. februarja 1214 [76]). Zato mi je popolnoma nejasno in se vsaj do danes ne da dokazati, da bi škof Konrad vladal v Trstu že leta 1212, kar trdijo Mainati, Kandler, Cappelletti in drugi, ali pa leta 1213 kar piše n. pr. Jellouschek, ko vendar vemo, da je najmanj do 1. julija 1212 vladal v Trstu še škof Gebhard. Isti škof Gebhard je vladal v Trstu tudi leta 1206, leto, v katerem naj se po Scussa prvič omenja škof Konrad. Kot „electus" se omenja v listinah škof Konrad tja do leta 1217, katerega leta je bil 9. julija v Huminu (Gemona) navzoč, ko je tam oglejski patriarh Volfger sklenil z Babenberžanom Leopoldom VI. neko pogodbo [77]), in še-le 27. marca 1218 je naročil papež Honorij III., naprošen v to od duhovščine in ljudstva tržaškega mesta, novo izvoljenemu oglejskemu patriarhu Bertoldu, naj posveti tržaškega škofa M. (!), kateri radi bolezni patriarha

---

[72]) Potthast, Regesta pontificum Romanorum, 786; St. Baluzius, Epistolarum Innocentii III. Romani pontificis libri undecim, I, 421.

[73]) Potthast, o. c., 1497; Theiner, Vetera monumenta Slavorum meridionalium, I, 60, št. 176.

[74]) Kandler ad a. 1203; Marsich, o. c., 367, št. 8.

[75]) Jaksch, Monumenta historica ducatus Carinthiae, IV a, št. 1672.

[76]) Böhmer-Ficker, Regesta imperii, V, št. 721; prim. tudi Odoricus de Susannis, Thesaurus ecclesiae Aquileiensis, ed. Bianchi, 339, št. 1158.

[77]) Rubeis, Monumenta ecclesiae Aquileiensis, 675.

Volfgerja ni mogel biti še posvečen [78]). Zadnjikrat se nam omenja tržaški škof Konrad leta 1230. To leto spomladi je spremljal Konrad oglejskega patriarha Bertolda k cesarju Frideriku II. v Spodnjo Italijo [79]); najdemo ga tudi med pričami nekega v S. Germano izdanega cesarskega privilegija za Oglejsko cerkev [80]). Tudi škof Konrad je dobil v onih dneh od cesarja za svojo cerkev važen privilegij [81]). Septembra 1230. je potrdil namreč cesar Friderik II. v Anagni tržaškemu škofu predložene mu privilegije kralja Lotarja [82]), Otona III. [83]), Karola [84]), Ludovika [84]), Hugona sinu Lotarjevega [85]), Berengarja [86]), in drugih cesarjev in kraljev tržaški cerkvi podeljene privilegije z dobesedno vloženim privilegijem kralja Lotarja od 8. avgusta 948 [87]) in vsa posestva tržaške cerkve tako, da sme on (namreč tržaški škof) tja, po besedilu privilegijev cesarjev Henrika III. [88]) in Otona III. [84]) poklicati ljudi k obdelovanju in nastanitvi. — O tržaškem škofu Konradu vemo tudi, da je (po Odoriku de Susannis) leta 1239 prodal oglejski cerkvi in nje patriarhu Bertoldu vasi „Merratz“ in „Cremberch“ [89]). Ta letnica (1239) je nemogoča. Mogoča je pa z ozirom na škofa Konrada letnica 1229, pri kateri poroča isti Odorik de Susannis v svojem Thesaurus ecclesiae Aquilejensis, da je tržaški škof prodal patriarhu Bertoldu vse posestvo in pravice v „Crennitz“ in „Moraus“ [90]). Opraviti imamo tu očividno z eno samo prodajo iz leta 1229. Mogoče je Crennitz oziroma Cremberch Hrenovica, Moraus, oziroma Merratz, pa Mereče na Notranjskem. — Niti en istodoben vir nam ne omenja, da bi bil škof Konrad iz rodovine Bojani de Pertica, kakor navadno beremo.

Bržkone je po smrti tržaškega škofa Konrada prišlo radi pravice gledé volitve tržaških škofov do prepira med župnikom in kapiteljem miljske cerkve na eni strani in dekanom ter kapiteljem tržaške cerkve na drugi strani. Prva stranka je naglaševala volilno pravico in se pritožila pri oglejskem patriarhu; ta pa je predal preporno vprašanje v presojo koperskemu škofu in tega arhidijakonu. Vprašanje je bilo rešeno končno leta 1232 v prilog tržaški cerkvi [91]).

---

[78]) Potthast, o. c., št. 5732; Theiner, Monumenta Hungariae, I, 12, št. 19.

[79]) Böhmer-Ficker, o. c., št. 1778.

[80]) Böhmer-Ficker, o. c., št. 1803; Böhmer, Acta imperii selecta, 260, št. 295.

[81]) Böhmer-Ficker, o. c., št. 1827; Kandler ad a. 1230; Prim. Benussi, Nel medio evo, 213 sl.

[82]) Privilegij z dne 8. avgusta 948 (Kandler ad a. 948; gl. zgoraj).

[83]) Doslej neznan ali sploh neohranjen privilegij.

[84]) Doslej neznan ali sploh neohranjen privilegij.

[85]) Privilegij z dne 7. avgusta 929 (Kandler ad a. 929; gl. zgoraj).

[86]) Nepristna listina z dne 27. junija 911 (Kandler ad a. 911; gl. zgoraj).

[87]) Privilegij z dne 8. avgusta 948 (Kandler ad a. 948; gl. zgoraj).

[88]) Privilegij z dne 30. decembra 1039 (Kandler ad a. 1039; gl. zgoraj).

[89]) Thesaurus ecclesiae Aquilejensis, ed. Bianchi, 226, št. 530. — Manzano (Annali del Friuli, II, 333) piše Krenovizza in Mocouz.

[90]) O. c., 230, št. 564.

[91]) Kandler ad a. 1232; Marsich, o. c., 373, št. 28 in 29.

Za Konradom se nam poroča prvikrat ime novega tržaškega škofa 22. februarja 1231. Takrat je bil tržaški izvoljeni škof Leonhard navzoč v Ogleju, ko je oglejski patriarh sklenil neko pogodbo s piranskim mestom [92]). 18. septembra 1232 se omenja „L(eonardus) Tergestinus electus" v neki, pred kratkim časom izdani listini papeža Gregorja IX. [93]) O škofu Leonhardu vemo tudi, da je decembra 1232 imel neki prepir z Bernhardom, ministerialom tržaške cerkve [94]) in da je 25. oktobra 1233 na gradu Robida (pri Trstu) potrdil kanonikom tržaške cerkve desetine od žita v Trstu, katere je tem podelil škof Konrad. Tudi v tej listini je imenovan škof Leonhard še vedno „electus" [95]). Škof Leonhard ni vladal dolgo časa. Imel je neko neozdravljivo bolezen. Zato je prosil papeža naj ga odpusti iz pastirske službe. Papež je to dovolil in naročil 23. novembra oglejskemu patriarhu Bertoldu, naj ta sprejme odpustitev škofa; nato je pisal tržaškemu kapitelju radi nove volitve [96]). Škof Leonhard, kateri je bil prej opat v furlanskem Rožacu, je umrl 1. junija; leto smrti nam ni znano [97]). Da bi bil škof Leonhard član rodovine Arangone ali Pertica, kakor pišejo marsikateri, o tem nam ne pripoveduje noben vir.

Škofu Leonhardu je sledil v Trstu bivši kanonik tržaške cerkve Udalrik de Portis [98]). Prvič se nam omenja kot electus v neki listini z dne 9. oktobra 1234; ta listina pravi, da je škof Udalrik pred kratkim dal goriškemu grofu Mainhardu (IV.) v fevd desetine od vinogradov Slovanov v Lonjeru (pri Trstu) [99]). Škof Udalrik je bil posvečen med 13. julijem in 29. septembrom leta 1237, kajti 13. julija je pisal papež Gregor IX. škofu Udalriku in ga imenoval še „electus" [100]), 29. septembra ga pa omenja neka listina oglejskega patriarha Bertolda med takrat v Čedadu

---

[92]) Joppi, Aggiunte inedite al codice diplomatico Istro-Tergestino del sec. XIII, (Nozze Porenta-Totto), 23, št. 7. — Minotto (v Atti e memorie etc., 8, 1892, 26) stavi tozadevni regest k 22. februarju 1210 (!).

[93]) Lucien Auvray, Les registres de Grégoire IX, I, 530, št. 872 (Bibliothèque de l' école française d' Athènes et de Rome, 2. série, IX).

[94]) Kandler ad a. 1232; Marsich, o. c., 374, št. 31.

[95]) Kandler ad a. 1233; Marsich, o. c., 374, št. 32.

[96]) Potthast, o. c., 9330; Mainati, o. c., I, 174; Theiner, Vetera monumenta Slavorum meridionalium, I, 73, št. 88; Kandler ad a. 1233.

[97]) Vinc. Joppi, Necrologium monasterii Rosacensis, Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie, XIX (1900), str. 12, ad kal. Jun.

[98]) Scussa, Mainati, Jelouschek, Cappelletti in drugi imenujejo kot naslednika Leonharda nekega škofa z imenom Givardus Arangone. Ta domneva bazira na dejstvu, da so nam ohranjeni tržaški novci z napisom „Givardus episcopus". Po mojem mnenju je dal te novce kovati tržaški škof Gebhard, o katerem vemo, da je bil sploh prvi tržaški škof, kateri je koval denar (prim. Alberto Puschi, La zecca de patriarchi d' Aquileja, Programma de Ginnasio Comunale superiore di Trieste 1883 — 1884. Trieste 1884).

[99]) Kandler ad a. 1234.

[100]) Lucien Auvray, o. c, II, 709, št. 3778.

navzočimi brez pridevka „electus“ [101]). Po 26. maju 1253, ko je sklenil škof Udalrik važno pogodbo s tržaško občino [102]), toda pred 28. septembrom 1254, ko pravi neki vir, da nimajo v Trstu škofa [103]), je umrl tržaški škof Udalrik. — Iz tega tržaškega škofa Udalrika sta napravila n. pr. Scussa in Mainati kar tri, prvi naj bi se zval „Ulricus de Portis“ in vladal nekako od leta 1237 do leta 1245, drugi naj bi se imenoval „Roderlicus“ ali pa „Udalricus (II)“ in vladal nekako leta 1247, tretjemu naj bi bilo pa ime „Oldericus“ in vladal naj bi nekako leta 1253. Da je to popolnoma pogrešeno in da imamo tu opraviti z enim samim škofom Udalrikom, kateri je vladal nekako od leta 1234 pa do leta 1253 in katerega imensko obliko imajo različni viri na različen način pisano, mislim ni potreba še posebej dokazovati.

Naslednikom škofa Udalrika sta izvolila tržaški dekan in kapitelj iz svoje srede kanonika Harlonga de Voisperch in prosila nato papeža, naj potrdi to izvolitev. Ta, bil je Inocenc IV., je pisal 17. novembra 1254 puljskemu, pičanskemu in koperskemu škofu in jim naročil, — takrat je bil namreč oglejski patriarh, kateremu bi to pristojalo, ekskomuniciran, — naj preiščejo izvolitev in značaj izvoljenega in naj ga, ako bi ne bilo nobene zapreke, potrde, posvete in zapriseže jo [104]). Toda šele potem, ko je odposlal to pisanje, ali pred svojo smrtjo (umrl je 7. decembra 1254), je zvedel papež iz nekega pisanja oglejskega kanonika Guarnerija de Cucagna, da ni bil Harlongus, kateri je „exigentibus suis culpis excommunicationis vinculo innodatus“, izvoljen soglasno. Posebno kanonik Henrik, sin ministeriala Bernharda, je bil proti izvolitvi Harlonga. Papež Inocenc IV. je zato pisal v tej zadevi cenedskemu škofu in mu naročil, naj stvar preišče. Ta škof je v to svrho pozval tržaškega dekana in tržaški kapitelj kakor tudi Harlonga pred se. Medtem ko zadnji ni ne prišel ne poslal kakega zastopnika, sta odklonila dekan in tržaški kapitelj vsako preiskavo v tej stvari po škofu iz Cenede. Nato je pooblastil cenedski škof opata iz Belluna in iz Možnice (Moggio) s preiskavo izvolitve Harlonga tržaškim škofom. Ta dva sta našla, da je izvolitev oporečna, proti glavni določbi koncila in zato neveljavna in sta prepustila izvolitev novega višjega pastirja imenovanemu kanoniku Henriku in tržaškemu kanoniku Hermanu iz Vidma. Ta dva sta jo zopet prepustila proštu iz S. Odorico ob Tagliamentu, kateri je nato soglasno z oglejskim patriarhom predlagal kot tržaškega škofa oglejskega kanonika Guarnerija de Cucagna (nekateri ga imenujejo tudi Guaroerija, Gueroerija ali Guatocrija). S tem je bil zadovoljen tudi novi papež Aleksander IV., kateri je 13. marca 1255 poblastil pod gotovimi pogoji škofa iz

[101]) Zahn, o. c., II, 470, št. 362.

[102]) Mainati, o. c., I, 191 (k 6. maju); Kandler ad a. 1253; Bianchi, Documenta historiae Forojuliensis, Archiv für Kunde öster. Gesch., 21 (1859), 388, št. 199.

[103]) Minotto v Atti e memorie etc., IX (1893), 68.

[104]) Potthast, o. c., 15560; Kandler ad a. 1254; Theiner, Vetera monumenta Slavorum meridionalium, I, 82, št. 109.

Castella, naj potrdi in posveti novega tržaškega škofa [105]). Tega novega tržaškega škofa Guarnerija dobimo potem 9. junija 1255 v Čedadu v hiši nekega Konrada, imenovanega Bederla, ko je ta sestavljal svojo oporoko in pri tem zapisal škofu vrt pred svojo hišo [106]). Toda zdi se, da tržaški kapitelj ni hotel priznati tega škofa Guarnerija. Bil je pristaš svojega, prvotno od njega izvoljenega škofa Harlonga, kateri naj bi bil tudi, kakor pravita Scussa [107]) in Mainati (o. c., I, 206), vnovič izvoljen in topot od papeža potrjen. Res se omenja 2. aprila 1257 škof Harlongus, ko je izdal neko listino na korist tržaške občine [108]). Škof Harlongus je umrl po 10. juliju 1278, kajti ta dan je izdal še neko listino na korist ženskega samostana pri cerkvi sv. Sergija v tržaškem okraju „Cabori“ [109]).

Naslednik tržaškega škofa Harlonga je bil škof Ulvin iz čedadske rodovine de Portis. Imenuje se prvič kot izvoljeni škof v neki listini z dne 23. maja 1282, katera nam pravi, da je bil Roprettus iz kraja Buttrio (jugovzhodno od Vidma v Furlaniji) tržaškemu škofu Ulvinu za poroka v nekih zadevah gradu Robida (Fünfenberg) pri Trstu in v nekih s to stvarjo združenimi prepornimi vprašanji [110]). „Electus“ se zove škof Ulvin še leta 1283, ko je stal v vojni med oglejskim patriarhom Raimundom in goriškim grofom Albertom na eni strani in Benetkami na drugi strani kot patriarhov in grofov pristaš [111]). Medtem, ko je škof Ulvin 8. marca 1285 še fungiral kot zastopnik oglejskega patriarha pri mirovnih pogajanjih z beneško vlado, katera so sledila tej vojni [112]), ni bil 11. maja istega leta več med živimi [113]). Ughelli in Jellouschek se torej motita, ko pravita, da je škof Ulvin vladal še leta 1286.

Naslednikom škofa Ulvina je izbral tržaški kapitelj konkordijskega in čedadskega kanonika Brissa de Toppo. Dotični izvolilni dekret mu

---

[105]) Potthast, o. c., 15737; Kandler ad a. 1255; Theiner, o. c., I, 83, št. 112.

[106]) Kandler ad a. 1255.

[107]) O. c., 61. — O kakem škofu Leonhardu, kateri naj bi po mnogih za Guarnerijem vladal v Trstu, nam ne poročajo viri nič. Tommasini in za njim Ughelli (Italia sacra, V, 579) imenujeta tega škofa Leonharda „Leonidas“. Jellouschek (o. c., III, 5) je napravil iz enega škofa Leonharda dva, enega Leonharda I., kateri naj bi vladal pred Guarnerijem in že leta 1253 in enega Leonharda III., kateri naj bi sledil Guarneriju. Tudi razločuje Jellouschek povsem neutemeljeno dva Harlonga, enega, kateri naj bi vladal nekako leta 1254 in drugega, kateri naj bi vladal nekako od leta 1262 po do leta 1281 (!).

[108]) Kandler ad a. 1257; Bianchi, o. c., 397, št. 226.

[109]) Mainati, o. c., I., 212; Kandler ad a. 1278.

[110]) Kandler ad a. 1282; Joppi, Aggiunte inedite al codice diplomatico Istro-Tergestino del secolo XIII (Nozze Porenta-Totto), 40—41, št. 16.

[111]) Joppi, Documenti Goriziani, Archeografo Triestino, XII (1886), 58, št. 47.

[112]) G. L. Fr. Tafel in G. M. Thomas, Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig, 3, Fontes rerum Austriacarum, II, 14, str. 319, št. 376.

[113]) Kandler ad a. 1285.

je bil izročen v Spilimbergu v Furlaniji že 14. septembra 1285 [114]). Potrjen je bil Brissa od oglejskega patriarha Raimunda della Torre še-le 19. aprila 1287 [115]). Umrl je tržaški škof Brissa de Toppo med 29. septembrom 1299, ko je bil izvestno še med živimi [116]), in 10. oktobrom 1299, ko se omenja že njegov naslednik Ivan [117]). Brissa je bil zadnji izmed tržaških škofov, ki so imeli posvetno oblast nad tržaškim mestom.

Tržaški škofje od leta 547 (?) do leta 1299 [118]).

1. Frugiferus ali Trugiferus, om.: 547 ?, febr. 21.
2. Severus, om.: „579“, bržkone 590.
3. Firminus, om.: 602 marec, 603 jun.
4. Gaudentius, om.: 680, mar. 27.
5. Joannes (I), om.: „731 okoli nov. 1“.
6. Taurinus, om.: „911 ali 914, jun. 27“.
7. Radaldus, om.: 929, avg. 7.
8. Joannes (II), om.: 948, avg. 8, „956—961“, „966“.
9. Petrus, om.: 991, okt. 5.
10. Ricolfus, om. od 1007, nov. 1 do 1017, sept. 18.
11. Adalgerus, om. od 1031, jul. 13 do 1072, maj 2; umrl pred l. 1075.
12. Heribertus, om.: 1080, febr. 10 in 1082, dec. 3.
13. Hartvicus (tudi Herinicius), om. od 1106 do 1115, okt. 12; umrl 17. ali 18. maja.
14. Detemarus, om. od 1135, nov. 1 do 1145, jul. 28.
15. Bernardus, om. od 1149, jan. 16 do 1181, avg. 30.
16. Henricus, om.: 1187, apr. 11; umrl bržkone neposvečen.
17. Liutoldus, om. 1187 in 1188.
18. Voscalcus, izvoljen pred 1192, maj 10, posvečen pred 1192, jun. 23.
19. Gebhardus, om. kot electus od 1199, jul. 12 do 1201, okt.; kot posvečen od 1203, okt. do 1212, jul. 1.
20. Conradus, om. kot electus od 1214, febr. 22 do po 1218, mar. 27; kot posvečen od 1220, febr. 1 do 1230, sept.
21. Leonardus, om. kot electus od 1231, febr. 22 do 1233, okt. 25; resigniral po 1233, nov. 23; umrl 1. junija.
22. Udalricus de Portis, om. kot electus od 1234, okt. 9 do 1237, jul. 13; kot posvečen od 1237, sept. 29 do 1253, maj 26; umrl pred 1254, sept. 28.
23. Harlongus de „Voisperch“, om. kot electus 1254, nov. 17; kot posvečen od 1257, apr. 2 do 1278, jul. 10. — Njegov protiškof je bil Guarnerius de Cucagna, izvoljen pred 1255, mar. 13; om. 1255, jun. 9.
24. Ulvinus de Portis, om. kot electus od 1282, maj 23 do 1283; umrl med 1285, mar. 8 in maj 11.
25. Brissa de Toppo, om. kot electus 1285, jul. 14; posvečen 1287. apr. 19; umrl 1299, med sept. 29 in okt. 10.

---

[114]) Kandler ad a. 1285; Bianchi, o. c., 457, št. 506. — Prim. Joppi, Aggiunte inedite, 42, št. 17.

[115]) Annales Foroiulienses (MG., SS., 19, 203).

[116]) Kandler ad a. 1299. [117]) Mainati, o. c., I, 270.

[118]) Ako je listina ali vir sploh, v katerem je imenovan dotični škof, nepristen, tedaj sem postavil dotično letnico med navodnice; ako je datum negotov, tedaj sem pristavil dotični letnici vprašaj. — Electus = izvoljeni škof: om. = omenjen.

Popis knjiga, koje su izašle u jugoslavenskoj protestantskoj tiskari u Urachu-Tübingenu u XVI. stoljeću.

Priopćio Dr. Franjo BUČAR u Zagrebu.

(Konec.)

Die vier Euangelisten vnd der Apostel Geschichts allst der Erst halb theill des Neuen Testament [9]).

Crabatisch seind getruckht 2000 Expl. — Dauon hiebey 1 Expl. — Der Rö. Khö. Mt. ist geschickht worden 1 Expl. — Herczog Christoffen zue Wirttemberg 2 Expl. — Herczogen Augusto Churfürsten zue Sachsen 1 — Joachim Churfürsten zue Brandenburg 1 — Philipsen Lanndtgraffen zue Hessen 1 — Johanns Fridrichen dem Mitlern Herzogen zue Sachsen zue Weinmar 1 — Albrechten Herczogen inn Preussen 1 — Dem Erczbischoffen zue Magdenburg Sigissmundo margraffen zue Brandenburg 1 — Graff Hanss Jörgen zue Mansfeld 1 — Graff Wolffen zue Barby dem Ältern 1 — Der Vniversitet zue Wittemberg 1 — Der Statt Magdenburg 1 — Marggraff Carln zue Baden 1 — Seinem Superintendenten 1 — Nicolaj Radziuilis Fürsten inn der Littaw Sun gen Strassburg geschickht 1 — Der Statt Strassburg 1 — Dem Superintendenten 1 — Der Statt Franckhfurt 1 — Dem Superintendenten daselbst 1 — Der Statt Reutlingen 1 — Dem Superintendenten 1 —

Latus 24

Der Statt Regenspurg 1 — Irm Superintendenten 1 — Der Statt Nürnberg 1 — Irem Superintendenten 1 — Der Statt Rottenburg ann der Tauber 1 — Irm Superintendenten 1 — Der Statt Thonawerdt 1 — Irm Superintendenten 1 — Der Statt Ulm 1 — Irm Superintendenten 1 — Der Statt Augspurg 1 — Irm Superintendenten 1 — Der Statt Khempten 1 — Irm Superintendenten 1 — Der Statt Khauffpeuren 1 — Irm Superintendenten 1 — Der Statt Lindaw 1 — Irm Superintendenten 1 — Der Statt Memingen 1 — Irm Superintendenten 1 — Gen Labach Fabian Kirchperger, einer Ersamen Lanndschafft inn Crain Kriegs Secretarien zuuerschickhen, zuuerkhauffen, vnd wie er khan zuuerteilen geschickht 252 Exp. — Ambrosien Frölich gen Wien 20. — Mehr ime Fröhlich 15 — Mehr ime Fröhlich 40 — Herrn Petern Grauen zue Eberaw etc. vnd Baan inn Crabaten vnd windisch Landt seind geschickht 25 — Herrn Christoffen Vngnaden Freyhern zue Sonegg etc. gen Warasdin 25

Latus 397

Der Löblichen Vniversitet zue Tübingen hat herr Primus Truber überantwort 1 Expl. — Herrn D. Jacob Andree Brobst vnt Cantzler zue Tübingen 1 — Herrn Francisco Barbo Haubtman zue S. Veit am Pflaumb 1 — Herrn Adam Langenmantel zu Costell 1 — Herrn Wolffen Schreiber 1 — Graff Ulrichen zue Helffenstain 1 — Herrn Primussen Truber 2 — Micheln Claus Fürstlichen Würtembergischen Apoteckher so er einem doctor der Arczney gen Augspurg geschickht 1 — Herrn Gregor Vlachouitsch Predicanten inn der Mettling 1 — Herrn Christoffen

---

[9]) Prvi del novoga testamenta, glagolicom. Tübingen, 1562.

horstorffer vnnd hanss Raspel Khauffherren Zue Nürnberg geschickht, vnder die Christlichen herrn vnd Burger daselbst, welche ir hilff vnnd fürderung bey disem werckh erzeigt ausszuteillen 15 — Herrn Anthonien vnd herrn Steffan geben, so sy teglich inn der Truckherey prauchen 1 — Herrn Anthonien Dalmatae für sich selbst so er verschickht, geben 1 — Herrn Steffan Consuli, so er Sebastiano Khrellio, Predicanten zue Labach geschickht 1 — Herrn Gregor Forwerckh Predicanten Zue Nürnberg geschennckht 1 — Herrn Nicolao Gallo inn Regenspurg verehrt 3

Latus 32

Jacoben Pöckh Burgern zue Nürnberg 1 — Herrn Steffano Consuli 1 — Leonardo Merheritsch Dalmate 1

Latus 3

Suma diser Sort Büecher verschickht vnnd verschennckht 456 Expl. — Seind noch zue Vrach 1544 Expl.

Der Annder halb thaill des Newen Testaments, Die Epistln vnd Apocalypsis — Crabatisch mit Glagolischen Buechstaben [10]).

Seind getruckht 1000 Expl. — Dauon hiebei 1 Expl. — Rhö. Mt. geschickht 1 — Herczog Christoff zue Wirtemberg 2 — Philipsen Landtgraffen zue Hessen 1 — Augustus Churfürst zue Sachsen 1 — Joachimen Churfürsten zu Brandenburg 1 — Johanns Fridrichen dem Mittleren Herczogen zue Sachsen zue Weinmar 1 — Erczbischoffen, zue Magdenburg, Sigismundo Marggrauen zue Brandenburg 1 — Der Statt Magdenburg 1 — Der Vniversitet zue Wittemberg 1 — Graff Hanns Jorgen zue Mansfeldt 1 — Graff Wolffen zue Barbj dem Ältern 1 — Marggraffen Carln zue Baden 1 — Nicolaj Radziuilis Fürsten inn der Littaw Sun gen Strassburg geschickht 1 — Der Statt Strassburg 1 — Dem Superintendenten daselbst 1 — Der Statt Frannckhfort 1 — Der Staat Reuttlingen 1 — Irm Superintendenten 1 — Fabian Kirchperger Einer Ersamen Landtschafft inn Crain Khriegs Secretarien 170. — Ambrosien Frölich gen Wien 35

Latus 225

Mehr ime Frölich 40 Expl. — Herrn Christoffen Vngnaden 44 Expl. — Micheln Claus Fürstlichem Würtembergischen Apoteckher so er einem doctor der Arczney von Augspurg geschickht 1 — Herrn Anthonien vnd herrn Steffan geben, so sy teglich inn der Truckherey prauchen 1 — Herrn Steffan Consulj 1 — Leonardo Mercheritsch Dalmate 1

Latus 88

Summa diser Sort büecher verschickht vnd verschennckht 313 Expl. — Seind noch zue Vrach 687 Expl.

Das Gantz Neu Testament [11]).

Cirulisch seind getruckht 1000 Expl. — Dauon hiebey 1 Expl. — Der Rö. Khö. Mt. geschickht 1 — Herczog Christoffen zue Würtemberg 2 — Augusto Churfürsten zue Sachsen 1 — Joachimen Churfürsten zu Brandenburg 1 — Johanns Fridrichen dem mitlern Herczogen zu Sachsen zue Weinmar 1 — Erczbischoffen zue Magdenburg Sigismundo Marggrauen zue Brandenburg 1 — Der Statt Magdenburg 1 — Der Vniversitet zue Wittenberg 1 — Graff Hannsen Jorgen zue Mans-

[10]) Drugi del novoga testamenta, glagolicom. Tübingen, 1563.

[11]) Novi Testament prvi i drugi dio, cirilicom. Tübingen, 1563.

feldt 1 — Graff Wollffen zue Barby dem Ältern 1 — Fabian Kirchperger Einer Ersamen Lanndtschafft inn Crain Khriegs Secretarii 50 — Nicola Büchler Burgern zue Villach geschickht, von dannen weiter zuefürdern 50 — Mehr ime Büchler 120 — Mehr ime Büchler 60

Latus 292

Micheln Claus Fürstlichen Würtembergischen Apoteckher so er einem doctor der Arzney gen Augspurg geschickht 1 Expl.

Latus P. Se.

Summa dieser Sort Büecher verschickht vnd verschennckht 293 Expl. — Seind noch zue Vrach 707 Expl.

Locj Communes Crabatisch [12])

Seind getruckht 1000 Expl. — Dauon hiebey 1 Expl. — Der Rhö. Mt. geschickht 1 Expl. — Herczog Christoff zue Würtemberg 2 Expl. — Philipsen Landtgraffen zue Hessen 1 — Augusto Churfürsten zue Sachsen 1 — Joachimen Churfürsten zue Brandenburg 1 — Johanns Fridrichen dem Mitlern Herczogen zue Sachsen zue Weinmar 1 — Albrechten Herczogen inn Preussen 1 — Erczbischoffen zue Magdenburg Sigismundo Marggrauen zue Brandenburg 1 — Der Statt Magdenburg 1 — Der Vniversitet Wittemberg 1 — Graff Hanns Jörgen zue Mansfeldt 1 — Graff Wolffen zue Barby dem Ältern 1 — Marggraff Carln zue Baden 1 — Nicolaj Radziuilis Fürsten inn der Littaw Sun gen Strassburg geschickht 1 — Der Statt Strassburg 1 — Der Statt Franckhfort 1 — Der Statt Regenspurg 1 — Der Statt Nürnberg 1 — Der Statt Rottenburg ann der Tauber 1

Latus 21

Der Statt Thonawerdt 1 Expl. — Der Statt Vlm 1 — Der Statt Augspurg 1 — Der Statt Khempten 1 — Der Statt Khauffpeuren 1 — Der Statt Lindaw 1 — Der Statt Memingen 1 — Fabian Khirchberger, Einer Ersamen Landtschaft inn Crain Khriegssecretarien geschickht 244 — Herrn Pettern Grauen zue Eberaw etc. vnd Waan inn Crabaten vnd Windisch Lanndt 1 — Herrn Gregorn Vlachouitsch Predicanten inn der Metling 2 — Nicola Büchler Burgern zue Villach geschickht von dannen weiter zuefürdern 310, dauon er dem Kirchperger 110 geben 310 — Ambrosien Frölich Burger vnd des Raths zue Wien Seind geschickht 26 — Mehr ime Frölich 26 — Dem herrn Baan inn Crabaten 20 — Herrn Christoffen Vngnaden 20 — Hannsen Raspel der Manlichischen Erben Factor zue Nürnberg geschickht, etlichen Christlichen Burgern daselbst, welche die Chrabatischen Buechstaben fürdern helffen auszutheillen 5

Latus 661

Herrn Stephano Consulj 1 Expl.

Latus P. Se.

Suma diser Sort büecher verschickht vnnd verschennckht 683 Expl. — Seind noch zue Vrach 317 Expl.

Locy Communes Cirulisch [13]).

Seind getruckht 1000 Expl. — Dauon hiebey 1 Expl. — Der Rö. Kö. Mt. geschickht 1 — Herczog Christoffen zue Wirtemberg 2 — Philipsen Landtgrafen zue

---

[12]) Edni kratki razumni nauci, (glagol.). Tübingen, 1562. — Bibliogr. opis: Th. Elze, Die slov. prot. Druckschriften str. 48.

[13]) Edni kratki razumni nauci. (ciril.) Tübingen. 1562. Bibliogr. opis: Th. Elze Die slov. prot. Druckschriften, str. 49.

Hessen 1 — Augusto Churfürsten zue Sachsen 1 — Joachimen Churfürsten zue Brandenburg 1 — Pfalczgraff Fridrichen Churfürsten 1 — Albrechten Herczogen inn Preussen 1 — Johanns Fridrichen dem Mittlern Herczogen zue Sachsen zue Weinmar 1 — Erczbischoffen zue Magdenburg Sigismundo Marggrauen zue Brandenburg 1 — Der Statt Magdenburg 1 — Der Vniversitet zue Wittemberg 2 — Graff Hanns Jorgen zue Mansfeldt 1 — Graff Wolffen zue Barby dem Ältern 1 — Maggraff Carln zue Baden 1 — Nicolaj Radziuilis Fürsten inn der Littaw Sun gen Strassburg geschickht 1 — Der Statt Strassburg 1 — Der Statt Franckhfort 1 — Der Statt Regenspurg 1 — Der Statt Nürnberg 1 — Der Statt Rottenburg an der Tauber 1

Latus 23

Der Statt Thonawerdt 1 Expl. — Der Statt Vlm 1 — Der Statt Augspurg 1 — Der Statt Khempten 1 — Der Statt Khauffpeuren 1 — Der Statt Lindaw 1 — Der Statt Memingen 1 — Fabian Khirchberger Einer Ersamen Landtschafft in Crain Khriegssecretarien 39 — Nicola Büchler Burgern zue Villach geschickht, von dannen weiter zuefürdern 73 — Ambrosien Frölich Burgern vnnd dess Raths zue Wienn seind geschickht 204 — Mehr ime Frölich 146 — Der Löblichen Vniversitet zue Tübingen hat her Primus Truber überantvort 1 — Herrn D. Jacoben Anndreen, Brobst vnnd Cannczler zue Tübingen 1 — Herrn Francisco Barbo Haubtman zue S. Veit am Pflaumb 1 — Herrn Adam Langenmantel zu Costell 1 — Herrn Wolffen Schreiber 1 — Graff Vlrichen zue helffenstain 1 — Herrn Primusen Truber 2 — Herrn Gregor Vlachouitsch Predicanten inn der Metling 1

Latus 488

Herr Stephano Consulj 1 Expl. — Mehr Herrn Stephano Consulj, so Er Sebastiano Khrelio Predicanten zue Labach geschickht geben 1 — Herrn Gregor Forwerckh Predicanten zue Nürnberg geschennckht 1

Latus 3

Summa dieser sort büecher verschickht vnd verschennckht 503 Exempl. — Seind noch zue Vrach 497 Expl.

Die augspurgisch confession inn windischer oder crainischer sprach mit Lateinischen Buechstaben [14]).

Augspurgisch Confession Crabatisch [15]).

Seind getruckht 1000 Expl. — Dauon hiebey 1 Expl. — Der Rö. Kö. Mt. geschickht 1 — Herczog Christoff zue Würtemberg 2 — Philipsen Lanndtgrafen zue Hessen etc. 1 — Augusto Churfürsten zue Sachsen 1 — Joachimen Churfürsten zue Brandenburg 1 — Johanns Fridrichen den Mitlern Herczogen zue Sachsen vnd Weinmar 1 — Albrechten herczogen inn Preussen 1 — Erczbischoffen zue Magdenburg, Sigismundo Marggrauen zue Brandenburg 1 — Der Statt Magdenburg 1 — Der Vniversitet zue Wittembeg 1. — Graff Hannss Jörgen zue Mansfeld 1 — Graff Wolffen zue Barby dem Ältern 1 — Marggraff Carln zue Baden 1 — Nicolaj Radziuilis Fürsten in der Littaw Sun Geen Strassburg geschickht 1 — Der Statt

---

[14]) Artikuli, slovenski, Tübingen, 1562 — Bibliogr. opis: Th. Elze, Die slov. prot. Druckschriften, 49—51. — Prim „Račun o slovenskim artiklama od Trubara". Carniola, 1911, 44—45. — „O nakladama nekih slovenskih protestantskih knjiga". Carniola 1911, 286—289.

[15]) Artikuli, glagolicom. Tübingen, 1562. — Th. Elze, Die slov. prot. Druckschriften (1896), 51—53.

Strassburg 1 — Der Statt Franckhfort 1 — Der Statt Reuttlingen 1 — Der Statt Regenspurg 1 — Der Statt Nürnberg 1 — Der Statt Rottenburg ann der Tauber 1 — Der Statt Thonawerdt 1 — Der Statt Vlm 1 — Der Statt Augspurg 1 — Der Statt Khempten 1 — Der Statt Khauffpeuren 1 — Der Statt Lindaw 1

Latus 28

Der Statt Memingen 1 Expl. — Fabian Khirchberger Einer Ersamen Lanndtschaft inn Crain Khriegssecretarien zuegeschickht 389 — Dem herrn Waan in Crabaten 1 — Nicola Büchler Burgern zu Villach geben von dannen Weiter zu fürdern 174 — Ambrosien Fröhlich Burger vnd dess Raths zue Wienn seind geschickht 26 — Mehr ime Fröhlich 20 — Dem herrn Baan inn Crabaten 20 — Herrn Christoffen Vngnaden etc. 20 — H. Abraham Pfarrherrn zue Zerbst, vnnd H. Wernero Steinheusser Pfarrherrn zue Barby verehrt 2 — Herrn Gregor Vlachouitsch Predicanten inn der Metling 3 — Den Zwen vssgogkischen Priestern, die zue Vrach gewest 1 — Einer Ersamen Landtschafft inn Crain verordenten 1 — Herrn Christoffen Vngnaden Freyherrn zue Sonegg etc. 1 — Hannsen Raspel der Manlichischen Erben Factor zue Nürnberg geschickht, etlichen Christlichen Burgern daselbst, welche, die Crabatischen Buechstaben fürdern helffen ausszutheillen 5

Latus 664

Herrn Stephano Consulj 1 Expl.

Latus P. Se.

Summa diser sort buecher verschickht vnd verschennckht 693 Expl. Seind noch zue Vrach 307 Expl.

Augspurgisch Confession cirulisch [16])

Seind getruckht 1000 Expl. — Dauon hiebey 1 Expl. — Der Rö. Kö. Mt. geschickht, 1 — Herczog Christoffen zue Würtemberg 2 — Philipsen Lanndtgraffen zue Hessen 1 — Augusto Churfürsten zue Sachsen 1 — Johanns Fridrichen dem Mitlern herczogen zu sachsen zu Weimar 1 — Joachimen Churfürsten zu Brandenburg 1 — Albrechten herzcogen inn Preussen 1 — Erczbischoffen zue Magdenburg Sigismundo Marggrauffen zue Brandenburg 1 — Der Statt Magdenburg 1 — Der Vniversitet zue Wittenberg 1 — Graff Hannss Jörgen zue Mansfeld 1 — Graff Wolffen zue Barbj dem Ältern 1 — Marggraff Carln zue Baden 1 — Seinem Superintendenten 1 — Nicola Radziuilis Fürsten inn der Littaw Sun gen Strassburg geschickht 1 — Der Statt Strassburg 1 — Dem Superintendenten daselbst 1 — Der Statt Franckhfort 1 — Dem Superintendenten daselbst 1 — Der Statt Reuttlingen 1 — Irm Superintendenten 1 — Der Statt Regenspurg 1 — Irm Superintendenten 1 — Der Statt Nürnberg 1 — Irm Superintendenten 1 — Der Statt Rottenburg an der Tauber 1 — Irm Superintendenten 1

Latus 28

Der Statt Tonawerdt 1 Expl. — Irm Superintendenten 1 Expl. — Der Statt Vlm 1 — Irm Superintendenten 1 — Der Statt Augspurg 1 — Irm Superintendenten 1 — Der Statt Khempten 1 — Irm Superintendenten 1 — Der Statt Khauffpeuren 1 — Irm Superintendenten 1 — Der Statt Lindaw 1 — Irm Superintendenten 1 — Der Statt Memingen 1 — Irm Superintendenten 1 — Fabian Khirchperger Einer Ehrsamen Landtschafft inn Crain Khriegssecretarien 45 — Nicola Büchler Burgern zue Villach geschickht, von dannen Weiter zu fürdern 100 — Ambrosien Fröhlich Burgern vnd dess Raths zue Wien seind geschickht 250 Expl.

---

[16]) Artikuli, cirilicom. Tübingen, 1562.

— Mehr ime Fröhlich 244 — Hansen Raspl der Manlichischen Erben Factor zue Nürnberg geschickht, etlichen Christlichen Burgern daselbst, welche die Crabatischen Buechstaben fürdern helffen ausszutheilen 5 — Herrn Steffan Consulj 1

Latus 659

Suma diser sort Büecher verschickht vnd verschenckht 688 Expl. — Seind noch zue Vrach 312 Expl.

Augspurgisch Confession Wellsch [17])

Seind getruckht 1000 Expl. — Dauon hiebey 1 Expl. — Herczog Christoffen zue Würtemberg 2 Expl. — Philipsen Landtgrafen zue Hessen etc. 1 — Augusto Churfürsten zue Sachsen 1 — Joachimen Churfürsten zue Brandenburg 1 — Johanns Fridrichen dem Mitlern herczogen zue Sachsen vnd Weinmar 1 — Erczbischoffen zue Magdenburg Sigismundo Marggrauen zue Brandenburg 1 — Der Statt Magdenburg 1 — Der Vniversitet zue Wittemberg 1 — Graff Hanns Jörgen zue Mannsfeldt 1 — Graff Wolffen zue Barby dem Ältern 1 — Marggraff Carln zue Baden 1 — Seinem Superintendenten 1 — Der Statt Strassburg 1 — Dem Superintendenten daselbst 1 — Der Statt Franncknfort 1 — Der Statt Regenspurg 1 — Der Statt Nürnberg 1 — Der Statt Rottenburg ann der Tauber 1 — Der Statt Tonawerdt 1 — Der Statt Vlm 1 — Der Statt Augspurg 1 — Herrn Steffan einem D. Medicine daselbst geben (2)

Latus 25

Der Statt Khempten 1 Expl. — Hannsen Khünig Burger daselbst 2 — Der Statt Khauffpeuren 1 — Der Statt Lindaw 1 — Herrn Rott Burger daselbst 1 — Der Statt Memingen 1 — Dem Herrn Stebenhaber Burger daselbst welcher 20 thaller zue diesem Werckh geben 1 — Fabian Kirchperger Einer Ersamen Landtschafft inn Crain Kriegsecretarien geschickht 224 — Herrn Francisco Barbo hauptman zue S. Veit am Pflaumb 1 — Seinem vettern Paullo Barbo 1 — Herrn Steffan zue Villach verkhaufft, so er inn sein Raittung gestellt 3 — Herrn Sebalden Pfeyler zue Drüsnig inn Kärndten 1 — Dem Apotheker zue S. Veit in Kherndten 1 — Jörgen Gortzanis plindten Lautenschlager von Triest 1 — Micheln Serenj gen Rofers 1 —

Welsch Confessionen.

Gen Labach geschickht Fabian Kirchberger 100 Expl. — Gen Villach Nicola Büchler Burger daselbst 284 — Ambrosien Frölich gen Wienn 50 — M. Martino Crusio geschennckht 1

Latus 976

Herrn Antonio Dalmate 2 Expl. — Herrn Stephano Consulj 2 — Mer ime herrn Steffan zugestellt, für die Er drey Stübich, der innen büecher verschickht, geben 15 — Mehr ime herrn Stephan 1 — Mathie Pomasanitsch Seczer in der Truckherey zue Vrach 1 — Herrn Christoffen Horstorffer Burger Zue Nürnberg 1 — Lienharden Peyrlstainer Burger vnd khauffherrn zue Venedig 1 — Johanni Spiro Schuelmeister zu Glemaun inn Fryaul 1 — Nicola Büchler gen Villach 2 — Andree Foresto gen Labach 1 — Herrn Bonifacio Pfarrherrn zue Pinguent inn Ysterreich 2 — Herrn Christoffen Vngnaden Freyherrn Zue Sonegg 1

Latus 30

Summa diser sort Büecher verschickht, vnd verschennkht 731 Expl. — Seind noch zue Vrach 269 Expl.

---

[17]) La confessione, talijanski, Tübingen, 1562.

Die Apologia der augspurgischen Confession wellsch [18]).

Seind truckht 500 Expl. — Dauon hiebey 1 — Herczog Christoffen zue Würtemberg 2 — Augusto Churfürsten zue Sachsen 1 — Joachimen Churfürsten zue Branndenburg 1 — Johanns Fridrichen dem Mitlern herzcogen zue Sachsen vnd Weinmar 1 — Erzbischoffen Zue Magdenburg Sigismundo Margrauen zue Brandenburg 1 — Der Statt Magdenburg 1 — Der Vniversität zue Wittemberg 1 — Graff Hannss Jörgen zue Mansfeldt 1 — Graff Wolffen zue Barby dem Ältern 1 — Nicola Püchler geschickht 364 — Herrn Anthonio Dalmatae 2 — Herrn Stephano Consulj 2

Latus 379

Souil seind dieser sort büecher verschickht vnnd verschennkht — Vnd noch Zue Vrach 121 Expl.

Postill chrabatisch [19]).

Seind getruckht 1000 Expl. — Dauon hiebey 1 Expl. — Der Rö. Khö. Mt. geschickht 1 — Herczog Christoffen zue Würtemberg etc. 2 — Philipsen Lanndtgraffen zue Hessen 1 — Augusto Churfürsten zu Sachsen 1 — Joachimen Churfürsten zue Brandenburg 1 — Johanns Fridrichen dem Mitlern Herczogen zue Sachsen vnd Weinmar 1 — Albrechten Herczogen inn Preussen 1 — Erczbischoffen zue Magdenburg Sigismundo Marggrauen zue Brandenburg 1 — Der Statt Magdenburg 1 — Der Universitet zue Wittemberg 1 — Graff Hannss Jörgen zue Mansfeldt 1 — Graff Wolffen zue Barby dem Ältern 1 — Marggraff Carln zue Baden 1 — Nicola Radziuilis Fürsten in der Littaw Sun gen Strassburg geschickht 1 — Der Statt Strassburg 1 — Der Statt Franckhfort 1 — Der Statt Regenspurg 1 — Der Statt Nürnberg 1 — Der Statt Rottenburg ann der Tauber 1 — Der Statt Thonawerdt 1

Latus 22

Der Statt Vlm 1 Expl. — Der Statt Augspurg 1 — Der Statt Khempten 1 — Der Statt Khauffpeurn 1 — Der Statt Lindaw 1 — Der Statt Memingen 1 — Gen Labach Fabian Kirchberger Einer Ersamen Lanndtschafft inn Crain Kriegsecretarien geschickht, zuuerkhauffen vnd zuuertreiben 167 — Herrn Petern Graffen zue Eberaw etc. vnnd Waan inn Crabaten vnd Windischlanndt 1 — Dem Brobst zue Mitterburg in Histria 1 — Nicola Büchler Burgern zue Villach geschickht. Von dannen Weiter zufürdern 71 — Ambrosien Frölich Burgern vnd des Raths zue Wienn seind geschickht 25 — Mehr ime Frölich 26 — Mehr ime Frölich 155 — Dem herrn Baan inn Crabaten 20 — Herrn Christoffen Vngnaden 20 — Herrn Gregor Vlachouitsch Predicanten inn der Metling 1 — Einer Ersamen Landtschafft inn Crain Verordenten 1

Latus 494

Herrn Stephanus Consulj 1 Expl.

Latus P. Se.

Suma dieser sort büecher verschickht vnd verschennckht 517 Expl. — Seind noch zue Vrach 483 Expl.

Postill cirulisch [20]).

---

[18]) Apologia, talijanski. Tübingen. 1563.

[19]) Postilja, glagolicom. Tübingen. 1562.

[20]) Postila, cirilicom. Tübingen, 1563.

Seind getruckht 500 Expl. — Dauon hiebey 1 Expl. — Der Rö. Khö. Mt. geschickht 1 — Herczog Christoffen zue Wirtemberg 2 — Philipsen Landtgraffen zue Hessen 1 — Augusto Churfüsten zue Sachsen 1 — Joachimen Churfürsten zue Brandenburg 1 — Johanns Fridrichen dem Mitlern Herczogen zue Sachsen vnd Weinmar 1 — Erczbischoffen zue Magdenburg Sigismundo Marggrauen zue Branndenburg 1 — Der Statt Magdenburg 1 — Der Vniversitet zue Wittemberg 1 — Graff Hanns Jörgen zue Mansfeldt 1 — Graff Wolffen zue Barby dem Ältern 1 — Albrechten herczogen in Preussen 1 — Marggraff Carln zue Baden 1 — Nicolaj Radziuilis Fürsten inn der Littaw Sun gen Strassburg geschickht 1 — Der Statt Strassburg 1 — Der Statt Franncknfurt 1 — Der Statt Regenspurg 1 — Der Statt Nürnberg 1 — Der Statt Rottenburg ann der Tauber 1 — Der Statt Thonawerdt 1 — Der Statt Vlm 1

Latus 23

Der Statt Augspurg 1 — Der Statt Khempten 1 — Der Statt Khauffpeuren 1 — Der Statt Lindaw 1 — Der Statt Memingen 1 — Fabian Kirchperger Einer Ersamen Landtschafft in Crain Kriegssecretarien 40 — Nicola Büchler Burgern zue Villach geschickht von dannen weiter zufürdern 71 — Herrn Stephano Consulj 1

Latus 117

Summa diser sort büecher verschickht vnd verschennckht 140 Expl. — Seind noch zue Vrach 360 Expl.

Ein summa etlicher Predigten vom Hagel D. Mathye zue Stuetgart[21]).

Crabatisch mit glagolischen Buechstaben 1000 Expl. — Dauon hiebey 1 — Fabian Kirchberger Einer Ersamen Landtschaft inn Crain Kriegssecretarien 500 — Ambrosien Frölich inn Wien 100 — Herrn Christoffen Ungnaden etc. 140

Souil seind dern verschickht. — Und noch zue Urach 259 Exp.

Catechismus Luthery der clain wellsch[22]).

Seind getruckht 1000 Expl. — Dauon hiebey 1 Expl. — Herczog Christoffen zue Würtemberg 1 — Augusto Churfürsten zu Sachsen 1 — Joachimen Churfürsten zu Brandenburg 1 — Johanns Fridrichen dem Mittlern herczogen zu Sachsen vnd Weinmar 1 — Erczbischoffen zue Magdenburg Sigismundo Marggraffen zue Brandenburg 1 — Der Satt Magdenburg 1 — Der Vniversitet zue Wittemberg 1 — Graff Hannss Jorgen zu Mansfeld 1 — Graff Wolffen zue Barbj dem Eltern 1 — Marggraff Carln zue Baden 1 — Der Statt Franckhfort 1 — Fabian Kirchperger Einer Ersamen Landtschafft inn Crain Kriegsecretarien 26 — Nicola Büchler Burgern zue Villach geschickht von dannen weiter zufürdern 100 Expl. von den er dem Kirchperger die hier vorstehenden 26 geben thuet 74 — Mehr ime Büchler 350 — Mer ime Büchler 2 — Mathesen Klombner 2

Latus 466

Georg Grupenbacher hat inn Franncknfort einem venedischen Buechfüerer Vincentio Wolgrisio, geben, ob er dern mehr vertreiben khündte 8 Expl. — Herrn Steffan Consulj 1

Latus 9

Summa diser Sort büecher verschickht vnd verschennckht 475 Expl. — Seind zue Vrach noch 525 Expl.

---

[21]) Predike od tuče, glagolicom, Tübingen, 1563.

[22]) Catechismo piocciolo, talijanski. Tübingen, 1562.

Beneficium Christi Chrabatisch mit Glagolischen Buechstaben [23]).

Seind getruckht 500 Expl. — Dauon hiebey 1 Expl. — Herczog Christoffen zue Würtemberg 1 — Augusto Churfürsten zue Sachsen 1 — Joachimen Churfürsten zue Brandenburg 1 — Johannes Fridrichen dem Mitlern herczogen zue Sachsen vnd Weinmar etc. 1 — Erczbischoffen zue Magdenburg Sigismundo Marggrauen zue Brandenburg 1 — Der Vniversitet zue Wittemberg 1 — Graff Hanss Jörgen zue Mansfeldt 1 — Graff Wolffen zue Barby dem Ältern 1 — Fabian Kirchberger Einer Ersamen Landtschafft in Crain Kriegsecretarien 200 — Nicola Büchler Burgern zue Villach 100

Latus 310

Souil seind dern verschickht vnnd verschennckht: Vnd noch zu Vrach 190 Expl.

Catechismus Lutheri Chrabatisch mit Lateinischen Buechstaben [24]).

Seind getruckht 400 Expl. — Dauon hiebey 1 Expl. — Herczog Christoffen zue Würtemberg 1 — Nicola Büchler Burgern zue Villach sein geschickht von dannen Weiter zufürdern 330 — Mathesen Klombner, dem herrn Baan, herrn Gregoren inn der Metling vnd herrn Jörgen Juritschitsch zuezeschickhen 3

Latus 335 Expl.

Souil seind dern verschickht, Seind noch zue Vrach 65 Expl.

Der 51. Psalm, Miserere mei deus etc. vnd der 130. Psalm. De profundis etc. sambt der ausslegung Lutherj inn wellsch sprach [25]).

Seind getruckht 500 Expl. — Dauon hiebey 1 Expl. — Augusto Churfürsten zu Sachsen 1 — Herrn Anthonio Dalmatae 2

Latus 4 Expl.

Bleiben so noch beyeinannder vnd mit ersten verschickht worden 496 Expl.

Augspurgische Confession Crabatisch mitt Latteinischen Buechstaben [26]).

Seind getruckht 400 Expl. — Dauon hiebey 1 Expl. — Nicola Büchler Burgern zue Villach seind geschickht, von dannen weyter zufürdern 78 Expl. Mehr ime Büchler 280

Latus 359 Expl.

Souil seind dern verschickht vnd noch zue Vrach 41 Expl.

Suma Summarum aller getruckhten windischen, crabatischen, cirulischen vnnd wellschen Büecher 25300 Exemplaria

Von welchen laut diser Raittung, verschickht, verkhaufft, vnnd verschennckht worden 17036 Exemplaria

Ligen also noch zue Vrach, welche zue rechter glegenheit auch verschickht sollen werden 8264 Exemplaria.

Dise hatt herr Hannss Vngnad etc. vnnd die gaistlichen herrn bey dem truckh fürnemlich aus dem bedennckhen, zue Vrach Ligen lassen, dieweil der

---

[23]) Govorjenje vele prudno, glagolicom, Tübingen, 1563.

[24]) Katekizam (hrvatski, I) latinicom. Tübingen, 1564.

[25]) Esposizione del salmo, talijanski, Tübingen, 1564.

[26]) Spovid, latinicom, hrvatski, Tübingen 1564.

Sattan so vngestüem, da etwan die so hinein geschickht, auffgehebt vnnd verprenndt wurden wie ann villen orthen mit den lateinischen vnd teutschen Euangelischen büechern (die sy Lutherisch nennen) geschechen, da man dannocht noch ein vorrath hette, So aber der liebe Gott solche büecher wirt bewahren, auch sein gnad vnd gedeychen darczuegeben, das die abgeen vnd vertriben khünden werden, sollen dise alsdann auch hinnach geschickht, vnd mit allem vleiss, fürbedacht werden, damit die vnder die blinden leuth khomen, und bey denselben mit der hilff vnd gnaden gottes frucht schaffen.

Was vnnd wieuil nun von denen büechern allen zue Vrach, zue Wienn, zue Villach vnd zu Labach verkhaufft, vnd was für gelt noch derzeit daraus gepracht worden, ist inn den gelt Raittungen des 61.sten 62.sten vnd 63.sten jars specifice Einkhomen, auch von des Ambrossien Frölichs, Fabian Kirchbergers vnd Mathesen Klombners desshalben überschickhten Raittungen abschrifften hiebey, dess Nicola Büchlers Raittungen ist man auch gewertig.

Vnnd dieweil jetzgenannte Personnen von sollichen inen zugeschickten Büechern, deren ein guete anzall weiter vnd ann ander mehr orth, vertrauten Personen (darunder auch etlich, die dise annemen, sich aus forcht, nit nennen dürffen lassen, damit Sy nit verrathen, vnd dadurch bey Kay. Mt. inn schwere vngnad khomen, vnd sonderlich von dem Bäbstischen gottlosen hauffen ann leib vnd guet verderbt werden) geschickht, werden von denselben ire Raittungen auch abgefordert, vnd alspald die khomen, dem Löblichen herrn Fürstlichen Commissarien auch zu uernemen, zuegestellt werden, vnd soll also alle jar vnd solanng der herr Vngnad inn disen landen diss Christliche werckh, wie bisheer in handen haben wirdet, von allem empfangnen vnd aussgebnen gellt, auch von denen verschickhten, verkhaufften vnd verschennckhten büechern, von inen den Löblichen herrn Commissarien oder wer von Fürstlicher Durchl. jederzeit darzue veordent, guete glaubwürdige Raittung geschechen.

Datum Tübingen ann S. Geörgen den 23. tag Aprillis A. 1564

Hanns Vngnad

Frhr zu Sonegg m. p.

Antonius Dalmata Stephanus Consul

manu pra sct. manu ppa.

Philip Gugger

m. p.

(Sa 4 originalna pečata, jedan uz drugi)

Verzeichnuss was für windisch Crabatisch cirulisch vnd wellsche Büecher getruckht worden[27]).

Erstlich hat man getruckht, crabatisch probzettl darauff alle Crabatische alphabet, gross vnd klein, sambt dem vatter vnnser, vnd dem 1 Capitel Paullj zuen Römern auch den 117. psalm 200 Expl. — Item cirulische Probzettl darauff alle Cirulische alphabet, sambt dem vatter vnnser vnd dem 117. psalm 300 Expl. — Item Crabatische taffel-plettlin der abecedaria 2000 Expl. — Item Cirulische auch 2000 Expl. — Item crabatische catechismi mit der ausslegung vnd einer predig, vom rechten glauben an Christum 2000 Expl. — Item Cirulische Catechismi auch mit der ausslegung vnnd vorgenannter predig 2000 Expl. — Item das Neu Testament der erste theill mit crabatischen Buechstaben 2000 Expl. — Dern annder theill 1000 Expl. — Mit Cirulischen Buechstaben 1000 Expl.

[27]) Sličan popis priopčen je u Carnioli od g. 1911 str. 286 nsl.

— Item die Loci Communes Crabatisch 1000 Expl. — Item die Loci Communes mit Cirulischen Buechstaben 1000 Expl. — Item die augspurgisch Confession, in Windischer oder Crainerischer sprach mit latteinischen Buchstaben 1000 Expl. — Item die augspurgerisch Confession mit Crabatischen Buechstaben 1000 Expl. — Item die augspurgerisch Confession mit cirulischen Buechstaben 1000 Expl. — Item die augspurgerisch Confession in welscher oder Italianischer sprach, mit Latteinischen Buechstaben 1000 Expl. — Item die apologia der auspurgerischen Confession welsch 500 Expl. — Item die postill, welche herr Primus Truber von der Zeit inn Crainerischer sprach, truckhen lassen, mit Crabatischen Buechstaben 1000 Expl. — Item dieselbig postill, auch mit Cirulischen Buechstaben 500 Expl. — Item der klein Catechismus Luthery auch inn welscher sprach 1000 Expl. — Crainerische Psalm Lieder 1000 Expl. — Beneficium Christi mit Crabatischen Buechstaben 500 Expl. — Ain schöne predig vom Hagel mit Cirulischen Buechstaben 1000 Expl. — Cathechismum Luthery crabatisch mit Latteinischen Buechstaben 400 Expl. — Die augspurgisch Confession crabatisch mit Latteinischen Buechstaben 400 Expl[28]). — Der ain vnd fünffczig psalm Miserere mei deus vnd der 130 psalm de profundis, sambt der auslegung Luthery in welscher sprach 500 Expl. — Jezt truckht man die Wirttembergische Kirchordnung Crabatisch mit Glagolischen vnnd Latteinischen Buechstaben jeder sort 400 thuet 800 Expl. — Vnd den Methodum Wigandi, wellsch 500 Expl. — Hinfüran wird man truckhen die Apologiam Crabatisch mit (sic!) Glagolischen vnd Lateinischen Buechstaben. — Item die hausspostill Luthery Crabatisch mit Glagolischen vnd Lateinischen buechstaben vnd wellsch — Item alle Propheten ehe man mit der ganczen Bibl auffkhombt — Volgenndt die gancze Bibl inn gemelten Sprachen.

Die 4 Euangellisten vnd der Apostel geschicht auch die postill vnnd Locos Communes hat herr Primus zuuor vnd mit inn disem Costen truckhen vnnd zusamen pinden lassen.

Na koncu iz vana: Verzaichnuss was für windisch, Crabatisch Cirulisch vnd welsche büecher getruckht worden.

Naše ujede.

Spisal dr. Janko PONEBŠEK.

(Dalje.)

Lesna sova, syrnium aluco (L.).

Navadna imena. Slovensko: navadna sova (Schulz), rjava sova (Freyer), rumena sova (Freyer), siva sova (Freyer), skalna sova (Freyer), veliki gozdni čuk (Koprivnik), vubuj (Freyer); hrvaško: plačka, sovina šumska, šumska sova (Brusina), šumska sovuljaga; češko: sova obecná, puštík, sova sosnová, hlavatá, velká; poljsko: sova lelek, puszczyk; rusko: sova; nemško: Waldkauz, Waldeule, Nachteule, Busch-, Stock-, Baum-, Wieden-, Maus- und Knappeule, Huheule, Punsch-, Grab-, Grav-, Geier- und Schleiereule, Knarr-, Zisch- und Kirreule, die Brandeule,

[28]) Beneficium latinicom.

gemeine oder große, graue, gelbliche, hellbraune, braune, braunschwarze, rote und heulende Eule, Fuchseule, große Baumeule, graue Buscheule, Uhu, Huhu, Nachtkauz, Brandkauz, Nachtrapp, Waldäuffel, Kieder, Melker, Milchsauger; francosko: hulotte chat-huant, chouette hulotte, hulotte; italijansko: gufo selvatico; angleško: Tawny-Owl, Brown-Owl, Wood-Owl, Hoost-Owl, Austrian Owl, Solognese Owl.

Znanstvene označnice: Syrnium ululans, Savigny. Syrnium stridulum, Stephens. Syrnium oedium, Brehm. Syrnium rufescens, Brehm. Syrnium macrocephalum, Brehm. Strix aluco, Linné. Strix stridula, Linné. Strix sylvestris, Scopoli. Strix soloniensis, Gmelin. Strix austriaca, Shaw. Strix sylvatica, Shaw. Aluco aluco, Kaup. Aluco stridulus, Macgillivray. Ulula aluco, Kaup. Ulula stridula, Selby.

Scopoli, str. 20, št. 11, str. 21, št. 13 (deloma) in 14, str. 22, štev. 15 in 16. — *Keyserling-Blasius:* Die Wirbeltiere Europa's, XXXII, 142—143, št. 44. — *Freyer,* str. 10, štev. 28. — *Erjavec,* IV. del, str. 228. — *Fritsch,* str. 60—61, tab. 11, sl. 8. — *V. R. v. Tschusi zu Schmidhoffen:* Die Vögel Salzburgs, str. 14, štev. 27. — *Madarász*: l. c.. Z. f. O. 1884, str. 259. — *Ornis Carinthiae,* str. 44—45. — *Schulz,* str. 4, štev. 29. — *A. J. Jäckel,* Systemat. Verzeichnis der Vögel Bayerns, str. 64 do 66. — *Ornis balcanica,* II. zv., str. 103; III. zv., str. 315, in IV. zv., str. 90. — *Naumann,* V. zv., str. 34—40. — *Brehm,* 5. zv., str. 156—160. — *Gjurašin,* dio drugi, str. 131. — *Hartert,* str. 1022—1025. — *Reichenow,* str. 79. — *Hennicke*: Die Raubvögel Mitteleuropas, str. 27—36. — *Hennicke,* str. 13. — *C. G. Friderich-Bau:* Naturgeschichte der deutschen Vögel itd. 1905, str. 362—363. — *Schäff,* str. 387 do 389. — *Dr. E. Klein:* Naši ptići itd., str. 89. — *K. Kněžourek:* Velký přírodopis ptaků. Praha 1910. Díl první, str. 485—489. — *Ornis Romaniae,* str. 409—411. — *Jul. Michel*: l. c. XXIV. Der Waldkauz — Syrnium aluco (Linné). Waidmannsheil 1913, str. 283—286. — *W. Hagen:* Die Vögel des Freistaates und Fürstentums Lübeck, str. 74. — *Reichenow,* Die Vögel, I. zv., str. 431. — *F. Tischler:* Die Vögel der Provinz Ostpreußen, str. 187. — *H. Reichling*: Die Flügelfederkennzeichen der nordwestdeutschen Vögel. J. f. O. 1915, str. 229—267, 305—340 in 513—548.

Rey, str. 62—63. — *H. Hocke:* Über Eigenheiten im Brutgeschäft unseres Waldkauzes und unserer Ohreule. Z. f. O. u. O., XIII. letn., str. 19—24. — *G. Krause:* Oologia universalis palaearctica, seš. 50. — *Szielasko:* Bedeutung der Eischalenstruktur itd. J. f. O. 1913, str. 277—278. — *P. Wendlandt:* Über die Brutverhältnisse und Eiermaße itd. J. f. O. 1913, str. 426—428. — *Boxberger:* l. c. Z. f. O. und O., XXIII. letn., 60—63.

* * *

Izredno velika glava brez pernatih čopkov, kljun bledorumen, šarenica črnorjava. Perje po hrbtni strani s pretrganimi valovitimi črtami, mnogimi pikami in nerednimi temnimi progami; na ramenih vrsta belih peg hruškaste oblike; na svetlem perju potrebušne strani ob rebrcih rjave proge s tankimi poprečnimi razrastki na obe strani. Letalna peresa do šestega vejičasta, četrto najdaljše, šesto na zunaj komaj vidno zoženo; peruti čez 200 mm dolge. Rep kratek in zaokrožen. Na nogah sivobelo perje s finimi poprečnimi progami; prsti pernati.

Lesna sova je srednje velika ptica. Njeno dolgo in rahlo perje jo naredi še večjo, če se našopiri. Glava in vrat sta vsled močno našopirjenega perja navidezno tako široka kakor trup. Okroglasti obraz je velik, tudi oči so nenavadno velike ter leže tesno drugo tik drugega. Po dolžini

meri vsako oko 28 *mm*, tehta pa 9·5 *g* [1]). Primeroma velik kljun je močan, zelo zakrivljen in meri v loku 36 *mm*. Barve je bledorumene, na sredi včasih zelenkaste, ob robeh semtertje rjavkaste. Voščenica je nad okroglastimi nosnicami napihnjena in zelenkastorumena. Oko je skoraj črnorjavo in ima modrikasto črno zenico. Ozek rob veke je gol in zamazano bledordeč, pri mladih lesnih sovah rdečkastosiv. Ovalni uhelj zavzema le polovico lobanjske votline. Po dolžini meri lesna sova 400—440 *mm*, peruti 290 *mm*, rep, ki presega peruti za 30 *mm*, pa 180 *mm*.

Lesno sovo poznamo v dveh barvnih premenah: sivo in rjavo ali rdečkasto. Domnevanja starejših naravoslovcev, da živi siva premena v listnatih gozdih, rjava pa v iglastih, so se ravnotako malo obnesla kakor trditev, da so sive ptice v pretežni večini samice, rjave pa samci. Dandanes so si ornitologi edini v tem, da se te barvne premene ne morejo spraviti v zvezo ne s starostjo in tudi ne s spolom ter da so tudi od zunanjih vplivov bivališča neodvisne. Navedeni barvni razločki se nanašajo le na glavno barvo; lise imajo stalno značilno obliko in so vedno enako razdeljene, akoravno so pri nekaterih pticah bolj zamolkle, pri drugih zopet razločnejše, pri teh redkejše, pri onih številnejše. Splošno lahko le trdimo, da prevladuje siva barva. Med skrajno rjastordečimi in najbolj sivimi dobimo vse mogoče stopnje. Vendar niso ti pojavi tako številni, kakor so skrajno barvane ptice.

Odrasla samec in samica sive premene sta zgoraj rumenkasto belosiva. Vsako peresce ima po sredi podolgasto progo s stranskimi razrastki, ki so širji na glavi in tilniku, kjer so tudi srednji pasovi obsežnejši, peresni robovi pa bolj belkasti, včasih čisto beli. Na hrbtu, zgornjih krovnih repnih peresih in lopatici so proge ožje, drobnejše, bolj počrčkane, zato so ondi barve manj razločne. Letalna peresa so rjava, zunanja banderca imajo belkaste, znotranja pa medlorjave pasove, ki so vedno bolj ali manj počrčkani, posebno proti koncu peruti. Zgornje krovne peruti so take kakor hrbet, manjše spodnje so temnejše in bolj rjastorjave, večje imajo na zunanjih bandercih velike bele lise. Krmilna peresa so temno- ali svetlorjavo poškropljena, proti koncu in na postranskih dveh peresih razločneje pasasta, na koncu s kakih 6—10 *mm* širokimi belimi ali smetanastobelimi konci. Čelo je na sredi zamolklo temnorjavo, venec belosiv s temnorjavimi pasovi. Spodnja stran je bela s črnorjavimi podolžnimi progami, ki imajo stranske razrastke. — Pri rjastorjavi premeni so odrasle ptice zgoraj rjastordeče, zgornje perje ob straneh na glavi in zadaj za vratom ima na bandercih veliko bele barve, risbe pa kakor siva premena. Rep je rjastordeč, sicer pa enako pisan kakor pri sivih pticah. Spodnje perje je belo, na koncih in v sredi rjasto, ob rebrih rjavočrno. Prvo puhasto perje je smetanastobelo, včasih skoraj čisto belo, drugo je rjavkasto smetanasto z rjavimi pasovi in belimi konci, spodaj je navadno čištejše bele barve.

[1]) O. M. Sch. 1884, str. 300.

Glede melanističnih ptic pristavim, da so znani razen opisane [2]) še drugi taki eksemplari [3]). Albinistična lesna sova mi je znana samo ena [4]). Slednjič naj omenim še neko izredno premeno temnovijoličastorjave glavne barve, ujeto v skobec dne 13. marca 1892 [5]).

Noge so krepke in do prstov z gostim, volnatim perjem pokrite, ki je belkastorumeno ali rdečerjavkastobelo in z majhnimi rjavimi poprečnimi lisami poškropljeno. Kratki prsti imajo debele peščaje. Zgoraj so pokriti z enakim perjem kakor kraki, nepokriti sta le ena ali dve veliki poprečni deščici ob začetku krempljev. Goli podplatje so fino mrežasti in kakor deščici vrhu prstov umazano sivi. Veliki, ostri, ne posebno zakrivljeni kremplji so na korenu sivi, na koncu črni. Krak meri 45—52 *mm*;

	brez kremplja	krempelj v loku	krempelj v tetivi
zunanji prst	22—25 *mm*	16—17 *mm*	9—10 *mm*
srednji prst	26—28 *mm*	17—21 *mm*	12—14 *mm*
znotranji prst	24—28 *mm*	20—21 *mm*	13—14 *mm*
zadnji prst	15—17 *mm*	14—18 *mm*	10—11 *mm*

Naslikana noga (tab. 5, sl. 2) je neke 13. novembra 1898 na Saksonskem (Deuben) ustreljene stare samice.

Kot geografično premeno navedem samo strix aluco sylvatica, ki je nekoliko manjša ter živi v Angliji in na Škotskem.

* * *

Lesna sova živi posebno v Evropi, vendar je razširjena tudi preko njenih mej proti vzhodu ter jo najdemo v Turkestanu, Tibetu in na severnem Kitajskem, potem v Mali Aziji, Siriji, Palestini in severni Afriki. Na severu je razširjena do Trondhjema na Norveškem, do 65° sev. šir. na Švedskem in do približno 61° na Ruskem; pogrešamo jo na Irskem [6]). V južni Evropi jo najdemo le redko in to posamič. Na Nemškem je izvzemši samo nekatere pokrajine s pičlimi gozdovi povsod navadna ptica.

V Avstro-Ogrski je stalna ptica in gnezdilka v vseh kronovinah: na Češkem [7]), Moravskem [8]), v Šleziji [9]), Galiciji in Buko-

---

[2]) Melanistična lesna sova. Carniola 1911, str. 175—183.

[3]) n. pr. Verh. der zool.-botan. Ges. 1854, str. 103; 1867, str. 690; 1871, str. 690; I. Jahresber. (1882) itd., str. 40; O. J. 1890, str. 214; O. M. Sch. 1800, str. 385, in 1903, str. 216.

[4]) J. f. O. 1867, str. 87.

[5]) O. M. Sch. 1893, str. 224.

[6]) O. M. Sch. 1991, str. 222.

[7]) J. f. O. 1871, str. 184; 1872, str. 379; I. Jahresber. (1882) des Komitees f. ornith. Beob.-Stat. in Österr. und. Ung., Wien 1883, str. 40; Ornis 1885, str. 275 do 276; M. O. V. W. 1887, str. 91; Ornis 1887, str. 54; V. Jahresber. (1886) itd., Wien 1888, str. 69; Ornis 1888, str. 58; 1889, str. 445; M. O. V. W. 1895, str. 54—55; J. f. O. 1899, str. 197, in 1900, str. 415.

[8]) Verh. d. zool.-bot. Ges. 1854, str. 491; M. O. V. W. 1879, str. 78; 1881, str. 54; 1883, str. 99; I. Jahresber. (1882) itd., str. 40; M. O. V. W. 1885, str. 107; O. J. 1897, str. 192; 1898, str. 137; 1901, str. 191, in 1905, str. 193.

[9]) I. Jahresber. (1882) itd., str. 40; M. O. V. W. 1892, str. 77.

vini[10]), na Ogrskem in Sedmograškem[11]), na Solnograškem, Gorenje-[12]) in Nižje-Avstrijskem[13]), Tirolskem[14]), Predarlskem, če prav ne posebno pogosta[15]), Koroškem in Štajerskem[16]). Na Primorskem je stalna ptica in gnezdilka, selilke pridejo jeseni[17])

Na Kranjskem je poleg male uharice lesna sova najbolj razširjena vrsta, izvzemši kršni Kras, kjer najbrže prevladuje čuk. Scopoli navaja, da je v deželi domačinka in po gozdih okoli Ljubljane pogosta, ter da so mu jo prinesli iz idrijskih gozdov. Po Freyerju prebiva in gnezdi v duplih, n. pr. v Mestnem logu in na Fužinah. Nik. Hoffmann je podaril deželnemu muzeju ♂ lesne sove v času od 1. nov. 1858 do konca aprila 1862[18]). B. Wokřal na Snežniku meni, da je domačinka, Deschmann pa, da je na Kranjskem stalna ptica, ki ni redka in ki jo velikokrat pošljejo v nagačenje[19]). Tudi Schulz pravi, da je stalna ptica, ki gnezdi pogosto v ljubljanski okolici, v svojem poznejšem spisu[20]) pa, da je najpogostejša kranjska sova. Glasom svojih zapiskov je dobil Schulz nad 30 lesnih sov v svrho nagačenja. Schollmayer pravi, da je precej pogosta stalna ptica po gozdih, da so imeli mladiči koncem maja že perje[21]). Iz ptičeslovnih zapiskov dr. Gv. Sajovica[22]) je razvidno, da je lesna sova pri nas splošno razširjena gnezdilka v listnatih in mešanih gozdih, zlasti na Gorenjskem in Dolenjskem. Poleg podrobnih navedb o lesnih sovah, ustreljenih v l. 1909 do 1914, so zanimivi njegovi podatki o gnezditvi lesne sove v okolici Tržiča, v besniških gozdih na pobočju Sv. Jošta nad Kranjem in na Golovcu pri Ljubljani. Iz njegovih neobjav-

[10]) M. O. V. W. 1883, str. 187; J. f. O. 1897, str. 438. — Ornis 1885, str. 276; 1887, str. 55, in 1888, str. 58.

[11]) Joh. v. Csató: Die Verbreitung und Lebensweise der Nachtraubvögel in Siebenbürgen. M. O. V. W. 1893, str. 19. — Dr. Eug. Greschik: Waldkauz — Syrnium aluco L. Aquila 1911, str. 163—169.

[12]) Jos. Hinterberger, l. c., str. 18, štev. 31; Ornis 1885, str. 277; O. J. 1898, str. 12. Vikt. R. v. Tschusi zu Schmidhoffen: Übersicht der Vögel Oberösterreichs und Salzburgs. Lienz 1915, str. 14.

[13]) I. Jarhresber. (1882) itd., str. 40; Ornis 1885, str. 277; M. O. V. W. 1891, str. 190, 1892, str. 2; O. J. 1899, str. 147—148; O. M. Sch. 1911, str. 441; O. J. 1911, str. 169.

[14]) Verh. d. zool.-bot. Ges. 1859, str. 165; M. O. V. W. 1883, str. 171; 1885, str. 57, in 1890, str. 276.

[15]) O. J. 1903, str. 187; 1909, str. 151.

[16]) Verh. d. zool.-bot. Ges. 1856, str. 674; I. Jahresber. (1882) itd., str. 40; Ornis 1887, str. 55; 1888, str. 59; 1889, str. 446; O. J. 1906, str. 213—214, in 1907, str. 213.

[17]) I. Jahresber. (1882) itd. str. 40; Ornis 1885, str. 277; J. f. O. 1882, str. 87.

[18]) III. Jahresh. d. Ver. d. krain. Landes-Mus., str. 237.

[19]) I. Jahresber. (1882) itd., str. 40; Ornis 1889, str. 446.

[20]) Verzeichnis der in Krain beobachteten Vögel vom Jahre 1890—1895. M. O. V. W. 1895, str. 83.

[21]) O. J. 1891, str. 85.

[22]) Carniola 1910, str. 45, 46; 1911, str. 184, 188, 191; 1912, str. 128; 1914, str. 168.

ljenih zapiskov pa so razvidna še naslednja bivališča lesne sove, kjer so bile ustreljene posamezne ptice in sicer: 15. II. 1914 v Škofji Loki,

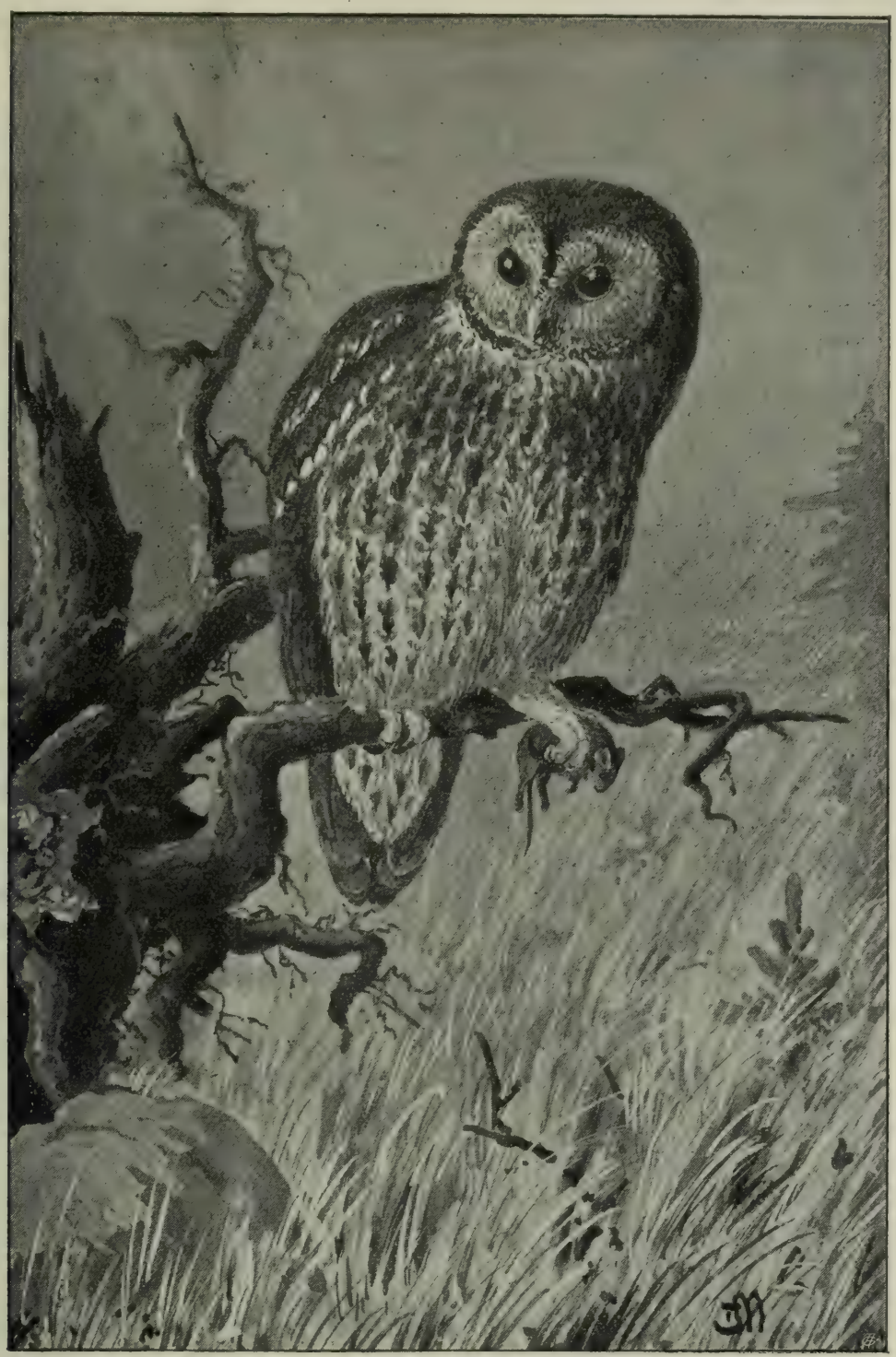

Jul. Michel pinx. — Waidmannsheil 1913.

Lesna sova, syrnium aluco.

19. XII. 1914 pri Brezovici, 16. I. 1915 pri Škofji Loki in na Babnem polju pri Rakeku, 17. I. in 10. II. na Golovcu pri Ljubljani; 2. II. 1915

v Krškem in 26. II. 1915 v Udmatu pri Ljubljani. Spomladi leta 1916 so mu sporočili o dveh gnezdih lesne sove v Udnem borštu in o njenem bivanju v Šenčurskih gozdovih pri Kranju. Slednjič poroča Iv. Šašelj v Lovcu 1914 (str. 85), da je ustrelil posestnik P. Jankovič v Fučkovcih v Beli Krajini na svojem vrtu lesno sovo; čas ni označen.

Ptičja zbirka kranjskega deželnega muzeja hrani 12 lesnih sov in sicer 9 sivih, 2 rdečkastorjavi in 1 melanistično. Sive premene so: 2 še večjidel s puhom pokrita mladiča in 2 samici brez vsakršnih podatkov, 1 samica iz l. 1887, samica iz idrijske okolice l. 1863, 2 lesni sovi s pobočja Mokrca nad Igom, ki jih je podaril l. 1876 Gustav grof Turjaški in mlada samica iz kranjske okolice (Nakeljsko polje) iz septembra 1912. Rdečkastorjava je samica, ki jo je prejel muzej 2. V. 1909 iz Tržiča obenem z gnezdom, v katerem so bila 3 že zaležena jajca. Ker se je med potjo eno jajce ubilo, sta v muzeju le še dve; samica ima razmeroma veliko valilno znamenje. Istobarvna premena je tudi še samica, ki je bila ustreljena 26. II. 1910 v Soteski pri Sv. Jakobu ob Savi. Melanistično lesno sovo je ustrelil 26. III. 1906 c. kr. davčni nadupravitelj R. Achtschin v Krakovem na Krškem polju in jo je l. 1909 podaril deželnemu muzeju. V svoji zbirki hranim te-le lesne sove [23]): 15. II. 1905 ♀, Zastava, 14. II. 1906 ♂, Metlika, 20. XII. 1906 ♂, Adlešiči, 21. III. 1909, Kostanjevica, 16. IX. 1910 ♀, Metliško polje in 28. X. 1910 ♀♀, Slamna vas pri Metliki.

Enako pogosta kakor na Kranjskem je lesna sova tudi na Hrvaškem. A. Jurinac trdi, da je stalna ptica, navadna v obeh barvnih premenah [24]). Rössler jo je opazoval v zagrebški okolici 24. nov. 1907 in 30. aprila 1910 [25]). V zagrebškem Narodnem muzeju je 41 lesnih sov skoraj iz vseh mesecev leta [26]). V Sirmiji gnezdi po duplih povsod, kjer so stara drevesa [27]). V Dalmaciji je najpogostejša ob selitvi, spomladi in jeseni ter pozimi [28]). Po prof. Jur. Kolombatoviću gnezdi semtertje po gorah [29]); tako tudi na otoku Lesini, kjer je dobil dr. Schiebel 21. maja 1907 mlado samico [30]). V Boki Kotorski prezimuje lesna sova še v večjem številu kakor močvirna uharica [31]). V Bosni gnezdi ter jo najdemo ob selitvi in pozimi, česar pa za Hercegovino ne moremo trditi; v tej deželi je le ob selitvi pogostejša in se semtertje nahaja tudi

---

[23]) Poslali so mi jih gg: Ahačič iz Črnomlja, Dralka iz Kostanjevice, Kovačič iz Adlešičev in Jutraš iz Metlike.

[24]) Ornis 1887, str. 55.

[25]) O. M. Sch. 1909, str. 162; 1913, str. 245.

[26]) Glasnik Hrvatskoga naravoslovnoga društva 1902, str. 56.

[27]) J. f. O. 1915, str. 95.

[28]) I. Jahresber. (1882) itd., str. 40; Ornis 1885, str. 276; 1887, str. 55; 1888, str. 58; V. Jahresber. (1886) itd., str. 69; Ornis 1889, str. 446.

[29]) Aquila 1903, str. 85. [30]) O. J. 1907, str. 191.

[31]) J. f. O. 1904, str. 89.

po zimi. V sarajevskem deželnem muzeju je 14 lesnih sov iz prvih petih mesecev leta in iz decembra [32]). V Srbiji [33]) je slišal E. pl. Dombrowski 8. IX. 1890 pri Boljetinu, 20. IX. med Radujevcem in Negotinom po 1 lesno sovo; rjastordečkasto samico pa so dobili pri Nišu 2. X. 1890. Na svojem znanstvenem potovanju l. 1899 in 1900 ni opazil O. Reiser nobene sove te vrste. V Muzeju srpske zemlje v Belgradu je 8 lesnih sov in sicer: mladica iz Belgrada iz l. 1899; ptica iz Belgrada (dvor. bašta) iz jeseni 1902; ♀ z dne 16. XII. 1902 iz Pirota; ♀ z dne 19. I. 1903 iz Aleksandrovca; ♀ iz začetka februarja 1903 iz Prokuplja in ♀ z dne 25. II. 1903 iz Umčarov ter z dne 5. III. 1903 iz Niša [34]). — V Črnigori ni redka; zlasti spomladi in po zimi se večkrat pokaže v vrbovju pri Matagušu in na Črni zemlji [35]).

Na Grškem [36]) je bila prejšnje čase, ko je bila dežela še gozdnata, mnogo pogostejša kakor je od začetka druge polovice preteklega stoletja. Dandanes ponekod še precej pogosto gnezdi, ob selitvi pa prelete deželo severne gnezdilke ter mnoge tudi prezimujejo [37]). V Bolgariji in Dobrudži gnezdi precej pogosto v gozdih, pa tudi ob selitvi in pozimi ni redka [38]). V Rumuniji je najpogostejša sova po gorskih gozdovih, posebno pa pa gozdovih v ravnini. — Okoli Carigrada in v Mali Aziji je precej pogosta po razprostranih gozdovih in razvalinah [39]). V Italiji je povsod stalna ptica in selilka, ne živi pa na Sardiniji [40]); v južnih pokrajinah in v Siciliji je redka. V drugih deželah ob Sredozemskem morju tudi ni nikjer pogosta [41]).

Lesna sova je stalna ptica, kjer je drevje in gozd; le jeseni, ko pada listje, in spomladi, ko odganjajo popki, zapusti mimogrede svoje navadno bivališče. V teh letnih časih vidimo potem posamezne ptice, kvečjemu posamezne pare, v krajih, kjer sicer ne gnezdijo. Človeka se ne ogiblje ter se naseli tudi v njegovi bližini v poslopjih. Skoraj nikoli je

---

[32]) M. O. V. W. 1884, str. 135; 1887, str. 103; O. M. Sch. 1898, str. 322, in 1906, str. 395. Die Vogelsammlung bosn.-herceg. Landesmuseums, str. 18—19.

[33]) Gesammelte ornith. beob. aus dem J. 1890. M. O. V. W. 1891, str. 44; Aquila 1902, str. 163.

[34]) Prof. P. Pavlović, Spisak ptica u muzeju srpske zemlje. Prosvetni glasnik 1904, priloge str. 14. [35]) O. J. 1901, str. 56.

[36]) H. Graf v. d. Mühle, Beiträge zur Ornithologie Griechenlands, str. 24, štev. 32. — Dr. R. A. Lindermayer, Die Vögel Griechenlands, str. 32, štev. 36.

[37]) J. f. O. 1862, str. 316; 1905, str. 665.

[38]) J. f. O. 1859, str. 381; 1877, str. 62. Aquila 1898, str. 110, in 1905, str. 243 in 251.

[39]) O. J. 1904, str. 155. J. f. O. 1908, str. 563. Fritz Braun: Tiergeographische Fragen, das propontische Gebiet betreffend. I. Beiträge zur Ornis der rumelischen und bithynischen Halbinseln. (1. Fortsetzung.) Wissenschaftliche Beilage zum Programm Ostern 1909. Köngl. Gymnasium zu Grandenz. 1909, str. 14.

[40]) J. f. O. 1865, str. 129.

[41]) J. f. O. 1855, str. 298; 1856, str. 216; 1857, str. 68; 1872, str. 396; 1895, str. 124, 170. O. J. 1908, str. 161; 1909, str. 119 in 1913, str. 189. Falco 1914, str. 107.

ne najdemo sredi razsežnih gozdov, drži se vedno raje robov lesovja, da more laže iskati hrano po sosednih poljih in travnikih. Igličevja se sicer ne ogiblje, toda ljubši so ji bukovi in hrastovi gozdovi, sploh drevje z debelimi in votlimi debli, kjer si uravna svoje bivališče. Le če so taka drevesa bolj sredi velikega gozda, se naseli izjemoma tudi ondi.

Pozimi pride pogostokrat celo v sadovnjake in nasade pri vaseh. V zimi 1902—1903 so jo opazovali po vrtih, nasadih in poljih okoli Sofije in celo v mestu [42]). O. Koller pripoveduje, da so našli lovci na Gorenje-Avstrijskem, kjer je sploh malo duplin, pozimi večkrat lesne sove ždeti v goščavah v snegu, kjer so bile bolj zavarovane pred mrazom in slabim vremenom kakor na visokem drevju [43]). Dokler je gozd še zelen, presedi ves dan na enem mestu v vejevju raje kakor v duplu. Sicer si poišče tudi pečine, zapuščene stolpe in razvaline, včasih celo poslopja blizu vrtov in gozdov; če ni drugače, prežene tudi čuka iz stare jelše ali vrbe na košenici, kjer si je bil poiskal zavetišče. Nadalje prebiva za oboji razpalih skednjev, v starih golobnjakih pod streho ali v kaki stari lini. V vas pride le ponoči, podnevi sploh ne zapusti svojega skrivališča. Drugi opazovalci pa zopet trdijo, da so jo spodili na jesenskih lovih daleč od gozda iz krompirišč in repišč [44]). Tudi na morskih svetilnikih se ob selitvi semtertje prikaže [45]).

Lesna sova je razširjena po raznih gorah tudi različno visoko. V skalnatih gozdih Tatre in galiških Karpatov prebiva le do 632 *m*, po drugih opazovalcih 1300 *m* [46]), v švicarski Juri do 950 *m* [47]), na kranjskem Snežniku gnezdi po Schollmayerju 800 do 1000 *m* visoko [48]).

* * *

Lesna sova spaja v sebi menda vse dobre in slabe lastnosti vsega sovjega rodu. Ornitologi polpreteklega časa (Naumann) so sodili o njej še zelo neugodno in so ji pripisovali zgolj slabe lastnosti. Sodba novejših opazovalcev — med njimi je v prvi vrsti Liebe — pa se glasi znatno mileje. Povdariti pa moramo izrecno, da se nanašajo ta opazovanja na ujete ptice, ki se vedejo čisto drugače kakor v prosti naravi.

Vnanjost in obnašanje lesne sove je nekaj nenavadnega. Rahlo, zelo mehko perje jo dela podobno podolgasti pernati kepi. Nemotena se obrača oprezno na vse strani ter leno mežika; če jo pa kaj prestraši, počene in se našopiri. Če se preveč približamo drevesu, kjer predrema ves dan, se potuhne in pritisne k deblu tako, da jo neizurjeno oko prav lahko zgreši. Splašena leti spretno skoz vrhe dreves [49]). Leta bolj počasi,

[42]) Aquila 1905, str. 251.
[43]) O. M. Sch. 1889, str. 316.
[44]) O. J. 1894, str. 123—124.
[45]) Ornis, X. letn., str. 303.
[46]) J. f. O. 1853, str. 431. M. O. V. W. 1883, str. 187.
[47]) O. M. Sch. 1909, str. 460—461, in J. f. O. 1916, str. 239.
[48]) O. J. 1894, str. 133.
[49]) Nasprotno primero pripoveduje E. Ziemer: Zur Kenntnis des Syrnium aluco. O. M. Sch. 1885, str. 118—119.

navadno lahko in vegasto brez šuma, ker ima nazobčane letalne peruti in je vsako posamezno pero mehko obrobljeno.

Oko je zelo bistro ne le ponoči temveč tudi ob največji solnčni svetlobi. Solnca se ne izogiblje, marveč si poišče varnih solnčnatih krajev, kjer se zlekne in se vda napol zaprtih oči blagodejnemu vplivu solnčnih žarkov. Še tanjši kakor vid je njen sluh. Uho lesne sove je izredno tenkoslišno. Njegovo občutljivost povečajo še dobro razvita prislušala, ki dovajajo najfinejše zračne valove. Pri udomačenih lesnih sovah so opazovali, da začujejo rahlo krcanje z nohtom v daljavo, v katero ne seže niti sluh lovskega psa, celo na tiho hojo mačke ali miši postanejo takoj pozorne. Lesna sova čudovito naglo najde smer, od katere prihaja glas ter bliskoma obrne glavo tjakaj [50]). Ako zazna kaj nenavadnega, česar se ne boji ali si ne poželi, se lahno prikloni z glavo, sicer pa se postavi v bran proti preteči nevarnosti. Sploh zna mojstrsko izpreminjati svoj izraz. Številne male kožne mišice ob korenu peres, ki premikajo nekatere perne skupine, ji pri tem izvrstno služijo. Kadar je jezna, poka srdito s kljunom. Podnevi je lesna sova boječa, ponoči pa napade celo mišarja.

Lesna sova lahko svoj glas močno izpreminja. Navadno slišimo njen precej visok, zelo izpremenljiv, ostri „kuvit kuvit“, še večkrat pa globoko žvižganje, obstoječe iz samega „hu-ha uu-ou u-au“ ali iz cele vrste teh glasov, ki se slišijo iz daljave nekako tresoče. Njeno ukanje in grohotanje slišimo posebno spomladi od srede februarja dalje večkrat do svetlega dne. Če jo soseda ali pa gospodar ogovori, ko počiva, se oglasi potihoma in kratko z globokim žvižgom „duk duk duk“; če poželi hrane ali kaj drugega, se ti zlogi glase hitreje in končajo z daljšim „dua-ik“ in z nastopnim še bolj zategnjenim „duaaaik“ vreščavo. Spomladi ob snubitvi in gnezditvi slišimo v tihih nočeh poleg enoglasnega in zelo globokega brenčanja „puhuh, puhuhuhu“ [51]) še zamolkli „ku ku rau“ z zategnjenim zadnjim zlogom, ki nas spominja na gruljenje grivarja [52]). Praznoverne ljudi obhaja groza, kadar slišijo njen glas [53]). Nekateri trdijo, da zna lesna sova tudi druge ptice oponašati [54]) in njen glas so celó že uglasbili [55]).

Udomači se lesna sova med vsemi njenimi vrstnicami baje najlaže in živi radi svoje krepke narave v jetništvu zelo dolgo. Najbolje je, če dobimo mladico, ki jo lahko vzamemo v sobo, da se bolj privadi človeku. Ptičarji se pa tudi niso skoraj z nobeno drugo vrsto, izvzemši ptice pevke, toliko ukvarjali in jo tako vsestransko opazovali kakor ravno lesno

---

[50]) Prof. Liebe: Besondere Bewegungen der Vögel. O. M. Sch. 1882, str. 110.

[51]) O. M. Sch. 1897, str. 237.

[52]) K. Th. Liebe: Ornitologische Skizzen. V. Der Waldkauz (Syrnium aluco). (Mit Abbildung.) O. M. Sch. 1882, str. 252—261.

[53]) K. Knauthe: Die Vögel des Zobten, J. f. O. 1888, str. 17.

[54]) Hans Stadler und Cornel Schmitt: Das Spotten der Vögel. O. M. Sch. 1915, str. 206.

[55]) J. f. O. 1913, str. 389.

sovo [56]). — Znana je primera, da je jetnico obiskovala vsak večer druga lesna sova, ki je s sosednega drevesa pela svojo pesem, ali pa se usedla celo na kletko [57]). Koplje se zelo rada ter se tudi rada valja po prahu in pesku [58]).

* * *

Hrana lesne sove je zelo mnogovrstna. Poleg miši lovi še rovke, krte, žabe, martinčke, hrošče in druge večje žuželke, včasih tudi polhe ali celo mlade zajce in kunce. Mladih ptic, ki jih more sedeče zalotiti, tudi ne zametuje. Posebno rada jemlje ujete ptice iz zank. Med večjimi pticami zgrabi grivarja, kukavico ter celo šojo [59]). Ako leti zvečer preko polja, lovi tudi škrjance [60]). V njenem želodcu so našli večkrat gosenice [61]); izredni ali vendar precej pogosti hrani moramo prištevati ribe [62]), tako so n. pr. našli dne 25. februarja 1896 v snegu poleg potoka lesno sovo, ki se je bila zadušila nad kapljem. Njena glavna hrana so pa vendar le miši tako, da je od njih števila v kaki pokrajini odvisno tudi večje ali manjše število lesnih sov [63]), drugi nenavadni plen prinaša samo svojim mladičem [64]), le v sili ga požre sama. Poleg mladičev so namreč na gnezdu že večkrat našli drozge, taščice, ščinkavce, strnade in smrdokavre [65]). Obširno jedilno listo mladičev nam je podal K. Loos, ki je imel priliko opazovati celo gnezdo v neki jazbini. [66]). V sili je dobra tudi mrhovina [67]). Opazovali so, da lesne sove v ujetništvu skrijejo preobilno hrano [68]).

Kot nočna ptica lovi zvečer v mraku in zjutraj, le kadar so noči svetle. Pozimi ob velikem snegu in v hudem mrazu, če je megleno vreme, leta drzno okoli in skuša kaj ujeti, enako spomladi, ker mora nanesti mladičem dovolj živeža. Včasih pride tudi v vasi in celo v mesta, tako je n. pr. prihajala aprila in maja 1916 večkrat prav v sredo Ljubljane k stanovanju g. Eggerja in se je zaganjala ondi s hrupom v okno, kjer je imel v kletkah ptice pevke.

Mogoče je tedaj tudi, da pride semtertje res v golobnjake, kakor nekateri trdijo. Z ujetim plenom zleti na pripravno mesto, potegne žrtev nekolikokrat skoz kljun, strè ji lobanjo in kosti ter jo potem požre s kostmi in kožo vred. Kakor je dognal Liebe, izmetava izbljuvke vedno na istem drevesu. [69]). Taka drevesa stoje navadno ob robu gozda blizu

---

[56]) O. M. Sch. 1886, str. 216–217. [57]) O. J. 894, str. 124.

[58]) J. f. O. 1875, str. 422. O. M. Sch. 1893, str. 6—8.

[59]) O. M. Sch. 1893, str. 165; O. M. Sch. 1889, str. 284.

[60]) M. O. V. W. 1887, str. 91. [61]) Aquila 1908, str. 308.

[62]) O. M. Sch. 1891. str. 20. E. Rzehak: Beim Fischen erstickter Waldkauz (Syrnium aluco L.). O. M. Sch. 1896, str. 261.

[63]) O. M. Sch. 1879, str. 110. [64]) O. J. 1901, str. 104.

[65]) E. Ziemer: Zur Kenntnis des Syrnium aluco. O. M. Sch. 1885, str. 119.

[66]) Etwas über die Ernährung des Waldkauzes. O. M. Sch. 1905, str. 575–579.

[67]) O. M. Sch. 1889, str. 283. [68]) O. M. Sch. 1903, str. 279.

[69]) O. M. Sch. 182, str. 255.

travnikov. V tivolskem gozdu pri Ljubljani, ki je sicer star ali ne posebno gost, sem našel izbljuvke pod drevesi neposredno pod vrhom hriba. — Odrasle ujete lesne sove krmimo najprimerneje s konjskim mesom, če nimamo miši. Vsakih 8 dni se morajo poldneva ali ves dan postiti. Vsak založek pa mora biti zavit v dlako ali perje, da se lahko narede izbljuvki. Pitne vode ne potrebujejo, dobro pa je, če jih včasih malo z vodo poškropimo, da se perje zmoči.

Če nima primerne hrane, se pokažejo znaki kanibalizma. Iz slovstva sta mi znani dve taki primeri [70]).

* * *

Med zgodnimi gnezdilkami je lesna sova prva. Še pred pomladanskim poletom kljunačev slišimo po gozdih njene prve snubilne glasove. Gnezdi najraje v duplih in najprikladnejši za to so prostorni žlamborji, kamor nanese za podlago malo mahu, smeti in perja tako, da te zmesi nikakor ne moremo imenovati gnezdo. Če ni pripravnih gnezdišč v okolici, gnezdi v starih gnezdih vran, srak in veveric. Posamič je znano, da je zasedla gnezdo kragulja, mišarja, rjastega škarnjeka, drugih roparic in črne žolne [71]). Kot nekaj posebnega moram navesti, da je gnezdila enkrat ob enem z mišarjem v istem, seveda primerno nadzidanem gnezdu, drugič pa s sokolom selcem [72]). Če ni drugače, gnezdi tudi v skalnih stenah, pa vendar redko; v Rhönu tudi v rudnikih, kjer kopljejo živec [73]). Pogosteje kakor je sploh znano gnezdi v gospodarskih poslopjih; v Mestnem logu semtertje tudi v senicah. V svoji zbirki hranim jajce, vzeto dne 24. marca 1914 iz gnezda na Mežnarjevem vezanem kozelcu v Biču pri Libergi. Gnezdi tudi v umetnih gnezdilnicah, kjer namreč ni naravnih votlin in hočejo privabiti lesno sovo, razobesijo na prikladnih mestih umetne valilnice, kar se je že nepričakovano dobro obneslo [74]). Gnezdi tudi na tleh v kotanji med koreninami smreke, v grmovju, jazbinah, kunčevih rovih in v lisičinah [75]). Da bi gnezdila več let v istem gnezdu [76]), se splošno ne more trditi, ker si n. pr. tivolski par prebere vsako leto gnezdišče; to se zgodi samo tam, kjer primanjkuje pripravnih votlin.

Gnezdilna doba traja od začetka marca do konca aprila. Včasih znese lesna sova jajca kljub hudemu mrazu in dolgi zimi neverjetno zgodaj. Tako so našli že dne 27. februarja 1896 prvo jajce, dne 20. fe-

---

[70]) J. F. O. 1861, str. 64—66. O. M. Sch. 1889, str. 284.

[71]) J. f. O. 1864, str. 219; 1884, str. 36; O. M. Sch. 1886, str. 245; 1897, str. 264, in Z f. O. u. O. XVII. letn., str. 183.

[72]) Z. f. O. u. O. XVIII. letn., str. 69; XIX. letn., str. 73—75.

[73]) J. f. O. 1903, str. 306.

[74]) Rud. Müller: Der Waldkauz (Syrnium aluco) im Nistkasten. O. M. Sch. 1893, str. 466—468; in potem 1896, str. 33; 1908, str. 101 in 1913, str. 169.

[75]) C. Goltermann: Besonderer Nistplatz eines Waldkauzes (mit Schwarzbild). O. M. Sch. 1892, str. 394—95; Z. f. O. u. O. XVII. letn., str. 183.

[76]) O. M. Sch. 1910, str. 291.

bruarja 1879 dve gnezdi po 4 in 5 jajc, dne 1. marca 1879 popolno gnezdo s 5 jajci; dne 21. februarja 1900 4 nekoliko zaležena jajca, 5 dni pozneje dne 26. februarja 5 svežih jajc, dne 20. februarja 1901 3 sveža jajca, dne 28. februarja 1904 pa 2 kakih 14 dni stara mladiča [77]).

Dne 3. aprila 1913 sem našel v tivolskem gozdu 8·75 *m* od tal v poševnem žlamborju kostanja gnezdo lesne sove s 3 jajci; dne 10. aprila so bili pa že 3 kakih 4—5 dni stari mladiči. Ta samica je morala torej začeti valiti že okoli 10. marca.

Samica znese navadno 3 do 5, redkokdaj 2 ali 6 jajc [78]), ki jih izvali v 28 dneh. Gnezdi samo enkrat; če se ji pa prvo gnezdo ponesreči, gnezdi drugič. Jajca so velikokrat zelo okrogla, pa tudi čisto jajčasta. Lupina ima plitve znojnice; vozelčki in podolgaste brazde so pogoste, pa jih vendar ni toliko kolikor pri kozači. Barva svežih jajc je bleščeče bela. Jajca merijo poprečno največ 51·2 × 37·7 *mm*, najmanj 41·9 × 38 *mm*; tehtajo najtežja 3·07 *g*, najlažja 2·08 *g*. 14 jajc Reyeve zbirke meri povprečno 47·24 × 38·68 *mm*; največji 49·8 × 37·8 *mm* in 48·9 × 40·4 *mm*; najmanjši 45·6 × 38·2 in 47 × 37 *mm*; tehtajo pa poprečno 2·844 *g*, najtežje 3·15 *g*, najlažje 2·67 *g*. Jourdain je izmeril 32 jajc iz Nemčije, med temi gornjih 14 Reyeve zbirke, potem 14 pl. Boxbergerja in 4 iz lastne zbirke ter je našel naslednje mere: jajce poprečno 47·73 × 38·79 *mm*, največji 51·7 × 39 in 47 × 40·8 *mm*, najmanjši 45·6 × 38·2 in 46·5 × 34·4 *mm*. Wendlandt je izmeril 73 jajc, ki merijo poprečno 47 × 38·8 *mm* in tehtajo 3·01 *g*.

V svoji zbirki hranim ta-le gnezda: kupljeno gnezdo 6 jajc z dne 2. IV. 1910, Altwarp, Pomorjansko; najbrže nepopolno gnezdo 2 svežih jajc z dne 9. IV. 1913 iz lovišča Frana Klemenca pri Medvodah; gnezdo dveh dne 24. III. 1914 v Biču vzetih, svežih jajc, ki mi je je prinesel lovec Fr. Poglajen; v gnezdu so bila 3 jajca, izmed teh je ostalo 1 v gnezdu; gnezdo 3 približno 10 dni zaleženih jajc z dne 12. IV. 1914 iz Prudofa pri Trebnjem, izmed njih je eno od trohlene lesne podlage rjavkasto; gnezdo 3 svežih, dne 14. III. 1914 vzetih jajc s Kala pri Trebnjem, 5 *m* od tal v gabru; eno teh jajc meri 48·2 × 36·2 *mm*; 3 precej zaležena in dne 14. IV. 1916 vzeta jajca iz lovišča c. kr. notarja Janka Rahneta na Brdu, eno teh jajc tehta 2·35 *g*; gnezdo 4 močno zaleženih jajc iz lovišča Mih. Verovška, vzeto dne 14. V. 1916; tudi na teh jajcih se pozna vpliv trohlene lesne podlage.

Vobče je znano, da podlože praznoverne gospodinje spomladi lesnim sovam in ujedam sploh kurja jajca, češ da so iz takih jajc izvaljeni petelini posebno srčni; nasprotno pa vemo iz ornitologičnega slovstva novejšega časa, da so našli v gnezdu črne vrane tri vranja in eno sovje

---

[77]) Z. f. O. u. O. 5. letn., str. 46, XIV. letn., str. 78 in 82.

[78]) O. C. Bl. 1880, str. 155.

jajce, ki ga je pozneje znesla lesna sova [79]). Prvo se da razložiti na ta način, da samica v svojem valilnem ognju ne razločuje tujih jajc od lastnih. Če pa znese posamezna jajca v tuja gnezda, je znamenje, da jo je jajce tiščalo (Legenot). Vsa taka vprašanja je obširno in temeljito razvozlal dr. Pavel Leverkühn v svojem delu „Fremde Eier im Nest" (slovstvo št. 35).

Ker samica obsedi že na prvem jajcu, so mladiči navadno različno razviti, v nekaterih pokrajinah pa o tem ni čisto nič znanega [80]).

Mladiči so več dni slepi in pokriti s sivkastobelim puhom. Vnanjosti so ostudne, posebno ko nekoliko odrastejo in dobé sivkasto perje z rjavkastimi valovitimi in pikastimi pegami. Njihov glas je podoben glasu srne, kedar kliče mladiče z rahlim „üüüüüd". Rastejo počasi in ostanejo dolgo v gnezdu, ki okrog njega posedajo še pozneje. Samec, ki prinaša samici hrane, kedar vali, pomaga prav pridno pitati tudi mladiče [81]). Starši zelo ljubijo svoj zarod, ga srčno branijo pred sovražniki in ga po potrebi prenesejo na drug varen kraj [82]).

* * *

Kakor vsako drugo sovo, sovražijo tudi lesno sovo vse ptice. Tudi z dihurjem ali s kuno se gledata grdo, če se križajo njihova pota [83]). Nevarni sovražniki so ji kragulj [84]), kozača [85]), šoja [86]) in velika uharica, ki pita z lesnimi sovami svoje mladiče [87]). V perju, koži in drobu lesne sove živi precej nevarnih zajedalcev, doslej jih poznamo okoli 11 vrst. Njen največji sovražnik je pa človek in njegove naprave, n. pr. električne napeljave [88]). Če se njeno število krči, je vzrok napredujoča kultura in vsled tega nedostajanje za gnezditev pripravnih dupel [89]). Tudi ostre zime jih mnogo uničijo, tako jih je n. pr. v hudi zimi 1885/1886 poginilo veliko vsled lakote [90]).

Lesno sovo lahko privabimo, če oponašamo njen glas ali pa mišje cviljenje. V veliko uharico se strastno zaganja, besneje kakor katerakoli podnevna roparica [91]) zato jih tudi veliko postrele iz kolibe.

Lesna sova koristi, ker pokonča brezštevilne množine miši in drugih škodljivcev. Roerig, Rey, Rzehak, Baer, Geyr pl. Schweppenburg, Chernel, Greschik, Altum, Jäckel, Uttendörfer, Leisewitz, Martin in Eckstein so preiskali 986 želodcev in izbljuvkov

---

[79]) D. J.-Z. 47. zv., str. 222—3, in Z. f. O. u. O. XVI. letn., str. 62.

[80]) O. J. 1904, str. 45; Z. f. O. u. O. 9. letn., str. 3.

[81]) O. M. Sch. 1882, str. 254. [82]) O. M. Sch. 1888, str. 143; 1895, str. 187.

[83]) O. M. Sch. 1894, str. 238, in J. f. O. 1899, str. 197.

[84]) O. M. Sch. 1903, str. 198—199, 1914, str. 202—203.

[85]) Aquila 1907, str. 290. [86]) Ornis 1896, str. 382—383.

[87]) Aquila 1911, str. 150. [88]) O. M. Sch. 1912, str. 346.

[89]) J. f. O. 1866, str. 96, in 1867, str. 153—154.

[90]) O. M. Sch. 1886, str. 161. [91]) O. M. Sch. 1900, str. 238.

lesne sove ter v njih našli ostanke 18 % koristnih, 77 % škodljivih in 5 % brezpomembnih živali [92]). Če presodimo lesno sovo z zgolj gmotne strani, moramo reči, da več koristi kakor škoduje, zato jo tudi po pravici ščiti zakon. — Za rabo na lovu v kolibi mesto velike uharice ni pripravna, ker je preboječa. Loti se celó koconoge kanje in obvlada ostriža [93]), ki je najbolj nevaren sovražnik malih ptic. Da bi kje uživali meso lesne sove, je neverjetno, čeravno so prinesli v laškem Vidmu jeseni do 8. decembra 1883 na trg med drugimi pticami tudi 3 lesne sove [94]). Pač pa uporabljajo njeno perje oziroma njen meh v modne svrhe [95]). Z obročitvijo skušajo dognati smer in daljavo njenega zimskega poleta [96]).

O kaki škodi bi mogel govoriti kvečjemu lovec, ker ulovi lesna sova semtertja zajčka, jerebico ali kako drugo malo divjačino. Občutno škodo povzroči lesna sova le ondi, kjer se je tako zaplodila, da se ti ropi redno ponavljajo; takih lovišč je pa prav malo. Sicer pa lovi lesna sova navedeno divjačino večinoma le pozimi, ko nima druge hrane. Pravzaprav preganjajo in streljajo našo debeloglavko bolj iz praznovernosti in nevednosti kakor zaradi škodljivosti.

Bela sova, nyctea nyctea (L.).

Navadna imena. Slovensko: bela sova; hrvaško: bjelá sova; češko: sova sněžni; poljsko: sowa biała, podźka biała; rusko: sova bělaja; nemško: Schneeule, Schneekauz, weiße Eule, große weiße Eule, große weiße nordische oder isländische weiße Eule, weißbunte oder fleckige Eule, weißbunte schlichte Eule, große weiße und einzeln schwarz getüpfelte Eule, fleckige Nachteule, Sperbereule, Tageule, weiße Tageule, kanadische Tageule, große Tageule, Blinzeleule; italijansko: civetta della neve; francosko: harfang, surnie harfang, chouette harfang, chouette harfang commune, chouette blanche; angleško: snowy-owl, great white owl, ermine-owl.

Znanstvene označnice: Nyctea scandiaca, Linné. Nyctea nivea, Gray. Nyctea erminea, Stephens. Nyctea candida, Swainson. Nyctea nyctea, Kaup. Nyctea scandiaca arctica, Ridgway. Nyctea nivea europaea, Brehm. Nyctea nivea americana, Brehm. Strix scandiaca, Linné. Strix nyctea, Linné. Strix arctica, Bertram [1]). Strix nivea, Thunberg. Strix candida, Latham. Strix erminea, Shaw. Bubo albus, Daudin. Noctua nyctea, Boie. Syrnium nyctea, Kaup. Surnia nyctea, James. Syrnia nyctea, Thompson. Leuchybris nyctea, Sundevall.

Scopoli, str. 20, štev. 10. — *Keyserling-Blasius,* Die Wirbeltiere Europa's, str. XXXIII, štev. 51, in str. 144, štev. 51. — *Madarász,* Die Raubvögel Ungarns. Z. f. O. 1884, str. 259—260. — *A. J. Jäckel:* Systematische Übersicht der Vögel Bayerns. 1891, str. 75. — *E. C. F. Rzehak:* Die Raubvögel Österr.-Schlesiens. M. O. V. W. 1892, str. 77. — *Naumann,* V. zv., str. 28—33. — *Brehm,* 5. zv., str. 164 do 167. — *Reichenow,* str. 79. — *Hennicke,* Die Raubvögel Mitteleuropas, str. 24

---

[92]) Hennicke, l. c., str. 146.

[93]) O. M. Sch. 1914, str. 202.

[94]) O. M. Sch. 1884, str. 15—17.

[95]) O. M. Sch. 1898, str. 281.

[96]) Aquila 1910, str. 225; J. f. O. 1914, str. 469, in 1915, str. 418 in 490.

[1]) ne: strix arctica, Sparrmann.

do 27. — *Hennicke,* str. 12. — *C. G. Friderich Bau:* Naturgeschichte der deutschen Vögel itd., str. 356—358. — *Schäff,* str. 384—385. — *R. Eder,* Die Vögel Niederösterreichs, str. 12—13. — *Jul. Michel,* Die Schnee-Eule, Nyctea nyctea (Linné). Weidwerk in Wort und Bild, 19. zv., str. 95—98. — *K. Kněžourek*: Velký přírodopis ptáků. V Praze. 1910. Díl I., str. 476—478. — *Jul. Michel:* Unser jagdbares Federwild. XXVI. Die Schneeule — Nyctea nyctea (Linné). Waidmannsheil 1913, str. 376 do 379. — *F. Tischler,* Die Vögel der Provinz Ostpreußen, str. 190—191. — *Reichenow,* Die Vögel, I. zv., str. 425.

Rey, str. 60—61. — *R. Nilsson*: Über skandinavische Euleneier. Z. f. O. u. O., XX. letn., str. 3-6. — *Georg Krause:* Oologia universalis palaearctica, seš. 65. — *Szielasko:* Die Bedeutung der Eischalenstruktur etc. J. f. O. 1913, str. 276—277. — *P. Wendlandt:* Über die Brutverhältnisse und Eiermaße etc. J. f. O. 1913, str. 424 do 426.

* * *

Brez vidnih pernatih čopkov in z nepopolnim vencem. Perje ponajveč belo, mestoma rjavo, marogasto ali progasto. Kljun črn. Punčica rumena. Peruti čez 330 mm dolge. Noge z gostim perjem pokrite. Mlade ptice bolj ali manj marogaste, prav stare popolnoma bleščeče bele.

Bela sova ima med vsemi svojimi vrstnicami najmanjšo glavo. Sploh je vitkejša kakor druge sove in nima venca.

Perje je belo s temnorjavimi prižami; okoli očes, ob strani glave, grlo, spodnje peruti in repna krovna peresa so čisto bela brez prič. Rep ima do 6 temnih pasov ali pa je čisto bel in presega za 30—40 *mm* precej kratke, močno zaokrožene peruti. Teme je belo, včasih ima tudi nekoliko temnih prič. Prvo letalno pero je razločno, 2. in 3. pa sta le nerazločno zobčasti. Najdaljše je 3. letalno pero. Roženočrni kljun je močan, lepo v polukrogu zakrivljen in meri od čela do konca 44 *mm*. Velike, okrogle nosnice obdaja tenka črna voščenica. Po dolgem meri bela sova 635—670 *mm*, čez razprostrte peruti pa 1410—1485 *mm*; peruti so 412—442 *mm* dolge; nekoliko zaokroženi rep meri 240—242·5 *mm*. Noge so močne in krepke. Krak pokriva belo, skoraj kakor volna mehko gosto perje. Enako gosto s perjem pokriti so prsti. Kremplji štrle iz gostega perja kakor pri mački. Podplati so umazano rmeni z finimi bradavicami. Črni kremplji niso posebno močno zakrivljeni in ne špičasti, pač pa so zelo dolgi. Mere so te-le: krak 55—62 *mm*;

	brez kremplja	krempelj v loku	krempelj v tetivi
zunanji prst	25—26 *mm*	24—28 *mm*	18—19 *mm*
srednji prst	37—39 *mm*	30—34 *mm*	22—24 *mm*
notranji prst	28—30 *mm*	30—35 *mm*	21—22 *mm*
zadnji prst	17—20 *mm*	29—31 *mm*	18—20 *mm*

Naslikana noga (tab. 6) je neke pozimi 1903 na Švedskem ustreljene samice.

Ta velika, lepa sova živi v deželah okoli severnega tečaja v Evropi, Aziji in Ameriki. Kolikor daleč proti severu so prišli potniki, povsod so jo našli. Neskončne samotne tundre so njena prava domovina. V severni

Sibiriji in po Kamčatki je prav pogosta; v severni Rusiji, na Laponskem in na severnem Švedskem je že redkejša; v južne kraje teh dežel pa pride le pozimi. Redno vsako zimo, pa večinoma ne pogosto, obišče Vzhodno Prusijo, le redko pa druge pokrajine Nemčije [2]). V Avstro-Ogrski so jih največ opazovali in ustrelili na Češkem [3]), potem na Ogerskem, kjer je bila številno razširjena v diluvijalni dobi [4]), na Nižje-Avstrijskem [5]) in v Galiciji [6]). Brusina pravi, da so ustrelili v avstrijskem Primorju belo sovo na Velebitu, pozneje pa so še eno ondi opazovali [7]). Iz Kranjske sta mi znani le dve beli sovi. Scopoli je videl belo sovo v muzeju Fr. Hanibala grofa Thurna. Približno pred 25 leti je opazil meseca januarja Iv. Cof iz Kranja v sosednem Stražišču belo sovo, nabito na skedenjskih vratih. Ptico so pobili vaški pastirji. Bila pa je tako raztrgana in nagnita, da je ni bilo mogoče nagatiti. Najjužnejši opazovalni kraj v zapadni Evropi, kjer so opazovali belo sovo, je brezdvomno otok Korzika [8]); v vzhodni Evropi pa so jo našli še bolj proti jugu.

* * *

Bela sova je v svoji domovini nenavadno zaupljiva, drugod pa zelo plašna ptica. Človeka se ogiblje. Kjer ni tundre, prebiva po strmem in divje raztrganem skalovju, ki ga obdajajo prostrani samotni gozdovi. Njen glas je krulječ, včasih tarnajoč. V svojih kretnjah nas bolj spominja na kragulje kakor pa na sove. Leti hitro in s šumom; ves dan je živahna in lovi navadno podnevi, toda tudi v svetlih nočeh. Proti mrazu je zelo občutljiva, prenese pa tudi precejšnjo vročino. V jetništvu živi le 4—6 let in jo morajo v začetku pitati.

Zajci in kunci, razne mišje vrste, posebno lemingi so njena poglavitna hrana. Lovi tudi poljske in gozdne kure, manjše ptice, pa tudi ribe. Mrhovine ne mara.

Gnezdi v najsevernejših deželah ob tečaju Evrope in Azije do 60^0 sev. širine. Njena gnezdilna doba traja od začetka maja do začetka julija. Gnezdo si naredi na tleh ali v skalovju v podobi plitve kotanje, nastlane s travami ali vresjem in z nekaterimi peresi. Gnezdi le enkrat na leto. Samica

---

[2]) O. M. B. 1895, str. 202. — D. J.-Z., 54. zv., str. 611, 740 in 786; 55. zv., str. 178; 60. zv. str. 269.

[3]) Ph. C. Dal. Vl. Vařečka: Einige Notizen zur Ornithologie Böhmens. M. O. V. W. 1892, str. 162. — Aug. Mojsisovics v. Mojsvár: Das Tierleben der österr.-ung. Tiefebene. Wien 1897, str. 146. — O. J. 1890, str. 26—27; 1891, 164; 1896, str. 120—121; 1904, str. 50.

[4]) v. Mojsisovics, l. c., str. 145. — Aquila 1912, str. 301, 302, 305, 306, 308; 1914, str. 90—92 in 95.

[5]) v. Mojsisovics, l. c., str. 146. — Waidmannsheil 1904, str. 199.

[6]) v. Mojsisovics, l. c., str. 146 in 204; J. f. O. 1897, str. 440.

[7]) Mitteilungen d. Naturw. Ver. f. Steiermark 1887, str, 82. — Spomenik XII. Ptice hrvatsko-srpske, str. 81.

[8]) D. J.-Z., 20. zv., str. 25.

znese navadno 5—8, pri obilni hrani celo 10 jajc, ki jih izvali v 34 dneh. Jajca so bela in malo bleščeča, enakomerno jajčaste oblike. Močna lupina je 0·43—0·44 *mm* debela, ima fine toda globoke potnice v pogostih, podolgastih brazdah; na polih je mnogo vozelčkov, ob straneh pa vzboklih potez. Jajca merijo: največja 62·8 × 47·1 *mm*, najmanjša 52·5 × 42·3 *mm*, in tehtajo najtežja 6·352 *g*, najlažja 4·18 *g*. Samica obsedi precej na prvem znesenem jajcu, zato so mladiči neenako razviti. V svoji zbirki imam gnezdo 4 jajc z dné 25. V. 1908 iz Laponije (Sulitelma). Samec brani srčno mladiče ter se jezno zaletava v sovražnika. Sredi septembra so mladiči skoraj popolnoma godni.

Severna lisica pobira njena jajca in mladiče, V njeni domovini jo močno love radi mesa. V perju in v drobovju živi več nadležnih zajedalk.

Na severu, kjer ni plašna, jo je lahko ustreliti. Love jo pa tudi v vsakovrstne pasti, ki jih nastavijo na mestih, kamor bela sova najraje zahaja.

Ker pokonča veliko lemingov in miši, je zelo koristna. Tudi njeno meso je užitno, posebno proti zimi, ko je zelo mastno. Škodo pa naredi, ker lovi zajce in kunce, poljske jerebice, ruševce, snežne kure in vsakovrstno drugo divjačino. Vendar pa v malo obljudenih severnih pokrajinah ta škoda ni posebno občutna.

Grahasta sova, surnia ulula (L.).

Navadna imena: Slovensko: kraguljeva sova (Koprivnik); češko: sova krahují, sova krahujní, krahujová; hrvatsko: sovina sjeverna; rusko: jastrebinaja sova, gorni syč; poljsko; sowa jarzębata, jastrzębosów; nemško: Sperbereule, Habicht-, Geier- und Falkeneule, europäische Habichtseule, kleine Falkeneule, Eulenfalke, Leichen-, Stein- und Kircheule, Hudsonsche Eule, Trauereule; italijansko: civetta sparviere; francosko: surnie caparacoch; angleško: hawk-owl.

Znanstvene soznačnice: Strix ulula, Linné. Strix ulula, Gmelin. Strix ulula, Bechstein. Strix ulula, Latham, Strix nisoria, Meyer in Wolf. Strix nisoria, Naumann. Strix nisoria, Gloger. Surnia nisoria, Brehm. Surnia nisoria, von Homeyer. Surnia ulula, Bonaparte. Surnia ulula, Sharpe. Surnia ulula, Dresser. Surnia ulula, A. Brehm. Surnia funerea, Keyserling in Blasius. Nyctea ulula, Reichenow.

Keyserling-Blasius: Die Wirbeltiere Europa's, XXXII, str. 144, štev. 50. — *Fritsch,* str. 50—51 (tab. 11, sl. 5). — *Dr. A. Fritsch:* Die Vögel Böhmens. J. f. O. 1871, str. 182. — *Madarász,* Die Raubvögel Ungarns. Z. f. O. 1884, str. 258. — *Ornis Carinthiae.* str. 41, štev. 31. — *A. J. Jäckel:* Systematische Übersicht der Vögel Bayerns, str. 74—75. — *C. Dal. Vl. Vařečka:* Einige Notizen zur Ornithologie Böhmens. M. O. V. W. 1892, str. 162. — *Naumann,* V. zv., str. 24—27. — *Brehm,* V. zv., str. 167. — *Reichenow,* str. 79, štev. 212. — *Hennicke,* Die Raubvögel Mitteleuropas, str. 21—24. — *Hennicke,* str. 11. — *C. G. Friderich-Bau:* Naturgeschichte der deutschen Vögel etc. 1905, str. 358—359. — *Schäff,* str. 385—386. — *F. Tischler:* Zum Zuge der Sperbereule (Surnia ulula) [L.]. O. M. B. 1907, str. 57—58. — *K. Kněžourek:* Velký přírodopis ptáků. Díl I., str. 478—481. — *Hartert,* str. 1010—1012. — *Jul. Michel:* Unser jagdbares Federwild. XXVI. Die Sperbereule — Surnia ulula (Linné).

Waidmannsheil 1913, str. 450—451. — *Reichenow,* Die Vögel, I. zv., str. 425. — *F. Tischler:* Die Vögel der Provinz Ostpreußen, str. 187—190.

Rey, str. 59—60. — *Szielasko,* Die Bedeutung der Eischalenstruktur itd., J. f. O. 1913, str. 280. — *P. Wendlandt:* Über die Brutverhältnisse und Eiermaße itd., J. f. O. 1913, str. 421—423.

* * *

Širok črn pas obdaja lice zunaj od obeh strani. Kljun rumen kakor tudi punčica. Po rjavem hrbtu belopisana, spodaj bela in rjavosivo grahasta. Peruti 200—330 mm dolge. Klinast rep zelo dolg z 9 ozkimi, belimi pasovi, srednja peresa približno za 40 mm daljša od zunanjih. Prsti pernati.

Grahasta sova je velika kakor močvirna uharica. Glava ji je pa manjša, obraz ožji, peruti krajše in bolj špičaste, rep mnogo daljši. Kljun je bolj podoben sokoljemu. Dolga je 370—410 *mm*, čez razprostrte peruti meri 720—730 *mm*, rep 177 *mm*, peruti ga pokrivajo do polovice. Svetlorumeni kljun je močan, lepo zakrivljen. Gornja čeljust meri v loku 24 *mm*, spodnja ima nekoliko vleknjeno ostrino in majhno zarezo tik pred koncem. Oči niso tako izredno velike kakor pri drugih vrstah.

Spodnje krovne perutnice so bele s temnimi poprečnimi valovi. Tretje letalno pero je najdaljše, 2.—4. na zunanjih bandercih zoženo. Prvo letalno pero je po celi dolžini razločno, 2. le pod zunanjo zarezo nekoliko zobčasto.

Glavni barvi perja, ki je podobno pisano kakor kraguljevo, sta rujava in bela. Gornji del života je sivkastorjav s kapljam podobnimi lisami; letalna peresa so temnorjava in s svetlejšimi pasovi prevlečena. Spodaj je lepo bela, vsako pero ima 4—6 črnograhastih pasov.

Samec in samica sta skoraj enako velika, samica je komaj za 40 do 50 *mm* večja.

Noge so srednje velike in krepke. Krak je pokrit z gostim sivim perjem, ki ima nerazločne rjave poprečne črte. Tudi prsti so pokriti z gostim sivim perjem. Podplati so bradavičasti in umazano rumenkasti. Dolgi, zelo zakrivljeni, kakor igla ostri kremplji so črnorjavi. Krempelj srednjega prsta je na znotranjem robu zelo oster. Krak meri 25—30 *mm*;

	brez kremplja	krempelj v loku	krempelj v tetivi
zunanji prst	14—15 *mm*	14—16 *mm*	9—10 *mm*
srednji prst	19—24 *mm*	15—19 *mm*	11—12·5 *mm*
znotranji prst	16—19 *mm*	17—19 *mm*	11—12·5 *mm*
zadnji prst	18—22 *mm*	18—21 *mm*	11—12·5 *mm*

Naslikana (tab. 5, sl. 1) noga je neke novembra 1903 na Finskem (Turengi) ustreljene samice.

Grahasta sova živi v severni Evropi, Aziji in Ameriki. Na Laponskem je navadna, na Danskem redkejša, pogostejša je v Rusiji, posebno v azijski. Iz Livonije, Prusije in Poljske pridejo posamezne tudi v severno Nemčijo; v srednji Nemčiji je pa že prav redka. Pogostokrat, pa ne vsako leto, pride ob hudih zimah v Vzhodno

Prusijo [1]). Tudi v Pruski Šleziji so opazovali posamezne l. 1888, 1889 in pozno jeseni l. 1906 [2]). Še redkejša je pa v Avstro-Ogrski. Opazovali so jo le v severnih kronovinah: na Češkem, na Moravskem okoli Brna [3]), v Galiciji [4]), na Ogrskem, kjer je živela tudi v diluvijalni dobi [5]) in Nižje Avstrijskem [6]). Prof. Brusina meni, da jo prištevajo pomotoma pticam Štajerske [7]), Koprivnik jo imenuje med pticami Pohorja [8]). Na Koroškem so jo opazovali v novejšem času samo 12. decembra 1884 v gornji Zilski dolini. Kot prezimovalka se prikaže posebno meseca marca in aprila, potem septembra, oktobra in novembra. Živi rada v gozdu, vendar ji ugajajo najbolj gozdički, ki jih obdaja polje in močvirnato jelševje.

* * *

Grahasta sova je po svojih kretnjah najbolj podobna kraguljem. Zdaj švigne urno in naglo kakor sokol po zraku, kmalu potem plava mirno nad nami kakor postolka. Kadar pa išče hrane, leti veliko počasneje in oprezneje, skoraj gugavo. Večjidel lovi zjutraj ali zvečer, redkokedaj podnevi. Ponoči spi v grmovju ali med drevesnimi vejami, tudi pri deblu ali celo na tleh. Njen mili in rahli „kli kli kli“ je podoben glasu postolke. Plašna ni, nasprotno je drzno vsiljiva in spremlja lovca ter mu celo izmakne ustreljeno ptico. V jetništvu se kmalu udomači.

Hrani se s poljskimi in gozdnimi mišmi, podganami in hrčki. V njenem želodcu so našli vedno le mišje ostanke [9]). Semtertje napade celo poljske, gozdne in snežne jerebice; zadovoljna je pa tudi s kobilicami, večjimi hrošči in drugimi žuželkami. Lovi cel dan, celo ob vročini in pri solnčnem svitu. Nizko leteč preišče gozde, livade in travnike, se zaganja gugavo gor in dol, dokler ne zagleda plena, ki ga hitro zagrabi in požre.

Gnezdi v severni Rusiji, v Sibiriji, proti jugu ne čez meje ruskega carstva, do Kamčatke, na otokih Beringovega morja, na Švedskem, Norveškem, v Laponiji, nekdaj tudi na Litvanskem in v Livoniji. Najraje gnezdi v duplih, pa tudi v starih gnezdih roparic in celo v suhi travi, toda tudi na visokih borovcih [10]), včasih celo na brezah [11]). Samica znese od konca aprila do junija 4—9 belih jajc medlega bleska, ki so močno podolgasta in imajo precej debelo lupino z mnogimi vozelčki in plitvimi znojnicami. Jajca so proti solncu rdečkastorumeno prozorna. 21 jajc Reyeve zbirke iz Laponije meri po-

---

[1]) O. M. B. 1906, str. 190. [2]) O. J. 1909, str. 196.

[3]) O. J. 1910, str. 76. [4]) J. f. O. 1897, str. 441.

[5]) Aquila 1905, str. 347; 1907, str. 185; 1908, str. 227—228; 1912, str. 275, 278, 282, 283, 302, 305, 307, 309; 1913, str. 428, 522.

[6]) Rob Eder: Die Vögel Niederösterreichs, str. 12.

[7]) Spomenik XII. Ptice hrvatsko-srpske, str. 81.

[8]) Plan. Vestnik, 1914, str. 20. Primeri tudi P. Bl. Hanf, l. c., str. 24.

[9]) Hennicke, Handbuch des Vogelschutzes, str. 146.

[10]) Naumannia 1854, str. 75. [11]) J. f. O. 1853, str. 247.

prečno 39·2 × 31·1 *mm*, največji 43 × 29 *mm* in 38·4 × 32·4 *mm*, najmanjši 36·5 × 30·9 *mm* in 40 × 29 *mm*, ter tehta poprečno 1·469 *g*. 64 jajc P. Wendlandtove zbirke meri poprečno 39·2 × 31·4 *mm* in tehta 1·58 *g*. V svoji zbirki imam kupljeno gnezdo 4 jajc z dné 5. V. 1910 iz Laponije (Hatea). Pri valitvi pomaga tudi samec. V valilni dobi je grahasta sova zelo srčna. Krepko odganja sovražnika od gnezda in brani pozneje neustrašeno svoje mladiče.

V perju grahaste sove žive posebne vrste zajedalci; ravnotako v telesu: deloma v drobu, deloma v prsni in trebušni votlini. Podnevi ji nagajajo male ptice, pa vendar ne tako hudo kakor ponočnim sovam. Ker ni plašna, jo je kaj lahko dobiti na strel.

Grahasta sova koristi, ker pokonča neizmerno število polju in nasadom škodljivih mišjih vrst.

Ker pobere semtertje kako jerebico ali pa pograbi ptico pevko, jo imajo nekateri ljudje za zelo škodljivo. Pri tem pa ne pomislijo, da pokonča neizmerno število miši in da v slabo obljudenih deželah okoli severnega tečaja nima nekaj pokončane divjačine toliko narodno-gospodarskega pomena kakor pri nas. Njena koristnost prekaša na vsak način znatno narejeno škodo, zato jo smemo prištevati brez pomisleka med koristne ptice.

Koconoga sova, nyctala tengmalmi (Gm.) [1]).

Navadna imena. Slovensko: kocasti skovik (Freyer); hrvaško: sovica mrtvačka (Brusina); češko: sýc rousňák; poljsko: sowa mala, sowa pójdzka, sowa włochatka; rusko: kanjuk, syč ručnoj; nemško: Rauchfußkauz, kleiner Rauchfußkauz, Tengmalms-Kauz, der rauchfüssige Kauz, kleiner rauchfüssiger Kauz, langschwänziges Käuzchen, Katzenlocker (na Štajerskem); francosko: chouette Tengmalm; italijansko: civetta capogrosso; angleško: Tengmalms owl.

Znanstvene označnice: Strix funerea, Linné. Strix dasypus, Bechstein. Strix funerea, Nilsson. Athene Tengmalmi, Boie. Noctua Tengmalmi, Gould. Ulula Tengmalmi, Bonaparte. Aegolius Tengmalmi, Kaup. Noctua Tengmalmi, Lesson. Nyctale pinetorum, Brehm. Nyctale abietum, Brehm. Nyctale planiceps, Brehm. Nyctale minor Baedekeri, Brehm. Syrnium funereum, Heuglin. Ulula funerea, Schlegl. Strix Tengmalmi, Gmelin. Strix Tengmalmi, Temminck. Strix Tengmalmi, Naumann. Nyctale Tengmalmi, Keyserling in Blasius. Nyctale Tengmalmi, Reichenow. Nyctale Tengmalmi, pl. Homeyer. Nyctale Tengmalmi, pl. Riesenthal. Nyctale Tengmalmi, Bonaparte. Strix noctua, Tengmalm. Strix passerina, Pallas.

Keyserling-Blasius: Die Wirbeltiere Europa's, XXXII, štev. 47, str. 88, št. 20, in str. 143, štev. 47. — *Freyer,* str. 11, štev. 32. — *Jos. Hinterberger:* l. c., str. 19. — *Fritsch,* str. 63. — *Dr. A. Fritsch,* Die Vögel Böhmens. J. f. O. 1871, str. 185. — *Aug. Fried. Graf Marschall und Aug. v. Pelzeln,* Ornis Vindobonensis. Wien 1882,

[1]) Tengmalm je švedski ornitolog iz 18. stoletja. Radi doslednosti pridržim po Reichenowu ta naziv, dasiravno se imenuje v nedavno izšli „Neue Namenliste der Vögel Deutschlands. Unter Mitwirkung von E. Hesse zusammengestellt von A. Reichenow", J. f. O. 1916, str. 325—371, koconoga sova znanstveno: aegolius funereus, Linné.

str. 29. — *Madarász,* Die Raubvögel Ungarns. Z. f. O. 1884, str. 260. — *Schulz,* str. 3, štev. 27. — *Ornis Carinthiae,* str. 42—43. — *Ornis balcanica,* II. zv., str. 102 do 103; III. zv., str. 572; IV. zv., str. 90. — *Naumann,* V. zv., str. 17—23. — *Gjurašin.* Dio II., str. 130. — *Brehm,* V. zv., str. 173—175. — *Hennicke,* Die Raubvögel Mitteleuropas, str. 17—21. — *Reichenow,* str. 80. — *Hennicke,* str. 10. — *C. G. Friderich - A. Bau:* Naturgeschichte der deutschen Vögel etc., str. 364—365. — *Schäff,* str. 392. — *Rob. Eder,* l. c., str. 13—14. — *Dr. E. Klein:* Naši ptici itd., str. 90. — *K. Kněžourek:* Velký přírodopis ptáků. 1910. Díl I., str. 489 - 491. — *Ornis Romaniae,* str. 407—409. — *Jul. Michel,* Unser jagdbares Federwild. XXIII. Der Rauhfußkauz (Nyctale tengmalmi Gm.). Waidmannsheil 1913, str. 258. — *Hartert,* str. 996—998. — *F. Tischler:* Die Vögel der Provinz Ostpreußen, str. 191—192. — *Reichenow,* Die Vögel, I. zv., str. 431.

Rey, str. 58—59. — *Boxberger:* l. c., Z. f. O. u. O., XXIII. letn., str. 60—63. *Szielasko*: Die Bedeutung der Eischalenstruktur etc. J. f. O. 1913, str. 279—280. - P. Wendlandt: Über die Brutverhältnisse und Eiermaße itd., J. f. O. 1913, str. 419—421.

* * *

Očesni venec poln, bel in rjavo pikčast; šarenica rumena. Kljun rumenkast. Peruti 120—200 mm dolge, 3. letalno pero najdaljše. Rep zaokrožen, ima 5—6 ozkih belih pasov in presega peruti za 20 mm. Noge in gorenja stran prstov gosto pernata tako, da se vidijo samo kremplji.

Po svoji vnanjosti je koconoga sova na prvi hip zelo slična čuku, vendar se razločuje od njega po vitkejši postavi, daljših letalnih in krmilnih peresih in po bolj volnato mehkem perju na nogah. Vsled izredno naščepirjenega perja je njena glava v razmerju z vitkim telesom nenavadno velika in nekoliko ploščata. Močno zakrivljeni svetlorumeni kljun meri v loku pičlih 24 *mm*, rumena voščenica je nad okroglimi nosnicami napihnjena. Svetlo rumene oči obdaja poln venec gostega in tenko razčehljanega belega perja z rjavkastimi konci. Venčno perje lahko postavi koconoga sova pokonci tako, da se ji napravi nad vsakim očesom klobasa naščepirjenega perja, ki nas spominja na pernate čopke pri drugih sovah. Zunanje uho je zelo veliko, ušesni odprtini sta neenakomerno razviti, kakor to opazujemo tudi pri mali uharici.

Perje koconoge sove je izredno fino, mehko in rahlo, čukovo pa naprotno mnogo trše in krajše. Obrobek in notranji kot oči, nadalje lisa nad očmi in trak pri ušesih so črne barve. Zgoraj je perje rjavo z belimi štrkotinami, spodaj pa belo s svetlorjavimi lisami. Pri medlorjavih letalnih in krmilnih peresih je kosmača posuta z okroglimi in paroma ležečimi belimi pegami. Mladice so skoraj popolnoma temnorjave, samo letalna in repna peresa imajo belolisaste pasove.

Koconoga sova je dolga 250—270 *mm*, njene peruti merijo 170 *mm*. Prva tri letalna peresa so zožena, 3. in 4. sta pa najdaljši. Rep je 95 *mm* dolg in ima 5—6 ozkih belih pasov na temnem dnu brez fine poprečne risbe.

Za koconogo sovo je značilno gosto kocasto in rjavobelo perje na nogah in na gorenji strani prstov; vidijo se samo kremplji. Noge so

majhne, toda krepke. Rumenkasti prsti so spodaj bradavičasti. Močno zakrivljeni in kakor igle ostri kremplji so rožene barve, na koncu pa črni. Krak meri 24—30 *mm*,

	prst brez kremplja	krempelj v loku	krempelj v tetivi
zunanji prst	14—16 *mm*	9—11 *mm*	6— 7 *mm*
srednji prst	20—22 *mm*	11—16 *mm*	9—11·5 *mm*
znotranji prst	15—18 *mm*	12—16 *mm*	9—11 *mm*
zadnji prst	10—11 *mm*	10—11 *mm*	6— 7 *mm*

Naslikana noga (tab. 3., sl. 2) je neke pozimi 1903 na Švedskem ustreljene samice.

Imed geografičnih premen omenim samo nyctala richardsoni, Bonaparte, iz arktične Amerike in nyctala acadica, Gmelin, iz Združenih držav severne Amerike.

Domovina koconoge sove je vzhodni del severne Amerike, Skandinavija, zlasti Laponija in severna Rusija približno od 68° dalje proti jugu do Pirenejev in Alp. V Aziji je razširjena južno do Himalaje. V pokrajinah ob Vzhodnem morju je v črnem lesu stalna ptica. Redka je v Švici[2]) in v Nemčiji. Tudi na Britanskih otokih se prikaže le posamič, vendar ondi ne gnezdi.

Na Avstro-Ogrskem so jo opazovali skoraj v vseh kronovinah kot stalno gnezdilko, nikjer pa ne ravno pogosto. Na Češkem živi v Krkonoših, Šumavi, v Izerskih gorah, v Jesenikih itd., ponekod tudi gnezdi[3]). Še redkejša je na Moravskem[4]) in v avstrijski Šleziji[5]). V Galiciji je omejena na Karpate[6]), za Gorenje-Avstrijsko in Solnograško jo navaja V. vit. pl. Tschusi med pticami, ki žive v goratem gozdovju skupaj z malim skovikom[7]). Na Predarlskem in Tirolskem je redka prezimovalka[8]), na Koroškem je pa precej pogosta gnezdilka in prezimovalka, enako na Nižje Avstrijskem. Na Štajerskem je stalna ptica in v severnem goratem delu veliko pogostejša kakor na spodnjem Štajerskem[9]).

---

[2]) J. f. O. 1879, str. 360.

[3]) O. J. 1890, str. 27; 1891, str. 71, 94; 1894, str. 33 in 256; 1897, str. 147. J. f. O. 1899, str. 197; 1900, str. 415.

[4]) Josef Tálský, Beitrag zur Ornithologie Mährens. M. O. V. W. 1879, str. 78. — Die Raubvögel Mährens. Z. f. O. 1885, str. 90. O. J. 1897, str. 192; 1899, str. 159; 1901, str. 192, in 1905, 193.

[5]) E. G. F. Rzehak, Die Raubvögel Österr.-Schlesiens. M. O. V. W. 1892, str. 77; 1891, str. 292. O. J. 1898, str. 212.

[6]) J. f. O. 1897, str. 441—442.

[7]) V. R. v. Tschusi zu Schmidhoffen: Die Vögel Salzburgs, str. 13—14, in: Übersicht der Vögel Oberösterreichs und Salzburgs, str. 12.

[8]) A. Bonomi, M. O. V. W. 1883, str. 171. O. J. 1893, str. 237; 1896, str. 185. Dalla Torre u. Fr. Anzinger: Die Vögel von Tirol und Vorarlberg. M. O. V. W. 1897, str. 113—114.

[9]) Mitt. d. naturw. Ver. f. Steierm II. Heft 1863, str. 66—67; 1882, str. 18—19.

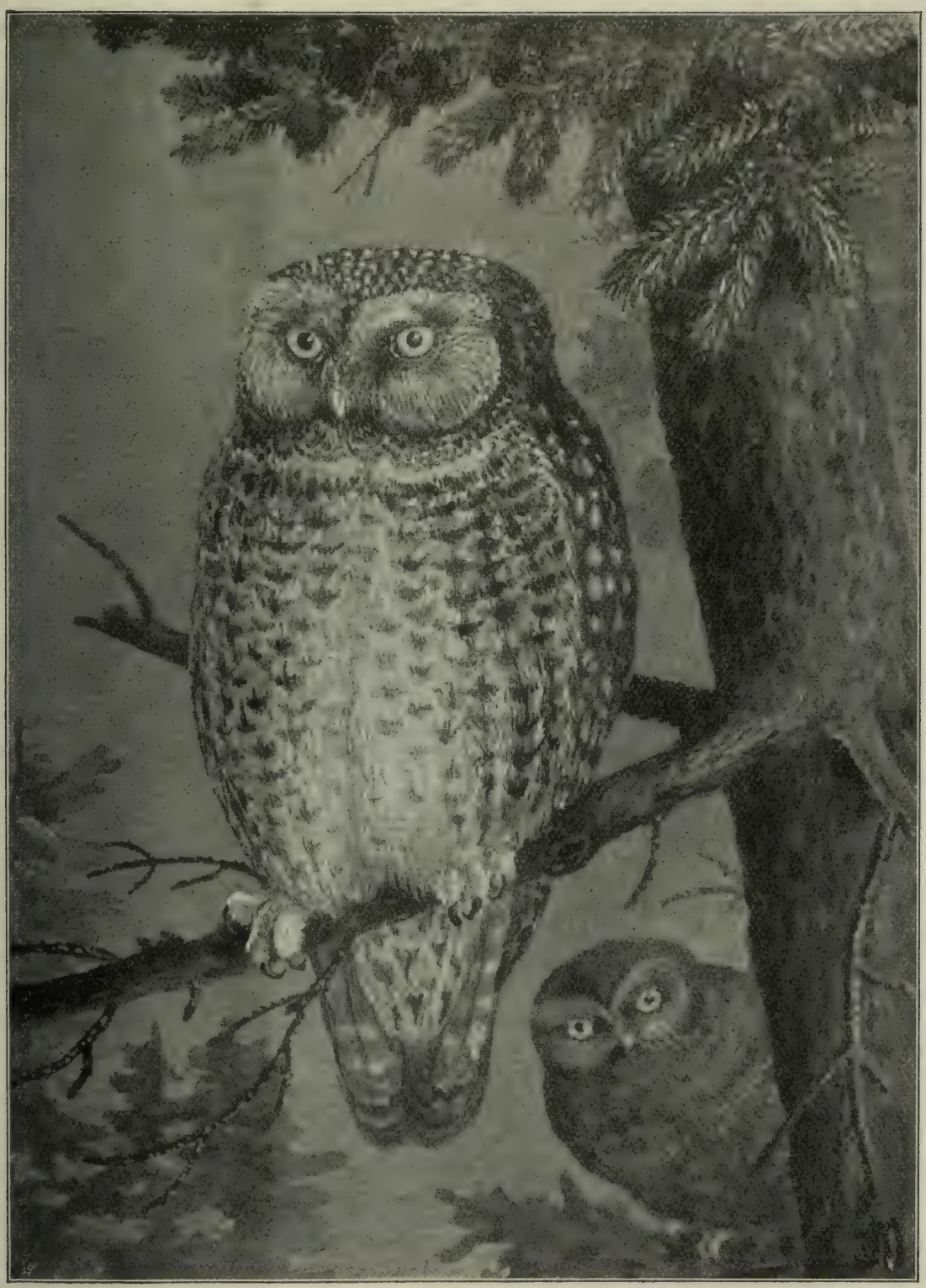

Jul. Michel pinx. — Waidmannsheil 1913.

Koconoga sova, nyctala tengmalmi (Gm.).

Na Kranjskem je po Schulzu zelo redka in gnezdi na Gorenjskem. V svojem poznejšem spisu [10]) omenja nekega samca, ki ga je, kakor je razvidno iz njegovih zapiskov, dobil 26. febr. 1891 iz Travnika pri Rakeku. Deželni muzej ima 3 koconoge sove in sicer: ptico brez vsake druge navedbe; potem ♂ z Mokrca na jugu Ljubljanskega barja, ki ga je prinesel neki posestnik dne 30. I. 1883 živega v muzej [11]); slednjič ♂ z dne 2. III. 1895, neznano odkod.

V Dalmaciji je po Kolombatoviću zelo redka [12]). Na Hrvaškem je po Gjurašinu redkejša kakor čuk in imajo v Narodnem muzeju samo 1 ptico iz Zagreba (?) brez vsake druge navedbe [13]). V Bosni in Hercegovini gnezdi. V sarajevskem muzeju so namreč 3 koconoge sove, med njimi ♀ s 3 mladiči na gnezdu, ki so ga našli 13. V. 1890 na Romanji (gozd Šipovice) [14]). Dr. K. Parrot navaja med sovami v okupacijskem ozemlju tudi to vrsto [15]). Na Ogrskem, kjer so našli njene ostanke še izza diluvijalne dobe, živi in gnezdi v severnem in severnovzhodnem gorovju dežele [16]), za Sedmograško pa gnezditev koconoge sove še ni popolnoma zanesljivo dognana [17]).

V Črni gori je menda zelo redka, za Grško pa dvomljiva. Za okolico Soluna in ob Vardarju v grški Macedoniji jo Frivaldszky navede med zanimivimi ptičjimi vrstami [18]). V Bolgariji in Dobrudži [19]) je tudi precej redka gnezdilka; taisto velja za Rumunijo. Okoli Carigrada in v Mali Aziji se prikaže samo ob selitvi [20]). V Italiji, kjer je večjidel zelo redka, je pogostejša v severnih pokrajinah [21]).

Treba je še temeljitih raziskavanj in smotrenega dela, ki nam bo pokazalo, da je koconoga sova v naših južnih deželah veliko pogostejša, kakor smo dosedaj mislili.

Koconoga sova biva v gozdih, posebno v gorovju, na severu tudi v ravnini. Podnevi ždi in se skriva v gostem drevju, pa tudi v temnem grmovju blizu tal ali v gostih vrheh igličevja. Le izjemoma, zlasti ob hudem mrazu, pride bliže poslopij. Črni les ji je ljubši kakor listniki, posebno v gorovju. Jeseni in spomladi zapusti svoja poletna bivališča in

---

[10]) Verzeichnis der in Krain beobachteten Vögel vom Jahre '890—'895. M. O. V. W. 1895, str. 83.

[11]) Ornis 1885, str. 275.

[12]) I. Jahresber. (1882) itd., str. 39; Aquila 1903, str. 85.

[13]) Glasnik Hrv. nar. društva 1902, str. 56.

[14]) Die Vogelsammlung itd., str. 17.

[15]) O. M. Sch. 1898, str. 322. M. O. V. W. 1887, str. 77.

[16]) Aquila 1905, str. 347.; 1912, str. 275, 302, 306; 1914, str. 90 in 92.

[17]) J. v. Csató: Verbreitung und Lebensweise d. Nachtraubvögel in Siebenbürgen. M. O. V. W. 1893, str. 18, štev. 3.

[18]) Aquila 1902, str. 208. [19]) Aquila 1909, str. 175.

[20]) J. f. O. 1908, str. 564.

[21]) E. Arrigoni Degli Oddi: Manuale di ornitologia italiana, str. 101 do 102 (posebnega dela).

se klati okoli. Tačas jo opazujemo pogosteje kakor druge letne čase v ravninah in sicer skoraj vedno posamič; le včasih se prikaže v večjih množinah. Selitev se vrši marca, aprila in oktobra.

* * *

Koconoga sova je miroljubne narave ter manj divja kakor čuk. Dan prespi in postane šele zvečer živahna, dasiravno lovi včasih tudi podnevi, zlasti na severu. Če jo podnevi prepodimo, ne leti daleč, vendar zelo spretno skozi vejevje in druge ovire. Leti lahko in rahlo, ker ima široka in dolga letalna peresa. Ta sova je zelo potrpežljiva, se da lahko in kmalu udomačiti, tudi če si staro dobil [22]). Kraja, ki si ga je izbrala, ne zapusti brez kakega posebnega vzroka in se tudi rada ne skuja.

Njen glas je podoben glasu čuka; za nežnim „kev kev“ pride še milejši, zategnjeni „kuuk kuuk kuuk“. Ob zori in v mraku se glasi „va va va“, ki je podoben pasjemu lajanju iz daljave ter se zdi, da slišimo smrdokavro [23]).

Hrani se z raznovrstnimi mišmi, lemingi, rovkami, netopirji in hrošči; lovi pa tudi manjše ptice. Preobilen živež spravi za slabše čase. Preden razkosa uplenjene ptice, jih skoraj popolnoma oskube; tudi miši požira le v koscih. Če ji v kletki pridružimo druge manjše ptice, jih kmalu raztrga in požre.

Gnezdo je navadno v duplih, posebno v zapuščenih gnezdih črne žolne, pa tudi ostalih žoln in drugih ptičjih vrst. Nikoli pa ne naredi gnezda v poslopjih, redko po votlinah, v skalovju, še redkeje prosto na vejah igličevja. Navadno trdijo prirodoslovci, da gnezdi koconoga sova aprila in maja, drugi zopet, da je njena gnezdilna doba od srede aprila do srede maja. Seidensacher trdi za naše južne kraje nasprotno, da začne samica valiti že meseca marca, ker je dobil iz celjske okolice dne 4. V. 1863 dva popolnoma godna mladiča [24]).

Samica znese 4—6, redkokdaj 7 ali celo 10 (v lemingovih letih) jajc, ki jih izvali v 16 dneh. Jajca so čisto bela, medlega bleska, močno okroglasta, pogosto špičasta; izpihana so proti luči bledormenkasta. Lupina je 0·21—0·22 *mm* debela. Jajca te vrste so tako močno podobna jajcem malega skovika, da so pripisovali gnezdo 3 svežih jajc, ki ga je bil našel Seidensacher dne 16. IV. 1862 v hrastovem deblu pri Celju [25]), dolgo časa malemu skoviku in šele pozneje so dognali, da so to jajca koconoge sove [26]). V svoji zbirki hranim kupljeno gnezdo 4 jajc z

---

[22]) Dr. F. Helm: Der Rauhfußkauz in der Gefangenschaft. O. M. Sch. 1896, str. 75 - 77.

[23]) O. J. 1911, str. 169.

[24]) Beobachtungen in der Vogelwelt, gemacht in der Umgegend von Cilli in Steiermark im Jahre 1863. Verh. d. zool.-bot. Gesellsch. 1864, str. 89.

[25]) Verh. d. zool.-bot. Gesellsch. 1862, str. 790—91.

[26]) O. Reiser: Über die Eier vom Sperlingskauz, Carine (Glaucidium) passerina (L.). O. M. B. 1901, str. 177—181.

dne 1. VI. 1907 iz Laponije (Anikjok). Poprečna mera 107 jajc (47 Göbel, 41 Rey, 13 Palmén, 6 Jourdain) znaša po Jourdainu 32·55 × 26·41 *mm*; 100 jajc iz Skandinavije, ki jih je izmeril Ottossen, pa 32·3 × 26·3 *mm*; največji teh 207 jajc sti merili 36·5 × 27·5 *mm* in 32·5 × 28·5 *mm*, najmanjši 29 × 25 *mm* in 31·5 × 23·6 *mm*. Wendlandt je izmeril 57 jajc, večinoma iz Laponije, ki so merila poprečno 33·2 × 27·1 *mm*, tehtala pa poprečno 0·94 *g*.

Najopasnejši sovražnik koconoge sove je človek, ki jo nepremišljeno preganja in pobija. Tudi manjše ptice jo strastno napadajo, če jo podnevi zalotijo. Včasih jih tudi od lakote mnogo pogine [27]). V koži, perju in drobovju živi precej neprijetnih zajedalcev; poznamo jih dozdaj 5 vrst.

Sicer ni plašna, vendar jo je težko dobiti na muho. Lovci jih postrele največ, kadar preže na kljunače. Ptičarji jih love v žimnice in na limanice. Privabimo jo tudi lahko, če oponašamo njen glas.

Ker so glavna hrana koconoge sove vsakovrstne miši, četudi rovk, netopirjev, manjših ptic in večjih žuželk, poleti celo polžev ne zametuje, jo moramo prištevati koristnim vrstam. Ptičarji jo uporabljajo tudi za lov malih ptic.

Iz hrane koconoge sove lahko posnamemo, da o kaki škodi, ki bi jo povzročala, sploh ne more biti govora, posebno pa pri nas v južnih deželah ne, kjer nikakor ne živi v znatnem številu, in zato jo moramo lovci, ki se ponašamo, da smo ljubitelji narave, še posebno ščititi.

(Dalje prih.)

Slovstvo.

Referati.

A. Penck, Die österreichische Alpengrenze. Mit einer Karte. 8⁰, 79 S. Stuttgart, Engelhorn, 1916.

In den letzten Jahren ist in Italien lauter denn je der Ruf nach „Befreiung“ der Stammesangehörigen in Österreich laut geworden. Indem Italien nach Volksgrenzen strebt, hat es keine Bedenken Angehörige anderer Nationen einzuschließen, um im Norden eine natürliche Begrenzung zu erlangen. In Italien findet man auf Schulkarten nicht selten neben der politischen Grenze Italiens die natürliche eingezeichnet. Als solche wird auf dem Festlande die Hauptwasserscheide der Alpen, welche die Zuflüsse des adriatischen Meeres umrahmt, angesehen. Darnach erscheinen zu Italien gewiesen die südliche Schweiz, Tirol südlich des Brenners, Görz, Triest, Istrien und Teile von Krain. Als Stellen, wo die natürlichen Grenzen Italiens ans Meer stossen, gelten Nizza und Fiume.

Gegenüber dieser Auffassung erhebt seine Stimme der als Fachmann in hohem Rufe stehende Professor der Geographie an der Universität dermalen in Berlin, früher in Wien, Dr. A. Penck, und beleuchtet sie in der unter obigem Titel erschienenen Studie vom geographischen, vom historischen, vom nationalen und vom wirtschaftlichen Standpunkte Österreichs sowie des verbündeten Deutschland.

---

[27]) O. M. Sch. 1888, str. 246.

Penck betont vor allem, daß der Hauptkamm und die Hauptwasserscheide der Alpen nicht Staatsgrenze und nicht Volksgrenze sind und es auch im Laufe der geschichtlichen Entwicklung nicht waren.

Wer nach Italien reist, begrüßt Italien nicht auf dem Alpenkamm. Erst viel südlicher kommt er aus der Natur Mitteleuropas mit Buchen- und Nadelwald, mit Feld und Wiese; erst am Gardasee begegnet man dem Ölbaum und kommt ins Land der Zitronen. Der Alpenkamm ist auch nicht durchaus Völkergrenze und ist kaum zu $^3/_7$ seiner Erstreckung Staatengrenze geworden. Die Alpen besitzen vielfach Pässe und diese verbinden beide Seiten des Gebirges. Es entwickelten sich daher Gebirgsländer und Gebirgsstaaten im Gegensatze zu den angrenzenden ebenen Vorländern und Ebenenstaaten, und zwar ohne Rücksicht darauf, ob sie von einem oder mehreren Völkern bewohnt werden (Schweiz etc). Die Lebensweise der Gebirgler ist eine andere als die der Ebenenbewohner und einiget sie.

Nicht der Brenner ist eine naturgemäße Grenze Tirols, beiderseits desselben bestehen die gleichen Verhältnisse. Desgleichen am weit offenen Reschenscheideck. Noch weniger kann man begreifen, daß am Toblacher Felde eine geographische Grenze Italiens durchlaufen soll. Die natürliche Grenze Tirols liegt vielmehr am Rande des Gebirges gegen die Poebene. Es hängt dies mit der jüngsten geologischen Geschichte des Landes eng zusammen. Die Gletscher der Eiszeit endeten zum Teil am Saume der Alpentäler, welche übertieft und zu breiten Furchen gemacht wurden. An der Stirne setzten sie gewaltige Moränen ab, welche wie Dämme Seen stauten. Endete der Gletscher im Tal, so blieb das weiter abwärts gelegene Talstück eng und tief. Solche Talengen hinderten besonders in frühern Zeiten den Verkehr durch das auf und ab des Pfades oft in schwindelnder Höhe über dem Flusse weit mehr, als der Brenner. Der Gardasee z. B. sperrt den Ausgang völlig. Erst in neuerer Zeit sind die Talengen der Etsch und der Brenta durchschient worden. Die Engpässe und Seen bilden natürliche Scheiden und können Staatengrenze sein. Die Schweiz ist ein Staat, welcher sich zu beiden Seiten des Hauptkammes der Alpen erstreckt und im Süden bis zu den Oberitalienischen Seen, im Norden bis zum Juragebirge reicht. In gleicher Weise reicht Tirol im Süden bis zur Poebene, im Norden bis zu den Kalkalpen. Leider hat es Österreich seinerzeit versäumt, die Umgrenzung bis zu den Talengen konsequent durchzuführen bis zu den Tälern von Comelico, Auronzo, Canal di Ferro und weiter im Osten bis zum Natisone; alsdann hätten die Hauptbahnen bei Toblach und im Isonzotale bessern Grenzschutz als sie ihn gegenwärtig haben.

Im Gebiete von Görz und Krain bildet die Sočagruppe der Julischen Alpen ein mächtiges, schwer übersteigbares Gebirge. Der Steilabfall gegen den Isonzo wird von Sueß und von Böhm als Grenze dieser Alpengruppe aufgefaßt. Das vorgelagerte Gebiet von Idria in welchem der Sockel der Triaskalke der julischen Alpen zutage tritt, entwässert teils zur Save, teils zum Isonzo. Die adriatische Wasserscheide geht schräg hindurch. Eine scharfe Grenze ist nicht zu ziehen. Weiter im Süden lagern die Plateaumassen des Ternovaner und Birnbaumerwaldes. Da wo sie zum Wippachtale steil abfallen, liegt nach Krebs, dem sich Penck anschließt, die Alpengrenze. Zwischen dem Birnbaumerwald mit dem Nanos und dem Gebiet des Krainer Schneeberges liegt eine tiefe und breite Einsenkung, welche Penck die adriatische Pforte nennt. In ihr überschreiten die Reichsstraße und die Eisenbahn den Karst, um aus dem Donaugebiet zur Adria zu führen. In alter Zeit schon wurde die höher gelegene Einsattlung zwischen dem Ternovaner und dem Birnbaumerwald zum Übergang benützt; das ist die julische

Pforte, heute wird sie wenig beansprucht. Die Alpengrenze setzt sich über die adriatische Pforte fort. Wegen der Unwegsamkeit der Vorlage bei Idria führen die Hauptwege aus Italien um die julischen Alpen herum: im Norden durch das Kanaltal und den Predil, im Süden durch die julische und die adriatische Pforte. Erst in neuester Zeit ist ein Hauptverkehrsweg durch ihre Mitte geführt worden, die Eisenbahn von Villach nach Triest.

Die Grafschaft Görz gestaltete sich an einer beherrschenden Stelle. Sie bildet den Schlüssel für das Isonzotal und das zu den genannten Pforten führende Wippachtal. Als die Grafschaft zu Österreich kam, da wurde das obere Talgebiet der Idria, da es bequemer über niedere Pässe von Krain her als aus dem Isonzo- und dem Wippachtal erreicht wird, zu Krain geschlagen, desgleichen die Gegend von Adelsberg. Vielfach wechselten im Laufe der geschichtlichen Entwicklung die Grenzen von Görz, aber der Kamm der julischen Alpen spielte bei den Grenzziehungen eine geringe Rolle, desgleichen die Wasserscheide bei Idria und an der adriatischen Pforte. Nur die Landesgrenze von Görz, Krain und Kärnten knüpft sich an den Kamm.

Schwieriger als anderswo ist die Wasserscheide am Karste zu erkennen. Die Karstflüsse verlaufen vielfach unterirdisch und durchbrechen in Höhlen höheres Terrain. Der Sattelpunkt der adriatischen Pforte nördlich von Adelsberg liegt nicht auf der Wasserscheide. Die italienischen Geographen verlegen die natürliche Grenze Italiens auf den Sattelpunkt, entgegen ihrem Prinzip der Wasserscheidengrenze

Wie der Hauptkamm der Julischen Alpen keine politische Grenze erster Ordnung geworden, so ist er auch keine Völkergrenze. Zu beiden Seiten wohnen Slowenen. Erst in der Ebene Friauls ist die romanische Bevölkerung angesiedelt. Sie redet friaulisch schreibt italienisch. Der große Unterschied liegt wie in Südtirol zwischen dem Gebirge und der Ebene. Italien müsste, wenn es sich bis an die adriatische Wasserscheide erstrecken möchte, in eine fremde Landesnatur greifen und fremde Völkerschaften in seine Grenzen einschließen.

Es ist eine geographische Notwendigkeit, daß sich Österreich den Weg vom Binnenlande durch die Adriatische Pforte zum Meere sicherte. Das geschah vor 550 Jahren. Als Venedigs Macht 1797 zu Ende gieng, da rückte Triest an die erste Stelle unter den Häfen der Adria, denn es ist der Hafen an der adriatischen Pforte. Die Grafschaft Görz hat für Österreich großen Wert, denn sie bildet die zweite Zufahrtstraße nach Triest.

Wenn die adriatische Wasserscheide die natürliche Grenze Italiens ist, so müssten fremde Völker zu Italien kommen, (Deutsche am Brenner, Slowenen im Isonzogebiet) und zu einer Irredenta in Italien Anlaß geben. Will aber Italien nur Italiener einschließen, so kann es sich nicht bis zur Wasserscheide ausdehnen.

Keine von diesen beiden Auffassungen ist nach Penck die richtige. Staaten werden nicht von einem Grenzverlauf längs Wasserscheiden oder Flüssen bestimmt, sondern durch ihren Inhalt, und dieser ist nicht bloß durch ein Volk gegeben. Österreich ist ein durch die Natur zusammengehaltener Staat, welcher sich um seinen Mittelpunkt Wien gruppiert und braucht Naturgrenzen. Die heutige Alpengrenze Österreichs folgt vielfach einer Naturgrenze. In Südtirol bauen sich die Alpen weiter nach Süden vor als sonst und schaffen Raum für ein inneralpines, zu Österreich und nicht zu Italien gehöriges Land. Triest hat sich vor 500 Jahren freiwillig an Österreich ausgeschlossen. Deutschland kann nicht zugeben, daß dieser Hafen Österreich entrissen wird. „Nur dann ist Deutschland stark, wenn es im Verein mit dem verbündeten Österreich sich quer erstreckt durch das mittlere Europa von den nördlichen Meeren bis zum Mittelmeer“. Die Sicherung der Tauernbahn im

Isonzotal verlangt, daß nicht, wie gegenwärtig, der Judriobach Grenzfluß sei, sondern der weiter westlich vorbei führende Natisone. Der Besitz von Görz ist unerläßlich für Österreich, wenn es Triest sicher ausnützen will. Der Schutz der Zufahrt von Triest erheischt ferner den dauernden Besitz des Isonzodeltas bis über Grado hinaus. Triest braucht die Bucht von Monfalcone („Neuenmarkt") sowie die Süsswasserquelle des Timavo. Soll übrigens Triest das werden, wozu es durch die Größe des Hinterlandes bestimmt ist: ein Hafen ersten Ranges — „so muß das korrupte Italienertum aus ihm entfernt werden". *F. S.*

Zapiski.

Dalmatinova biblija in katoliški duhovniki. Dr. Josip Gruden pripomni v članku „K drugemu slovenskemu prevodu sv. pisma" (Carniola N. v. VII. 1916. zv. 2. str. 93), kako so se okoriščali duhovniki po reformacijski dobi z Dalmatinovo biblijo in s Kreljevim prevodom Spangenbergove postile. Da so smeli rabiti protestantovsko sv. pismo, so si morali izprositi dovoljenje škofijskega ordinariata. Zanimivo je, kako se taka dva prosilca magister Jakob Terpin in Andrej Tome — oba kapelana v Šmartinu pred Kranjem — v svoji vlogi dne 24. malega srpana 1679 sklicujeta na uboštvo slovenskega jezika, ki se ne morejo z njim čestokrat izraziti izreki sv. pisma v propovedih (Lingua nostra Slauonica adeo sterilis est, ut sæpe sacræ Scripturæ textus occurrentes in concionibus, eâdem exprimere iuxta sensum non valemus), zato prosita, naj se jima dovoli raba biblije. Škofijstvo je uslišalo njuno prošnjo in jima dovolilo porabo za eno leto izza dneva odloka. — V enaki stvari se je obrnil na ordinariat radovljiški kapelan Gregor Tettinger dne 29. vinotoka 1686. Prosil je dovolila, da bi smel čitati slovensko biblijo in tri druge knjige „slovenska postila" zvane (petit licentiam Biblia Sclauonica legendi, et alios tres Postilla Sclauonica nuncupatos). Tudi tej prošnji je škofijstvo ugodilo za eno leto, toda z opomnjo, da se bralec ne sme predrzno zanašati na besedilo slovenske biblije, nego naj ga primerja s slovilom katoliškega latinskega sv. pisma; one tri knjižice slovenska postila zvane sme prečitati samo enkrat; prečitane naj po preteku enega leta pošlje ordinariatu in mu jih izroči v hrambo (Licentiam petitam Biblia Sclauonica legendi ita, ne eorumdem textui sine collatione Catholici temere credat, per annum duraturam authoritate a sede apostolica sub dato 20. Junuarij 1684 ad quinquennium Nobis concessa supplicanti hocce Decreto concedimus, ac impartimur, qui etiam poterit alios tres libellos Postilla Sclauonica nuncupatos semel t'm perlegere, et demum perlectos post annum Offo nro submittere, et deponere sciet. Ex offo Labaci 29. oct. 1686). Škof. arh. Vis. prot. *I. Vrhovnik.*

O Kastelčevem prevodu sv. pisma omenja dr. Josip Gruden v monografiji „K drugemu slovenskemu prevodu sv. pisma" (Carniola n. v. VII. 1916. zv. 2. str. 94.), da je bil izdelan okoli leta 1686.; ta prevod sv. pisma stare in nove zaveze je ostal zaradi neugodnih tiskarskih razmer v rokopisu in se slednjič izgubil. — Ko je bil navel Valvasor (VI.

str. 360) natisnjena dela Matija Kastelca, je postavil na prvo mesto seznama ne še natisnjenih rokopisov imenovanega pisatelja njegovo: Simplex Translatio Sacrorum Bibliorum Veteris et Novi Testamenti, secundum articulos, in tribus Tomis. — Po Valvasorju je posnel o. Marko Pohlin v Bibl. Carn. str. 13 naslov tega nenatisnjenega dela Kastelčevega in pripomnil: Ubi lateat: vel num perieret, nusquam potui pervestigare. — Del tega rokopisa je našel slučajno Janko Pukmeister Vijanski. V počitnicah je potoval po Spodnjem Štajerskem in priobčil par doživljajev s potovanja v Zgodnji Danici X. dne 27. velikega srpana 1857 l. 35. str. 141 v dopisu „Iz Velenja na Štirskem“. Tamkaj stoji: Na popotvanji sim dospel v Pšece, blizo Brežic. V ondešnjim gradu sim našel pri baronu Moscon-u star slovensk rokopis, ki me je zelo mikal. Pogledal sim ga nekaj malo in našel sim, da je pismo noviga zakona. Naslov mu je: „Catolis'ku popissovanîe svetiga pisma noviga testamenta. Popissan od Matthia Cas'telza Canonica v' Novim Mestu 1680“. Prašal sim mladiga gosp. barona, ali proda to knjigo, in je djal, de. Ako bi toraj kdo ta rokopis hotel kupiti, naj se do gosp. barona oberne. — Baron rokopisa ni prodal, nego ga je podaril Slovenski Matici. V Vavrůovem poročilu o Matičini knjižnici (Narodni koledar in letopis Matice slov. za leto 1867. str. 49) se nahaja po naštetih drugih rokopisih naslednja vest: Gosp. baron Alfred Moškon je poklonil Matici 29. maja 1864: Dva zvezka (II., VI.) sv. pisma po prestavi Matija Kasteleca, kanonika v Novem mestu 1680. — Profesorju Maksu Pleteršniku gre zasluga, da je prišel dragoceni rokopis iz pišeškega grada v Matično shrambo. — Tedanji tajnik „Slov. Matice“ Fran Levstik se je razveselil te imenitne pridobitve in jo omenil v „Ljublj. Zvonu“ I. 1881 v kritiki pl. Kleinmayrove „Zgodovine slov. slovstva“ (str. 700) in v istem letniku „Lj. Zv.“ obširneje v razpravici o P. Xaveriju a S. Ignatio (str. 784). Levstik je ugotovil, da je bilo Kastelčevo sv. pismo celokupno, ne samo izvadek iz njega, kakor je sklepal Čop (Šafařik's Gesch. der südslaw. Literatur I. str. 126), navajajoč to rokopisno delo po Valvasorju in o. Marku Pohlinu, iz besed „secundum articulos“. Kastelec je prevel vse sv. pismo. Levstik piše, da je prevod iz leta 1680. Kastelčev svetopisemski rokopis je imela nekdaj knjižnica bosih avguštincev na Ajdovščini v Ljubljani, kar je razvidno z lističa prilepljenega na prvo stran v koženico zvezanega rokopisa, kjer stoji natisnjena naslednja pripomnja: Est Conventûs F. F. Eremit. Discalc. S. P. Augustini ad S. Josephum. Labaci. Levstik meni, da so vtegnili baš avguštinci omisliti vezavo Kastelčevemu četrtinskemu rokopisu. Pohlina je ostro zavrnil: Kdo verjame, da bi Marko ne bil ničesar znal o Kastelčevem sv. pismu, ki se je hranilo v knjižnici njega samostana? — Da hrani Slovenska Matica v svoji knjižnici 2 zvezka Kastelčevega sv. pisma, je potrdil Josip Marn v Jezičniku XXI. 1883 str. 37., kjer citira iz njega Luk. VI. 41. 42. in Rim. XIII. 11—14. *I. Vrhovnik.*

Izdaja in zalaga „Muzejsko društvo za Kranjsko“ v Ljubljani.
Tisk J. Blasnika nasl.

1.

Noga grahaste sove,
Surnia ulula (L.). sl. 1.

2.

Noga lesne sove,
Syrnium aluco (L.), sl. 2.

Noga snežne sove.
Nyctea nyctea (L.).

„Muzejsko društvo za Kranjsko“

oddaja nečlanom stare letnike po naslednjih cenah:

Izvestja VII.—XVII. in Mitteilungen I.—III., X.—XIX. . po **3.— K.**

Izvestja III., VI. in Mitteilungen V., VI., IX, XX. . . . po **5·— K.**

Carniola n. v. I., II., IV.—VI. . . . . po **8.— K.**

Nepopolni so letniki Izvestja: IV., V., XVIII. XIX. — Mitteilungen VI. (samo zgodovinski del, cena 2·— K). VIII. — Carniola I., Carniola n. v. III. **Posamezni zvezki** teh letnikov, kakor tudi nadštevilni ostalih se oddajajo: snopiči Izvestij in Mitteilungen po **70 vin.,** dvojni po **1·20 K** — Sešitki Izvestij XVIII. in XIX. po **1·50 K,** dvojni po **2·50 K** — Carniola I (sešt. III./IV.) in Carniola n. v. posamezne številke po 2·— K, dvojne po 4·— K.

Razprodani so: Izvestja I., II., — Mitteilungen IV., VII. — Carniola II. — Kot seperatni odtisi so v zalogi po naslednjih cenah:

Gratzy, **Repertorium zur 50jährigen Geschichtsschreibung Krains** **1.— K.**

Gratzy, **Repertorium zu Valvasors »Ehre des Herzogtums Krain«.** **1·— K.**

Gruden, **Šola pri sv. Nikolaju in ljubljansko nižje šolstvo po reformaciji** . . . . . **1·50 K.**

Steska Viktor, **Cerkev sv. Primoža nad Kamnikom** (umetnostnozgodovinska študija s 13 podobami in 1 umetniško prilogo) . . . . . **1·50 K.**

Seidl Ferd., **Širokočelni los v starejši diluvijalni naplavini Ljubljanskega barja.** S podobami . . . . . **1·— K.**

Sajovic dr. Gv., **Herpetološki zapiski za Kranjsko** (popis kranjskih kač in kuščaric). S podobami . . . . . **1·50 K.**

Sajovic dr. Gv., **Kranjski mehkužci.** S podobami . . . . . **1·50 K.**

Na razpolago je tudi nekaj posebnih odtisov nekaterih zgodovinskih in prirodopisnih razprav. Interesentom se dopošlje na zahtevo seznam.

Člani in oni, ki naroče več kot 10 letnikov, dobe primeren popust.

Novi udje: Dr. Iv. M. Čok, odvetniški kand. v Trstu. — Dr Jože Lovrenčič, odvetnik, sedaj nadporočnik avditor, Mitrovica. — F. Repič, revident Južne žel., Ljubljana. — Henrik Steska, c. kr. okr. komisar, Ljubljana. — Dr. Karol Šavnik, c. kr. sekcijski svetnik v finančnem ministerstvu, Dunaj. — Uršulinski samostan, Škofja Loka. — Med novimi udi, ki so bili objavljeni v 1. zv. Carniole 1916, se mora glasiti pravilno Nicefor Stepančič in ne Nicefer Stefančič.

CARNIOLA

IZVESTJA MITTEILUNGEN

Muzejskega društva za Kranjsko des Museal-Vereines für Krain

COMPTES-RENDUS

de l' Association du Musée de Carniole

Uredniki: Redakteure:

Dr. Jos. Gruden, Dr. Jos. Mantuani, Dr. Gv. Sajovic,

Rédacteurs

Nova vrsta — Neue Folge

LETNIK VII. — ZVEZEK 4.

Nouvelle Série

V LJUBLJANI 1916

IZDAJA IN ZALAGA MUZEJSKO DRUŠTVO ZA KRANJSKO

TISK J. BLASNIKA NASLEDNIKOV

VSEBINA:

Stran

Spominu Nj. c. in kr. apostolskega Veličanstva cesarja Franca Jožefa I. 219—221

Jos. MANTUANI, Pasijonska procesija v Loki. . . . . 222—232

BERGDIREKTION IDRIA, Die dritte Okkupation Idrias durch die Franzosen im Jahre 1809. (Fortsetzung) . . . . . 232—241

Dr. Janko PONEBŠEK, Naše ujede. (Nadaljevanje) . . . . . 242—270

Slovstvo. Ludmil Hauptmann, Politische Umwälzungen unter den Slowenen vom Ende des sechsten Jahrhunderts bis zur Mitte des neunten. [Mantuani.] — Dr. Josip Gruden, Zgodovina slovenskega naroda. VI. [J. Vesenjak.]. — Jahrbuch des hydrographischen Zenbureaus im k. k. Ministerium für öffentliche Arbeiten. Das Savegebiet. [F. S.] . . . . . 270—276

Zapiski. Dr. Gv. SAJOVIC, † Dr. Franc Megušar. — Dr. Avg. ŽIGON, † Dr. Friedrich Ahn. — J. Š—R, † August Leskien. — Dr. Fr. KOS, Najstarejši štatut mesta Gorice. — Berichtigung . . . . . 276—284

Društveni vestnik. Dr. J. ŠLEBINGER, † Franc Levec. — Iv. GRAFENAUER, † Frančišek Hubad. — Društvenim udom. — Novi udje. — Umrli udje. — Imenik udov . . . . . 285—310

Slike: Čuk, stran 245. — Mali skovik, stran 253. — Pegasta sova, stran 261. — † Dr. Franc Megušar, stran 277. — † Franc Levec, stran 292. — † Frančišek Hubad, stran 303. — Tab. VII.

Za obliko in vsebino so odgovorni pisatelji sami.
Ponatis je dovoljen le s privoljenjem pisatelja in uredništva.

„Carniola“ izhaja štirikrat na leto. Člani »Muzejskega društva« plačajo **letnih 6 kron** in dobivajo »Carniolo« brezplačno. Članarino je plačati v prvem četrtletju vsakega leta.

V knjigarnah znaša naročnina na Carniolo K 7·— letno.

Upravništvo in uredništvo »Carniole« je v Ljubljani (deželni muzej).

CARNIOLA

IZVESTJA
Muzejskega društva za Kranjsko

MITTEILUNGEN
des Museal-Vereines für Krain

COMPTES-RENDUS
de l' Association du Musée de Carniole

Uredniki:

Dr. Jos. Gruden, Dr. Jos. Mantuani, Dr. Gv. Sajovic,

Redakteure:

Rédacteurs

Nova vrsta — Neue Folge

LETNIK VII.

Nouvelle Série

V LJUBLJANI 1916

IZDAJA IN ZALAGA MUZEJSKO DRUŠTVO ZA KRANJSKO

TISK J. BLASNIKA NASLEDNIKOV

INDEX.

Zgodovinski del.	Historischer Teil.	Histoire.	Pag.
Razprave.	**Abhandlungen.**	**Dissertations.**	
Steska Viktor, Cerkev sv. Primoža nad Kamnikom.	–, Die St. Primuskirche ob Stein.	—, L' église de ss. Prime et Félicien près de Kamnik.	1
Bergdirektion Idria, Die III. Okkupation Idrias durch die Franzosen 1809, III.—V. Teil.	=	—, La IIIème occupation d' Idria par les Français en 1809. III.—V. partie.	29, 232
Gruden dr. Josip, K drugemu slovenskemu prevodu sv. pisma.	—, Zur zweiten slovenischen Übersetzung der hl. Schrift.	—, Étude sur la seconde traduction slovène de la sainte écriture.	93
Bučar dr. Franjo, Popis knjiga, koje su izašle u jugoslavenskoj protestantskoj tiskari u Urachu - Tübingenu u XVI. stoljeću.	—, Der südslavische protestant. Bücherdruck in Urach-Tübingen im 16. Jahrhundert.	—, Catalogue de livres protestants des Slaves du Sud, imprimés à Urach et Tübingen au 16ème siècle.	104, 178
Kos dr. Milko, Opazke h kronološki vrsti tržaških škofov v srednjem veku.	—, Beiträge zur Chronologie der Triester Bischöfe im Mittelalter.	—, Remarques à la chronologie des evêques de Tergeste au moyen-âge.	161
Mantuani dr. Jos., Pasijonska procesija v Loki.	—, Die Passionsprozession in Bischoflack.	—, La procession de passion tenue autrefois à Loka.	222
Slovstvo.	**Literaturbericht.**	**Chronique des Livres.**	
Murko Dr. Matthias, Bericht über phonograph. Aufnahmen epischer Volkslieder im mittleren Bosnien und in der Herzegowina im J. 1913. [Debevec dr. Jos.]	=	—, Rapport sur les prises phonographiques del épopée populaire en Bosnie centrale et Hercegovine en 1913.	73
Gruden dr. Jos., Slovenski župani v preteklosti. [Mantuani dr. Jos.]	—, Slovenische Gauvorstände in der Vergangenheit.	—, Chefs des tribus slovènes du passé.	73
Gruden dr. Jos., Zgodovina slovenskega naroda. V. in VI. [Vesenjak Iv.]	—, Die Geschichte der Slovenen. V. u. VI. Teil.	—, L' histoire du peuple slovène. V. et VI. partie.	75, 273
Mein Österreich, mein Heimatland. [Mantuani dr. Jos.]	=	—, Chère Autriche, ma patrie.	76

			Pag.
Capuder dr. K., Zgodovina c. in kr. pešpolka št. 17. [Gruden dr. Jos.]	—,Geschichte des k. u. k. Inf. Reg. Nr. 17.	—, Histoire de l' imp. et roy. régiment d' infanterie Nr. 17.	77
Schmid Walter, Emona. I. Teil. [Breznik Jos.]	=	—, Emona. Ière partie.	142
Kidrič dr. Fr., Framasonske lože hrvaških zemelj Napoleonove Ilirije. [Vesenjak Iv.]	—, Freimaurer-Logen der kroatischen Gebiete Illyriens zur Zeit Napoleons.	—, Les loges des francmaçons dans les provinces croates de l' Illyrie du Napoléon I.	143
Bežek Viktor, Občno vzgojeslovje z dušeslovnim uvodom. [Vesenjak Iv.]	—, Allgemeine Erziehungslehre mit einer psychologischen Einleitung.	—, Pédagogie universelle avec une introduction psychologique.	144
Hauptmann L., Politische Umwälzungen unter d. Slovenen vom Ende des VI. bis zur Mitte des IX. Jahrh. [Mantuani dr. Jos.]	=	—, Renversements politiques entre les Slovènes depuis la fin du VIème jusqu' à la moitié du Xème siècle.	270
Zapiski.	**Notizen.**	**Mélanges.**	
Šašelj Iv., Doneski k zgodovini zvonarjev in zvonov po Kranjskem.	—, Beiträge zur Geschichte der Glockengießer und Glocken in Krain.	—, Contributions à l' histoire des fondeurs de cloches et des cloches en Carniole.	80
Mantuani dr. Jos., Spomenik iz nunske cerkve v Loki.	—, Ein Denkmal aus Ursulinerinnenkirche in Bischoflack.	—, Une plaque commémorative de l' église des Ursulines à Loka.	146
Vrhovnik Iv., Dalmatinova biblija in katoliški duhovniki.	—, Dalmatins Bibelübersetzung und katolische Geistliche.	—, La traduction de la bible executée par Dalmatin, et le clergé catholique.	217
Vrhovnik Iv., O Kastelčevem prevodu sv. pisma.	—, Zur Bibelübersetzung von Kastelic.	—, Contribution concernante la traduction de la bible exécutée par Kastelic.	217
Kos dr. Fr., Statut mesta Gorice iz l. 1391.	—, Statut der Stadt Görz aus dem J. 1391.	—, La constitution de la ville de Gorice de l' an 1391.	282
Življenjepisi.	**Biographien.**	**Biographie.**	
Šlebinger dr. J., † Pintar Luka.	—, † Lukas Pintar.	—, Mr. Luka Pintar, bibliothécaire †.	150
Mantuani dr. Jos., Spominu Nj. c. in kr. apostolskega Veličanstva cesarja Franca Jožefa I.	—, Dem Andenken Sr. k. u. k. apostolischen Majestät Kaiser Franz Josef I.	—, En mémoire de Sa Majesté feu l' empereur François Josephe Ier.	219
Sajovic dr. Gv., † dr. Fr. Megušar.	—, † Dr. Franz Megušar.	—, Mr. le dr. François Megušar. †	276

			Pag.
Žigon dr. J., † dr. Friedrich Ahn.	—, † Dr. Friedrich Ahn.	—, Mr. le dr. Fréderic Ahn, bibliothécaire. †	280
Šlebinger dr. J., † Avg. Leskien.	—, † Prof. dr. Aug. Leskien.	—, Mr. le dr. Auguste Leskien, professeur. †	281
Šlebinger dr. J., † Franc Levec.	—, † Franz Levec.	—, Mr. François Levec, inspecteur des écoles. †	285
Grafenauer Ivan, † Franc Hubad.	—, † Franz Hubad.	—, Mr. François Hubad, inspecteur des écoles. †	303

Prirodopisni del. — Naturhistorischer Teil. — L' histoire naturelle.

Razprave. — Abhandlungen. — Dissertations.

Ponebšek dr. Janko, Naše ujede.	—, Unsere Raubvögel.	—, Nos oisseaux de proie. 39, 109, 188, 242
Paulin Alphons, Über einige für Krain neue oder seltene Pflanzen und die Formationen ihrer Standorte. II. Teil.	=	—, Quelques plantes nouvelles ou rares en Carniole et la formation des endroits, ou les on trouve. II. partie. 61, 129, 284

Slovstvo. — Literaturbericht. — Chronique des Livres.

Dörr Dr. J. N., Über die Fernwirkung der Explosion auf d. Steinfelde bei Wiener Neustadt. [Seidl Ferd.]	—	—, Quelle était la sphère d' activité de l' explosion de Steinfeld près de Wiener Neustadt? 78
Waagen Dr. L., Karsthydrographische Mitteilungen aus Unterkrain. [Seidl Ferd.]	=	—, Communications respectives la hydrographie du Karst de la basse Carniole. 79
Lesowsky Dr. Ant., Die Steiner Alpen. [Breznik Jos.]	=	—, Les alpes de Stein. 144
Müller Dr. Jos., Zur Kenntnis der Höhlen- u. Subterranfauna von Albanien, Montenegro, Serbien, Italien u. des österr. Karstgebietes. [Serišar Albin.]	—	—, Études relatives à la connaissance de la faune cavernaire et souterraine de l'Abanie, Serbie, du Montenegro, de l' Italie et du Karst autrichien. 145
Penck A., Die österreichische Alpengrenze. [Seidl Ferd.]	=	—, La frontière des Alpes autrichiennes. 214
Hydrographisches Zentralbureau, Niederschlags- u. Wasserstandsbeob. im Savegebiet 1911. [Seidl F.]	=	—, Observations d' ombromètre et de l' hauteur de l' eau dans le bassin de la Save en 1911. 274

Zapiski.	Notizen.	Mélanges.	Pag.
Stranetzky K., Jame in požiralniki okrog Žirov.	—, Höhlen und Saugl öcher um Sairach.	—, Les cavernes et les gouffres dans les environs de Žiri.	84
Seliškar Albin, Modropikčasti slepič na Kranjskem.	—, Die blaupunktierte Blindschleiche in Krain.	—, Anguis fragilis v. incerta Kryn. en Carniole.	85
Društveni vestnik.	**Vereinsmitteilungen.**	**Chronique de la Société.**	
Društv. odbor za l. 1916.	Ver.-Ausschuss f. 1916.	Bureau de la soc. p. 1916.	86
Društv. občni zbor 1916.	Generalversammlung.	L' assemblée générale	86
Osebne vesti.	Personalnachrichten.	Notices respectives nos Sociétaires.	91, 160
Društvenim udom.	An unsere Mitglieder.	A nos Sociétaires.	91, 160, 305
Novi udje.	Neue Mitglieder.	Les nouv. Sociétaires.	305
Umrli udje.	Verstorbene Mitglieder.	Nos Sociétaires défunts.	92, 305
Imenik udov.	Mitgliederverzeichnis.	Liste des Sociétaires.	306
Podobe.	**Bilder.**	**Illustrations.**	
Fr. Kurz pl. Goldenstein, Pogled v ladjo cerkve sv. Primoža. [uvodna priloga.]	—, Blick in das Schiff der St. Primuskirche. [Titelbeilage.]	—, Vue au dedans de la nef de l' église de s. Prime. [Pièce ajoutée.]	
Cerkev sv. Primoža: tloris;	St. Primuskirche: Grundriß;	L' église de s. Prime: plan;	12
zunanjščina, oltar;	das Äußere, Altar;	le dehors, l' autel;	13, 14
romansko okno;	romanisches Fenster;	fenêtre (style roman);	15
tabla iz l. 1637;	Wandtafel aus d. J. 1637;	tableau de l' an 1637;	18
gotiški kip Mat. božje;	Gotisches Standbild der Mutter Gottes;	statue de Nôtre Dame (style gothique);	19
stenske freske;	Wandfresken;	peintures murales.	20—25
tloris cerkve sv. Petra.	Grundriß der St. Peterkirche.	Plan de l' église de s. Pierre.	26
Ploščica o posvečenju škofjeloške nunske cerkve l. 1669.	Gedenktäfelchen über die Konsekration der Nonnenkirche in Bischoflack im J. 1669.	Plaque commémorative de la consécration de l' église conventuelle de Škofja Loka de l' an 1669.	147
Luka Pintar.	Lukas Pintar.	Mr. Luka Pintar.	152
Dr. Franc Megušar.	Dr. Franz Megušar.	Mr. le dr. François Megušar.	277
Franc Levec.	Franz Levec.	Mr. François Levec.	292
Franc Hubad.	Franz Hubad.	Mr. François Hubad.	303
Mala uharica.	Ohrkauz.	Hibou vulgaire.	41
Močvirna uharica.	Sumpfohreule.	Hibou brachyôte.	51
Veliki skovik.	Kleine Ohreule.	Petit duc.	59
Kozača.	Habichtseule.	Chouette de l' Oural.	121
Lesna sova.	Waldkauz.	Chouette hulotte.	193
Koconoga sova.	Rauchfußkauz.	Chouette Tengmalm.	211
Čuk.	Steinkauz.	Chevêche.	245
Mali skovik.	Sperlingskauz.	Chouette chevêchette.	253
Pegasta sova.	Schleiereule.	Chouette effraie.	261
Noge naših sov.	Fänge unserer Eulenarten.	Serres de nos hiboux.	tab. II.—VIII.

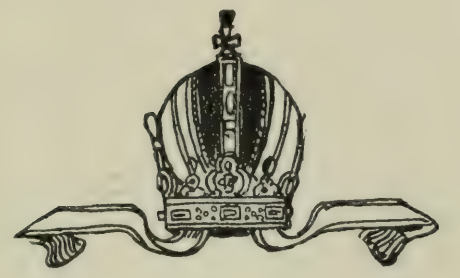

Vsa Avstrija stoji pod utisom globokosežnega dogodka: smrt cesarja in apostolskega kralja Franca Jožefa I. pretresa duše vseh narodov in vseh slojev naše domovine. Pretežna večina Avstrijcev je poznala umrlega vladarja samo kot „cesarja“ kat'eksohen; bil jim je tip in obsežek monarha. To je tudi po vsem umljivo, kajti naša sedanja Avstrija je njegovo trudapolno delo, njena sedanja oblika, njen ustroj in njeno častno mesto med drugimi državami v Evropi so tesno zvezani, da ne rečem spojeni z bogatim življenjem njenega neumorno in vestno delavnega krmarja. Neutešeno stremljenje, osrečiti pestro skupino narodov monarhije, dvigniti njihovo kulturo v vsakem pogledu, to je presevalo še častitljivega starčka z mladeniškim ognjem. Vsaj bi drugače ne bilo mogoče človeški moči vstrajati skoraj polnih 68 let na pretežavnem in odgovornem mestu ter prehoditi toliko trnjevega pota obdanega od bodečega plota na obeh straneh. Kaj čuda, da so bile njegove zadnje besede: „Truden sem“ —

„Strudila ga je težka hoja“.

S trenutkom, ko je izpustila njegova delavna roka državno krmilo, postal je preblagi vladar s svojim ogromnim delom težko izčrpljiv zgodovinski problem. A ko je njegovo osebno delovanje zaključeno, smejo se avstrijski narodi strmé ozreti na nepregledno vrsto načrtov, zasnov, poizkusov, ukrepov in odlokov, izvršenih njim v korist in na podvig njihovega blagostanja.

„Muzejsko društvo za Kranjsko“ se kot znanstvena korporacija ob grobu nepozabnega cesarja spominja v iskreni hvaležnosti v prvi vrsti onih dobrot, ki jih je naklonila njegova očetovska skrb duševni kulturi v obče in znanstvu posebej. Od državnega osnovnega zakona, ki daje resni vedi popolno prostost, pa do zadnje ljudskošolske novele, od prve univerze pa do zasilnih ljudskih šol, od cesarske akademije do najmanjšega znanstvenega društva, od bogatih dvornih muzejev do malih privatnih zbirk, od dvorne knjižnice do najneznatnejše ljudske čitalnice: za vse te in podobne zahteve je imel vzvišeni duh monarhov razumevanje, za vse dobrohotno skrb in pravičnost.

Za njegove vlade so bile temeljito preustrojene univerze, dobile so prostost pouka in učenja. V tostranski državni polovici smo dobili dve novi znanstveni ognjišči: vseučilišče v Črnovicah (1875) in češko v Pragi (1882), dočim je bila olomuška univerza razpuščena, ker ni imela več dovolj življenskih pogojev. V Translitvaniji je bilo v Zagrebu pravzaprav na novo osnovano hrvaško vseučilišče in še-le letos se je pridružila visokim šolam v Budapešti in Kološu nova v Požunu. Poleg teh pa so nastale razne akademije: za umetnost, za trgovino, za konzulare in orientalski jezik. Razvile so se obstoječe akademije znanosti (Dunaj, Budapešta, Krakov; na novo so bile ustanovljene Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti v Zagrebu (1866) in Česká Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a uměni (1890).

Nove gospodarske potrebe so dobile svoje visoke šole za tehniko, poljedelstvo, rudarstvo in veterinarstvo.

Razvoj srednjega šolstva je tako velikanski, da so se osobito gimnazije, realne gimnazije in realke za vlade v Bogu počivajočega cesarja potrojile; Avstrija se v tem pogledu in razmerno lahko kosa z marsikatero drugo državo. Tudi notranji ustroj se je približal pedagoškim in lokalnim zahtevam; ako imajo narodi še želja, je iskati vzroka v upravnih težavah.

Za vladanja cesarja Franca Jožefa I. je dobila pri nas tudi vsaka župna vas svojo šolo, četudi le za silo. S tem

je začel vidno padati analfabetizem v Avstriji v geometrični progresiji.

Za posebne zasluge in v podbudo na duševno-kulturnem poprišču je ustanovil blagopokojni vladar častni znak za umetnost in vedo; s tem je pokazal, kako ve spoštovati duševno delo.

Tudi naše društvo se je razvilo pod egido cesarjevih načel v to, kar je danes: v izključno znanstveno društvo. Brez teh načel bi njegovo delovanje bilo brez zaščite in podpore. Osebni značaj cesarja Franca Jožefa I. je bil stroga pravičnost, viteštvo, velikodušnost, milina in dobrohotnost; jamčil je vsakemu podaniku najvišjo oporo in pospeševanje njegovih stremljenj, da so bile le državi in človeštvu na korist. Kar velja o posamezniku, to velja o društvih v še večji meri.

In ta neprecenljiva naša opora se je nagnila, uklonivši se božjemu sklepu. Prenehalo je bíti očetovsko srcé, zaprlo se je oko, ki je odsevalo samo dobroto in ljubezen! „Muzejsko društvo za Kranjsko“ stoji v najgloblji tugi v družbi nepreglednih množic ob grobu velikega cesarja, kruto zadeto, da se je poslovil skrbni oče, dobrotni vladar, knez, ki je znal s svojo ljubeznjivostjo zabrisati vrzeli, ki so ga ločile od podanikov; prav zato se je znal tudi vživeti v stremljenja, želje in nade svojih podložnikov.

Vspričo veličastva smrti obljubujemo, da spomin na uzornega vladarja, viteškega gospoda, očetovskega gospodarja in neprekosnega človekoljuba nikdar ne zamre v naših srcih, ampak da mu ga vedno hvaležno ohranimo, tudi preko groba za vse čase. Če si je kdo zaslužil kak trajen in časten spomin, si ga je gotovo blagopokojni cesar Franc Jožef I.: „njegova dela gredo za njim“!

Pasijonska procesija v Loki.

JOS. MANTUANI.

V drugem letniku „Izvestij muzejskega društva za Kranjsko“ je podal njihov zaslužni ustanovitelj in urednik A. Koblar pod naslovom: „Pasijonske igre na Kranjskem“ črtico, v kateri je opozoril na škofjeloško procesijo in priobčil del njenega besedila, ki je zloženo v slovenskih stihih.

Da se poučim o celokupni vsebini, želel sem pred nekaj leti pregledati izvirnik. A komaj se je našla zanimiva in kulturnozgodovinsko važna knjižica [1]). Pripetilo bi se pa lahko, da bi jo ugonobila kaka nesreča, recimo požar, potres ali podobne nezgode. Delce pa zasluži kot kulturnozgodovinski in zanimiv slovstven dokument naše pozornosti in ohranitve. Kaže nam, kako žilavo se je upirala ljudska govorica ugonobitvi. V mestu brižinskih škofov je bilo treba stihov v domačem jeziku v prireditvah, namenjenih širšim plastem. — Popolni ponatis bo nedvomno marsikateremu slovstvenemu zgodovinarju dobro došel, tako gledé jezika samega vobče, kakor tudi zaradi loškega narečja in zaradi „pesniške“ oblike posebej. Da se ta redkost ohrani potomcem, sem prepisal vso knjižico diplomatično natančno in jo objavljam na tem mestu. Ako uniči kaka nezgoda izvirnik, bo ostalo vsaj še nekaj ponatisov.

Preden pa spoznamo popolno vsebino izvirnika, si oglejmo ob kratkem genetični razvoj teh procesij, ki niso bile morebiti kaka posebnost Kranjske, ampak tudi drugodi v navadi. Ostanke imamo še dandanes na našem jugu: v Kopru — kjer sem jo videl sam —, dalje v Izoli, Piranu, Umagu, Motovunu, Visinadi, Rižanu, Lošinju, Krku, Čresu, Rabu, Pagu, Zadru, Šibeniku, Splitu, Dubrovniku in v Blatu (na Korčuli). Posebno dolga je na Hvaru (7—8 ur!) [2]). Tam je sedaj pač odpadlo mnogokaj; stihov ne recitirajo več, ampak ude-

---

[1]) Prečastitemu samostanskemu predstojništvu, osobito g. gvardijanu o. Karolu Kemperle-tu in tedanjemu arhivarju, o. Erhardu Pečar-ju izrekam za njihovo ljubeznivo podporo in požrtovalno ter mudno preiskavanje knjižnice in arhiva svojo preudano in najtoplejšo zahvalo.

[2]) Poročilo preč. g. o. Hiacinta Repiča, O. F. M. arhivarja in knjižničarja frančiškanskega samostana v Kopru; temu častitemu pomočniku in njegovim svedokom, posebno č. o. Ivanu Petkoviću O. F. M. in g. sodnemu svetniku Edv. pl. Kuhačeviću izrekam za njihovo podporo najudanejšo zahvalo. — Istotako so mi sporočili po č. g. podvodju kn.-šk. semenišča Franu Ferjančiču, v Ljubljani bivajoči bogoslovci tržaško-koperske škofije, gg. Kjuder in drugi, da se vrše te procesije razen v gori naštetih krajih tudi še v Poreču in Pulju; v Piranu da se nosi v procesiji presv. Rešnje Telo. — Vsem gospodom prisrčno hvalo!

ležniki pojo latinski psalm „Miserere“. Odborniki zadrug in bratovščin hodijo še danes v kutah. Podob Kristovega trpljenja nimajo več; a bogato so zastopane umetniško izdelane svetilke in znaki poedinih bratovščin. Tudi sveče in baklje so bistvene pri teh procesijah, ki se vršé na veliki petek pod noč; prizor je nad vse resen in pretresljiv.

Ker jih nahajamo pri nas in nižje na jugu, pa tudi na severu, n. pr. na Dunaju, moramo sklepati, da so bile razširjene po velikem delu osrednje in zapadne Evrope. Ta razširjenost pa dokazuje, da morajo imeti ti obhodi star, skupen vir. Kje ga je iskati?

Srednjeveško bogoslužje je poznalo dokaj več procesij, kakor potridentinsko. V vigilijah velikih praznikov in svečanosti, n. pr. o božiču, v postu, posebno na cvetni in veliki petek, potem velikonočno nedeljo, na vnebohod, o binkoštih, nahajamo v starih brevirjih po sklepu jutranjic ali večernic opazko: „Fit processio“. Te vrste obhodi so se tako ukoreninili, da so ostali ponekod v veljavi še po tridentinski reformi, n. pr. v Solnogradu, kakor izpričuje ondotna agenda iz l. 1575. Pred tridentinskim cerkvenim zborom pa so bile razširjene po vsej osrednji in zapadni Evropi; pozna jo n. pr. Halberstadski brevir iz l. 1515, ima jo Praški iz l. 1517, a tudi Milanski „breviarium Ambrosianum“ iz l. 1557 in drugih več.

Protestantska dôba jih je na mnogih krajih izpodrinila, po drugih pa zeló omejila. A prišla je dôba protireformacije, ki je marsikaj zopet uvedla. Tako tudi razne procesije. Jezuitje v Ljubljani so imeli spokorno procesijo [3]) na veliki četrtek najbrž že l. 1598. Na podstavu teh razmotrivanj smemo torej zreti prvo in glavno kal poznejših pasijonskih sprevodov v liturgični procesiji.

Temeljna razlika med liturgično in poznejšo pasijonsko procesijo pa nam usiljuje vprašanje, kako in zakaj da je prišlo do dramatiziranja liturgične oblike? Glavni pomen pasijonskih obhodov ni več v njih samih, ampak v dramatični učinkovitosti njihovega ustroja.

Tudi ta stran ima svojo zgodovino. Z ozirom na kulturne odnošaje prejšnjih dob je skušala Cerkev vedno uplivati z vidnimi sredstvi na sloje, ki jih je pridobivala ali pa že pridobila krščanstvu. Ljudem močnih, neobrabljenih živcev, množicam brez globočje duševne kulture, plastem nezmožnim metafizičnega mišljenja je bilo kaj težko dopovedati, kako se je izvršilo naše odrešenje, koliko je trpel

[3]) Prim. Ljubljanski Zvon, 1886, str. 88, kjer poroča Iv. Vrhovec v svoji študiji „Iz domače zgodovine II.“ po aktih ljublj. mestnega arhiva, da so sklenili Ljubljančanje prirejati veliki petek procesijo na čast Kristovemu trpljenju. Tu gre pač samo za preložitev procesije od velikega četrtka na veliki petek in od jezuitov h kapucinom. Prim. Valvasor, Ehre d. H. Crain, XI, 697.

Izveličar — fizično in psihično —, kako je bil poveličan in kaka razlika da je med njegovim ponižanjem in njegovim vstajenjem. Tu je morala priti na pomoč nazornost, da je premostila vrzel in učinkovala najprej na fizična čutila, po katerih so se mogle sprožiti šele duševne refleksije. To delo so prevzele velikonočnemu brevirskemu oficiju dodane razširjatve, iz katerih se je izcimila najprej cerkveno-liturgična vstajenjska slovesnost, iz te pa velikonočne in končno pasijonske igre. Tako je prišla do veljave dramatika.

Kdaj da se je pričel ta razvoj, ni še popolnoma dognano. Poznamo pa tak dostavek — „tropus“ imenovan — v šentgalskem rokopisu iz 9. veka, med jutranjicami in hvalnicami velike sabote [4]). Ta tropus je postal po svojem dramatičnem zasnutku kal cerkveni velikonočni slovesnosti in se je pojavil v kratkem času po vsej Evropi — a že v razširjeni obliki. Ta je dobila polagoma tako preosnovo, da je bila razumljiva s pomočjo dramatične akcije tudi širšim slojem [5]). Jezik pa je zaenkrat ostal latinski, zaradi zveze z brevirskim oficijem. To je trajalo do vštetega 12. veka [6]). Brevir iz št. Lamberta, pisan v drugi polovici 12. veka [7]), potem brevir c. kr. dvorne knjižnice na Dunaju iz 12. veka [8]), praški antifonar 13. veka [9]), in klosterneuburška slovesnost vstajenja Gospodovega, katera nam je ohranjena v osmih raznih rokopisih iz 13.—15. veka [10]), imajo isti vspored vstajenjskega oficija, kakor poznejši antifonarji — a vseskozi samo latinsko besedilo.

V 13. veku pa že nastopa polagoma v liturgičnih knjigah solnograške cerkvene provincije po završenem oficiju, kakor nekak poljudni dodatek, velikonočna pesem v nemškem jeziku: „Christ ist erstanden“. Kakor dandanes, je zaključil tudi v srednjem veku ju-

[4]) Prim. Coussemaker, E. de, Histoire de l'harmonie au moyen-âge, Paris 1851, str. 124 nsl. — Pfeiffer, H. Das Klosterneuburger Osterspiel v: Musica Divina, I., 158. — Tropus je kratek in sestaja samo iz vprašanja: „Quem quaeritis in sepulcro, o christicolae?“ in odgovora: „Jesum Nazarenum, o coelicolae! — „Non est hic, surrexit sicut praedixerat; ite, nuntiate, quia surrexit“.

[5]) O razvoju besedila v tem dostavku prim. Lange, C. Die lateinischen Osterfeiern, etc. München, 1887. — Milchsack, G. Die Oster- und Passionsspiele; Wolfenbüttel, 1880. — Meyer, W. Fragmenta Burana. Berlin, 1901. Wirth, L. Die Oster- und Passionsspiele bis zum XVI. Jahrhundert. Halle, 1889. — Mantuani, J. Geschichte der Musik in Wien, I., Wien, 1904, str. 59.

[6]) Lange, l. c., str. 82 nsl.

[7]) Sedaj v graški vseučiliščni knjižnici pod znakom Cod. $^{40}/_{6}$. — Prim. Mantuani, l. c. str. 79.

[8]) Cod. 1890. — Mantuani, l. c.

[9]) Milchsack, l. c. str. 58.

[10]) Pfeiffer, H. v Jahrbuch des Stiftes Klosterneuburg, I., str. 11. nsl. — Musica Divina, I., 158.

tranjice za responzorijem po tretji lekciji „Te Deum“. Najstarejši antifonar, ki je oficijelno sprejel nemško pesem — morebiti so jo peli drugodi tudi v drugih ljudskih jezikih [11]) — je rokopis dunajske dvorne knjižnice iz 13. veka [12]). Na listu 190[a] je liturgija za slavnost vstajenja, v latinskem jeziku; ob sklepu pa navodilo, da se poje (imponitur ymnus) Te Deum. Po zahvalni pesmi pa se zahteva, da zapoje ljudstvo pod vodstvom duhovništva nemško velikonočno pesem. Neposredno potem sledé hvalnice [13]).

Koncem 13., najkasneje pa začetkom 14. veka se je ta red izpremenil. Germanski muzej v Nürnbergu ima svečanost vstajenja v rokopisu 14. veka; tu je zvezana nemška pesem tesneje z liturgičnim vsporedom: poje se pred ambrozijansko zahvalnico tako, da je postala bistven liturgičen del jutranjic [14]). Priprosto ljudstvo naj bi se moglo udeleževati pri izvajanju te svečanosti neposredno s tem, da bi prepevalo v svoji materinščini. — A moč koservatizma je bila za enkrat še prevelika. Poljudnost se ni začela z rabo ljudske govorice, ampak s tem, da je krenila odločno na stran dramatike, pri tem pa obdržala še latinščino kot primeren jezik.

Svečanost Gospodovega vstajenja je ostala v brevirju vsaj do 15. veka bistveno neizpremenjena. Vendar je pa izvenliturgično privzemala vedno nove dodatke in se je tako razvila v velikonočno igro [15]). V tej imamo poljudne prizore, namenjene širšim krogom [16]).

---

[11]) Trubar jo pozna kot „vulgaris Slavorum cantus“; prim. Čerin, v Trubarjevem zborniku, str. 232. — Mantuani, Zgodovinski razvoj slovenske cerkvene pesmi v Cerkvenem Glasbeniku, XXXVI, str. 41.

[12]) Cod. 1768. — Prim. Mantuani, Gesch. d. Musik in Wien, I., 59.

[13]) „Ac deinde, praeduce clero, concordet populus: Christ ist irstanden“, clero in chorum redeunte. Mox instant laudes, tali quas ordine pangas“.

[14]) Cod. 22.933. — O tem rokopisu in njegovi starosti prim. Lange, l. c. str. 140 in Mantuani, l. c.

[15]) Prim. razen že pred omenjenega slovstva (opomba 3 in 4) še: Salzer, P. A. Illustrierte Geschichte der deutschen Litteratur, I., 148. — Pfeiffer, H. Klosterneuburger Osterfeier und Osterspiel; = Jahrbuch des Stiftes Klosterneuburg, I. 11 nsl. — Isti, v Musica Divina I., 158 nsl.

[16]) Priprostim ljudem so se te igre zeló priljubile, tako, da so po njih računali od leta do leta, kakor se to godi še dandanes po velikih ali tipičnih praznikih. Neidhart n. pr. polaga kmetskemu prirejevalcu spomladanskih veselic v posvetovanju s sodrugom ta-le odgovor na jezik:

Otte, kome daz ôsterspiel
Sô lâ mich dînen rât besinnen.

In Trostberg imenuje svojo deklico velikonočno igro svojega srca: „Si ist mîns herzen ôsterspil“. Prim. v. d. Hagen, Minnesinger II., str. 72.

Vsebina velikonočnim igram je bilo Kristovo vstajenje in kar je s tem v tesnejši zvezi. Ti prizori so se čimdalje tembolj razpredli v besedilu. Na ta način so se odločili popolnoma od liturgije in so postali prave drame. In tu imamo za naše procesije že (drugo) korenino.

Te igre so bile pisane v latinščini, kakor smo rekli. Večina ljudi jih ni razumela; po kretnjah in mimiki je ponajveč morala sklepati na vsebino govora. Da odpomorejo temu nedostatku, začno vrivati posamezne kitice in pesmice v ljudskem jeziku med latinsko besedilo. Smer one dôbe je bila prijazna takemu postopanju. Takrat so nastajale kupoma jezikovno mešane pesmi, latinskemu stihu je sledil n. pr. nemški. To načelo je prodrlo tudi v dramatiki. Zeló značilen zgled za to trditev je benediktbeuernska velikonočna igra [17]). Tam je med latinskim besedilom vdetih več nemških pesem. To so bili ljudski glasovi v popularni obliki, kakor n. pr. ta-le prošnja:

Jesus, trost der sele mîn,
lâ mich dir enpholhen sîn,
unde loese mich von der missetât,
dâ mich deu werlt darzů hat brâcht [18]).

Več takih pesem, vzetih iz velikončnih iger je ljudstvo uvedlo v cerkev in jih popevalo pri službi božji. A tudi narobe je postopalo: stare postne in spokorne pesmi, ki jih je prej pelo samo v cerkvi, je vstavljalo med latinsko besedilo velikonočnih in pasijonskih iger [19]).

Na ta način so se širile velikonočne igre posebno v 14. veku in se ob enem popularizirale. Prešle so tako polagoma iz rok duhovništva v oskrbo lajikov, četudi pod vrhovnim nadzorstvom svečeništva.

Velikonočna igra se je bavila samo z vstajenjem. Začeli so pa privzemati tudi učinkovite prizore iz Kristovega trpljenja. Tako se je razvila poleg velikonočne igre samostojna pasijonska igra. Najprej je nastopala v zvezi z velikonočno kot nje prvi del. V slovstvu je zató še mnogo nejasnosti, kam je prištevati eno ali drugo teh spojenih iger; temu je velikonočna, drugemu pasijonska igra. Včasih tudi res ni lahko razločiti, je-li zamišljena v proslavo in pred-

---

[17]) Carmina Burana. Na svetlo dal I. A. Schmeller v: Bibliothek des literarischen Vereins in Stuttgart, zv. 16, str. 100. — Meyer, W. Fragmenta Burana. Berlin, 1901, str. 125 nsl. — Schönbach, A. Über die Marienklagen, sodi, da slone vse take igre na „Marijinem tugovanju“.

[18]) Carmina Burana, l. c. str. 99.

[19]) Dokaze prim. Mantuani, Gesch. der Musik in Wien, str. 57 nsl.

stavo trpljenja Gospodovega, ali njegovega vstajenja[20]). Številnejši ganljivi momenti trpljenja Izveličarjevega so pa dali pasijonski igri kmalu večji ugled in so jo priljubili ljudstvu. Zato so se te kmalu udomačile in bolj razširile, kakor vstajenjske. Ozirale so se pa tudi na zahteve časa: privzemale so, ljudstvu na ljubo, posvetne in glumaške prizore, posluževale so se šaljive, da celo burkaste in poulične govorice. Na Dunaju so predstavljali — da navedemo en sam primer — davčni sluge trpljenje Kristovo veliki petek v cerkvi sv. Štefana med službo božjo („unter wehrendem Gottesdienst"). Predstava je trajala ves dan; predpoludne se je vršil prvi, popoludne drugi del; vsak ima nad 700 stihov[21]). Med besedilom je tudi postna pesem, ki jo zaključuje porogljiva kitica:

„O du armer Judas, wie dein Vatter hiess,
Er hatt ein staubigs Hütel auff, darzu ein rostigen Spiess,
Er thet sich ritterlich wehren, er stund wohl hinter der Thür.
Alls bald die Schlacht fürüber, da trat er wieder herfür!

S tem tonom v besedi se sklada tudi več robato-humorističnih potez v dejanju.

V teh svojstvih pa spoznavamo (tretjo) koreniko naših pasijonskih procesij. Težišče je prenešeno od častitljivega vstajenja na ponižujoče trpljenje; ljudski jezik si je pridobil popolno veljavo — in s tem je bila vsa igra laizirana.

Prav tedaj pa je prišla reformacijska doba, ki je nasprotovala javnim asketičnim prireditvam. Ovirati je skušala božja pota in sprevode[22]); vendar vemo, da pri nas procesij ni onemogočila pred l. 1550.,

[20]) Prim. Wirth, Oster- und Passionsspiele, str. 120 nsl. — Archiv für die Geschichte deutscher Sprache und Dichtung, hrsg. von I. M. Wagner; Wien, 1874, str. 359 nsl. — Wilken, Geschichte der geistl. Spiele in Deutschland, Göttingen, 1872, str. 94 nsl. — Wiener Beiträge zur deutschen und englischen Philologie, 1887, str. 165 nsl. (Wackernellova izvajanja o najstarejših pasijonskih igrah na Tirolskem). — Dunajska velikonočna igra v rokopisu Cod. 12.887 ima na 1. listu naslov: „Ad materie reductionem de passione domini. Incipit ludus paschalis". O pripadnosti te igre prim. Mantuani, l. c. str. 81.

[21]) Izvirnik je ohranjen v rokopisu št. 8227 c. kr. dvorne knjižnice na Dunaju, str. 381 nsl. — Rokopis je izvršil dunajski kanonik Testarello della Massa. — Igra je ponatisnjena v Berichte u. Mitteilungen des Altertumsvereines zu Wien, zv. X., str. 327 nsl. (uredil Camesina). — Prim. tudi Nagl-Zeidler, Deutsch-österreichische Litteraturgeschichte, I., 260 nsl. in Mantuani, l. c. str. 77 nsl. — Gostobesednost je značilna za poznejše pasijonske igre; benediktbeuernska (iz XIV. veka) ima 289, dunajska iz l. 1472. obsega 532, mlajša dunajska (v rokop. 8227, iz XVI. veka, zapisana v XVII. stoletju) ok. 1500 stihov; frankfurtska II. 4408, in alsfeldska 8095 vrst!

[22]) Dimitz, A. Geschichte Krains, II., 206 (protest zoper božjo pot na Sveto Goro pri Gorici) in 212 (pritožba katolikov, [1547] da protestantje smešijo procesije).

najbrže pa še-le dokaj pozneje. — Leta 1597. so se naselili v Ljubljani jezuitje [23]) — in že prihodnje leto je storila ljubljanska bratovščina Redemptoris mundi obljubo, da priredi vsako leto na veliki petek procesijo Kristovemu trpljenju na čast [24]). Uresničenje te namere same na sebi ni delalo premnogo težav. Kajti pred reformacijo in deloma še celó za časa njenega delovanja so bile pogoste procesije navadne. Zato so jih morali priletni ljudje še dobro pomniti, ko je zastavila protireformacija in so se ž njimi gotovo takoj sprijaznili. Pomanjkanje sredstev pa je zavrlo za nekaj let izvršitev misli.

Ta procesija je torej mladika iz korenike starih liturgičnih obhodov. Treba ji je pa bilo učinkovitejših sredstev, da upliva na generacijo, ki je bila več desetletij v območju reduciranih in hladnih oblik protestantskega bogoslužja.

Ker se je uprav tedaj razvijalo dramatično slovstvo vseh vrst, ni čudo, da so posegli po tem priljubljenem in duhu časa ustrezajočem sredstvu ter je združili s procesijo. Bilo je tem ložje, ker so imeli ravno za to postopanje že gotov uzorec: na Španskem in Portugalskem od 13. veka sem razvijajoči se „auto“ (= actus). Tako se imenujejo dramatični tvori, ki so predstavljali najprej svetopisemske tvarine. Pozneje so se razvili v alegorične in mistično-simbolične igrokaze. Na višku so bili ob koncu 15. veka. Kar je pa najbolj značilno, to je dejstvo, da so bili zeló pogosto spojeni s procesijami. Igralci so stopali v sprevodu z drugimi udeležniki ali pa so se vozili na vozovih navlašč prirejenih v ta namen. Na določenih postajališčih so pa izstopili iz vrst in odigrali zadevni prizor na prostem [25]).

Tu imamo torej organično spojitev sprevoda na eni in igrokaza na drugi strani, nekak povratni tvor prvotnih liturgičnih in paraliturgičnih svečanosti.

Da so se zatekli tedaj k tej obliki, se ne bomo čudili ako pomislimo, da je bil upliv reda družbe Jezusove tudi na literaturo velik. In segal je daleč na okoli, tudi na Kranjsko, še preden so prišli v Ljubljano [26]). Jezuitje so sevé poznali španski auto — vsaj je njihov red izšel iz Španske — in so ga uvajali v svojih novih

[23]) Dimitz, l. c. III., 273; posebno opomba 2.

[24]) Vrhovec, I. Iz domače zgodovine II. Ljublj. Zvon, 1886, str. 88.

[25]) Prim. Apontes, F. de, Autos sacramentales alegoricos y historiales, etc., Madrid, 1759—1760. (posebno zv. 1., uvod.) — Schack, Fr. v., Geschichte der dramatischen Litteratur in Spanien, Frankfurt a. M., 1854 (zv. 3).

[26]) Dimitz, A. Geschichte Krains, III., 273. Leta 1595 je štela Sodalitas Mariana mnogo Kranjcev med prvimi oficijali.

postojankah, a v kraju primerno prikrojeni obliki. Nekaj upliva je prihajalo tudi iz Anglije po angleških igralcih[27]). A tudi v Avstriji naj omenim slučaj, ki je morebiti nekoliko uplival na pozno uro, ob kateri so se vršile procesije. Za postni čas so imeli nočni čuvaji na Štajerskem, Koroškem, Tirolskem in Avstrijskem nemško pesem, katere vsebina je bilo premišljevanje grešnosti človeške in Kristovega trpljenja.[28]) Kar je pel svojčas nočni čuvaj sam, tega se je polastila pozneje množica mladeničev, ki je v zboru popevala posamezne kitice ob nočnih urah velikega četrtka[29]). Tudi pri nas se je vršilo nekaj podobnega, četudi nimamo izvestnih sporočil. Kdo se more ubraniti te domneve, ako se spomni na zelo razširjeno narodno pesem „zlatega očenaša“ ali „Jezusovega trpljenja“? [30]) Takim običajem se je ljudstvo privadilo in procesije s svojimi premišljevanji in pesmami so jim bile nekam istovetne in dopolnilne prireditve.

Pasijonska procesija sloni torej na široki kulturno-zgodovinski podlagi raznih sestavin. Za nas pa ima loška procesija posebno važnost, ker imamo v njej ohranjen svoje vrste slovenski auto po starejših poljudnih uzorcih.

In sedaj še nekaj besedí o kronologiji teh sprevodov. Prvi korak je zaobljuba bratovščine „Redemptoris mundi“, osnovati slovesno procesijo veliki petek [31]). Zaradi pomanjkanja sredstev se procesija ni dala takoj oživotvoriti; a jezuitje so prirejali tak sprevod na veliki četrtek popoludne [32]).

Zaobljubljen obhod se je vršil prvikrat veliki petek (dné 24. marca) 1617 iz kapucinske cerkve. To je točni datum začetka. Obhod je bil poljudno zamišljen, kakor se je vse delovanje kapucinov obračalo in oslanjalo na širše mase. Od začetka je morala biti ta procesija veličastna. A v nekako 50 letih se je ohladilo zanimanje.

---

[27]) Brotanek, R. Die englischen Maskenspiele. Wien-Leipzig, 1902 (= Wiener Beiträge zur englischen Philologie, zv. XV.), str. 2—8, 64, 70, 82 nsl. -- Creiznach, W. Die Schauspiele der englischen Komödianten. Stuttgart, 1889. (= Kürschners Deutsche Nationallitteratur, zv. 23).

[28]) Prim. Wichner, Jos. Stundenrufe und Lieder der deutschen Nachtwächter. Regensburg, 1897. str. 11, 198.

[29]) Prim. Mantuani, l. c. str. 239. Ob 8. uri zvečer se zberó fantje na prvem koncu vasi, in ondi odpojo prvo kitico; potem se pomikajo proti drugemu koncu in ponové isto kitico na nekterih postajališčih, recimo 3—4 krat. Tedaj se vrnejo na prvi konec, in ko odbije ura devet, odpojo drugo kitico na isti način, kakor prvo; to traja do 4. ure v jutro. — Za to petje dobivajo sem in tam prostovoljne darove, ki jih porabijo za cerkvene potrebe: nabavo sveč, paramentov, itd.

[30]) Štrekelj, K. Slovenske narodne pesmi, III., 734 nsl.

[31]) Vrhovec, l. c. str. 88.

[32]) Valvasor, l. c. XI., 697.

Leta 1681. v Celju zbrani kapucinski definitorji so sklenili, da odpovedó Ljubljančanom oskrbovanje procesije, ker nimajo ne denarne ne moralne podpore[33]). A stvar se je poravnala. Za leti 1690 in 1691 je ohranjen izvirni načrt, ki kaže še 43 živih skupin[34]). Pozneje se je to število skrčilo na 23 podob[35]). Vedno težje je bilo dobiti udeležnikov. Člani plemstva, ki so predstavljali Krista, so se umaknili meščanom, ti najetim ljudem; a še teh ni bilo dobiti, ker so se celo tlačani branili[36]). Leta 1681 trdi gvardijan o. Amand, da za svojo procesijo ne morejo dobiti ljudi, dočim pa pri jezuitih božji grob nosijo — še l. 1681. — celo mestni svetniki[37]).

Kapucinska procesija je slovela daleč na okoli,[38]) prav to pa je prouzročilo in pospešilo njen razpad. Prirejevalci so bili navdani klasicističnega duha, ki se je urinil tudi v to resnobno in asketično prireditev, ki je hotela uplivati po podobah in prispodobah („per figuras et figurata"). S tem je morala postati procesija nepopularna, ker so mêdli mitološke pojme s krščanskimi, n. pr. Andromedo (= človeštvo) reši Perzej (= Izveličar). A tudi sicer ni bilo vse v redu. Najeti ljudje so izstopali na postajališčih iz vrst in hodili popivat ter uganjali druge nerednosti. Zato je škof Herberstein l. 1773 zahteval odstranitev te procesije. Bratovščina se mu je pa uprla in ga je hotela pregovoriti. A vladika se ni udal, pač pa je naredil nov načrt ter zaukazal, da se vrši procesija po vseh cer-

---

[33]) Mitteilungen d. hist. Ver. f. Krain, 1859, str. 92, po rokopisu iz Schönlebnove posesti. Tam se nahaja med drugim tudi: Aufkündung so beschehen von P. Amando, Guardian der armen Capuciner, wegen der gewöhnlich gehaltenen heil. Charfreitags-Procession an die Bruderschaft Redemptoris mundi zu Laibach. 1. Juni, 1681. — Prim. Vrhovec, l. c., str. 89.

[34]) Izvirnik v posesti g. deželnosodnega predsednika Ad. Elsner-ja, sestaja iz štirih čez pol preganjenih listov ter nosi naslov: „Ordnung Der Paſsions Proceſsion 1690 Jahr 1691". Za prepustitev tega dokumenta na uporabo izrekam gospodu posestniku kar najudanejšo zahvalo.

[35]) Po knjižici: Kurtzer Begriff des bittern Leyden und Sterben Unsers siesisten Heyland und Erlösers Jesu Christi, Welches Per figuras et figurata in der gewöhnlichen Charfreytags-Proceſsion von denen P. P. Capucinern... wird vorgestellt. Laibach, 1701. — Vrhovec, l. c. 89. — Dimitz, l. c. Mitt. d. h. V. f. K., 1859, str. 92.

[36]) Blätter aus Krain, 1865, str. 99.

[37]) Mitt. d. h. Ver. f. Krain, 1859, str. 92.

[38]) Valvasor, l. c. XI., 695. — Ustroj je moral biti velikansk. Ok. l. 1760 in naslednje je bila zavezana n. pr. županija Kozarje postaviti 60 mož za dve skupini, da so jih nosili; podobno so dajali baron Codelli, grof Lichtenberg, generalni vikar Schildenfeld, bistriški prelat in drugih več po 30 mož za vsako posamezno skupino. Prim. Blätter aus Krain, 1865, str. 99.

kvah. V tej dostojnejši obliki[39]) je životarila še nekaj let in je prenehala najbrž l. 1782[40]).

Podobne procesije so se vršile v Novem Mestu in v Škofji Loki. Za Kranj je dokazana pasijonska igra, ki se je vršila dné 6. aprila, 1730 „als ein schmerzvolles Tragöd“ na javnem trgu[41]).

Najbolj poučeni smo o škofjeloški procesiji, ker nam pove predgovor njeno zgodovino. Začela se je l. 1721. na prošnjo namestnika brižinskega škofa, barona pl. Ecker-ja, ki je bil zaeno tudi predstojnik bratovščine presv. Rešnjega Telesa.

Rokopis je lično vezana knjižica in meri zunaj 286 × 198 *mm*; listi imajo 277 × 195 *mm*, ter jih šteje ves zvezek 51; od teh jih je 8 praznih. Med nje pa je vloženih še 11 prostih listov. — Na ščitku ima dva napisa; eden je čitljiv: „Instructio Pro Proceſsione Locopolitana in 3. die Parasceves.“ Drugi se ne da čitati; pozna pa se še letnica: 1721.

Važni so nekateri vloženi listi. Njihova vsebina je tale: 1. Poprava nekega stiha; 2. trije komadi za plunko; 3. dodatek za propoved o odgoji otrok; 4. brez pomena; ima risbo, razdelitev premice; 6. uzorec za vabilo na procesijo; ta je datiran: „9. aprila, 1715.“ 7. istotako, brez datuma; 8. tudi vabilo: „Locopoli 6. April“ — brez letnice; 8.—11. nedatirana vabila. — Te uzorce so torej dobili loški kapucini najbrže iz Ljubljane, drugače si jih ne moremo tolmačiti vspričo jasne izjave predgovora, da se je pričela procesija l. 1721., dočim je eno teh vabil iz l. 1715. S tem dejstvom pa se nam usiljuje drug sklep. Kakor so dobili celó vzorec za vabilo, tako so dobili pač tudi vzorec za vso procesijo od drugodi. A izvirnik je bil skoraj gotovo nemški. V Loki so ga poslovenili. Tako je moč neprisiljeno tolmačiti loške oblike, ki so nastale po fonetični pisavi tedanjega narečja. To domnevo podpira tudi to, da so ostala navodila za ustroj in prireditev nemška. Ako ta procesija tudi ni edina, je vendar domnevati, da je bila edina, ki je imela slovensko besedilo. Da nimamo poročil o besedilu pasijonske procesije, ki se je vršila pri kapucinih v Ljubljani, to ni nič čudnega; kajti glavna stvar so bile podobe

---

[39]) Prof. dr. Jurij Dolinar je te procesije še videl v zadnjih letih njihovega obstoja, a jih označuje kot nedostojne. — Mitt. d. h. Ver. f. Krain, 1857, str. 100.

[40]) „Instanzen-Kalender“ za l. 1781 jo še omenja veliki petek (13. aprila): „Item Abends die verlobte Procession aus dem Dome“; to je bila torej po Herbersteinu preustrojena kapucinska procesija. — Mitt. d. h. Ver. f. Krain, 1857, str. 100. — Leta 1782 je bilo zmanjšano število procesij; l. 1783 je bilo njihovo premoženje določeno v prid šolstvu. Koblar A. v Izv. muz. društva za Kranjsko, II., 125.

[41]) Ibidem, 1857, str. 69. — Koblar, l. c. 114.

in te je bilo treba razložiti, ker drugače niso bile vsakomu umevne zató so izdali l. 1701. knjižico, ki je tolmačila skupine in njihov pomen, ne pa besedila, katerega je razumel itak vsakdo. Taka besedila so bila pa tudi nekaka tajnost prirejevalcev; vsako vlogo so izvajalci dobili prepisano v roko, da so jo mogli izvajati. Da bi bili stihi kdaj natisnjeni bili, o tem dosedaj ni bilo zaslediti nikakega poročila. Zato bo marsikaj pojasnil natančni ponatis loškega rokopisa, ki sledi temu kratkemu obrisu njegovega razvoja. (Dalje.)

Die dritte Okkupation Idrias durch die Franzosen im Jahre 1809.

(Fortsetzung).

Von der k. k. Bergdirektion Idria.

Zum Geburtstage Napoleons am 15. August 1812 ließ Luyks den Mairien nachstehendes Zirkulare zugehen:

„Meine Herren Maires! Die Epoche vom 15. August, an welchem Tage sich die grössten und glorreichsten Angedenken vereinigen, ist für uns der glücklichste Tag, der von uns allen mit der grössten Pracht und Solemnität gefeiert werden muss. Daher belieben Sie alle in Ihrer Mairie sich befindenden Beamten einzuladen, sich an diesem Tage früh im Mairiehause nach Vorschrift der Gesetze zu versammeln, um sich alsdann unter Ihrem Vortritte zur feierlichen Funktion in die Kirche zu begeben. Sie werden die Herren Pfarrer ersuchen, über den Geburtstag unseres grossen Monarchen und über die an eben diesem Tage wieder hergestellte katholische Religion eine Rede zu halten und ein Te Deum zu singen. Belieben sie auch an diesem Tage den Einwohnern eine kleine Lustbarkeit zu verschaffen, wozu Sie, mein Herr Maire, und die anderen Herren Funktionäre nach Möglichkeit beitragen werden, ohne jedoch jemanden dazu zu verpflichten, wozu nur die Zuneigung zu unserem Gubernium der Endzweck sein muss. Der Tag wird mit einer General-Illumination beendigt.“ Das Resultat musste an Luyks berichtet werden.

Gariboldi musste bei solchen Gelegenheiten die Polizei vor der Kirche in Form eines Halbkreises gegen das Schiff der Kirche aufstellen lassen und verfügen, dass die den Beamten angewiesenen Plätze in der Kirche nicht besetzt oder verwechselt wurden. Der Zutritt durch die zwei kleineren Tore der Kirche war verboten.

Die französiche Regierung ordnete im Jahre 1811 die Errichtung eines Illyrischen Regiments an, dessen Administrationsrat in Turin seinen Sitz hatte. Hiezu musste die Herrschaft Idria 9 diensttaugliche Mann binnen 3 Tagen nach Görz stellen. Die Stadt Idria und die aktiven Bergarbeiter blieben jedoch über ausdrückliche Verfügung der Intendanz von der Stellung verschont.

Von den 15 Gestellten wurden jedoch nur 2 tauglich befunden. Die sonstigen noch konskribierten jungen Leute, welche sich in der Herrschaft befanden, sind entweder in die Bergarbeit übergetreten und folglich von der Stellung frei geblieben oder sind sie entwichen und daher nicht aufzubringen gewesen.

Das Entweichen der stellungspflichtigen Burschen gab dem Intendanten Veranlassung zur Anordnung, dass er alle seit dem 9. Februar 1811 mit oder ohne Laissez passer von ihrem Wohnsitze entlaufenen Burschen als zum Militärstande fähig erklärte, ohne einen Gegenbeweis zuzulassen.

Die Bezirksherrschaft musste ihm ein Verzeichnis dieser Burschen, worin ihr gegenwärtiges und zukünftiges Erbanteil, sowie jenes ihrer Eltern angegeben war, vorlegen und ihm die gegen die Entwichenen zu bestimmende Strafe vorschlagen, die nicht kleiner als 500 und nicht höher als 1500 Francs sein durfte, wofür die Väter und Mütter mit ihrem Vermögen zu haften hatten.

Die Bezirksherrschaft musste nebstbei die Eltern dieser Flüchtlinge beobachten und wenn selbe den gegründeten Verdacht auf sich hätten, dass sie ihren abwesenden Sohn unterstützen, so sollte ihnen Militär-Exekution eingelegt, und bis zur Rückkehr des Flüchtlinges belassen werden.

Die Župane jeder Gemeinde, aus welcher Flüchtling war und zehn der wohlhabendsten Einwohner derselben waren dem Intendanten für die dem Entlaufenen zuerkannte Strafe verantwortlich, wogegen ihnen der Regress gegen die Eltern des Flüchtlings vorbehalten blieb. Für jeden Insassen, welcher einen solchen Burschen verheimlichen oder seine Flucht auf welch immer eine Art befördern sollte, war eine Geldstrafe von 500 Francs und ein Jahr Gefängnis ausgesprochen; desgleichen war für jeden öffentlichen Beamten oder dessen Stellvertreter, welcher sich diesen Anordnungen nicht streng fügen oder einen solchen Burschen mit Nachsicht behandeln würde, unnachsichtlich eine zweijährige Gefängnisstrafe bestimmt.

Die bisherige Stellungsart, welche zu Parteilichkeiten und Erbitterungen stets Gelegenheit und Anlass gab, der vorzüglich die niedere und höchste Klasse ausgesetzt war und viele nur den ahnsehnlicheren und höheren Klassen zum Vorteil gereichende Ausnahmen zuliess, veranlasste die französische Regierung im August 1811 zur Einführung der Konskription. Zu diesem Zwecke wurden aus den Taufmatrikeln alle vom 1. Jänner 1788 bis letzten Dezember 1792 geborenen Jünglinge erhoben und deren Namen sofort der Subdelegenz in Adelsberg übermittelt.

Auf Grund dieser Listen hat der Rekrutierungsrat seine Operationen am 1. November 1811 in Oberlaibach begonnen und am 6. November kam der Kanton Idria an die Reihe, wozu sämtliche Konskribierte erscheinen mussten. Die Stellung eines tauglichen Ersatzmannes war gestattet.

Am 17. Februar 1812 nahm der Subdelegat von Adelsberg die Revision und Losung der Konskribierten, in den Jahren 1788 und 1789 geborenen Jünglinge persönlich im Schlosse vor. Er ließ den Leuten vorher publizieren, dass sie sich nicht versammeln um sogleich wegzumarschieren, sondern nur um das Los zu ziehen und dass von 120 Erschienenen, nur 10 abmarschieren werden. Den Flüchtigen stellte er die schärfsten Verfolgungsmittel in Aussicht sowie, dass das französische Gesetz die Deserteure lebenslänglich zu schweren Schiffsarbeiten verurteilt, dass sie Güter verlieren und dass die Eltern selbst verfolgt werden. Die Aushebung der in den Jahren 1790 und 1791 geborenen und konskribierten Jünglinge fand am 20. Oktober 1812 statt; auch vor dieser Aushebung ließ Luyks verlautbaren, dass soeben 20 Familien, aus welchen Deserteurs stammen, zu einer Strafe von je 500 Francs verurteilt worden sind. Die tauglich befundenen erhielten Anfangs Dezember Abmarschzetteln mit dem Auftrage, sich am 15. Dezember in Laibach zu stellen.

Durch die Härte der französischen Gesetze hinsichtlich der Deserteure sind mehrere Mairie-Einwohner um ihr ganzes Hab und Gut gekommen.

So wurde Markus Hladnik $^1/_4$ Hübler in Mitterkanomla Nr. 4 wegen seines entwichenen Sohnes Thomas den 23. November 1812 exequiert und da er seine ihm auferlegte Strafe von 500 Francs nebst Tribunal- und Einregistrierungskosten etz. per 43 Francs, zusammen 543 Francs nicht erlegen konnte, so verfiel sein bewegliches und unbewegliches Gut der Konfiskation; seine Hube samt allen zugehörigen Realitäten wurde im Versteigerungswege öffentlich dargeboten und vom Stefan Premerstein, Munizipalrat und Grundbesitzer in Jeličenvrh Nr. 9 um 160 fl. käuflich erworben. Diese Hube schätzten herbeigerufene Zeugen auf 600 fl. Ebenso wurden alle übrigen Effekten des Hladnik, dann 1 Ochs, 3 Kühe, 11 Lämmer, 33 Merling Kukuruz, 1 Kalb, 1 Schwein, $11^1/_2$ Merling Fisolen und $1^1/_2$ Merling Leinsamen öffentlich versteigert.

Im Jahre 1813 gab Premerstein dem Hladnik die Hube um 300 fl. wieder zurück.

Das gleiche Schicksal traf am selben Tage den Valentin Skok, $^1/_4$ Hübler aus Čekovnik Nr. 19, wegen seines desertierten Sohnes Andreas. Da er die ihm auferlegte Strafe mit 543 Francs zu bezahlen ausser Stande war, wurde ihm die Hube um 117 fl. an Matthäus Piuk, $^3/_4$ Hübler aus Čekovnik Nr. 16, verkauft.

Als sich aber sein Sohn Andreas nach einiger Zeit bei seinem angewiesenen Militärposten stellte, erhielt Skok im Wege der Subdelegation in Adelsberg gegen Ersatz der Tribunal- und Registrierungskosten seine Hube frei zurückgestellt.

Auf wiederholte Vorstellungen des Subdelegue Luyks beim Generalgouverneur gab letzterer das Versprechen, drei oder vier derjenigen Konskribierten des Adelsberger Kreises, welche sich durch Flucht dem Mili-

tärdienste entzogen, hiedurch den Wohlstand ihrer Familie zu Grunde gerichtet haben und die Nachsicht am meisten verdienen, freisprechen zu wollen. Diesbezüglich legte die Mairie Idria für Mathias Velikajne Fürsprache ein. Dieser Konskribierte hat im Laufe des Jahres 1812 die Witwe und Mutter eines unmündigen Kindes geheiratet, deren Mann in österreichischen Diensten das Leben verlor, er ist durch diese Heirat Besitzer einer $^3/_4$ Hube geworden, an welcher eine Schuld von 750 fl. haftete und von welcher eine Kontribution von 47 Francs 59 C. zu entrichten war.

Am 18. März 1813 traf ein Gendarm in Idria ein um bei den Eltern der flüchtigen Konskribierten Valentin Liker, Thomas Velikajne und Anton Vidic solange zu verbleiben, bis die Flüchtigen eingebracht werden. Jede dieser Familien hatte dem Gendarm täglich 2 Francs ohne Kost zu zahlen. Die Mairie berichtete dem Subdelegenten nach Adelsberg, dass der Gendarm bei den Familien der zwei erstgenannten das Geld erhalten wird, dass aber der Vater des Letzteren so arm ist, dass er dem Gendarm nicht einmal ein Stroh zum Nachtlager geben kann. Ausser seiner Provision als Forstarbeiter täglicher 8 kr. hatte er kein Einkommen und da er noch zwei unversorgte Kinder hatte, erübrigte ihm nicht einmal soviel, um den Hauszins bezahlen zu können. Vidic gab sich vergeblich Mühe, den Aufenthaltsort seines Sohnes auszuforschen. Bei solcher Lage blieb der Mairie nichts anderes übrig, als dem Subdelegue die Armut des Vidic vorzustellen.

V.

Beim Werke Idria bestand bereits im Jahre 1696 die Bruderlade, eine Institution, welche während der französichen Epoche zur Unterstützung beitragender Mitglieder (Arbeiter) diente und in Verwaltung der Arbeiter unter Aufsicht der Werksadministration stand. Im Juli 1811 erließ Werksdirektor Gallois eine Instruktion für die Bruderladevorsteher und jene, welche in ihrem Namen beauftragt waren, die Schlüssel des dem Werke gehörigen Weinkellers aufzubewahren.

Gallois übergab je einen Schlüssel vom Keller dem Materialverrechner Anton Puschar, als Vertreter der Bruderlade, dann dem Anton Zazula und dem französichem Magazineur Julliac als Administrationsbeamten mit strengen bestimmten Verpflichtungen.

Die säumige Entlohnung der Abeiterschaft hielt dieselbe keineswegs in guter Laune. Es kam oft zu Ausbrüchen des Unwillens die strenge bestraft wurden.

So musste der Kellerwärter Valentin Wruss, ohneweiteres Idria räumen. Diese Entlassung wurde durch den französischen Direktor Paysse veranlasst, welcher den Beweggrund zu dieser Handlung zwar Niemandem bekannt machte, doch war die Entlassung die Folge der Anhänglichkeit des Wruss an das österreichische Kaiserhaus. Die gleichgesinnten Hutleute Ignaz Schöpf und Josef Schäber ernteten für ihre unerschütterliche

Treue an das Haus Österreich Spott und Verfolgung von den französischen Behörden. Wruss trat später bei der Berggerichtssubstitution in Laibach als Kanzleidiener in Dienst.

Einen Tag vor dem Weihnachtsfeiertage 1811 benachrichtigte Gallois die Bergarbeiter, dass das Geld, welches zur Bezahlung ihrer ausständigen Löhnungen bestimmt war, noch nicht angekommen sei, dass er aber doch wünscht, sie in den Stand zu setzen, sich über die Weihnachts- und Neujahrsfeiertage zu unterhalten und jene Vorteile zu geniessen, welche ihnen die Administration aus der Verwaltung der Wirtshäuser geben kann. Zu diesem Ende befahl er dem Adler- und Kronen-Wirt, jedem Arbeiter, der sich einfinden wird, bis 2 Mass Wein täglich auf Borg zu geben.

Bekanntlich war auch ein Ökonomiefond gegründet worden, in welchen der Gewinn aus den verkauften, den diversen Auflagen unterworfenen Lebensmitteln, wie Wein, Salz u. dgl. einfloss, unter denen der Wein den Ausschlag gab. Aus diesem Fonde wurden die Sanitätsbeamten und der Apotheker besoldet, die Arzneien bestritten, die Schule und Lehrer unterhalten, der Pfarrer, die Kapläne und die Kirchenkosten bezahlt. Die Werksleitung nahm sich stets zur Pflicht diesen Fond, welcher einzig zum Besten des Arbeiters und zur Erleichterung der dürftigen Klasse errichtet worden war, aufrecht und in jenem Stande zu erhalten, dass das beabsichtigte Ziel erreicht wurde.

Dieses Bestreben ist von den Hof- und Landesstellen jederzeit unterstützt worden und auch das französische Gouvernement hat diesfalls die Werksadministration mit aller Willfährigkeit unterstützt. In dieser Hinsicht hat die Werksleitung zu jeder Zeit den Weindatz, um jeden Druck und jede Überhaltung zu beseitigen und jeden Schaden von dem Ökonomiefonde ferne zu halten, selbst für eigene Rechnung in Pacht genommen und die französische Regierung hat denselben im Jahre 1812 ohne Versteigerung um 2300 Francs der Werksadministration in Pacht überlassen.

Die Werksadministration kaufte grosse Quantitäten meist Wippacher- oder Steirerweine und verkaufte dieselben in den eigenen zwei Gasthäusern in Idria.

Kein Wirt durfte Weine ohne Entrichtung des Weindatzes und der Aufschläge für den Ökonomiefond verkaufen. Konfiskationen von im Schleichhandel erworbenen Weine waren nichts seltenes. Am 15. Dezember 1812 sind 24 Mass Wein konfisziert und verkauft worden. Der Erlös wurde an 13 provisionierte Bergarbeiter gleichmässig verteilt. Aber auch zu Gunsten des Ökonomiefondes ist Wein wiederholt beschlagnahmt worden.

Bei dem stets sinkenden Kurse des Papiergeldes verfügte Dauchy am 20. Dezember 1811, dass den Wirten kein Wein, Salz und Sonstiges auf Borg gegeben werden dürfte und dass binnen 4 Tagen die Forderungen bei den Wirten mit 6910 fl. 25 kr. einzubringen sind. Sollte

dessenungeachtet eine grössere Frist zuzugestehen oder Wein und sonstiges den Leuten auf Kredit zu geben notwendig sein, so müssen in beiden Fällen äusserst kurze Termine festgesetzt werden.

Am 7. Mai 1813 schloss die Werksadministration mit Johann Rupnik aus Wippach einen Vertrag auf Lieferung von 36.000 Mass Wein, welcher binnen 6 Wochen abgeliefert werden sollte.

Der Weinkonsum aus dem Werkskeller, welcher einen Fassungsraum für 50.000 Mass hatte, betrug pro Monat bis 10.000 Mass und auch darüber.

Belangend die Gruben- und Hüttenerzeugung gibt das Werk: „Heron de Villefosse, Mineralreichtum 1822" folgenden Aufschluss:

Im Jahre 1812 wurden 4832 Zentner Quecksilber erzeugt, wozu folgendes Erzquantum nötig war, welches aus den Barbara- und Theresia-Schächten gefördert wurde:

1.) Reiche, mittlere und geringe Erze 1348 Tonnen, à 5 Ctr. 85 Pf. = 7885 Ctr. 80 Pf.

2.) Arme Erze (Wascherze) 49264 Tonnen, à 3 Ctr. 53 Pf. **173901 Ctr. 92 Pf.** In Summa 50612 Tonnen zu 181787 Ctr. 72 Pf. Erz Wiener Gewicht.

3.) Taubes Gestein 9297 Tonnen, à 2 Ctr. 50 Pf. 23242 Ctr. 50 Pf.

In diesem Jahre wurden in der Grube 4177/10 laufende Lachter in ganze und 135 Lachter in Gurtmauerung, sowie 183 Lachter Strecke in Zimmerung gesetzt. Auch ein Grubenbrand war in diesem Jahre zu verzeichnen, welcher jedoch sofort erstickt wurde.

Im Jahre 1813 wurden ebenfalls ca. 5000 Zentner Quecksilber erzeugt.

Der Mannschaftsstand wird mit 750 Berg-, Hütten- und Erzaufbereitungs- sowie 310 Fortsarbeitern angegeben.

Beim Werke bestanden sogenannte Seildeputate der Beamten und Hutleute, d. h. einigen technischen Beamten und Unterbeamten wurde von den ausrangierten Schachtselien eine gewisse Menge zugesprochen, so z. B. erhielt der Bergverwalter 20 Klafter solcher Schachtseile pro Jahr oder das Relutum hiefür.

Unter französischer Administration hat anfänglich das Seildeputat in natura ganz aufgehört und es wurde den betreffenden Personen dafür auch keine Entschädigung in Geld bewilligt. Es wurden Versuche gemacht, ob es nicht vorteilhaft wäre, aus den alten Göppelseilen Zwilch für die Getreidesäcke zu verfertigen. Allein die Unkosten, die man auf die Zurichtung der alten Göppelseile bis zum reinen Hanf anwandte, verbunden mit dem Spinner- und Weberlohn waren weit grösser, als der neue Zwilch für Getreidesäcke zu stehen kam. Im Jahre 1812 bewilligte die französische Administration wieder mehreren Hutleuten, jedoch keinem Beamten, das Seildeputat in natura und verordnete, die übriggebliebenen Stücke an die ärmsten und bedürftigsten Bergarbeiter zu 3 Klafter lange Stücke gegen 18 kr. in guter Münze verabfolgen zu lassen.

In der Absicht, die bei der Idrianer Fellfabrik erzeugte Wolle in eigener Industrie besser zu verwerten, als dies durch den unmittelbaren Verkauf derselben geschah, sowie um die Provisionisten zum Vorteil des Werkes zu beschäftigen und ihnen ihr Schicksal mit einem kleinen Nebenverdienst etwas zu erleichtern, machte die französiche Administration im Monate Oktober 1811 auch mit der Tuchfabrikation eine Probe.

Sie liess durch die Provisionisten zirka 40 Zentner Wolle reinigen, vorrichten und spinnen, liess einen Tuchmachermeister und einen Gesellen von Laibach kommen und mehrere hundert Ellen Tuch verfertigen.

Als die Administration sah, dass die Unterhaltung des Tuchmachermeisters und des Gesellen sehr kostspielig ist, dass die Probe dem erwarteten Erfolge wenig entsprochen und das schwere Lodentuch von der Werkstatt zur Walke, von da zur Färberei nach Laibach und dann wieder zurück, nicht minder die Errichtung einer eigenen Walke und Färberei Kosten verursacht hätte, welche den zu erhoffenden Gewinn überwiegen würden, und weil sie sich von dem erzeugten Lodentuch überhaupt keinen Absatz versprechen konnte, dabei aber Gefahr lief, dass das Tuch durch langes Liegen von den Motten angegriffen werden könnte, wurde im September 1812 der weitere Betrieb dieser Industrie eingestellt und damit nahm die Probe der Tuchfabrikation in Idria ein Ende.

Nach Abzug der Franzosen, blieb aus dieser Fabrikation noch eine ansehnliche Partie an groben Tüchern, zum Teil Loden, im gewalktem und ungewalktem Zustande, sowie 9 Zentner Gespinnst übrig.

Die Werksleitung hatte seit undenklichen Zeiten in Laibach in der Vorstadt Gradišče das sogenannte Ballhaus gepachtet und hiefür pro Jahr 400 fl. bezahlt. Dieses Ballhaus diente zur Unterbringung der nach Idria abzuführenden Cerealien. Unter der französischen Verwaltung wurde besagtes Ballhaus zum gleichen Zwecke, dann zur Unterbringung der für Idria bestimmten sonstigen Werkserfordernisse und der von Idria nach Laibach spedierten Werksprodukte um den gleichen Mietzins bis Ende 1812 beibehalten.

Nachdem aber im Jahre 1813 die Getreidelieferanten die Früchte auf ihre Rechung bis Oberlaibach zu stellen kontraktmässig verbindlich gemacht wurden, so wurde auch die fernere Miete des genannten Ballhauses überflüssig und von den Franzosen nicht mehr übernommen.

Die dem Werke gehörigen Mühlen am Ende des Rechens und jene am Ausflusse der Nikova in die Idrijca verpachteten die Franzosen um hohe Beträge.

Es wurde bewiesen, dass mehrere Untertanen ihr Recht, das Holz in den Staatswaldungen zu gewinnen, missbrauchten, indem sie das ihnen gehörige Quantum verkauften und das für ihren Bedarf nötige Holz aus diesen Waldungen stahlen. Der Subdelegue ließ dem Volke verkünden, dass ein jeder, welcher dessen überwiesen, als Staatswaldungs-Verbrecher behandelt wird.

Die Waldbeamten erhielten den Auftrag, Untersuchungen anzustellen, durch welche konstatiert werden könnte, dass die Benützung einiger Wälder, Fischereien oder Jagdbarkeiten in früheren Zeiten zur Vergütung der Unkosten von Kriminaluntersuchungen, sowie für die Verpflegung der Kriminalgefangenen von der vorigen österreichischen Regierung an die Herrschaften abgetreten worden sei. Das Resultat dieser Untersuchung ist jedoch nicht bekannt.

Im Jahre 1812 erzeugten die Franzosen in den Idrianer Waldungen 2433 Klafter Brennholz mit einem Kostenaufwande von 17799 fl. 23 kr. Die Erzeugung des Nutzholzes kam in diesem Jahre auf 28994 fl. 58 kr. zu stehen. In demselben Jahre wurde die Ovčjak-Klause, welche das Triftholz des gleichnamigen Tales auf den Kanomlabach und den Kanomlarechen bei Unteridria schwemmte, erbaut. In der Klause ist noch heute ein Gedenkstein von Muschelmarmor eingebaut, welcher die Inschrift trägt:

Ecluse Andreossy
Grand Chancellier del'ordre
Des trois Toisons d' or etc.
Erigée sous ses auspices par son
Arreté du 13. Juin 1812.

Bei der Sitzung des Administrationsrates am 26. Jänner 1811 wurde über die Art und Weise des künftigen Unterhaltes der Kirche und des Gottesdienstes beraten und beschlossen, dass alle Bewohner und besonders jene hiezu beitragen sollen, welche sowohl in Idria als umliegend wohnen, die Kirche in Idria besuchen und nicht zum Werke gehören. Stadtpfarrer Baron Rauber legte ein Verzeichnis der in Frage kommenden Familien und Individuen vor, welchen Administrationsrat Gariboldi und Pensionsverrechner Scherovitz durchsehen, und die Betreffenden taxieren mussten. Es kamen hiebei 50 Individuen aus Idria und 27 Individuen der umliegenden Ortschaften in Betracht, welche mit zusammen 102 Francs 10 C. taxiert wurden. Am 9. September 1811 wurde Gariboldi angewiesen, diesen Betrag eizuheben, was jedoch nie geschah.

Die weiteren Einnahmen der Kirche bestanden in 6 kr. von jedem erzeugten Zentner Quecksilber und der jährliche Abzug einer halben Schicht von den Forstarbeitern.

Die französische Regierung führte mit 1. Jänner 1812 den französischen Kalender ein und beschränkte die katholischen Feiertage auf vier. Bevor diese Einführung in Kraft trat, wurde Gariboldi angewiesen, über das Seelsorgewesen im Idrianer Bezirke zu berichten. Demnach berichtete er nachstehend:

„Der Idrianer Bezirk ist in zwei Pfarreien eingeteilt, nämlich in die Pfarre Idria, wo sich vier Kirchen befinden, als die Pfarrkirche St. Achatzi und Barbara, die Filialen St. Anton am Rosenberg und Hl. Kreuz am Gottesacker und die Kirche zur Hl. Dreifaltigkeit. Zur Versehung des

Gottesdienstes sind ein Pfarrer und zwei Kapläne angestellt. Der Pfarrer Ludwig Baron Rauber und die Kapläne Jakob Karze und Matthäus Kerschmanz werden von der Bergwerksadministration und der Knappenschaft besoldet. Sie leben anständig und ihr sittliches Betragen ist ohne Tadel. Sie hegen die besten Gesinnungen gegen den Staat und ihr Einfluss auf das Volk ist nicht so stark als anderwärts, weil dasselbe schon mehr aufgeklärt ist. Franz Picoc versieht die Stelle eines Katecheten.

Die Pfarre Unter-Idria besteht aus der Pfarre Unter-Idria, der Lokalie Vojsko und der Expositur St. Magdalena. In Unteridria bei der Pfarrkirche Unserer lieben Frau besteht ein Pfarrer mit zwei Kaplänen. Der Pfarrer Anton Schöpf und die Kapläne Schakl und Dominik Quadagno werden von dem Zehente, den Beiträgen der Gemeinden und der zweite Kaplan überdies aus dem Religionsfonde erhalten. Der Lokalkaplan in Vojsko, Alphons Abramsberg, wird teils von den Beiträgen der Gemeinde, teils aus dem Religionsfonde erhalten; gleiche Beschaffenheit hat es mit dem Expositen in St. Magdalena Anton Petritsch. Diese Geistlichen leben alle gut und anständig, auch in Rücksicht ihres sittlichen Betragens kann man ihnen keinen Vorwurf machen. Sie sind für das Beste des Staates gut geeignet und ihr Einfluss auf das Volk ist viel grösser als in Idria. Die in diesem Bezirke befindlichen Kirchen reichen hin, um die Volksmenge mit den zum Seelenheil nötigen Mitteln zu versehen".

Bekanntlich trug die Arbeiterschaft in Idria die Kosten der Frohnleichnamsprozession. Der Betrag hiefür, den dieselbe aus der Bruderlade zahlte, sollte nun eingezogen werden.

Der Werksadministration wurde aus diesem Grunde vorgestellt, dass in der Zeit, als der katholische Glaube mit so grosser Begeisterung geübt wurde, sich die Gläubigen bemühten, das Frohnleichnamsfest so feierlich als möglich zu begehen; jede Stadt, jeder Ort trug nach Tunlichkeit hiezu bei. So geschah es auch in Idria, wo die Bergarbeiter aus ihren Ersparnissen in der Bruderlade einen gewissen Betrag votierten, aus welchem die Geistlichkeit und alle jene, welche bei dieser Feierlichkeit bedienstet waren, entschädigt wurden. Diese alte Gepflogenheit hat sich stets erhalten und die Werksbruderlade zahlte die Kosten, welche nach der Zeit und Umständen verschieden waren. Die Bergarbeiter waren stets gleich begeistert für ihren Glauben und für die Verherrlichung dieses Feiertages und sie würden auf der empfindlichsten Seite angegriffen und in ihrer Religiosität, an welcher sie mit solcher Begeisterung mit ihrem Wesen hängen, degradiert werden, wenn man ihnen verbieten würde, die Kosten für diesen Feiertag zu bestreiten.

Bekannt ist auch, dass sonstige zur Verherrlichung des Festes dienenden Gerätschaften aus den Geldmitteln der Bruderlade beigeschafft wurden. Der Administrationsrat wurde ersucht, die Leistung dieser Beiträge ungeschmälert auch für die Hinkunft zu bewilligen, weil der Betrag von allen Arbeitern einstimmig bewilligt wurde, und dieselben in ihren religiösen Prinzipien unterstützt werden sollen.

In Bezug der pfarrämtlichen Matrikeln wurde die Verfügung getroffen, dass dieselben die Mairie-Archive ab 1. Mai 1812 übernehmen; die noch nicht beschriebenen Bücher und Register blieben noch insolange provisorisch in den Händen der Pfarrer, bis der Auftrag ergieng, dass die Mairien diese Bücher selbst führen, was am 1. September 1812 geschah.

Die Führung der Zivil-Standesregister in Idria oblag neben Gariboldi auch dem Mairieadjunkten Kanduč, wofür die Artikel 34 bis 101 des Code Napoleon massgebend waren.

Im Jahre 1812 kamen in der Mairie Idria 260 Geburten und 238 Sterbefälle vor; unter den letzteren waren zwei Verunglückungen in der Grube.

Infolge höherer Anordnungen sollte eine neue Verwaltung der Kirchengüter, Renten u. s. w. mit 1. Jänner 1813 errichtet werden. Den ersten Schritt hiezu sollte der Kirchenrat machen. Für Pfarreien über 5000 Seelen sollten vier, für solche unter 5000 Seelen zwei Individuen in den Kirchenrat ernannt werden. Da die Geistlichkeit in Idria bis Ende 1812 noch keine Weisung vom fürstbischöflichen Ordinariate erhielt, Kirchenratsherren in Vorschlag zu bringen, verhielt sich selbe der Anordnung passiv. Aus diesem Grunde ernannte Gallois zu Kirchenräten in Idria den Administrationsrat Carl v. Gariboldi und den Administrationsbuchhalter Franz Valentin und für Unter-Idria Stefan Fridl und Karl Freyer, beide Administrationsbeamte.

Die Kirchen der Mairie Idria waren wahre Gesetzesauslegungs- und Verkündigungsstätten der französichen Regierung. Jede Verfügung der verschiedenen Vewaltungsressorts kam mitunter mehrmals nacheinander in der Kirche zur Verlautbarung und es dürfte bei der grossen Anzahl solcher Verordnungen wohl kein Sonn- und Feiertag ohne solcher Publikationen abgelaufen sein.

Im Mai 1810 erschien eine Verordnung der Intendanz von Krain, betreffend die Gefängnisse, wornach in jedem Hauptorte einer Subdelegation ein Gefängnis aus dem öffentlichen Schatz errichtet und bestritten werden sollte.

Dieses Gefängnis war besonders dazu bestimmt, die durch die Friedensrichter der Subdelegation wegen Zuchtpolizeiverbrechen auf mehr als drei Tage verurteilten Individuen aufzunehmen. Aber auch jene, welche zur betreffenden Subdelegation gehörten und vom Tribunal erster Instanz zu mehr als drei Tagen Arrest verurteilt wurden, büssten in diesen Gefängnissen ihre Strafe ab. Die Verpflegung für die Gefangenen war im Lizitationswege vergeben. In den Kantons, so auch in Idria, war ein Gefängnis, dessen Kosten die Gemeinde tragen sollte. Als Kerkermeister sollten vorzugsweise die Sekretärs der Mairien fungieren. Die Verpflegung für die Arrestanten war in Idria mit 26 Cent. pro Tag und Person bestimmt.

(Schluß folgt.)

Naše ujede.

Spisal dr. Janko PONEBŠEK.

(Konec I. dela.)

Čuk, athene noctua (Retz.).

Navadna imena. Slovensko: čovinek, čovitelj, čuk (Erjavec), hotap, lovni skovik (Freyer), navadni čuk (Koprivnik), skopec; hrvaško: ćućumija, ćuk, ćuk obični (Vukasović), ćuveta (na Reki in v Dubrovniku), kukuvija (Brusina), kukuvica, kukuvija smrtna (Brusina), mrtvačka sova, noćna sova, smrtna ptica; češko; sýc obecný, sýček, sejček, kulich, kulíšek, kujíček, skujíček, puťák, tuvikál, puvík, tuvík, prorok, umíráček, pohunek, kalous; poljsko: sówka, pódzka zwyczajna, sowa kurluk, puszczyk; rusko: syč domovoj; nemško: Steinkauz, der kleine Kauz, kleines Käuzchen oder Käuzlein, Sperlingskauz, Lerchenkäuzchen, gemeine Kauzeule, kleine Haus-, Scheun-, Wald-, Stock-, Stein-, Zwerg-, Sperlings- und Spatzeneule, Leichen- und Toteneule, Totenvogel, Leichenvogel, Leichenhühnchen, Wehklage, Klagemutter, Steinkäuzchen, Käuzchen; italijansko: civetta, francosko: chevêche, chouette chêveche, chevêche commune; angleško: little owl.

Znanstvene soznačnice: Strix noctua, Scopoli. Strix noctua, Retzius. Strix noctua, Naumann. Strix passerina, Gmelin. Strix passerina, Bechstein. Strix nudipes, Nilsson. Strix psilodactyla, Nilsson. Athene passerina, Boie [1]). Athene noctua, Scopoli. Athene noctua, Boie. Athene noctua, Gould. Athene noctua, Dresser. Athene passerina, Brehm. Athene psilodactyla, Brehm. Noctua passerina, Cuvier [2]). Noctua minor, Brisson. Noctua vulgaris, Gerini. Noctua veterum, Lichtenstein. Noctua veterum, Schlegel. Carine noctua, Kaup. Carine noctua, Yarrell. Carine noctua, Reichenow. Surnia noctua, Keyserling in Blasius. Glaucidium noctua, Retzius. Syrnia psilodactyla, Macgillivray.

Scopoli, 22, štev. 15 in 17. — *Keyserling-Blasius:* Die Wirbeltiere Europa's, XXXII, 143—4, štev. 48. — *Freyer,* 11, štev. 33. — *H. Graf von der Mühle:* Beiträge zur Ornithologie Griechenlands, 24—26, štev. 35. — *Jos. Hinterberger:* Die Vögel von Österreich ob der Enns, 19, štev. 33. — *Dr. Ritter A. Lindermayer:* Die Vögel Griechenlands, 34—35, štev. 41. — *Erjavec,* IV. del, 228—229. — *Fritsch,* 53—54, tab. 11, sl. 2. — *Dr. A. Fritsch:* Die Vögel Böhmens. J. f. O. 1871, 183, štev. 31. — *V. R. v. Tschusi:* Die Vögel Salzburg's, 13, štev. 25. — *Ornis Vindobonensis,* 26. — *O. v. Riesenthal:* Verkannte u. Misachtete. 2. Das Steinkäuzchen. O. M. Sch. 1879, 119—124. — *Madarász,* l. c., Z. f. O. 1884, 260. — *Ornis Carinthiae,* 42, štev. 33. — *Schulz,* 3, štev. 26. — *J. Frivaldszky,* Aves Hungariae 1891, 23, štev. 38. — *R. L. Woltereck:* Der Steinkauz in der Gefangenschaft. O. M. Sch. 1895, 252—255. — *A. J. Jäckel:* Systematische Übersicht der Vögel Bayerns usw., 70—73, štev. 37. — *Ornis balcanica,* II. zv., 102; III. zv., 312—315; IV. zv., 89—90. — *Naumann,* V. zv., 10—13. — *Brehm,* V. zv., 175—179. — *Gjurašin,* dio drugi, 129—131. — *Hartert,* 1000—1002. — *Reichenow,* 78 in 80, štev. 214. — *Hennicke:* Die Raubvögel Mitteleuropas, 10—13. — *Hennicke,* 8. — *C. G. Friderich-Bau:* Naturgeschichte der deutschen Vögel itd., 1905, 365—367. — *Schäff,* 390 - 391. — *Dr. E. Klein:* Naši ptici, 90, štev. 183. — *K. Kněžourek:* Velký přírodopis ptáků 1910. Díl I., 491—493, tab. 4, sl. 22. — *Ornis Romaniae,* 405—407. — *Jul. Michel:* Unser jagdbares Federwild.

[1]) ne: athene passerina, Gray.

[2]) ne: noctua passerina, Stephens, in tudi ne: noctua passerina, Gould.

XXII. Der Steinkauz (Athene noctua, Retz.). Waidmannsheil 1913, 207—208. — *W. Hagen:* Die Vögel des Freistaates und Fürstentums Lübeck, 75, štev. 151. — *Reichenow,* Die Vögel, I, 428. — *F. Tischler,* Die Vögel der Provinz Ostpreußen, 193, štev. 175.

Rey, 54—56. — *Szielasko,* Bedeutung der Eischalenstruktur der Vögel für die Systematik. J. f. O. 1913, 279, štev. 196. — *P. Wendlandt:* Über die Brutverhältnisse und Eiermaße itd. J. f. O. 1913, 417—419, štev. 3 in 4. — *Boxberger,* l. c., Z. f. O. und O., XXIII. letn., 60—63.

* * *

Brez razločnih pernatih čopkov. Peresni venec okoli obraza nerazločen in nepopoln. Kljun in punčica rumena. Peruti pod 330 mm (med 200 in 120 mm), prvo letalno pero kratko, ostala štiri skoraj popolnoma enako dolga in veliko daljša kakor prvo. Zgornje perje sivorjavo z belimi lisami, spodnje belo z nerednimi temnorjavimi prižami. Rep raven in pod 90 mm. Prsti popolnoma vidni in skoraj goli, le zgoraj z redkimi ščetinastimi peresci porasli. Podnevna in nočna ptica.

Izmed malih sov je čuk med ljudstvom splošno najbolj znana vrsta. Njegov venec ni posebno razločen, vobče ga sestavljajo bela peresca, med katerimi so pomešana tudi črnikasta. V očeh se svetlika rumena šarenica. Kljun je zelenkasto rumen, okrogle nosnice pa so cevkasto napihnjene. Voščenica je umazano rumena. Uhelj je večji, kakor ga imajo ptice sicer. Perje je zgoraj sivorjavo s svetlimi, podolgastim kapljam podobnimi lisami, ki so na glavi čisto bele. Spodnje perje je belo in medlo rjastorumeno nadahnjeno in ima neredne široke podolgaste prize. Grlo, trebušni del, trtico in krake pokriva čisto belo perje. Na perutih opazimo 5 do 6 vrst belih poprečnih pasov. Izmed letalnih peres je razločno zobčasto samo 1., ki je ob enem najkrajše; 2.—5. so na zunanjem bandercu zožena in skoraj enako dolga, vendar je 3. nekoliko daljše od ostalih. Rep, ki ga pokrivajo peruti skoraj popolnoma, ima 4—5 rjastobelih pasov, je raven in kratek, nikdar ne preseže dolžine 90 *mm*.

Barva perja se pri čuku vobče malo izpreminja. V Journalu f. Ornithologie (1854, 251) poročajo o nekem delnem beličniku (albino) z enim belim letalnim peresom v vsaki peruti in štirimi belimi repnimi peresi.

Noge so majhne in slabotne. Krak pokrivajo gosto krog in krog kratka, mehka, rjastobelkasta peresca. Tudi prsti so pokriti zgoraj z belkastimi peresci, pa tako na redko, da se vidi koža povsod skozi peresca in so prsti od daleč navidezno skoraj popolnoma goli. Na spodnji strani imajo male, okrogle umazano rumenkaste bradavičice. Kremplji so precej močno zakrivljeni, zelo ostri in roženočrne barve. Krak meri 36—42 *mm*,

	prst brez kremplja	krempelj v loku	krempelj v tetivi
zunanji prst	10—12 *mm*	9 *mm*	6 *mm*
srednji prst	15—19 *mm*	10—12 *mm*	8·5—10 *mm*
znotranji prst	14—16 *mm*	11—14 *mm*	9—11 *mm*
zadnji prst	9—11 *mm*	10—12 *mm*	7— 9 *mm*

Naslikana noga (tab. VII, sl. 2) je neke dne 31. oktobra 1902 pri Geri na Nemškem ustreljene samice.

Čuk je dolg 210—240 *mm*, perut meri 160 *mm*, rep 70 *mm*, kljun v loku 18 *mm*, mera čez razprostrte peruti 500 *mm*.

Samica je nekoliko večja kakor samec. Po barvi je čuk zelo podoben znatno manjšemu malemu skoviku; prav majhni samci čuka se pa vendar razlikujejo od malega skovika že po krajšem repu in tudi skoraj goli prsti jih že od daleč odlikujejo od imenovane sovice.

Znane so nam 3 barvne premene čuka. Kot barvna posebnost iz Furlanije je znana athene chiaradiae. Opisal jo je l. 1900 Giglioli, dobil pa poslanec Emidio Chiaradia od nekega čevljarja v kraju Caneva di Sacile, ki je hodil z njo na ptičji lov. Bistvo te barvne znamenitosti je opisal, razložil in s slikami pojasnil O. Kleinschmidt [3]). V deželah okoli Sredozemskega morja in na otokih živi bledejša oblika athene noctua glaux, Savigny (= athene noctua meridionalis, Lessou), v srednji Aziji pa athene noctua bactriana, Blyth.

* * *

Čuk živi po celi Evropi od 57° severne širine oziroma v Rusiji od 56° severne širine do Pirenejev in južne Francije ter je bolj proti jugu pogostejši. Najsevernejša pokrajina, kjer so ga pa le enkrat našli, je južna Švedska. Na Norveškem, v Livoniji in na Britanskih otokih ne živi. Na Holandskem je navadna ptica, v Švici redek, na Nemškem pa skoraj povsod dovolj znan.

Na Avstro-Ogrskem je čuk po vseh kronovinah stalna ptica. Na Češkem je gnezdilka, pa ne pogosta in ne povsod v enakem številu; nekod tudi izumira [4]). Na Moravskem je v pičlem številu razširjen; ob selitvi pridejo severne gnezdilke v deželo [5]). V Šleziji je čuk pogosta stalna ptica [6]). V Galiciji je najpogostejša sovja vrsta, ki je v ravnini in po gorovju enakomerno razširjena [7]). Tudi v Bukovini je stalna ptica, ki je v ravnini precej pogosta, v višjih krajih pa redka [8]). Na Gorenje-Avstrijskem je stalen, neenakomerno razširjen po deželi [9]).

---

[3]) Strix Athene. Berajah 1906.

[4]) J. f. O. 1872, 379. I. Jahresber. (1882), 38; Ornis 1885, 274; 1887, 52; V. Jahresber. (1886), 68; Ornis 1889, 442. M. O. V. W. 1890, 188; 1895, 54. O. J. 1891, 94; 1892, 20; 1898, 39; 1907, 129. J. f. O. 1898, 564, 576; 1899, 197—198; 1900, 415.

[5]) M. O. V. W. 1879, 77. Z. f. O. 1885, 89. I. Jahresber. (1882), 38. Ornis 1887, 53; 1888, 57. V. Jahresber. (1886), 68. Ornis 1889, 442. O. J. 1897, 191; 1898, 137; 1901, 191; 1905, 193.

[6]) I. Jahresber. (1882), 38. Ornis 1887, 53. H. Holewa: Die Vogelfauna in Schlesien. Verh. d. naturforsch. Ver. in Brünn. XXXVIII. Band. 1899, 25, štev. 265.

[7]) J. f. O. 1897, 444—445.

[8]) Ornis 1885, 274; 1887, 52, in 1889, 442.

[9]) Ornis 1885, 275. V. Jahresber. (1886), 68. Ornis 1889, 443. O. J. 1910, 109; 1913, 20, štev. 99.

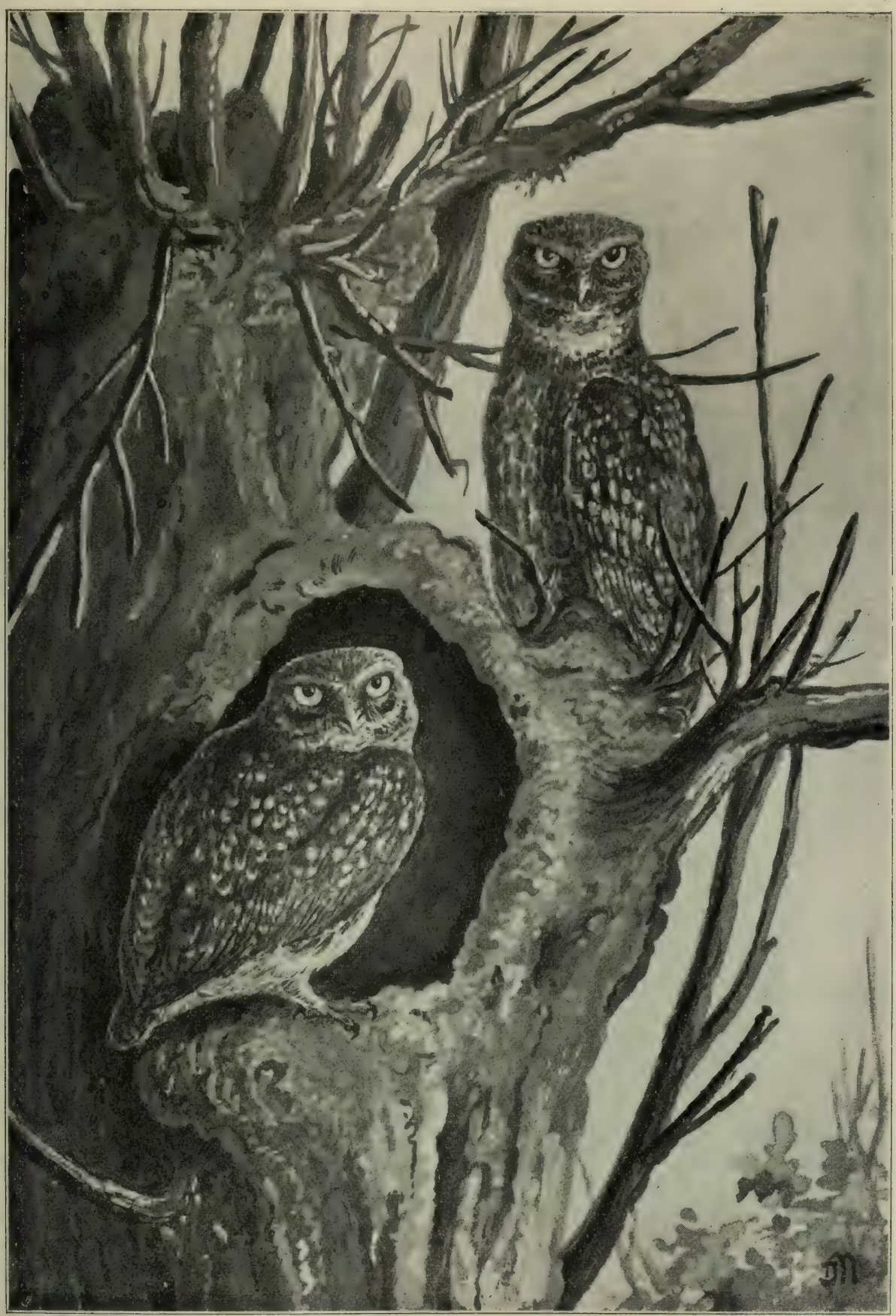

Jul. Michel pinx. — Waidmannsheil 1913.

Čuk, athene noctua (Retz.)

Na Solnograškem je povsod znana stalna ptica [10]). Po najnovejših raziskovanjih in opazovanjih trdi V. vit. pl. Tschusi, da živi čuk na Gorenje-Avstrijskem in Solnograškem v ravnini [11]). Na Predarlskem, kjer so iz dozdaj še neznanih vzrokov vse sovje vrste zelo redke, je tudi čuk kaj redka prikazen [12]). Na Tirolskem je v južnem delu dežele pogostejši kakor proti severu; pozimi pa se pomakne proti jugu [13]). Na Koroškem je v gornjem goratem delu navaden stalen ptič in gnezdilec [14]), okoli Celovca pa zelo redek [15]). Na Štajerskem živi v pičlem številu, izvzemši nekatere vzhodne pokrajine, koder je nekoliko pogostejši [16]). Koprivnik ga imenuje med sovami Pohorja [17]). Na Nižje-Avstrijskem je od leta do leta redkejši [18]). Na Sedmograškem je pogosta stalna ptica, veliko jih pa prezimuje tudi drugod [19]). Na Ogrskem je pogost gnezdilec in stalna ptica po celi deželi.

Na Kranjskem je čuk povsod znan stalen ptič. Scopoli pravi, da je domačin in v gozdih okoli Ljubljane mnogoštevilen, Freyer pa, da ga najdemo po kamnolomih in v razvalinah starih gradov. Schulz meni, da je le posamično živeča ptica ter da so ustrelili samca l. 1867. pri Škocijanu v krškem pol. okraju. V svojem poznejšem spisu našteje 3 čuke, ki so mu jih poslali, da jih nagati, in sicer: 30. XII. 1890 ♀ z Vrhnike; 23. I. 1892 ♂ iz Mengša in 30. I. 1892 tudi ♂ iz ljubljanske okolice [20]). B. Wokřal pravi, da je domačin in da živi ponajveč na Krasu, na Pivki, kjer se potika v malih skalnih stenah po vdrtinah, ki jih ljudstvo imenuje doline [21]). Dr. Gv. Sajovic navaja v svojih beležkah o kranjskih pticah [22]), da so se pojavili čuki januarja 1910 nenavadno pogosto v ljubljanski okolici. Po njegovi navedbi prebiva in gnezdi čuk stalno po skalnatih bregovih Kokrske doline, slišal ga je pa tudi že v

---

[10]) I. Jahresber. (1882), 38. Ornis 1887, 53; 1889, 443. O. J. 1898, 12; 1911, 168.

[11]) Übersicht der Vögel Oberösterreichs und Salzburgs. Linz 1915, 16 (posebnega odtiska).

[12]) O. J. 1900, 130. Z. f. O. u. O. XI. letn., 44.

[13]) M. O. V. W. 1883, 171; 1890, 262; 1897, 113, štev. 169. V. Jahresber. (1886), 68. Ornis 1889, 442. O. J. 1912, 191.

[14]) Ornis 1885, 274; 1887, 52; 1889, 442.

[15]) V. Jahresber. (1886), 68.

[16]) E. Seidensacher: Die Vögel von Cilli. Mitteil. d. naturw. Ver. f. Steierm. 1864, II. Heft, 66. — P. Bl. Hanf: Die Vögel des Furtteiches, ravnotam, 1882, 19. — I. Jahresber. (1882), 38. Ornis 1887, 53; 1888, 57. V. Jahresber. 1886, 68. Ornis 1889, 443.

[17]) Planinski vestnik 1914, 20.

[18]) M. O. V. W. 1877, 61; 1891, 190. — J. f. O. 1879, 114. — I. Jahresber. (1882), 38. Ornis 1885, 275; 1889, 443. O. J. 1899, 147. — R. Eder, l. c., 13.

[19]) Z. f. O. 1885, 419—420, štev. 32. M. O. V. W. 1893, 18, štev. 2; 1896, 93, štev. 30.

[20]) Ferd. Schulz: Verzeichnis der in Krain beobachteten Vögel vom Jahre 1890—1895. M. O. V. W. 1895, 83.

[21]) I. Jahresber. (1882), 38.

[22]) Carniola 1911, 184.

Šmarjetni gori pri Kranju, kjer skoraj gotovo stalno živi, kakor tudi po gozdovih Sv. Jošta in sosednjega pogorja. V kranjskem deželnem muzeju so trije čuki in sicer: ♀, ustreljena 1890 pri Vrhniki; ♂, ki so ga ustrelili 17. X. 1891 pri Ljubljani; čuk iz meseca oktobra 1913 iz Besniškega gozda pod Sv. Joštom.

V sosednem Primorju je čuk stalen ptič in gnezdilec[23]). Dr. B. Schiavuzzi navaja nekaj mest, kjer živi, gnezdi in kjer jih je več postrelil[24]). Brusina[25]) pripoveduje, da je videl to ptico na Reki, kamor jih prineso z Učke, kjer gnezdi, ter da love reški ptičarji s čukom male ptice. Pogost je tudi v avstrijski Furlaniji[26]). — Na Hrvaškem in v Slavoniji prištevajo čuka najnavadnejšim sovam. V Sirmiji je po Landbecku precej pogost[27]), kar potrjujejo tudi najnovejši raziskovalci[28]). A. Jurinac ga je našel pri Varaždinu zelo pogosto[29]). V Narodnem muzeju v Zagrebu je 12 čukov iz vseh mesecev leta razen junija, julija in avgusta[30]). — Največ podatkov pa imamo iz Dalmacije, kjer so ga opazovali ob najrazličnejših prilikah na suhem in na otokih[31]). Skoraj vsi pisatelji so enoglasnega mnenja, da je čuk v Dalmaciji povsod pogosta stalna ptica. Brusina ga je videl v Zadru, Spljetu in Dubrovniku pred prodajalnicami (delalnicami) rokodelcev, posebno čevljarjev in brivcev[32]). Tudi v Bosni in Hercegovini je precej pogost gnezdilec, posebno na kamenitem kraškem svetu[33]), enako v Črnigori in Albaniji[34]). V Srbiji je po Reiserju čuk zelo navaden in v vzhodnih pokrajinah mnogoštevilnejši kakor v zapadnih; barvne premene srbskih ptic so veliko neznatnejše kakor v sosednih deželah[35]). V muzeju srbske zemlje v Belgradu so 3 čuki, in sicer: z dne 3. V. 1899 iz Leskovca ter 2 ♂ z dne 12. III. 1093 in z dne 28. IX. 1903 iz Niša in iz Zvezdana[36]).

---

[23]) J. f. O. 1882, 87.

[24]) M. O. V. W. 1882, 57. Ornis 1885, 275; 1887, 53.

[25]) Spomenik XII., 82.

[26]) O. M. Sch. 1894, 348.

[27]) J. f. O. 1879, 49.

[28]) O. J. 1912, 117; 1914, 143. J. f. O. 1915, 95. — Aquila 1915, 437.

[29]) Ornis 1887, 52.

[30]) Glasnik Hrv. naravoslov. društva 1902, 56.

[31]) I. Jahresber. (1882), 38. Ornis 1885, 274; 1887, 52; 1888, 57. V. Jahresber. (1886), 68. Ornis 1889, 442. J. f. O. 1876, 66; 1904, 89. O. J. 1907, 175; 1908, 5; 1912, 145; 1914, 21; 1916, 85. Aquila 1903, 84. — Prof. Dr. E. Rössler: Beiträge zur Ornis Süddalmatiens. Zagreb, 1915, 18.

[32]) Spomenik XII., 82.

[33]) M. O. V. W. 1881, 12; 1884, 115; 1887, 40, 72, 77, 103. O. M. Sch. 1898, 322.

[34]) O. J. 1891, 19; 1900, 188; 1901, 5, 55—56.

[35]) Izvještaj o uspjehu ornitoloških putovanja god. 1899. i 1900. Sarajevo 1904, 18 (posebni odtisk). Aquila 1902, 163.

[36]) Prof. P. Paulović: Spisak ptica u muzeju srbske zemlje. Beograd 1904, 14.

Na Grškem je čuk povsod nenavadno pogost, ker uživa ptica starogrške boginje Atene po celi deželi neomejeno zaščito tudi še dandanes, dasiravno novošegni Grki drugim živalim sicer niso posebno prizanesljivi. Grčijo torej lahko imenujemo obljubljeno deželo čuka, ki ga ima v grbu glavno mesto Atene. — V Bolgariji je najpogostejša sovja vrsta, podobno se lahko trdi tudi za Dobrudžo [37]) in za Rumunijo. Značilna ptica je za Carigrad in okolico, kjer ga po dnevi zastonj iščemo [38]). V Mali Aziji je po vaseh pogostejši kakor v mestnih naselbinah; severne gnezdilke prezimujejo v deželi [39]).

V deželah ob Sredozemskem morju in na otokih žive v precejšnem številu posebno barvne premene čuka. V Italiji je v celi deželi prav pogost, stalen ptič, izvzemši otok Malto. Jeseni in pozimi se njegovo število znatno pomnoži, ker pridejo gnezdilci s severa v deželo [40]). Na Kanarskih otokih ni posebno pogost [41]), enako ne na Balearih [42]).

Čuk rad živi v bližini človeških naselbin, toda tudi na samotnih krajih. Naseli se večkrat v mestih po neprevisokih zvonikih [43]) in v podstrešjih cerkev, po raznovrstnih oblokih in svodih, po luknjah mestnega zidovja, po gumnih in svislih, na podstrešjih vrtnih hišic, po linah starih poslopij in zidov ali po razvalinah. Živi pa tudi po gozdih, raje v majhnih, redkih gozdičkih blizu polja kakor v temnih lesovih. Najbolj mu ugajajo nekoliko gorate pokrajine, kjer presedi ves dan po kamnolomih in skalnih votlinah, v pečinah visokih bregov in globokih globeli, ali pa se skriva v drevesnih duplih. Posebno rad živi v vrbovih nasadih, kjer biva po votlih deblih, še rajši pa v vrhovih širokih dreves za vejami in grčami, posebno med gostimi odganjki, kjer je varen pred svojimi zalezovalci. Na Nemškem so ga našli tudi po kunčevih rovih [44]). Živi navadno posamič, redkokdaj paroma ali celo v večji družbi [45]).

V Švicarski Juri živi čuk do 1400 *m* visoko [46]).

* * *

Čuk je nemirna, živahna in precej divja sova; ujete stare ptice se ne udomačijo lahko. Čez dan predremlje v svojem skrivališču, vendar ga zbudi in preplaši najmanjši šum. Kdor ga vidi leteti podnevi, bi ne sodil, da je to sova. Radi kratkih peruti ne leti rahlo in mirno kakor druge

---

[37]) J. f. O. 1877, 62. Aquila 1898, 110; 1909, 168, 175.

[38]) Fritz Braun: Tiergeographische Fragen. 1. Fortsetzung, 1909, 14.

[39]) J. f. O. 1908, 548 in 564.

[40]) Conte Dott E. Arrigoni degli Oddi: Manuale della ornitologia italiana, 86—92 (posebnega dela).

[41]) O. J. 1908, 161.

[42]) Dr. A. v. Jordans: Die Vogelfauna Mallorcas. Falco 1914, 107.

[43]) O. M. Sch. 1913, 155.

[44]) J. f. O. 1896, 465.

[45]) O. M. Sch. 1877, 132.

[46]) J. f. O. 1916, 238.

sove, temveč se poganja kakor žolne in smrdokavre v napetem in uleknjenem loku; ponoči je pa mnogo spretnejši. Iz gole radovednosti obletava luč, kakor to store druge ptice; zato obletava tudi razsvetljena okna stanic, kjer leže bolniki. Ta čukova lastnost in ljudski praznoverni strah pred sovami sploh v zvezi z bujno domišljijo sta vzrok, da imajo čuka za mrtvaško ptico. Njegov navadni „kovik kovik“ se izpremeni spomladi ob paritvi v zategnjeni „kuik kuik“ ali „huuk“, podobno mali uharici ali koconogi sovi. Sliši se pa tudi glasno zveneč „kev kev kev“ in zamolklo puhajoči „pupu-pupu“. Te glasove izpreminja čuk lahko poljubno.

Splošno velja čuk za nočno ptico; vendar so različni opazovalci dokazali, da lovi ob največji vročini tudi podnevi, zlasti kadar mora pitati svoje mladiče [47]). Lepo ga je videti, kako se enako skobcu dvigne z vidnega mesta, odkoder je prežal na miši, na drevesno vejo [48]). V jetništvu zvedavo ogleduje z velikimi, zdaj odprtimi, zdaj napol zaprtimi očmi vse nenavadne stvari okoli sebe, zdajci počene, pa se zopet hitro vzravna, priklanjaje se šegavo, se bliža zaupljivo gospodarju in sprejme poželjivo vrabca ali miš. Tudi v prosti prirodi je čuk radovedna, previdna in mična ptica. Vsi opazovalci ga imajo za jako razumnega, ki si zna pomagati iz vsake zadrege. Vrhtega je še mirne in dobrosrčne nravi. Svojemu gospodarju, ki ravna z njim primerno, dela veliko veselje. O kakem kanibalizmu pri čuku ni nič znanega. Če mu kaj ne ugaja, puha in poka s kljunom, da je kaj. Kakor druge sove, se tudi rad koplje v prahu in vodi [49]). Potreba pijače se pa ravna po hrani [50]).

V mraku se poda na lov in lovi ob jasnem vremenu celo noč do jutranje zarje; le redkokdaj ga prisilijo izredne razmere k podnevnemu lovu. Hrani se z netopirji, rovkami, vsakovrstnimi mišmi — pri nas lovi tudi polhe, — z žuželkami, ličinkami in malimi pticami. Preobilno hrano spravi za slabše čase; večkrat so že našli ujete vrabce in škrjance tik gnezda. Imajo ga tudi na sumu, da pobira malim pticam jajca iz gnezd, kar pa ni dokazano [51]). Enako neosnovana je trditev, da preganja in odnaša golobe iz golobnjakov [52]). Svojih izbljuvkov ne izmetuje vedno na istem drevesu. Ujetemu dajemo navadno mokarje, miši in vrabce, pa tudi vranje meso je dobro [53]). Njegovo obnašanje tolmačijo večkrat kot slabo znamenje [54]).

Čuk gnezdi, kjer živi stalno. Njegovo gnezdo je, kakor pri drugih sovah, brez posebne podlage na sipini in apnenih ostankih. Najdemo ga v skednjih, duplih, ali visoko pod vrhom [55]), v votlih vrbah; na Nemškem so opazovali čukovo gnezdo tudi že v sadnih drevesih na vrtih in

[47]) J. f. O. 1871, 183.
[48]) V. Jahresber. (1886) itd., 68.
[49]) J. f. O. 1875, 422. O. M. Sch. 1893, 8.
[50]) O. M. Sch. 1891, 319.
[51]) O. M. Sch. 1897, 212.
[52]) J. f. O. 1863, 5 (priloge).
[53]) O. M. Sch. 1898, 340—341.
[54]) O. M. Sch. 1896, 223.
[55]) O. M. Sch. 1894, 376.
[56]) J. f. O. 1903, 58.

ob poteh [56]). Za gnezdišče si izbere večkrat votline v skalovju in zidovju, zvonike, strešne žlebove [57]) in podzemeljske rove [58]). Semtertja pa zasede tudi zapuščena veverična in pastiričina gnezda [59]), ali celo umetne gnezdilnice [60]), odkoder prepodi včasih škorce [61]).

V svoji zbirki hranim kupljeno gnezdo 5 jajc z dne 7. V. 1911 (Halle na S.); na Ljubljanskem polju je našel Egger dne 29. V. 1914 pod pločnato streho bolnice 2 godna mladiča. Pri Dolenji Zadobravi gnezdi čukov par v nekih vrbinah blizu hiš.

Gnezdilna doba traja od konca marca do začetka maja. Samica znese 4—5, redko 6 ali 7 belih, zelo okroglih jajc, ki so skoraj enakopolovična. Lupina je raskava in srednjezrnasta, ima mnogo vozelčkov in grbin, redko pa podolžne brazde; vzbokline niso razločne in komaj 0·5 *mm* dolge, pa 0·2 *mm* široke. Znojnice so zelo različne, razločno vidne, fine, okrogle, plitve, manjše in večje ter merijo približno do 0·05 *mm*; v 7 *mm* obsežnem krogu je 10—15 znojnic. Gnezdi navadno le enkrat; v Trentinu so opazovali dvakratno gnezditev [62]). Jajca so za tako malo sovo izredno velika. 24 jajc iz Nemčije, ki jih je izmeril Rey, merijo poprečno 34·13 × 28·53 *mm*; največji 35·5 × 29·75 in 34 × 30·2 *mm*; najmanjši 33 × 27 in 33·5 × 25·75 *mm*. Tehtajo poprečno 1·23 *g*. P. Wendlandt je izmeril 46 jajc in dognal, da merijo poprečno 34 × 28·4 *mm* in tehtajo 1·1 *g*. 100 jajc, med njimi gornjih 24 iz Reyeve zbirke in 76 iz zbirke Jourdaina meri poprečno 34·55 × 29·2 *mm*; največji 37·1 × 30·1 in 34 × 31 *mm*; najmanjši 32·4 × 29 in 33·5 × 25·7 *mm*. 27 jajc iz Rumunije meri poprečno 34 × 28·2 *mm*, največje 35·7 × 29·5 *mm* in najmanjše 33 × 26·5 *mm*.

Samica vali sama in izleže jajca v 14—16 dneh, po drugih piscih v 28 dneh; prva navedba se mi zdi z ozirom na majhna jajca verjetnejša kakor druga. Samica vali zelo vztrajno ter jo je težko prepoditi z gnezda. Zato pa gnezdi tudi ponovno v istem gnezdu [63]). Med mladiči je vedno več samcev kakor samic [64]); pokriti so od začetka z belim in rjavopisanim volnatim puhom.

Največji čukov sovražnik je kragulj, ki ga preganja, kjer ga le more [65]). Podlasica pobira njegova jajca. Če se prikaže čuk podnevi iz svojega skrivališča, ga preganjajo srdito in z glasnim krikom vrane, srake, šoje in vse male ptice.

---

[57]) O. M. Sch. 1892, 332.
[58]) J. f. O. 1855, 501; 1887, 252.
[59]) J. f. O. 1878, 71.
[60]) O. M. Sch. 1889, 271, 379; 1896, 33; 1908, 101.
[61]) O. M. Sch. 1897, 246; Popotnik 1912, 344.
[62]) M. O. V. W. 1883, 171.
[63]) O. M. Sch. 1910, 291.
[64]) O. M. Sch. 1894, 77.
[65]) O. M. Sch. 1914, 202.

V svojem drobu preživlja, kolikor je dozdaj znano, 3 prav nadležne zajedalce, v njegovem perju pa živita 2 vrsti žuželk. Veliko čukov pogine v zimski dobi vsled hudega mraza, nekaj jih opeša vsled pomanjkanja hrane tako, da jih lahko ljudje brez težave polove. Včasih pokončajo čuke tudi snežni meteži [66]), ali pa se ponesrečijo na kak drug način [67]). Največ jih polove ljudje, posebno v južnih deželah, ker jih rabijo za lov malih ptic. Love jih v žimnice [68]), v pasti [69]) in druge lovne priprave; tako so jih n. pr. prinesli l. 1890 čez 100 na trg v laškem Vidmu [70]). Sicer pa preganjajo in pokončavajo čuka bolj iz praznoverstva in nevednosti kakor iz hudobije.

Z zatiranjem miši, škodljivih nočnih metuljev in hroščev ter raznih drugih škodljivcev koristi čuk posebno poljedelcu in gozdarju ter ga lahko prištevamo najkoristnejšim pticam sploh. Če pomislimo, da prinese svojim mladičem v eni noči poprečno 24 miši in obilico škodljivih žuželk, ter da jih stara sama skoraj ravnotoliko potrebujeta, potem ni treba drugih dokazov za obrambo čuka. V želodcu in izbljuvkih so našli 2 % koristnih, 96 % škodljivih in 2 % brezpomembnih živali [71]). Nasprotno koristi je škoda, če pograbi semtertje kakega vrabca ali drugo drobno ptico, tako malenkostna, da ne pride v poštev. Da bi pa pokončal čuk večje število malih ptic, je že zategadelj nemogoče, ker so te ponoči tako varno skrite, da jih le težko izsledi. Če bi bilo pokončevanje ptic resnično, bi se moralo to poznati v pojemanju njih števila tam, kjer čuki žive, česar pa ne more nihče trditi.

Zato zasluži čuk neomejeno varstvo. Posebno lovci bi ga morali ščititi, ker je lovni divjačini popolnoma neškodljiv.

Mali skovik, glaucidium passerinum (L.).

Navadna imena. Slovensko: mali skovik (Freyer), vračeva sovica in vrabčja sova (Koprivnik); hrvaško: čukuša kukavica (Brusina); češko: sýč nejmenší, srčák, kapucinka; poljsko: soweczka, sova maluczka, sówka karliczka, lub najmniejsza; rusko: syč maljutka, sovuška; nemško: Sperlings-Eule, Zwergkauz, akadische Eule, Tag-, Wald- und Tannenkäuzchen; italijansko: civetta minore, civetta nana; francosko: surnie chevêchette, chouette chevêchette; angleško: passerine owl, pigmy owl.

Znanstvene soznačnice: Strix passerina, Linné. Strix passerina, Nilsson. Strix noctua, Retzius. Strix pygmaea, Bechstein. Strix pusilla, Daudin. Strix acadica, Temminck. Athene acadica, Boie. Strix acadiensis, Latham. Noctua passerina, Schlegel. Noctua passerina, Stephens. Noctua passerina, Gould. Surnia passerina, Keyserling in Blasius. Glaucidium passerinum, Linné. Glaucidium passerinum,

---

[66]) O. M. Sch. 1886, 161, 248.
[67]) O. M. Sch. 1892, 331.
[68]) O. M. Sch. 1888, 191.
[69]) O. M. Sch. 1890, 415.
[70]) O. J. 1891, 66.
[71]) Hennicke, Handbuch des Vogelschutzes, 145.

Brehm. Glaucidium microrhynchum, Brehm. Glaucidium passerinum, Fritsch. Glaucidium passerinum, Dresser. Glaucidium passerinum, Sharpe. Glaucidium passerinum, pl. Riesenthal. Glaucidium setipes, Madarász. Athene passerina, Gray. Carine passerina, Kaup. Carine passerina, Brisson. Microptynx passerina, Kaup.

Keyserling-Blasius: Die Wirbeltiere Europa's, XXXII, štev. 49, 144, štev. 49. — *Freyer,* 11, štev. 31. — *Jos. Hinterberger:* Die Vögel von Österreich ob der Enns usw., 17, štev. 26. — *Dr. R. A. Lindermayer:* Die Vögel Griechenlands, 35, štev. 42. — *Fritsch,* 52, tab. 13, sl. 7. — *Dr. Ant. Fritsch:* Die Vögel Böhmens. J. f. O. 1871, 182. — *V. R. v. Tschusi zu Schmidhoffen:* Die Vögel Salzburgs, 12, štev. 24. — *Ornis Vindobonensis,* 26. — *Madarász,* l. c., Z. f. O. 1884, 260, štev. 9. — *Ornis Carinthiae,* 41, štev. 32. — *Schulz,* 3, štev. 25. — *J. Frivaldszký:* Aves Hungariae, 24, štev. 39. — *A. J. Jäckel:* Systemat. Verzeichnis der Vögel Bayerns, 73—74, štev. 38. — *Ornis balcanica,* III. zv., 571. — *Naumann,* V. zv., 14—16, tab. 3, sl. 3. — *Brehm,* 5. zv., 179—182. — *Hartert,* 1008—1009, štev. 1465. — *Reichenow,* 78, 80, štev. 215. — *Hennicke:* Die Raubvögel Mitteleuropas, 13—17, tab. 3, sl. 3. — *Hennicke,* 9. — *C. G. Friderich-Bau:* Naturgeschichte der deutschen Vögel itd. 1905, 367, tab. 23, sl. 5. — *Schäff,* 389. — *Dr. E. Klein:* Naši ptici itd, 90, štev. 185. — *K. Kněžourek:* Velký přírodopis ptáků. Díl I., 494—496. — *Ornis Romaniae,* 403—405. — *Jul. Michel:* l. c. XXIX. Der Sperlingskauz — Glaucidium passerinum (Linné). Waidmannsheil 1914, 115. — *A. Reichenow,* Die Vögel, I. zv., 429. — *W. Hagen:* Die Vögel des Freistaates und Fürstentums Lübeck, 76. — *F. Tischler:* Die Vögel der Provinz Ostpreußen, 192—193, štev. 174.

Rey, 56—58. — *Szielasko:* Bedeutung der Eischalenstruktur itd. J. f. O. 1913, 279, štev. 197. — *P. Wendlandt:* Über die Brutverhältnisse und Eiermaße itd. J. f. O. 1913, 415—417. — *Boxberger:* l. c., Z. f. O. u. O., letn. XXIII., 60—63.

* * *

Brez razločnih pernatih čopkov; očesni venec le deloma razvit. Kljun in oči so rumene. Peruti krajši kakor 120 mm, rep le do 58 mm dolg. Sivkastorjavo hrbtno perje z belkastimi lisami, belo trebušno z rjavimi pegami; preko repa 4—5 ozkih belkastih pasov. Prsti gosto pernati.

Mali skovik je najmanjši zastopnik sovjega rodu, ki ima v primeri z ostalimi sovami nenavadno majhno glavo. Oči z živo rumeno šarenico obdaja slaboten in nepopoln venec, segajoč le ob vnanji strani od temena do uhlja. Na primeroma debelem in krepkem kljunu opazimo majhen zob. Od čuka se razločuje že na prvi pogled po krajših perutih, ki ne presegajo mere 120 *mm*. Najdaljše je 4. letalno pero, 3. in 5. sta skoraj enako dolgi, prva štiri so na notranjih bandercih razločno, 5. nerazločno zoženo. Razdalja med konci 1. in 3. letalnega peresa je večja kakor krak; 1. letalno pero je krajše kakor 8. Vseh letalnih peres je 24.

Telo malega skovika je 170 *mm* dolgo. Peruti merijo 90 *mm*, rep 58 *mm*, kljun v loku pa 10 *mm*.

Gorenja stran je svetlo rjavkasto siva in belo lisasta. Perje spodnje strani je vobče belo in ima podolžne rjave pege. Perutna peresa so svetlo rdečkastorjava z nerednim prečnim pasom svetlih lis. Rep pokrivajo peruti le do polovice; njegova peresa so rjastorjava in imajo bele konce, preko njih pa opazimo 4—5 ozkih rumenkasto belih pasov.

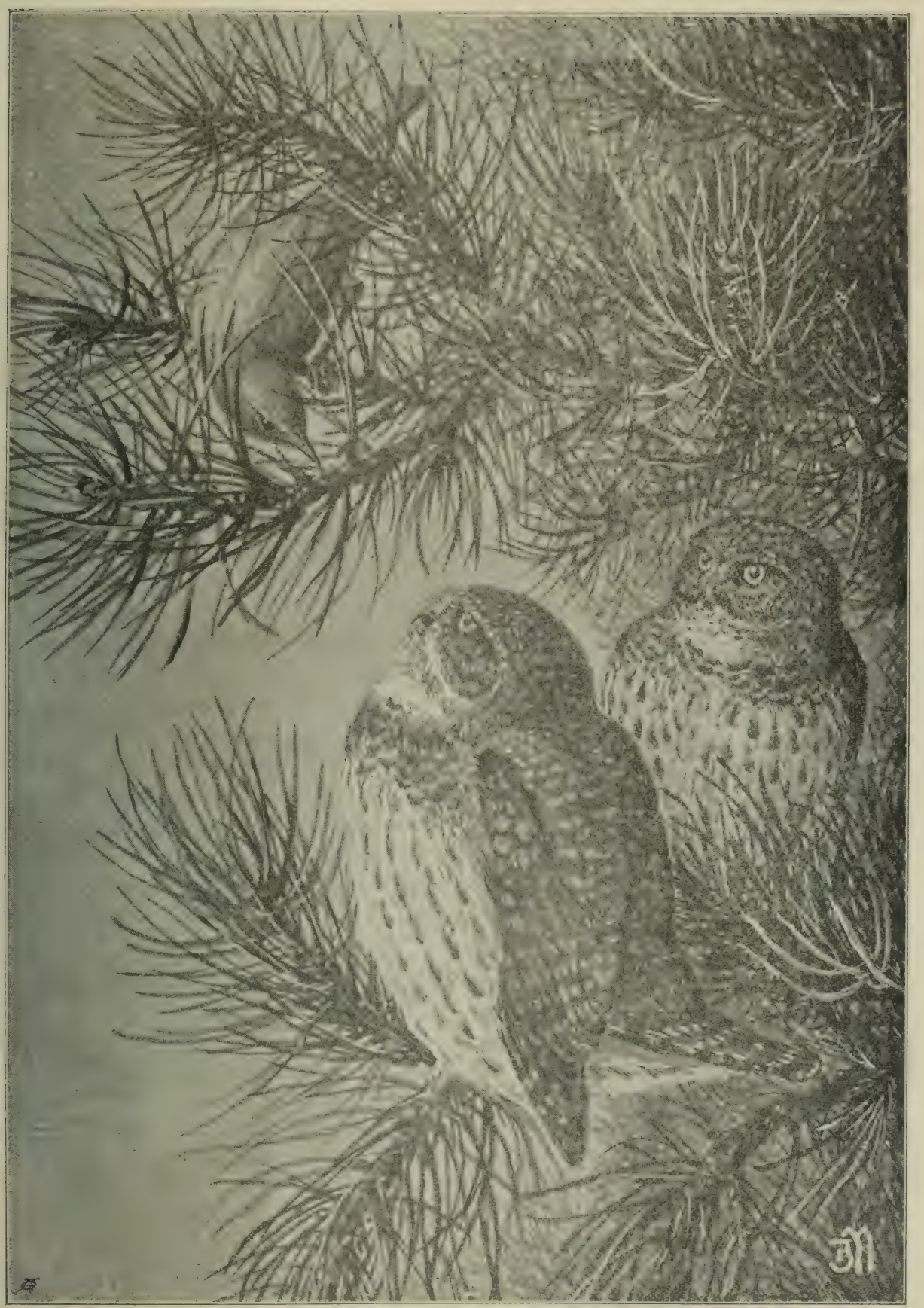

Jul. Michel pinx. — Waidmannsheil 1914.

Mali skovik, glaucidium passerinum (L.) 19*

Noge so razmeroma velike in krepke. Krak je gosto pokrit z umazano rumenkastobelim perjem, ki je rjasto nadahnjeno. Tudi prsti so zgoraj gosto pokriti z umazano belimi peresci; na podplatih so pa goli, mrežasti in rjavkastorumeni. Kremplji so črnorjave barve, veliki, precej močno zakrivljeni in ostri kakor igle. Krak meri 15—16 *mm*;

	brez kremplja	krempelj v loku	krempelj v tetivi
zunanji prst	9—10 *mm*	9—10 *mm*	6 *mm*
srednji prst	11—14 *mm*	11—13 *mm*	7— 8 *mm*
znotranji prst	10—12 *mm*	11—13 *mm*	6·5— 8 *mm*
zadnji prst	7— 9 *mm*	10—11 *mm*	6·5—7·5 *mm*

Naslikana noga (tab. VII, sl. 3) je neke dne 15. decembra 1901 pri Sarajevu ustreljene samice.

Samica je za 20 *mm* večja in vedno bolj temna. Rjavosiva barva hrbtnega perja je pri njej olivnato nadahnjena. Mladiči imajo bolj rjavkasto barvano perje.

Znana je barvna premena (glaucidium passerinum orientale, Taczanowski), ki živi v najvzhodnejši Sibiriji in se razločuje izmed svojih vrstnic po prevladujoči sivkasti glavni barvi gornjega krovnega perja.

* * *

Ta ljubka, pritlikava sovica — cela skupina njenega rodu šteje okoli 40 vrst, ki žive v Evropi, Aziji, Afriki in Ameriki — je severna ptica in razširjena do 66° sev. širine. V Evropi je po dozdanjih opazovanjih precej redka, posebno proti jugu in na zapadu; na Angleškem in Siciliji te vrste ni. V vseh spisih, ki naštevajo redke ptice in njih jajca, povsod je naveden tudi mali skovik. V zadnjih desetletjih ga pa opazujejo vedno v večjem številu in lahko se trdi, da ni tako redek, kakor se je dozdaj mislilo, temveč so ga le večkrat prezrli in zamenjavali s čukom. Sicer so pa navedbe tudi zato precej nezanesljive, ker je Bechstein tudi čuku nadel priimek „passerina“ [1]). Na Nemškem je redek, posebno v zapadnih pokrajinah.

V Avstro-Ogrski je skovik najpogostejši v severovzhodnem delu cesarstva; vendar so ga opazovali v vseh kronovinah, čeravno ponekod samo v pičlem številu. Na Češkem je stalna ptica, ki gnezdi v listnatih gozdih in v črnem lesu [2]). V Izerskih gorah, v Krušnih gorah in v Češkem lesu je redek [3]), pogost pa v Krkonoših [4]). Na Moravskem je gnezdilec in stalna ptica [5]). V Šleziji gnezdi redko [6]). Na Gorenje-Avstrijskem in Solnograškem je pogostejši kakor se navadno trdi, in gnezdi

[1]) J. f. O. 1916, 324.
[2]) J. f. O. 1872, 379; 1899, 198; 1900, 415.
[3]) J. f. O. 1865, 357. — M. O. V. W. 1890, 188. — O. J. 1891, 71.
[4]) J. f. O. 1869, 232.
[5]) Z. f. O. 1885, 88—89. Ornis 1887, 52. O. J. 1901, 191.
[6]) H. Holewa, Die Vogelfauna in Schlesien, 25, štev. 266.

v žolninih duplih[7]). Na Predarlskem je stalna ptica[8]). Tudi na Tirolskem je stalen, toda redek[9]). Na Koroškem je reden, pa ne pogost gnezdilec[10]), posebno v višjih gozdovih[11]). Na Štajerskem je v goratem, severnem delu dežele pogostejši, kakor navadno mislijo, in stalen[12]). Koprivnik ga imenuje med pticami na Pohorju ter pristavi, da ni večji kakor strnad, da pa je zelo pogumen in lovi tudi podnevi posebno v temnih gozdih[13]). Zelo redek je okoli Celja[14]). Na Nižje-Avstrijskem je v goratem delu dežele stalen ptič, drugod pa redek[15]). Dr. V. Jeločnik trdi v svojem pismu 13. V. 1914, da ga je dobil tudi na Steinfeldu. V Galiciji ni redka ptica, posebno jeseni se prikaže večkrat, pa tudi pozimi so že posamezne ustrelili. Poleti so ga našli v večjih listnatih gozdih tam, kjer ni velikega skovika in koconoge sove[16]). V Bukovini je redka stalna ptica, ki se pokaže pozimi pogosteje[17]).

Na Kranjskem je mali skovik po Freyerju zelo redek; dobili so ga po njegovi navedbi pri Ribnici. Schulz pravi, da gnezdi pri Vrhniki in na Gorenjskem. V svojem poznejšem delu pa omeni, da je ustrelil gozdni upravitelj Rupnik dne 6. III. 1892 pri Radovljici samca[18]). Dr. G. Schiebel poroča, da je lovec M. Gradišnik v lovišču Lipovcu graščaka F. Galleta iz Bistre dobil dne 29. III. 1907 ♂ te vrste z zelo razvitimi modi[19]). Dne 3. VI. 1913 sva slišala z Eggerjem to ptico v zapadnem delu Ljubljanskega barja na planoti, zaraščeni s smerečicami, obdani od visokega drevja. — V kranjskem deželnem muzeju so trije mali skoviki, izmed katerih je eden brez vsakega podatka; ostala dva sta darovala muzeju Rupnik in Fr. Galle.

V Istri je mali skovik redek selilec spomladi[20]). Na Goriškem je v Trnovskem gozdu precej pogost[21]). Iz Dalmacije je znan samo neki pri Kninu ustreljen mali skovik[22]). Na Hrvaškem je po A. Jurincu pogost gnezdilec, ki je klatilec ali pa stalen, ter ga opazujejo le v gorkejšem letnem času[23]). Na Ogrskem, kjer so našli ostanke malega

---

[7]) V. R. v. Tschusi zu Schmidhoffen: Übersicht der Vögel Oberösterreichs und Salzburgs, 12.

[8]) O. J. 1907, 38—39; 1909, 151.

[9]) M. O. V. W. 1890, 262; 1897, 113. O. J. 1896, 185.

[10]) Ornis 1887, 52; 1889, 441. [11]) V. Jahresber. (1886) itd., 67.

[12]) J. f. O. 1879, 130. Ornis 1887, 52. O. J. 1903, 225; 1909, 68.

[13]) Popotnik 1912, 344; Planinski vestnik 1914, 20.

[14]) Verh. d. zool.-bot. Ges. 1862, 790—791. Mitil. d. naturw. Ver. II. Heft. 1864, 67.

[15]) O. J. 1896, 5. — R. Eder: Die Vögel Niederösterreichs, 13.

[16]) J. f. O. 1897, 444.

[17]) Ornis 1885, 274; 1887, 52. V. Jahresber. (1886) itd., 67. O. J. 1896, 207.

[18]) Verz. d. in Krain beob. Vögel vom J. 1890—1895. M. O. V. W. 1895, 83.

[19]) Eine Sperlingseule in Krain erlegt. O. M. Sch. 1908, 81.

[20]) J. f. O. 1882, 87.

[21]) I. Jahresber. (1882) itd., 38.

[22]) Aquila 1903, 84.

[23]) Ornis 1887, 52.

skovika še iz diluvija, je baje redek [24]). Kolikor je znano, je bilo vendar-le leta 1891 v Narodnem muzeju v Budimpešti 8 ptic iz januarja, aprila in avgusta. Vobče pa za Ogrsko še ni dognano, je li mali skovik ondi stalen ali klatež; pogostejši je na Sedmograškem, kjer biva stalno [25]). V Bosni in Hercegovini je znano samo obsežno in 1500 *m* visoko pogorje Igman, 18 *km* zapadno od Sarajeva, kjer sta bila ustreljena l. 1886 in dne 6. VI. 1887 dva mala skovika, dne 27. VII. 1895 pa dva mladiča; vsi ti skoviki so sedaj v sarajevskem muzeju [26]). O. Reiser sodi (v pismu) po dolgoletnih, mnogoštevilnih izkušnjah, da je stalen po vseh bosenskih črnih lesovih od 1000 *m* više. Vse navedbe, ki se nanašajo na Grško so pomotne. Za to deželo mali skovik sploh ni dognan in ondi najbrže tudi ne živi, ker ne najde kot severna ptica, celo v najvišjih legah, za svoj obstanek potrebnih pogojev. Tudi na Rumunskem mali skovik ni dokazan; v Bolgariji je pa menda stalna ptica.

V Livoniji je stalen, ali redek gnezdilec; jeseni pridejo severni gostje v deželo [27]). V Italiji je zelo redek in živi le po alpah Lombardije in Benečije [28]). Po gozdovih Rusije je pogost, ravnotako v enakih širinah v Aziji do dalnjega vzhoda. V Mali Aziji je selilec, ki pa o njem iz novejšega časa nimamo podatkov [29]). V Egiptu je baje stalen in klatež [30]), kar je dognal Alfred Kaiser v teku četrtletja, ko ga je opazoval ob Nilu.

Mali skovik biva v samotnih gozdnatih in goratih pokrajinah v notranjosti gozdov, zato ga le težko zapazimo. Dasiravno mu je najljubši črni les, vendar ga najdemo tudi v listnatih gozdih. Jeseni pride v bližino vasi in poslopij, kjer ostane pogosto čez zimo. Ker je klatež, zaide jeseni in spomladi na svojih potih večkrat tudi v ravne pokrajine.

V Švicarski Juri živi do 1250 *m* visoko [31]).

* * *

Mali skovik je mična in šegava ptica. Njegove lastnosti in njegovo vedenje nas spominja deloma na podnevne, deloma na nočne sove. Čedna postava, urnost, hitro, srčno vedenje je združeno s čudno šegavostjo in pačenjem obraza. Kadar zagleda nenadoma kaj novega ali če ga popade jeza, iztegne glavo in perje venca za očmi se dvigne tako, da je za trenotek podoben uharici s prav kratkimi čopki. Leti po sokolovo, hitro in spretno, skoraj brez šuma. Mali skovik je urna in plašna ptica. V mraku je nepreviden, po dnevi pa naravnost nepremišljeno drzen; splošno je zelo živahen. Rad se koplje v prahu [32]). Pri pitju ga doslej še niso opazovali.

[24]) Aquila 1914, 90—92, 95. — O. M. Sch. 1893, 26.

[25]) M. O. V. W. 1893, 17—18; 1896, 93, štev. 31.

[26]) Die Vogelsammlung etc., 16, zap. štev. 177 in 178. M. O. V. W. 1896, 121—122. O. M. Sch. 1898, 322.

[27]) O. M. Sch. 1892, 124 in 126.

[28]) Conte Dott. E. Arrigoni Degli Oddi: Manuale di ornitologia italiana, 92—94 (posebnega dela).

[29]) J. f. O. 1908, 564.

[30]) O. M. Sch. 1888, 275.

[31]) O. M. Sch. 1909, 460—461. J. f. O. 1916, 238.

[32]) O. M. Sch. 1893, 8.

O skovikovem glasu se je nenavadno veliko pisalo in prerekalo. Pisatelji se vendar še niso zedinili [33]), ker vsak opazovalec isti glas po svoje različno sliši, in ker je velik razloček, če stojimo blizu ali daleč od pevca. V mraku slišimo njegov žvižg „hi“ ali „ho“; če oponašamo ta njegov glas, ga spomladi lahko prikličemo. Slišijo se tudi zlogi „hi hu hu hu“, ki jih razločimo le v bližini; v somraku zjutraj in zvečer se sliši tudi enakomerno zategnjeni „hi hi hi hi“. Glas, ki sva ga z Eggerjem slišala dne 3. VI. 1913, je bil močno podoben kalinovemu in je bil najbrž svarilni klic.

Mali skovik je drzen ropar in najljubša hrana so mu male ptice, senice, vrabci, strnadi, stržki in sploh vse drobne ptice pevke. Lovi tudi miši in večje žuželke, kakor ponočne metulje, hrošče, kobilice idr. Ptice oskube popolnoma, predno jih požre, kakor to store sokoli, miši pa raztrga na male kose. Mišim in pticam pohrusta najprej glavo in nato ostali del života razen nog, ki jih zavrže. Če drži vjeti skovik svoj plen v kljunu in se približamo njegovi kletki, razprostre proti človeku obrnjeno perut čez žrtev, naščepiri perje spodnje strani tako, da hrano popolnoma zakrije, dleska s kljunom ter maje z glavo neprestano semtertje.

Radi njegovega prikupljivega vedenja ga drže ptičji ljubitelji zelo radi v kletkah; tako je n. pr. v Petrogradu na trgu redno naprodaj [34]).

Mali skovik gnezdi na Švedskem, Finskem, Laponskem in v Livoniji; potem na Nemškem, posebno v vzhodnih pokrajinah, v Češkem lesu, na Štajerskem, v Karpatih, Švici in v Bosni na Igmanu. Po pismenem zatrdilu dr. V. Jeločnika gnezdi tudi na Kranjskem na več krajih. Gnezdo je narejeno v duplih starih dreves ob robu gozdov, posebno v votlih trepetlikah, hrastih in jelkah, največkrat pa v luknjah žoln, v prvi vrsti črne žolne. Samica znese od začetka aprila do srede maja 3—4, po drugih pisateljih 4—5, pa tudi do 7, včasih celo 8 [35]) jajc, ki jih izvali v 14—16 dneh. Jajca so čisto bela, le malo bleščeča in precej medla. Izpihana so proti luči bela. Večinoma so precej podolgasta. Lupina je zelo gladka in tenka z raztresenimi globokimi znojnicami in valovitimi vzboklinami.

Jajca malega skovika so najmanjša sovja jajca, vendar so v primeri z majhno ptico še vedno precej velika. Po P. Wendlandtu meri 35 jajc poprečno 29·1 × 23·6 *mm* in tehta poprečno 0·62 *g*; najtežje 0·8 *g*, najlažje 0·45 *g*. 34 jajc iz Finske in Švedske meri po Hartertu poprečno 28·55 × 23·18 *mm*, največji 31 × 23·3 in 29 × 24·5 *mm*, najmanjši 27 × 23·3 in 28·5 × 21·7 *mm*.

Življenje malega skovika sploh, posebno pa v posameznih dobah, in gnezditev so za ornitologe še neobdelano polje.

V perju, drobu in koži malega skovika živi mnogo nadležnih zajedalcev; znanih je dozdaj 11 vrst.

---

[33]) M. O. V. W. 1879, 109—111. Z. f. O. 1885, 419. Aquila 1908, 311. O. J. 1914, 47—50 in 121—122.

[34]) O. M. Sch. 1904, 221.

[35]) O. J. 1905, 173.

Če ga podnevi zalotijo male ptice, ga neusmiljeno dražijo in se zaletavajo vanj. Kakor vsem sovam, tako je tudi njemu najhujši sovražnik človek, ki ga preganja in lovi, če ga zapazi navzlic njegovi pritlikavosti. Tudi novodobne naprave so njegovemu življenju nevarne [36]). Prav verjetno je, da pogine mnogo malih skovikov vsled neugodnih vremenskih razmer. Včasih se vjame celo v žimnice, kamor pridrvi za pticami pevkami.

Iz njegove hrane se da po vsej pravici sklepati, da je pretežno koristen, dasiravno raztrga marsikako ptico pevko. Posebno ob gnezditvi, ko pita svoje mladiče, polovi in ugonobi neizmerno število miši in drugih škodljivcev. Zakoni vseh držav, ki ščitijo ptice, so sprejeli tega sovjega pritlikovca pod svojo zaščito. Da ne more narediti znatne škode, spričuje že njegova majhna postava. Ščititi pa ga moramo tudi kot naravni spomenik, ker je — vsaj kolikor je dozdaj znano — zelo redek.

Pegasta sova, strix flammea (L.).

Navadna imena. Slovensko: mrtvaška ptica, pegasta mrtvaščica (Freyer), pegasta sova (Erjavec); hrvaško: ćuk, driemavac, jeja drijemavica (Brusina), kukuvija driemavica, mala sova, surina, surka, štalska surina, žuta sova; češko: sova pálená, sova perlová, perlovka, jeptiška, babice, sova s krejzlíkem; poljsko: sowa plomykowata, sowa ogniczek, sowa puszcyk; nemško: Schleiereule, rote Schleiereule, gelbe Schleiereule, Perleule, Goldeule, Feuereule, Flammeneule, Herzeule, Perückeneule, Turmeule, Kircheneule, Nachteule, feurige Nachteule, Klageule, Ranzeule, Kauzeule, Toteneule, Schläfereule, weiße Eule, geflammte Eule, schwarzbraune Perleule, Schnarchkauz, Kauz, Käuzlein, Schleierauffe, gemeine Eule, Kattuhl, Husuhl; angleško: barn owl, church owl, white owl; francosko: effraie, fresaie, effraie commune, chouette effraie; italijansko: barbagianni.

Znanstvene označnice: Strix flammea, Linné. Aluco albus, Gerini. Strix alba, Scopoli. Aluco flammeus, Flemming. Strix guttata, Brehm. Eustrix flammea, Webb in Berthelot. Stridula flammea, Selys-Longchamps. Strix poensis, Fraser. Strix glaucops, Kaup. Strix africanica, Bonaparte. Strix adspersa, Brehm. Strix margaritata, Brehm. Strix maculata, Brehm. Strix splendens, Brehm. Strix flammea obscura, Brehm. Strix flammea vulgaris, Brehm. Strix flammea adspersa, Brehm. Strix paradoxa, Brehm. Strix kirchhoffii, Brehm. Strix flammea meridionalis, Frivaldszky. Strix flammea meridionalis, Erlanger. Strix pusilla, Blyth. Strix parva, Blyth. Strix nobilis, Ehrenberg. Strix perlata, Lichtenstein. Hybris flammea, Nitzsch.

Scopoli, 21, štev. 14. — *Keyserling-Blasius*: Die Wirbeltiere Europa's, XXXI, štev. 40, 141, štev. 40. — *Freyer,* 10, štev. 27. — *H. Graf von der Mühle*: Beiträge zur Ornithologie Griechenlands, 23, štev. 31. — *J. Hinterberger*: Die Vögel von Österreich ob der Enns itd., 19, štev. 32. — *A. R. v. Lindermayer*: Die Vögel Griechenlands, 32, štev. 37. — *Erjavec,* IV. del, 226—228, štev. 61. — *Fritsch,* 64, tab. 11, sl. 4. — *V. R. v. Tschusi zu Schmidhoffen*: Die Vögel Salzburgs, 14—15, štev. 29. — *Ornis Vindobonensis,* 29. — *Madarász*: l. c., Z. f. O. 1884, 257. — *Ornis Carinthiae,* 45—46, štev. 37. — *Schulz,* 4, štev. 30. — *J. Frivaldszky*: Aves Hungariae, 28, štev. 45. — *A. J. Jäckel,* l. c., 54—61, štev. 31. — *Ornis balcanica,* III. zv., 311. — *Naumann,* V. zv., 5—9 (tab. 1, sl. 1 in 2). — *Brehm,* 5. zv., 151.

[36]) J. f. O. 1910, 558.

do 155. — *Gjurašin,* dio drugi, 127—129. — *Reichenow,* 78, 80, štev. 216. — *Hennicke*: Die Raubvögel Mitteleuropas, 7—9 (tab. 1, sl. 1). — *Hennicke,* 7 (tab. 1, sl. 1). — *C. G. Friderich-Bau*: Naturgeschichte der deutschen Vögel itd., 354—356 (tab. 23, sl. 1). — *Schäff,* 395 do 397. — *O. Kleinschmidt,* Strix Flammea. Berajah 1906, 1—20 (z 10 tab.). — *Dr. E. Klein*: Naši ptici itd, 87, štev. 180. — *K. Kněžourek:* Velký přírodopis ptáků. I. díl, 473—476. — *Ornis Romaniae,* 402—403. — *Hartert,* 1031—1036, št. 1490. — *Jul. Michel*: Unser jagdbares Federwild. XXXIII. Die Schleiereule (Strix flammea, Linné). Waidmannsheil 1914, 310—312. — *W. Hagen*: Die Vögel des Freistaates und Fürstentums Lübeck, 76, štev. 152. — *Reichenow,* Die Vögel, I. zv., 432—433. — *F. Tischler*: Die Vögel der Provinz Ostpreußen, 194—195, štev. 176.

Rey, 53—54. — *Szielasko*: Die Bedeutung der Eischalenstruktur itd., J. f. O. 1913, 278—279, štev. 195. — *P. Wendlandt*: Über die Brutverhältnisse und Eiermaße itd., J. f. O. 1913, 413 - 415, štev. 1. — *Boxberger*: l. c., Z. f. O. und O., XXIII. letn., 60—63.

* * *

Brez razločnih pernatih čopkov. Popolen venec rumenorjav, vnanji očesni krogi beli, znotranji rdečerjavkasti. Kljun rožasto ali rumenkasto bel, šarenica temnorjava. Zgornje perje pepelnato sivo, nekoliko višnjevkasto nadahnjeno, s črnimi in belimi lisami; spodnje perje rjasto rumeno. Peruti med 200 do 330 mm, presegajo rep, 2. letalno pero najdaljše. Krak mnogo daljši od srednjega prsta; prsti skoraj popolnoma goli ali pokriti le z redkim ščetinastim perjem; krempelj srednjega prsta na znotranjem robu zobčast.

Rod pegaste sove šteje po celem svetu približno 30 vrst in se razlikuje predvsem od ostalih sov razen po zarezi na vsaki strani zadnjega roba prsne kosti tudi po zobčasto zarezljanem notranjem robu kremplja na srednjem prstu.

Pegasto sovo, ki jo imenuje Erjavec našo najlepšo sovo, more le nepoznavalec zamenjati z rjasto rdečo obliko lesne sove, ki živi na podobnih krajih in ima tope perutnice. Ker se loči pegasta sova izmed ostalih vobče že na prvi pogled, jo opišemo na tem mestu le v glavnih potezah. Njen rjavkasto rumeni venec, ki poteka preko čela skoraj v ravni črti, je popoln, ter obdaja in deli obraz v dve polovici, ker sega od čela med očmi do belkastega kljuna, ki je od korena raven in šele proti koncu zakrivljen. Očesni krogi so beli, perje neposredno okoli oči je rdečerjavkasto. Trdo perje notranjih očesnih krogov stoji poševno, peresce proti perescu tako, da se konci dotikajo. V temnorjavi šarenici se svetlika modročrna zenica. Za uhljema, ki sta nenavadno velika, in imata popolna pokrovca, ni daljših ušesnih peres. Peruti presegajo plitvo zarezani rep vsaj za 30 *mm*; 1. in 2. ali 2. in 3. letalno pero je najdaljše; zobčasto je samo 1. letalno pero. Letalna in repna peresa so rumenorjava z belimi notranjimi obrobki in sivorjavimi pasovi. Spodnje krovno perje peruti je svetlo rjasto s svetlimi robovi in temnimi pikami. Perje je po hrbtni strani deloma rjasto rumeno, deloma fino sivo in belo valovito z malimi trikotnimi belimi črno obrobljenimi pegami; trebušno

perje belo, rjasto rumeno zamazano in z nežnimi trikotnimi sivimi pegami. Na prvi pogled tako različne risbe se ponavljajo na posameznih skupinah perja.

Dolga je 345 *mm*, peruti merijo 280 *mm*, rep 120 *mm*, kljun čez kljuko (v loku) 28 *mm*.

Noge niso posebno močne. Krak je od pete dalje tanek in z rjasto rumenim mehko volnatim perjem pokrit, ki je navzdol vedno bolj redko Prsti so tanki. Pokrivajo jih posamezna rumenkasto bela tršasta peresca in razločno vidne deščice, tako kakor redka dlaka in luske pri podganah rep. Zato nas prsti pegaste sove po svoji vnanjosti nehote spomnijo nekoliko na podganji rep. Deščice so rdečkasto sive. Prsti so na spodnji strani fino mrežasti. Kremplji so le plitvo zakrivljeni, tanki in kakor igle ostri. Mere so nastopne: krak meri 60—64 *mm*.

	brez kremplja	krempelj v loku	krempelj v tetivi
zunanji prst	22—23 *mm*	12—16 *mm*	8— 9 *mm*
srednji prst	36—37 *mm*	16—17 *mm*	10—11 *mm*
notranji prst	29—30 *mm*	19—20 *mm*	13—14 *mm*
zadnji prst	15—16 *mm*	16—18 *mm*	11—12 *mm*

Naslikana noga (tab. VII. sl. 1.) je nekega meseca novembra 1898 pri Lipskem ustreljenega samca.

Samica je večja in manj okretna kakor samec, sicer pa enako izpreminja barve, le da je vobče nekoliko temnejša. Mladiči imajo prvo, čisto belo puhasto perje pičlo dva tedna, drugo zgoraj sivo, spodaj rumenkasto, pa tri tedne. Godni so torej približno v dveh mesecih. Kdaj in kako se vrši golitev, je še nedognano. — Barve pegaste sove so zelo različne, včasih temnejše, včasih svetlejše; barvnih premen, ki jih razlikujejo nekateri ornitologi, drugi ne pripoznajo. Najbolj znane so: v zapadni Evropi in ob Sredozemskem morju s čisto belo spodnjo stranjo; v Afriki z bledejšo okrožolto spodnjo stranjo, ki ima večje črnosive, na gornji strani pa sivobele in črne pegice; na Madeiri, na Kanarskih otokih žive oblike s temnejšo gornjo stranjo, pikice na spodnji strani so širše in temnejše. Nazivi teh premen so navedeni med znanstvenimi soznačnicami.

* * *

Pegasta sova živi v severni in srednji Evropi kakor tudi v zapadni Aziji. V Evropi je razširjena od Danske do Sredozemskega morja; na Švedskem je zelo redka, v Nemčiji navadna sova, dasiravno je na severnem Nemškem po nekaterih krajih dozdaj niso opazovali.

V Avstro-Ogrski je znana v vseh kronovinah, vendar je na severu pogostejša kakor proti jugu. Na Češkem ni tako redka, kakor navadno mislijo, ter je na ugodnih krajih povsod stalna gnezdilka, vendar nikjer pogosta, ponekod celo manj znana [1]). Na Moravskem je v Brnu

[1]) J. f. O. 1871, 185; 1872, 379; 1898, 563; 1899, 198—199; 1900, 415. I. Jahresber. (1882) itd., 40. Ornis 1885, 277; 1887, 56; 1888, 59. V. Jahresber. (1886) itd., 70. Ornis 1889, 446. M. O. V. W. 1895, 54. O. J. 1891, 236; 1893, 89; 1894, 256; 1898, 39.

in njegovi okolici in pri Olomucu zelo pogosta gnezdilka, sploh pa redkejša kakor lesna sova, ponekod tudi zelo redka [2]). V Šleziji je precej pogosta stalna ptica, ki gnezdi od maja do julija [3]). V vzhodni Ga-

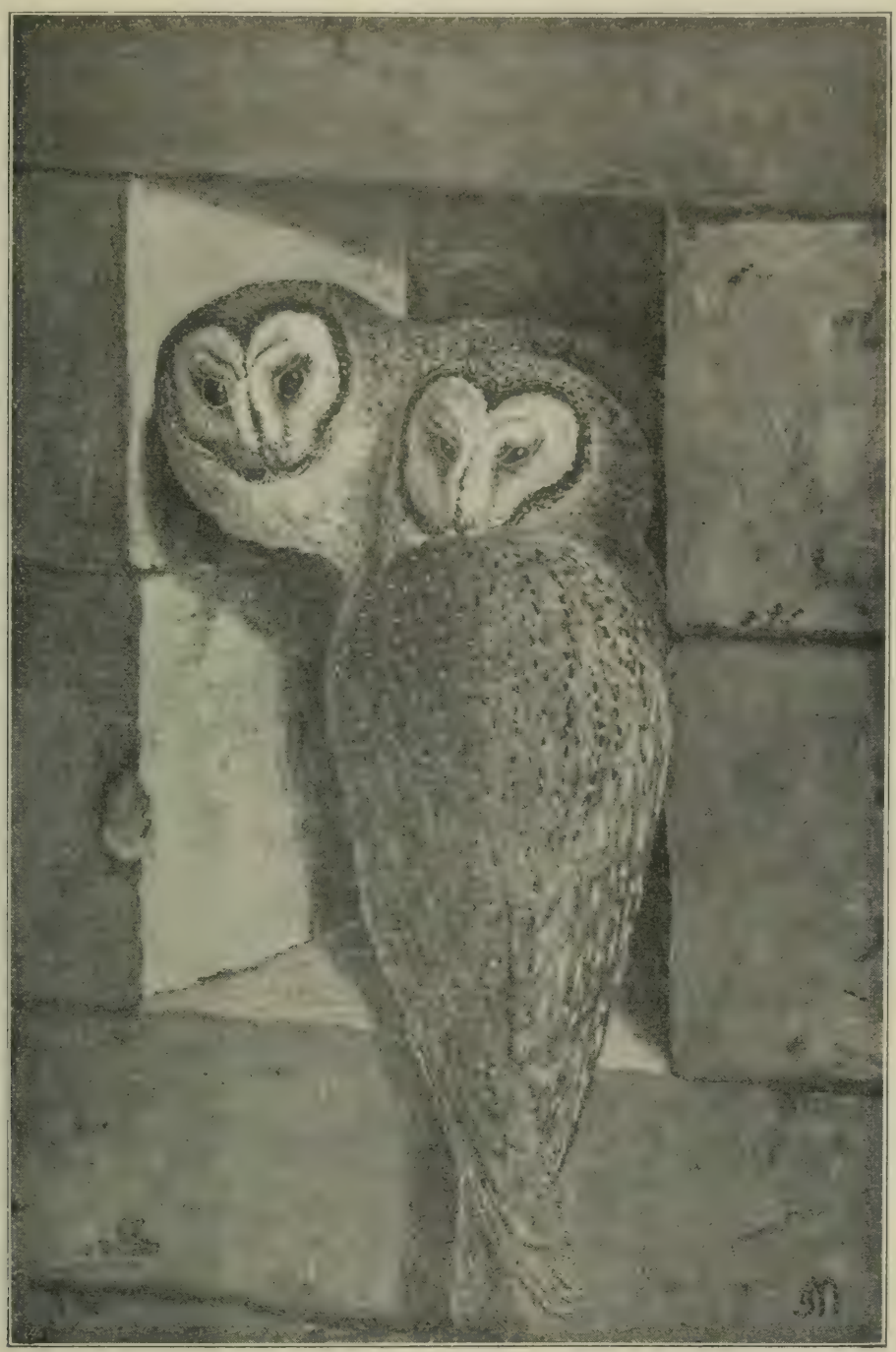

Jul. Michel pinx. — Waidmannsheil 1914.

Pegasta sova, strix flammea (L.)

[2]) Z. f. O. 1885, 91. I. Jahresber. (1882) itd., 40. Ornis 1885, 278; 1887, 56. V. Jahresber. (1886) itd., 70. Ornis 1887, 447. O. J. 1898, 138; 1901, 192; 1905, 193.

[3]) I. Jahresber. (1882) itd., 41. Ornis 1887, 56. — H. Holewa, Die Vogelfauna in Schlesien, 25, štev. 257.

liciji je zelo razširjena in razmeroma tudi pogosta ptica, gotovo bolj pogosta kakor na Češkem in Moravskem; le na jugovzhodu dežele je redka [4]). V Bukovini je stalna, toda redka ptica [5]). Na Gorenje-Avstrijskem je splošna, čeprav ne pogosta [6]). Dr. Schiebel mi piše, da jo je videl pri Freistadtu v zadnjih 5 letih le enkrat. Na Solnograškem je precej redka [7]); pl. Tschusi jo navaja med pticami, ki žive v ravnini [8]). Na Predarlskem je zelo redka in jo opazujejo le posamič [9]). Na Tirolskem proti jugu ni pogosta, v severnem delu dežele jo pa težko dobe [10]). Na Koroškem je sicer po celi deželi znana, vendar nikjer posebno pogosta [11]). Na Nižje-Avstrijskem živi razstreseno po celi kronovini, na ugodnih krajih pa redno gnezdi [12]). Na Štajerskem je menda po celi deželi precej redka gnezdilka, toda stalna ptica [13]). Koprivnik jo našteva med ptiči Pohorja ter pravi, da je naša najnavadnejša ptica, ki se naseli po starih gradovih, pa tudi po stolpih, vaseh in mestih, ter da pride rada k hišam [14]).

Za Kranjsko pravi Freyer, da jo najdemo po cerkvenih zvonikih, n. pr. pri sv. Juriju v Jaršah, pri Božjem grobu pod Ljubljano. V času od 1. maja 1862 do konca aprila 1866 je dobil deželni muzej v dar krasnega samca pegaste sove — ime darovalca ni navedeno — [15]). Po Wokřalu jo najdemo na Snežniku, kjer živi večinoma po pašnikih v trhlih luknjastih bukvah [16]). Po Schulzu je pogosta gnezdilka na Dolenjskem. V svojem poznejšem spisu pa pravi Schulz, da je okoli Ljubljane redka, na Dolenjskem pa pogostejša [17]). Decembra 1909 je dobil „—ega“ v Radovljici pegasto sovo od nekega tamošnjega posestnika, ki jo je našel mrtvo pri svojem skednju; poročevalec meni, da je ta sova pri nas zelo redka [18]). Sajovic omenja, da postaja pri nas ta zelo koristna sova vsled brezmiselnega zatiranja od leta do leta redkejša in navaja, da je

---

[4]) J. f. O. 1897, 434—435.

[5]) Ornis 1885, 277; 1887, 56; 1888, 60. V. Jahresber. (1886) itd., 70. Ornis 1889, 446.

[6]) Ornis 1885, 278. O. M. Sch. 1889, 316.

[7]) O. J. 1898, 12; 1907, 227; 1911, 168; 1913, 19.

[8]) Übersicht der Vögel Oberösterreichs und Salzburgs, 16.

[9]) Z. f. O. u. O., XI. letn., 44. O. J. 1900, 130; 1903, 187.

[10]) M. O. V. W. 1897, 112—113.

[11]) Ornis 1885, 278; 1887, 56. V. Jahresber. (1886) itd., 70. Ornis 1889, 446—447.

[12]) Ornis 1885, 278. M. O. V. W. 1891, 190. — R. Eder: Die Vögel Niederösterreichs, 14—15.

[13]) E. Seidensacher, Die Vögel von Cilli. Mitteil. d. naturw. Ver. f. Steierm. 1864, II. Heft, 66. — Ornis 1885, 278; 1887, 56; 1888, 60; 1889, 447. O. J. 1892, 69.

[14]) Planinski Vestnik 1914, 20; Popotnik 1912, 343.

[15]) Mitteil. d. Musealver. f. Krain 1866, 267.

[16]) I. Jahresber. (1882) itd., 41.

[17]) M. O. V. W. 1895, 83.

[18]) Lovec 1910, 65.

bila ustreljena l. 1911 pegasta sova 3. maja v Krški okolici in 4. oktobra pri Postojni; l. 1913 januarja pri Mostah v ljubljanski okolici [19]). Iz njegovih še neobjavljenih zapiskov je razvidno, da je dobil Iv. Cof v Kranju l. 1914 pegasto sovo iz gozdov na pobočju Sv. Jošta; vobče pa je pegasta sova v loviščih kranjskega okraja prav redka prikazen.

V ljubljanskem deželnem muzeju sta dve pegasti sovi in sicer samec iz l. 1866 brez vseh drugih podatkov in samec iz l. 1879 ravno tako brez vsakih podatkov.

V svoji zbirki imam 3 nagačene pegaste sove: ♀ z dne 2. XII. 1904, ♂ z dne 6. XII. 1904 in ♀ z dne 31. I. 1905, ustreljene po pristavah v Skednjih nad Črnomljem.

Dasiravno nimam nobenih posebnih dokazov, vendar mislim, da žive posamezni pari pegaste sove povsod na Kranjskem, kjer dobe primerna gnezdišča in zadostno prehrano.

Na Goriškem je pegasta sova povsod pogosta, posebno v vaseh in na kmetijah [20]). V Istri je gnezdilka in selilka; gnezdi redko, pozimi se pa prikaže včasih pogosto [21]). V Dalmaciji je zelo redka; Kolombatović jo je videl samo enkrat ob Narenti [22]), pri Metkoviću je pa pogosta [23]). Na Hrvaškem je okoli Varaždina navadna stalna ptica [24]); po Gjurašinu je pegasta sova dobro znana na Hrvaškem in v Slavoniji. V Narodnem muzeju v Zagrebu je 7 pegastih sov, med njimi mladič iz Zagreba [25]). V Slavoniji je razmeroma redka [26]), kakor sploh v srednjem območju Donave, kjer ne najde pripravnih gnezdišč [27]).

Na srednjem in južnem Ogrskem je pegasta sova zelo pogosta, na severu se le redkokdaj prikaže [28]). Na Sedmograškem je po vsej deželi razširjena [29]).

V Bosni in Hercegovini po Gjurašinu ni pegaste sove, dasiravno najde v teh deželah vse, kar potrebuje za svoje življenje in gnezditev. E. pl. Dombrowski jo je našel na podstrešjih trdnjavice pri Banjaluki [30]).

---

[19]) Carniola 1912, 128; 1914, 168.

[20]) I. Jahresber. (1882) itd., 41.

[21]) J. f. O. 1882, 87. Ornis 1885, 278; 1887, 56. Dr. B. Schiavuzzi: Materiali per un' avifauna del territorio di Trieste fino a Monfalcone e dell' Istria. Bollettino della Società adriatica di scienze naturali in Trieste, 1883, 10, štev. 24. — Isti, l. c., 1887, 12, št. 24.

[22]) I. Jahresber. (1882) itd., 41. Aquila 1903, 85. O. J. 1905, 239.

[23]) M. O. V. W. 1887, 103.

[24]) Ornis 1887, 56.

[25]) Glasnik Hrvatskoga naravoslovnoga društva 1902, 57.

[26]) J. f. O. 1915, 95.

[27]) von Mojsisovics, l, c., 107.

[28]) I. Jahresber. (1882) itd., 41. Ornis 1885, 278; 1887, 56—57; 1888, 60. V. Jahresber. (1886) itd., 70.

[29]) Ornis 1888, 60. V. Jahresber. (1886) itd., 70. Ornis 1889, 447. M. O. V. W. 1893, 19; 1896, 94.

[30]) M. O. V. W. 1884, 115.

O. Reiser meni po uspehu tedanjih raziskavanj, da pegaste sove v središču in na jugu dežele ni, prej bi se dobila v Krajini in Posavini [31]); sestavil je tudi vse podatke o pegasti sovi v okupacijskem ozemlju ter pravi, da so koncem l. 1893 dobili kar zaporedoma 2 ptici, ki sta v muzeju [32]). Dr. Parrot jo je opazoval le dvakrat [33]). P. C. Lindner jo imenuje najredkejšo sovo na Balkanu [34]). V Srbiji so jo dognali šele v zadnjem desetletju prejšnjega stoletja kot precej redko. Od začetka tega stoletja dalje pa prihajajo pogostejša poročila o pegasti sovi na Balkanu sploh, posebno pa iz Srbije, kjer se pokaže le jeseni in pozimi. Dne 23. septembra 1901 je dobil Rzehak živo pegasto sovo, ujeto pri neki kovačnici pod Belgradom. Pozimi 1904—1905 se je prikazala v večjem številu povsod na severu Balkanskega polotoka [35]). V Črnigori so jo opazovali tudi le v zimskem času. Na Grškem je redna, toda prav redka gnezdilka, posebno na otoku Krfu, kjer prebiva po zapuščenih selskih dvorcih, kakršnih je tam prav obilo.

V Bolgariji je že pogostejša, dognana gnezdilka pa samo l. 1903 v kotlini Sofije; dne 2. februarja 1903 so jo vjeli pri Silistriji. Tudi v Romuniji je zelo redka; znane so dozdaj le 3 ustreljene ptice, od četrte so našli samo nekaj perja. Meseca januarja 1913 se je prikazala v večjem številu okoli Črne vode v Dobrudži.

Omeniti moram, da so vse jugovzhodne ptice svetlejše kakor naše, in sistematiki jih prištevajo geografični premeni, ki jo poznamo pod imenom strix meridionalis, Frivaldszky. — Verjetna se mi zdi domneva, da je prišla pegasta sova iz Male Azije na Balkan.

Končno sodbo o pegasti sovi na Balkanu, kolikor je dandanes znano, prepustim zopet O. Reiserju, ki pravi (v pismu): V Dalmaciji je zelo redka, v Črnigori, kolikor mi je znano, še nedognana. Dolgo vrsto let nisem dobil v roke v Bosni ustreljene pegaste sove in še zdaj ne vem, če v deželi gnezdi. Vseh skupaj sem jih dobil več kakor 12 ter vedno jeseni ali pozimi (Kiseljak, Saraj. polje, Tišanj, Bos. Rača itd.); isto trdim tudi glede Srbije. Bile so večinoma spodaj precej temne, ne čisto bele in atlasasto svetle, kakor ona ptica s Krfa (Orn. balc., zv. III., 311).

Dvomljivo je, če živi pegasta sova v Rumeliji in Carigradu [36]). V Mali Aziji je zadnji čas niso opazovali [37]). V Italiji je povsod razširjena in stalna ptica: najpogostejša je v središču in v severnem delu [38]).

[31]) Die Vogelsammlung des bosn.-herceg. Landesmuseums itd., XXI.

[32]) O. J. 1895, 253. [33]) O. M. Sch. 1898, 322.

[34]) O. M. Sch. 1905, 326.

[35] E. Rzehak: Bemerkungen über einige seltene und interesannte serbische Vögel im Landesmuseum zu Belgrad. Mitteil. über d. Vogelwelt 1906, 122. — Isti: Die Schleiereule auf der Balkanhalbinsel. Ravnotam, 178—179 in 187—188. — Isti: Ornith. Reminiscenzen aus Serbien. O. M. B. 1906, 120.

[36]) Fritz Braun: Tiergeographische Fragen. I. Fortsetzung 1909, 14.

[37]) J. F. O. 1908, 563.

[38]) Conte Dott. Arrigoni Degli Oddi: Manuale di ornitologia italiana, 103—106 (posebnega dela).

Scopoli je imel v svoji zbirki ptico iz Furlanije (ex Foro Julii). V deželah in na otokih Sredozemskega morja je povsod znana, vendar ponekod manj pogosta. Na Balearskih otokih je precej razširjena [39]).

Brezdvomno je bivala pegasta sova prvotno v prostornih duplih. Ko so pa začeli postajati žlamborji vedno redkejši, se je preselila v bližino človeka. Tu še dandanes najraje živi, dasiravno se ne ogiblje, kakor nekateri pisatelji trdijo [40]), popolnoma gozdov in gorovja [41]). Najdemo jo ne le po vaseh in malih trgih, temveč tudi sredi največjih mest, kjer nadomestuje lesno sovo [42]). Prebiva po zidanih in lesnih stavbah, zlasti po cerkvenih stolpih, po starih oglatih gradovih in poslopjih, na podstrešjih, po luknjah in razpokah zidov; posebno ji pa ugajajo stara razpadla poslopja, razvaline starih gradov in gospodarskih poslopij, kjer predremlje ves dan za pažmi in šperovci, za kako gredo ali na kakem temnem prostoru. Pred vsem si izbere popolnoma suh, pred vsako vlago varen kotiček, da ne onesnaži svojega lepo pisanega perja; sicer pá ni posebno izbirčna. Šum in ropot z bližnje ceste ali ulice je ne motita; pripetiti se ji mora že kaj izrednega, da si prebere prebivališče. Tako jo n. pr. preženo za vedno izpremembe, ki smo jih izvršili znotraj ali zunaj ali pa v obsegu stavb, kjer je živela več let [43]). Pogosto se naseli tudi v golobnjakih. Koder je dovolj votlih debelih dreves in ji nedostaja pripravnih starih poslopij, ondi se naseli v duplih.

Pegasta sova se drži stalno svojega bivališča, ki ga tudi pozimi ne zapusti [44]). Ptice, ki se klatijo v pozni jeseni ali v zgodnji spomladi po krajih, kjer ne gnezdijo, so mladice, ki si iščejo prikladnih gnezdišč. Pogrešamo jo pa v marsikaterih pokrajinah, kjer je v izobilju vsega, kar potrebuje za življenje; kakega tehtnega vzroka za ta pojav ornitologi ne morejo navesti. Da se severne gnezdilke selijo jeseni proti jugu, še ni dognano. Vobče je pegasta sova samotarica, ki živi semtertje paroma; včasih, toda zelo redkokrat se prikaže v večjem številu. Jeseni 1911 in pozimi 1911/1912 so se prikazale v severni Nemčiji v velikih množinah [45]), sredi oktobra 1903 pa v okolici Lugano v manjšem številu [46]).

* * *

Pegasto sovo spoznamo letečo že od daleč po koničastih perutnicah in jo razločujemo lahko od lesne sove, ki ima bolj tope peruti; njen život je vitek in stisnjen. Od blizu jo razodeva njeno pisano perje, posebno pa srčasti venec okoli obraza tako, da je ni mogoče zamenjati s

[39]) Dr. A. v. Jordans: Die Vogelfauna Mallorcas. Falco. 1914, 108.
[40]) J. f. O. 1886, 187.
[41]) O. M. Sch. 1897, 161.
[42]) O. J. 1911, 107.
[43]) O. M. Sch. 1904, 386.
[44]) J. f. O. 1883, 376.
[45]) J. f. O. 1912, 461.
[46]) Angelo Ghidini: Die Schleiereule bei Lugano. Der ornithologische Beobachter 1903, 365.

kako drugo vrsto. Leti rahlo, tiho, brez šuma, počasi, vegavo in navadno nizko, da more nenadoma s tal zagrabiti svoj plen. Podnevi je še bolj zaspana kakor lesna sova [47]). Dasiravno je prava ponočna ptica, vendar lovi tudi podnevi, če jo prisili lakota, ali kadar krmi svoje mladiče [48]). Solnčni svit ji je zoprn in pred solnčnimi žarki se skrije v travo [49]); vendar pa tudi po dnevi izvrstno vidi [50]). Človeka obletava zgolj iz radovednosti in nekoč je sela nekemu ribiču celo na glavo [51]). Če jo kaj prebudi iz rahlega spanja, se vzravna, se ziblje semtertje in poka s kljunom. Ako se ji preveč približamo in jo spravimo v stisko, zleti na drugo mesto; vobče je plašna, pa tudi trmasta. Preobilo hrano, ki je ne porabi, spravi za slabše čase [52]). V jetništvu se kmalu udomači, tudi če dobimo staro ptico. Pegasta sova sicer ni krvoločna ptica, toda če ima priliko, jo tudi izrabi. Nekoč so zaprli v njeno kletko velikega skovika, ker ni bilo druge shrambe; naslednje jutro so našli samo še njegovo glavo [53]). Posebno rada preži na ptice pevke, ki jih puste čez noč v kletkah zunaj stanovanj [54]).

Podnevi spi včasih prav trdo, da jo lahko zgrabimo z rokami; tačas sedi pokoncu ter smrči kakor speči človek [55]); drugi pa trdijo nasprotno, da prihajajo ti glasovi od pegaste sove, kadar bdi. Naj že bo kakor hoče, dognano je, da je njen glas „krii krii“ najzoprnejši med vsemi ptičjimi glasovi; podoben je hripavemu vreščanju in hreščečemu smrčanju človeka. Groza nas obide, če slišimo v temni noči te nenavadne glasove, ki jih spremlja pokanje s kljunom, To je dalo tudi povod, da imajo pegasto sovo skoraj povsod za nesrečonosno ptico ter jo babjeverci preganjajo in pokončujejo na vse načine. Zadnja leta se je pa tudi to obrnilo na bolje. — Njena kri ima $41{\cdot}1^0$ C [56]). Njen glas oponaša včasih škorec [57]).

Ko se zmrači, začne pegasta sova loviti ter lovi v mesečini do zore. Tedaj ne leta samo po vaseh in mestih, temveč se klati tudi po sadovnjakih, poljih, livadah in ob gozdnih obronkih. V prvi vrsti lovi vsakovrstne miši, razen poljskih, podgane, krtice, netopirje, krte, hrošče, mramorje, pa tudi male ptice, semtertje, žabe in druge dvoživke. Najljubša hrana so ji pa rovke [58]). Nedognano je, če polovi pegasta sova

---

[47]) O. M. Sch. 1885, 59.

[48]) J. f. O. 1854, 484. O. M. Sch. 1912, 366.

[49]) J. f. O. 1885, 56.

[50]) J. f. O. 1859, 357. — E. Rzehak: Beobachtungen über Strix Flammea als Waldvogel. Falco 1907, 31—33.

[51]) J. f. O. 1882, 247.

[52]) O. M. Sch. 1903, 280—281.

[53]) O. M. Sch. 1895, 214.

[54]) O. M. Sch. 1897, 164.

[55]) Odtod menda tudi njen hrvaški naziv. Sploh se lahko reče, da se gori navedena mnogoštevilna imena te sove v različnih jezikih nanašajo deloma na glas, deloma na barvo ali pa na bivališča.

[56]) O. M. Sch. 1909, 419.

[57]) O. M. Sch. 1915, 175.

[58]) O. M. Sch. 1910, 126.

nenavadno veliko rovk ali zato, ker imajo neki poseben glas, ali pa, ker ji ugaja meso, ki ima izreden duh. Po množini miši se ravna tudi večje ali manjše število sov v kakem kraju [59]); v mišjih letih je tudi število jajc večje in v takih letih gnezdi pegasta sova po dvakrat. Med pticami, ki jih pokončuje, pridejo v poštev posebno brezpomembne vrste, kakor vrabci [60]), strnadi itd. Da bi lovila in odnašala golobe iz golobnjakov, je prazna bajka, enako tudi, da pobira in pije kurja jajca [61]). Mrhovine se ne brani.

Hrana pegaste sove se da kaj lahko dognati, ker se njeni izbljuvki dobe redno na vidnih mestih ter se razločujejo od izbljuvkov vseh drugih vrst. Ti svaljki, ki jih izmetava z veliko težavo, so primeroma prav veliki, klobasasti, oviti z mišjo dlako ter sveži navadno črne, suhi pa sive barve [62]). Nekatere pegaste sove so zelo požrešne; znano je, da je neka ujeta sova požrla po 15 miši na dan. Ujete premaga ta požrešnost, da začno že čez nekaj dni redno jesti, dasiravno se nekatere od začetka temu trdovratno upirajo [63]). Vsled svoje požrešnosti in velike zaspanosti ne dela pegasta sova svojemu gospodarju nobenega posebnega veselja.

Gnezditev pegaste sove je v dvojnem pogledu zanimiva. Redna gnezdilna doba je naravno spomladanski čas, pa tudi oktobra in novembra, da celo decembra so našli v novejšem času gnezda in mladiče. Nadaljnja posebnost je, da gnezdi v golobnjakih. Sprva so golobje samo ob sebi umevno preplašeni, kmalu se pa navadijo tujih gostov in oboji žive potem mirno skupaj. Že proti koncu marca slišimo zvečer njen neprijetni glas, ki je tudi parilni klic, ter vidimo pegaste sove preletavati se od zvonika do zvonika, od poslopja do poslopja. Ob takem času pridejo še bližje človeškim bivališčem, ter jih opazujejo po mestih veliko več kakor navadno. Zavetje, ki si ga je izbrala za bivališče, je obenem njeno gnezdišče. Izjemoma gnezdi v drevesnih duplih (lipah) [64]); v Braziliji je gnezdila baje tudi v podzemeljskih jamah, kjer so našli njene kosti [65]). Isto gnezdo porabi pegasta sova večkrat zapored [66]).

Jajca znese kar na gola tla, kjer leže med apnenimi drobci, med kamenjem, na stari slami ali na sipini v mali kotanji, kvečjemu podloži nekoliko črvojedine; nekoč so ležala jajca na klasju [67]), drugič pa je gnezdila z golobom v istem gnezdu [68]). Valilna doba traja od aprila do jeseni. Sredi aprila znese samica vsak drugi dan po 1 jajce, skupaj 4

---

[59]) J. f. O. 1883, 59; 1912, 13. O. M. Sch. 1881, 275.
[60]) O. M. Sch. 1893, 130.
[61]) O. M. Sch. 1887, 259.
[62]) O. M. Sch. 1897, 162—163.
[63]) O. M. Sch. 1897, 165.
[64]) J. f. O. 1898, 563.
[65]) J. f. O. 1888, 8.
[66]) O. M. Sch. 1910, 292.
[67]) Z. f. O. u. O. XII. letn., 25.
[68]) O. M. Sch. 1884, 254.

do 7, redkokdaj 7 ali 8 pa tudi 9 [69]) belih jajc, ki jih izvali v 32 dneh, če računamo od dne, ko znese prvo jajce; drugi menijo, da vali 18 do 21 dni. Njena jajca so podobna jajcem grahaste sove [70]). Oblike so podolgaste; barva vleče na rumenkasto [71]). Med vsemi sovjimi jajci so najbolj medla; proti luči so rumenkasto bela. Površina 0·22—0·23 *mm* debele lupine je gladka, znojnice mnogoštevilne, majhne in globoke; redkokdaj ima površina vozeljčke ali podolgaste brazde.

22 jajc Reyeve zbirke meri poprečno 39·2 × 30·8 *mm*, največje 41·1 × 32 *mm*, najmanjši pa 37·8 × 31 in 39·6 × 29·6 *mm*; tehtajo pa poprečno 1·76 *g*. 58 jajc, ki jih je izmeril P. Wendlandt, meri poprečno 40·7 × 31·1 *mm*, tehta po 1·6 *g*. 100 britanskih jajc meri po Jourdainu poprečno 39·44 × 31·58 *mm*, največji 45 × 33·4 in 39 × 33·5 *mm*, najmanjši pa 36·2 × 31·2 in 42·5 × 29·1 *mm*.

Sporno je, če gnezdi drugič v letu, ako ni bilo uničeno prvo gnezdo. P. Wemer trdi za okolico Münstra, da gnezdi pegasta sova dvakrat na leto, l. 1903, da je gnezdila celo trikrat. Nadalje trdi ta pisatelj, da nobena pegasta sova ne znese več kakor 5 jajc [72]). Drugo gnezdo je baje številnejše kakor prvo [73]). Ker začne samica precej valiti, ko je znesla prvo jajce, so mladiči v istem gnezdu različno razviti, in zgodilo se je že, da so našli jajca poleg izleglih mladičev [74]). Tudi posamezni pari gnezdijo ob različnih časih.

V Ljubljanski okolici je gnezdila pred par leti v nekem gospodarskem poslopju med Preserjem in Podpečjo; v zvoniku cerkvice pri gornji Zadobrovi gnezdi par pegastih sov baje redno vsako leto. Pred kakimi desetimi leti je gnezdila v nekem kozelcu pri pokopališču sv. Krištofa. Okoli leta 1895 je gnezdil par pegastih sov v zvoniku razpale cerkvice sv. Marjete na Šmarjetni gori pri Kranju.

Starši pitajo skrbno svoje mladiče, ki vsled tega hitro rasto. Razne stopnje perja mladičev je opisal O. Kleinschmidt na navedenem mestu jasno in tako zelo natančno, da bi bilo odveč o tem še podrobneje razpravljati.

* * *

Male ptice sovražijo in nadlegujejo pegasto sovo ravno tako, kakor smo slišali o drugih vrstah. Sicer ima pa med ptičjim svetom veliko manj sovražnikov kakor njene sovrstnice, ker živi blizu človeka v poslopjih in se pokaže na prostem le redkokdaj. Zato jo tem bolj preganja človek v svojem babjeverstvu in nevednosti. Škodljive so ji tudi vse one moderne naprave, ki jih še ne pozna, in ki se jim še ni privadila. Znano je, da se večkrat ponesreči na električnih napeljavah [75]).

---

[69]) J. f. O. 1860, 464.

[70]) J. f. O. 1856, 41. [71]) J. f. O. 1887, 194.

[72]) Einiges über das Brutgeschäft der Schleiereule (Strix Flammea L.). Mitteil. über die Vogelwelt 1907, 166—167. [73]) J. f. O. 1884, 36.

[74]) J. f. O. 1883, 376. — Dr. Plathe: In welchen Zwischenräumen zeitigt Strix flammea ihre Eier? Z. f. O. u. O., XVII. letn., 129—31.

[75]) O. M. Sch. 1907, 286–287.

Tudi vremenske nezgode jih veliko uničijo, tako jih je n. pr. mnogo poginilo v mrzli, dolgi zimi 1879—1880 na Nemškem [76]). Tudi lakota jih je mnogo vzela na severnem Nemškem v zimi 1911—1912 [77]). Pogine jih semtertje nekaj na raznih podstrešjih, ker ne najdejo izhoda [78]). Vrhtega jih love v pasti [79]), celo gonjo so že napravili na njo [80]). V nekaterih pokrajinah močno pojema vsled zatiranja in napredujoče kulture. V njenem drobu in perju živi 19 dozdaj znanih neprijetnih zajedalcev.

Ker je zelo zaupljiva sova, jo lahko privabimo in ustrelimo. Poleg tega jo love v mreže, ki jih pritrdijo pred vhod mesta, kamor zahajajo pegaste sove.

O koristi in škodi pegaste sove nas poduči najzanesljiveje kakovost njene hrane in s to v zvezi vsebina njenih izbljuvkov. Največ dokazov njene koristi so doprinesli Jäckel, Altum in v novejšem času Roerig, Rey, Rzehak, Baer, Geyr pl. Schweppenburg, Greschick, Altum, Jäckel, Uttendörfer, Döbner, pl. Chernel in Eckstein, ki so preiskali 24.375 izbljuvkov in dognali, da znaša vsebina 31·3 % koristnih, 68·4 % škodljivih in 0·3 % brezpomembnih živali [81]).

Res se je že zgodilo, da je prepodila postolko in šmarnico — erithacus titys (L.) [82]) —, vendar ne moremo te neznatne škode primerjati z neizmerno koristjo, ki nam jo dela s pokončevanjem nadležnih mišjih vrst in raznih nič manj škodljivih žuželk. Upravičeno jo lahko prištevamo najkoristnejšim sovam, in gospodar, ki se hoče iznebiti škodljive mišje nadloge, stori najbolje, če privabi pegasto sovo v svoja poslopja, kjer mu bo očistila izdatneje kakor mačka vse shrambe nadležnih glodalcev. — Njeno lepo pisano perje rabijo v modne svrhe [83]).

Lovci naj ščitijo in varujejo to prekoristno sovo ter naj pokažejo svetu, da se zavedajo in so kos nalogi, začrtani jim v nepisanih zakonih varstva naravnih spomenikov!

Popravki. Carniola 1915, str. 35, vrsta 18, besedi „vrste in“ naj se izpuste. — Str. 37, vrsta 17, zgoraj naj se pred besedo „Jahresheft“ vrine „Zweites“. — Str. 48, vrsta 24, za podpičjem se mora glasiti „trebušne prepone nimajo popolne, temveč le krnasto“., vrsta 32, beri namesto „redove“ pravilno „rodove“. — Carniola 1916, str. 204, vrsta 14 zgoraj naj se čita: „Najvažnejši kraj v zapadni Evropi itd. . . .“ namesto „najvažnejši opazovalni kraj itd. . . .“

Opomba. Delo je izšlo v posebnem natisu, ki so mu pridejani dostavki pri posameznih vrstah, dve določilni tabeli in slika velike uharice.

[76]) O. M. Sch. 1886, 89, 161, 264.
[77]) J. f. O. 1912, 461.
[78]) O. J. 1911, 108.
[79]) O. M. Sch. 1912, 399.
[80]) O. M. Sch. 1894, 197.
[81]) Dr. Hennicke: Handbuch des Vogelschutzes, 145.
[82]) O. M. Sch. 1897, 60.
[83]) O. M. Sch. 1898, 281.

Pregled opisanih sov.

Uharica:	Carniola 1915:	str. 112, ...		tab. I.	
Mala uharica: . .	„ 1916:	str. 39,	pod. str. 41,	tab. II.,	sl. 1 in 2.
Močvirna uharica:	„ „	str. 49,	pod. str. 51,	tab. II.,	sl. 4.
Veliki skovik: . .	„ „	str. 57,	pod. str. 59,	tab. II.,	sl. 3.
Laponska sova: .	„ „	str. 116, ...		tab. III.,	sl. 1.
Kozača:	„ „	str. 118,	pod. str. 121,	tab. IV.	
Lesna sova: . . .	„ „	str. 188,	pod. str. 193,	tab. V.,	sl. 2.
Bela sova:	„ „	str. 202, ...		tab. VI.	
Grahasta sova: . .	„ „	str. 205, ...		tab. V.,	sl. 1.
Koconoga sova: .	„ „	str. 208,	pod. str. 211,	tab. III.,	sl. 2.
Čuk:	„ „	str. 242,	pod. str. 245,	tab. VII.,	sl. 2.
Mali skovik: . . .	„ „	str. 251,	pod. str. 253,	tab. VII.,	sl. 3.
Pegasta sova: . .	„ „	str. 258,	pod. str. 261,	tab. VII.,	sl. 1.

Slovstvo.

Referati.

***Ludmil Hauptmann**, Politische Umwälzungen unter den Slowenen vom Ende des sechsten Jahrhunderts bis zur Mitte des neunten.* (Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, XXXVI. Bd., 1915, 2. Heft. S. 229—287).

Kritično delo na polju slovanske zgodovine napreduje zadnje čase živahneje. Nastopajo pa razne smeri: poleg znanstvenikov so pikolovci brez obzorja in kombinacijske nadarjenosti, fantasti, oportunisti, in še drugi. Večkrat vodi tendenca pero. Vendar vsi delajo. Malokateri pa se loti slovenske zgodovine starejše dôbe posebej. Zato je pozdraviti vsak nov prispevek, ki nam jo pojasnjuje.

Tak prispevek nam je namenil L. Hauptmann. Lotil se je enega izmed najtežjih vprašanj slovenske povestnice, opisujoč usodo, teritorijalne razmere in izpremembe pri Slovencih v označeni dobi Snov si je razpredelil v šest odstavkov: 1. Obrovsko gospodstvo. 2. Samova dôba. 3. Karantanska država. 4. Bavarsko-frankovsko gospodstvo. 5. Karlinška uredba. 6. Preosnova Ludovika Pobožnega. — Vsebina, na kratko posneta je ta. Planinski Slovani vstopijo v zgodovino kot Obrom hlapčujoče pleme, a ne v enotni celoti, ampak sestavljeni iz malih gruč raznih rodov; med seboj vzdržujejo posadke svojih gospodarjev, ki jih drže v suženjski pokorščini. — V Samovi dobi si priboré za kratek čas svobodo; kmalu pa so — vsaj Karantanci — primorani, ukloniti se Hrvatom, katere so morebiti celó sami pozvali med-se. Ti so zagospodovali kot „plemeniti ljudje“ nad deželo; Slovenci ob Savi pa so podlegli ponovno obrovskemu navalu. — V osmem veku so se pač otresli Slovenci pod Borutom obrovskega jarma s pomočjo Bavarcev, a prišli so zató pod oblast svojih pomagalcev in so izgubili del svoje zemlje. — Furlanski vojvoda Erik je l. 795. strl obrovsko gospodstvo na dolenjem Štajerskem in Kranjskem; a spravil je Slovence pod Franke. — Karel Veliki jim je dal novo politično uredbo, ki jih je spojila s krščansko-germanskim svetom. — Leta 828. je preosnoval Ludovik Pobožni Karlovo uredbo in razdelil Furlanijo v štiri dele: Furlanijo v ožjem zmislu, Istro, Spodnjo Panonijo in Obsavje; s tem so bili dani predpogoji za mirno prepojanje Slovanov z nemškimi priseljenci.

Ta vsebina je uspeh obsežnejših raziskavanj naobraženega zgodovinarja, ki ima teoretično podlago moderne metode, dar kombinacije, čilo fantazijo in pozna slovstvo. Rezultati v vnanjih obrisih ne nudijo presenetljivih novosti, pač pa podrobnosti. Zaključki so spretno formulirani in na videz prepričevalni. Raziskava je zanimiva, temperamentno pisana in bo dala strokovnjakom in specijalistom podbudo, prepričati se, da-li drže njena izvajanja. — Meni so se urivali med čitanjem razni pomisleki, ki se jih nisem iznebil. Žal, da mi ograničen prostor v tem listu brani, gosp. pisatelju slediti od kraja do konca s svojimi prigovori. Zato opozarjam samo na to razpravo in se dotikam le v važnejših slučajih razglasja med naziranji.

Najobširneje obravnava Hauptmann prvi in drugi oddelek. Naravno. Virov ni obilo. Treba je torej izravnati ta nedostatek s tolmačenjem in zaključki. Kdor namerava učiti drugo zgodovinsko resnico, kakor dosedanji možje, mora uvaževati vsestransko vire in naziranja; v tem pogledu pogrešamo v razpravi povse zadovoljive popolnosti.

Množica posameznosti nas pri tem ne odškoduje, ker dalekosežni sklepi nimajo take opore, da bi ji mogli zaupati brez pomisleka. Taka zadeva je „harmonija vokalov“ v Reziji. Ta pojav dokazuje, kakor trdi Boudouin de Courtenay, spojitev slovanske in turânske narodnosti. Hauptmann pa izvaja iz tega: V Reziji so bivali Slovani, a med seboj so imeli malo obrovsko posadko in od te imajo svojo govorico. Ako se je to vršilo v Reziji, tedaj bi morali pričakovati podobnih pojavov tudi pri drugih Slovanih, živečih nekdaj v enakih pokrajinah in v obližju ali pa celo v zvezi z Obri. In dalje je premisliti, je-li mogoče, da je usilila v Reziji maloštevilna, kulturno neprimerno nižje stoječa obrovska posadka slovanski večini znake svojega jezika v teku kakih 50 let? To je zoper vso empirijo. — Podobne pomisleke narekavajo Hauptmannovi zaključki iz Menandrove trditve, da so Obri premagane narode iz njihove domovine premeščali v tujino. Da se je vršilo to tudi na slovenskih tleh, poizkuša dokazati Hauptmann z imenom Dudleipa, Dudleipi, Duljebi, Dulieb na Štajerskem in Koroškem. Presenetljiv da je dl v slovenščini. S to zadevo se bavi obširno in sklepa: Duljebi so rod, ki je prišel, od Obrov s silo prignan, iz nižin ob Bugu. Na Češkem in na Štajerskem se je njegovo ime preosnovalo po zapadnih slovanskih narečjih (wurde westslawisiert), dočim je na Koroškem obvaroval pristno obliko. In zakaj tam? Ker so Hrvatje, v gospodstvu nasledniki Obrov, preprečili posrebanje jezikovnih svojstev svojih podložnikov. — Recimo, da teorija o premeščevanju drži tudi na imenovanih tleh (mimogredé opozarjam samo na Pircheggerjevo študijo: Karantanien und Unterpannonien zur Karolingerzeit v Mitt. d. Inst. f. oest. Gesch. Fschg., 33, 307, opomba 1: Der Comitatus Duleipa steht und fällt ja mit der einen Urkunde Arnulfs für Salzburg vom 9. III. 891., die zu Bedenken Anlass gibt), moramo sklepati: Ako so dali Duljebi krajem ime, je morala biti njihova množica velika; v tem slučaju bi pa bili Obrom nevarni; ako jih je bilo malo, bi bili morali izginiti in ime bi se ne bilo moglo prijeti krajev. Ako so Obri zató premeščali razne rodove — kakor pravi Hauptmann — da so dobili po svoji državi pestro zmes podanikov, ki se niso zavedali svoje skupnosti in so tlačanili svojim trinogom v topi rezignaciji, tedaj bi bil predpogoj temu ravnanju velika inteligenca in državniška smotrenost. Tudi bi bili morali podjarmiti večino slovanskih narodov, da bi mogli dobivati raznih malih gruč za svoj narodnostni mozaik. Nazadnje bi morali poročati o teh raznih dejstvih tudi razni drugi viri. — A Obri so bili surovi, neomikani, topi, za kulturo nevsprejemljivi nomadje (Kos, Gradivo I, 303). Zato tudi niso mogli nikdar podjarmiti drugih narodov tako, kakor si to misli

Hauptmann o Slovanih. Za dobo največje oblasti Obrov nastopajo Slovani — po virih! — večinoma samovlastno, na svojo pest in svoj račun, brez Obrov, ali celó zoper nje, to pa od druge polovice 6. pa do konca 9. veka (Kos I., 82, 83, 87, 108, 110, 113, 132, 135, 147, 148, 160, 163, 164, 166, 168, 178, 179, 195, 199, 215, 217, 220, 223, 225, 236, 238, 256, 280, 293, 312; II., 21, 26, 38, 39, 51, 72, 226, 227). Kakor so n. pr. pomagali Obri Langobardom (Kos I., 70, 134, 138, 140, 177) in Bavarcem (Kos I., 272), tako se so družili tudi s Slovani, samo bolj pogosto in za večje roke (Kos I., 85, 90, 106, 116, 120, 133, 138, 140), kar je povse jasno, ker so bili sosedje. Iz poročil, kakor n. pr. pri Pavlu dijakonu 4, 28: „Agilulf . . . cum Sclavis, quos ei cacanus rex Avarorum in solacium miserat" nikakor ni smeti sklepati, da so bili Slovani popolnoma pod obrovsko oblastjo, pač pa, da jih je vezal ž njimi dogovor na boj in obrano. Samo dva vira imamo, ki jih moramo tako tolmačiti, da so bili Slovani res pod peto Obrov (Kos, I., 113, 154); to pa velja samo za posamične rodove. Viri torej ne podpirajo dovolj zaključkov g. pisatelja o razmerju med Slovani in Obri.

Prosteje so dihali po Hauptmannu samo Karantanci, ker njihova dežela ni imela za Obre tiste vrednosti, kakor spodnja Štajerska in Kranjska, prehodni deželi v Italijo. Tu so baje našli Obri prezimovališča okoli Ljubljane, dočim je celovška kotlina mrzla, a okorno gospodarstvo njihovih hlapcev slovanske narodnosti ni umelo nabaviti poleti dovolj sena za črede. Obri so postali hipotezi na ljubo klimatologi in geografi. Hauptmann ni pomislil, da je ljubljanska kotlina klimatično prav tako neugodna, kakor celovška, če ne slabeja (prim. Seidl, Klima von Krain v Mitt. d. Mus. Ver. f. K., 1891, 121 nsl.) in da so — po njegovi lastni trditvi — živeli tudi tukaj hlapčevski Slovani z istim svojim primitivnim in neokretnim gospodarstvom.

Navzlic podrejenemu položaju pa so se zedinili ti obrovski sužnji v „slovansko velesilo", tako, da se je l. 629. dvignil Dagobert na prigovarjanje germanskih rodov zoper zapadne pokrajine Samovega kraljestva. Je-li mogoče, da bi se bila strnila pestra zmes brezpravnih obrskih podanikov, brez zavesti svoje skupnosti, živečih v tôpi rezignaciji, do „velesile", ogrožujočo frankovsko oblast? — Po Samovi smrti — trdi Hauptmann — so prišli posavski Slovenci spet pod Obre; kajti ti so korakali l. 663. brez zaprek skozi spodnji Štajer in Kranjsko. Denimo, da so Obri šli skozi Posavje — virov nimamo — tedaj moramo po vsem tem, kar smo gori navedli, vendar vprašati se, da-li ni bilo to mogoče na podlagi dogovora? In odkodi vemo, da se je vršil prehod brez zaprek?

Karantanski Slovani — izvaja Hauptmann dalje — niso dobili enakopravne neodvisnosti, ampak le nov stan je prišel do vlade: „plemeniti ljudje" ali nemško: Edlingi. To dokazujejo posamezni urbarji in listine ter 9 krajevnih imen osnove „Edling"; nahajamo jih najčešče tam, kjer so bivali Hrvatje. Žal, da mi je zabranjeno, pobaviti se s temi izvajanji podrobneje; samo to naj pripomnim mimogredé, da je bila okoli l. 650 in nsl. slovenska večina v Karantaniji tolika, da niso dajali krajem nemških imen. Te so torej iz poznejših dôb in nimajo za zgodnje razdobje dokazilne moči. O bistvu „Edlingov" tolmačenja še niso edina (prim. tudi Rozmanovo beležko, Čas, 1916, 278).

Dasi Karantanija (po H. str. 243) za Obre ni imela tolike vrednosti, so jo začeli v 8. veku ponovno nadlegovati. Da se jih otrese, pozove Borut Bavarce na pomoč. Ti prepode nomade, a si podjarmijo Karantance in njihove sosede, t. j. srednji Štajer, kakor pravi H. (str. 267); dočim so obdržali Obri spodnji Štajer in Kranjsko. — Poslednja trditev ni vzdržljiva. — Iz Kranjske so prišli l. 705 Slovenci na poziv vojvoda Ferdulfa v Furlanijo (Kos I., 195) in l. 720 so isti Slo-

venci navalili na Lauriano (Kos, I., 199). Vojvoda Ratchis je napadel l. 738 Kranjsko, ki ni bila obrovska posest (Kos, I., 215). — Leta 788 gredo Obri skozi Kranjsko v Furlanijo, maščevat Tasila. Hauptmann sklepa: Kranjska ni bila frankovska, torej je morala biti obrovska, že zato, ker so šli Obri skozi njene doline. Kako čudno se mora zdeti spričo teh trditev, da so se borili l. 795 na strani vojvoda Erika zoper Obre tudi Slovenci pod Vojmirom! Ako omenja Alkuin v pismu, pisanem patriarhu oglejskemu Pavlinu, bližino paganske zemlje, je to seve, popolnoma pravilno; a sklepati iz tega, da je bilo Posavje obrovsko, ni mogoče. Območje oglejske cerkve je segalo pred slovansko invazijo precej daleč proti vzhodu njihovih alpskih dežel (Kos, I., 308); meja se ne da določiti. Dokaz za to pa je, da se je skliceval patriarh Ursus na stare pravice svoje cerkve, ko je l. 811 pred Karolom Vel. zahteval njegove odločitve zaradi preporne Karantanije. Te pravice so pozneje zaspale, ker so se te pokrajine popaganile; a pozabljene niso bile. Zato je bil patriarh Pavlin tudi nujno vabljen v Panonijo (Kos I., 299). In kaj je bilo bližje obrovskemu ozemlju, kakor oglejska škofija? In na to prostrano provincijo misli Alkuin, ne na točko Oglej ali Čedad. A paganska je bila tudi slovenska, v oglejskem cerkvenem območju ležeča zemlja, ki se lahko pokristijani z obrovsko obenem. Dejstva so pokazala, da je šlo pokrščevanje Slovanov neprimerno ložje, hitrejše in bolje, kakor pri Obrih. Z zapadno kulturo so se Slovani hitro sprijaznili; kajti od srede 8. veka jih nahajamo redkokedaj v boju zoper krščanstvo, pač pa zoper Obre (Kos I., 280, 293, II., 26, 38, 226, 227). Da so Franki morali nastaniti Obre v „rezervacije“, Slovanov pa ne, to je značilno za dobro razmerje. Zelo težavno je določiti, kam da je pripadala Karantanija v ožjem pomenu (prim. Pirchegger v Mitt. d. Inst. f. oest. Gesch. Forschg. 33, 299, 319); presenetljiva je pa Hauptmannova domneva (str. 274), da je bila Kranjska po spodnjem Štajerju in po zapadnem hrvatskem Zagorju zvezana z dolenjo Panonijo; to zahteva strogih dokazov.

Gledé mejâ posameznih pokrajin postopa Hauptmann sploh precej prosto. Tako n. pr. določa (str. 267) misijonsko ozemlje solnograške nadškofije, držeč se spisa „Conversio Bagoariorum et Carantanorum“; tu mu gre za sosede Karantancev, češ to so mogli biti samo Slovenci srednjega Štajerja, ker po imenovanem spisu je Drava južna meja. To ga pa kar nič ne moti, da izjavlja pozneje (str. 276), da Drava ni mogla biti južna meja pred l. 811, dasi Conversio l. 803 izrečno pravi, da je dobil Teodorik, nadškofov namestnik „regionem carantanorum et confines eorum occidentali parte drauui fluminis, usque drauus fluit in amnem danubii“.

S temi opazkami niso izčrpane nejasnosti in preporne točke. Ako priznamo resno stremljenje in znanstveno smotrenost, nam je vendar konstatirati, da prekipeča narava pisatelju ni pripuščala, da bi bil umeril marsikatero misel; nonum prematur in annum! S to naglico prouzročeni, pomisleke izzivajoči rezultati pa bodo dali podbudo za nadaljne študije o starejši slovenski zgodovini: in to je prva zasluga Hauptmannove razprave. *Mantuani.*

Dr. Josip Gruden, *Zgodovina slovenskega naroda*, šesti zvezek, Celovec 1916.

Kljub vsakovrstnim težkočam je Mohorjeva družba tudi letos prinesla svojim društvenikom lep književni dar. Njena najboljša knjiga je brez dvoma šesti zvezek Grudnove zgodovine, ki nam opisuje in ponazoruje dobo od leta 1619 do leta 1792.

Iz avstrijske zgodovine je doba državnega absolutizma in centralizacije dovolj znana, zato je nepotrebno, navajati tukaj Grudnova izvajanja in trditve, ki ne prinašajo novih vidikov, temveč se naslanjajo na znana velika nemška dela, saj je Gruden znan kot kritično opazujoč elektor in objektiven relator.

Strokovnjaku in preprostemu čitatelju pa bodo posebej ugajala domača poglavja o kmetskih uporih in o Krucih, dalje opis kulturnih razmer, plemstva in meščanstva, o trgovini in obrti; slednjič poglavja o slovenski besedi in pismu. Opis ljudskega življenja, kužni časi, čarovništvo in razbojništvo spopolnjujejo celotno sliko ter nam podajajo zraven „solnca“ tudi „senco“, ki je v tej dobi ni ravno malo.

Pri opisu cerkvenih odnošajev stoji v ospredju ljubljanska škofija in ustanovitev goriške nadškofije. To je umljivo iz stališča pisateljevega dosedanjega delovanja, toda gotovo porabi priliko, da nam očrta v glavnih potezah tudi Koroško in Štajersko ter tamošnje cerkvene razmere in njih vpliv na ljudstvo, ko bo govoril o preureditvah in premestitvah škofovskih sedežev na Štajerskem in Koroškem.

Splošno takratno šolsko revščino nam odkriva odstavek o šolstvu. V njem je posebej zanimivo, kar nam pové pisatelj o šoli v Rušah na podlagi razprav Božidara Wurzerja v Rušah.

Celoten vtis, ki ga dobi čitatelj pri čitanju šestega zvezka je: Grudnova zgodovina lepo raste po obsegu in vsebini. Pregledne, objektivne opise spremljajo dobro izbrane in številne slike. Par napak v letnicah je zakrivil korektor. Razvrstitev tvarine je pregledna in uporaba virov prav temeljita. Seveda smo in bomo imeli z ozirom na snov in njeno obdelovanje vsak tudi svoje posebne nazore in več ali manj utemeljene zahteve, ki izvirajo deloma iz naših individualnih nagnenj, deloma pa so rezultat struj, katerim smo se ob študiju zgodovine priključili.

Kar smo želeli in nasvetovali posebej v „Carnioli“ v poročilu o petem zvezku, je pisatelj vse uresničil. Sprejel je posebej v šesti zvezek številna poglavja, ki so za nas in naš narod tem važnejša, ker nimamo velike lastne politične, oziroma državno-pravdne zgodovine in nam ravno ta poglavja odkrivajo, kako je živela in trpela, mislila in delala široka masa našega naroda, kar tvori našo pravo slovensko zgodovino.

Jezik je v šestem zvezku še pravilnejši in preciznejši, v celoti pa precej hladen in brez retoričnih prispodob To ima svoje dobre in slabe strani, znači pa pisatelja kot pripadnika struje, ki je posebej v nemški historijografiji nastala kot reakcija proti pisavi Rankeja in Mommsena. Pisatelj pa nam gotovo pritrdi, ako mu ne priporočamo takih stavkovnih zgradb, kakor je recimo na strani 903: „Na Dunaju so se krvavemu spopadu kolikor mogoče izogibali, ker niso bili za vojsko dovolj pripravljeni in so vedno upali, da bode mogoče s pogajanji sporna vprašanja poravnati.“

Mohorjeva družba si bo ohranila simpatije in materijelno podporo vseh slojev, ako bo izdajala takšna dela. Vzbujala z njimi ne bo le zanimanja, ampak poglobila tudi splošno izobrazbo našega naroda. *J. Vesenjak.*

Jahrbuch des hydrographischen Zentralbureaus *im k. k. Ministerium für öffentliche Arbeiten.* XIX. Jhgg. 1911. *Das Savegebiet.* **A. Niederschlagsbeobachtungen** 4^0, 30 S. **B. Wasserstandsbeobachtungen** 44 S. Beilage: Hydrographische Übersichtskarte des Savegebietes 1 : 750.000 mit Isohyeten für das Jahr 1911. — Wien 1914. In Kommission bei W. Braumüller.

In den vorliegenden zwei Heften bietet sich bereits der XIX. Jahrgang in emsiger, beharrlicher Arbeit an zahlreichen Orten des Savegebietes von den Quellen der Save bis zur Mündung des Sotlabaches im Jahre 1911 gesammelter und in bewährter Form zweckmäßig in Tabellen vereinigter Angaben, welche die atmosphaerischen Niederschläge, die Wasserstände der Flüsse, die Lufttemperaturen und die Wassertemperaturen von Flüssen und Seen des betrachteten Gebietes zum Gegenstande haben.

A. Die Zahl der in Tätigkeit befindlichen Beobachtungsstellen für die Niederschläge betrug im Berichtsjahre 93 (drei mehr als im Vorjahre). Sie liegen in den Höhenstufen zwischen 150 *m* und 1800 *m*. Für das Bestehen einer Hochgebirgswarte fehlt die Gelegenheit. Die Beobachter betätigten sich in dankenswerter und verdienstlicher Weise in gleichem Umfange wie in den Vorjahren. Ebenso folgt die ganze Einrichtung der Veröffentlichung einer feststehenden Norm, um Vergleichungen und die Zusammenfassung mehrerer Jahrgänge für die Ableitung von Durchschnittswerten zu erleichtern. Man vergleiche daher darüber unsern Bericht über den XVIII. Jahrgang in Carniola 1915 S. 210—212.

Aus der „Übersicht" der Niederschlagsverhältnisse ersehen wir, daß die Jahressummen des Niederschlages im Savegebiet einschließlich der Gurk im Jahre 1911 unternormal waren, sie betrugen 87 % der Normalwerte. Die größten Jahressummen weisen auf St. Johann am Wocheiner See mit 2279 *mm*, Leskova dolina im Schneeberggebiet mit 2202 *mm* und Mitterdorf in der Wochein mit 2001 *mm*, die kleinste Jahressumme erhielt Kapellen bei Rann mit 725 *mm*. Acht Monate des Jahres hatten unternormale Niederschlagsmengen (Februar nur 13 % des Normalwertes), die übrigen vier übernormale (Dezember sogar 154 %) Es herrschte ein lebhafter Wechsel von zu nassen und trockenen Monaten, so daß keine längern Folgen mit gleichsinniger Abweichung zustande kamen. Im allgemeinen gelangte doch die für Krain normierte Verteilung des Niederschlages über das Jahr zur Geltung mit Maximalbeträgen im Juni und Oktober, sowie mit dem Hauptminimum im Februar; das zweite Minimum verschob sich auf die Monate August und Juli. Zugleich war der Dezember (wie erwähnt) übermäßig niederschlagsreich. Es fand demnach in den letztgenannten drei Monaten des Jahres 1911 im Sinne der Ausführungen in F. Seidl's Klima von Krain, S. 274, ein Herübergreifen des mediterranen Klimabereiches (mit regenarmem Sommer und regenreichem Winter) nordwärts bis über Krain statt. Am stärksten waren die Niederschläge vom 10. Juni und 24 Oktober, an welchen Tagen stellenweise über 100 *mm* gemessen wurden (1 *mm* Niederschlagshöhe bedeutet eine Niederschlagsmenge von 1 Liter pro 1 m^2 Bodenfläche). Die Trockenperiode vom 9. Jänner bis 12. März lieferte nur 9 % des normalen Niederschlages.

Durch die Schneefälle der ersten Tage des Monates Jänner erfuhr die vorhandene Schneelage eine bedeutende Verstärkung und auch die noch apern Areale wurden eingehüllt, so daß das ganze Gebiet eine Winterdecke trug. Um den 21. Februar wurde der größte Teil des Gebietes unter 1000 *m* Seehöhe aper, anfangs März trugen einen Wintermantel nurmehr die höchsten Teile. Frühlingsschneefälle traten am 14. März und 4. April ein und hüllten das ganze Gebiet durch mehrere Tage ein. Die ersten Schneefälle des Spätherbstes stellten sich in den Hochlagen am 1. Oktober, in der Wochein am 19. November, in den übrigen Teilen im Dezember ein. Die tiefen Lagen waren zu Ende des Jahres wieder schneefrei.

Die geographische Verteilung der Jahressumme des Niederschlages kommt in der Isohyetenkarte zum Ausdruck. Als Gebiet geringsten Niederschlages mit weniger als 800 *mm* erscheint der östliche Teil des Sotlatales und der unterste des Savetales; als niederschlagreichstes Gebiet mit einer Jahresmenge von mehr als 2400 *mm* treten die höchsten Teile der Julischen Alpen (Triglav etc) und die Gipfelregion des Schneeberges hervor.

Für das gesamte Gebiet ausschließlich der Sotla und Kulpa berechnet sich für das Jahr 1911 eine mittlere Niederschlagshöhe von 1351 *mm* und eine Gesamtmenge von 13.440 Millionen Liter (gegenüber 1552 *mm* und 15.400 Millionen Liter im mehrjährigen Durchschnitte).

Die Jahresmittel der Temperatur waren durchwegs hoch und übertrafen die Normalwerte durchschnittlich um 0·8° C. Bemerkenswert ist die vom Juli bis Dezember reichende übernormale Periode mit einem mittlern Wärmeüberschusse von 2° C. Die niedrigsten Temperaturen wurden an der Mehrzahl der Stationen am 1. Februar erreicht, die höchsten stellten sich zumeist zwischen dem 25. und 28. Juli ein.

B. Die Wasserstandsbeobachtungen wurden an 82 Orten gepflogen und erscheinen ausführlich in Tabellen mitgeteilt. Verwertet werden sie zunächst für eine tabellarische Darstellung der Monats- und Jahresmittel der Wasserstände, alsdann für eine Zusammenstellung der Dauer der Wasserstände und eine Darstellung der charakteristichen Wasserstände. Eine besondere Tabelle enthält die Darstellung der erhobenen Wassertemperaturen. Hier erscheint die hohe Temperatur des Veldeser Sees besonders bemerkenswert (Februar 3·0°, August 23·9°, Jahresmittel 14·2°, beobachtet täglich 7 h 30 m vorm.) Eine „allgemeine Übersicht der hydrologischen Verhältnisse" kennzeichnet zunächst den jährlichen Gang der Wasserführung der Flüsse. Entsprechend den unternormalen Niederschlägen war auch die Wasserführung unternormal. Sie hatte Maxima im November und Dezember sowie im Juni, Minima im Februar und August. Die Eisbildungen an den Gewässern des Savegebietes waren zu Beginn des Jahres nicht unbedeutend. Der Wocheiner See war vom 26. Jänner bis zum 13. März, der Veldeser See am 19. und 20. Jänner, dann vom 25. Jänner bis zum 4. März zugefroren. Die Wasserstandsbewegung mehrerer Flüsse (Save, Zeier, Laibach, Gurk, Kulpa) wird in einer graphischen Darstellung übresichtlich vor Augen geführt. In einer Schlußtabelle erscheinen wichtige, durch fachmännische Untersuchung gewonnene hydrometrische Erhebungen an der Save und ihren Zuflüssen zusammengestellt (Profilfläche, Profilgeschwindigkeit, Wassermenge etc.). *F. S.*

Zapiski.

† Dr. Franc Megušar.

Živimo v času splošnega umiranja, toda vsaka zopetna izguba slovenskega inteligenta in kulturnega delavca nas pretrese znova. V septembru 1916 nam je došla iz poljskega bojišča vest, da se je tam dopolnila usoda dr. Franca Megušarja. Z njim smo izgubili nadebudnega znanstvenika, predvsem pa naši prirodopisci vnetega in delavnega tovariša.

Dr. Franc Megušar se je rodil v Kamni gorici na Gorenjskem 8. septembra l. 1876. Detinska leta je preživel doma, kjer je obiskoval tudi prve ljudskošolske razrede. Ostali del ljudskošolske naobrazbe je prejel v sosednji Radovljici. Jeseni l. 1889 je vstopil na I. drž. gimnazijo v Ljubljani, ki jo je l. 1897 dovršil z zrelostno preizkušnjo z dobrim uspehom. Nato se je podal na dunajsko vseučilišče, kjer se je najprvo vpisal na pravoslovni fakulteti; pozneje pa je prestopil na modroslovno in se posvetil prirodopisni vedi. Decembra leta 1905 je bil promoviran za doktorja modroslovja.

Na prirodopisnem oddelku dunajskega vseučilišča je pričel v začetku preteklega desetletja uveljavljati priv. docent dr. H. Przibram novo eksperimentalno-biološko strujo, ki ji je načeloval in ki je imela svoje torišče v biološkem poskuševališču v Pratru. Megušar se je oklenil te smeri in je vstopil še za časa svojih študij (l. 1904) kot asistent v imenovani zavod, kjer je uspešno deloval do leta 1913. V svojem kabinetu je imel nad 150 malih terarijev z mnogoštevilnimi poskusnimi živalicami, zlasti iz skupine žuželk in rakov. Okrog teh je bilo osredotočeno vse njegovo delovanje. V zadnjem času pa se je mnogo pečal s študiranjem razvoja in življenske prilagoditve pod vplivom raznih činiteljev pri močeradu. Jeseni 1912 je preiskal s posebno podporo cesarske akademije znanosti na Dunaju življenjske razmere jamskega živalstva v številnih jamah na Kranjskem. Pri svojih poskusih je bil Megušar zelo natančen, prav tako strog pa je bil tudi pri ugotovitvi iz njih sledečih rezultatov, ne samo do sebe, ampak tudi do drugih. To je dalo povod, da se je zadnji čas svojega bivanja na poskuševališču zapletel v nasprotje z drugim asistentom na zavodu. Vsled tega spora je Megušar zapustil biološko poskuševališče in je preselil vse nastavljene poskuse v svoje privatno stanovanje. Za časa svojega službovanja na poskuševališču se je Megušar namreč poročil (11./II. 1907) in si ustanovil lastno ognjišče. „Vse svoje poskuse imam doma“ — tako mi piše 24. VI. 1914 o svoji preselitvi — „in moram vsaj najbolj važne nadaljevati. Da imam mnogo dela, si lahko misliš, kajti v tako majhnem prostoru ni lahko obdržati toliko živali pri življenju. Napravil sem si mal laboratorij v spalni sobi in kabinetu, in upam, da bo vse dobro uspevalo. Dolgo časa pa itak ne bom v tem položaju, ker se mi je od več strani obljubilo, da dobim za svoje poskuse poseben prostor. S prof. Wernerjem sva že poskusila na večih krajih, pa dosedaj žalibog nisva mogla dobiti pripravnega prostora....“ Poskuse, pri katerih vzdrževanju mu je mnogo pomagala tudi žena, je po možnosti nadaljeval na svojem privatnem stanovanju. Ker pa takrat kljub prizadevanju vseučiliščnega profesorja Wernerja tudi pozneje ni mogel dobiti primernega laboratorija, je sklenil zapustiti Dunaj in se ozreti doma po primerni službi. Posrečilo se mu je to v Gorici, kjer je sprejel 1. januarja 1915 mesto na kmetiškem kemičnem poskuševališču in je tam prevzel biološki oddelek. Tako je bil Megušar zopet v svojem elementu. Novo mesto mu je namreč nudilo najboljšo priliko za njegove študije in z veseljem se je lotil dela v svojem novem delokrogu, kjer je lahko takoj

† Dr. Franc Megušar.

teorijo preskusil tudi v praksi. Toda ni mu bilo usojeno nadaljnje delovanje. Pri naknadnih naborih je bil spomladi 1915 potrjen in sprejet v častniško šolo, iz katere je odrinil spomladi 1916 kot kadet na bojišče, kjer je padel že 3. avgusta 1916 na Poljskem pri Rudki Mirinski vsled strela v glavo.

Megušar je bil zastopnik eksperimentalno biološke smeri prirodopisnega raziskavanja. Z izredno trudoljubivostjo je napravljal in proučaval mnogoštevilne poskuse in je o svojih lepih uspehih poročal v znanstvenih listih in na raznih zborovanjih. L. 1909 je poročal na zborovanju dunajske „K. k. zoolog.-botanische Gesellschaft“ o uspehih svojega proučavanja življenskih odnošajev potapnikov; 27.—30. septembra 1910 se je udeležil VIII. mednarodnega kongresa fiziologov na Dunaju s predavanjem „Künstliche Form- und Farbenveränderungen bei Gryllus“; 2. maja 1913 je poročal na seji cesarske akademije znanosti na Dunaju o ojkologiji jamskega živalstva in 21.—28. septembra 1913 je nastopil na zborovanju prirodopiscev in zdravnikov na Dunaju s predavanjem „Über den Einfluß äußerer Faktoren und über Vererbung bei Crustaceen, Insekten, Mollusken und Amphibien“; napovedan pa je imel tudi še referat „Voraussetzungen für eine annähernde Exaktheit des Experiments in Anpassungs- und Vererbungsfragen“, ki pa je vsled skrajšanega programa odpadel.

Tekom svojega delovanja je priobčil Megušar celo vrsto razprav in člankov, izmed katerih so važnejše naslednje:

Vorläufige Mitteilungen über die Resultate der Untersuchungen am weiblichen Geschlechtsorgane des Hydrophilus piceus. — Zoolog. Anzeiger, XXV. Bd., Nr. 679, 607—610, 1902.

Einfluß abnormaler Gravitationswirkung auf die Embryonalentwicklung bei Hydrophilus aterrimus Eschtz. — Archiv f. Entwicklungsmechanik der Organismen, Leipzig 1906, Bd. XXII, 141—148.

Über den Ausfärbungsproceß bei den Käfern. — Zentralblatt f. Physiologie. Wien 1906, Bd. XX, Nr. 9.

Über die Anatomie des weiblichen Genitalorganes bei Hydrophilus piceus L. — Doktordissertation aus den Zoologischen Instituten der Wiener Universität 1907.

Regeneration der Tentakel und des Auges bei der Spitzschlammschnecke. — Archiv f. Entw.-Mech. d. Org., Leipzig 1907, Bd. XXV., 135—143.

Regeneration des Caudalhorns bei der Seidenspinnerraupe. — Archiv f. Entw.-Mech. d. Org., Leipzig 1907, Bd. XXV, 144—147.

Regeneration der Coleopteren. — Archiv f. Entw.-Mech. d. Org., Leipzig 1907, Bd. XXV., 148—234.

Bastardierung zwischen Hydrophilus piceus L. und Hydrophilus aterrimus Eschtz. — Zentralblatt f. Physiologie, Wien 1907, Bd. XXI., Nr. 8.

Versuche an den Augen der Winkerkrabbe. — Verh. d. Morph.-Physiolog. Gesellschaft, 1907/08. Centralblatt für Physiologie, Bd. XXII., Nr. 9.

Das lebende Material und seine Pflege. — Zeitschrift f. biolog. Technik u. Methodik, Straßburg 1909, Bd. I.

Lebensgeschichte der Hydrophiliden. — Verhandlungen d. k. k. Zoolog.-botanischen Gesellschaft, Wien 1909.

Regeneration der Fang-, Schreit- und Sprungbeine bei Aufzucht von Orthopteren. — Archiv f. Entw.-Mech. d. Org., Leipzig 1910, Bd. XXIX.

Künstliche Form- u. Farbenveränderung bei Gryllus. — VIII. Internationaler Physiologen-Kongreß 1910.

Experimente über den Farbenwechsel der Crustaceen. — Archiv f. Entw.-Mech. d. Org., Leipzig 1912, Bd. XXXIII., 461—665.

Wachstumsmessungen an Sphodromantis bioculata Burm. (Zugleich: Aufzucht der Gottesanbeterinnen. IV. Mitteilung). Von H. Przibram u. Fr. Megušar. — Archiv f. Entw.-Mech. d. Org., Leipzig 1912, Bd. XXXIV., 679—741.

Über Beschaffung, Haltung und Züchtung jener Tiere und Pflanzen, welche bei Führung zoolog. Experimente, insb. mit Wirbellosen, als Futtermittel am häufigsten benötigt werden. — Zeitschrift f. biolog. Technik u. Methodik, Leipzig 1913, Bd. II. (1912), 327—348.

Oekologische Studien an Höhlentieren. — Carniola 1914, 63—83.

Za časa svojega delovanja na goriškem poskuševališču je objavil tudi nekaj slovensko pisanih člankov gospodarsko prirodopisne vsebine v „Primorskem gospodarju“.

S svojim resnim strokovnim delovanjem si je pridobil dr. Franc Megušar ugled in veljavo v znanstvenem svetu, kjer je bil dostojen zastopnik našega naroda, ki ga ni nikdar zatajil. Marsikatera obsežnejša novejša biološka dela se sklicujejo v posameznih odstavkih na važne rezultate njegovih raziskavanj. Megušar je bil v trajnem stiku z domačimi in inozemskimi znanstveniki in je žel od njih strani priznanje in pritrjevanje svoji metodi in svojim poskusom. Tako ga je n. pr. označil dunajski vseučiliščni prof. Werner v pismu z dne 15. XII. 1916: „Megušar war, wie er — ich möchte sagen — ein Fanatiker der Wahrheit und Gerechtigkeit war, so auch ein unermüdlicher, überaus gewissenhafter und mit großer Geduld und Ausdauer begabter Forscher, der auch mit einer Sorgfalt seine tierischen Pfleglinge betreute, daß man schon daraus erkennen konnte, daß ihr Wohlbefinden ihm ebenso Herzensbedürfnis war, wie es auch andererseits im Interesse des Gelingens seiner Experimente lag. Ohne Schonung gegen sich selbst lag er seinen Arbeiten ob, sei es im Laboratorium oder in der freien Natur und wie er gelebt hat, so starb er, in treuer Pflichterfüllung“. Vobče pa je bil mirnega in skromnega značaja in zaradi tega doma znan le krogu ožjih znancev in strokovnih tovarišev. Rad je prihajal v poletju v domači kraj, kjer se je vsako leto pomudil nekaj tednov. Vselej pa je v svojem plemenitem idealizmu do vede žrtvoval svojo osebno dobrobit znanstvenim zahtevam, kadar so razmere tako zahtevale.

Sredi delavne dobe ga nam je usoda ugrabila. Težak udarec je to za naše znanstvene vrste, še težji pa za njegovo rodbino, ki ji je bil vdan z globoko ljubeznijo.

Časten mu spomin!

Dr. Gv. Sajovic.

† ***Dr. Friedrich Ahn,*** porojen 5. maja 1861 v Celju, kjer je bil njegov oče gimnazijski profesor, je v Ljubljani obiskoval od l. 1871/72 do 1878/79 vseh osem gimnazij ter dovršil tu z odliko tudi maturo. V Gradcu je študiral klasično filologijo, staro zgodovino in slavistiko ter vstopil 1889 kot slavist v tamkajšnjo vseučiliško biblioteko za volonterja; 1907 je postal tam bibliotekar I. razreda ter umrl 19. septembra 1916. Znano je, da je l. 1909 nameraval za kustosa v ljubljansko licejko. — Njegovo literarno delovanje, ki se je javno pričelo l. 1894, je bilo večinoma bibliografsko. V našo domačo literarno zgodovino posezajo tiski: Bibliographische Seltenheiten der Truber-Literatur. (Graz 1894: Im Selbstverlage); Die slovenischen Erstlingsdrucke der Stadt Laibach. 1575—1580. (Graz 1896: Leuschner & Lubensky); Johann Mannel, Laibachs erster Buchdrucker. 1575—1580. (Ponatisek iz: Publik. des Börsen-Ver. der deutsch. Buchhändler, Lpzg. 1897); Der erste bekannte Kalender aus Johann Mannels Druckerpresse in Laibach. (Wien 1906: ponatisek iz „Mitteilungen des öster. Vereins f. Bibliothekswesen" X, Heft 3). Kot sotrudnik muzejskega društva za Kranjsko je objavil: Eine „Newe Zeytung" aus Georg Widmanstetters Druckerpresse in Graz, Laibach betreffend. (Mitt. d. Musealvereins f. Krain XV., 1902, 71—75); Johann Mannels deutsche Druckwerke (1575 bis 1593): Istotam XIX, 1906, 1—28; ter slednjič: Die zeitgenössischen Buchdrucker als Förderer von Trubers Werk (1550—1595) v stari „Carnioli" I, 1908, 112—120, a istotam II, 1909, 54 še notico: Slavischer Bücherdruck im 16. Jahrhundert in Regensburg. Kranjske se tiče tudi njegov l. 1905 v Gradcu hektografirani, a l. 1906 v „Jahrb. der Gesellschaft f. Gesch. des Protestantismus in Österreich" natisnjeni članek: Ein Verzeichnis der durch den zehnten Pfennig in Unterkrain eingegangenen Strafgelder in den Jahren 1614 bis 1618. Ostali spisi njegovi veljajo Štajerski, posebej njenemu časopisju. 1900: Die Grazer Buchdrucker des 16. Jh. u. ihre Druckwerke (Grazer Montagsztg. 50, 51, 52); 1903: Der älteste Einblattdruck Steiermarks (Mitth. des Österr. Ver. f. Bibliothekswesen VII, 97—102); 1904: Die Druckerpresse Widmanstetters zu Graz (Istotam VIII, 144—149); 1910: Das angeblich erste Druckwerk von Zacharias Bartsch (Blätter zur Gesch. u. Heimatk. der Alpenländer I., str. 14/15). Glavno njegovo delo pa je: Die periodische Presse der Steiermark in den Jahren 1848—1898 (Graz 1900); sledila so še tri nadaljevanja: I. Nachtrag 1899—1903 (Graz 1904), II. Nachtrag 1904—1908 (Graz 1909), III. Nachtrag 1909—1913 (Graz 1915), — vse tudi v ponatiskih iz „Beiträge f. Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen". Njegovo rokopisno bibliografijo Widmanstetterjevih tiskov hrani vseučiliška knjižnica v Gradcu. — Kot slavist je ostal dr. Ahn (razumel je in dobro govoril slovenščino, a pisal je ni) — pravzaprav brez pomena; saj je še kot bibliograf Trubarjeve dobe

(preko te ni segel) — le epigon Radicsevega dela, ter izrazito epigon le ene same študije njegove: „Geschichte des Deutschen Buchhandels in Krain“ (Publ. des Börsen-Ver. der Deutschen Buchhändler, N. F.: „Archiv f. Gesch. des Deutschen Buchhandels“. VI. Lpzg. 1881, pg. 72—93). Oslonil je ob to razpravo Ahn že svojo slavistično disertacijo „Bibliograph. Seltenh. der Truber-Literatur“; še bolj temeljito pa jo je uporabljal ter povečini z manjšimi novimi dostavki naravnost ekscerpiral v svojih nadaljnjih „monografijah“ o prvem ljubljanskem tiskarju Mandelcu. Skratka: določil je svet, smer in vso dalekosežnost slavističnih zanimanj drju. Ahnu Radics z omenjeno svojo študijo, ki prinaša (pri nas doslej edina o tem predmetu poleg Arkove brošure „Tristoletnica tiskarstva“ iz l. 1875, znane, da je bila prvi impulz spet Radicsu samemu!) — precej gradiva o našem tiskarstvu v 16., 17., 18. in 19. stoletju: o Janezu Mandelcu ali Mannlu (1575—1582), za njim o stoletnem premoru do l. 1678, ko je Widmanstetter v Gradcu tiskal za Ljubljano (Schönleben itd.); potem o prvem nasledniku Mandelčevem, iz Solnega grada priseljenem Janezu Mayru (1678 nasl.) ter o njegovi vdovi „Märin“ in sinu Janezu Juriju Mayru; nadalje o Ad. Friedr. Reichardtu ter spet vdovi njegovi, o J. J. Heptnerju († 1764) ter Egerju do njegovih naslednikov Klein & Kovač, slednjič o Ign. Al. pl. Kleinmayru, ki je prispel iz Celovca ter se kesneje (l. 1846) združil s Fedorjem Bambergom. Prav bi bilo, da bi kdo revidiral z današnjo akribijo to poglavje našega kulturnega življenja iznova ter nam določil domače tiske (latinske, nemške in slovenske) iz teh tiskarn vsaj do Blaznika, ki bi mu tikala potem posebna monografija zase. *Dr. Avg. Žigon.*

† ***August Leskien.*** Dne 20. septembra 1916 je umrl tajni svetnik August Leskien, profesor slavistike na vseučilišču v Lipskem. Bil je med redkimi nemškimi jezikoslovci, ki je temeljito poznal slovanskę jezike in jih nepristransko raziskoval. Rojen v Kielu 8. julija 1840, je študiral klasično filologijo v domačem mestu in v Lipskem; nato se je podal v Jeno, kjer se je, kakor Johannes Schmidt, pod vodstvom znamenitega jezikoslovca Aug. Schleicherja posvetil študiju primerjajočega jezikoslovja. L. 1867 se je habilitiral v Göttingenu in je postal po prerani smrti svojega učitelja izredni profesor za primerjajoče jezikoslovje v Jeni. Ko je bila l. 1870 na Lipskem vseučilišču ustanovljena stolica za slovanske jezike, je bil poklican Leskien na to mesto, kjer je uspešno deloval do svoje smrti.

Iz obsežnega polja primerjajoče lingvistike je omeniti njegove študije o litvanščini: Die Deklination im Slavisch-Litauischen und Germanischen, 1876; Der Ablaut der Wurzelsilben im Litauischen, 1884; Die Bildung der Nomina im Litauischen, 1891; s K. Brugmannom je izdal litvanske narodne pesmi in pravljice (1882). Leskien je bil nad trideset let soizdajatelj in sotrudnik Jagićevega „Archiva“. Znamenite so njegove „Untersuchungen über Quantität und Betonung in den slavischen Sprachen“ (1885, 1893, 1899), „Zur kroatischen Dialektologie Dalmatiens“ (1888), „Zur Kritik des aksl. Kodex Suprasliensis“ (1909, 1910). Sodeloval je pri „Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung“, „Indo-

germanische Forschungen" in dr. V dveh člankih je zavrnil mednárodni esperanto kot popolnoma ponesrečen poskus, kako je rešiti problem umetnega svetovnega jezika. Med slavisti si je pridobila posebno popularnost Leskienova slovnica stare cerkvene slovanščine s teksti in glosarjem: „Handbuch der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache", ki je doživela pet izdaj. Prva izdaja (1871) sloni na jeziku Ostromirovega evangelija, druga (1886) je osnovana na jeziku zografskega zbornika in njemu sorodnih spomenikov. Za „Sammlung slavischer Lehr- und Handbücher", ki jo izdaja C. Winter v Heidelbergu, je Leskien priredil slovnico istega jezika brez tekstov in v latinski transkripciji; v njej je več primerjajočega jezikoslovja in dodani so novi odstavki iz debloslovja. V uvodu nam je podal v jasnih obrisih dragocene uspehe skoro stoletnega študija, ki je v zvezi z vprašanji o delovanju slovanskih blagovestnikov, o domovini cerkvene slovenščine in postanku slovanskih abeced. O uvodu te slovnice sodi ruski slavist V. Ščepkin, „daß seit Šafařík niemand mit solch edler Wissenschaftlichkeit und Unparteilichkeit über alle diese Fragen gehandelt hat wie Leskien". Najznamenitejše Leskienovo delo, v katerem se zrcali njegovo obsežno znanje jugoslovanskih narečij, združeno z mojstrsko metodo podajanja gradiva, je njegova „Grammatik der serbo-kroatischen Sprache. 1. Theil: Lautlehre, Stammbildung, Formenlehre" (8^0. XLVI + 588 str.), ki je izšla l. 1914 v isti zbirki. V njej se na premnogih mestih ozira tudi na slovenščino. Žal, da je ostala sintaksa najbrž v rokopisu nedokončana. — Zadnja Leskienova knjiga je zbirka 67 pravljic: „Balkanmärchen. Aus Albanien, Bulgarien, Serbien und Kroatien" (Jena, 1915), ki jih je ponemčil za E. Diederichsovo serijo „Die Märchen der Weltliteratur". *J. Š—r.*

Najstarejši štatut mesta Gorice. Gorica se leta 1001. prvikrat omenja v zgodovini [1]). Takrat je bila še v a s. Kakor je iz poznejših listin razvidno, so se nahajale njene hiše pod grajskim hribom v bližini sedanje stolne cerkve. Ta del Gorice je ostal vas do začetka 16. stoletja, kar se da dokazati iz mnogih listin in drugih virov.

Leta 1202. se prvikrat omenja goriški grad [2]), tedaj dvesto let pozneje, kakor pa pod njim ležeča vas. Na površju hriba, na katerem še dandanes stoji grad, so nekateri uradniki in ministeriali goriških grofov postavili svoje hiše. Njim so se pridružili razni trgovci in obrtniki. Število hiš je v teku časa narastlo tako, da je tam nastal t r g (mercatus, forum, markt). Leta 1210. so hiše, ležeče tik gradu na površju hriba, dobile tržne pravice. Rimski cesar Oton IV. je dovolil ondotnim prebivalcem, da so imeli vsako leto svoj tržni dan na praznik sv. Ivana Krstnika. Takratni goriški grof Majnhard (II.) je osvobodil tržane za sedem let vseh služnosti; le kadar je bilo treba staviti mostove, so morali pomagati [3]).

[1]) Glej moje Gradivo, III, št. 1 in 2.

[2]) Gl. listino oglejskega patriarha Peregrina II. iz leta 1202. (Rubeis, Mon. eccl. Aquil., 644; Kandler, Codice dipl. Istr. ad a. 1202; Jaksch, Mon. Car., IV, št. 1524.)

[3]) Cod. 534, f. 254 (saec. XVI in.) v državnem arhivu na Dunaju ima k letu 1210: „Graf Mainhart von Görcz freidt des marckhts zu Görcz burger aller dienst, ausgenomen des pruggenpaus auf siben iar, als im kaiser Otto vergundt hat ainen wochenmarckht, den er auf s. Johanns tauferstag gelegt, aufzurichten".

Trg Gorica je bil zase posebna občina ter je imel že leta 1307. svojo občinsko hišo. Takrat je izdal goriški grof Henrik (II.) poseben štatut, ki je veljal za trg in za vas Gorico („tam in villa quam in foro"). V njem je določil, da se mora tretji del klavne živine, ki bi bila kupljena med Gorico in Razdrtim, na prodaj postaviti v Gorici. Ako bi pa bila kupljena onostran Razdrtega, se je morala vsa pripeljati v Gorico. Meso, sir, sol in druge take stvari so se smele prodajati le na javnem trgu v Gorici, vino pa v trgu in v vasi. Glavna semnja sta bila o sv. Jerneju in sv. Andreju, kakor še dandanes. Vsled starega običaja so smeli goriški tržani prodajati sol v trgu Gorici; zato so pa morali, kadar je bilo potreba, popravljati mostove, občinsko hišo, tržna vrata in obzidje. Razen kristjanov so takrat prebivali v Gorici tudi židje. Oboji, kristjani in židje, so morali hoditi na stražo. Goriški tržani so bili takrat davka prosti, le dač so morali dajati. Kadar je bila večja vojna, so morali pomagati z blagom in hrano.

Ta štatut so Goričani sprejeli od Oglejčanov. Po njem so se ravnali že pred letom 1307., a tega leta ga je dal goriški grof Henrik napisati. Tu sledi besedilo omenjenega štatuta:

1307, dne 25. maja. Gorica.

Cum res gesta literis mandatur, calumpnia removetur, legitur. Nos Henricus Goricie et Tyrolis comes, Aquileiensis, Tridentine, Brixinensis ecclesiarum advocatus scire volumus universis presentem paginam inspecturis tam posteris quam modernis, quod nos sana et diligenti prehabita deliberacione per nos et nostros heredes civibus nostris Goricie presentibus et futuris hanc fecisse graciam perpetuam et statutum, primo videlicet quod quicumque emerit ab ista parte Prewalt de bestiis et aliis omnibus animalibus, que mactari solent, tercia pars debet dimitti et vendi Goricie, relique due partes possint duci, quocumque mercatoris ipsorum animalium placuerit voluntati. — Item quicumque emerit de bestiis prescriptis ex illa parte Prewalt, totum debet (duci) in forum Goriciensem et ibi vendi et mactari. — Item carnes, caseus, sal et res huiusmodi alibi Goricie vendi non debeant nisi in foro publico secundum conswetudinem Aquileiensem actenus observatam, vinum autem tam in villa quam in foro vendi potest, dummodo nobis de dacio persolvatur. — Item quod in nundinis, hoc est in quolibet generali foro, sicut est in festo sancti Bartholomei, Andree et huiusmodi festivitatibus proclamandis quilibet possit vendere et emere a media die precedente usque ad mediam diem proximam subsequentem secundum ius Aquileie conservatum. — Item quod cives Goricie habeant perpetuo ius salis in foro Goricie secundum antiquam conswetudinem, cum quo pontes, domum comunis et portas fori et eciam murum fori teneantur et debeant, quandocumque opus fuerit, reficere et aptare. — Item quoque quilibet, qui vendit vinum Goricie, quacumque mensura ipsum vendit, illam implere et conservare secundum morem Aquilegensem et conswetudinem teneatur. — Item quod omnes domus tam Judeorum quam Christianorum faciant vigilias et circuiciones prout Aquileie fieri per omnes generaliter conswevit. — Ipsi quoque cives Goricie et omnes vendentes iuxta Aquileiensem conswetudinem nobis dacium dare teneantur. — Nosque et heredes nostri ipsis civibus de Goricia promittimus et tenemur in stewr, equis asinis et exaccionibus quibuscumque nullam inferre neque facere aliquam gravitatem, hoc cum dumtaxat excepto, quod, si gwerra

fuerit generalis, nobis ipsorum merces et victualia, prout eciam Aquileie conswevit, ducere tenebuntur. — Promittimus insuper, quod nullius canipa sit exempta, sed omnes generaliter tam divitum quam pauperum in solvendo dacium sint comunes, et ipsos cives de Goricia secundum iura Aquileiensia in omnibus et per omnia conservare pariter et fovere.

Et ut predicta rata perpetuo per nos et nostros heredes permaneant atque firma, hoc patens privilegium eisdem civibus nostris de Goricia dari iussimus ipsumque nostri pendentis sigilli munimine roborari in presencia testium infra scriptorum, videlicet domini Geroldi dicti Rauh, domini Heinrici camerarii de Goricia, domini Pelegrini militum nostrorum, Waltone Francisci de Vngerspach, Reschlini officialis, Wsalchi de sancto Floriano, Gotesnamo Lippi Senensis, Vlrici pellificis, Laurenczuti sutoris, Nicolay institoris el alii fide digni. Actum et datum Goricie in domo comunis anno domini M CCC⁰ septimo in die sancti Vrbani.

[Prepis v Cod. 594, f. 77′ (saec. XIV) v državnem arhivu na Dunaju.]

Ta štatut je v sredi 14. stoletja nanovo izdal goriški grof Majnhard III. [4])

1351, dne 14. februarja. Gorica.

Nos Meinhardus comes Goricie ac Tyrolis, ecclesiarum Aquileiensis, Tridentine et Brixinensis advocatus, scire volumus universis presentem paginam inspecturis tam posteris quam modernis, quod nos sana et diligenti prehabita deliberacione er pnos et dilectum fratrem nostrum, comitem Heinricum et nostros heredes civibus nostris Goricie presentibus et futuris hanc fecisse graciam perpetuam et statutum, primo . . . . (skoraj isto besedilo, kakor v prejšnji listini) . . . . pariter et fovere.

Et ut predicta rata perpetuo per nos et nostros heredes permaneant atque firma, hoc patens privilegium eisdem civibus notris de Goricia dari iussimus ipsumque nostri pendentis sigilli munimine roborari in presentia testium infrascriptorum, videlicet domini Fridrici purgravii de Luncz, Nycolai de Cormon, Perti de Eberstain, Vlrici dicti Reuhel de Gramoglao, Alberti, Heinrici, Nicolay hospit., Vlrici quondam Lippi, Friderici de Wippaco et aliis fide dignis. Actum et datum in castro nostro Goricie, anno domini M CCC⁰ quinquagesimo primo, die quartadecima mensis februarii, indictione quarta.

[Prepis v Cod. 594, f. 78 (saec. XIV) v državnem arhivu na Dunaju.]

Dr. Fr. Kos.

Berichtigung. In der Abhandlung „Über einige für Krain neue oder seltene Pflanzen und die Formationen ihrer Standorte, II. Nr. 15“ S. 61, Abs. 2, 9. Zeile lies anstatt „weiter unten (sub Nr. 22)“ — an anderer Stelle. (Anmerkung. Sub Nr. 22 hätte nämlich eine für Krain neue *Iris* und eine mit dieser im Bereiche der Komarčawand gemeinsam vorkommende neue *Centaurea* beschrieben und deren Standort ausführlicher geschildert werden sollen. Wegen Raummangels wurde jedoch der betreffende länger gefaßte Artikel ausgeschaltet, um im nächsten Jahrgang VIII der „Carniola“ publiziert zu werden. Daher erscheint sub Nr. 22 *Orchis purpurea* behandelt, die mit der Vegetation der Komarčawand in keinem Zusammenhang steht).

[4]) Primerjaj prej omenjeni Cod. 534, f. 255′, ki ima k letu 1351. naslednjo notico: „Ain copey der statt Görcz ordnung vnd statut des vichs, weins, stewrens vnd der marckht halben, gefertigt durch graf Mainharten“.

Društveni vestnik.

† Franc Levec.

Častnemu udu „Muzejskega društva za Kranjsko“ v spomin napisal dr. J. Šlebinger.

V začetku l. 1915 se je dvorni svetnik Levec poslovil od urada, kateremu je posvetil svoje najboljše moči, svoje najidealnejše namene. Upal je, da mu težko zasluženi pokoj vrne močno zrahljano zdravje, da porabi leta oddiha za opis svojih zanimivih doživljajev, potovanj in spominov. In kdo med nami bi znal mikavnejše pripovedovati in kdo bi mogel več povedati o našem preporodu kakor Levec, ki je nad petdeset let neumorno sodeloval pri zgradbi naše kulture in bil središče slovstvenega življenja! Toda prišlo je drugače... Težki udarci zadnjih let so zlomili odporno silo moža, ki je prestal v življenju toliko gorja. Telesnim bolečinam in dušnim mukam je napravila smrt dne 2. decembra 1916 po kratki moški borbi popoldne ob pol tretji uri konec. — Mnogostransko zaslužno delovanje pokojnika naj opiše spretnejše pero v podrobni monografiji; sledeče vrstice naj pokažejo vsaj v glavnih potezah, kaj smo z Levcem izgubili.

Franc Levec se je narodil dne 4. julija 1846 na Ježici št. 12 („Pri Florjančku“), ob prijazni cesti, ki vodi Ljubljančane k „Alešu“ na Posavje. Starši so se kmalu preselili v Radomlje pri Kamniku, kjer je deček ostal do svojega devetega leta. Nato je prišel k svoji stari materi, ki je imela pod Rožnikom (sedaj Čadova gostilna) slovečo „kavarno“. Od tu je hodil v ljubljansko normalko ter je v jeseni 1859 stopil v gimnazijo, ki jo je l. 1867 dovršil z izvrstnim uspehom. Bil je ves čas svojih srednješolskih študij med odličnjaki, s Fr. Šukljetom sta se kosala za prvenstvo. Mladega Levca je navdušil za materinščino v drugem razredu njegov profesor slovenščine, dobričina K. Melzer, „poštenjak od nog do glave, ki je znal mnogo zgodovine, ki je resnično ljubil svojo »kranjsko« domovino, nosil v prsih zlato srce, sicer pa kot pravi čudak imel na sebi mnogo učiteljskih slabosti in posebnosti“. Rad je dijakom pripovedoval iz svojih dijaških let, govoril je navdušeno o Vodniku, Čopu in zlasti o svojem ljubljencu Prešernu. „Takrat je meni“, piše Levec, „in marsikateremu mojih součencev mrena padla raz oči. Zavedli smo se svoje narodnosti ter pridno zahajali v licejalno knjižnico prebirat slovenske knjige“. Prof. J. Marn mu je vcepil veselje do književne zgodovine, blagi notar dr. Jernej Zupanec ga je zalagal s knjigami. Med dijaki mu je bil dve leti starejši Jos. Jurčič prijatelj; posebno pa je vplival na drugošolca Levca sedmošolec Ant. Umek, ki mu je pokazal „pravo zvezdo v nebeško poezijo“ in mu visoko povzdignil „zaneteni zgodnji up“; vse njegove zlate besede so mu bile zdravilo, ki so mu pokazale trdno pot. Tako je slavil Levec svojega blagega prijatelja v mladostnem navdušenju.

Nenavadno zgodaj je stopil Levec v javnost: kot tretješolec je objavil svoje prve pesmi. Ko se je 28. febr. 1862 poslovil gimnazijski vodja Janez Nečásek od zavoda, mu je učiteljstvo izročilo adreso, učenci pa so mu priredili bakljado in mu „v znamenje srčne hvaležnosti in resničnega spoštovanja“ poklonili „Venec“, zbirko pesmi dijakov iz raznih razredov. Levec, najmlajši med njimi, je prispeval s tremi pesmicami, ki ne zaostajajo za drugimi v tej zbirki. V prvi poveličuje ravnatelja kot mladinoljuba, ki „Mladež nesreče si branil, Nisi nam kratil pravic. Dolgo v spominu ohranil Vsak Te bo radostnih lic“. Druga je idilska sličica o sreči mlade matere, ko ji sinček prvič pokloni cvetko in prvič izgovori besedo „mama“. V tretji pesmi nas zagotavlja, da „Le k tebi bo moje srce hrepenelo, Za tebe, Slovenija, zmirom živelo!“ — Istega leta je priobčil Janežičev „Slovenski Glasnik“ (str. 253) Levčevo balado po narodni pripovedki: „Okamnjeni lovec“. V 18 nibelunških kiticah nam pripoveduje zgodbo o graščaku, ki je pozno rodbinsko srečo moral plačati s smrtjo drage soproge. V obupu in žalosti je preklinjal Boga in je hotel celo umoriti hčerko. Počasi se mu pomiri srce, išče si tolažbe v strastnem lovu. Neko nedeljo pridivja s spremljevalci k cerkvici sv. Primoža; molitev pobožnega ljudstva razkači graščaka, da začne preklinjati svetnika in Boga. V odgovor za to brezbožno početje se razlegne strašni grom, obda ga črn oblak, zrak nad njim zažari in božji zaničevalec okameni na mestu. Motiv nam kaže pot k M. Valjavcu, ki mu je postal baš tedaj nad vse ljub in drag. Janežičevemu Glasniku je ostal Levec ves čas zvest pesniški sotrudnik, posebno v zadnjih dveh letih Glasnikovega obstoja. — Jeranova „Zgodnja Danica“ je prinesla dne 20. avg. 1862 njegovo „Rožo“. V naslednjih dveh letih je objavil v „Učiteljskem Tovarišu“ s pseudonimom „Mirko Zorin“ par krajših lirsko-didaktičnih poskusov (n. pr. 1863: Cerkvica, Mladenič in vrba, Sonet; 1864: Sv. Cirilu in Metodu, Sonet, Konec šolskega leta, Kapela). Slednjič je Levec kot četrtošolec tudi sodeloval pri dijaškem listu „Torbica Jugoslovanske mladosti“, ki jo je izdajal v Zagrebu jurist N. Ravnikar. V njej je priobčil l. 1863 sonet „Dr. Janezu Bleiweisu“ z akrostihom „Non omnis moriar“. V njem nam slika žalostne razmere na Slovenskem; toda Bleiweis je prepodil silovito meglo, razrušil snežene odeje in privabil rojake spet domu. „In zdaj livade naše so zelene in ti vrtnar si njih“. — Pesnica z refrenom „Vse drobno“ opeva veličast slovanskega dne, ko si složni bratje pribore svobodo. Ob slovanski lipi se mu poraja „Želja“, da naj postane slovenski rod krepak, naj prost napreduje in raste... Levčeva dijaška lirika kaže po večini krepko domoljubno tendenco; v poznejši dobi, posebno v Stritarjevem Zvonu (1870), prevladuje erotika. Izmed epskih motivov se mi zdi značilna njegova balada „Na straži“ (Slov. Glas., 1868): V temni noči straži ob zidu Mantove posavski junak. Pred dušo mu vstane slika o srečnem gospodarstvu ob strani drage izvoljenke, ki jo pred pustom popelje pred oltar. Med tem plane nanj iz zakotja divji Lah in mu porine nož v srce z besedami: „Prokleti nemški pes!“ — Levčeve

pesniške prvence so njegovi sošolci sprejeli s priznanjem, Levstik jih je odklonil.

Kot šestošolec je prišel Levec h Kersnikovim za učitelja. Srečne dneve, ki jih je preživel v krogu te odlične rodbine v Ljubljani, na Brdu in v Zatičini na Dolenjskem, nam je Levec prekrasno opisal v prisrčnih prijateljskih spominih na Janka Kersnika (Lj. Zvon, 1897). Podrobno analizo tega intimno-prijateljskega razmerja nam je podal dr. Prijatelj v svoji klasični monografiji o Kersniku, tu bodi le konstatirano suho dejstvo, da bi brez Levca ne imeli Kersnika! — Ob istem času, kakor Kersniku, je bil Levec tudi grofu Pacetu domači učitelj; in spet je njegova zasluga, da je Pace predstavil nemškemu občinstvu našega Prešerna v dovršenem prevodu (1869).

* * *

V jeseni 1867 se je Levec podal na Dunaj in se vpisal na modroslovno fakulteto, da sluša slavistiko pri Miklošiču, germanistiko pri Tomaschku, zgodovino pri Aschbachu in Lorenzu ter zemljepis pri Simonyju. Z Levčevim prihodom na Dunaj se je začelo med slovensko akademično mladino novo življenje. Levec in Šuklje sta bila početnika in voditelja tega gibanja. Ustanovilo se je slov. akad. društvo „Sava“, ki se je naslednje leto spojila z „Jugom“. — Leta 1869 je vstala prerojena „Slovenija“, ki je postala trajno duševno središče vseh slovenskih akademikov. Na Dunaju se je Levec seznanil s Stritarjem, ki je združil mladi pisateljski naraščaj v literarnem društvu in v zadnjem letniku Janežičevega „Glasnika“ ter z „Mladiko“ stopil na čelo mladega slovenskega leposlovja in kritike. Stritarjev vpliv na Levca je bil velik, o čemer nam pričajo Levčevi dopisi Kersniku. „Njegovim besedam bolj verujem kot Mojzesovemu Pentateuhu. Ta človek je zlatega denarja vreden, pozna vse literature na svetu, ima estetiko popolnoma v glavi in vrh tega veliko zdrave pameti, bistrega uma, čutečega srca in neko posebno moč jezika. Umetnik je od nog do glave. Ko bi se tukaj nič drugega ne naučil, kakor kar od njega slišim, vedno bi moral usodi hvaležen biti, da me je na Dunaj pripeljala“... „Jaz sem se od njega več naučil, nego na univerzi in v vseh bibliotekah“. (Dr. Prijatelj, str. 110, 112). Ko je prišel še Levstik na Dunaj, ni mogla ostati njega krepka individualnost brez vpliva na dovzetnega Levca. „Kakor šolski otroci smo sedeli pred Levstikom in poslušali estetiško modrost njegovih ust“. Tako je dobilo navdušenje za Stritarja polagoma naravne meje, Levstik pa mu je ostal „dolgo vrsto let učitelj in prijatelj“. Visoko je cenil tudi Janežiča, „ki delaven kakor mravlja in priden kakor bučela piše izvirne knjige ali pa zalaga, kupuje in na svitlo daje spise slovenskih pisateljev“, kakor pravi „Radomljan“-Levec v zanimivi oceni njegovega „Cvetja“, združeni s klicem do slovenske inteligence za podporo te prevažne beletristične publikacije, priobčeni v „Novicah“ (1868, str. 19). Ko se je Stritar odločil za izdajo „Zvona“, mu je bil poleg Jurčiča, Levstika, J. Ogrinca, Fr. Celestina tudi Levec med najmarljivejšimi sotrudniki. Prispeval je za prvi letnik s sedmerimi, v narodnem duhu zloženimi pesmicami, zbiral je gradivo za

„Slovenski Glasnik“, kakor se je imenoval na koncu posameznih številk kratek pregled vsega, kolikaj znamenitega na polju slovanske literature in umetnosti. Na „Besedi“, ki jo je priredila slovenska mladina dne 2. dec. 1870 na Dunaju Prešernu v spomin, je imel Levec slavnostni govor o Vodniku in Prešernu (priobčen v Slov. Nar. 1870, št. 144).

Tako se je bližal Levčev modroslovni trienij h koncu, pa tudi živahno literarno delovanje Stritarjevega kroga je močno ponehalo. Politične razmere v domovini so vrgle svoje sence na voditelja naših dunajskih literatov: po enem letu bridkih izkušenj je Stritar užaljen in utrujen ustavil izdajanje Zvona; Jurčič je že prej zapustil Dunaj, Levstik je umolknil in Levec je moral začeti misliti na svojo bodočnost. Prvo leto se mu je na Dunaju godilo, kakor se vobče godi slovenskemu vseučiliščniku. Nekoč sta z Jurčičem „pet dni oba živela ob enem samem goldinarju in še tisti je bil na pósodo vzet“. Ob nedeljah zvečer se je literarna družba večkrat shajala v Stritarjevem stanovanju, „kjer smo pekli krompir, jedli svinjino in sir, pili pivo — seveda na Stritarjev račun! — in poleg tega imeli literarne pogovore“. Tri leta je bil Levec na Dunaju domači učitelj pri amerikanski rodbini Emile Sampson. Njegov gojenec James Camille Sampson je postal pozneje avstrijski državljan in je umrl l. 1896 kot legacijski svetnik v zunanjem ministrstvu na Dunaju. Ž njim je prepotoval alpske dežele, južno Nemčijo, nemški del Švice in severno Italijo. Kakor pripoveduje dr. Glaser, sta si učitelj in učenec na teh potovanjih, ki je trajalo vsako leto po več mesecev, ogledala zlasti stavbene spomenike, kiparske zbirke in slikarske galerije po večjih nemških in italijanskih mestih; v planinskih krajih pa sta lazila po gorah in se vozila po zelenih gorskih jezerih. Nekaj teh bogatih potnih vtisov nam je Levec obnovil v prijetnem kramljajočem tonu pisanih črticah: „Življenje po toplicah“ (I. Dobrna. Slov. Narod 1869, št. 94; II. Gleichenberg, št. 102, 109), „Lepi dnevi“ (Listki IV, 1873, 1—29), „Na domu in grobu Romejeve Julije“ (Lj. Zvon 1886).

* * *

V jeseni l. 1871 je prišel Levec v Gorico na gimnazijo za suplenta. Poučeval je v vseh razredih slovenščino, kateri je po Pleteršnikovem odhodu v Trst spet pripomogel do ugleda in veljave. Najprej je pri dijakih ustvaril temeljito slovniško podlago, navduševal jih za privatno berilo ter jih navajal, da so nabirali narodno blago. Slovenščina takrat ni imela nobenega učnega načrta, za ta učni predmet se ni brigala nobena šolska oblast. Učitelj je počel v šoli, kar mu je bilo drago. Levec je znal v vseh slovenskih učencih, ki so bili takrat na goriški gimnaziji, vzbuditi ognjevito navdušenje za domači jezik in slovstvo. Ko so završili slovniški pouk ter prebrali šolsko knjigo, tedaj so posebno radi prebirali narodne pesmi, slovenske in srbske. V višjih razredih je berilo oživljal z življenjepisnimi in slovstvenimi zanimivostmi in je podal celotno sliko našega slovstva od Trubarja do najnovejše dobe. Pogled v šolska izvestja

teh dveh let Levčevega delovanja na goriški gimnaziji nam jasno priča, da je bil pouk slovenščine poverjen novi, sveži moči, ki se je zavedala važnosti tega predmeta. Tako je v petem razredu razen „temeljitega ponavljanja vse Janežičeve slovnice“ obravnaval tudi „nauk o podobah, prilikah i pesniških izdelkih z dotičnimi vzgledi v Janežičevem velikem cvetniku“; vsak mesec sta bili dve uri odločeni za deklamatorične vaje. V šestem razredu je bil govor „o narodnem pesništvu v obče, o srbskem in slovenskem posebej. Čitali smo narodne pesni v Janežičevem velikem cvetniku, Levstikov Kraljedvorski rokopis, nekoliko ženskih i nekoliko junaških srbskih pesnij; Schillerjevega Viljema Tella v Cegnarjevem prevodu“; l. 1873 pa Wallensteina v Cegnarjevem prevodu, kateremu je sledil „Kratek pregled novoslovenskega slovstva“. V sedmem razredu je obdelal „Osnovne stvari iz krasoslovja kot uvod v slovensko poetiko, epiko in liriko s posebnim ozirom na boljše slovenske leposlovne pisatelje. Vsak mesec po eno nalogo i po dve uri deklamatorične vaje, pri katerih so dijaki tudi svoje spise predavali“. V osmem razredu je bilo na vrsti „Staroslovensko glaso- in oblikoslovje“ (v šolskem letu 1872—3 je obdelal to snov že v sedmem razredu), „zgodovina staro- i novoslovenskega slovstva“. Svoje mnenje o staroslovenščini na gimnazijah je Levec povedal že l. 1871 v Narodovem podlistku (št. 10), kjer priporoča pouk hrvaščine na naših srednjih šolah namesto nepraktične staroslovenščine. — Med nalogami čitamo naslove n. pr.: Kak pomen imajo ljudske šole za narodno blagostanje in narodno omiko? Pomlad pri slovenskih pesnikih. Zakaj mora posebno izobraženi Slovenec poznati i tuje literature? ... Istočasno je bil Levec tudi pomožni učitelj na učiteljišču.

Levcu se je posrečilo zbrati med goriškimi dijaki okoli sebe navdušene mlade moči, ki so dosegle v javnosti častna mesta. Naj omenim med njimi sedanjega goriškega nadškofa dr. Sedeja, dvorna svetnika Gabrijelčiča in Malniča, nadzornika dr. Primožiča in M. Zavadlala, dr. Okretiča, prof. Andr. Kraglja, zgodovinarja S. Rutarja, slavista K. Štreklja in pesnika Jos. Pagliaruzzija-Krilana ... Zrna, ki so pala v hvaležna srca učencev, obrodila so bogato žetev, katere je bil deležen v obili meri tudi učitelj-urednik. — Ko je bil Levec „nach den gesetzlichen Bestimmungen mit Ende Oktober 1873 enthoben“, so za njim prevzeli pouk slovenščine Fr. Hafner, Mat. Vodušek in Št. Širok, poznejši učitelj na Ciril-Metodovi šoli v Trstu.

V Gorici je Levec občeval s S. Gregorčičem, z dr. Lavričem in Fr. Erjavcem, ki je prišel istočasno ž njim v Gorico. Erjavec mu je postal posebno drag prijatelj, ki ga je Levec čestokrat spremljal na izletih. „Mnogo sem v svojem življenju srečal omikanih ljudi, a malo poznam takšnih, da bi bila njih družba prijetnejša nego njegova“.

Od decembra 1871 do septembra 1873 je bil Levec korektor in faktični urednik tednika „Soča“, ter prejemal za svoj trud v začetku 10 pozneje 30 K na mesec! Včasih je napisal skoro ves list sam; mnogo dela je imel s popravo rokopisov. V „Sočinem“ listku je opisal življenje

in delovanje za Goriško zaslužnega književnika in šolnika Valentina Staniča (1873), za katerega so mu tudi dijaki prispevali gradivo. Pod naslovom „Slovenski Abraham a Santa Clara“ (Soča 1873, št. 27, 28) je priobčil kapucina Ivana Svetokriškega (Lionellija) pridigo na novega leta dan iz pete knjige njegovih pridig, ki je za našega propovednika značilna po svoji vsebini in formi. Pod Levčevim uredništvom je slavist J. Baudouin de Courtenay objavil v „Soči“ (1872—3) „Nekatere opazke ruskega profesorja“, svoje prezanimive doživljaje med kmeti in izobraženci, ko je študiral slovenska narečja. Te „opazke“ še dandanes niso izgubile svoje važnosti, ker so verna slika tedanjih goriških kulturnih in političnih razmer. — Levec je ostal „Soči“ marljiv sotrudnik tudi še po svojem odhodu iz Gorice. Posebno v letih 1874 in 1875 ji je bil stalen poročevalec o ljubljanskih razmerah, ki v tistih časih niso bile razveseljive. Bičal je brezbrižnost in nezmožnost naših političnih veljakov, ki sta se vnovič pokazali ob volitvah v mestni svet, ko so Slovenci prepuščali gospodarstvo ljubljanske občine političnim nasprotnikom. „Z ognjem in krvjo bi moral pisati, ko bi vam hotel narisati neskončno demoralizacijo ljubljanskih veljavnejših ali svojo veljavnost si domišljujočih narodnjakov“. (16. apr. 1874, št. 16). Da bi očistil to nezdravo ozračje, je izza kulis spravil v javnost razne prvaške nečednosti. V polemičnem članku o učiteljiščih (1874, št. 17) je zahteval od učitelja temeljite splošne izobrazbe, „kajti njegova naloga je prevažna, da bi se mogla izročiti človeku, čigar dušne zmožnosti in moči niso na vse strani razvite“. — Poročal je mnogokrat o takih stvareh, ki si jih Jurčič ni upal priobčiti v Slov. Narodu. Vrh tega je v teh letih izdatno pomagal prijatelju Jurčiču pri Narodu; zalagal ga je s političnimi članki, z raznimi literarnimi in društvenimi noticami, nekrologi itd. Levec-publicist! To važno stran njegovega delovanja nam je deloma odkril dr. Prijatelj, kolikor ga je potreboval v ilustracijo Kersnikove dobe, marsikaj pa še čaka raziskovalca, kajti Levec je dopisoval tudi v Einspielerjevega Slovenca, Edinost, Ljubljanski List, njegove članke je prinašala „Laibacher Zeitung“. Večina člankov je seveda ostala brez navedbe avtorstva, le nekaj jih je označenih s pseudonimi ali šiframi, in teh se je tekom njegovega pisateljevanja nabralo lepo število: Fr. L. Bistriški, Radomljan, Paulus (tako so ga imenovali njegovi dunajski sošolci); Signifer, Crucifer (dijaška priimka), Mirko Zorin (v „Učiteljskem Tovarišu“), Jaropolk, Svetlin, Anton Kos, A. K. (enako se je v Narodu l. 1878 velikokrat podpisoval Anton Koblar), Ivan Kovač, Bolhober, Strelec, Vladimir, Carniolus, Solus; Šŝš, L. P., vlr. ali v. l. r., f. l., —v—, —c—, 4—7.

* * *

V začetku oktobra 1873 je dobil Levec mesto učitelja na ljubljanski višji realki, in na tem zavodu je deloval 28 let, t. j. do svojega imenovanja za ravnatelja ljubljanskega učiteljišča, dne 8. junija 1901. Prva skrb mu je bila, da napravi izpite iz svoje stroke. Dne 20. aprila 1876 je bil pred dunajsko izpraševalno komisijo za srednje šole aprobiran iz

slovenščine kot glavni predmet in nemščine za nižje razrede. Spričevalo porabnosti z dne 8. aprila 1876 pravi, da je Levec „während der dreijährigen Verwendung seinen Dienstobliegenheiten sowohl hinsichtlich der Unterrichtsmethode, des Unterrichtserfolges, der Schuldisziplin, als auch in kollegialer Beziehung in zufriedenstellender Weise nachgekommen". Dne 18. julija 1877 je bil imenovan za pravega učitelja, „mit der Verpflichtung, innerhalb des Probetrienniums die Lehrbefähigung für Geographie und Geschichte an Realschulen zu erwerben". Tej zahtevi je mogel Levec zadostiti razmeroma pozno. Stanovski posli v šoli, literarno delovanje pri Zvonu in drugod, neprilike v rodbini — po dveletni bolezni mu je umrla soproga — vse to je zavleklo termin tje do 10. junija 1885, ko je napravil v Gradcu izpit iz zgodovine in zemljepisja kot glavna predmeta. Nato je bil s 15. julijem istega leta definitivno nameščen in 15. marca 1893 pomaknjen v osmi činovni razred. Po smrti prof. Kozine je Levec oskrboval na realki 22 let zemljepisni in zgodovinski kabinet in leta 1892 je zasnoval na zavodu numismatično zbirko.

Levca kot učitelja in pedagoga nam slika njegov bivši učenec, prof. Ant. Funtek, sledeče: „Im Laufe seiner 28jährigen Tätigkeit an der Oberrealschule bildete Levec ganze Generationen von Laibacher Realschülern heran, zu denen unter anderen auch der Novellist Cankar gehört. Bei souveräner Beherrschung des Lehrstoffes und lebhaftem Vortrage stellte er an seine Zöglinge ernste Anforderungen, wie er anderseits deren schriftliche Leistungen mit strenger Gerechtigkeit beurteilte. Ausschreitungen gegen die Ordnung und Disziplin pflegte er, ohne die üblichen Strafmittel anzuwenden, nur mit scharfen Worten zurechtzuweisen. So genoß er bei allen Schülern, ohne Unterschied der Nationalität, Liebe und den Ruf eines gerechten Lehrers". (Laib. Zeitung, 1915, Nr. 149).

Pri mnogih poslih, ki jih je Levcu nalagala dvojna služba, profesorska in od l. 1886 še nadzorniška, se je vendar pridno udeleževal družabnega življenja in je bil dve desetletji središče književnega delovanja. Ko je po štiriletnem odmoru Stritar obnovil svoj „Zvon", srečamo Levca spet med njegovimi sotrudniki. V 23. številki II. letnika je s člankom „Slovenski šestomer" izpopolnil Stritarjev spis o tem predmetu, češ da je Koseski po dobro premišljenem pravilu delal take šestomere, kakor jih zahteva za slovenščino Stritar. Preiskal je 1575 šestomerov Koseskega in razglasil pravila, ki so se mu v njih pokazala. Ta stvarni članek je dal Janku Pajku povod, da ga je v Zori „ostro zgrabil, zgrabil tako, kakor dotlej v Slovencih ni bilo navadno". Levec je hotel Pajku odgovoriti v „Zvonu", kar pa Stritar ni maral; zato je Levec izdal koncem januarja 1878 ostro in brezobzirno pisano polemično brošuro „Pravda o slovenskem šestomeru. Odgovor mariborskemu šestomerniku Janku Pajku". Kakor vemo iz Levčeve izjave (Levstikovi zbrani spisi, V. 363), mu je mnogo osebnih napadov na prof. Pajka „Levstik takorekoč narekoval v pero, ali pa jih je vteknil v rokopis, ko ga je pregledal pred natiskom"; enako je Levstikov ves napad na Pavlino Pajkovo.

Levstik je uvedel Levca v čitanje naših protestantskih pisateljev. Sad tega študija je lepa Levčeva razprava „Die Sprache in Trubers Matthäus“, ki jo je priobčil l. 1878 v izvestju ljubljanske realke. O priliki svojega dvakratnega večtedenskega bivanja v Laščah se je Levec seznanil z ondotnim narečjem, ki ga primerja s posebnostmi Trubarjevega jezika z vednim ozirom na staroslovenščino. Posebno poučen in zanimiv

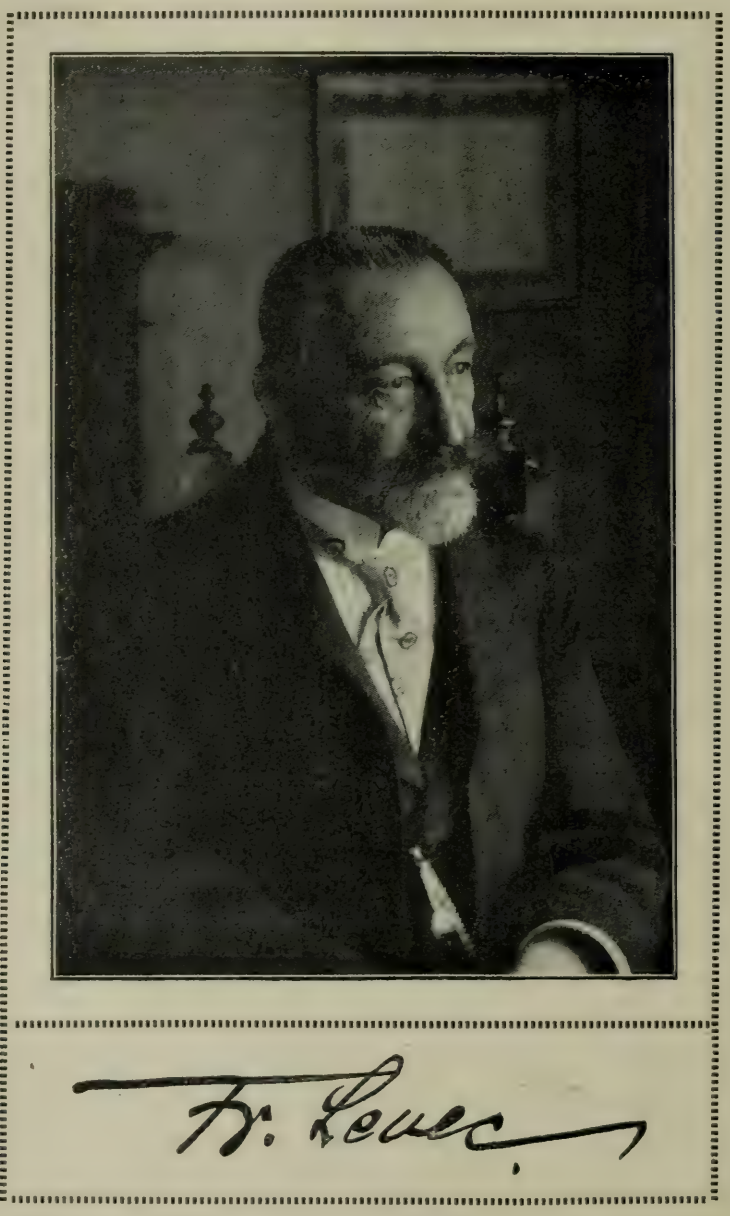

je leksikalni del. Ta spis je časovno in po vsebini med prvimi našimi lingvističnimi monografijami. — Za domačo zgodovino posebne važnosti je Levčeva študija „Die Einfälle der Türken in Krain und Istrien“ v programu za l. 1891. V njej je opisal prvih 24 turških napadov na Kranjsko in 11 v Istro, oziroma na Primorsko sploh. Žal, da spisa v naslednjem programu ni nadaljeval; prvi del obsega namreč le turške napade do smrti Friderika III. (1493). O tem korenitem delu sodi stro-

kovnjak Rutar, da je glede na porabo virov in sestavo poedinih poročil jako natančen in popoln in da se mora prištevati „prvim zgodovinskim delom.“ (Lj. Zvon 1891, 500). — V zvezi s tem zgodovinskim spisom naj še omenim Levčev pregled kranjske zgodovine: „Zur Geschichte Krains“, ki ga je napisal za znano monumentalno publikacijo cesarjeviča Rudolfa „Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild“ (Wien 1891). V tej spretno pisani karakteristiki je odkazal turškim napadom in kmetskim uporom več prostora ter se je povsod oziral na naše kulturne razmere. Pregled sega do l. 1814. —

Leta 1879 je Stritar otvoril v svojem „Zvonu“ galerijo podob naših najimenitnejših pesnikov in pisateljev. Na njegov poziv je prevzel Levec nalogo, spremljati te podobe s potrebnimi življenjepisi. Vsakemu pesniku je urednik odmeril prostora samo v dveh številkah. „Ti životopisi tedaj nikakor ne bodo Bog si ga vedi kako učene, korenite razprave o naših pesnikih in pisateljih, nego po domače se hočemo pogovarjati o njih, tako, kakor se moremo meniti o teh čestitih možeh dolgi zimski večer v veseloresni družbi omikanih ljudi.“ Tako so nastali oni klasični življenjepisi Val. Vodnika, Prešerna, Čopa, Sim. Jenka, ki jih občudujemo še dandanes. Koliko novega, človeškega nam je znal Levec pripovedovati o njih, kako blizu našemu srcu, našemu umevanju so ti graditelji naše prosvete! — Za „Narod“ je ocenil Davorina Trstenjaka ob njegovi literarni 40 letnici (1878, št. 258, 259), za Bleiweisovo 70 letnico je očrtal njegovo slovstveno delovanje (1878, št. 265—266); v daljših nekrologih se je spominjal zaslužnega rodoljuba Petra Koslerja (1879, št. 92—94), svojih dragih prijateljev Jož. Ogrinca (1879), Jos. Jurčiča (1881, št. 101—104) i. dr. — V koledarju Mohorjeve družbe za l. 1878 je opisal škofa Matevža Ravnikarja, za l. 1879 pa Matijo Čopa; v Večernicah (1880, str. 3—23) je podal Mohorjanom obširno sliko življenja in delovanja dr. Janeza Bleiweisa. — To prezaslužno delo je nadaljeval v Ljubljanskem Zvonu in v Knezovi knjižnici. Kot biograf je ostal Levec pri nas nedosežen. Narava ga je obdarila z izredno zvestim spominom in finim estetičnim čutom. In tako nam je podal za zgradbo naše slovstvene in kulturne zgodovine nebroj dragocenih kamenčkov, ki jih naj vešča roka zbere iz davno pozabljenih in težko dostopnih dnevnih notic in feljtonov ter jih združi v pester mozaik.

* * *

Bogati osebni stiki s tedanjimi slovenskimi pisatelji, temeljito poznanje našega slovstva, jasen pogled za vse kulturne potrebe Slovencev in brezprimerna delavnost so usposobili Levca, da je prevzel po Stritarjevem odstopu osirotelo vodstvo slovenske književnosti: leta 1881 je postal Levec urednik Ljubljanskemu Zvonu, ki ga je vodil celo prvo desetletje. V zgodovini našega najstarejšega mesečnika so zapisana ta leta kot zlata doba. Vsa priznana pisateljska generacija se je zbirala okoli Zvona in prihajale so vedno nove, sveže moči . . . Prvi letnik je štel 46 sotrudnikov, v imeniku desetega letnika jih je zabeleženih — 211! Ni skoro

pesnika, pisatelja v tem desetletnem razdobju, ki bi ga ne čitali med Zvonovimi sotrudniki. Tu so zbrani stebri našega leposlovja: Jurčič, Kersnik, dr. Tavčar, Erjavec, dr. Mencinger, Trdina, dr. H. Dolenc . . . pesniki Gregorčič, Levstik, posebno pa Gorazd-Aškerc, čigar balade in romance ostanejo kras in ponos Levčevega Zvona. Po vzoru Janežičevega „Glasnika“, ki je bil „lepoznansko podučen list“, je začrtal Levec tudi „Ljubljanskemu Zvonu“ dvojno smer: leposlovno in poljudno znanstveno; s tem je zadostil našim tedanjim slovstvenim potrebam. Posebno važnost je posvetil Zvonovemu listku, ki ga je imenoval značilno „Slovenski glasnik“; v neštevilnih noticah je zabeležen vsak pojav našega duševnega življenja tedanje dobe, predvsem seveda naše slovstvo in umetnost. V prvih letnikih nam je Zvon celo podal najpopolnejši pregled slovenske cerkvene književnosti; od l. 1888. nas je njegova „Bibliografija slovenska“ obveščala le o onih književnih novostih, ki so se poslale Zvonovemu uredništvu. Razen tega je imel stalne poročevalce za ostale slovanske književnosti. Urednik sam pa je v Zvonu uspešno obdeloval svoje priljubljeno polje domače slovstvene zgodovine.[1]) Neprecenljiva ostane Levčeva zasluga, da je znal vzdramiti in privabiti za literarno delo

[1]) Levčevi literarni eseji, nekrologi v „Ljubljanskem Zvonu“:

I. (1881): Prešeren v Nemcih (O Samhaberjevih „Preširenklänge“ in njih kritikah v nemških revijah). 55. — Dva napisa Prešernova (na velikem zvonu pri Sv. Joštu nad Kranjem in na grobu Marije Simonettijeve). 127. — Imenitna knjiga (Pypin-Spasovič, Istorija slavjanskih literatur). 128. — † Fran Svetličič. 255. — † Vojteh Ullrich. 640.

II. (1882): Dve uri pri slovenskem pesniku (Jos. Virku). 13–18. — Prilogi Prešernovemu životopisu (I. Dva lista Prešernova Čelakovskemu). 49, 110. (nadaljevanje v VIII. in X. let.) — Zlata knjiga (Poezije S. Gregorčiča). 312—5, 436–442. — Spominski list dr. Lovro Tomana. 377. — Jagićeva „Specimina linguae palaeoslovenicae“. 429. — „Arhiv für slav. Philologie, VI, 2, 3: str. 432, 700. — „Vračara ili Baba Hrka.“ Opereta Davorina Jenka. 435. — Langus in Prešeren. 567. — „Mars'kteri romar gre v Rim, v Kompostelje“ (akrostih). 568. — Prešernova ura. 574. — Jurčičeva slavnost na Muljavi. 573. — Knjige družbe sv. Mohorja za l. 1882. 697. — Andrej Einspieler (70 letnica). 755—8. — Nekrologi: Fran Hlavka. 369. — Gjuro Daničić. 770.

III. (1883): Paul Wiener. Mitreformator in Krain. (Vsebinski posnetek Elzejeve razprave). 73. — † Ivan Šolar in dr. Štefan Kočevar. 253. — Slovenska književnost (Krajčeva „Narodna biblioteka“). 258—260. — Nemška knjiga v Rusiji (Rußland v. H. Roskoschny). 264. — Werndlova puška (Comela pl. Sočebrana). 330. — † Dr. Jarnej Levičnik. 401. — Volkodlak. Narodno blago iz Dolenje vasi pri Ribnici; zapisal v Peklu. 771.

IV. (1884): Nekrologi: Janez Zlatoust Pogačar. 128. — Jovan Vesel Koseski. 251. — Janez Božič. 445.

V. (1885): † Karol Rudež. 121. — Vodnikovi pesmi „Premaga“ in „Mirov god“. 418, 508.

VI. (1886): Prešernovo pismo iz l. 1834. str. 314. — Kako se zagovarja kačji pik (iz Rudeževe zapuščine). 315.

VII. (1887): † Avgust Dimitz. 58. — Slovenski pisatelji Liška, Linšker in Cingermajer. 188. — Poezije Jož. Pagliaruzzija-Krilana. 314–6. — Fran Erjavec. Predavanje dne 17. aprila 1887 v ljubljanski čitalnici v prid Erjavčevi ustanovi. 413—425. — † Viktor Dolenc. 505. — † Fran Levstik. 763.

mnogo pisateljskih moči, ki bi ostale za našo književnost sicer izgubljene. Koliko napornega dela in bridkih razočaranj mu je provzročal uredniški posel, vidimo sedaj v dr. Prijateljevi študiji o Kersniku, kjer nam je v oddelku „Slovensko slovstvo pod vodstvom Levčevega Ljubljanskega Zvona“ (str. 411—464) na podlagi prezanimive korespondence odgrnil zastor v Levčevo uredniško delavnico. Često je že omagoval na tej trnjevi poti in že je hotel odložiti nehvaležno breme, toda prijatelj Kersnik ga je bodril: „Ti ga ne smeš pustiti, ker si zraščen z njim in ker brez Tebe „Zvon“ ni več „Zvon.““ In tako je Levec še vztrajal do konca leta 1890, akoravno so se zadnje čase obili uradni posli pomnožili tako, da je le stežka poleg njih oskrboval upravništvo in uredništvo. „Pretekla štiri leta sem list uredoval samó v poznih ponočnih urah in večkrat niti na najnujnejša pisma gg. sotrudnikov nisem odgovarjal, ker odgovarjati res nisem utegnil. To pa je moralo sčasoma škodovati listu ter ga zavirati v njegovem razvoju. Da bi se zatorej nekoliko razbremenil, oddal sem upravo „Ljubljanskega Zvona“ Narodni tiskarni, tiskovne korekture in nekoliko uredniškega posla sta prevzela g. Jožef Cimperman in g. Anton Funtek; izdavatelj lista bode odslej g. Janko Kersnik, odgovorni urednik pa g. dr. Ivan Tavčar.“ (Lj. Zvon 1891, 55). Nastopili so novi funkcijonarji, ki so lahko dalje gradili na trdnem Levčevem temelju. —

* * *

VIII. (1888): Prilogi k Prešernovemu životopisu. (Nadaljevanje iz II. letnika; gl. let. X.): II. Prešernova doktorska diploma. 301; III. Dr. Baumgartenovo spričevalo. 303; IV. Prešeren praktikant pri c. kr. kamorni prokuraturi. 303, 365, 435; V. Prešeren v Celovcu. 567—573; VI. Rodovnik Prešernov. 691. — Jos. Cimpermanove „Pesmi“. 370—4. — Levstikova literarna ostalina. 382—4. — Spomini o Josipu Jurčiču. Berilo pri „Jurčičevem večeru“ v Ljubljani dne 18. marca 1886. 418—429. — Nekrologi: Dr. Valentin Zarnik. 305—8. — Lovro Žvab. 573. — Anton Raič. 635. — Jakob Volčič. 763. — Janko Gruden. 766.

IX. (1889): Listine in pisma iz Vodnikovega življenja. Priobčil iz arhiva „Matice Slovenske“. 393—418. — Vijolice. Pesmi za mladost. Zložila Lujiza Pesjakova. 571—3. — Janežičev nemško-slovenski slovar. Tretja izdaja, priredil A. Bartel. 700. — Nekrologi: Josef Jireček. 63. — Karl Deschmann. 254. — Matej Cigale. 307—9. — Janez Hozhevar. 379; Levstik in Hozhevar. 380. — Ivan Belec. 447. — Jernej Francelj. 448.

X. (1890): † Davorin Trstenjak. 166—174. — Prilogi k Prešernovemu životopisu (gl. let. II., VIII.): VII. Prešeren priseže za civilnega in kriminalnega sodnika. 175; VIII. Prešeren prosi odvetniškega mesta v Ljubljani, v Postojni in v Kranju. 176. — Duh Trstenjakov po „Ljubljanskem Zvonu.“ 319. — † Jernej Križaj-Severjev. 508.

XI. (1891): Fran Levstik. Berilo v ljubljanski čitalnici dne 25. sušca 1888. leta v prid Levstikovemu nagrobnemu spomeniku. 3—21. — „Kje so moje rožice?“ Nemški izvirnik Orožnove pesmi „Vse mine.“ 116—9. — Popotnikov koledar za slovenske učitelje. 120.

XVII. (1897): Janko Kersnik. Prijateljski spomini. 535—544.

XVIII. (1898): Slovenski pravopis. 276—283.

XX. (1900). Prešernov album: Prešernova podoba. 857—860. — Fr. Potočnikov dnevnik o Prešernovi smrti. 875.

Kakor z „Ljubljanskim Zvonom“, tako je Levčevo delovanje tesno združeno z razvojem naše prve literarne organizacije, z „Matico Slovensko.“ Dne 14. junija 1882 je postal njen odbornik, od 1886—1892 je bil prvi podpredsednik, skoro dvajset let je načeloval književnemu odseku in po Marnovi smrti jo je kot predsednik spretno vodil štirnajst let, dokler ni 17. julija 1907 odložil mesta društvenega predsednika in obenem izstopil iz odbora. — Takoj ob njegovem vstopu v to književno korporacijo mu je odbor poveril uredništvo Letopisa za l. 1882—3, ki ga je preosnoval v zbirko „učeno-znanstveno in popularno-znanstveno pisanih slovenskih razprav.“ Prenovljeni Letopis „kaži in pričaj omikanemu svetu, koliko morejo pisatelji slovenski svojega, izvirnega ustvariti v raznovrstnih strokah človeškega znanja“; razprave naj bodo v ozki dotiki in tesni zvezi z našim narodom. Tako urejevan Letopis bi nam nadomestoval slovenski znanstven časopis, „a z druge strani bi pospeševal idealne težnje naše po splošnem napredku in vsestranskem razvoju književnosti slovenske ter ž njo vnemal in hranil sveti plamen domovinske ljubezni in narodne zavednosti naše, katerih nobena stvar ne vzbuja in ne vzdržuje tako, kakor proučevanje domačega jezika, domače zgodovine in občno spoznavanje samega sebe.“ (Predgovor v Letop. 1882—3). Po teh načelih je še uredil matične Letopise za l. 1885, 1886, 1887, in tak je ostal Letopis, dokler se ni l. 1899 delil v „Zbornik znanstvenih in poučnih spisov“ in v pravi Letopis, to je pisarniško poročilo o delovanju Matice. — S tistimi čudnimi domoljubnimi, „neplačanimi“ tajniki se je začela pri Matici babilonska zmešnjava, v društvenih knjigah se je pojavil tak nered, da je bilo treba likvidacije; zato se je Levec zavzemal za to, da se nastavi pri Matici plačan in stalno nameščen tajnik, ki je duša vsakemu literarnemu društvu. V začetku svojega odborništva je Levec deloval na to, da se letnina zviša na 6 K, ker z običajnimi dohodki Matica ne more uspešno delovati in vsestransko napredovati, in da se tako zjednači nepravično razmerje med ustanovniki in letniki. Tudi ni odobraval mnenja onih, ki so jo hoteli preosnovati v nekako znanstveno akademijo, ne meneči se za to, da Matica za tako drago poskušnjo nima niti denarnih sredstev niti pisateljev, niti ne bi imela v narodu samem dovolj zaslombe in podpore. Matica naj ne zalaga šolskih knjig, ker se te počasi prodajajo in vsled tega pri glavnici izposojene novce jako počasi povračujejo; zato bi pri tem morala zanemarjati tiste svoje društvenike, ki zahtevajo od nje zabavnega in poučnega berila. Zagovarjal je načelo, da naj se dobrega pisatelja tudi dobro plača; stiskanje novcev in skoparenje v tem oziru bi bilo na škodo Matici in naši književnosti. — Ker je aparat štiridesetih, po vsem svetu raztresenih odbornikov silno okoren, je Levec l. 1883 zagovarjal in živo priporočal Šukljetov predlog, da se voli samo dvajset delavnih, v literarnih stvareh preskušenih odbornikov in sicer 15 v književni in petorica v gospodarski odsek. Matica ni zavod za vzajemno slavljenje in češčenje, ampak literarno društvo, kjer odborništvo ni nobena čast, ampak nalaga vsakemu pravemu odborniku mnogo resnega dela.

Odbornik bodi, kdor je s svojimi deli dokazal, da je vreden tega zaupanja, pa si bodi duhovnik ali posvetnjak! (Prim. Lj. Zvon. 1883, 809—811). Oba umestna načrta, namreč preustroj odborništva in zvišanje udnine, se sicer nista izvršila, pač pa se je pomladilo književno delovanje Matice. Za leposlovje, izvirno in prevodno, se je osnovala „Zabavna knjižnica“ (1886); za njo je Levec uredil dva zvezka dragocenih Erjavčevih izbranih spisov (1888, 1889) s prekrasnim življenjepisom. Z malokatero knjigo je Matica svojim udom tako ustregla kakor z Erjavcem, ki ga že dolgo let iščeš zastonj v knjigotrštvu. Ko je dobivala beletrija „Zabavne knjižnice“ dovolj domače hrane, so se osnovali „Prevodi iz svetovne književnosti“ (1904). Važna je publikacija „Slovenska zemlja“ (od l. 1892), opis slovenskih pokrajin v prirodoznanskem, statističnem, kulturnem in zgodovinskem oziru. V njej je opisal S. Rutar Pokneženo grofijo Goriško in Gradiščansko, samosvoje mesto Trst in mejno grofijo Istro ter Beneško Slovenijo; Fr. Orožen nam je podal opis Kranjske, kateremu sta sledila pozneje še M. Potočnik s Koroško in Ferd. Seidl z znamenito monografijo Kamniških alp. Prof. Štrekelj je začel izdajati obširno zasnovano zbirko „Slovenskih narodnih pesmi“ (od l. 1895); z nasveti in korekturami je Levec pomagal prof. Glaserju pri spisovanju njegove „Zgodovine slovenskega slovstva.“ V Letopisu za l. 1894 je Levec postavil umrlemu Matičnemu predsedniku Jož. Marnu časten literarni spomenik, s fino analizo 30 letnikov njegovega „Jezičnika“, v katerem je Marn „korenito ocenil naše pesnike in pisatelje ter prvim veleumom našega naroda postavil sijajne spomenike.“

Levec je mogel že na prvi skupščini, ki jo je vodil kot predsednik, poročati, da Matica na vse strani stalno napreduje, da število društvenikov raste in da je gmotno stanje društva ugodno. „Pozna se, da društvo zasaja v narod vedno močnejše korenine in da se razrašča v lepo košato drevo.“ — Ko je l. 1892 v Ljubljani umrli trgovec Ant. Knez v svoji oporoki postavil Slov. Matico za glavnega dediča vsemu svojemu premoženju v ta namen, da se obresti „Ant. Knezove ustanove“ porabljajo v izdavanje cenene zabavne in poučne knjižnice, je začela Matica z letom 1894 izdajati „Ant. Knezovo knjižnico“, kateri je bil Levec trinajst let urednik. Okoli novega glasila je zbral elito naše tedanje beletrije, da imenujem med sotrudniki dr. Detelo, Govekarja, Mencingerja, Meška, Cankarja. Njegove uredniške vrline mi je č. g. Meško, s katerim je Levec živel do svojih zadnjih dni v prijateljskem razmerju, v dopisu z dne 15. decembra 1916 označil s temi besedami: „Kot urednika nisem Levca čez vse druge literate spoštoval samo, ker sem videl, da res razume svojo stvar do zadnje pičice, temveč tudi zaradi njegove res gentlemenske finosti. Ko sem stopil v krog Matičinih sotrudnikov, sem bil pravzaprav šele začetnik, navzlic „Hrastu“, „Trnju in lovorju“ in romanu „Kam plovemo?“ . . . A Levec mi ni kazal nikoli, kako da sem še slab in nezrel, kazal morda na kak žaljiv in ohol način. Pripisoval je na rob rokopisa svoje opazke, popravljal jezik — v skrajnem slučaju zapisal

opazko: „Zakaj pa ne tako . . .?“ — črtal, ako je bilo kje neizogibno potrebno in na robu pojasnil, zakaj je črtal. Potem mi je rokopis poslal, da sem videl, kakšen da pride v tisk. Take obzirnosti nisem našel pri nobenem uredniku ne prej ne pozneje. . . . Cenil sem pri Levcu to, ker sem videl, da on pisateljevo delo res spoštuje in da je prepričanja: „Kdor da svoje ime za spis, mora vedeti, kakšen da pride v tisk!“ Učil sem se po tej metodi več, se mi zdi, ko če bi bral o pisateljevanju debele knjige. Seve mi je prilično pisal tudi marsikaj o teoriji povesti . . .“ Enako je Levec visoko cenil Cankarja, svojega bivšega nadarjenega učenca na realki; bil je navdušen za krasoto njegovega jezika.

Poučni del Knezove knjižnice je navadno oskrbel Levec sam z raznimi književno-zgodovinskimi črticami. V drugem zvezku (1895) nam je nad vse zanimivo opisal Matijo Valjavca, svojega ljubljenca izza dijaških let. Uredil je vzorno njegove „Poezije“ ter jih z obširnim uvodom izdal l. 1900. — Veličastno se je izvršil dne 12. oktobra 1897 prenos Kopitarjevih smrtnih ostankov v Ljubljano. Matica je preskrbela grobnico in dala okusno prirediti z Dunaja pripeljani spomenik. Ko je sprejela slovenska zemlja v svoje naročje rojaka evropske slave, izpregovoril mu je Levec kot načelnik pripravljalnega odseka in predsednik „Slov. Matice“ prekrasen nagrobni govor (IV, str. 184—7). — V petem zvezku nam je z novimi doneski pojasnil čudno zgodovino Strelovega „Popotnika“ z ozirom na svojega pesnika in glede napeva, ki je, kakor ga je pel Legat l. 1847 na Dunaju, normanska romanca. — „Ob stoletnici Janeza Vesela Koseskega“ je objektivno ocenil senčne in solnčne strani pesnika in ga presodil „po velikanskem vplivu, ki ga je imel na svojo dobo in po čudovitem uspehu, ki ga je dosegel med svojimi vrstniki.“ — Sedmi zvezek je prinesel Levčevo slavnostno predavanje ob Prešernovi stoletnici dne 2. decembra 1900 v Narodnem domu in dne 4. dec. v deželnem gledišču v Ljubljani. Kakor je Levec trideset let prej z mladeniškim ognjem pred dunajskimi Slovenci budil zanimanje za našega Prešerna, tako je zdaj kot zrel mož ob pesnikovem jubileju pred izbranim občinstvom z umerjeno besedo kazal na trajne zasluge Prešernove za slovenski narod, ki naj časti in slavi „tistega moža, ki mu je zapustil neizčrpni zaklad neumrjočih poezij in ki ga je določila milost božja, da je ustvaril slovensko pesništvo, položil neomajni temelj naši posvetni lepi književnosti ter zanesel slavo slovenskega imena preko mej svoje domovine“ (str. 215). Tako sta oba govora nekaka mejnika mnogoletnega dela, ki ga je Levec posvetil temeljitejšemu spoznavanju Prešernovega življenja in umevanju njegovih poezij. In med zadnjimi črticami, ki so potekle za javnost izpod Levčevega peresa, je komentar k Prešernovemu „divnjeku“ v „Judovskem dekletu.“ [1])

* * *

[1]) V koledarju šolske družbe sv. Cirila in Metoda za leto 1907, str. 27—30. Levec je dokazal, da si pesnik izraza „divnjek“ ni izmislil, ampak ga je vzel prav iz domače vasi, iz domače govorice.

V osemdesetih letih se je Levec udeleževal društvenega in literarnega življenja, ki se je razvilo v ljubljanskem literarnem in zabavnem klubu (1881—1882). Še večje važnosti je postalo l. 1885 ustanovljeno „Pisateljsko podporno društvo“ s svojim sobotnim literarnim klubom, ki je bil nekaj let središče ljubljanskega družabnega in književnega življenja. Levec je v njem predaval o slovenskem slikarju Janezu Wolfu (16. jan. 1886), o življenju in delovanju Josipa Jurčiča (18. marca), o Knoblovih pesmih iz l. 1801 (3. aprila); v korist „Erjavčevi ustanovi“ je 17. aprila 1887 javno predaval o življenju in delovanju Frana Erjavca. V letu 1888 si je izbral sledeče predmete svojim govorom: Mladost pesnika in jezikoslovca Matije Valjavca (5. jan.), And. Einspieler (19. jan.), Levstik in njegov pomen v slovenskem slovstvu (15. marca, v dvorani ljubljanske čitalnice); dne 18. januarja 1890 je poročal o Levstikovi literarni zapuščini. Večino teh predavanj je priobčil „Ljubljanski Zvon.“ —

V letih 1882—1892 je Levec uredil 11 knjig Jurčičevih zbranih spisov. S to ceno in okusno izdajo je postal naš prvi pripovednik narodov ljubljenec. V več tisoč izvodih je romal Jurčič med ljudstvo in ostal mu je še zdaj enako drag, kakor mu je bil pred desetletji. Dragoceno gradivo za dvanajsti zvezek, ki naj bi obsegal tudi Jurčičev življenjepis, je Levec izročil ljubljanskemu magistratu, ki poskrbi, da ga dobimo v bližnji bodočnosti.

Za Jurčičem so prišli na vrsto v petih zvezkih Levstikovi zbrani spisi (1891—1895). Po več nego dveletnem napornem delu je Levec končno uredil rokopis Levstikovih poezij, ki nam podaja preko 300 pesnitev, od teh dobro tretjino še nikjer objavljenih, nastalih v dolgi dobi štiridesetih let. Njih ureditev je bila težavna in zamudna, ker je Levstik svoje pesmi neprestano pilil, prenarejal, prepisoval in svojo pisavo večkrat menjaval. Vsakemu zvezku je Levec dodal potrebni tolmač, ki povišuje vrednost kritično urejene zbirke; v teh opombah tiči precejšen del slovenske književne zgodovine. — Vrh tega je Levec oskrbel enotno jezikovno popravo dr. Tavčarjevih „Povesti.“ —

Kot izboren stilist in temeljit poznavatelj slovenščine je bil Levec prvi poklican, da nam uredi končnoveljavni slovenski pravopis. Petindvajsetletna izkušnja v šoli in zunaj šole ga je izučila, da je takšna pravopisna knjiga učencem, učiteljem, pisateljem in izobraženim Slovencem sploh živa potreba. Že leta 1889 je v „Lj. Zvonu“ (str. 381) zahteval, da naj kranjski deželni šolski svet skliče na posvet nekoliko učiteljev slovenskega jezika in po njih določi vse preporne stvari v naši pisavi, potem pa poskrbi za to, da se spiše slovenska slovnica po gotovih dognanih načelih, in da se ne uvede niti v ljudske niti v srednje šole nobena učna knjiga, ki se ne drži te uradne slovnice. Istočasno se je snoval pod okriljem „Slov. Matice“ časopis „Slovenska beseda“, kateri naj bi bil glavni namen, pospeševati razvoj našega knjižnega jezika ter določiti in utrditi enotne pravilne oblike v govoru in pismu. („Lj. Zvon“ 1890, str. 60, 379, 509). Lepi načrti so zaspali, dokler ni naučno

ministrstvo l. 1895 Levcu naročilo, da naj sestavi na podlagi Pleteršnikovega slovarja za naše šole slovenski pravopis, ki naj bi obsegal potrebna pravopisna pravila in pravopisni slovar. Dobro vedoč, da je s tem delom združena velika odgovornost, se je Levec šele po daljšem obotavljanju naposled vdal ponovnemu pozivu. Načela, po katerih je knjigo sestavil, nam je pojasnil v članku „Slovenski pravopis“ (Lj. Zvon 1898, 276—283; Popotnik 1898: 194, 211). Knjiga je izšla v c. kr. zalogi šolskih knjig na Dunaju l. 1899 ter je zbudila poleg zasluženega priznanja tudi ostro kritiko poklicanih in nepoklicanih ocenjevalcev, ki so vodili polemiko često s srditostjo in malenkostno važnostjo nekdanjih naših črkarskih pravdarjev. Seveda tudi ni manjkalo raznih sumničenj in osebnih napadov na adreso poštenega avtorja. Zanimivo je čitati, kar poroča Levec dne 5. avgusta 1899 o tem boju prof. dr. Glaserju: „. . . Vaš „bralec“ in „poln“ me res ni razveselil, a žalil me ni, ker ste svojo misel povedali v dostojni obliki. A le pomislite, koliko budalosti, sirovine in smešenja so drugi kolegi izbruhali zadnje tedne na me! Rutar me imenuje phylloxera philologica, mi očita sovraštvo do Hrvatov, me psuje s slepo obožavanim malikom slovenskega učiteljstva, za to, da se peham in ubijam s prevodi vladnih razglasov, mi očita, da sem vladni podrepnik itd. Drugi mi očitajo gorjanske novotarije, moj gorenjski dom, rovtarskega kmetavsa itd. V brošuri, ki jo ravnozdaj pišem, bom vsem odgovoril, kakor zaslužijo . . .“ Te brošure Levec sicer ni izdal, pač pa je izmed mnogih polemičnih spisov ohranila svojo trajno vrednost dragocena Štrekljeva apologija „O Levčevem slovenskem pravopisu in njega kritikah“ (1911). V njenem uvodu čitamo tole zlato resnico: „Izza Kopitarjeve dobe je to prvi večji poskus, kako bi se slovensko pravopisje spravilo v določena pravila in vstanovilo za praktično porabo. Da se je Levcu ta poskus sijajno posrečil, mora pritrditi vsak nepristranski sodnik, ki vé, da je strogo dosledna vredba sleharnega pravopisnega omahovanja — to je: na vse strani dosledno pravopisje — nekaj idealnega, česar ni dosegel niti ne doseže noben narod, noben slovničar!“ Četudi Levčev pravopis vsled odpora in agitacije nasprotnikov ni dosegel oblastvene aprobacije, vendar je z malimi izjemami v praksi častno zmagal.

Od l. 1880, torej petintrideset let, je Levec slovenil razglase deželne vlade in njene predloge za kranjski deželni zbor. Prvih dvanajst let je opravljal te posle pod kontrolo tedanjega deželnega predsednika barona Winklerja, ki si je kot temeljit poznavatelj slovenščine pridobil velike zasluge za vzorne prevode v našem deželnem zakoniku. O tem malo znanem Levčevem delovanju piše prof. Funtek: „Da es im Laufe der Jahre viele schwierige Materien übersetzen hieß und ferner zuweilen unter Mithilfe von Fachleuten zahlreiche Redewendungen und technische Ausdrücke neu geschaffen werden mußten, die später im großen Wörterbuche von Pleteršnik Aufnahme fanden, so trug Translator Levec wesentlich zur Bereicherung des slovenischen Sprachschatzes bei“ (Laib. Ztg. 1915, Nr. 149).

V zvezi z Levčevimi pravopisnimi in jezikoslovnimi spisi naj še omenim „Nekaj opazk o naših zemljepisnih imenih“ v „Planinskem Vestniku“ (II, 1896, str. 73—76). V tem članku zavrača umetni obliki „Bohinjska Sava, Podkorenska Sava“, namesto pravilnih, narodnih „Sava Bohinjka, Sava Dolinka“; v Radečah je zvedel, da je ime gore „Pónca“, pod katero izvira v Planici Sava Dolinka, samo skrčena oblika iz Póldnevnica ali Póldnica. Nemško naselbino „Weißenfels“ na Gorenjskem imenuje ljudstvo „Fužine“, „Bela peč“ je hlapčevski dobesedni prevod. — Pisati je „Radovljica“ ne „Radolica“, ker se izvaja iz osebnega imena „Rad“; enako „Rádovina“, ne „Rádolna.“ Zgodovinski dokaz za to svojo trditev je zabeležil v „Carnioli“ (1911, str. 231).

* * *

Živo zanimanje za vsako kulturno delovanje med našim narodom je dovedlo Levca predvsem kot zgodovinarja v stik z „Muzejskim društvom za Kranjsko“, čigar član je bil od l. 1888. Ko ga je društvo l. 1903 izvolilo za svojega predsednika, se je Levec trudil skupno z odborom, da je začelo društvo zopet živahneje delovati in se razvijati: število društvenikov je naraščalo, gmotno stanje se je boljšalo, uredila se je društvena čitalnica; predvsem pa se je dvignil ugled društvenega znanstvenega glasila. Levec je skrbel, da so bili priobčeni spisi sotrudnikov v jezikovnem oziru dovršeni. Razen že omenjene notice „Radovljica in ne Radoljica“ je priobčil v istem letniku „Carniole“ ornitološko beležko „Slavec na Gorenjskem“ (1911, str. 234). Marljivemu sotrudniku bivših muzejskih „Mitteilungen“, prof. Jul. Wallnerju, je napisal prisrčen nekrolog (Carn. 1914, 108—9). L. 1915 je iz zdravstvenih ozirov odložil predsedniško mesto, vendar se je do konca svojih dni zanimal za razvoj društva. — Na društvenem občnem zboru dne 15. februarja 1915 je bil Levec na predlog muzejskega ravnatelja prof. dr. Mantuanija soglasno izvoljen za društvenega častnega člana v priznanje njegovih zaslug za društvo in slovensko znanstvo sploh.

* * *

Dne 20. marca 1886 je Levec postal ljudskošolski nadzornik za radovljiški okraj, 25. decembra 1888 pa za mesto Ljubljano. S svojim temeljitim strokovnim znanjem, z odločnim in taktnim nastopom se mu je posrečilo v kratkem času odstraniti nezdrave razmere, ki so v tistih časih ovirale razvoj našega ljudskega šolstva. Tako so se v radovljiškem okraju tekom enega leta razširile ljudske šole v šestnajstih krajih, vstale so nove šolske stavbe, šolski obisk je postal rednejši. Laskave besede priznanja mu je napisal po preteku prve funkcijske dobe okrajni glavar v odpustni dekret: „Ich anerkenne mit Befriedigung Ihren anregenden und fördernden Einfluß auf das Schulwesen des Bezirkes und danke Ihnen als Vorsitzender des k. k. Bezirksschulrates für Ihre ausgezeichnete

führende Wirksamkeit in dieser Körperschaft nicht minder, wie ich Ihnen für die rege und taktvolle Mitwirkung bei der Durchführung der Beschlüsse des Bezirksschulrates zu danken verpflichtet bin. Pietät für Seine Majestät und Allerhöchst dessen Regierung, weise Unterordnung gegenüber den gesetzlichen und administrativen Anordnungen, allgemeine Bildung, Kenntnis aller Details des Unterrichtswesens, ein humanes und objektives Urteil kennzeichnen Ihre ausgreifende Wirksamkeit." (Lj. Zvon 1889, 319).

Razveseljiv napredek ljubljanskega ljudskega šolstva zadnjih 25 let se je izvršil z Levčevim vztrajnim in smotrenim sodelovanjem. Prva deška šola je dobila v Komenskega ulici lastno poslopje; enorazrednica na Barju se je razširila v trirazrednico z vzornim šolskim vrtom. Šestrazredna dekliška šola pri Sv. Jakobu se je razširila v osemrazrednico z lastnim poslopjem; enako se je razširila zasebna šestrazredna dekliška šola v Lichtenthurnovem zavodu v osemrazrednico; osemrazredna vnanja šola pri uršulinkah se je razdelila v petrazredno ljudsko in trirazredno meščansko šolo, ki je prva slovenska dekliška meščanska šola v Ljubljani. Enako se je preustrojila osemrazredna notranja dekliška šola pri uršulinkah z novoustanovljenim ženskim učiteljiščem. Nadalje se je ustanovila tretja deška mestna šola na Vrtači in pred nekaj leti se je otvorilo moderno poslopje četrte deške šole v Prulah. — Dne 8. aprila 1895 je Levec postal vladni komisar za nadzorstvo obrtno-nadaljevalnih šol na Kranjskem, kjer je zapustilo njegovo delovanje trajne sledove. To službo je opravljal do 1912. — Dne 8. junija 1901 je bil imenovan za ravnatelja ljubljanskega učiteljišča; l. 1903 pa je postal deželni nadzornik za ljudske šole na Kranjskem, in sicer je bil prvih pet let nadzornik vsega ljudskega šolstva, l. 1908 so izločili iz njegovega delokroga nemške šole. L. 1909 je bil odlikovan z redom železne krone 3. razreda, 1913 je postal pravi dvorni svetnik; naučno ministrstvo mu je pri tej priliki izreklo posebno pohvalo za njegovo uspešno in mnogoletno delovanje kot šolski nadzornik. Žal, da so neprijazne politične razmere v kranjski deželi često ovirale njegovo idealno stremljenje. Tako mu je z upokojitvijo „padel s srca težak kamen"; saj je moral z bolestjo označiti zadnjih 11 let svojega aktivnega službovanja kot „polnih neuspeha in prevar", ki bi jih rad zbrisal iz svojega življenja.

Levec zapušča med učiteljstvom najlepše spomine, spoštovanje in hvaležnost. „Levec je imponiral vsakomur s svojo moško resnostjo in je priklepal nase učiteljstvo z ljudomilim, naravnost prijateljskim občevanjem. Umeval je naše boje in napore in cenil naše delo po uspehih. Njegova sodba je držala kakor zakon, saj jo je izrekala izrazita individualnost in kapaciteta, ki je uvaževala okolščine in razmere, stvar in voljo, zmožnost in materijal. Osebni nagibi ali celo zunanji, izvenšolski vplivi niso nikoli odločevali. . . . Nobenega birokratskega prahu ni bilo na njegovih odredbah. Njegovi nazori so sloneli na bogati življenski izkušnji; prelikani in ustaljeni v jasnem razumevanju naloge in dolžnosti so bili

markantni odznaki poti in smotrov, koder in kamor je hotel Levec dovesti naše narodno šolstvo, kjer imej učiteljstvo z globoko stanovsko izobrazbo čim večjo avtonomijo.“ (E. Gangl v „Učit. Tovarišu“ 1915, št. 4.) —

Mestna občina ljubljanska je izrazila odličnemu someščanu in njegovemu neutrudljivemu delovanju na različnih poljih slovenske javnosti svojo hvaležnost in priznanje s tem, da mu je v občinski seji dne 23. junija 1915 podelila častno meščanstvo. — S svojimi deli si je Levec ustvaril v naši kulturni zgodovini važno mesto, v naših srcih pa mu ostani ohranjen hvaležen spomin!

(V Ljubljani, dne 30. januarja 1917.)

† Frančišek Hubad.

En dan za Fr. Levcem, dne 3. decembra 1916, je šel v večnost tudi njegov tovariš dvorni svetnik Fr. Hubad.

Rodil se je 28. januarja 1849 v Skaručni pod Šmarno goro. Po dovršenih gimnazijskih letih je šel v Gradec študirat klasično filologijo in slavistiko in je l. 1875 v Ptuju nastopil svojo prvo profesorsko službo; l. 1884 so ga namestili na prvi drž. gimnaziji v Gradcu, odkoder je bil l. 1891 poklican v naučno ministrstvo. L. 1894 je postal ravnatelj na ljubljanskem učiteljišču, l. 1901 dež. šolski nadzornik za ljudske šole na Kranjskem, l. 1903 pa za kranjske srednje šole. Leta 1912 je dobil naslov in značaj dvornega svetnika in bil l. 1914 vpokojen.

† Frančišek Hubad.

Kot znanstveni pisatelj-slavist je izšel iz narodopisne Krekove šole v Gradcu. To se kaže v vseh njegovih znanstvenih razpravah. Pisal je (po primerjajoči metodi) največ o običajih slovanskih, najprej v Letopisu Matice Slovenske za l. 1878 I—II. (Običaji slovanski) o pomladi in odnašanju smrti (Morane). V naslednjih letnikih je to razpravo nadaljeval: l. 1879 je opisal gostoljubnost pri Slovanih, božjo sodbo in prošnje za dež (Črtice o starožitnostih slovanskih), l. 1880 Božič pri Srbih in svatovske običaje pri Bolgarih, l. 1881 šege in prazne vere pri zidanju novega doma. Po Krekovem zgledu, ki je zasledoval Polifemov motiv v tradicionalni literaturi evropskih narodov, je Hubad dokazal, da poznajo motiv staronemške pesmi o Hildebrandu (boj očeta s sinom) tudi narodne pesmi slovenskih narodov (Kres 1882, Sketova Čitanka za V. in VI. razred); isto je dokazal tudi o grški pripovedki o Ojdipu

(Sketova Čitanka za V. in VI. razred). Za Sketovo Čitanko za V. in VI. razred je napisal tudi razpravo o obredni narodni pesmi. O istih snoveh je pisal tudi v nemških časopisih (Globus, Magazin f. d. Literatur des Auslandes, Neue Illustrierte Zeitung, Leipziger Illustrierte Zeitung), poročal pa jim je tudi drugače o znanstvenem in literarnem življenju Slovanov in Slovencev. — Hubad je pisal tudi o ostankih Slovanov v Italiji (Kres 1884) in na Saksonskem (Kres 1883); prevedel je poljsko razpravo Jozefata Ohrizka o Slovanih, ki so bivali za časa Mavrov na Španskem (LMS 1878, III—IV). V LMS 1881 je priobčil razpravo o „P. P. Vergeriju in njegovem sodelovanju pri Trubarjevem prelaganji sv. pisma", največ na podlagi knjige „Briefwechsel zwischen Christoph, Herzog von Württemberg und P. P. Vergerius. Gesammelt und hrsg. v E. v. Kausler u. Theod. Schott (Biblioth. des lit. Vereines in Stuttgart CXXIV.) Stuttgart 1875. — Sodeloval je kot poročevalec in kritik tudi pri „Ljubljanskem Zvonu".

Pozneje se je posvetil Hubad mladinskemu slovstvu. „Pripovedke za mladino", ki jih je priredil iz raznih jezikov in izdal v treh zvezkih (1887—1890) nam kažejo še zvezo z njegovim znanstvenim zanimanjem za tradicionelno slovstvo. Sledilo jim je več mladinskih patriotičnih spisov. Opisal je za mladino življenje cesarja Franca Jožefa I. ob štirideset-letnici in ob petdesetletnici njegovega vladanja (Knjižnica Družbe sv. Cirila in Metoda I. in XII. 1888 in 1898) ter očaka habsburške rodbine, Rudolfa Habsburškega (Knjižnica Družbe sv. Cirila in Metoda II. 1889). Pokazal je poleg tega mladini zglede junaštva v mirnih in bojnih časih, največ seveda iz bojev slovenskih junakov za avstrijsko domovino (Junaki I—II. 1889 in 1892). Pisal je tudi v Tomšičev „Vrtec".

Priredil je dalje 3. in 4. izdajo Janežičevega slovensko-nemškega slovarja (1893 in 1908).

Glavno njegovo delo pa je bila skrb za šolstvo, za katero si je pridobil zlasti kot ravnatelj in nadzornik mnogo zaslug; radi njih je bil tudi odlikovan z redom železne krone III. vrste.

Ker mu je bil kulturni napredek njegovega naroda pri srcu, je pospeševal tudi prosvetna društva. Od l. 1892 sem je bil ud Muzejskega društva za Kranjsko in se je vedno živo zanimal za njegovo delovanje, zlasti za razvoj društvenega glasila.

L. 1914 je prevzel predsedstvo v Glasbeni Matici in je vodil to za domačo kulturo in umetnost velepomembno društvo navzlic vsem zaprekam in težavam, ki so jih delali razni neprijatelji, mirno in smotreno v razburkanih dneh svetovne vojne do svojega zadnjega dihljaja. Njegovi obzirnosti, konivenci in štedljivosti je zahvaliti tolike uspehe na znotraj in na zunaj. Šola Glasbene Matice se je dvignila, koncerti so se množili in so dobavljali tudi za vojne potrebe lepe vsote.

V zasebnem in javnem življenju si je Hubad s svojo prijaznostjo in postrežljivostjo pridobil spoštovanje vseh, ki so prišli ž njim v dotiko. Ostal mu bo blag spomin v srcu vseh. R. i. p. *I. Grafenauer.*

Društvenim udom. Muzejsko društvo za Kranjsko se dobro zaveda ravno v tem času neprecenljive važnosti, da se vzdrži kulturno delovanje; zato polaga vso svojo skrb rednemu izdajanju domoznanstvenega glasila „Carniola“. Doslej se mu je to posrečilo s pomočjo priznanih sotrudnikov, zavednih udov in podpornih činiteljev. Hvala jim! Ob zaključku letošnjega letnika jih prosi, da mu ostanejo zvesti tudi nadalje; zakaj le tako je zagotovljena izdaja našega glasila tudi v letu 1917. Znanstveno gradivo je večinoma že pripravljeno: v zgodovinskem delu bo nadaljeval ravnatelj prof. dr. Jos. Mantuani svojo kulturno-zgodovinsko študijo „O škofjeloški pasijonski procesiji“, dr. M. Kos objavi aktualno in obširno razpravo „Tolminska gastaldija“; kons. svetnik V. Steska bo poročal o slovenskem pisatelju Jern. Basarju; izmed prirodopiscev namerava objaviti botanik Paulin važne floristične študije za Kranjsko, ornitolog dr. Ponebšek bo pričel z opisovanjem kraguljev, geolog Seidl bo priobčeval svoje temeljite referate. Sodelovali bodo nadalje vsi dosedanji sotrudniki zgodovinskega in prirodopisnega dela in poleg njih so obljubili na novo še nekateri znanstveniki svoje sotrudništvo. — Izdajanje „Carniole“ je odvisno le od gmotnega društvenega stanja. Zato prosi odbor vse velecenjene ude, da vplačajo udnino 1917 že v prvi tretini leta in skušajo pridobiti društvu novih udov — vse one pa, ki dolgujejo udnino za l. 1916 ali še celo za l. 1915, da blagovolijo čimpreje poravnati zaostali znesek. — Prihodnja Carniola izide v dvojnatem zvezku (1+2) o Veliki noči.

Novi udje. — Dr. Franjo Bučar, kr. prof., Zagreb, — Dr. Iv. M. Čok, odvetniški kandidat v Trstu. — Izobraževalno društvo v Zg. Lokvici, p. Metlika. — Ljudska šola v Cerkljah, p. Krška vas. — Ljudska šola na Polica, p. Višnja gora. — Dr. Jože Lovrenčič, odvet., sedaj nadporoč. avditor, Mitrovica. — Mihelčič Alojzij, dež. poslanec in župan v Zg. Lokvici. — F. Repič, revident Južne železnice, Ljubljana. — Henrik Steska, c. kr. okr. komisar, Ljubljana. — Dr. Karol Šavnik, c. kr. sekcijski svetnik v finančnem ministerstvu, Dunaj. — Josip Švigelj, župnik na Polici, p. Višnja gora. — Hugon Turk, vet. zdravnik, Stična. — Uršulinski samostan, v Škofji Loki. — Med novimi udi, ki so bili objavljeni v 1. zvezku Carniole 1916, se mora glasiti pravilno Nicefor Stepančič in ne Nicefer Stefančič.

Umrli udje. Tekom zadnjih mesecev so preminuli v Ljubljani: 4. oktobra 1916 namestnik deželnega glavarja Leopold baron Liechtenberg-Janeschitz pl. Adlersheim, komtur Franc Jožefovega reda in gospod na Ablah in Dobravi. Bil je od leta 1884. veleposestniški zastopnik v kranjskem deželnem zboru ter je slovel zlasti kot poljedelski strokovnjak. — 2. decembra 1916 c. kr. dvorni svetnik Franc Levec, c. kr. dež. šol. nadzornik v p., vitez reda železne krone III. r. itd. — 3. decembra 1916 c. kr. dvorni svetnik Frančišek Hubad, c. kr. dež. šol. nadzornik v p., vitez reda železne krone III. r. itd. — 17. decembra 1916 višji zdravstveni svetnik dr. Emil Bock, primarij okulističnega oddelka na deželni bolnici in priznan strokovnjak za očesne bolezni. — 31. decembra 1916 Ivan Mejač, veletržec v Ljubljani. — Navedeni pokojniki so bili vsi dolgoletni — večinoma že od leta 1889 dalje — udje Muzejskega društva za Kranjsko, za katerega razvoj so se živahno zanimali. — Bodi jim ohranjen časten spomin!

Imenik udov — Mitgliederverzeichnis.

31. decembra 1916 — 31. Dezember 1916.

Častni udje — Ehrenmitglieder.

† **Dr. Hyrtl Josef,** k. k. Hofrat, em. k. k. Universitätsprofessor etc. (Anatom; * 7./XII. 1810 zu Oderberg-Eisenstadt, † 17./VII. 1894 in Perchtoldsdorf bei Wien — gewählt noch zum Ehrenmitglied des „Historischen Vereines für Krain").

† **Dr. Ettinghausen Konstantin,** Freiherr v., k. k. Regierungsrat, k. k. Universitätsprof. etc. (Palaeontolog und Botaniker; * 16./IV. 1826 zu Wien, † 1./II. 1897 in Graz — gewählt noch zum Ehrenmitgliede des „Historischen Vereines für Krain").

† **Dr. Schröer Karl Julius,** Ehrenbürger d. Stadt Gottschee, k. k. Prof. an der Technik in Wien etc. (Litterarhistoriker; * 11./I. 1825 zu Pressburg, † 16./XII. 1900 in Wien — gewählt noch zum Ehrenmitgliede des „Historischen Vereines für Krain").

† **Globočnik Anton pl. Sorodolski,** c. kr. vladni svetnik; (zgodovinar * 20./V. 1825 v Železnikih, † 2./III. 1912 na Dunaju — izvoljen za častnega člana 11./II. 1907).

† **Levec Franc,** c. kr. dvorni svetnik, c. kr. dež. šol. nadzornik v pok. itd. v Ljubljani (literarni historik in slavist; * 4./VII, 1846 na Ježici pri Ljubljani, † 2./XII. 1916 v Ljubljani. — Izvoljen za častnega uda 15./II. 1915).

Dr. Kos Franc, c. kr. šolski svetnik in profesor v Gorici (izvoljen 11./II. 1907).

Dr. Luschin Arnold Ritter v. Ebengreuth, k. k. Hofrat und Universitätsprofessor in Graz (gewählt noch zum korresp. Mitgliede des „Histor. Vereines für Krain"; zum Ehrenmitgliede des Musealvereines 11./II. 1907).

Prof. Paulin Alfons, c. kr. šolski svetnik in vodja c. kr. botaničnega vrta v Ljubljani (izvoljen 21./II. 1911).

Prof. Seidl Ferdinand, c. kr. vladni svetnik v Rudolfovem, dopisujoči član Jugoslovanske akademije v Zagrebu, deželni poverjenik c. kr. osrednjega zavoda za meteorologijo in geodinamiko na Dunaju; (izvoljen 15./II. 1915).

Dopisujoči udje — Korrespondierende Mitglieder.

† **Dr. Elze Theodor,** Hofrat etc. (* 17./VII. 1823 zu Alten bei Dessau, † 27./VI. 1900 in Venedig — gewählt noch als korresp. Mitglied des „Historischen Vereines für Krain" 6./VII. 1865).

Dr. Wretschko Mathias, Ritter von, k. k. Hofrat in Wien, (gewählt noch als korresp Mitglied des „Hist. Vereines für Krain").

Dr. Schmid Walter, deželni arheolog in priv. docent na univerzi v Gradcu (izvoljen 11./II. 1910).

Redni udje — Ordentliche Mitglieder.

Abram Ant., župnik v Košani.

Andrejka dr. Rud. pl. Livnogradski, min. tajnik, Dunaj, (Minist. d. Innern).

Apfaltrern Otto, Freiherr von, k. u. k. wirklicher Kämmerer, Gutsbesitzer auf Schloss Kreuz bei Stein etc., Wien.

Archiv, Stathalterei k. k. steierm., Graz.

Arhiv, mestni, Ljubljana.

Arko Mihael, Nj. Sv. častni kamornik, duh. svetnik, dekan, Idrija.

Bamberg Ottomar, Buchhändler, Präs. d. „Krain. Sparkasse", Laibach.

Barlè Janko, stolni kanonik, Zagreb.

Belar Albin, k. k. Landesschulinspektor, Laibach.

Bergdirektion k. k., Idria.

Betriani Božidar, učitelj, Trst.

Binder Dr. Jos., k. k. Schulrat u. Leiter d. d. Priv. Ln.B.A., Laibach.

Bizjan Janez, duh. svetnik, nadžupnik, dekan, Moravče.

Böhm dr. Ludovik, profesor na c. in kr. mornarski akademiji, Reka.

Bohinjec Peter, župnik, Duplje.

Breznik Jos., c. kr. profesor, Ljubljana.

Bučar dr. Franjo, kr. profesor, Zagreb.

Bučar Josip, c. kr. profesor, Ljubljana.

Bulovec Ant., c. kr. sod. svetnik, Ljubljana.

Cankar dr. Izidor, prefekt, Ljubljana.

Capuder dr. Karol, c. kr. profesor, Kranj.

Chorinsky Rudolf, Graf, k. k. Sektionschef, Wien.

Čekal dr. Ferd., kanonik, Ljubljana.

Čok dr. Iv. M., adv. koncipijent, Trst.
Čuk Karol, župnik, Mokronog.

Debevec dr. Jos., c. kr. prof., Ljubljana.
Detela dr. Fran, c. kr. vladni svetnik, Ljubljana.
Detela Oton pl., deželni glavar v p. na gradu Ehrenau pri Škofji Loki.
Detela Oton, pl., c. kr. vladni svetnik, Ljubljana.
Doganoc Nande, posestnika sin, Vel. Lašče na Dolenjskem.
Dolenec dr. Jož., konz. svetnik, prof. bogoslovja, Ljubljana.
Dolžan Fr., c. k. gim. učitelj, Novomesto.
Domicelj Silvester, c. kr. okrajni glavar, Črnomelj.
Dostal Jožef, kn.-šk. tajnik, Ljubljana.
Društvo, Izobraž., Zg. Lokvica, p. Metlika.

Eppich Josef, fb. geistl. Rat, Pfarrer, Mitterdorf bei Gottschee.
Erker Jos., stolni kanonik, Ljubljana.

Finžgar Franc, župnik, Sora.
Flere Josip, c. kr. poštni nadoskrbnik, Ljubljana.
Flis Janez, prelat, generalni vikar in kanonik, Ljubljana.
Furlan dr. Josip, odvetnik, Ljubljana.

Giontini Rafael, Buchhändler, Laibach.
Gliebe Josef, Pfarrer, Göttenitz.
Goetz Bertram, k. k. Rechnungsrat und Realitätenbesitzer, Laibach.
Gorup Josip M. pl. Slavinjski, Reka.
Gorup Lia pl. Slavinjska, Reka.
Grafenauer Ivan, c. kr. profesor, Ljubljana.
Grasselli Peter vitez, ravnatelj užitninsk. davka, Ljubljana.
Gregorič dr. Vinko, primarij in deželni poslanec, Ljubljana.
Grivec dr. Franc, prof. bogosl., Ljubljana.
Grošelj dr. Pavel, lic. prof., Ljubljana.
Grottenkommission, Adelsberg.
Gruden dr. Josip, kanonik in arhidiakon, Ljubljana.
Gspan Alf. vitez, c. kr. višji geometer, Ljubljana.
Gutmansthal Nikolaus Ritter von, Schloss Weixelstein bei Ratschach.

Herle dr. Vladimir, c. kr. prof., Kranj.
Hiersche Fr., župnik, Radeče ob Savi.
Hiša misijonska pri cerkvi Srca Jezusovega, Ljubljana.
Hribar Ivan, ravnatelj „Banke Slavije", Ljubljana.
Ilešič dr. Fran, vseučiliški docent in c. kr. prof., Ljubljana.

Janesch Johann, Privatier, Laibach.
Janežič dr. Ivan, konzist. svetnik, prof. bogoslovja, Ljubljana.
Jarc Evgen, c. kr. prof., drž. in dež. poslanec, Ljubljana.
Jeglič dr. Anton Bonaventura, knezoškof, Ljubljana.
Jemec Anton, župnik, Sv. Jakob ob Savi.
Jeraj Franc, c. kr. profesor, Ljubljana.
Jeretin Martin, c. kr. okr. tajnik, Litija.
Jermann Max, Hausbesitzer, Laibach.
Jugovic Fr., voditeljica dekl. lj. šole, Kranj.
Jurca Adolf, posestnik, Postojna.
Justin Rajko, nadučitelj, Trnje p. Št. Peter na Krasu.

Kalan Andrej, prelat, Ljubljana.
Karlin dr. Andrej, monsignor, škof tržaško-koprski, Trst.
Kaspret Anton, c. kr. profesor, Gradec.
Kersnik dr. J., bančni ravnatelj, Ljubljana.
Kimovec dr. Fran, kanonik, Ljubljana.
Klinar Anton, dež. stavbni nadsvetnik, Ljubljana.
Kljun Janez, duh. svetnik, župnik, Šmartno p. Tuhinju.
Knific Jos., župnik, Tomišelj p. Ljubljani.
Knjižnica učit. okr., Gorenji Logatec.
„ „ c. kr. slov. gimn., Gorica.
„ „ c. kr. m. učitel., Gorica.
„ Dekanijska, Kamnik.
„ Narodne čitalnice, Kranj.
„ tel. društva „Sokol", Kranj.
„ učit. c. kr. gimn., Kranj.
„ „ okr., Kranj.
„ „ „ Krško.
„ „ „ Litija.
„ bogoslovcev, Ljubljana.
„ IV. deške lj. šole, Ljubljana.
„ dekl. osemrazrednice pri sv. Jakobu, Ljubljana.
„ dijaška, slov. II. c. kr. gimnazije, Ljubljana.

Knjižnica mestn. dekl. liceja, Ljubljana.
„ učit. I. c. kr. gimnazije, Ljubljana.
„ učit. II. c. kr. gimnazije, „
„ „ okrajna (mesto), „
„ „ „ (okolica), „
„ „ c. kr. učiteljišča, „
„ III. reda, Ljubljana.
„ bogoslovcev, Maribor.
„ učit. meščanske šole, Postojna.
„ „ okrajna, Postojna.
„ „ „ Radovljica.
„ dekl. lj. šole, Ribnica.
„ deške „ „ „
„ učit. okrajna, Ribnica.
„ „ c. kr. gimn., Rudolfovo.
„ učit. okrajna, Rudolfovo.
Kobal dr. Al., odv. koncip., Ljubljana.
Koblar Anton, duh. svetnik, dekan, Kranj.
Komatar Franc, c. kr. profesor, Kranj.
Komljanec dr. Jos., c. kr. profesor, Ptuj.
Konvent Nemškega viteš. reda, Ljubljana.
Kos Franc, c. kr. meščanski učitelj, Trst.
Kosler Josip, veleposestnik, Ljubljana.
Kosler Dr. Josef, Realit. Besitzer, Laibach.
Kozina dr. Pavel, c. kr. prof., Ljubljana.
Kožuh Josip, c. kr. profesor, Celje.
Krajec Janko, c. kr. profesor, Idrija.
Kreft Dr. W., k. k. Finanzrat, Laibach.
Krek dr. Bogomil, odvetnik, Dunaj.
Krek dr. Janez Ev., drž. in dež. poslanec, Ljubljana.
Krisper Fran, not. kand., Ljubljana.
Krisper dr. Valent., odvetnik, Ljubljana.
Kržič Ant., častni kanonik itd., Ljubljana.
Kržišnik Josip, gimn. prof., Št. Vid nad Ljubljano.
Kušar Fran, nadžupnik, Mengeš.
Ladstätter Chrysanth, Fabr.-Bes., Domžale.
Lampe dr. Evgen, monsignor, deželni odbornik, Ljubljana.
Landesmuseum, Görz.
Lavtižar Jožef, župnik, Rateče.
Lazarini Franz, Freiherr von, k. k. Bez.-Hauptmann, Stein.
Lazarini Ludwig, Freiherr von, Gutsbesitzer auf Weissenstein b. Grosuplje.
Lebar Jakob, župnik, Čermošnjice.
Lederhas Lud., c. kr. profesor, Ljubljana.
Lehrerbibliothek der k. k. Realschule, Laibach.
Lehrerbibliothek der k. k. LBA, Marburg.
Lekše Franc, župnik, Luče pri Ljubnem (Štajersko).
Lésar dr. Jožef, kanonik, semeniški ravnatelj, Ljubljana.
Levičnik Albert pl., c. kr. sodišča predsednik v p., Ljubljana.
Levičnik Alf. c. kr. gimn. prof., Ljubljana.
Lovrenčič dr. Ivan, odvetnik, Ljubljana.
Lovšin Franjo, šolski vodja, Vinica.
Luckman Anton, Privatier, Laibach.
Maister Rudolf, c. kr. stotnik, Maribor.
Majdič Josip, veletržec, Kranj.
Mal dr. Jos., muz. kustos, Ljubljana.
Mantuani dr. Jos., prof., ravnatelj dež. muzeja, Ljubljana.
Marinček, c. kr. meščanski učitelj, Trst.
Markič Jos., kaplan, Boštanj, p. Radna.
Maselj Ivan, c. kr. profesor, Ljubljana.
Mazovec Ivan, c. kr. gimn. učitelj, Ljubljana.
Mejač Andrej, trgovec, posestnik, Komenda.
Mervec Janez, duh. svetnik, župnik, Št. Rupert.
Mihelčič Al., deželni poslanec in župan, Zg. Lokvica, p. Metlika.
Mlakar Janko, licejski prof., Ljubljana.
Molè dr. Rudolf, lic. prof., Ljubljana.
Mrak Matija, duh. svetnik, dekan, Stara Loka.
Mrkun Anton, župnik, Homec, p. Radomlje.
Müller Ivan, župnik pri D. M. v Polju.
Nadrah Ignacij, kanonik, Ljubljana.
Napotnik dr. Mihael, eksc., knezoškof, Maribor.
Nardin Julij, c. kr. profesor, Ljubljana.
Nebenführer Gustav, dež. nadupravitelj, Ljubljana.
Novak Mihael, c. kr. deželnosodni svetnik v p., Gradec.
Oblak Janez, duh. svetnik, župnik, Bled.
Oblak dr. Jos., odvetnik, Ljubljana.
Omerza dr. Niko, c. kr. profesor, Ljubljana.
Opeka dr. Mihael, c. kr. dež. šol. nadzornik, Ljubljana.
Papež dr. Oto, c. kr. sod. svet., Ljubljana.
Pavlin Jernej, prefekt na priv. knezoškof. gimn., Št. Vid nad Ljubljano.
Pavšlar Helena, posestnica, Kranj.
Pečjak dr. Gregor, c. kr. prof., Ljubljana.

Perne dr. Franc, konz. svetnik, c. kr. profesor, Ljubljana.
Petrič Janko, župnik, Ljubljana.
Pick Karel, c. kr. nadinžener, Ljubljana.
Pilgram Jos., mešč. učitelj, Wolfsberg.
Pirc Ciril, trgovec, posestnik, Kranj.
Pirc Gustav, cesarski svetnik, ravnatelj Kmetijske družbe, Ljubljana.
Pirc Matija, c. kr. profesor, Maribor.
Plantan Ivan, c. kr. notar, Ljubljana
Pleiweiss Karol, c. kr. notar, Rudolfovo.
Pleiweiss Mirko, c. kr. pomorski kadet, Boka Kotorska.
Pleteršnik Maks, c. kr. prof. v p., Ljubljana.
Podkrajšek Fran, nadofic. juž. žel. v p., Ljubljana.
Podružnica Slov. planin. društva, Idrija.
Pokorn Franc, župnik, Besnica pri Kranju.
Pollak Karol, veleindustrijalec, Ljubljana.
Ponebšek dr. Janko, c. kr. fin. svetnik, Ljubljana.
Potokar Josip, župnik, Tržič na Gor.
Prebil Andrej, c. kr. gimn. učitelj, Ljubljana.
Preizkuševališče kmet.-kemič., Ljubljana.
Premerstein Kajetan pl., c. kr. sodnik, Ljubljana.
Premrl Stanko, korni dirigent, Ljubljana.
Prijatelj Ivan, župnik, Jesenice.
Prossinagg Dr. Rob., prakt. Arzt, Laibach.
Puš Gustav, c. kr. pol. koncip., Ljubljana.

Rahne Janko, c. kr. notar, Brdo, p. Lukovica.
Rebol Fran, prof. na kn.-šk. priv gimnaziji, Št. Vid nad Ljubljano.
Repič Fr., nadrev. južne žel., Ljubljana.
Rihtaršič Jan. Ev., župnik, Sv. Helena, p. Dol.
Robida Ivan, mestni pol. komisar v p., Ljubljana.
Rohrman Jož., c. kr. notar, Kostanjevica.
Rudež dr. Vlad., zdravnik, Ljubljana.

Sabothy dr. Beno, odvetnik, Kranj.
Sabothy Henrik, c. in kr. stotnik, Mährisch-Weisskirchen.
Sadnikar Jos. Nik., c. kr. višji živinozdravnik, Kamnik.
Sajovic dr. Gvidon, c. kr. gimn. učitelj, Ljubljana.
Sajovic Janez, stolni prošt, Ljubljana.
Sajovic Josip, c. in kr. nadporočnik trdnjavske voj. bolnice št. 3, Pulj.
Samostan frančiškanski, Brezje na Gor.
„ „ Kamnik.
„ „ Ljubljana.
„ uršulinski, Škofja Loka.
Sbrizaj Ivan, dež. stavbni svetnik, Ljubljana.
Schoeppl Dr. Ant. Ritter v. Sonnwalden, Direktor d. „Krain. Sparkasse", Laibach.
Schollmayer-Lichtenberg Heinrich, Edler v., Wald- und Domänendirektor, Schneeberg bei Rakek.
Schwarz Theodor, Freiherr v. Karsten, Exz., k. k. Landespräsident i. R., Laibach.
Schwegel Dr. Viktor, Min. V.-Sekretär, Wien.
Schwentner L., knjigarnar, Ljubljana.
Sedej dr. Fr. B., eksc., knez in nadškof, Gorica.
Seliškar Albin, kand. fil., Dunaj-Vrhnika.
Senekovič Andrej, c. kr. vladni svetnik in ravnatelj mestne plinarne, Ljubljana.
Sevar Hinko, trgovec, Ljubljana.
Sila Matija, častni kanonik in dekan, Tomaj.
Sinkovič Davorin, c. kr. šolski svetnik, Ljubljana.
Sitar Val., župnik, Št. Gothard, p. Trojane.
Skabernè Minka, c. kr. gl. učitelj., Ljubljana.
Skabernè Viktor, dež. stavbni nadkomisar, Ljubljana.
Slavik dr. Edv., odvetnik, Trst.
Souvan Leo, veletržec, Ljubljana.
Splihal Ivan, c. kr. davčni uprav., Ljubljana.
Starè Anton, graščak, Mengeš.
Starè dr. Josip, c. kr. adjunkt fin. prokurature v p., Ljubljana.
Stegenšek dr. Avg., prof. bogosl., Maribor.
Stepančič Nicefor, Trst.
Steska Henrik, c. kr. vl. komisar, Ljubljana.
Steska Viktor, konz. svetnik, ravnatelj kn.-šk. pisarne, Ljubljana.
Stelè dr. Franc, praktikant c. kr. centr. komisije, Ljubljana.
Stranetzky Kajetan, c. kr. prof., Idrija.
Stroj Alojzij, špiritual v bogoslovnem semenišču, Ljubljana.
Summerecker Ferdinand, kais. Rat, Ing., Eisenbahninspektor a. D., Mödling.
Svetec Luka, c. kr. notar v p., Litija.

Svetina dr. Ivan, častni kanonik in c. kr. prof. v p., Ljubljana.
Svetina Lovro, postajenačelnik, Kamnik.
Šašelj Ivan, župnik, Adlešiči, p. Črnomelj.
Šavnik Karol, cesarski svetnik, Kranj.
Šavnik dr. Karol, c. kr. sekc. svetnik, Dunaj.
Šinkovec Avguštin, duh. svetnik in mestni župnik, Škofja Loka.
Šiška Josip, kanonik, Ljubljana.
Škrabec P. Stanislav, O. F. M., Gorica.
Šlebinger dr. Janko, c. kr. prof., Ljubljana.
Šmajdek dr. Jos., c. kr. gl. učit., Ljubljana.
Šola ljudska, Cerklje, p. Krškavas.
Šola ljudska, Polica pri Višnji gori.
Šola ljudska, Vače.
Štrukelj Janez, župnik, Zg. Tuhinj.
Šubelj dr. Ivo, c. kr. sekc. svetnik, Dunaj.
Šubic Albert, c. kr. prof., Gorica.
Šubic Ivan, c. kr. vladni svetnik in ravnatelj obrtne šole, Ljubljana.
Šusteršič Bogomila, soproga deželnega glavarja, Ljubljana.
Šusteršič dr. Ivan, deželni glavar na Kranjskem, Ljubljana.
Švigelj Jos., župnik, Polica, p. Višnja gora
Tavčar dr. Ivan, župan ljubljanski, odvetnik itd., Ljubljana.
Teppner Dr. Wilfried, Graz.
Teršan Jakob, c. kr. prof., Ljubljana.
Texter Konrad, duh. svetnik, župnik, Višnjagora.
Tiller dr. Viktor, c. kr. prof., Rudolfovo.
Tominšek dr. Jos., c. kr. gimn. ravnatelj, Maribor.
Treo dr. Luce, odv. koncip., Gorica.
Trstenjak Anton, kontrolor „Mestne hranilnice“, Ljubljana.
Tuma dr. Henrik, odvetnik, Trst.
Turk Hugon, vet. zdravnik, Stična.
Turk Ivan, posestnik, Lož.
Turner dr. Pavel, veleposestnik, Maribor.
Universitätsbibliothek k. k., Graz.
„ k. k., Prag.
Ušeničnik dr. Aleš, monsign., prof. bogoslovja, Ljubljana.
Vajda Fran, prof. na c. in kr. mornariški akademiji, Reka.
Vavpotič dr. Ivan, c. kr. višji okr. zdravnik, Rudolfovo.
Vesel Franc, zasebnik, Ljubljana.
Vesenjak Ivan, c. kr. gl. učitelj, Ljubljana.
Volavšek Mart., c. kr. gimn. učitelj, Ljubljana.
Volc Josip, župnik, Rove, p. Radomlje.
Vončina Ivan, magistratni ravnatelj v p., Ljubljana.
Vrhovnik Ivan, mestni župnik, Ljubljana.
Waschte Avg., c. kr. učitelj, Trst.
Wessner Marija, ravnateljica internata „Mladika“, Ljubljana.
Wester Jožef, c. kr. profesor, Ljubljana.
Wilfan dr. Josip, odvetnik, Trst.
Wilfan Fran, pristaniščni kapitan, Sulina na Rumunskem.
Wirgler Marija, lic. učiteljica, Ljubljana.
Wurzbach Alfons, Freiherr von, Gutsbesitzer, Laibach.
Zabukovec Jan., duh. svetnik, župnik, Križe pri Tržiču.
Zajec Albin, c. kr. rač. oficijal, Ljubljana.
Zajec Rud., dež. stavb. nadkomisar, Ljubljana.
Zarnik dr. Boris, univerz. prof., Carigrad.
Zeschko Albert, Großkaufmann, Laibach.
Zois M. A. Freiherr von, k. k. Kommissär, Laibach.
Zorec Frančišek, župnik v p., Gor. Sušice, p. Toplice.
Zorko Fran, župnik, Čatež ob Savi.
Zotman K., c. kr. sod. svetnik, Ljubljana.
Zupan Ivan, župnik, Hrenovice.
Zupan Tomo, Nj. Sv. komornik, konzist. svetnik in c. kr. prof. v p., Okroglo pri Kranju.
Zupančič Jakob, c. kr. prof., Gorica.
Zupanec Jernej, župnik, Goriče pri Kranju.
Zupanec Urban, trgovec, Ljubljana.
Žmavc dr. Jakob, c. kr. prof., Ljubljana.
Žužek Franc, župnik, Kopanj, p. Grosuplje.

Naročniki — Abonnenten.

Knjigarna, Katoliška, Ljubljana (za samostan v Stični).
Sax Hinko, knjigarnar, Idrija.

1.

Noga pegaste sove,
Strix flammea (L.), sl. 1.

2.

Noga čuka,
Athene noctua (Retz.), sl. 2.

3.

Noga malega skovika,
Glaucidium passerinum (L.), sl. 3.

921004

DR 1352 .C37 v.7 IMS
Carniola 47077379

PONTIFICAL INSTITUTE
OF MEDIAEVAL STUDIES
59 QUEEN'S PARK
TORONTO 5, CANADA